

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra archeologie

**Hmotná kultura šlechtických sídel v severovýchodních Čechách ve středověku
a raném novověku.**

Disertační práce

Autor: Pavel Drnovský
Studijní program: P7109/Archeologie
Studijní obor: Archeologie
Vedoucí práce: prof. PhDr. Josef Unger, CSc.

Hradec Králové

2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval pod vedením školitele samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové v Pražnou neděli 12. března 2017.

Podpis

Anotace

DRNOVSKÝ, PAVEL. Hmotná kultura šlechtických sídel v severovýchodních Čechách ve středověku a raném novověku. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2017, 407 s., 1 CD. Disertační práce.

Téma disertační práce se věnuje hmotné kultuře šlechtických sídel v severovýchodních Čechách ve středověku a raném novověku a její výpovědní hodnotě pro poznání každodenního života jejich obyvatel. Jedním z cílů bylo shromáždit všechny nálezy pocházející ze šlechtických sídel tohoto regionu. V hlavní části textu pak jsou vyhodnoceny nejzajímavější a dosud nepublikované soubory. Jedná se zejména nálezy z hradů Brady, Bradlece, Břečtejna, Červené Hory, Kumburku, Pecky, Rotemberku a tvrze Javorníku. Nejdůležitější části práce se věnují souborům stolní a kuchyňské keramiky, dále pak kamnářské keramice a kovovým nálezům. Poslední část práce shrnuje poznatky plynoucí z nově vyhodnocených nálezových kolekcí a doplňuje je o již publikované soubory ze sledovaného území.

Klíčová slova

středověk – raný novověk – hrady – tvrze – hmotná kultura – každodennost – archeologie – severovýchodní Čechy

Annotation

DRNOVSKÝ, PAVEL. Material culture of aristocratic residences in North-East Bohemia in the Middle Ages and Early Modern Period Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2017, 407 s., 1 CD. Ph.D. Thesis.

The submitted doctoral thesis deals with material culture of aristocratic residences in North-East Bohemia in the Middle Ages and Early Modern Period and its informative value for understanding everyday life of its inhabitants. One of the objectives this thesis is to assemble all the findings coming from aristocratic residences of this region. In the main part of the text are evaluated, the most interesting and previously unpublished collections. These collections comes from Castles Brada, Bradlec, Břečtejna, Červená Hora, Kumburk, Pecka, Rotemberk and Fortified Manor Javorník. The most important part is dedicated to the collections of ceramic kitchenware and tableware, stove ceramics, and metal findings. The final part summarizes knowledge resulting from the newly evaluated collections and complements with the already published collections from the North-East Bohemia.

Key words:

Middle Ages – Early Modern period – Castles – Fortified Manor – Material Culture – Everyday Life – Archaeology – North-East Bohemia

Poděkování

Na prvním místě bych chtěl poděkovat školiteli prof. PhDr. Josefu Ungerovi, CSc. Jednak za laskavý, a přitom odborný přístup k vedení této práce, ale i za jeho osobité a inspirativní pojetí poznávání minulosti našich předků.

Dále bych chtěl vyjádřit poděkování všem muzejním pracovníkům, kteří mi umožnili přístup do sbírek, které spravují. Jmenovitě se jedná o tyto instituce: Loreta – městské muzeum Chlumce nad Cidlinou, Městské muzeum Nový Bydžov, Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou, Městské muzeum v Nové Pace, Muzeum a galerie města Hořice v Podkrkonoší, Muzeum Boženy Němcové v České Skalici, Muzeum Českého ráje v Turnově, Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Regionální muzeum a galerie v Jičíně, Regionální muzeum v Náchodě, Sdružení pro Vizmburk Havlovice.

V neposlední řadě bych rád poděkoval Václavu Drnovskému za ochotnou pomoc při kresebné dokumentaci části nálezů.

Obsah

1 Úvod	7
2 Nástin vývoje archeologického bádání mladšího středověku v severovýchodních Čechách	10
3 Lokality	13
3.1 Brada	13
3.2 Bradlec	15
3.3 Břečtejn	18
3.4 Červená Hora	22
3.5 Javorník	25
3.6 Kumburk	29
3.7 Pecka	35
3.8 Rotemberk	37
3.9 Stručný popis dalších zmiňovaných lokalit	40
4 Nově vyhodnocené soubory	46
4.1. Stolní a kuchyňská keramika	46
4.1.1 Keramika jako pramen poznání	46
4.1.2 Současné deskripční systémy a základní způsoby kategorizace keramiky	47
4.1.3 Studium vrcholně středověké a novověké keramiky ve východních Čechách	50
4.1.4 Nově vyhodnocené soubory stolní a kuchyňské keramiky	52
4.1.4.1 Metodika zpracování	54
4.1.4.2 Břečtejn	56
4.1.4.3 Javorník	77
4.1.4.4 Vyhodnocení keramických souborů	92
4.1.4.5 Celkové zhodnocení	101
4.2 Kamnářská keramika	103
4.2.1 Nástin vývoje vytápění domácností ve středověku a raném novověku	103
4.2.2 Vzhled kachlových kamen, typologie kachlů a technologie výroby	108
4.2.3 Doposud publikované nálezy kamnářské keramiky ze severovýchodních Čech	113
4.2.4 Nově vyhodnocené soubory kamnářské keramiky	123
4.2.4.1 Metodika zpracování	124
4.2.4.2 Brada	129
4.2.4.3 Bradlec	133
4.2.4.4 Kumburk	136
4.2.4.5 Pecka	148
4.2.4.6 Javorník	154
4.2.4.7 Břečtejn	158
4.2.4.8 Shodné prvky na kachlích	163
4.2.4.9 Celkové zhodnocení	170
4.3 Kovové nálezy	172
4.3.1 Červená Hora	173
4.3.1.1 Rozbor kovových nálezů	173
4.3.1.2 Interpretace nálezů	197
4.3.1.3 Soupis kovových nálezů z Červené Hory	201
4.3.2 Rotemberk	207
4.3.2.1 Rozbor kovových nálezů	207

4.3.2.2 Interpretace nálezů.....	214
4.3.2.3 Soupis kovových nálezů z Rotemberku.....	215
4.3.3 Celkové zhodnocení.....	220
5 Poznání každodennosti na šlechtických sídlech v severovýchodních Čechách z pohledu archeologických pramenů.....	223
6 Závěr.....	239
7 Použité zdroje.....	243
7.1 Edice pramenů.....	243
7.2 Literatura.....	244
8 přílohy.....	270
8.1 Struktura deskripčního systému keramiky.....	270
8.2 Katalog motivů reliéfních kachlů.....	272
9 Obrazová příloha.....	291

1 Úvod

Smyslem archeologie není objevovat trosky, ale život v minulosti. K tomu abychom onen život mohli objevit, je potřeba ony trosky důkladně znát.
(Josef Unger, 2002)¹

Téma disertační práce se věnuje hmotné kultuře šlechtických sídel v severovýchodních Čechách ve středověku a raném novověku a její výpovědní hodnotě pro poznání každodenního života jejich obyvatel. Předmět tohoto studia jsem si zvolil s ohledem na svou dosavadní badatelskou činnost. Územní vymezení sledovaného prostoru je definováno již v samotném názvu práce a lze ho v podstatě ztotožnit se současnými hranicemi Královéhradeckého kraje, které do jisté míry odpovídají přírodním podmínkám i historickému vývoji této oblasti. Rovněž časové ohraničení tématu není třeba konkrétněji charakterizovat. Spodní hranici můžeme hledat v průběhu 2. poloviny 13. století, kdy se v tomto regionu poprvé začíná šlechta zřetelněji v hmotných pramenech projevovat. Horní mez je pak tvořena historickými událostmi prvních desetiletí 17. století. Nutno podotknout, že většina posuzovaných kolekcí pochází z lokalit, které zanikly již v průběhu 15. a 16. století, a k oné horní mezi se tak přiblížil provoz jen části šlechtických sídel.

Na počátku jsem vytvořil soupis všech archeologických akcí, které proběhly na šlechtických sídlech, a zároveň navštívil muzejní sbírky na sledovaném území, během nichž jsem tyto kolekce vyhodnotil. Díky tomu jsem se mohl rozhodnout, kterým kolekcím se budu nadále věnovat podrobněji. Jedním z cílů bylo přispět i k posunu ve studiu archeologických nálezů středověkého stáří v severovýchodních Čechách. Tomuto tématu je totiž v současné době věnována malá až takřka žádná pozornost. Chybí zejména shrnující studie, jednotný metodický přístup, publikace rozsáhlejších výzkumů či vyhodnocení stěžejních lokalit.

Po první kapitole této práce, která stručně představí dějiny bádání, následuje část věnovaná konkrétním lokalitám. Uvedena jsou sídla, ze kterých pochází nálezy, jejichž vyhodnocením se zabývám v následujících částech. Ve stručnosti jsou popsány i významnější lokality, jejichž nálezové soubory se již dočkaly zpracování, neboť na ně ve zbylém textu často odkazuji. Nejrozsáhlejší část práce se věnuje rozboru konkrétních kolekcí, pocházejících z několika sídel. Metodika zpracování je představena pro každou specifickou skupinu nálezů v úvodu dotyčné části. Kapitola věnující se stolní a kuchyňské keramice je pojata širěji, a kromě shrnutí různých přístupů k jejímu studiu je představen i vývoj bádání ve východních Čechách. Poté již následují části věnující se konkrétním souborům vzešlým z výzkumů na hradě Břečtejně a tvrze ve vsi Javorníku. Pro potřeby vyhodnocení byla vytvořena databáze

---

¹ Motto příspěvku *Problémy rekonstrukce života na středověkém hradě* předneseného 3. června 2002 v Předklášteří (Unger 2002, 19).

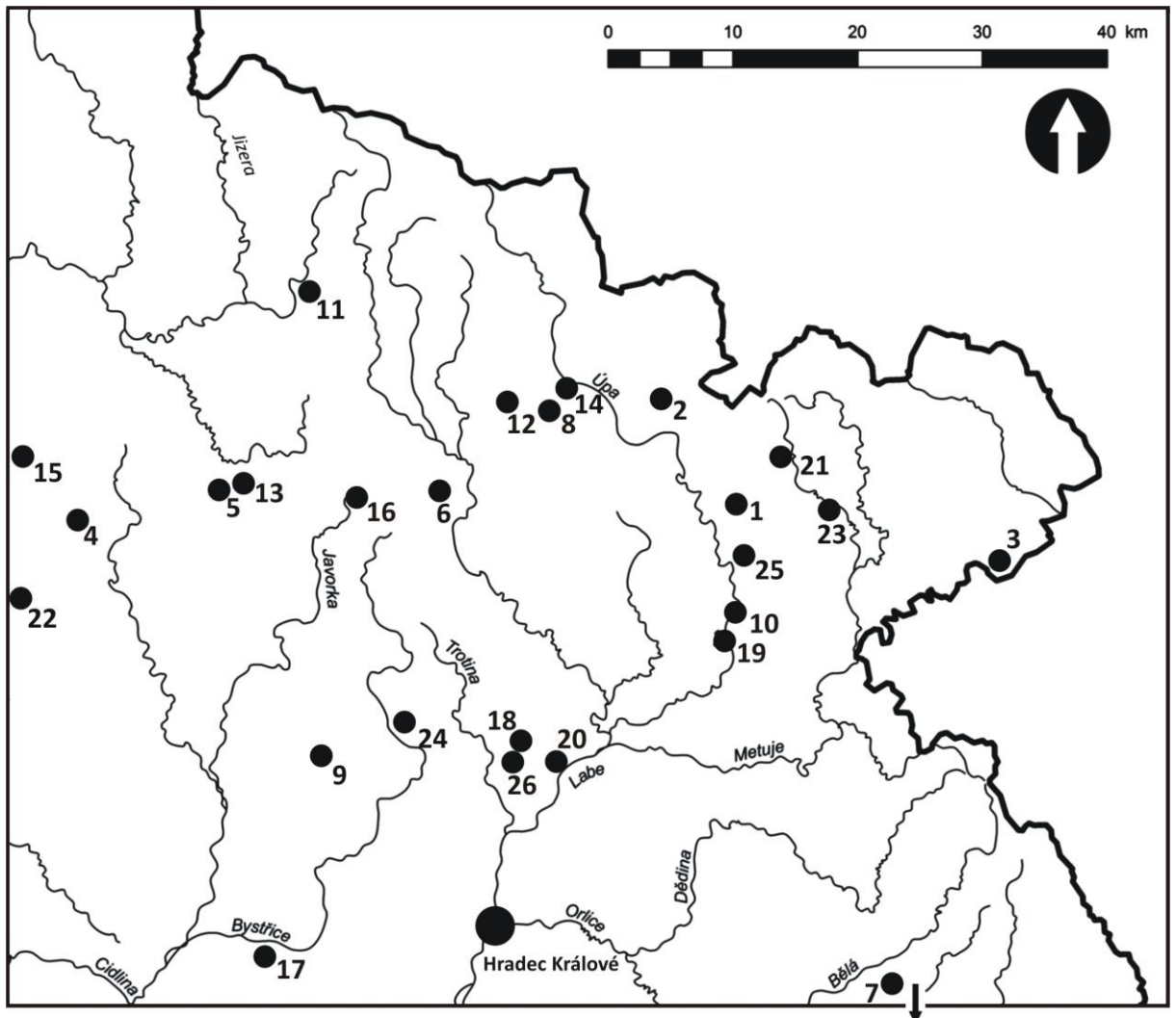
keramiky, včetně keramického typáře, která by se mohla po rozšíření a doplnění stát novým východiskem pro zpracování podobných keramických souborů z tohoto území. Kapitola věnující se kamnářské keramice rovněž obsahuje i úvodní části, které se věnují vývoji vytápění a zejména pak dosavadním publikovaným nálezům. Následuje prezentace jednotlivých souborů z hradů na Jičínsku (Brada, Bradlec, Kumburk a Pecka) a sídel Trutnovska (Břečtejn, Javorník). Část věnována kovovým nálezům je tvořena vyhodnocením dvou rozsáhlých kolekcí z hradů Červené Hory a Rotemberku.

Poznatky plynoucí ze zpracování výše uvedených nálezových souborů jsou pak v závěrečném textu práce využity ke shrnutí znalostí o každodennosti na šlechtických sídlech z pohledu výpovědi drobné hmotné kultury. Do této části jsou zpracovány i již publikované kolekce z jiných lokalit a zejména nálezy z menších souborů, kterým nebyly věnovány samostatné oddíly v přechozích částech práce.

Nedílnou součástí je rozsáhlá obrazová příloha, která tak zpřístupňuje výše vyhodnocené nálezy. Důraz je kladen zejména na snadnou orientaci a propojení s textem, čemuž slouží i katalogové odkazy v popiskách jednotlivých nálezů. Její součástí jsou i zobrazení dalších nejvýznamnějších publikovaných nálezů. Textové přílohy pak obsahují soupis motivů reliéfních kachlů, které jsou zmíněny v příslušné kapitole, a slovní popis deskripčního systému keramiky, který je uložen na přiloženém datovém nosiči.

Ačkoliv z tohoto území pochází řada větších nálezových souborů, doposud nebyl kladen důraz na jejich celkové vyhodnocení. Rovněž nedošlo ani k využití dílčích výsledků pro řešení souborných témat. Jedním z nich je bezesporu i studium hmotné kultury, popřípadě každodennosti. Jedním z vytčených cílů bylo shromáždit všechny nálezy pocházející ze šlechtických sídel tohoto regionu. Díky tomu mohly být mnohdy poprvé představeny často ojedinělé nálezy, které doposud nebyly zpracovány a zůstávaly ve stínu několika málo publikovaných souborů. Chtěl jsem využít potenciál, který tyto kolekce skýtají. Doufám, že se mi to alespoň zčásti podařilo a dosažené výsledky budou moci být srovnány s okolními regiony a rozvinuty o poznatky získané z ostatních, zejména historických, disciplín.

obr. 1: Šlechtická sídla, ze kterých pochází významnější nálezové soubory v textu zmiňované. **1)** tvrz Batňovice; **2)** hrad Bolkov; **3)** hrad Božanov; **4)** hrad Brada; **5)** hrad Bradlec; **6)** hrad Bradlo; **7)** hrad Brandýs nad Orlicí a Orlík; **8)** hrad Břečtejn; **9)** tvrz Bříšťany; **10)** hrad Červená Hora; **11)** hrad Dolní Štěpanice; **12)** tvrz Javorník; **13)** hrad Kumburk; **14)** tvrz Mladé Buky; **15)** hrad Nebákov; **16)** hrad Pecka; **17)** tvrz Obědovice; **18)** hrad Rotemberk; **19)** hrad Rýzmburk; **20)** tvrz Semonice; **21)** hrad Skály; **22)** tvrz Staré Hradky; **23)** hrad Stárkov; **24)** tvrz Třebovětice; **25)** hrad Vízmburk; **26)** hrad Vražba.

2 Nástin vývoje archeologického bádání mladšího středověku v severovýchodních Čechách

Když opomineme nepravidelné aktivity badatelů 18. a 19. století, z nichž vyčnívají především jména Karla Josefa Bienera z Bienenberka či Mořice Lüssnera, tak musíme hledat počátky zájmu o středověké archeologické památky až na počátku 20. století (cf. *Sklenář 2000*, 33–41, 137–146). V tomto období je nezbytné zmínit osobnost Ludvíka Domečky a jeho spolupracovníka Františka Žaloudka, kteří působili zejména v Hradci Králové a jeho nejbližším okolí. Oba byli současníky proměny barokní pevnosti v moderní město, která se často neobešla bez razantních terénních úprav a destrukce celých stavebních komplexů. Vzhledem k pojetí tehdejší archeologie jako vědy zabývající se zejména prehistorickými památkami, zaujal Ludvík Domečka na svou dobu neobyčejnou prozíravost a zásluhou obou výše zmíněných byly zachraňovány i kolekce nálezů z mladších období. Tyto artefakty tak daly základ sbírce, která až do rozvinutí velkoplošných odkryvů na vrcholně středověkých lokalitách neměla na našem území srovnání a své významné postavení pro poznání hmotné kultury středověku a raného novověku si drží dodnes.

Již před rokem 1900 však ojediněle docházelo k dokumentaci, popřípadě i záchraně archeologických nálezů z vrcholně středověkého období. Takto se do hořického muzea například dostal soubor získaný při rozvážení tvrziště v Bříšťanech (okr. Jičín) v roce 1880 (*Burgert 2006*). Nálezy pocházející z terénních úprav v místě zaniklé tvrže v Batňovicích (okr. Trutnov) v roce 1888 pak byly uchovány přičiněním Jana Karla Hraše (1892). Za podobných okolností byl o rok později zachráněn početný soubor předmětů ze Semonic (okr. Náchod), dnes uložený v Národním muzeu (*Šnajdr 1897*). V závěru 19. století a prvních desetiletích následujícího století sehrály důležitou roli i muzejní a vlastivědné spolky, které do svých sbírek shromažďovaly i památky středověkého stáří. Za všechny je možno kupříkladu vyzdvihnout činnost Archeologického a musejního spolku v Hořicích v Podkrkonoší (cf. *Zwiefelhofer 1927; 1947*). V době, kdy Ludvík Domečka a jeho spolupracovníci rozvíjeli svou záchrannou činnost na Královéhradecku, byly rovněž realizovány dva, v kontextu doby velkoryse pojaté výzkumy, které byly uskutečněny na sídlech nižší šlechty. V letech 1920–21 provedl Emil Dufek na svou dobu dobře dokumentovaný výzkum na místě zaniklé tvrže v Třeboveticích, okr. Jičín (*Dufek 1927; Drnovský 2012a*). Rozsáhlejší sondáž rozmezí let 1925–1927 pak vedl Josef Severa na tvrzi Nebákov, okr. Jičín (*Nechvíle 2004*). Z méně výrazných aktivit je možné zmínit průzkum tvrziště v Obědovicích (okr. Hradec Králové), provedený Josefem Ladislavem Píčem a Ludvíkem Domečkou (*Domečka 1913; Drnovský 2015c*), nebo činnost Jana Kléna (1937) na hradě Skuhrov (okr. Rychnov nad Kněžnou). Řada amatérských výkopů na vrcholně středověkých lokalitách však nebývala v odborné či vlastivědné literatuře vůbec zmíněna. Ve sbírkách regionálních muzeí tak bývají nálezy z těchto aktivit často bez bližších nálezových údajů (cf. *Ulrychová – Prostředník 1995; Vích 2009b; Kalferst 2010; Vích 2011; Kalferst 2012*).

Ve 40. letech dochází obecně k útlumu badatelských aktivit, což je zapříčiněno nejen válečným obdobím a následným vývojem, ale i smrtí Ludvíka Domečky v dubnu 1937. Teprve na počátku 50. let v hradeckém muzeu krátce působil archeolog a geolog Jan Tomský, který však musel již v roce 1954 odejít v důsledku nasazení do průmyslové výroby (*Spurný 1994, 470*). S jeho jménem je spojena řada záchranných akcí a zejména inventarizace a uspořádání muzejních sbírek několika regionálních muzeí. Zvláště pak ve spolupráci s tehdy ještě studujícím Miroslavem Richterem zpracoval archeologické fondy hradeckého muzea (*Vokolek – Sigl 1975*). Miroslav Richter v této době (1956–57) mimo jiné vedl záchranný výzkum na polykulturní lokalitě v Kostelci nad Orlicí (*Richter 1958*). Zásadní změnu přinesl rok 1959, kdy do hradeckého muzea nastupuje Vít Vokolek, s jehož příchodem nastává doba soustavné záchranné aktivity (*Vokolek 2006; Burgert 2016*). Péče o středověké památky je rozvíjena zejména opět v prostoru hradeckého návrší, kde od závěru 60. let proběhla řada sondáží spojených s geologickým průzkumem a následnou obnovou historického jádra města. Řadu těchto akcí prováděl Vít Vokolek ve spolupráci s Miroslavem Richterem (*Richter – Vokolek 1995*) a později s příchodem nového archeologa do regionu v roce 1969 i s Jiřím Siglem (*Ježek – Kalferst 2006*).

Od konce 60. let se začaly uskutečňovat i větší záchranné výzkumy mimo městská jádra. Příkladem může být výzkum vyvolaný těžbou kamene na hradě Bolkov (okr. Trutnov), který vedl Antonín Hejna (*1962*). Právě s tímto badatelem je spojen počátek téměř 40 let trvajících výzkumu opevněných sídel na Trutnovsku, kterého se postupně účastnila řada badatelů různých generací. Za všechny je nutné vzpomenout Jiřího Sigla, Luďka Jiráska či Vladimíra a Ondřeje Wolfovy. K rozsáhlejším odkryvům došlo na hradě Bradlo v letech 1966–68 (*Hejna 1974*), hradu Schlossberg u Radvanic v roce 1969 (*Hejna – Wolf 1973, 132, pol. 210*), hradu Rechenburku u Libče v letech 1973, 1975–76 (*Wolf 1983*), bezejmenném hradu u Horních Vlčic v roce 1977 (*Sigl – Wolf 1983*), tvrzi v Javorníku v roce 1987 (*Jirásek Sigl – Wolf 1988a*), tvrzi ve Starém Rokytínku v letech 1988–89 (*Wolf 2004a, 581*), hradu Břečtejnu v roce 1992 (*Cejpová – Sigl – Wolf 1993*), hradu Stárkovu (*Tichý – Tůma – Wolf 1999*) či tvrzi v Mladých Bukách v letech 2000–01 (*Wolf – Wolf – Tichý 2002*). Rozporuplným vyvrcholením těchto aktivit byl dlouholetý (1972–84) systematický výzkum na hradě Vízmburk (okr. Náchod), jehož výsledky jsou poznamenány předčasným odchodem Antonína Hejny (cf. *Razím 2012; Košťál a kol. 2013*).

Od konce 60. let začínají být uveřejňovány i studie, které se týkají přímo vyhodnocení archeologických nálezů. Jednou z prvních publikací souboru vrcholně středověké keramiky z prostoru východních Čech je studie Antonína Hejny (*1966*), ve které se mimo jiné věnoval kolekci nálezů ze Sebuče u Chvalkovic (okr. Náchod). O rok později vyšlo i první vyhodnocení již zmíněných nálezů ze Semonic (*Huml 1967*). Díky výjimečnosti hradecké sbírky středověkých nálezů se vybrané keramické nálezy dostaly i do tehdejších souhrnných prací celorepublikového rozsahu (cf. *Nekuda – Reichertová 1968; Smetánka 1968; 1969*).

Od 70. let se pak naplno rozvíjela záchranná archeologická činnost, kterou zajišťovali zejména pracovníci hradeckého muzea. I v tomto období docházelo k výpomoci z řad pracovníků Archeologického ústavu. Badatelská aktivita je zaměřena zejména na prehistorické či protohistorické období a z rozsáhlejších výzkumů na vrcholně středověkých lokalitách je možné zmínit několikaletý výzkum Starého Mýta (cf. *Richter – Sigl 1988; Richter 1994*), který se však nedočkal souhrnného vyhodnocení. Další výzkumná činnost se zaměřovala spíše na opevněná sídla a měla charakter povrchových sběrů či omezené sondáže. Kromě již uvedených lokalit na Trutnovsku proběhl výzkum například na hradě Vražba v roce 1978 (*Sigl 1979*), hradě Šluspárku u Úhlejova v roce 1979 (*Sigl 1980*), hradě u Lázní Bělohrad v letech 1981–82 (*Sigl – Vokolek 1983*) či hradě Rotemberku v roce 1992 (*Kalferst 1993*). V průběhu 80. let pak není aktivita omezena pouze na pracovníky hradeckého muzea, ale svou badatelskou činnost rozvíjí například Zdeněk Lochmann na Náchodsku výzkumem tvrze v České Skalici v letech 1981–82 (*Lochmann 1982*). Díky příchodu nových archeologů do regionálních muzejních pracovišť se zintenzivňuje od 90. let i záchranná činnost, která již není vymezena pouze na městské prostředí, ale probíhá i na šlechtických sídlech či v intravilánech řady obcí. Jako příklad lze uvést hrady Dolní Štěpanice, Hrubou Skálu, Kumburk, Litice, Potštejn Trosky, Valdštejn atd. Významnou měrou přispěli k poznání stavební podoby jednotlivých sídel i badatelé Zdeněk Fišera, František Musil, Jiří Slavík, Ladislav Svoboda, Tomáš Tomíček či Jiří Úlovec.

Na rozdíl od jiných regionů Čech a Moravy však nebyla řešena průřezová témata a výsledky jednotlivých záchranných akcí, zjišťovacích sondáží či badatelských výzkumů nebyly často dostatečně zpracovány, a následně tak nemohly být ani souhrnně vyhodnoceny. K zapomenutým výzkumům patří třeba odkryv sklárny v poloze Cikánka u Deštného v Orlických horách v letech 1977–84 (cf. *Šplíchal – Šůla 2004*, 53–69). Podobně zůstaly nepublikovány výsledky větších badatelských terénních odkryvů na ostroměřském hradišti či v Tisové-Starém Mýtě. Svůj dluh v sobě skrývají i rozsáhlé kolekce nashromážděné z četných záchranných výzkumů. Opomíjeny byly i otázky spojené s vývojem nebo metodou zpracování různých složek hmotné kultury.²

Poznávání mladšího středověku a raného novověku pohledem archeologie má v severovýchodních Čechách dlouhou tradici hlásící se až ke konci 19. století. V době, kdy se *archeologie středověku* rodila jako plnohodnotný vědní obor, zde působila řada osobností, jež se o jeho vznik a směřování zasloužila. Společně se založením archeologického oddělení při hradeckém muzeu v roce 1959 se naplno rozeběhla dokumentace ohrožených lokalit. Tato činnost spojená se získáním stále se rozrůstajících nálezových souborů trvá nepřetržitě dodnes a v posledních desetiletích se výrazně zintenzivňuje. Bez základního zpracování své pramenné základny se však žádný obor nemůže dále rozvíjet, proto vyhodnocení četných kolekcí artefaktů nadále zůstává jedním z hlavních úkolů.

---

² Pro jednotlivé skupiny nálezů shrnuto v příslušných kapitolách.

3 Lokality

3.1 Brada

Od Jičina na sever táhne se směrem od východu k západu horský hřbet přiléhající ku Prachovským skalám, na němž prostírá se ves Brada. Již z dále viděti jest ji a kostelík za sady ovocných stromů se zakrývající, avšak neméně spatřiti jest vrch pyšně nad kostelem se vypínající, kde stával hrad Brada (Sedláček 1887, 265).

Hrad Brada se nachází nad stejnojmennou vsí, vzdálenou 4 km západně od města Jičín (obr. 2). Predikát, ve kterém se poprvé objevilo jméno sídla, užil v roce 1258 Načerát, syn Pakoslava³ z rodu Načeraticů (též Hronovici), kdy je uváděn jako svědek na listině krále Přemysla Otakara II. (CDB V/1, 255, č. 160). Již roku 1261 vystupuje Načerát⁴ opět jako svědek na královské listině (CDB V/1, 400, č. 255). V roce 1263 je poprvé zmíněn i český název sídla, když opět Načerát⁵ (uveden společně s bratrem Hronem z Náchoda) figuruje jako svědek na královské listině (CDB V/1, 552, č. 371). Jeho syn Léva však o sídlo i jiné statky (Jičín, Konecchlumí) přichází v roce 1304, kdy je král Václav II. směnili za Štítary (RBM II, 872, č. 2015), v této zprávě se prvně výslovně zmiňuje Brada jako hrad (*castrum*). V královských rukou zůstává Brada až do doby panování krále Jana Lucemburského, kdy se patrně jako zástava dostává do rukou Vartenberků (*Ulrychová 2006, 318*). Lze předpokládat, že sídlo tím ztrácí správní funkci, které se ujímá nedaleký hrad Veliš, jenž rovněž patřil příslušníkům tohoto rodu (společně s městem Jičínem). Vartenberkové drželi Bradu až do roku 1434, kdy hrad přechází do rukou Machny z Veselé (*Sedláček 1887, 266*). Již roku 1438 se ale dostává do držení Haška z Valdštejna (*Úlovec 1996, 14*), který ho posléze roku 1452 postupuje Markvartovi z Labouně. Díky této směně se sídlo opět stává centrem samostatného panství (*Šimek a kol. 1989, 52*). Jeho syn Otík prodal Bradu někdy před rokem 1482 Mikuláši Lickovi z Ryzemburka, kvůli čemuž hrad opět ztrácí svou sídlení funkci, protože nový majitel na hradě nesídlil (*Sedláček 1887, 266*). Když okolo roku 1500 prodával celé bradské panství Mikuláši Trčkovi z Lípy, je hrad zmíněn jako pustý (*Úlovec 1996, 14*).⁶ O dvanáct let později se o Bradě opět píše jako o hradu zbořeném. Lze tedy předpokládat, že lokalita začala postupně chátrat během vlastnictví Licka z Ryzemburka. Písemné prameny nám tak poměrně přesně datují vznik i zánik hradu. Dále se díky výčtu vsí během prodeje bradského panství dovídáme i rozsah jeho správního okruhu.

Do dnešních dnů se bohužel z hradu dochovaly pouze skromné pozůstatky. Je pravděpodobné, že hradní zdivo posloužilo jako vhodný zdroj stavebního materiálu. V samotném okolí hradu pak probíhala v 19. a 20. století těžba pískovce. V roce 1866 bylo na

---

³ *Natsceradus de Partsch.*

⁴ *Natsceradus de Parts.*

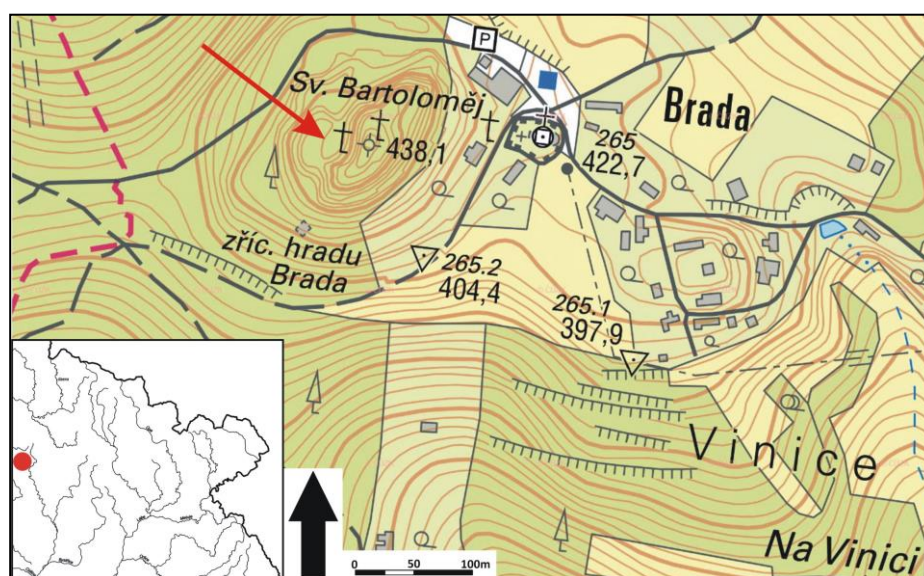
⁵ *Nacherad frater suus de Brada.*

⁶ *Hrad pusty rzeczeny Brada.*

místě hradu zřízeno rakouské dělostřelecké postavení. Jako upomínku na tuto událost zde byl v roce 1891 vztyčen kříž a po jeho stranách postaveny sochy sv. Petra a Pavla (*Ulrychová 2006, 318*).

Z výše uvedených důvodů je proto nesnadné blíže poznat stavební podobu hradu (obr. 3). Místo založení se nachází na jednom z nejvýchodnějších výběžků Prachovské pahorkatiny. Rozsah sídla lze určit na základě viditelných terénních pozůstatků zbytků opevnění. Areál hradu měl zhruba oválný půdorys poměrně velkých rozměrů (cca 120 na 65 m), vstup do hradu vedl patrně od severu, ale tato část je dnes již zničená lomem (*Fišera 1988, 127*). Blížší poznatky o podobě jádra hradu z 13. až 15. století nejsme schopni ze současného stavu poznat. Důležité jsou Liebscherovy kresby vytištěné v rámci Sedláčkova díla, kdy jádro hradu ještě nebylo tolik poničené těžbou pískovce (cf. *Sedláček 1887, 266*). Je pravděpodobné, že s dobou majitele Markvarta z Labouně lze spojit výstavbu hradební zdi s půlkruhovými baštami (*Úlovec 1996, 21*), z nichž se však do dnešních dnů dochovala pouze tři torza.

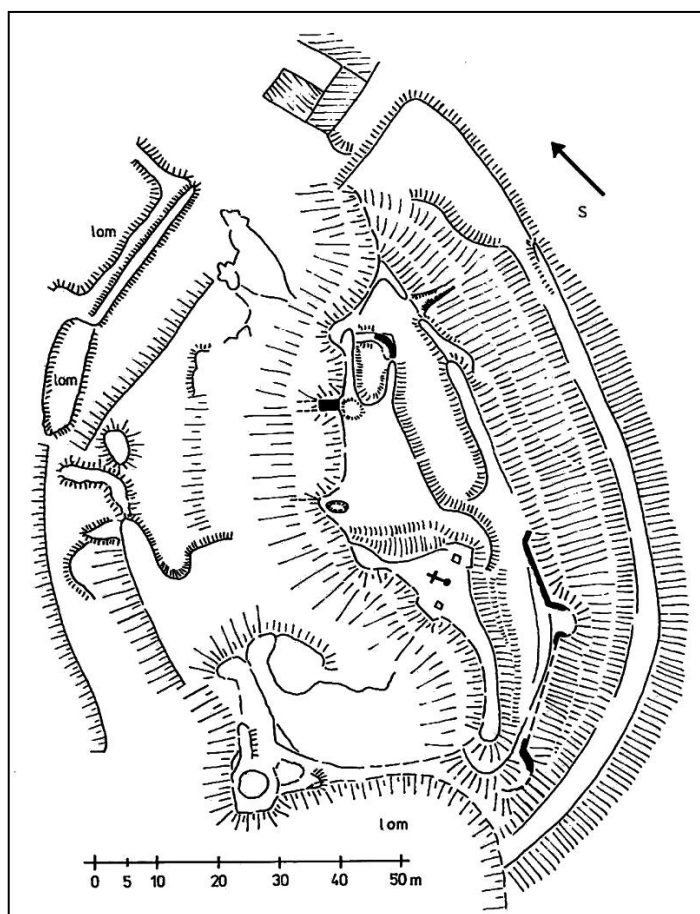
Pozůstatky hradu díky své poloze a malebnosti přitahovaly a stále přitahují návštěvníky a badatele již více jak sto let. Zpravidla se však jednalo o amatérské výkopy či sběry, ke kterým postrádáme bližší nálezové okolnosti. Část nálezů je dodnes uložena v jičínském muzeu, kam byly přemístěny i sbírky z muzea v Železnici. Od 80. let minulého století zde občasně dochází k povrchové prospekci, při které jsou obvykle získávány drobnější keramické kolekce, které jsou odevzdávány střídavě do královéhradeckého⁷ či jičínského muzea.⁸ Předmětem zpracování se v této práci staly starší nálezy kamnářské keramiky uložené v Jičíně. Část z nich pochází z výkopů A. Houby z roku 1927 či F. Kropáčka a A. Pospíšila z roku 1934, ale pro zbytek souboru jakékoli nálezové okolnosti postrádáme.

obr. 2: Hrad **Brada**. Poloha sídla vzhledem k stejnojmenné vesnici. Mapový podklad Základní mapy ČR © ČÚZK.

⁷ Například př.č. 201/90, 411/92, 60–61/96.

⁸ Například e.č. 16–23/93, 20/97.

obr. 3: Brada. Půdorys bez rozlišení stavebních fází podle J. Úlovce (1996, 17, obr. 5).

3.2 Bradlec

Horu Bradlec, tak řečenou od ostrého jejího hřbetu, viděti ze zdáli, jak se s korunkou svou, zříceninami starého hradu Bradlce, jakož to konec předhoří Krkonošského vypíná. Ze všech stran jest pohledu malebného aťsi přicházíme od Jičina na Lhotu Bradleckou, nebo od Lomnice, aneb konečně příjemnými lesními cestami od hradu Kumburka (Sedláček 1887, 194).

Hrad Bradlec se nachází na výrazném návrší, které dominuje východní části Jičínské kotliny (obr. 4). Sídlo bylo patrně založeno Havlem Rybou,⁹ členem rodu Markvarticů. Prvně se po hradu píše v roce 1322, kdy byl společně s bratrem Havlem z Lemberka pohnán před soud Vokem z Rotštejna (RT I, 59). Již roku 1325 ho v predikátu užívá Markvart z Jíkve,¹⁰ a to opět v souvislosti s púhonem Voka z Rotštejna (RT I, 65). Během poloviny 14. století se sídlo dostalo do rukou Púty z Turgova (Sedláček 1887, 196). Na přelomu 14. a 15. století vlastnili

⁹ Hawel de Bradelczie.

¹⁰ Marquart de Gieque et de Bradlce.

hrad páni rodem z Jenštejna, poprvé se jako majitelé připomínají roku 1391 bratři Pavel a Václav z Jenštejna, kdy dosazují faráře v Nové Vsi nad Popelkou (LC 5, 100). Bradlec pak vlastnil Pavel společně s Železnici a Starými Hradý (Suchou) sám až do roku 1420, kdy zemřel (Sedláček 1887, 196). Jeho syn Václav vedl společně s bratry drobnou válku proti Václavu IV., ten proti němu vyslal roku 1417 vojsko a hrad společně s nedalekou Lomnicí dobyl, Bradlec pak daroval manželce Žofii (Tomíček – Úlovec 2002, 219). Tímto se sídlo dostalo do královských rukou, avšak již roku 1421 hrad dobyl Čeněk z Vartenberka (Sedláček 1887, 196). Tato držba však nebyla potvrzena a roku 1429 jej císař Zikmund (po smrti královny Žofie) věnoval Hynku Krušinovi z Lichtenburka, který v této době držel i nedaleký hrad Kumburk. Ve stejném období se však po Bradleci píše i Mikuláš z Valdštejna (Šimek a kol. 1989, 52). V této době tak není jisté, kdo se sídlem ve skutečnosti disponoval. K roku 1442 počítá A. Sedláček (1887, 196) s tím, že byl Bradlec znovu dobyt. Někdy okolo roku 1450 drží sídlo páni z Mečkova, jako první se po něm píše Vilém právě v roce 1450, kdy táhl proti Míšňanům (Tomíček – Úlovec 2002, 220). Do konce 15. století stále docházelo ke změnám majitelů, až jej na počátku 16. století získali Valdštejnové. Je pravděpodobné, že hrad vlastnil již Jan z Valdštejna (zemřel 1506), po Bradleci se však s jistotou píše až jeho syn Jiřík roku 1510 (Sedláček 1887, 197). Jiříkův syn Albrecht z Valdštejna však hrad i jiné statky roku 1539 prodal a Bradlec se tak dostává do rukou Mikuláše Trčky z Lípy a posléze roku 1540 do vlastnictví jeho syna Viléma Trčky z Lípy (Tomíček – Úlovec 2002, 220). Lze předpokládat, že Trčkové, kteří vlastnili v okolí několik významnějších sídel (Jičín, Veliš a Kumburk – pod jehož panství se Bradlec dostal), přestali mít o Bradlec zájem a postupně chátral. Roku 1608 je během prodeje kumburského panství zmíněn již jako pustý (Šimek a kol. 1989, 52).

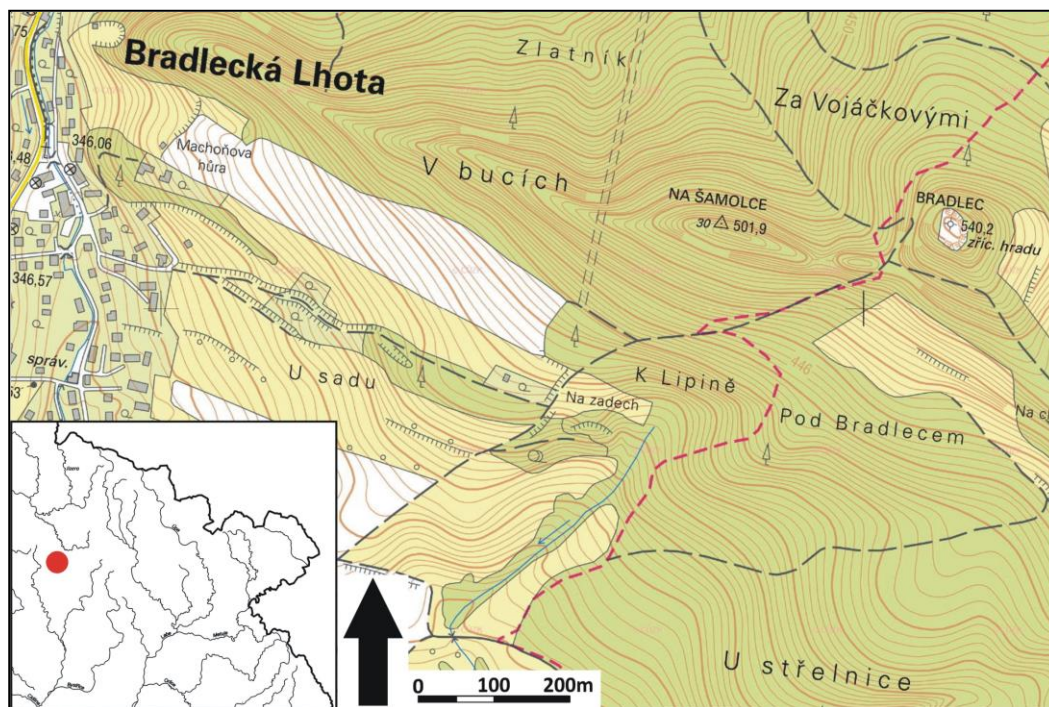
Hrad Bradlec byl vystavěn na dvou čedičových sloupech, které byly spojeny úzkým obloukovitým hřebenem. Místo tedy bylo samo o sobě dostatečně přírodně chráněno. Pouze od jihu musel být pozvolnější svah přetnut příkopy a valy. Na západním čedičovém sloupu vyrostla velká hranolová věž, která byla na jižní straně spojena hradbou s východní částí hradu, kde byl postaven palác, který byl na rozdíl o zbytku staveb zbudován z pískovcových kvádrů. Zevrubný přehled složitého stavebního vývoje přináší studie Tomáše Tomíčka a Jiřího Úlovce (2002), která vychází z pečlivého terénního průzkumu (obr. 5).

Podobně jako u předešlého hradu Brady, ani na Bradleci doposud neproběhl badatelský archeologický výzkum. V muzeích jsou přítomny buď nálezy získané bez bližších nálezových okolností, nebo drobnější keramické soubory z povrchových sběrů na lokalitě.¹¹ Předmětem zpracování se v této práci stala kolekce kamnářské keramiky, která je uložena v muzeích v Jičíně (včetně sbírky z muzea v Železnici) a Lomnici nad Popelkou.

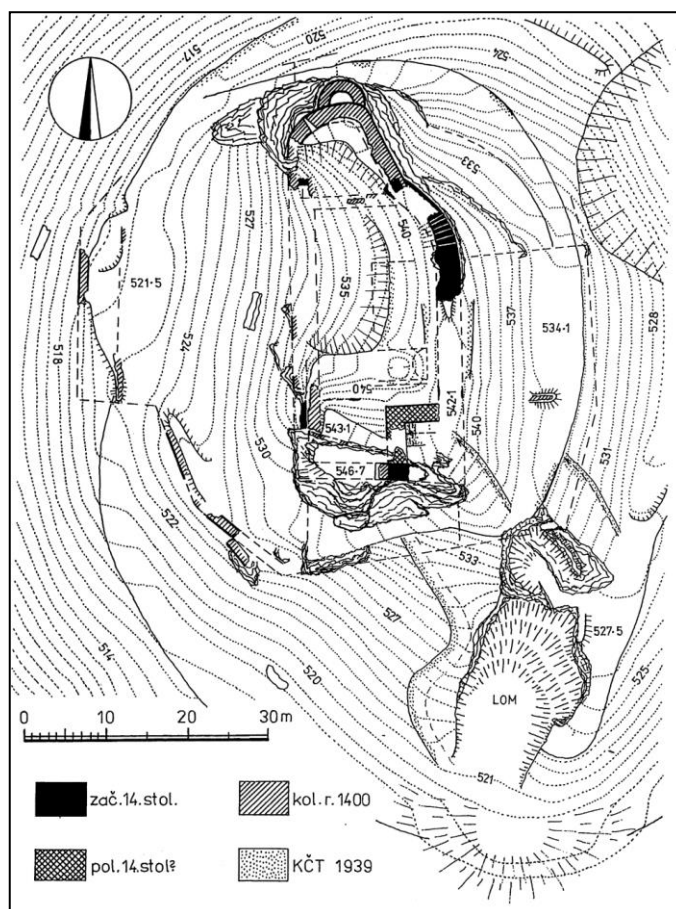
---

¹¹ V hradeckém muzeu jsou například uloženy sběry L. Jirásků z roku 1970 (př. č. 72/74), Z. Fišery z roku 1990 (př. č. 103/99) či J. Slavíka z roku 1990 (př. č. 58–59/90).

obr. 4: Hrad Bradlec. Poloha sídla vzhledem k Bradlečké Lhotě. Mapový podklad Základní mapy ČR ©ČÚZK.

obr. 5: Bradlec. Půdorys s rozlišením stavebních fází podle T. Tomíčka a J. Úlovce (2002, 230, obr. 11).

3.3 Břečtej

Asi uprostřed mezi Trutnovem a Hostinným a jižně od Mladých Buků vypíná se z hornaté krajiny pahrbek homolovitý buky porostlý, na němž se spatřují zříceniny zámku Břecšteina. Zakryty jsou stromovím, objevují se příchozímu teprve tenkrát, když přišel až k domkům pod zámkem rozestým, kteréž Silberstein se nazývají (Sedláček 1887, 144).

Zřícenina hradu Břečtej¹² se nachází ve vzdálenosti 6,5 km od centra Trutnova na katastrálním území osady Hrádeček, která spadá pod obec Vlčice (obr. 6). Jeho vývoj je spojen s rodem Zilvárů z Pilníkova, což byl původně měšťanský rod z Hradce Králové, který během 2. poloviny 14. století získal statky v Podkrkonoší. Konkrétně roku 1388 je zmíněn Ješek, pšíící se z Pilníkova, který dosazuje faráře ve Vlčicích (LC IV, 201).¹³ Tento Ješek je zmiňován až do roku 1406 a kromě Pilníkova držel i Staré Buky a Vlčice (LC VI, 15; LC VII, 179). S jeho synem Mikulášem je spojena i první zmínka o Břečtejně, když se po tomto sídle píše k roku 1455 (AČ 15, 346, pol. 1).¹⁴ August Sedláček předpokládal vznik Břečtejna někdy během 1. poloviny 15. století, kdy již Zilvárové vlastnili blízké Vlčice (Sedláček 1887, 145). Ojedinělý je názor, který Břečtej ztotožňuje se sídlem zmiňovaným k roku 1336 v predikátu blíže neznámého Otty de Lapide, který obdaroval trutnovský klášter zderazských křižovníků třemi lány ve vsi Oblanov (Šimek a kol. 1989, 57). O tomto donátorovi však nemáme jiné písemné zprávy, tudíž ztotožnění Břečtejna s lokalitou Stein (Lapide) zůstává v rovině úvah.

Jako další majitel je k roku 1476 zmiňován Jan Zilvár, který hrad kupuje od svého strýce Hanuše Zilvára (AČ 15, 349, pol. 6).¹⁵ V zápisu se dále uvádí, že k hradu je vedena voda ze studny na Gaycově poli v Hertvíkovících. Po jeho smrti (1513) se panství ujímá jako opatrovník jeho synů Karel ze Šumberka. Majetek nakonec připadl Adamovi Zilvárovi, který roku 1522 dosáhl na králi Ludvíkovi propuštění Břečtejna, Vlčic a Pilníkova z manství k trutnovskému hradu (Sedláček 1887, 146). Adamu Zilvárovi se dařilo rozšiřovat majetky a během svého života přikoupil ke svému panství několik statků (například Javorník, Žírec, Třebnouševs atd.). V roce 1544 postoupil sídla Břečtej a Vlčice svému synovi Janovi a zanedlouho poté umírá (Sedláček 1887, 147). Jelikož tento Jan umírá již roku 1553, připadají rozsáhlé majetky jeho nezletilému synovi Adamovi a strýci Kryštofovi. V držení Zilvárů z Pilníkova zůstal Břečtej i po zbytek 16. století. Jméno Silberstein přešlo i na dvůr, který se pod hradem nacházel. Pozornost písemných pramenů se však v tomto období stále více zaměřuje na sídlo v nedalekých Vlčicích, které bylo v 16. století přestavěno (Sedláček 1887, 149; Šimek a kol. 1989, 57). Je tedy pravděpodobné, že sami Zilvárové o Břečtej postupně ztráceli zájem a prameny 17. století o něm již pšíí jako o pustém hradě na vlčickém panství.

¹² V literatuře též jako Brecštejn, Břecštejn, Bruštejn, Silberštejn.

¹³ *Jesconis dicti Silherz de Billungisdorff.*

¹⁴ *Já Nykl Zilvar seděniem na Břečtajně.*

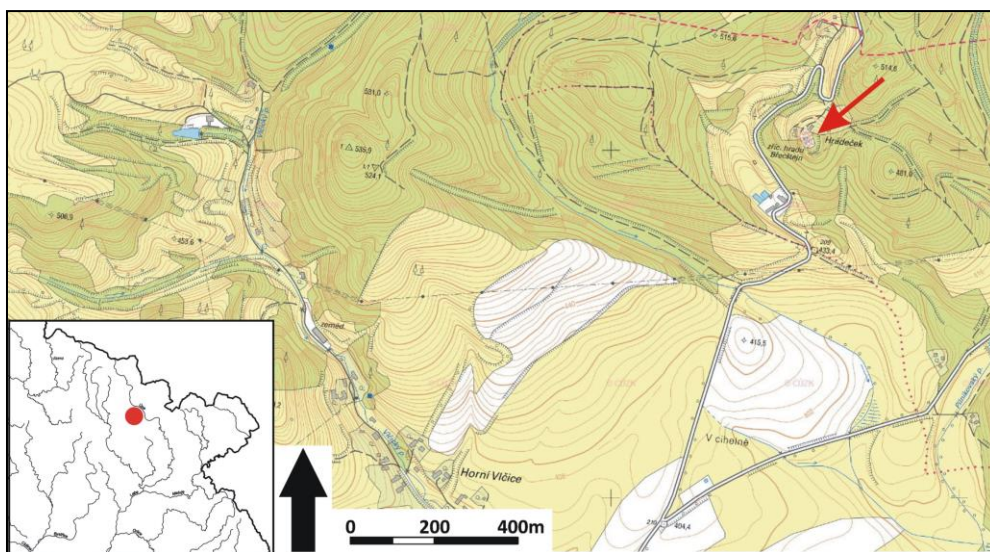
¹⁵ *Jan Zylvár z Pilníkova a na Břecštýně.*

Dvůr Silberstein byl mezi lety 1677–1685 přeměněn během držby Schwarzenberků na osadu stejného jména (dnes Hrádeček). Je tedy pravděpodobné, že zřícenina sloužila jako zdroj stavebního materiálu. V roce 1790 získal vlčické panství průmyslník Jan František Theer, který byl pro své zásluhy povýšen do šlechtického stavu (*Sedláček 1887, 149*). Jako přídomek někdy dokonce užíval toponymum ze *Silberšteina*. Z jeho popudu byla zřícenina vyčištěna od stromových náletů a na místě paláce byl vybudován altán, který zde stál po mírných úpravách do poloviny 20. století.

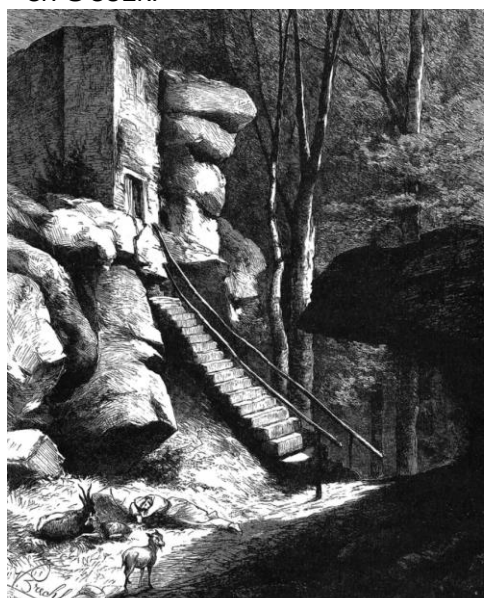
Díky zájmu romantiků o lokalitu se nám dochovalo několik kreseb objektu z průběhu 2. poloviny 19. století. Podrobný popis zříceniny zaznamenal již August Sedláček (*1887, 144–149*). Důležité poznatky přinesl stavebně historický průzkum Františka Gabriela (*1990*). Stavitel si pro vybudování hradu vybral výraznou slepencovou skálu, na kterou umístil jeho hlavní část. Jádru hradu bylo obeháno dvěma valy a příkopy, které ho chránily od severu, východu i jihu. Na západní straně terén prudce klesá, tudíž zde výše uvedené obranné prvky nebyly realizovány. Hlavní stavba je tvořena masivní obvodovou zdí o síle kolem 190 cm, která může místy dosahovat mocnosti až 260 cm. Poměrně pravidelný půdorys jádra hradu narušuje v severozápadní části nevýrazný půlkruhový výstupek, který však vzhledem k svému tvaru a umístění nemohl plnohodnotně plnit roli bašty, ani účinnou boční střelbu. Stavebním materiálem se stal místní, a tedy dobře dostupný slepenec. Na vnější straně obvodového zdiva jsou dobře patrné otvory pro lešení, které jsou zachyceny i na starých vyobrazeních. Povrch zdiva byl na vnějším líci omítnut maltou. O různých stavebních fázích vypovídají dva vstupy do jádra hradu. Starší, dnes zazděný, byl lemován pískovcovým ostěním, které představuje jedno z mála užití architektonických prvků na lokalitě. Mladší vstup, který je situovaný níže, musel být druhotně vyláman do již vystavěné obvodové hradby. Díky svému umístění je však snáze přístupný. Oproti původnímu však pozbyl na reprezentativnosti, neboť již nebyl lemován kamenným ostěním, ale jen dřevěnými veřejemi. Tento vstup slouží i dnes a je k němu navedeno dřevěné schodiště. Během romantických úprav však mělo kamennou podobu. Vnitřní uspořádání hradního jádra bylo podřízeno skalnímu podloží. V jižní části hradního jádra se nacházel palác, z něhož se dochovalo valeně zaklenuté přízemí. Nádvoří hradu bylo malé, za vchodem bylo možno vstoupit do sklepa, zčásti využívajícího přírodní puklinu a částečně záměrně vysekaného. Na vrchu skály, v severozápadní části hradu, stála další zděná budova (obr. 7).

První zaznamenaný povrchový průzkum zde proběhl v letech 1969–1970, kdy byl na lokalitě proveden sběr studenty z Trutnova (*Wolf 1973, 168, pol. 275*). Z akce pochází poměrně rozsáhlý soubor keramických fragmentů, který je uložen v trutnovském muzeu. Většinu nálezů lze datovat do období 17.–19. století a souvisí tedy spíše s existencí dvora, později osady Hrádeček, či s turistickými návštěvami. Pakliže během těchto sběrů byly prováděny výkopy (což je vzhledem k povaze a množství nálezů velmi pravděpodobné), nedostaly se většinou na úroveň středověkých vrstev. V roce 1980 lokalitu navštívil a povrchový průzkum povedl Tomáš Durdík (*1984, 133, pol. 422*). Archeologický výzkum zde

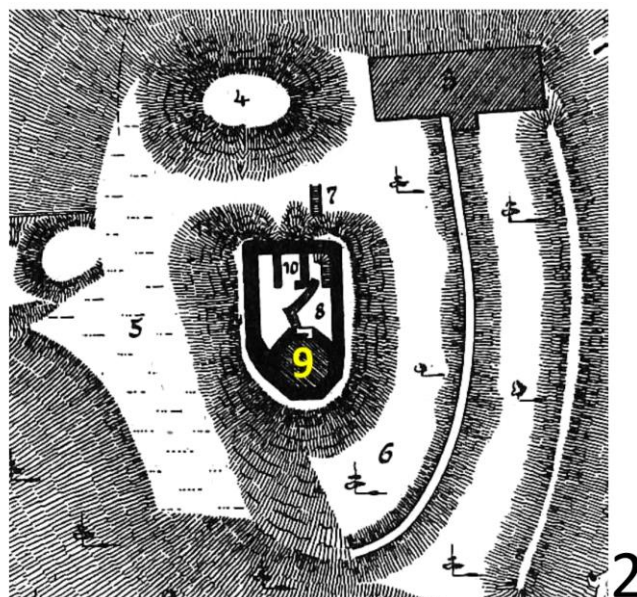
proběhl ve dnech 7.–31. července roku 1992, kdy se zde uskutečnila zjišťovací sondáž iniciovaná obecním úřadem ve Vlčicích (*Cejpová – Sigl – Wolf 1993*). Výzkum přinesl značné množství nálezů, které jsou uloženy v hradeckém muzeu.¹⁶ V této práci budou vyhodnoceny především kolekce kuchyňské, stolní a kamnářské keramiky. Kromě toho se v souboru nachází i hojné fragmenty mazanice a osteologické nálezy. Další oficiálně vedený výzkum na lokalitě byl uskutečněn kvůli stavbě dřevěného přístupového schodiště do jádra hradu. Archeologický dohled byl zajištěn pracovníky trutnovského muzea a je z něho menší kolekce keramiky, která pochází spíše z druhotných situací.

obr. 6: Hrad **Břečtejn**. Poloha sídla vzhledem k Horním Vlčicím. Mapový podklad Základní mapy ČR © ČÚZK.

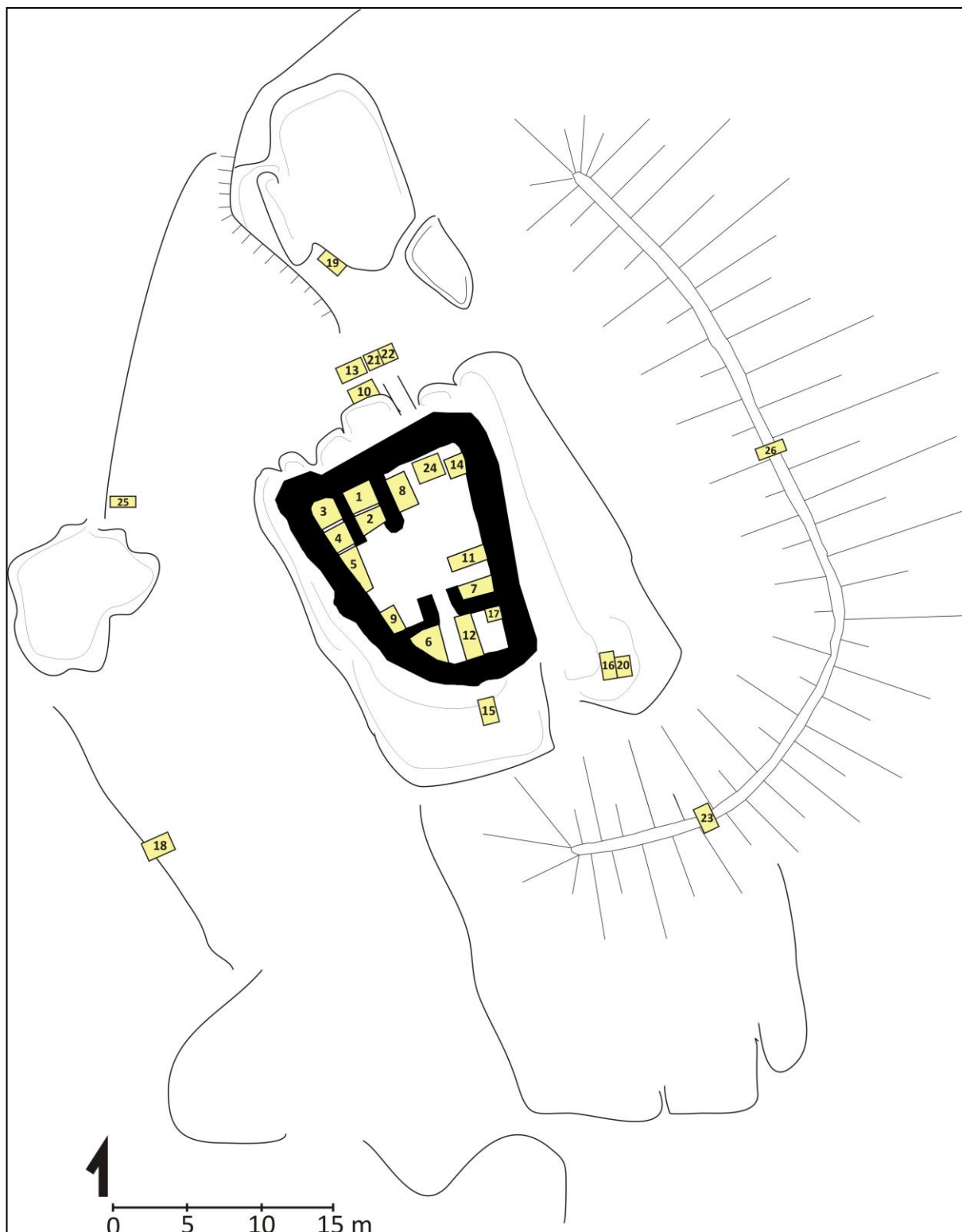
1

2

obr. 7: **Břečtejn** v díle A. Sedláčka. **1)** kresba V. Brechlera (*Sedláček 1887, 144*); **2)** Půdorys hradu. Číslo 9 značí tehdy ještě stojící altán na místě paláce (*Sedláček 1887, 145*).

¹⁶ Př. č. 32/2000.

obr. 8: Břečejn. Celkový půdorys lokality se zakreslenými polohami sond archeologického výzkumu v roce 1992. Podle nákresu L. Jiráska a nálezového deníku zhotovil autor.

3.4 Červená Hora

Červená Hora měla pěkné, anobrž půvabné položení, jež nejlépe zřítí můžeme, jdouce silnicí od Žernov k vesnici Červené Hoře (Sedláček 1887, 36).

Hrad Červená Hora se nachází na výrazné ostrožně, jež je téměř celá obtékána řekou Úpou (obr. 9). V blízkosti je dodnes stejnojmenná vesnice (okr. Náchod). Prvně se po hradu píše mezi lety 1291–1295 Sezima, který zastával v Praze post zemského sudího (*RBM II*, 1195, pol. 2734).¹⁷ Mezi léty 1326–1365 byl v držení Mikuláše Piskle, který měl podací právo ke kostelu v Červeném Kostelci (*LC 1*, 181).¹⁸ V roce 1379 sídlo přešlo do rukou arcibiskupa Jana z Jenštejna a jeho bratrů Václava a Pavla (*Šimek a kol. 1989*, 74). Nakonec však hrad spravoval pouze Pavel, který hrad prodal bratrům Hynkům z Dubé, písčím se z Náchoda poté co přesídlil na tvrz Suchá u Jičina (*Sedláček 1887*, 37). Mladší z bratrů si posléze zvolil přídomek Červenohorský, a jelikož se jednalo o věrného stoupence katolické strany, byl hrad dvakrát dobýván. Prvnímu obležení v roce 1421 se posádce podařilo vzdorovat a husité museli odejít bez úspěchu. Druhé obležení započalo v květnu 1427 a účastnily se ho oddíly z hradecké domácí obce, Jaroměře, Náchoda a družina Matěje Slavaty ze Skal. Později se k obléhatelům přidala i sirotčí vojska, která se vracela z Lužice (*Šandera 2005*, 89–90). Této síle již nemohla posádka vzdorovat, přesto se jí podařilo alespoň dojednat kapitulaci a svobodný odchod. Husitské spojené oddíly pak hrad 8. června 1427 vypálily a rozbořily (*Sedláček 1887*, 37). Sídlo již obnoveno nebylo a panství bylo připojeno k nedalekému Rýzmburku a později k Náchodu.

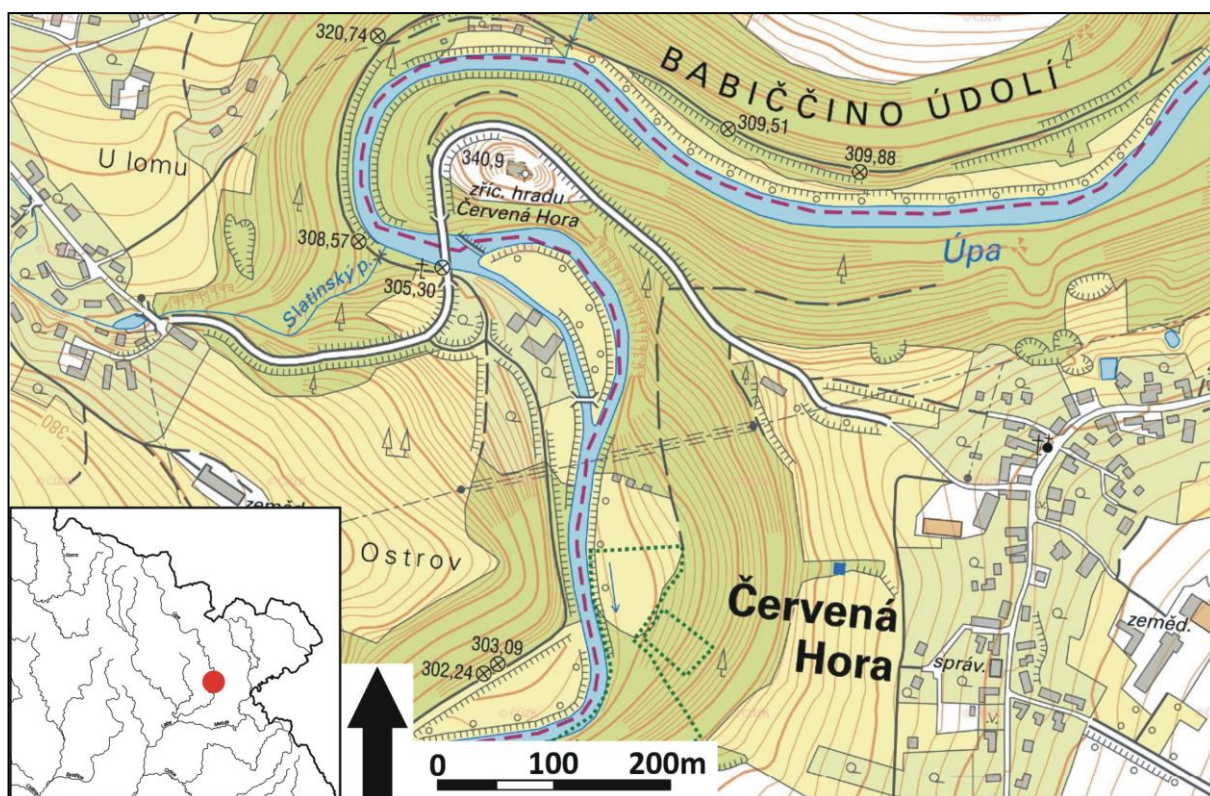
Podobu hradu určil protáhlý tvar ostrohu, který mu dal jeho celkový půdorys (obr. 11). Dispozice sídla byla trojdílná. Jádru hradu mělo lichoběžníkový tvar a naházelo se na nejvíce chráněném místě. Před ním byla hlubokými příkopy vymezena ještě dvě předhradí. Bližšímu poznání celkové podoby hradu brání stav jeho dochování, neboť většina zdí byla rozebrána místními obyvateli nebo sloužila jako základ pro silnici, která byla v minulosti nově navedena v těsné blízkosti hradu a na severní straně zčásti narušila i zmíněná předhradí (obr. 10: 1, 2). V terénu je patrná zejména obvodová hradba jádra hradu a vyšší homolovitý útvar, který je patrně pozůstatkem okrouhlého bergfritu. Na západ od jádra se ještě nachází níže položený a zároveň i opevněný prostor, který mohl podobně jako předhradí sloužit jako hospodářské zázemí hradu.

---

¹⁷ *Sezema dicto de Cheruenahora iudice.*

¹⁸ *Nicolai militis dicti Pisklo de Rothmburg.*

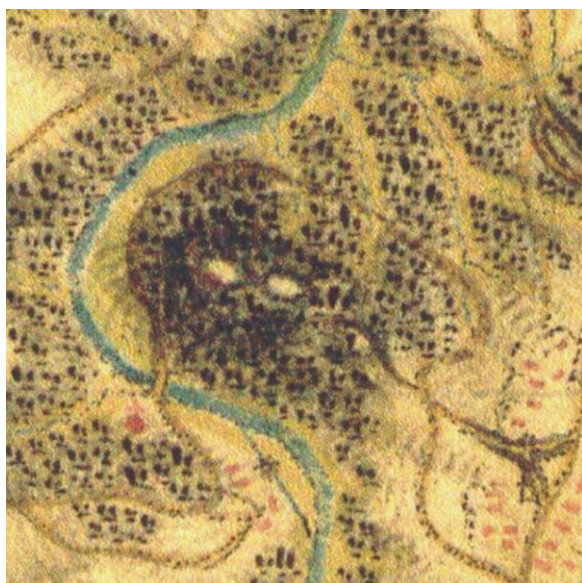
Ačkoliv se svým významem jedná o velice důležité sídlo, nebyla zatím Červené Hoře věnována větší pozornost. V hradeckém muzeu jsou uloženy drobné kolekce keramických nálezů pocházejících z povrchových sběrů Ludka Jirásk a Jiřího Slavíka z roku 1987.¹⁹ Bohužel se lokalita díky svému násilnému zániku a dobré dostupnosti stala lákavým místem prospekci za pomoci detektorů kovů, z nichž však do místních muzeí doposud nebyl odevzdán jediný nález.²⁰ V rámci této práce bude zpracován soubor kovových předmětů, který pochází ze soukromé sbírky a byl mi poskytnut za účelem zpracování. Menší počet kovových nálezů, uložený v náchodském muzeu, pochází ze sběrů mlynáře A. Kordiny z konce 19. století (Tůma 2007).

obr. 9: Hrad Červená Hora. Poloha sídla vzhledem k stejnojmenné vesnici. Mapový podklad Základní mapy ČR ©ČÚZK.

¹⁹ PŘ. č. 82/74, 78–79/88.

²⁰ Stav ke konci roku 2016.

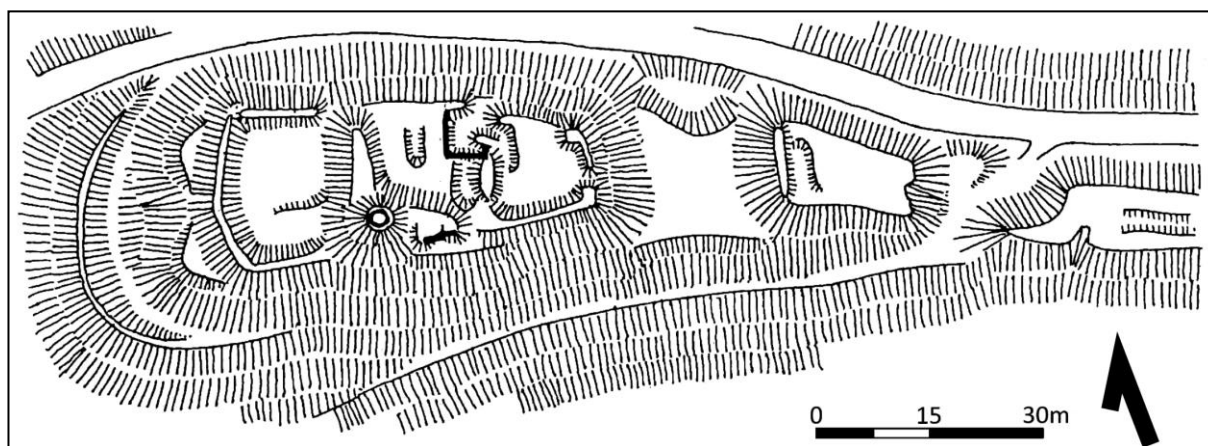

1

2

obr. 10: Červená Hora. 1) Poloha sídla zaznamenaná na 1. vojenském mapování. Zřetelné je vymezení jádra a přehradí (mapový podklad: <http://mapire.eu/en/>); **2)** Poloha sídla na Indikační skice Stablního katastru (1840). Viditelné je původní vedení cest přes most okolo hradu dále k vesnici Červená Hora. Červenou přerušovanou čarou je zobrazeno současné vedení silnice, která ze severu zčásti narušuje předhradí hradu. Mapový podklad ©ČÚZK.

obr. 11: Červená Hora. Půdorys hradu podle T. Durdíka (2000, 97, obr. 190).

3.5 Javorník

Na jižním konci vsi Javorníka spatřují se zbytky bývalé tvrze, totiž jen náspů, kteréž ji obkličovaly (Sedláček 1887, 222).

Ves Javorník (německy *Mohren*) se rozkládá po obou stranách stejnojmenného potoka ve vzdálenosti necelých 10 km od historického jádra Trutnova (obr. 12). Výrazně členitý ráz krajiny se odrazil v možnostech lokace a vtiskl obci táhlý, nepravidelný půdorys, který je zároveň ovlivněn poměrně výrazným stoupáním severním směrem. Prvně je vesnice zmíněna roku 1354, ve spojitosti s filiálním kostelem (LC I/1, 22), který náležel kostelu v sousedním Rudníku (dříve Heřmanových Sejfech).²¹ Po vsi se poprvé píše jistý Přech v roce 1416 (AČ 36, 73).²² Po více jak šedesáti letech (1477) pak název vesnice užil v predikátu Jan jako přísedící trutnovského manského soudu (AČ 15, 350).²³ Na přelomu 15. a 16. století se zápisy o vsi a prvně i tvrzi zvyšují díky sporu, kterou mezi sebou vedli synové výše uvedeného Jana. Jednalo se o Mikuláše, Jiřího, Zikmunda a Kryštofa z Javorníku. Pře byla vyřešena v květnu 1496, kdy tvrz (v té době poprvé zmíněna) zůstala v rukou Mikuláše, který bratrům místo toho daroval poddaný lid ve vsi Chotěvice (AČ 15, 387–9, 390, pol. 80, 84).²⁴ V roce 1500 však Mikuláš umírá, a jelikož po sobě zanechává tehdy ještě nezletilého syna Václava, jsou jeho majetky spravovány bratry Jiřím a Zikmundem (Sedláček 1887, 222). Jiří z Javorníka zastával i úřad hejtmana na trutnovském hradě a v roce 1514 byl zavražděn, když se večer vracel z krčmy zpět na trutnovský hrad (Šimek 1989 a kol., 175). Tento čin byl patrně zorganizován pány trutnovského panství Heřmanem a Karlem ze Šumberka, kteří měli ve věži trutnovského hradu údajně provozovat penězokazeckou dílnu, o které měl Jiří vědět (Sedláček 1887, 153). Svého dědictví se tak ujal Mikulášův syn Václav, který ale sídlo v roce 1516 opět předal strýci Zikmundovi (AČ 15, 453, pol. 192). Nedlouho poté (1524) byl i Zikmund v Trutnově zavražděn, a jelikož neměl žádného dědice, přešel jeho majetek podle závěti opět do rukou Václava z Javorníku (AČ 15, 499, pol. 259). Ten své dědictví již roku 1528 prodává Martinovi Radikovskému z Hrádku a Anně z Hustířan za 400 kop grošů českých (AČ 15, 480, pol. 232).²⁵ O pět let později (1533) dochází k dalšímu prodeji, kdy javornické zboží kupuje Adam Zilvár z Pilníkova, tentokrát však za pouhých 315 kop grošů českých (AČ 15, 493, pol. 250). Nový majitel přičlenil zboží k břečtejenskému panství a javornické sídlo tak ztrácí svou sídlení funkci. Nedlouho poté tedy zaniká a v písemných pramenech se již neobjevuje (Sedláček 1887, 222; Sigl – Wolf – Jirásek 1988a, 114; Šimek a kol. 1989, 175; Svoboda 1998, 255–256). Podle svědectví písemných pramenů je zřejmé, že javornická tvrz

²¹ *Ecclesiam in Hermansseyff et eius filialem in Nahor.*

²² *Przech vom Ohorn.*

²³ *Janem z Javorníka.*

²⁴ ... a tu jsú odevzdali bratru svému Mikulášovi tu tvrz i s lidmi v Javorníce i se všiem panstvím a právem i příslušenstvím.

²⁵ ... prodal jest statek ten, totiž Javorník Tvrz se vším příslušenstvím, s rolí, s lukami, s lesy, s rybníky, s potoky i se všemi vodotečemi, s mlajnem, pilú, s lidmi, platy s kmecími i se všemi puožitky a duochody i se vší zvolí, jak toho sám po svrchnu psaném Zigmundovi v držení byl.

patřila mezi manská sídla náležící k trutnovskému hradu. Vznik manského zřízení můžeme předpokládat již na počátku 14. století (*Wolf 2004a*, 570; *Musil 2009c*, 402).

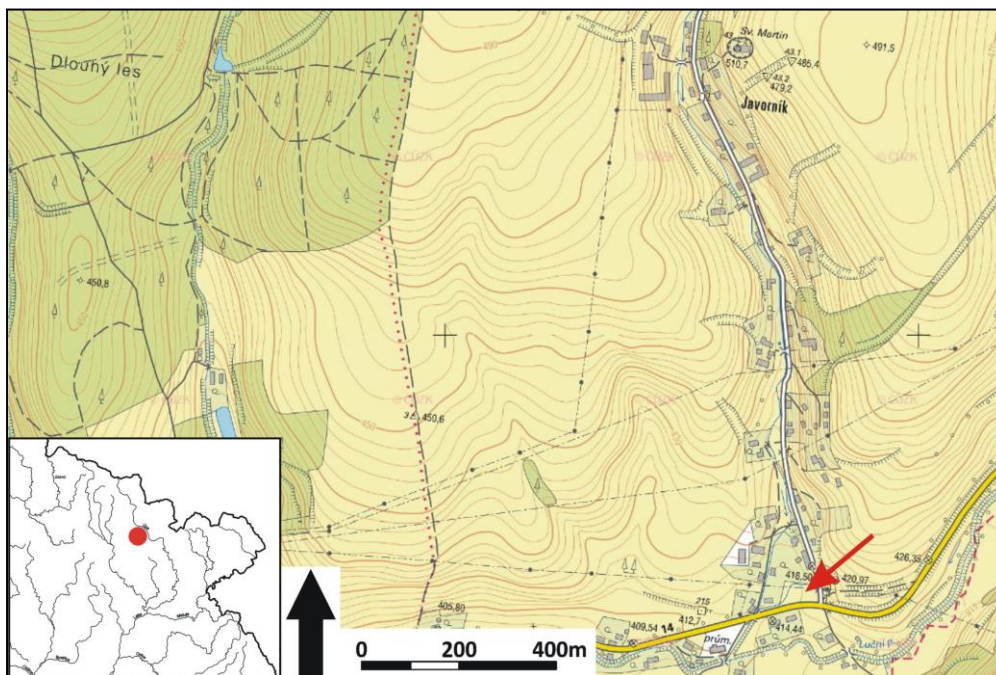
Tvrz se nacházela v jižní části obce, v místech, kde se Javornická bystřina stáčí nepatrně k západu a vlévá se do Lučního potoka. Do dnešních dnů se dochovala pouze oválná vyvýšenina, převyšující okolní terén o 2–3 m. Relikty bohužel unikaly pozornosti kartografů a nezachytilo je žádné z historických mapování (obr. 14: 1–3). Nejsou dokonce zaneseny ani v aktuální Základní mapě České republiky (ZM 10). Ve stabilním katastru je na místě tvrziště zakreslen travnatý povrch, který se zde v doprovodu několika vzrostlých stromů nachází dodnes. Oválné tvrziště je členěno na dvě části. Východní polovina je vyšší a má podobu pravidelného pahorku, který kdysi představoval základ patrně čtverhranné věže. Uvnitř tohoto útvaru se dochovala sklepní prostora o rozměrech 4 × 6 m, která je sklenuta silně hrotitou valenou klenbou. Vstup do tohoto suterénu byl z jihu a po zániku sloužil jako sklep pro nedaleký hostinec, který stával v těsném sousedství tvrze. Západní polovina tvrziště je plochá a zřejmě se jednalo o nádvoří sídla.

Tento pahorek byl po obvodu chráněn příkopem, jenž se dochoval v západní, severní a částečně i východní části (obr. 13). Na jihu byl poškozen výstavbou již zmíněného hostince, který byl zbořen na konci 80. let minulého století. Šířka příkopu se pohybuje mezi 14–16 m a přes jeho ploché dno zčásti protéká bezejmenná vodoteč, jež se posléze vlévá do Javornického potoka. Pomocí přehrazení na západní straně mohl být její průtok přes příkop regulován, a sídlo tak mohlo eventuálně být plně ohrazeno vodou. V roce 1987 zde byl proveden výzkum pod záštitou královéhradeckého muzea (Jiří Sigl). Položena byla jedna dlouhá sonda (13,5 m), která byla umístěna do prostoru zmíněného nádvoří a příkopu (*Jirásek – Sigl – Wolf 1988*). Nálezy zde získané jsou uloženy v hradeckém muzeu.²⁶ Předmětem zpracování se stala bohatá kolekce stolní, kuchyňské a kamnářské keramiky. Dále zde byly vyzvednuty kovové artefakty pocházející ze stavebních částí tvrze, které však nebyly doposud konzervovány, jsou proto momentálně již téměř ztraceny. Mezi četné nálezy patří i zlomky sklovité strusky, které možná dokládají zpracování nerostných surovin v okolí javornického sídla. Uvažuje se, že severozápadní val byl upraven ze sejpu vzniklého po rýžování zlata (*Svoboda 1998*, 256). Jako pozoruhodnost působí nález napůl rozštíplé hlízy polodrahokamu (achátu). Další nálezy z prostoru tvrziště nejsou známy, vyjma hrotu kopí, které předal do královéhradeckého muzea²⁷ Vladimír Wolf (obr. 228: 8; *Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, 50, pol. 324).

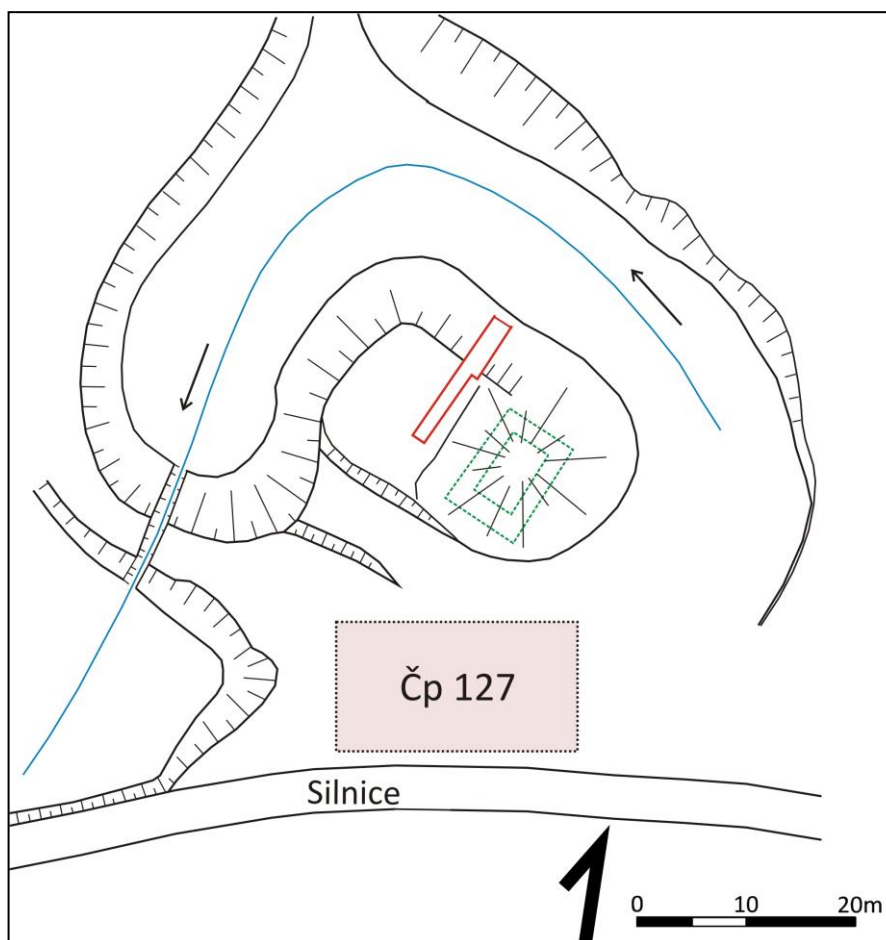
---

²⁶ Př. č. 91/88.

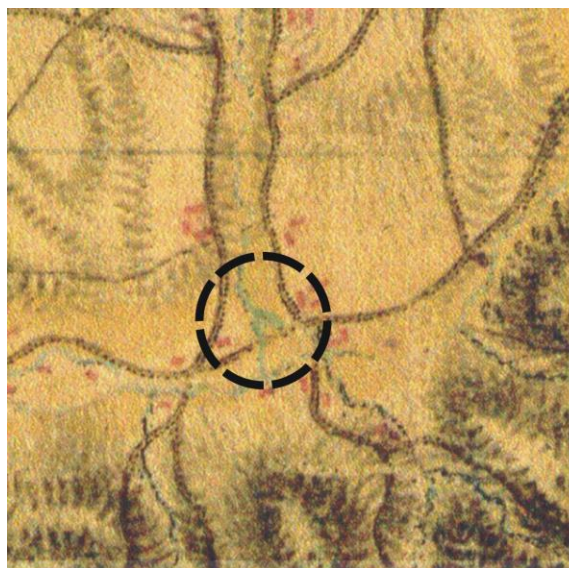
²⁷ Př. č. 245/01.

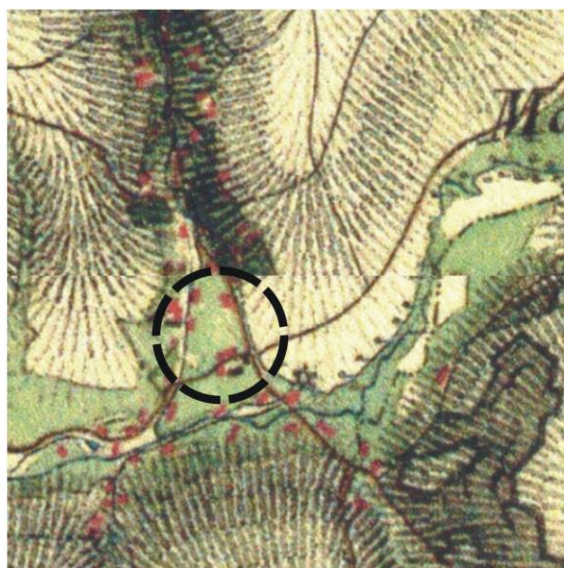
obr. 12: Tvrz Javorník. Poloha sídla v jižní části vsi označena červenou šipkou. Mapový podklad Základní mapy ČR ©ČÚZK.

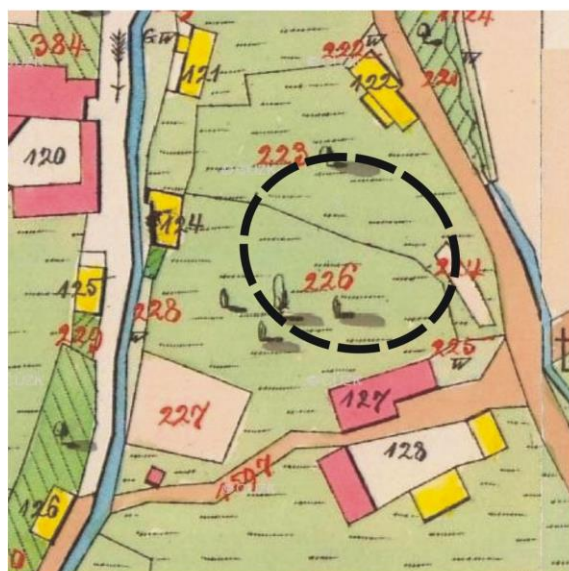
obr. 13: Javorník. Celková situace sídla. Zelenou tečkovanou čarou znázorněn půdorys dochovaného sklepa. Červená linie vymezuje sondu výzkumu v roce 1987. Bývalý hostinec čp. 127 zbourán na konci 80. let 20. století. Podle nákresu L. Jiráska zhotovil autor.

1

2

3

4

obr. 14: Javorník. 1) Poloha sídla zaznamenaná na 1. vojenském mapování. Tvrziště zakresleno není, viditelné je však naplnění příkopu vodou, či je alespoň naznačen podmáčený terén (mapový podklad: <http://mapire.eu/en/>); **2)** Poloha sídla zaznamenaná na 2. vojenském mapování. Již je vystavěna usedlost v jižním sousedství tvrziště (mapový podklad: <http://mapire.eu/en/>); **3)** Poloha sídla na Indikační skice Stabilního katastru (1840). Terénní reliкты zaznamenaný nejsou. Určena je přesná poloha usedlosti (čp. 127), která využívala sklep tvrže. Mapový podklad ©ČÚZK; **4)** Dnešní stav na výškopisné mapě. Viditelné je vymezení tvrziště. Bývalý hostinec čp. 127 zbourán na konci 80. let 20. století. Analýza výškopisu DMR ©ČÚZK.

3.6 Kumburk

...na druhém vrchu, kterýž se nade hřbet až k oblakům vznáší, tak že korunu jeho v čas deštivý ani viděti není, stojí zříceniny hradu Kumburka, jindy sídla přepevného a nyní bídného odlesku bývalé mohutnosti a pro šetrné lidi zbytku vydatného a hojného lomu (Sedláček 1887, 175).

Pozůstatky hradu Kumburku se nachází na dominantním návrší, které se vypíná nad východní částí Jičínské kotliny u obce Syřenov (okr. Semily). Díky své výrazné poloze (642 m n. m.) přitahovaly zříceniny hradu, který nebyl nikdy dobyt, pozornost řady romantiků i dlouho po své vynucené zkáze v 17. století (obr. 15). Jako první majitel hradu se uvádí roku 1325 Markvart, jenž užíval přídomku z Goldenburka²⁸ (RT I, 72, pol. 384). Jednalo se patrně o člena vartenberské větve z rodu Markvarticů, jenž se sám stal zakladatelem pánů z Kumburku (Úlovec 1997, 12). Tato odnož Vartenberků vlastnila hrad až do počátku 15. století. Jméno hradu se v této době vyskytuje nejčastěji pod názvy *Goldenburk*, *Koldenburk*, *Kolmburk* a v roce 1398 poprvé *Kumburk*, ještě roku 1550 se však zmiňuje „*hrad Kolmburgk jinak Kumburgk*“ (Sedláček 1887, 177). O prvním majiteli hradu se dovídáme pouze ze zpráv soudních zápisů, kdy jej Vok z Rožmberka opakovaně pohнал před soud kvůli škodám, které měl napáchat na panství v Údrnicích. V roce 1357 se po hradu píše Beneš,²⁹ patrně jeden z Markvartových synů (LC I/1, 28). O jeho synu Jindřichovi z Kumburku, který hrad držel více než třicet let, máme díky dosazování farářů do okolních kostelů dostatek písemných zmínek z let 1368–1395 (například LC I/1, 29, 192; LC I/2, 101, LC II, 19, 32; LC IV, 207). Jindřich, který rovněž zastával funkci přísedícího u zemského soudu, měl se svou ženou Žofkou syna Jana, oba jsou připomínáni roku 1395 (Sedláček 1887, 177). Nedlouho poté Jindřich umírá, protože již v roce 1396 a 1397 dosazuje místní faráře do kostela v Olešnici u Levína, Olešnici u Hostinného a v Úbislavicích právě jeho syn Jan z Kumburku (LC V, 274, 292). Jan se však stal zároveň posledním vartenberským majitelem hradu, protože kvůli svým hospodářským problémům musel hrad roku 1406 prodat nejvyššímu pražskému purkrabímu Janu Krušinovi z Lichtenburka, jenž však již následujícího roku umírá a hrad přechází na jeho syna Hynka (Ulrychová 2006, 321).

Hynek Krušina z Lichtenburka patřil k významným osobnostem své doby. Husitských válek se nejprve účastnil jako stoupenec kalicha a stal se hejtmanem pražských vojsk, během různých zemských sněmů byl opakovaně volen mezi správce království. Postupně se však přiklonil na stranu císaře Zikmunda, od kterého mimo jiné získal nedaleký hrad Bradlec (AČ 3, 501, pol. 262). Tato změna politické orientace mu vynesla mnoho výhod a Hynek se postupně stává jedním z nejbohatších pánů v království, mimo kumburského panství mu patřily i statky Opočno, Potštejn, Častolovice i celé Kladsko (Úlovec 1997, 21). Když Hynek v roce 1454 umírá, ujme se hradu Kumburk a přilehlého panství nejprve jeho syn Vilém a

---

²⁸ *Marquardum de goldenburka.*

²⁹ *Benessij de Goldembur.*

posléze vnuk Hajman. Na přelomu 15. a 16. století za nejasných okolností přechází do rukou Jana Žehušického z Nestajova, který se po hradu píše roku 1500 (*Šimek a kol. 1989, 237*). Záhy se však dostal do držení minsterberského knížete Bartoloměje (vnuk Jiřího z Poděbrad), který ho v predikátu používá prvně k roku 1512 a naposledy pak roku 1515 (*Sedláček 1887, 180*). Po jeho smrti hrad získává Jindřich Berka z Dubé, který ho patrně držel společně se svým příbuzným Janem Berkou (*Úlovec 1997, 24*).

Majetkové přesuny se ustálily mezi lety 1528 až 1607, kdy hrad mimo jiné společně s blízkým Jičínem a hradem Veliší vlastnili Trčkové z Lípy (*Prostředník – Šimůnek 2010, 5*). Trčkové na hradě patrně již nesídlili a roku 1607 Kumburk prodali Zikmundovi Smiřickému ze Smiřic (*Sedláček 1887, 182*). Rovněž Smiřičtí hrad nevyužívali jako své sídlo, pouze v letech 1609 až 1620 zde byla vězněna Kateřina Smiřická. Po konfiskacích se hrad stal majetkem Albrechta z Valdštejna, po jehož zabití v Chebu císař Kumburk udělil roku 1636 Rudolfovi z Tiefenbachu. Konečný zánik hradu nastal po skončení třicetileté války (1658), tehdy císař Ferdinand III. nařídil zbourání několika opevněných sídel ze strategických důvodů. Ve východních Čechách se jednalo například o hrady Veliš, Kumburk a Náchod (demolice náchodského hradu nebyla realizována). Práci se ujal císařský inženýr František Pieroni de Galliano, jehož popis hradu (bohužel bez pořízeného plánu) se dochoval (*Úlovec 1997, 27*). V následujících stoletích pobořený hrad chátral a sloužil jako vhodný zdroj stavebního materiálu pro okolní obyvatelstvo.

Na počátku 20. století započaly sílit snahy o záchranu rychle chátrající památky. Tohoto úkolu se pokusil zhostit Klub československých turistů v Nové Pace, který započal vyjednávat s majitelem pozemků o vykoupení hradů Kumburka a Bradlece. V roce 1937 k prodeji skutečně došlo, díky čemuž mezi lety 1939 až 1941 proběhla řada konzervačních zásahů. Počátkem roku 1941 však byla kupní smlouva zrušena a oba hrady byly opět vráceny původnímu majiteli, čímž byly záchranné práce zastaveny. V současnosti je hrad majetkem obce Syřenov a od roku 1992 spravován Sdružením pro záchranu hradu Kumburku, které zajišťuje jeho pozvolnou obnovu a zajištění nejohroženějších částí.

Poslední ucelený popis stavebního vývoje přinesli Tomáš Tomíček a Jiří Úlovec (1998), kteří vymezili šest základních fází výstavby (obr. 16). V první etapě, která probíhala okolo roku 1300, mělo dojít k vybudování mohutné (až 2 m silné) hradby, která vymezovala jednoduchý ovál o rozměrech 30 × 14 m. Jednalo se patrně o hrad s plášťovou hradbou, kde byla obytná budova umístěna ve východní části, na místě pozdějšího paláce. Pozůstatky této fáze lze spatřovat v reliktech již zmíněné obvodové hradby (celkově se však zachovala pouze na několika málo místech). V další etapě (po roce 1355) mělo dojít k zajištění stávajících budov silnou opěrnou zdí a několika masivními opěráky (*Prostředník – Šimůnek 2010, 7*). Mezi lety 1360 a 1370 došlo k první větší přestavbě sídla, kdy na ploše východní stavby vznikl nový podsklepený palác, který byl v suterénu zaklenutý valenou klenbou a přízemí bylo zřejmě plochostropé (*Tomíček – Úlovec 1998, 22*). Západní část jádra byla rovněž pozměněna

a byla zde vybudována menší čtvercová věž (5,3 × 5,3 m). Sám hrad měl tedy v závěru 14. století nejspíše podobu dvoupalácové dispozice. Během této přestavby došlo k vybudování nové obvodové hradby, která obkroužila celé původní jádro hradu. V rámci těchto stavebních prací vznikla v severní části i budova, patrně strážnice (přibližně 7 × 9 m), půlválcová bašta a věž, již se říká Okrouhlá, nebo též Panenská, která střežila tehdejší vstup do hradu. Již okolo roku 1400 podnítily zřejmě statické důvody další dostavbu hradního jádra (Tomíček – Úlovec 1998, 30–35). Přestavěno bylo severní nároží paláce a došlo i ke stavbě patrové hranolové věže o rozměrech 8,8 × 9 m.

S majitelem hradu v 1. polovině 14. století Hynkem Krušinou z Lichtenburka je spojena celková modernizace opevnění během období husitských válek. Druhá brána byla zvýšena a dosahovala tak výšky okolo 13 m. Dále bylo vybudováno zemní opevnění v západní části okružního valu a předsunuté opevnění vzdálené 70 m od dnešní první brány. S Hynkovým synem Vilémem spojují Tomáš Tomíček a Jiří Úlovec (1998, 37) nové vylepšení vnějšího opevnění, kdy byla na okružním valu v druhé polovině 15. století vybudována hradba, kterou doplnilo celkem pět půlkruhových bašt a jedna větší dělová bašta. Vystavěna byla rovněž nová brána, na kterou navazovala přilehlá budova. Zdá se, že tímto byl završen stavební vývoj hradu. Vilémův syn Hajman o Kumburk na sklonku 15. století přichází a následující majitelé na hradě neprováděli razantnější přestavby a sídlo bylo spíše pouze udržováno.

Hrad na návrší vévodící Jičínské kotlině se přirozeně stal předmětem zájmu mnoha badatelů. Prvně se o něm zmiňuje již Pavel Stránský (1946), ve svém díle ho například neopominul popsat ani Bohuslav Balbín (1986). Prvního odborného zpracování se Kumburk dočkal od Františka Hebera (1845), v jehož díle se objevily i dvě cenné rytiny Josefa Farky a půdorys hradu. Dostupné písemné prameny kvalitně zpracoval August Sedláček (1887, 175–184), jehož text se pak stal základním podkladem pro ostatní badatele. Po roce 1900 se Kumburk objevoval v místní regionální literatuře, jejíž autoři však víceméně pokaždé vycházeli ze Sedláčkovy studie. Vývoj bádání posunula opět dopředu až Dana Menclová (1949; 1972), na jejíž práci navázal Tomáš Durdík (2000, 305–307). Hrad se pochopitelně dočkal svého prostoru také v souhrnném díle věnujícím se šlechtickým sídlům ve východních Čechách (Šimek a kol. 1989, 236–237). S novými výsledky, jež se týkají první stavební fáze hradu, přišla studie Ladislava Svobody (1995, 362). Prozatím poslední podrobný historický výklad přináší práce Jiřího Úlovce (1997, 9–38) a kvalitní vyhodnocení stavebního vývoje pak o rok mladší studie autorské dvojice Tomáše Tomíčka a již zmíněného Jiřího Úlovce (1998).

Hradní zřícenina se stala předmětem zájmu řady amatérských badatelů, kteří zde prováděli výkopy. Výsledky těchto romantických aktivit, v podobě velkého množství nestratifikovaných nálezů, jsou dodnes roztroušeny po okolních muzeích. Během posledních čtyřiceti let na hradě docházelo k náhodným příležitostným sběrům, jejichž výsledkem byl

zisk menších souborů vrcholně středověké a raně novověké keramiky, jež jsou povětšinou uloženy v hradeckém muzeu.

Jediné odborně vedené archeologické výzkumy proběhly až v posledních letech. Exkavace byly vyvolány zajišťovacími pracemi, které měly narušit historické situace. Výzkumy provedlo archeologické oddělení Muzea Českého ráje v Turnově pod vedením Jana Prostředníka. První sezóna proběhla v roce 2006, během statického zajištění okrouhlé (tzv. Panenské) věže a vybírání sutě u první brány (*Prostředník – Hartman 2007*). V jedné ze sond (1/06), umístěné do úpatí věže, byla odkryta tarasní zeď, která staticky zajišťovala její základ. Následující sonda 2/06 byla položena u jižního pilíře druhé brány. Během prací byl částečně prozkoumán i interiér věže (4/06). Z těchto tří sond byl získán obvyklý soubor artefaktů, datovaný do období 14.–16. století, zpřesněny rovněž byly znalosti o způsobu založení zkoumaných stavebních relikvů (*Prostředník – Hartman 2007, 77–87*). Poslední výkop (3/06) této sezóny proběhl v místech při první hradní bráně (*Prostředník – Šimůnek 2010, 12*). Zde byla objevena nejméně dvouprostorová stavba, která přímo přiléhala ke zdi brány. V jedné místnosti byl objeven podstavec pro kachlová kamna, zatímco druhá místnost sloužila patrně jako černá kuchyně (*Prostředník 2007, 32*). Právě během odkrývání této situace byly nalezeny fragmenty 25 rekonstruovatelných kachlů (*Prostředník – Šimůnek 2010, 12*). Následující sezóna proběhla v roce 2008, kdy došlo ke statickému zajištění jižní části parkánové zdi. Celkem byly položeny čtyři sondy (5–8/08), které však nedosáhly takové hloubky, aby mohly zachytit její založení, spíše tak pouze ověřily její průběh (*Prostředník 2011*). V dalších letech 2010 a 2011 byla opět zkoumána parkánová zeď (sondy 9/10, 10/11), tentokrát její západní a severní část. Během let 2008 až 2011 byly objeveny menší soubory artefaktů (především keramiky) a ekofaktů (*Prostředník 2011, 8*). Výzkumy spojené se stavebním zajištěním hradů pokračují i v současné době (*Prostředník 2016, 465, pol. 1843*).

Lokalita se stala na počátku 20. století předmětem zájmu řady amatérských badatelů, kteří zde prováděli neodborné výkopové práce se snahou nalézt sbírkově zajímavé předměty. Část těchto nestratifikovaných nálezů se posléze dostala do depozitářů místních muzeí. Tyto artefakty se podařilo dohledat ve sbírkách Regionálního muzea a galerie v Jičíně³⁰ (zde jsou uloženy i nálezy přesunuté ze sbírek muzea v Železnici),³¹ Městského muzea v Lomnici nad Popelkou³² a Městského muzea v Nové Pace.³³ Nejvíce nálezů je dnes umístěno v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.³⁴ Tyto předměty sem však byly v 70. letech přemístěny z novopackého muzea. U všech postrádáme jakékoli bližší informace (místo nálezu, hloubka atd.) a jedinou informaci nám přináší lístek, který je součástí souboru uloženého v Hradci Králové, ze kterého se dovídáme, že výkopy provedl v srpnu 1932 Václav

³⁰ I. č. 1733–1751, 1879a–n, 2001, 2002, 2003, 2009, 2044, 2306–2312, 2857–2876, 2858–2873, 3278.

³¹ I. č. 117, 355–403, 897–906.

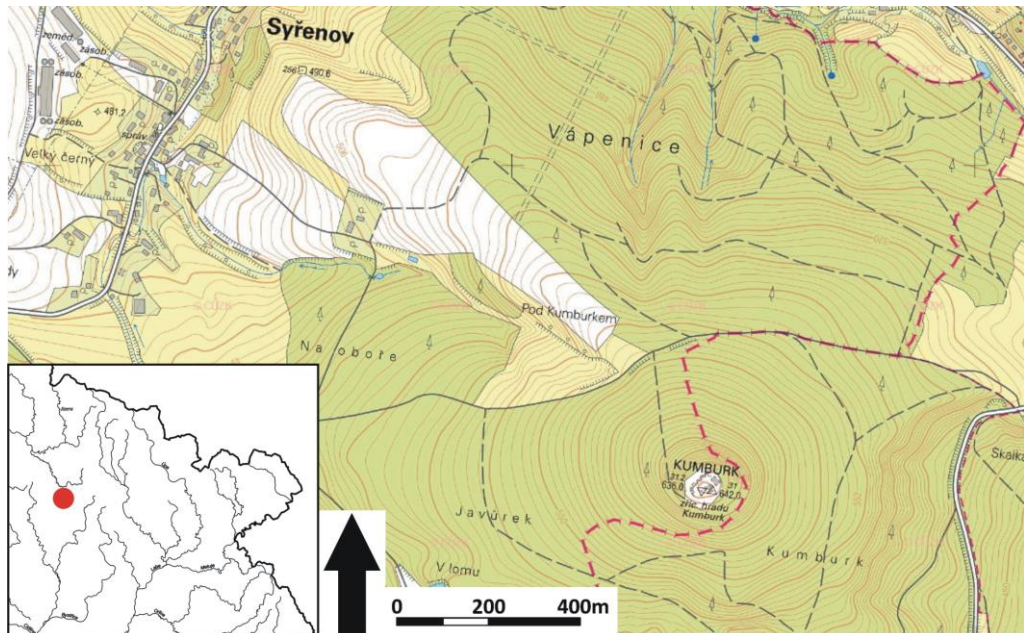
³² I. č. 7, 8, 11, 12, 16, 17, 45, 46, 110–122, 125, 126, 130, 131, 255, 434, 435–438, 4310, 4312, 4313.

³³ Bez i. č.

³⁴ P. č. 128–133, 134, 146–55/75.

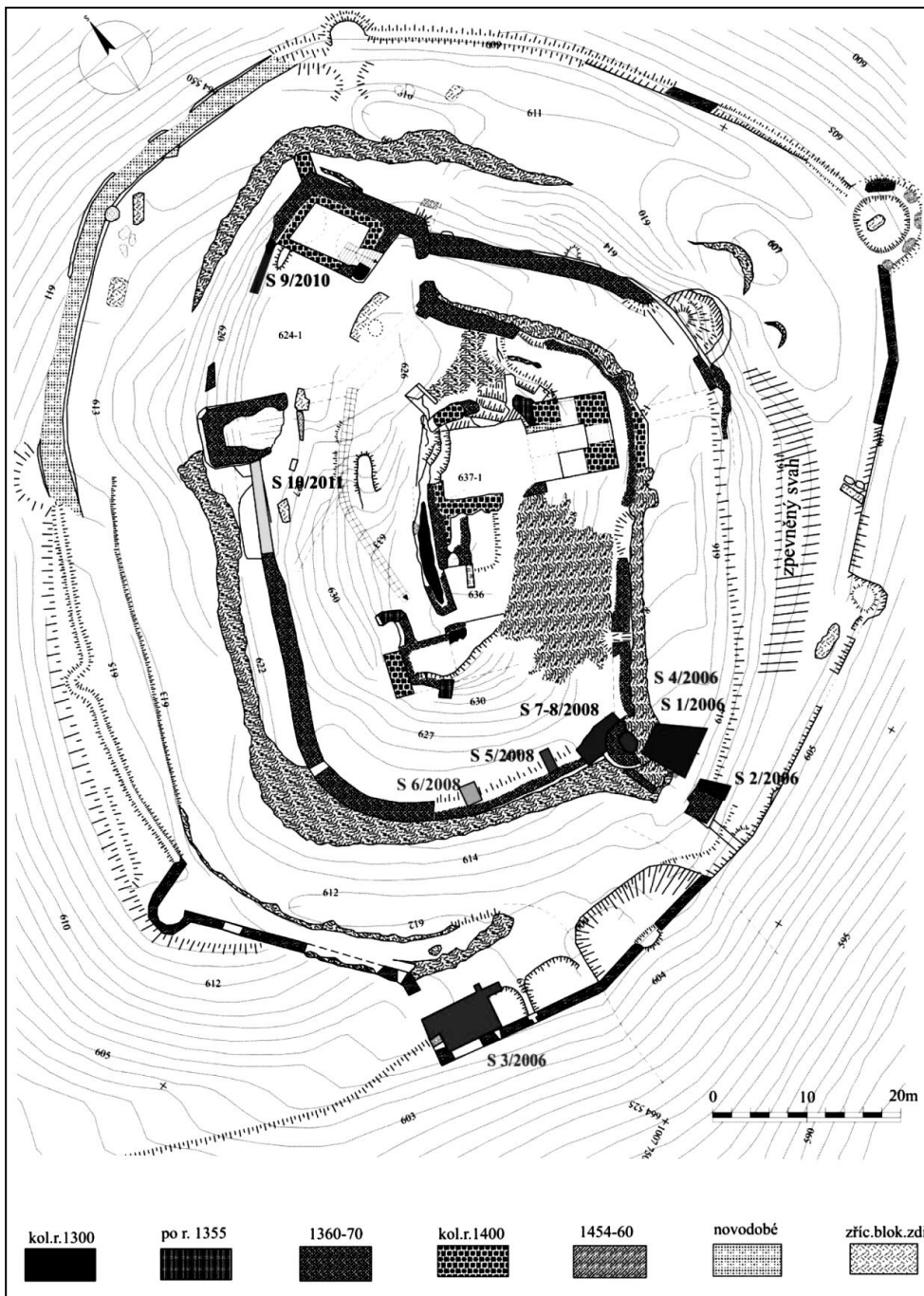

Fejfar z Nové Paky.³⁵ Protože se část nálezů, ač umístěných v různých depozitářích, od sebe prakticky neliší, je pravděpodobné, že většina předmětů pochází z Fejfarovy terénní činnosti. V depozitáři novopackého muzea je dodnes uschována část rekonstrukčních kreseb výzdobných motivů vybraných kachlů, jež zhotovil právě Václav Fejfar. Výše uvedené nálezy kamnářské keramiky jsou vyhodnoceny v rámci příslušné kapitoly.

obr. 15: Hrad **Kumburk**. Poloha sídla vzhledem k vesnici Syřenov. Mapový podklad Základní mapy ČR ©ČÚZK.

³⁵ „...nález archeologický na Kumburku dne 16. srpna r. 1932... Přitom jsem na hradě nepoškodil toho nejmenšího a přec jsem po soudech vláčen, že jsem zachoval tyto památky. V. Fejfar, mistr krejčí.“

obr. 16: Kumburk. Půdorys s rozlišením stavebních fází podle T. Tomíčka a J. Úlovce (*Prostředník* 2011, 20).

3.7 Pecka

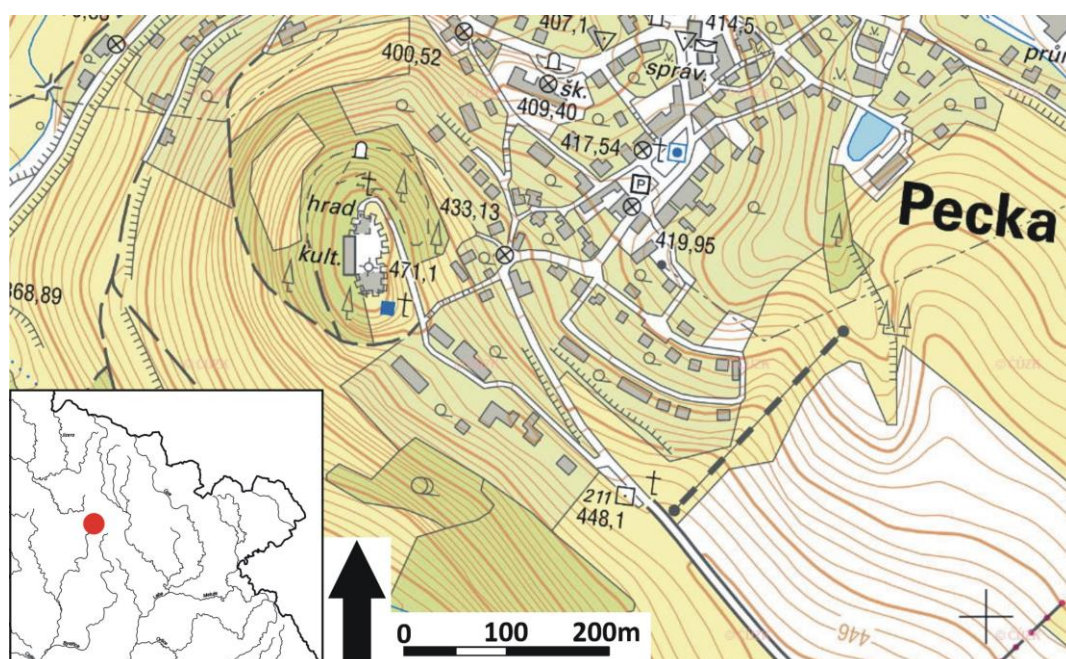
Severně od Hořic začíná již podhůří. Svěží zeleň udržuje se tu dlouho do podzimku, když se již nivy v kraji byly oblekly v zasmušilý šat. Vysoké, lesy porostlé hory, svahy jich pokryté rolemi a palouky a doliny mezi tím jeví všude horský ráz. Mezi nimi vybíhá vysoký ostroh konče se skalnatou homolovitou horou, na níž se spatřují vysoké zříceniny hradu Pecky (Sedláček 1887, 99).

Hrad Pecka se nachází nad stejnojmenným městečkem v okrese Jičín. Zdaleka viditelná zřícenina vévodí krajině Krkonošského podhůří (obr. 17). Sídlo se v písmenných pramenech poprvé připomíná v roce 1322, kde jej ve svém predikátu použil Budivoj z Pecky z rodu pánů ze Železnice (Sedláček 1887, 104). V literatuře se pak objevují názory, že hrad mohl být vystavěn již v 2. polovině 13. století králem Přemyslem Otakarem II. (cf. Kociánová – Pavel – Tomíček 2010, 5), tyto domněnky však doposud nejsou hodnověrně podloženy. Páni ze Železnice drželi hrad až do konce 15. století. Od roku 1417 se jako majitel připomíná Jarek ze Železnice (někdy též z Pecky), který na počátku husitských válek vystupoval v opozici k východočeským husitům (Šimek a kol. 1989, 364). Z tohoto důvodu byl hrad od srpna 1432 až do února 1433 neúspěšně obléhán. Ačkoliv nebyla Pecka dobyta, musel Jarek přestoupit k sirotkům. Jeho syn Vaněk z Pecky držel hrad až do 60. let 15. století, kdy se dostává v rámci dědictví po jeho dceři do rukou Protivy z Rožmitálu (Sedláček 1887, 104). V roce 1475 se Pecky ujímá Matěj mladší Hořický z Hořic (Durdík – Sušický 2012, 100). Nový majitel patřil k předním stoupencům krále Jiřího z Poděbrad a během jeho držení, které trvalo čtyřicet let, lze předpokládat řadu stavebních úprav. Po jeho smrti syn Vilém Hořický roku 1515 Pecku prodává, čímž nastává sedmnáctileté období, během kterého se majitelé často střídali. Od roku 1532 až do počátku 17. století patřil Škopkům z Bílých Otradovic. Z této doby se nám dochoval popis hradního panství, ke kterému náleželo městečko a 19 vsí (Sedláček 1887, 105). V roce 1603 díl hradu vyženil Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Později, roku 1612, třetí manželka Kryštofa Haranta Anna Salomena odkoupila od Adama Škopka zbývající část hradu a obě části tak byly spojeny (Šimek a kol. 1989, 365). Roku 1624 se Pecka dostala nucenou koupí do rukou Albrechta z Valdštejna, který však o hrad nejevil větší zájem a přenechal ho nově založenému klášteru kartuziánů ve Valdicích (Durdík – Sušický 2012, 100). Hrad od té doby sice sloužil jako správní středisko panství, ale jeho význam pomalu upadal, což se odrazilo v jeho postupném chátrání. Po zrušení kláštera v rámci josefínských reforem se situace přirozeně zhoršila a rozsáhlý požár v roce 1830 proměnil neudržovaný objekt ve zříceninu. Ve 20. letech minulého století získalo hrad městečko Pecka a od 40. let zde pak probíhají památkové úpravy.

Hrad při svém založení respektoval tvar skalního výběžku, díky čemuž dostal výrazně protáhlý půdorys (cca 80 × 30 m). Tento prostor byl ohraničen mohutnou obvodovou hradbou, která dosahovala šířky až 2 m (obr. 18). V této fázi hradu dominovaly dvě okrouhlé věže. Severní chránila dnes již neexistující vstup do hradu, jižní byla mírně předsazena před

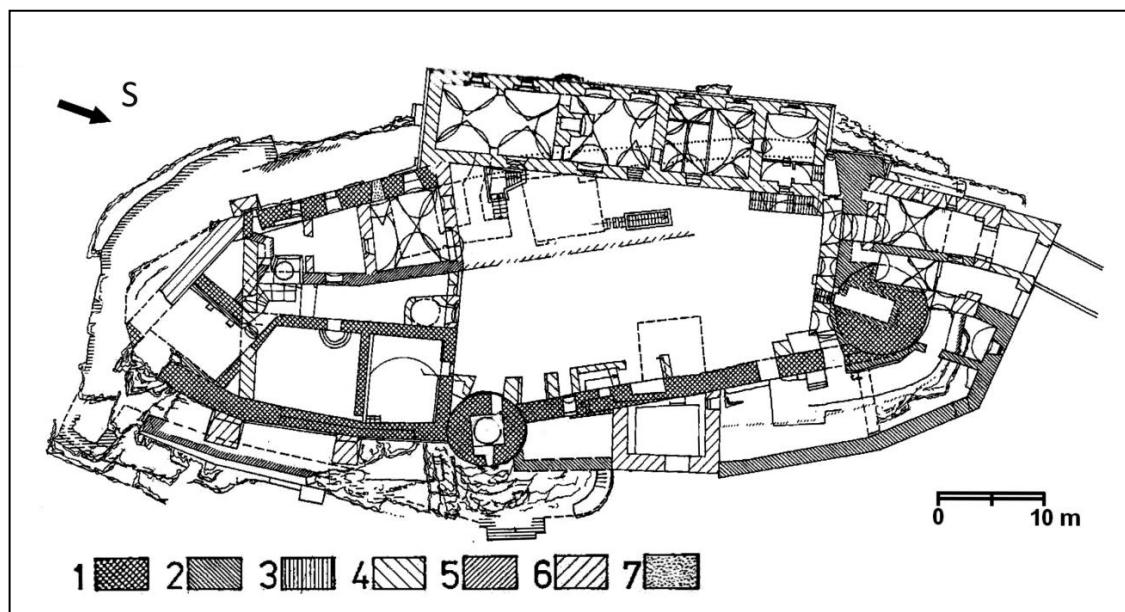
hradbu a mohla plnit i flankovací funkci (Durdík – Sušický 2012, 102). K této věži byl přistavěn palác, ze kterého se dodnes dochovaly pouze suterénní prostory. Patrně někdy během 15. století se hrad dočkal vylepšení obrany v podobě doplnění parkánové hrady a na východě o čtverhranné bašty (Kociánová – Pavel – Tomíček 2010, 5). Na přelomu 15. a 16. století byla patrně za Mikuláše Hořického sjednocena zástavba při západní straně do jediného křídla. K výraznější přestavbě došlo za Škopků z Bílých Otradovic, kteří stavbě vtiskli nový charakter, když byl vybudován východní a posléze i západní palác. Celkovou renesanční přestavbu pak dokončil Kryštof Harant (Kociánová – Pavel – Tomíček 2010, 5).

Ačkoliv se jedná o významnou středověkou lokalitu Podkrkonoší, neproběhl zde prozatím odborně vedený výzkum většího rozsahu. Většina sbírek tak pochází z amatérské badatelské činnosti, zejména 1. poloviny 20. století. V této práci bude vyhodnocena kolekce kamnářské keramiky, které byla získána v doprovodu dalších nálezů při stavebních pracích realizovanými mezi roky 1973–74. Soubor byl původně uložen v novopackém muzeu, odkud byl později přemístěn do královéhradeckého muzea.³⁶ Bližší nálezové okolnosti postrádáme.

obr. 17: Hrad Pecka. Poloha sídla vzhledem ke stejnojmennému městu. Mapový podklad Základní mapy ČR ©ČÚZK.

³⁶ Př. č. 48/78.

obr. 18: Pecka. Půdorys s rozlišením stavebních fází podle T. Durdíka a V. Sušického (2012, 101). Legenda: **1)** zdivo z konce 13. století; **2)** gotické zdivo 14.–15. století; **3)** zdivo z doby okolo poloviny 15. století; **4)** pozdně gotické zdivo z doby okolo roku 1500; **5)** renesanční zdivo z druhé poloviny 16. století; **6)** pozdně renesanční zdivo z doby okolo 1600; **7)** novodobé stavební úpravy.

3.8 Rotemberk

U vsi Habřiny jest Podhradní mlýn, nad nímž stával v lese hrad, jména nyní zcela neznámého. Staré paměti svědčí o tom, že se nazýval Rotemberk (Červená hora) a již před dávnými věky zahynul (Sedláček 1883, 237).

Zaniklý hrad³⁷ se nachází na mírném ostrohu, který se vypíná nad ohybem říčky Hustířanky mezi obcemi Habřinou, Neznášovem a Velichovkami (obr. 19). August Sedláček soudil, že jeho původní název byl Neznášov, respektive že se jedná o sídlo nižší šlechty, která se psala z Neznášova (Sedláček 1883, 237). Toto spojení nejsme schopni potvrdit ani vyvrátit. Nelze však opominout možnost, že se predikát mohl vztahovat k sídlu, které stávalo přímo ve vsi Neznášov a zaniklo beze stopy. Sedláčkově spojení je však přesto všeobecně přejímáno (cf. Šimek a kol. 1989, 324; Křížek – Řezník 1992, 72; Kalferst 1993; Durdík 2000, 480). Prvně použil přídomek z Neznášova v roce 1371 Ješek, když dosazoval faráře v nedalekých Semonicích (LC II, 39).³⁸ V roce 1404 se pak po Neznášovu píše Bavor, jenž předtím používal predikát i z Habřiny či Hustiřan.³⁹ Časlavského směnu v roce 1440 se zúčastnil i Petr z Neznášova a o několik let později se připomíná Anna, vdova po Čeňkovi z Neznášova (Šimek a kol. 1989, 324). Mezi lety 1494–1511 se jako svědek často objevuje Bavor z Hustiřan a na

³⁷ V literatuře se uvádí též jako Rotenberk, Rotmberk, Rotnberk či Neznášov.

³⁸ *Jesconis de Neznassow.*

³⁹ *Bawarus de Hustyzerzan alias de Neznassow.*

Neznášově (*Durdík 2000*, 480). Jako první užil v přídomku název Rotemberk (*AČ 11*, 140, pol. 228).⁴⁰ Vzhledem k celkovému vyznění jeho titulatury je zřejmé, že jednoduché ztotožnění přídomku z *Neznášova* s hradem Rotemberkem nemusí být až tak jisté a zasloužilo by si podrobnější rozbor. Tento Bavor měl několik synů a neznášovská část byla při dělení roku 1523 zapsána Jiříkovi, po jeho smrti pak připadla jeho bratru Janovi. Tehdy je i roku 1542 uváděn Rotemberk jako hrad pustý (*Sedláček 1883*, 237). V tomto zápise je opět uveden zvlášť Neznášov jako ves s poplužním dvorem a Rotemberk s mlýnem, který se pod ním nachází (obr. 21). V roce 1565 jsou tyto statky připojeny k smiřickému panství a v urbáři k roku 1588 je i tehdy Rotemberk uveden jako pustý zámek (*Křížek – Řezník 1992*, 72).

Lokalita se nachází v poloze *Na Hradě* na konci úzké asi 250 m dlouhé ostrožně, která dosahuje střídavě šířky 40–50 m (obr. 20). Sídlo bylo vybudováno zčásti na místě, kde patrně stávalo hradiště z doby popelnicových polí (*Vokolek 1997*). Dvoudílné jádro hradu je od předhradí vymezeno hlubokým šíjovým příkopem. Do dnešních dnů se nedochovaly téměř žádné nadzemní konstrukce, což znesnadňuje bližší poznání stavební podoby. Část prostoru hradu byla v minulosti zemědělsky využívána, lze tak předpokládat zplanýrování části reliktvů (*Kalferst 1993*, 100). Za šíjovým příkopem se v čele hradu nachází relikv, který snad může být pozůstatkem věže. Samotný vnitřní hrad byl patrně vymezen dalším příkopem. V jižní části nádvoří lze identifikovat studnu a relikty budov. Na ploše lokality lze pozorovat užití lomového kamene i pálených cihel.

Přes neznámé bližší historické okolnosti hradu se lokalitě dostalo pozornosti již v 19. století, kdy je uváděna v pracích Josefa Sommera (*1836*, 63), Jana Erazima Wocela (*1866–68*, 423) či Josefa Ladislava Piče (*1909*). Josef Duška zmiňuje z tohoto prostoru nálezy kamenných nástrojů (*Duška 1900*, 49). První dohledatelné nálezy jsou uloženy v královéhradeckém muzeu a pochází z povrchových sběrů Miloše Vávry a Miroslava Richtera z konce 60. let.⁴¹ Další sběry a mikrosondáž zde uskutečnili v roce 1978 Jiří Sigl a Vít Vokolek ve spojitosti s výzkumem na blízké poloze *Vražba* (*Sigl 1979*).⁴² Největší soubor keramických nálezů však byl získán během dvoudenního výzkumu, který v roce 1992 vedl Jiří Kalferst (*1993*).⁴³ Ve spojitosti s tímto hradem je často uváděno i opevněné sídlo v nedaleké poloze *Vražba*, které je na základě zjišťovacího výzkumu datováno do 2. poloviny 13. století (*Sigl 1979*). Tradičně je tak uváděno, že Rotemberk mohl být nástupce staršího sídla, které násilně zaniklo (*Sigl 1979*; *Šimek a kol. 1989*, 324; *Křížek – Řezník 1992*, 72; *Kalferst 1993*; *Durdík 2000*, 480). Na základě porovnání keramických souborů z obou sídel však nelze určit, že by jeden z nich byl starší. Naopak je i na Rotemberku zastoupena keramika, již lze datovat na přelom 13. a 14. století, a oba soubory se vzájemně výrazně neliší. Na Rotemberku jsou však přítomny i mladší keramické nálezy.

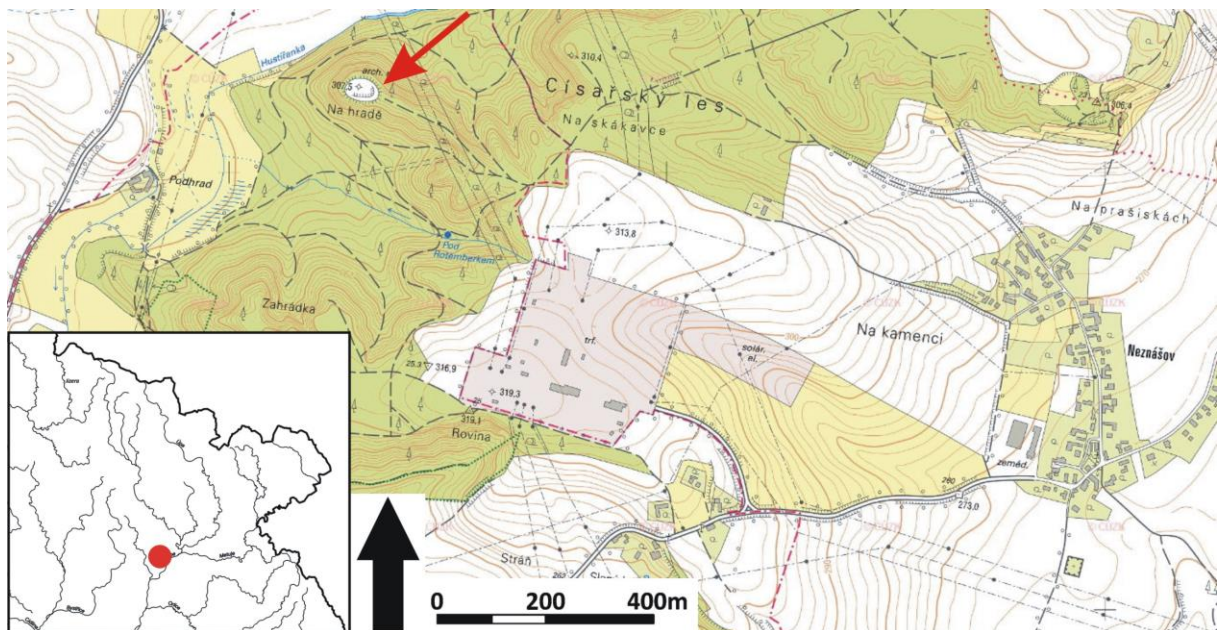
⁴⁰ *Bavor Neznášovský z Hustiřan a na Rotmberce.*

⁴¹ Př. č. 20/70; 54, 55/75.

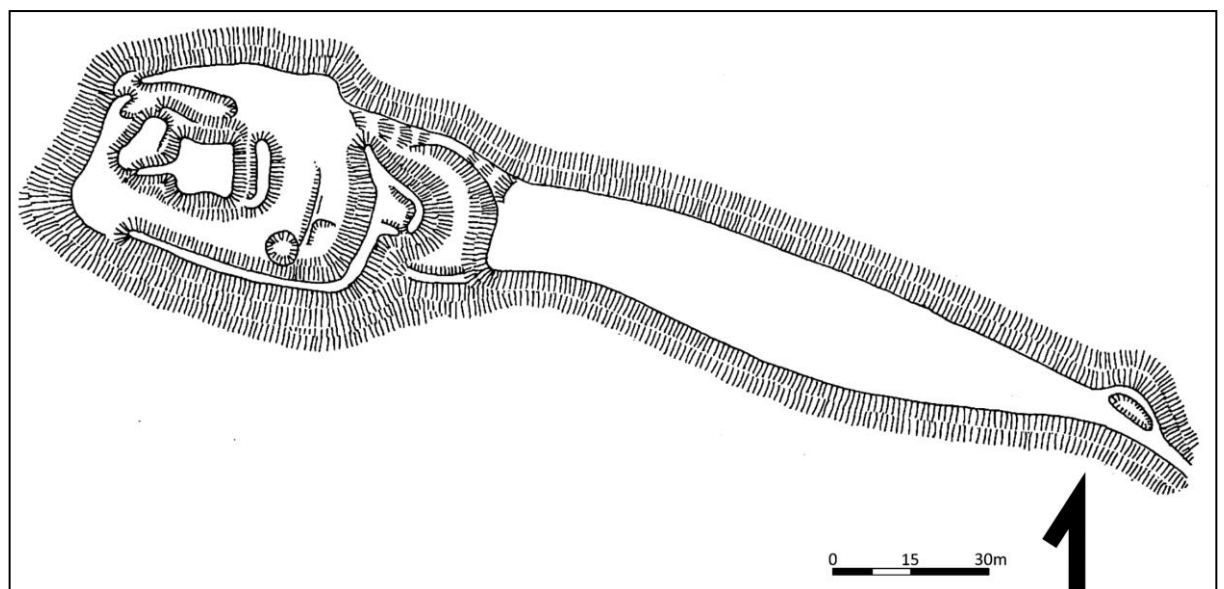
⁴² Př. č. 108, 153/78.

⁴³ Př. č. 106–116/97.

V rámci této práce bude zpracován soubor kovových nálezů, který pochází ze soukromé sbírky a byl poskytnut autorovi za účelem zpracování.

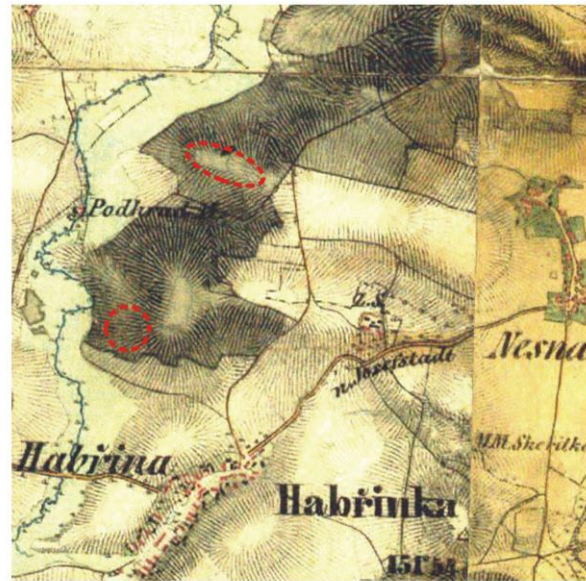
obr. 19: Hrad **Rotemberk**. Poloha sídla vzhledem vesnici Neznášov. Mapový podklad Základní mapy ČR ©ČÚZK.

obr. 20: **Rotemberk**. Půdorys hradu podle T. Durdíka (2000, 180, obr. 1036).

1

2

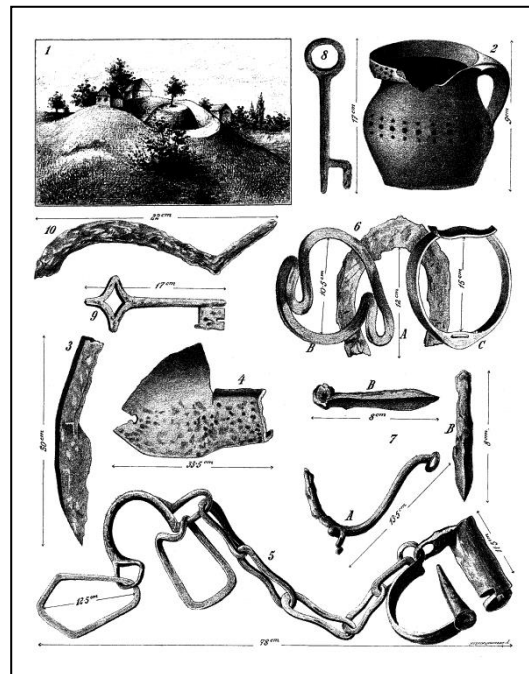
obr. 21: Rotembek. **1)** Poloha sídla zaznamenaná na 1. vojenském mapování. Jižně označena poloha *Vražba*. Na severním konci vsi Neznášow patrný dvůr. Pod Rotembekem je zakreslen rybník, jehož vodu využíval mlýn Podhrad (mapový podklad: <http://mapire.eu/en/>); **2)** Poloha sídla zaznamenaná na 2. vojenském mapování. Jižně označena poloha *Vražba* (mapový podklad: <http://mapire.eu/en/>).

3.9 Stručný popis dalších zmiňovaných lokalit

Tvrz v **Batňovicích** se nacházela v místní části Zálesí (dříve Zálezly, okr. Trutnov), která je dnes součástí katastrálního území obce Batňovice. K sídlu samotnému postrádáme přímé písemné doklady, dochoval se pouze predikát, který k roku 1408 použil Michal z Batňovic (*Lochmann 1989, 103*). V roce 1378 byly Zálezly přičleněny k vízburskému panství a zdejší tvrz patrně po ztrátě sídelní funkce zaniká (*Sedláček 1887, 53–54*).

Sídlo se nacházelo v místech, kde dnes stojí dům č.p. 112. Do roku 1888 byl prostor, kde tvrz stávala, snadno rozpoznatelný. V tomto roce však bylo tvrziště místním rolníkem rozvezeno při úpravách jeho pozemku. Před destrukcí tvořil tvrziště 12 m vysoký pahorek o průměru 13 m, který byl ještě obehnán 16 m širokým příkopem a 11 m vysokým valem. Na

místo zemních prací dorazil Jan Karel Hraše a v hloubce asi 80 cm vyzvedl ze spáleniště řadu nálezů, které se později dostaly do muzea v Náchodě (*Hraše 1892, 291*). K poznání vzhledu

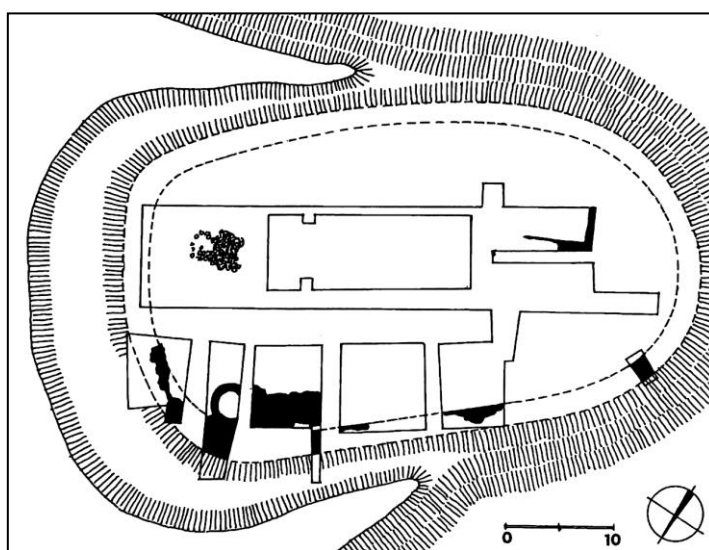

obr. 22: Batňovice. Ilustrace ke zprávě o výzkumu J. K. Hraše (1892, 19, obr. 1) v roce 1888.

tvrziště před terénními úpravami přispěl v nedávné době Vladimír Wolf (1995), kterému se podařilo v pamětní knize batňovické školy objevit zápis o jejím rozkopávání i s čtyřmi kresbami z roku 1888. Soubor nálezů byl poprvé publikován již Janem Karlem Hrašem (1892), k novému zpracování pak přistoupil Zdeněk Lochmann (1989). Kolekce nálezů původně obsahovala na 59 železných předmětů (část nálezů byla ztracena a u 9 železných artefaktů není jisté, zda pocházejí z Batňovic). Nejpočetnější skupinu tvořily nálezy stavebního kování. K zemědělskému nářadí lze přiřadit části pluhu (radlice a krojidlo), fragment srpů, vidle, pouta na dobytek a hřeby z bran. Během výzkumu byly nalezeny i součásti výbavy jezdce a koně. Další kovové předměty lze rozdělit na řemeslnické nástroje, militaria a osobní výbavu. Celý soubor je na základě typologického rozboru datován do období 14. století (Lochmann 1989, 111).

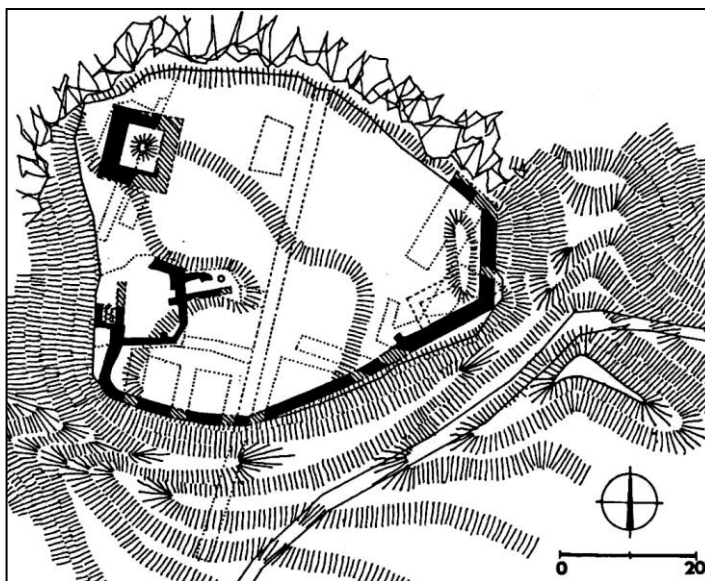
Hrad **Bolkov** se nacházel na ostrožně nad soutokem říček Zlatá Olešnice a Ličná východně od konce vesnice Libeč (okr. Trutnov). Na přelomu 50. a 60. let byl zcela zničen v rámci těžby melafyru. Z tohoto důvodu zde v roce 1958 uskutečnil Antonín Hejna záchranný výzkum. Tou dobou však již existovala pouze část lokality. Výzkum zachytil pozůstatky obvodové hradby. Znamky vnitřní zástavby se podařilo objevit pouze velmi torzovitě, což znemožňuje její

obr. 23: Bolkov. Půdorys hradu s vyznačeným rozsahem výzkumu A. Hejny (Durdík 2000, 71, obr. 104).

rekonstrukci. Ve své studii, která referovala o provedení výzkumu, se Antonín Hejna (1962) zaměřil zejména na kovovou část nálezového inventáře. Výrazně zde jsou zastoupeny především předměty spojené s výstrojí koně a jezdce. Přítomna jsou i militaria a řemeslnické nástroje. Ke komplexnímu vyhodnocení keramických nálezů však během zpracování nedošlo. K provozu hradu se nevztahují žádné písemné zprávy. Prvně jsou zmíněny až jeho pozůstatky k roku 1551 a později 1794 (Sedláček 1887, 167). Archeologické nálezy tak představují jediné možné východisko pro určení doby výstavby a zániku. Podle chronologicky citlivých předmětů Antonín Hejna předpokládá vznik v závěru 13. století a zánik spojený s požárem, klade o století později (Hejna 1962, 470–471). Toto časové určení pak přejímají i další autoři (cf. Durdík 2000, 70; Wolf 2005).

Hrad **Bradlo** se nachází na výrazném návrší nedaleko vsi Mostek (okr. Trutnov). Podobně jako u Bolkova ani pro tuto lokalitu nedisponujeme žádnými písemnými zprávami, neznáme ani původní název sídla. V letech 1966–68 zde provedl zjišťovací výzkum Antonín Hejna (1974). Hrad byl patrně jednodílné dispozice a tvořila ho obvodová hradba. V severozápadní části ohrazené plochy stávala hlavní několika podlažní věž o půdorysu 5,5 × 4,5 m. Její základ byl sice kamenný, ale horní úrovně již byly

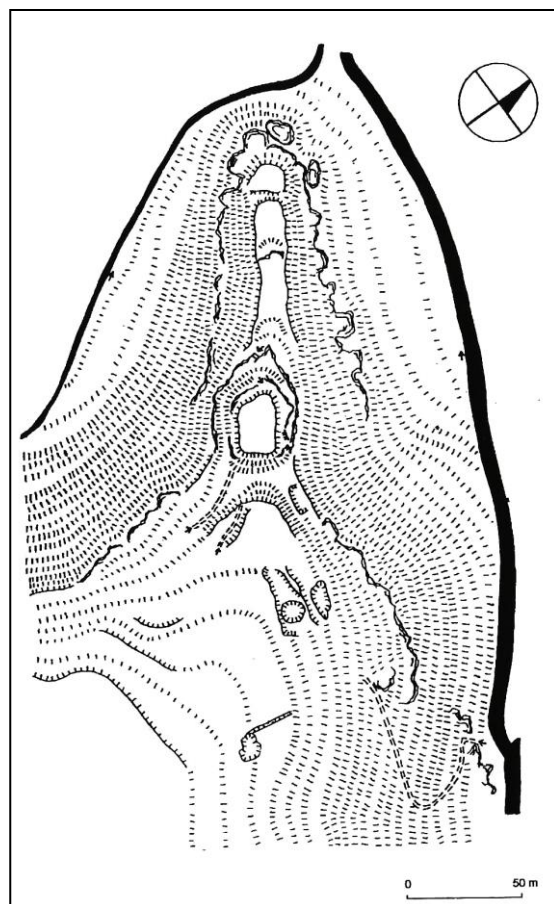
obr. 24: Bradlo. Půdorys hradu s vyznačeným rozsahem výzkumu A. Hejny (Durdík 2000, 79, obr. 120).

postaveny ze dřeva, podobně jako většina dalších konstrukcí. Jižně od této věže byla postavena další budova, která byla autorem výzkumu interpretována jako kuchyně. Přístavek, který k ní přiléhal od východu, byl pak určen jako kovárna (Hejna 1974, 399–400). Na základě keramických nálezů je provoz sídla předpokládán od průběhu 2. poloviny 13. století a jeho zánik je kladen do poloviny následujícího století. Z kovových nálezů je zastoupena složka spojená s výstrojí koně a jezdce, militaria, řemeslné a zemědělské nástroje. V rámci historických souvislostí bývá Bradlo dáváno do vztahu s kolonizační činností na území tzv. Olešnického újezdu Řádem německých rytířů, kteří sídlili v Miletíně (Wolf 1974). Zánik pak je spojován s vlastnickými změnami, které se v této krajině udály v průběhu 1. poloviny 14. století.

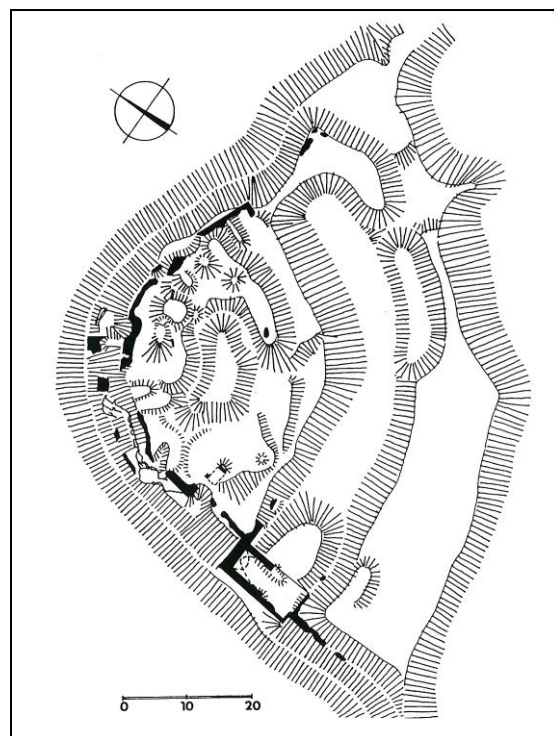
Panské sídlo **Nebákov**, situované na nevelkém pískovcovém ostrohu, se nachází na katastrálním území obce Roveň (okr. Jičín). Do světla písemných pramenů se dostalo pouze dvakrát. Poprvé je jako jeho majitelka zmíněna k roku 1454 Machna z Nebákova, manželka Diviše z Nové Vsi, jež však tou dobou sídlila na Obrubcích (RT II, č. 234). Ve druhé zprávě, z roku 1538, týkající se prodeje vsi Rovně, se zmiňuje již jen pustý zámek zvaný Nebákovský (Sedláček 1887, 77). K bližšímu poznání lokality významně přispěl výzkum vedený amatérským archeologem Josefem Severou v letech 1925–27, který nedávno vyhodnotil Martin Nechvíle (2004). Josef Severa vedl na svou dobu výzkum poměrně sofistikovaně. Celkem bylo do muzea v Sobotce po skončení výzkumu převedeno na 800 keramických zlomků a zhruba 60 kovových předmětů. V roce 1990 byl soubor převezen do jičínského muzea, kde bylo při následné revizi zjištěno, že řada nálezů byla vlivem nevhodného uložení a zacházení ztracena.

Po zhodnocení keramických nálezů byly rozpoznány dva horizonty, jež spadají do období od závěru 13. století až do 2. poloviny 15. století. Dále zde byly objeveny zlomky nádobkových kachlů, datovatelné do širšího rozmezí 2. pol. 14. až 15. století. Jediný nalezený fragment skla byl určen jako část číše (Nechvíle 2004, 167). Kovové nálezy jsou nejčastěji součástí stavebních kování (hřeby, zámky, klíče, petlice atd.). Následují součástí výbavy koně a jezdce a části vozu. Celkem zde byly objeveny čtyři hroty šípů. Jediný hřeb z bran reprezentuje skupinu zemědělských nástrojů.

Zřícenina hradu **Rýzmburku** se nachází na katastrálním území vesnice Žernov, ležící zhruba 5 km severně od České Skalice (okr. Náchod). Hrad byl založen nad údolím řeky Úpy, které je dnes známé jako Babiččino. První zmínka o hradu pochází z roku 1319, kdy se po něm psal Albert z Rýzmburka. V rukou pánů píšících se z Rýzmburka zůstal až na drobné výjimky do smrti Beneše z Rýzmburka v polovině 15. století. Jako odúmrť se sídlo dostalo nejprve do vlastnictví Jiřího z Poděbrad, který je však roku 1463 postoupil Janu Zajícovi z Házmburka, načež následovaly další časté prodeje (Šimek a kol. 1989, 433). Až v roce 1544 byl hrad s poplužním dvorem, městečkem Žernovem a dalšími vesnicemi prodán Bernardu Žehušickému z Nestajova (Durdík 2000, 491). Žehušičtí z Nestajova si pak sídlo podrželi až do roku 1595, během této doby hrad přestavěli (Hlaváček – Pavlík 2010, 883). Z roku 1600, kdy byl Zikmundem Smiřickým koupen od Jana z Talmberka, se nám dochoval popis hradu. Ačkoliv v tu dobu již neplnil svou sídelní funkci, lze podle charakteristiky usoudit na dobrý stav celé stavby. Již v dalším popisu, z roku 1628,

obr. 25: Nebákov. Plán tvrziště a okolí (Nechvíle 2004, 177, tab. 3).

obr. 26: Rýzmburk. Půdorys hradu podle T. Durdíka (2000, 492, obr. 1065).

čteme, že hrad je uváděn jako pustý (*Sedláček 1887, 42*). Od poloviny 17. století sloužilo zdivo hradu jako vhodný zdroj stavebního materiálu, část byla rozebrána kvůli stavbě nového žernovského dvora, ratibořského zámku a svůj díl použili i venkované z blízkého okolí. Ke konci 18. století tak mohl být na místě hradu, kde se dochovaly pouze terénní relikt, postaven známý altán.

Z hradu pochází bohatý keramický materiál, který byl získán v prostoru přízemí někdejšího paláce (*Hazlbauer – Hlaváček 1997, 123–135*). Jednalo se především o zlomky pozdně renesančních glazovaných kachlů, přičemž z některých šlo rekonstruovat jejich kompletní tvar. Další důležitý soubor obsahující zlomky pozdně gotických a renesančních kachlů byl nalezen mimo hradní areál, v prostoru severního srázu k řece Úpě (*Hlaváček – Pavlík 2010, 883*). V nedávné době byl zhodnocen soubor kovových nálezů, který byl objeven během povrchové prospekce na počátku 90. let 20. století (*Drnovský 2015d*). Většinu artefaktů tvoří nálezy ze skupiny stavebního kování. Z militarií byl nalezen hrot šípu, část kroužkového brnění a především jedna lamela z brigantiny. Chronologicky citlivější nálezy lze orientačně zařadit do průběhu 14. až počátku 15. století.

Tvrz, jež stávala v obci **Semonice** (okr. Náchod), nebyla nikdy výslovně zmíněna v písemných pramenech. Jedinou indicií o možnosti existence sídla skýtá predikát z roku 1357 bratrů Peška a Jošta Herynků ze Semonic (*LC I/1, 9*). Početný nálezový soubor nalezený na sklonku 19. století (1895–96) dodnes tvoří důležitý pramen poznání každodenního života na sídlech drobné šlechty. Nález byl učiněn na dvoře usedlosti čp. 1 v jihovýchodní části obce. Výkopy řídil poslanec Jan Jaroš na podnět majitele usedlosti Jana Jelínka (*Brych 2009*). Nálezovou situaci popisuje studie Lubora Niederleho (1916, 4), který uvádí, že při rozkopávání pahorku byly objeveny zděné základy o rozměrech 6,6 × 8,5 m. Uvnitř této konstrukce byly nalezeny kovové a keramické předměty promíchané v mocné vrstvě přepálené mazanice a zuhelnatělých trámů (*Šnajdr 1897, 216–217*). Během záchranné akce bylo údajně objeveno na 300 předmětů, z nichž 160 se dnes nachází v depozitáři Národního muzea v Praze (*Brych 2009*).

Když pomineme stručné zhodnocení Ludvíka Šnajdra a Lubora Niederleho, byl semonický soubor poprvé odborně publikován Václavem Humlem (1967), který datoval zánik sídla na počátek 14. století. K tomuto závěru dospěl na základě rozboru chronologicky citlivějších nálezů (militaria, pražský groš Václava II.). Další autoři zabývající se touto lokalitou (například *Brych 1998; Hošek 2006; Brych 2009*) k tomuto časovému zařazení nevyjádřili pochyby. Mezi semonickými nálezy převládají kovové předměty, keramika je zastoupena pouze šesti kusy (tři kompletní hrnce, jedna lahev a dva zlomky den). Významnou skupinu semonických železných nálezů tvoří zemědělské nástroje (73 ks). Mezi další železné nálezy patří stavební kování a vybavení stavby. V inventáři jsou zastoupeny i nástroje řemeslné, militaria a části výbavy koně a jezdce. O tom, že výpovědní hodnota semonického souboru ještě nebyla vyčerpána, svědčí dvě nedávné studie Jiřího Hoška (2006) a Vladimír Brycha

(2009). První podrobila 22 kovových předmětů metalografické analýze, aby osvětlila technologii a úroveň středověkého kovářství. Druhé se podařilo reinterpretovat dva dříve publikované nálezy považované dosud za atypické hroty šípů jako nákončí tkalcovské rozpínky.

I po další tvrzi, jež stávala ve vsi **Třebovětice** (okr. Jičín), se do současnosti nedochovaly viditelné terénní pozůstatky. Predikát z „Trzewowyecycz“ poprvé užil v roce 1356 Příbek (*MVB II*, 181), sama tvrz je poprvé výslovně zmíněna až k roku 1447, kdy ji koupil Svatobor z Chvalkovic (*RT II*, 210). Od počátku 16. století byla držena v rukou Zárubů z Hustiřan, kteří na ní sídlili, díky čemuž se stala centrem stejnojmenného panství. Úpadek sídla začal během konfiskace v pobělohorské době, kdy byla přičleněna k hořickému dominiu. V roce 1665 byla sice Záruby z Hustiřan odkoupena zpátky, ale ti mezitím přesídlili do sousední Cerekvice. Třebovětická tvrz tak nadobro ztratila svou sídelní úlohu a prameny ji od konce 17. století dále nezmiňují (*Sedláček 1887*, 344).

V roce 1920 byly při rekonstrukci ohrazení potoka protékajícího středem Třebovětic objeveny zbytky tvrze a konzervátor Emil Dufek z hořického muzea zorganizoval záchranný výzkum, který proběhl v létě roku 1921 (*Dufek 1927*). Během výkopových prací bylo objeveno zdivo, které bylo založeno na dřevěných konstrukcích tvořených dubovými trámy a pilotami. Díky plánu, který byl pořízen, se zdá pravděpodobné, že byla zachycena jižní část palácové tvrze (*Drnovský 2012a*). Ačkoliv od výzkumu uplynulo již více jak 90 let, jako celek byl třebovětický soubor zhodnocen poměrně nedávno (*Drnovský 2012b*). Nálezy jsou vlivem dobového přístupu tvořeny pouze sbírkově hodnotnými exempláři. Vyskytuje se zde kuchyňská i stolní keramika z celého období trvání tvrze (14. století – počátek 17. století). Dále se v souboru nachází i fragmenty kamnářské keramiky. Třebovětický soubor je ojedinělý díky četným nálezům skleněných fragmentů, které pochází z dutého i plochého renesančního skla. Ojedinělé jsou části svatebního poháru, zdobeného emailem, a dále zlomky bílé nitkovaného skla. Na tvrzi byly dále objeveny téměř tři desítky kovových nálezů, které náležejí do několika kategorií (zemědělské a řemeslnické vybavení, militaria, součásti stavby). Vzácný je nález lotového závaží stejně jako fragment pozdně gotické plátové zbroje. Díky vhodným podmínkám uložení se na tvrzi dochovaly i nálezy z organických materiálů – usňové zbytky či medvědí lebka, která patrně představuje loveckou trofej.

obr. 27: Třebovětice. Fotografie pořízená během výzkumu v roce 1921.

4 Nově vyhodnocené soubory

4.1 Stolní a kuchyňská keramika

4.1.1 Keramika jako pramen poznání

Keramika (chápaná zde bez bližšího třídění) představuje nejběžnější druh nálezů, se kterým se můžeme setkat na většině archeologických nalezišť. Díky tomu se jí intenzivně věnovalo několik generací badatelů s cílem vymezit předmět jejího studia a definovat základní druhy témat, které s její pomocí můžeme sledovat. Kupříkladu Pavel Vařeka (1998, 123–124) vyčlenil tři okruhy otázek, které lze dále rozvíjet: *technologie výroby* (suroviny a jejich exploatace, řemeslo, trh atd.), *kulturní, sociální a ekonomický kontext* (příprava pokrmů, směna, pohyb zboží atd.) a *nálezový kontext* (obecně transformační procesy). Podobné pojetí pro raně středověkou keramiku přináší i studie Zdeňky Boháčové, která okruhy otázek dělí na: *výrobu keramiky, její využívání a procesy archeologizace* (Boháčová 1995, 122–125). Jiný přístup navrhl Ondřej Wolf (2005, 93–94), který keramické soubory středověké keramiky pojal jako ukazatel: 1) *kulturní změny*, 2) *ekonomických aktivit v prostoru*, 3) *změn ve výrobní a spotřební sféře*, 4) *regionalizace keramiky*; 5) *chronologie a morfologie*. Jeho přístup byl ovlivněn koncepcí, která keramiku mimo jiné chápala jako nositele informace o historické a kulturní (ekonomické) proměně (cf. Klápště 1983, 443–492; Klápště 1997, 163–174; Klápště 1998, 138–158). Přes řadu teoretických konceptů studia středověké keramiky většina badatelů směřuje při vyhodnocování pouze k jednomu z okruhů otázek, kterým nejčastěji bývá využití keramiky jako prostředku k chronologickému určení nálezových situací.

Když opomineme nejstarší období vědeckého zájmu o středověkou keramiku 50. a 60. let 20. století, jejímž pomyslným dovršením byla monografie o *středověké keramice v Čechách a na Moravě* (Nekuda – Reichertová 1968), tak první významnější a dodnes inspirující studie začaly vznikat v 70. let minulého století. V této době se objevily první deskripční systémy, jejichž zrod umožnil mimo jiné i nástup informačních technologií a recepce procesualistického paradigmatu. Mezi takové systémy patřil například pražský, vytvořený Irenou Pavlů (1971), a na Moravě systém Zdeňka Měřínského (1972). Pro oblast severních Čech je pak v tomto období důležitý systém Milana Zápotockého (1978; 1979). Tyto systémy vycházely ze zavedeného popisu morfologických a technologických vlastností každého jedince. Nejčastějším způsobem uchopení keramických souborů bylo vytvoření vlastních typářů pro jednotlivé sledované znaky. Bohužel se tento postup nepodařilo sjednotit a do dnešních dnů stále neexistuje ucelené názvosloví jednotlivých atributů (zejména okraje, tvary nádob, barevná škála, popis keramické hmoty atd.). Dominujícím způsobem vyhodnocení nadále zůstávalo shrnutí obecných vlastností souboru doprovázených ilustracemi vybraných nálezů či sestavení popisného katalogu. Od 70. let začíná být zároveň věnována pozornost technické a kamnářské keramice (Smetánka 1968; 1969) nebo mladší novověké produkci (Scheufler 1979; Jaroš 1980). Určité pozornosti se

rovněž dostalo využití přírodovědných analýz (cf. *Jaroš 1980, 113–119*). Společně se vzrůstajícím počtem rozsáhlých souborů, které jsou získávány především v jádrech historických měst od 90. let 20. století, stoupá důležitost deskripčních systémů. Nadále jsou rozvíjeny kvalitativní i kvantitativní přístupy a nezdědka dochází k jejich vzájemnému kombinování. Společně s dostupností výpočetních technologií stoupá i užívání pokročilých statistických metod (cf. *Dohnal – Vařeka 2002, 253–270; Nováček 2004, 135–141; Čapek 2010, 80–90*). Mezi nejprogresivnější metody v současnosti patří využívání archeometrických analýz, které sledují otázky spojené s výrobou a distribucí keramiky.

4.1.2 Současné deskripční systémy a základní způsoby kategorizace keramiky

Již před rozšířením databázových programů vznikla na našem území řada popisných kódů a systémů, které byly zpravidla zaměřené na konkrétní lokalitu, výjimečně pak pro určitý region (cf. *Pavlů 1971; Měřínský 1972; Zápotocký 1978; Šaurová 1980; Gabriel – Smetana 1983; Richter 1982; Drda – Krajíc 1983; Měřínský – Unger 1987* atd.). V 90. letech 20. století bylo vyvinuto v Plzni několik deskripčních systémů, které výrazně ovlivnily následující vývoj studia keramiky. Prvním byla v roce 1995 databáze KLASIFIK vytvořená Pavlem Vařekou (*Břeň – Kašpar – Vařeka 1995*), jež pracovala s alfanumerickými a alfabetským kódem. Jednotlivým vlastnostem byla přiřazována čísla, jež umožňovala další podrobnější členění. O dva roky později vznikla modifikovaná verze KERAMIK (*Vařeka 1998*). V současné době je používána již několikátá verze programu KLASIKER, která pracuje v programu MS Access a jejíž základní deskripční jednotkou je keramický zlomek (*Nováček – Tetour 2003*). Jedním z hlavních přínosů těchto databází je i zavedení pojmu *keramická třída*, s kterýmžto deskriptorem se zde pracuje. Tento program využívá řada institucí zejména v oblasti jižních a západních Čech. Mezi její hlavní výhody patří formulářové rozhraní, zakomponovaná databáze keramických tříd a snadná tvorba dotazů. Některé z hlavních deskriptorů jsou dostupné online.⁴⁴

Druhý, v současné době rovněž hojně využívaný, deskripční systém vznikl na základě souborů keramiky z města Brna a u jeho zrodu stál Rudolf Procházka. Tento systém rovněž pracuje v prostředí MS Access. Zčásti navazuje na kód vytvořený Zdeňkem Měřínským a Josefem Ungrem (*1987*) a je ovlivněn polským bádáním (*Procházka 2007, 333*). Na rozdíl od plzeňského programu, který umožňuje zpracovávat vrcholně středověkou i novověkou keramiku, je brněnský systém omezen primárně pro keramiku Brna od 2. poloviny 11. století až po polovinu 15. století. Obdobně jako předchozí i tento systém je otevřený a lze jej upravit podle potřeb uživatele. Základní jednotkou je opět keramický fragment, příslušející do některé z definovaných keramických tříd, které jsou i chronologicky vymezeny do horizontů (*Procházka – Peška 2007*). Oba systémy, které byly založeny primárně na makroskopickém pozorování, byly doplněny i o archeometrické analýzy. V českém prostředí

---

⁴⁴ <http://www.zip-ops.cz/keramikaonline/>

například v pracích Pavla Vařeky (1998, 125; 2002, 232–234) a Karla Nováčka (*Nováček a kol. 2010*, 76), brněnská keramika pak v práci Miroslavy Gregerové a Rudolfa Procházky (2007).

Užití deskripčního systému sloužilo od počátku k vytvoření katalogu nálezů a primární interpretaci celého souboru. Mezi jednotlivými kategoriemi jsou hledány vzájemné vztahy, jejichž cílem bývá osvětlit technologické, chronologické a transformační aspekty souboru. Značnou výhodou jsou minimální finanční náklady na jejich vznik a aktualizaci. Mezi hlavní nevýhody patří časová náročnost naplnění databáze daty. Dalším úskalím jsou deskriptory, které podléhají subjektivitě zapisovatele (barva, stupeň opotřebenosti, zrnitost, výpal atd.), zejména pokud bývá soubor vyhodnocován více badateli. Z tohoto důvodu bývá každá databáze doprovázena typáři a systémem zkratk a hesel pro jednotlivé kategorie. Jedním z důvodů pro vytvoření databáze KLASIFIK byla idea sjednotit popisný systém vrcholné středověké keramiky, což bohužel nebylo naplněno a vzájemná nekompatibilita většiny deskripčních systémů patří mezi hlavní úskalí jejich využívání.

V nedávné době navrhl Ladislav Čapek (2015, 25–28) nástin principu výstavby deskripčního systému, který je odvozen od životního cyklu artefaktů. Při jeho tvorbě byl inspirován přístupem Ivana Pavlů (2011, 34–35), který analytický popis dělí na *situační* a *operační*, jež lze dále dělit na *systémovou* a *postsystémovou* analýzu. Situační deskripce je tvořena popisem základních znaků keramiky (typologie, morfologie, výzdoba); je tedy orientována především na typologicko-chronologické okruhy témat. Operační deskripce se věnuje samotnému procesu výroby a zahrnuje tedy široké pole jednotlivých etap, které vznik keramiky provází (těžba suroviny, modelace, výpal atd.). Často je v publikacích tato analýza zúžena pouze na popis složení keramické hmoty nebo na poznání technologie výroby za pomoci archeometrických metod (Čapek 2015, 26).

Na rozdíl od situace ve studiu keramiky z protohistorických období je pro středověkou keramiku zatím popis rozpracovaného výrobního řetězce spíše výjimkou (cf. *Varadzin 2010*, 28). Systémová deskripce v pojetí Ladislava Čapka umožňuje poznání funkce a životnosti keramických nádob a jejich frekvenci či kumulací v nálezových situacích. Zatímco postsystémová analýza se věnuje kvalitativním a kvantitativním rozdílům mezi keramickými soubory (heterogenita, diverzita, fragmentarizace). Ne každá kolekce nálezů však může disponovat potřebnými vlastnostmi, aby bylo možno takto souhrnnou analýzu vytvořit. S tímto problémem úzce souvisí úroveň vytěžení informačního potenciálu artefaktů během jejich exkavace při výzkumech, který de facto určuje limity budoucí analýzy.

V současné době nejpoužívanější metodou pro kategorizaci keramiky je dělení na *keramické třídy*, které vychází z makroskopického pozorování keramické hmoty a technologických vlastností jedince. Prvně tento termín u nás užil již Zdeněk Smetánka (1973, 468) a nedlouho poté i Jan Klápště a Tomáš Velimský (1975) na středověké keramice z města Mostu. Přesto se využívání této metody naplno začalo uplatňovat společně se zavedením deskripčních systémů na počátku 90. let minulého století. Obecné postupy jejich používání

nastínil prvně uceleně Pavel Vařeka (1998, 124) a při tvorbě databáze Klasifik je s nimi již běžně zacházeno (Nováček – Tetour 2003). Tradičně se jako základní kritéria pro vyčlenění keramické třídy používají makroskopicky postižitelné vlastnosti: 1) charakter keramické hmoty, 2) povrch, 3) výpal, 4) barva. Často jsou připojena další hodnotící kritéria jako například afinita s jinými keramickými třídami. S aplikací této metody se dnes běžně setkáme při zpracování vrcholně středověkých a novověkých keramických souborů a občas je využita i pro raně středověkou keramiku. Místo toho, aby vytvoření systémů keramických tříd bylo pouze prostředkem k dalším analýzám, se často setkáváme s pracemi, kde je tento krok považován za hlavní cíl. Mezi další problémy patří její aplikovatelnost pro zlomkovité soubory pocházející z delších časových období, kdy zákonitě narůstá celkový počet keramických tříd. Potíž rovněž způsobuje, že každé z kritérií může podléhat osobní zkušenosti badatele. Identický soubor tedy nemusí být dvěma různými autory stejně rozčleněn. Překážku ve vzájemném porovnávání keramických tříd z různých, nebo dokonce jedné lokality také představuje metoda, jakou autor zjištěná data zpřístupňuje. Nezřídka se setkáváme pouze se slovním popisem jednotlivých tříd bez konkrétní fotografické/kresebné dokumentace. Možné chyby spojené se subjektivním vytvořením keramických tříd se někteří badatelé snažili eliminovat využitím archeometrických analýz (cf. Čapek – Čekalová – Říha 2013, 525–542). Přes své nevýhody, které si většina badatelů uvědomuje, zůstává tento způsob třídění nejběžnější, je však nutné vést diskuzi s cílem souhrnného zhodnocení, propojení a scelení výsledků.

Alternativu vůči výše popsaným keramickým třídám představují tzv. *keramické skupiny*. Podobně jako keramické třídy i keramické skupiny jsou vytvářeny na základě makroskopicky postižitelných vlastností keramického materiálu. Keramické skupiny jsou definovány více obecně a na rozdíl od tříd se (zpravidla) označují písmeny. Keramickou skupinu tedy na dané lokalitě může tvořit redukčně pálená keramika různých vlastností, která by jinak byla členěna do několika keramických tříd. Není zde tedy tolik prostoru pro rozlišné individuální posouzení jednotlivých fragmentů. Může však docházet k určitému schematizování a zjednodušování členění souboru. V současnosti byl tento systém použit na vybrané soubory z měst Jičín a Turnov (Peroutková-Matějková 2008; Matějková 2014). Kritéria pro vymezení jednotlivých skupin však nejsou pevně určena a podobně jako u systému tříd i zde může docházet k nepřesnostem s jejich výkladem.

Dalším přístupem, který se však objevuje pouze ojediněle, je tzv. *typologizace celých tvarů*. Tento způsob je v zásadě použitelný pouze na velké keramické soubory, které obsahují množství celých nebo částečně rekonstruovatelných nádob. Na našem území byly takto například vyhodnoceny novověké nálezy ze Strážnice (Pajer 1982; 1983), středověká keramika z parcely čp. 226 v Mostě (Klápště 2002a) či v nedávné době nálezy z odpadních jímek na Pražském hradě (Blažková 2011; 2013; Blažková a kol. 2016).

4.1.3 Studium vrcholně středověké a novověké keramiky ve východních Čechách

Nejednotnost možných přístupů vyhodnocení keramiky způsobila, že v současné době panují značné rozdíly v poznání keramické produkce v jednotlivých regionech České republiky. Mezi nejlépe poznané oblasti patří území západních a jižních Čech, a to zejména díky existenci deskripčního systému, který byl využit při zpracování řady reprezentativních souborů (cf. *Nováček 2000; Dohnal – Vařeka 2002; Nováček a kol. 2010; Čapek 2010; Orna a kol. 2011* atd.). Jelikož tento systém využívá více místních institucí, lze jednotlivé kolekce poměrně snadno porovnávat, přičemž část nashromážděných dat je volně přístupná.⁴⁵ Díky publikaci základních srovnávacích souborů pak mohou být sledována další témata spojená například s distribucí keramiky (*Krasanovská 2015*), depozičními procesy (*Čapek 2010; 2016*) či s aplikací archeometrických metod (*Čapek – Čekalová – Říha 2013*). Srovnatelná situace panuje i v regionu jižní Moravy, konkrétně na Brněnsku, kde se etabloval deskripční systém Zdeňka Procházky (*2007*). Tradici výzkumu má i oblast severozápadních a severních Čech, kde důležitých výsledků dosáhly studie Milana Zápotockého (*1978*) či Františka Gabriela a Jana Smetany (*1983; Gabriel 1991*). Obdobně jsou publikovány i vrcholně středověké soubory z Táborska (*Reichertová 1965; Drda – Krajíc 1983; Krajíc 1990*).

První odborně publikované soubory vrcholně středověké keramiky z území východních Čech jsou spojeny s badatelem Antonínem Hejnou, který zde v průběhu 60.–80. let minulého století vedl řadu odkryvů zejména šlechtických sídel. Velmi stručně je takto představena keramika z hradu Bolkova (*Hejna 1962, 470*). Rozsáhleji je pak zpracována kolekce nálezů z hradu Bradla (*Hejna 1974, 379–393*). Společně s rozvojem terénních aktiv na středověkých lokalitách byly od počátku 80. let pravidelně publikovány studie, které se většinou alespoň z části věnovaly i vyhodnocení keramických nálezů. Naprostá většina z nich však je prezentována spíše jako předběžné zprávy bez podrobnějšího rozboru nálezových souborů. Často jsou představeny hlavní morfologické a typologické aspekty jednotlivých kolekcí, jež jsou využity především za účelem datování zkoumaných situací. Vzácněji bývá keramika zasazena do kontextu s časově či územně blízkými soubory. Z řady studií lze uvést například články Jiřího Sigla o odkryvech na opevněných lokalitách Vražba a Šluspárku u Úhlejova (*Sigl 1979; 1980*), publikaci výzkumu Zdeňka Lochmana v Malé Skalici (*Lochmann 1982*) nebo zprávu Jiřího Kalfersta o sondáži na hradě Rotemberku (*Kalferst 1993*), eventuálně některé z řady výstupů výzkumu opevněných sídel ve východním Podkrkonoší (cf. *Wolf 1983; Sigl – Wolf 1983; Wolf – Sigl – Jirásek 1987*). Tento popisný přístup, který neumožňuje patřičné kritické zhodnocení a nedovoluje ani vzájemné porovnání, pak stále zůstává nejběžnější metodou zpracování keramiky v tomto regionu.

V 90. letech se začaly i ve východočeském prostředí aplikovat nově vznikající databázové systémy. Určitou výjimku v tomto ohledu ještě představuje publikace Miroslava

⁴⁵ <http://www.zip-ops.cz/keramikaonline/>

Richtera a Víta Vokolka (1995), která se mimo jiné věnuje vývoji keramické produkce 13. a počátku 14. století a pracuje především s klasifikací a vývojem morfologie okrajů. Využití formalizované deskripce nejvíce pokročilo na území Chrudimska. Prvně zde tuto metodu uplatnili Jan Frolík a Jiří Sigl (1999) při vyhodnocení nálezů z valového opevnění Chrudimi, kdy definovali jednotlivé technologické třídy. Na jejich činnost navázali ve svých studentských pracích Olga Hartmanová (2000) a Ondřej Wolf (2002), kteří vytvořili deskripční systém keramiky a dále pracovali s definováním keramických tříd nebo Petra Sehnoutková (2011), která se věnovala zpracování keramiky z několika odpadních jímek ve Filištínské ulici. Třídění podle keramických tříd je časté u prací Jana Musila, který takto zpracoval již několik souborů z Chrudimi i jejího širšího okolí (cf. *Musil 2010b; 2011; 2013a; 2013b*). Ve svých studiích pak porovnává afinitu keramických tříd z různých lokalit. Vychází však zatím pouze z makroskopického pozorování.

Dalším prostorem, kde studium keramiky došlo k jistému posunu bádání, je oblast Turnovska, respektive Českého ráje. Stalo se tak především zásluhou publikační činnosti Jana Prostředníka. V jeho pracích není sice využito jednotného metodického přístupu, zpracované soubory doplněné o kresebnou dokumentaci však tvoří důležité srovnávací opory (cf. *Prostředník 1993; 1994a; 1994b; 1999; Hartman – Prostředník 2004; 2009; Novák – Prostředník 2011*). Území Turnovska zčásti ležící při horním toku řeky Jizery tvoří i východní hranici zájmového území Františka Gabriela (cf. *Gabriel 1991; 2002; Gabriel – Peřina 2009*). Nálezy z panských sídel v Českém ráji se rovněž staly předmětem řady dílčích publikací (cf. *Waldhauser 1980; Nechvíle 2003; Nechvíle 2004*). Zvláštní pozornost byla věnována keramice přelomu raného a vrcholného středověku na Turnovsku, neboť krom písemných pramenů představuje východisko k řešení rekonstrukce sídelního vývoje v tomto regionu (cf. *Klápště 1981; Prostředník 2000; Prostředník 2003; Klápště 2013*).

Mezi důležité studie lze zařadit vyhodnocení keramického souboru pocházejícího z výzkumu tvrze v Mladých Bukách na Trutnovsku od Ondřeje Wolfa (2004b), který zde využil možnosti deskripčního systému. Ve své disertační práci (Wolf 2005) se pak mimo jiné věnoval i obecným aspektům vývoje keramiky na širším Trutnovsku na základě vyhodnocení několika nálezových kolekcí z panských sídel. S inovativním přístupem k uchopení různorodých keramických souborů přišla Kristýna Matějková, kdy vybrané kolekce z Jičína a Turnova rozčlenila do keramických skupin (*Peroutková-Matějková 2008; Matějková 2014*).

Studií, které by překračovaly rámec vyhodnocení konkrétní lokality a snažily se zobecnit a shrnout některá témata, je v prostředí východních Čech pomálu. Zmínit lze nepublikovanou diplomovou práci Radka Bláhy, jež se věnuje vývoji keramiky 10.–13. století se zřetelem na Jaroměřsko (*Bláha 2000*). K další přehledové studii patří například soupis nálezů loštické polokameniny ve východních Čechách, která je však spíše komentovaným katalogem (*Bláha – Frolík – Sigl 2003*). Téměř žádná práce se nevěnuje problematice samotné výroby vrcholně středověké keramiky. Studie o nálezech keramických pecí

z Kostelce nad Orlicí a Starého Mýta od Miroslava Richtera tak stále zůstávají osamocené (Richter 1967; 1994). Plné využití archeometrických analýz bývá prozatím rovněž ojedinělé (cf. Matějková 2014). Poněkud stranou stále setrvává i studium (raně) novověké keramické produkce, doposud tak byly publikovány pouze vybrané exempláře ze sbírek hradeckého muzea (Bláha – Sigl 2010) nebo několik menších souborů z Chrudimska (cf. Musil 2009; 2010; Frolík – Musil 2010).

Jednou z obecných překážek pro ucelený pohled na východočeskou středověkou a novověkou keramickou produkci je rozdílný přístup ke studiu keramiky, který znemožňuje vzájemné porovnání analyzovaných souborů. Většina studií se zaměřuje pouze na typologicko-chronologické aspekty keramiky, kterou prezentuje spíše jako komentovanou přílohu k archeologickým situacím. Nejsou řešeny jiné okruhy témat, které by keramiku například postavily do sociálně-ekonomických souvislostí či se věnovaly otázkám výroby, distribuce a vyřazení z živé kultury, stejně tak jako depozičním a postdepozičním procesům. Pravdou rovněž je, že většina keramických souborů v současné době pochází ze záchranné archeologické činnosti. Zde se dostáváme k problematice samotného procesu nabytí keramiky z archeologických situací, které výrazně určuje hranice možností dalšího zpracování. Rovněž se bohužel již nedočkáme významných poznatků z dlouhotrvajících výzkumů na hradě Vízmburku (částečně Košťál a kol. 2010; Dvořáková 2014) nebo zaniklé městské lokace Tisové-Starého Mýta, protože tehdejší metody dokumentace již nevyhovují současným nárokům.

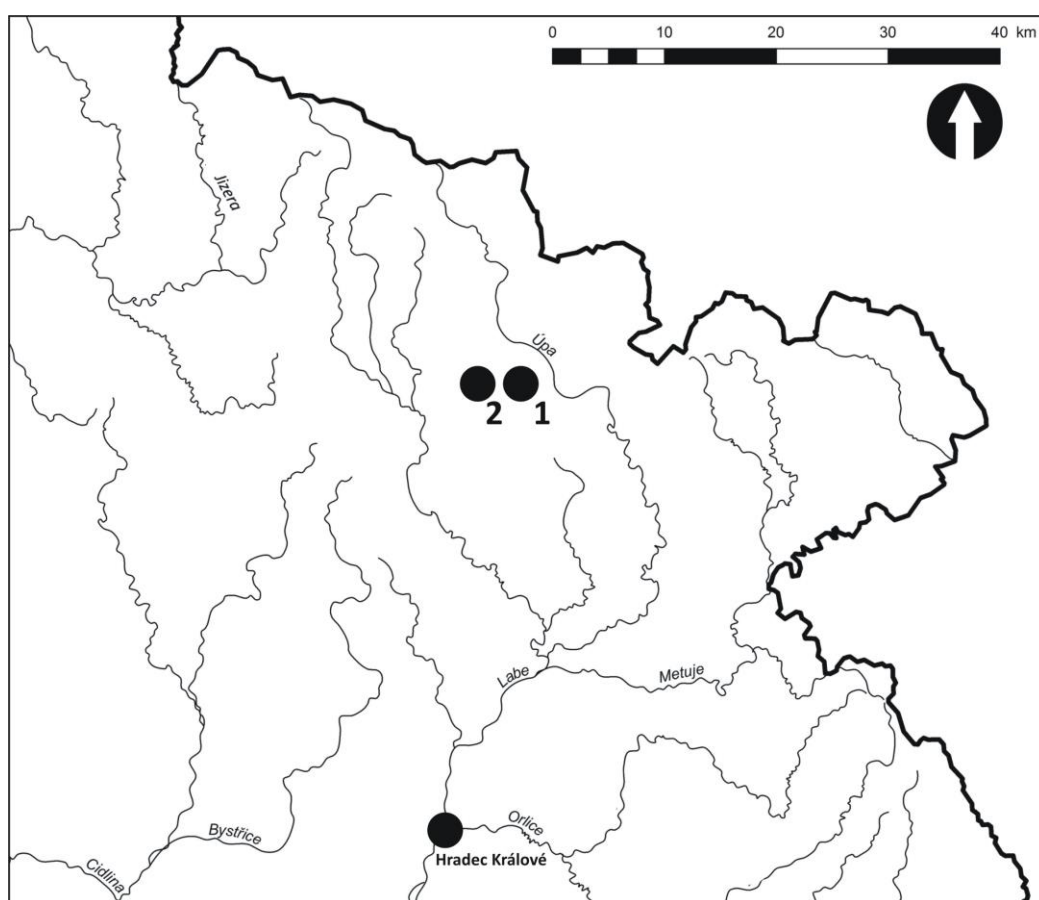
4.1.4 Nově vyhodnocené soubory stolní a kuchyňské keramiky

Na počátku své činnosti jsem vyhledával v depozitářích muzeí vhodné kolekce nálezů k vyhodnocení, které by umožňovaly aplikovat současné trendy ve zpracování keramiky. Tedy aby se jednalo o soubory získané během exkavace s příslušnou dokumentací, kdy bude znám nálezový kontext a zároveň bude počet jedinců umožňovat aplikaci deskripčního systému, který by dovolil kolekce lépe uchopit. Bohužel se ukázalo, že takovýchto souborů je velmi omezený počet. Hlavním nedostatkem většiny sbírek je absence informací spojených s nálezovými okolnostmi. Tato nevýhoda je dokonce přítomna i v souborech ne starších jak 30 let. Ačkoliv jsem se během procházení nálezů blíže seznámil s řadou rozsáhlých kolekcí, nakonec jsem musel od jejich dalšího zpracování upustit, protože by celkové výsledky mohly být problematické.⁴⁶

---

⁴⁶ Jednalo se o sice rozsáhlé, nicméně o selekci netypických tvarů poznamenané soubory z hradu Kumburku, Pecky, Starých Hradů, České Skalice atd.

Do své práce jsem se rozhodl zařadit nálezy pocházející z hradu Břečtejna (okr. Trutnov), které byly získány během výzkumu v roce 1992. Jedná se reprezentativní soubor (více jak 2100 ks), k němuž existuje příslušná nálezová dokumentace. Druhým souborem je keramika ze zaniklé tvrze, která stávala ve vsi Javorník (okr. Trutnov). Archeologický výzkum zde proběhl v roce 1987 a soubor čítá více jak pět tisíc zlomků keramiky. Obě sídla jsou od sebe vzdálena ne více jak 4 km, což vzhledem k částečné časové současnosti jejich provozu umožnilo komparaci obou kolekcí. Další výhodou těchto souborů spatřuji v existenci jiných relativně reprezentativních souborů z řady okolních středověkých sídel východního Podkrkonoší. Tyto kolekce jsou spjaty s dlouhodobou terénní činností několika badatelů (zejména Antonína Hejny, Ludka Jiráska, Jiřího Sigla či Vladimíra Wolfa).

obr. 28: Zpracované soubory kuchyňské a stolní keramiky. **1)** Břečtejn; **2)** Javorník.

4.1.4.1 Metodika zpracování

Pro zpracování keramiky (stolní a užitkové) jsem se rozhodl použít osvědčené metody vycházející z deskripce pomocí databáze, která sleduje morfologické, typologické, technologické a výzdobné vlastnosti souboru. Při jeho tvorbě jsem vycházel ze standardů, které zavedly západočeské systémy (zejména KLASIKER; Nováček – Tetour 2003) a jejich jihomoravská obdoba používaná pro město Brno (Procházka – Peška 2007). Jako základní aplikace byl využit program MS Access. Systém byl vytvořen pro potřeby mnou zpracovávaných souborů, a je tedy podmíněn jejich vlastnostmi. Nebyl tedy formován jako univerzální deskripční systém, je však možné jej dle potřeby konkrétního souboru doplnit novými deskripty.

Základní jednotkou databáze je keramický fragment, u kterého byly sledovány vybrané atributy. Mezi základní údaje pochopitelně patří informace spojené s nálezovými okolnostmi (datum, sonda, stratigrafická jednotka atd.). Každá zpracovaná lokalita zároveň dostala své unikátní iniciály, které nadále používám před názvy keramických tříd a slouží k rychlejší orientaci a ukřácení textu (**BR** – Břečtejn, **JA** – Javorník). V metrické charakteristice jsem kromě obvyklých údajů (počet jedinců, váha) sledoval míru *fragmentarizace* a celkovou *abrazi* daného jedince, jakožto důležité indikátory transformačních procesů. Fragmentizaci jsem určoval podle velikostních kategorií odvozených od kružnic. Stupeň fragmentarizace odpovídá průměru kružnice, do které by se daný jedinec ideálně vešel (stupně následují po 1 cm). Například zlomek s určenou hodnotou 5 je možno si představit jako fragment, jehož výška a délka nepřesáhne 5 cm, ale zároveň není menší než 4 cm. Abrazi jsem určoval podle stupňů vytvořených Ladislavem Čapkem (2010, 43).

Popis morfologických a typologických hodnot daných jedinců jsem zaznamenával pomocí alfabetských kódů (druh nádoby a část nádoby každého konkrétního jedince). Pro typy okrajů, den, uch, držadel pánví atd. jsem využíval naopak alfanumerického kódu, který vycházel z označení příslušných typologických/morfologických vlastností. Výhodou tohoto pojetí je snazší orientace v kódovém označení (obr. 118–122).⁴⁷

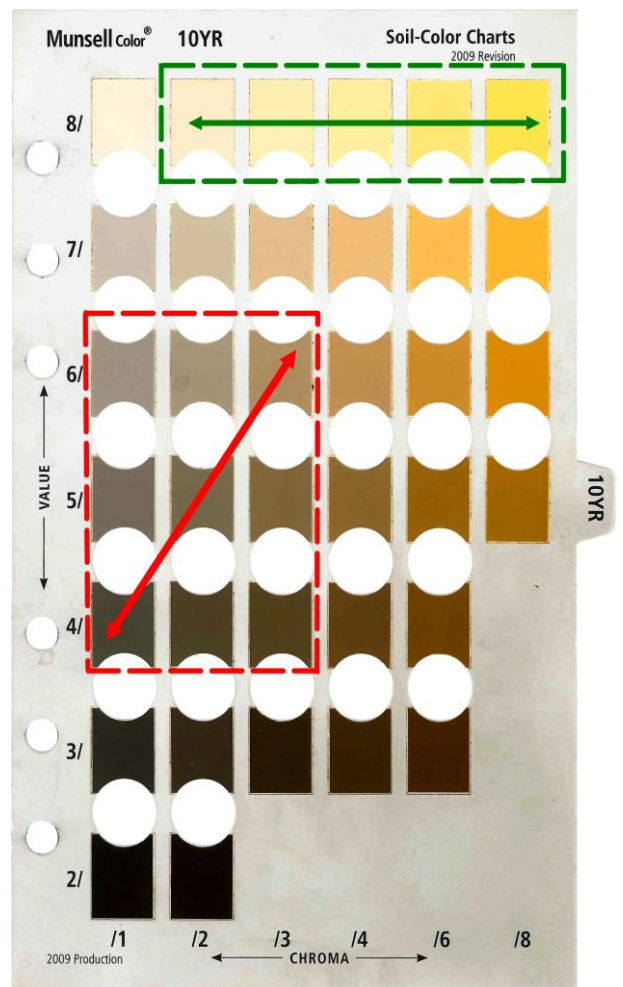
Základem pro charakterizování technologických rysů keramických fragmentů bylo určení výpalu, velikosti příměsí v keramickém těstě (zrnitost), hrubosti povrchu, přítomnosti glazury a sledování technologických stop na dnech a tělech nádob. Zvláštní pozornost byla věnována popisu barvy jednotlivých zlomků. Určování zbarvení fragmentů a jeho terminologie není dosud pevně stanovena, což způsobuje obtíže při porovnávání prací různých autorů. Zejména pokud není studie doplněna o barevné fotografie, bývá vzájemné srovnání barevnosti daných keramických tříd z různých lokalit obtížné. Mým cílem bylo využít systém, díky kterému bude mé určení barevné škály porovnatelné nejen na základě slovního popisu a fotografií, ale i na principu kódového označení příslušných odstínů barev. V rámci

---

⁴⁷ Viz příloha 8.1.

své práce jsem se rozhodl použít pro definování barvy systém, který nese název podle svého tvůrce Alberta H. Munsella. Princip určování spočívá v tom, že každou barvu lze popsat na základě tří vlastností, které jsou obsaženy v alfanumerickém kódu barvy. Jedná se o *odstín* (hue), *světlost/jas* (value) a *sytnost* (chroma). Výhodou je jednoduché určení, které zohledňuje lidské vnímání barvy (cf. *Vik 1995*). Barva byla primárně stanovována pro každého jedince souboru. Při popisu barevnosti dané keramické třídy (dále zkráceně *KT*) však bylo přistoupeno ke shrnutí. Často tak uvádím barvu *KT* jako interval mezních hodnot *sytnosti a světlosti* na příslušném odstínu. Tento interval je třeba chápat jako všechny barvy obsažené v množině barev příslušného odstínu. Například zápis barvy: 10YR (4/1, 6/3) je potřeba chápat jako uzavřený interval všech odstínů 10YR, a to od levé dolní hodnoty odstínové karty (4/1) až po pravou horní hodnotu odstínové karty (6/3). Pakliže se interval pohybuje vodorovně v rámci jedné sytnosti, jsou hodnoty světlosti odděleny pouze čárkou: 10YR 8/2, 8 (obr. 29). Od tohoto systému očekávám, že hodnoty barvených odstínů jednotlivých tříd bude moci porovnat jakýkoli badatel vlastníci Munsellův atlas barev. Při určování jednotlivých zlomků je potřeba dodržet co nejtělejší světelné podmínky. Pro přesné určení sytých barev glazur jsem alternativně používal vzorník barev RAL, který je podobně jako Munsellův systém celosvětově užívaný a běžně dostupný. Krom kódového označení používám i základního slovního popisu jednotlivých barev.

Na základě výše uvedených vlastností jsem u fragmentů určoval jejich příslušnost ke konkrétní keramické třídě. Název třídy se skládá z alfabtické zkratky lokality (viz výše) a čtyřčísle, kdy první dvě čísla označují vybrané technologické skupiny, což ulehčuje orientaci mezi

obr. 29: Názorné předvedení způsobu zápisu intervalu odstínů v Munsellově systému. Červený rámeček označuje odstíny zapsané v textu jako: 10YR (4/1, 6/3). Zelený rámeček označuje odstíny zapsané v textu jako: 10YR 8/2, 8

jednotlivými třídami.⁴⁸ Sledování technologických vlastností bylo v rámci mé práce omezeno pouze na možnosti makroskopického pozorování. Pro maximální objektivitu výsledků jsem veškeré třídění prováděl sám, za stejných světelných podmínek. Při určování vybraných vlastností jsem upřednostňoval pozorování čerstvých lomů. Přesto by bylo vhodné do budoucna navržené třídy ověřit za pomoci vybraných archeometrických analýz.

Poslední skupinou sledovaných znaků byl popis výzdoby, která byla primárně rozdělena do pěti skupin (plošná, rytá, rádélková, malovaná, plastická). Z nich je odvozena alfabetská zkratka, doplněná o numerickou hodnotu jednotlivých typů (obr. 123).

Záměrem vytvoření deskripčního systému byl sběr dat, která by bylo možno použít k analýze souboru. Následný rozbor probíhal zejména skrze porovnávání průniku metrologických, morfologických, typologických a technologických znaků keramických jedinců. Cílem bylo odvodit základní horizonty relativního vývoje keramiky na lokalitách. Toto schéma bylo dále posuzováno a srovnáváno s dalšími nálezovými soubory podkrkonošského regionu. Výsledkem bylo ukotvení jednotlivých keramických tříd do relativního datování. Do celkového vyhodnocení byly zahrnuty pouze keramické třídy obsahující více jak 8 zlomků. Jako přínosné se ukázalo být zpracování souborů ze dvou blízko ležících sídel, neboť mohlo být sledováno, zda se na nich objevují různé, nebo analogické keramické třídy.⁴⁹

4.1.4.2 Břečtejn

Archeologický výzkum hradu

Zjišťovací archeologický výzkum lokality proběhl ve dnech 7.–31. července 1992. Iniciátorem byl obecní úřad ve Vlčicích, který chtěl vyhodnotit tehdejší stav lokality a následně provést její památkové zajištění. Vedení výzkumu se ujal Jiří Sigl z hradeckého muzea za spolupráce Miroslavy Cejповé a Vladimíra Wolfa. Geodetické zaměření hradu provedl Luděk Jirásek. Celkem bylo položeno 26 sond. Jejich umístění bylo zčásti ovlivněno otázkami, které přinesl dřívější stavebně-historický průzkum hradu provedený Františkem Gabrielem (1992).

K popisu výzkumu můžeme čerpat zejména z nálezového deníku a přiložené dokumentace, které jsou uloženy v hradeckém muzeu. Celkem 14 sond bylo umístěno do vnitřních prostor hradu, který byl tak téměř v úplnosti odkryt (obr. 8). Do západní části vnitřního hradu byly umístěny sondy 1–5. V těchto místech bylo zjištěno pouze jednoduché souvrství, které navíc bylo tvořeno sekundárními uloženinami. Celkem tři sondy (č. 6, 12, 17) byly položeny do prostoru hradního paláce, kde se podařilo zachytit cenné vrstvy spojené se sídlištní aktivitou obyvatel sídla. Výkopy 7 a 11 se pokoušely odhalit pozůstatky vnitřní

⁴⁸ Příklad pro kolekci z tvrže Javorník: **JA00xx**: nezařazené skupiny; **JA10xx**: skupiny oxidačně pálené keramiky; **JA20xx**: skupiny redukčně pálené keramiky; **JA30xx**: skupiny glazované keramiky; **JA40xx**: skupiny recentní keramiky.

⁴⁹ Pakliže v následujícím textu hovořím o shodných (analogických) třídách z obou sídel, je třeba brát v potaz, že se jedná pouze o závěry vycházející z makroskopického pozorování. V dalším kroku bude vhodné pro potvrzení (či revizi) mých závěrů uplatnit příslušné archeometrické metody.

zástavby v jihovýchodní části hradu. Výsledek však byl negativní a odhalena byla pouze jednoduchá stratigrafie s menším počtem nálezů. Několik sond (8, 14 a 24) bylo umístěno v místech dnešního vstupu do hradu s cílem objasnit jeho chronologii vůči vývoji hradu. Na základě terénního pozorování bylo potvrzeno, že současný vstup do hradu je druhotný. Před původním vchodem byla položena sonda 8, která mimo jiné zachytila pozůstatky sklepního prostoru, který využíval přírodní pukliny ve skále a jehož dvě stěny byly otesány. K rozsáhlému odkryvu došlo v místech před vstupem do vnitřního hradu. Mimo jiné bylo zjištěno, že pískovcové schodiště má původ až v romantických úpravách sídla. Sonda 19 byla umístěna ke stěně skalního bloku severně od jádra hradu. Zde se podařilo zachytit pozůstatky pece, jejíž dno bylo několikrát upraveno. Z tohoto kontextu pochází i soubor keramických dlaždic o rozměrech 20 × 20 cm. Zbytek sond byl již položen v delší vzdálenosti od jádra hradu a sledoval možné průběhy fortifikací. V sondách 15 a 23 tak byly úspěšně zachyceny základy zdí o šířce 80 cm. Avšak sondy 16 a 20, které se pokusily lokalizovat hradní cisternu, přinesly negativní výsledek podobně jako sondy 18, 25 a 26, položené v okolí hradu.

Rozbor a deskripce souboru podle zastoupení keramických tříd

Keramická třída BR 1001

Keramické fragmenty této hrnčiny byly v břečtejnském souboru rozpoznány ve 118 zlomcích (1,16 kg). Jedná se oxidačně pálené zboží, jehož barva se pohybuje v odstínech hnědobéžové až hnědošedé barvy (obr. 36: 1, 125).⁵⁰ Povrch je krupičkový a vystupují na něm zrnka hornin a písku (0,4–1,5 mm), která jsou obsažena i ve struktuře keramické hmoty. Keramika se oproti zbývajícím třídám vyznačuje poměrně silnými stěnami (okolo 1 cm). Na vnitřních stranách jsou patrné stopy válků, které společně s rovnými podsýpanými dny svědčí, že se jedná o obtáčenou keramiku. Výpal není příliš kvalitní, což se projevuje jednak v tvrdosti zlomků, ale i v omletých hranách. Keramika celkově působí ne příliš dobrým zpracováním.

Bližší deskripci této třídy umožňuje 24 typických fragmentů, z nichž jsou nejčastěji zastoupeny okraje. Ty nabývají podoby vytažených, uvnitř prožlabených a různě zakončených okrajů (H.5.1) či vně prožlabených okruží (H.7.2, H.7.4). Z keramických tvarů je zde přítomen hrnec (10 ks) a poklice (5 ks). Z důvodu zlomkovitosti nelze blíže určit tvar nádob. Poklice jsou zvonovité a rovněž obtáčené. Jediné dochované ucho je páskové s dvojitým prožlábnutím. Na zlomcích je patrné využití v kuchyňském prostředí. Hojně je ořazení, naznačující blízkost otevřeného ohně. Výzdoba je nejčastěji tvořena vývalkovou šroubovicí (P.2) či rytou šroubovicí (P.1), která pokrývá zejména plece nádob. Jednou je přítomna jednoduchá rytá horizontální linie (R.1). Blíže nám tuto keramiku pomáhá charakterizovat shodná keramická třída JA 1005.

---

⁵⁰ 10YR (5/3, 6/4) podle Munsellova systému.

Keramická třída BR 1002

Tato keramická třída je se svými 886 jedinci nejčastěji zastoupenou hrnčinou v souboru (obr. 126, 127: 10–18). Na první pohled je rozpoznatelný stejnoměrný výpal za přístupu vzduchu, kterému keramika vděčí za své světle oranžové odstíny (obr. 36: 2).⁵¹ Výpal je kvalitní, o čemž svědčí i celková tvrdost keramiky. Povrch je spíše hrubý a vystupují z něj zrnka písku (do 1 mm). Keramická hmota pak obsahuje středozrnné písčité ostřivo (0,5–1 mm). Síla fragmentů je proměnlivá. Vyskytují se jak vyloženě tenkostěnné exempláře (4 mm), tak i o poznání silnější jedinci (nad 1 cm), čímž lze odvodit, že z této keramiky byly vyráběny nádoby různorodého určení. Většina den nese stopy po odříznutí nožem nebo strunou. Pouze minimální množství bychom mohli označit za dno s podsýpkou. Společně s pozorováním struktury vnitřních stěn můžeme konstatovat, že se jedná o keramiku vytáčenou.

Zevrubněji nám pomáhají tuto třídu definovat 93 typických jedinců. Nejčastěji zastoupenou částí nádob jsou dna (45 ks). Jejich průměry se zpravidla pohybují mezi 10–15 cm. Většina den má spíše rovnou spodní hranu, u které se projevuje nepatrný konkávní průhyb. Na vnějších stranách přechodu den a těl je patrné odříznutí pomocného válečku, který lépe držel nádobu během tvarování na hrnčířském kruhu. Mezi tvary okrajů převažují různé formy přehnutých a zavinutých okrajů (H.6), a dále vyhnuté, zesílené či oble ukončené okraje (H.3.1–H.3.7). Celkem jsou přítomna pouze dvě pásková ucha (dvakrát prožlábnutá). Podle pozorování utváření okrajů v této třídě dominovaly hrnce (35 ks). Dále zde jsou zastoupeny čtyři zvonovité a jedna rovná poklice. Džbán je identifikován pouze ve třech okrajích, tento výsledek je však ovlivněn zejména zlomkovitostí souboru. Zastoupení keramických tvarů můžeme uzavřít zlomkem s otvory, který můžeme přisoudit cedáku blíže neurčeného tvaru a funkce.

Podle zastoupení zdobených a nezdobených jedinců (poměr 17 : 869) je zřejmé, že nádoby této třídy měly většinou vnější stěny ponechány pouze v rezné a nezdobené podobě. Pokud se již nějaká forma výzdoby uplatnila, tak zejména v podobě červeně malovaných horizontálních linií či vlnic na podhrdlicích a plecích nádob (M.2, M.3). Jednoduchá rytá linie (R.1) je zastoupena pouze ve dvou případech. Celkový ráz této třídy vytváří dojem, že se jedná spíše o kuchyňskou keramiku, což odpovídá i častému očazení na vnější straně nádob.

Keramická třída BR 1003

Ačkoliv byla tato hrčina rozpoznána minimálně ve 192 případech, její zlomkovitost výrazně omezuje bližší poznání (obr. 128). Průměrný index fragmentarizace se pohybuje na stupních 3–4. Keramika se dočkala homogenního oxidačního výpalu, jehož výsledkem byly i tvrdé stěny. Současný povrch je však často očazený nebo ovlivněný transformačními procesy. Původní barva se tak dochovala na menším počtu jedinců a zejména pak na jejich lomech.

---

⁵¹ 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému.

Jedná se o světle béžové až světle šedobéžové odstíny (obr. 36: 3).⁵² Povrch je hrubý, často vystupují zrnka písku (do 1,5 mm), struktura keramické hmoty je středozrnná s příměsí písčitého ostřiva (0,5–1,5mm). Metoda výroby byla rozrůzněná, neboť jsou přítomny fragmenty stěn a dna, které svědčí o vzniku z hliněných válečků, stejně tak je několik zlomků prokazatelně vytáčených, s odříznutými dny.

Ze 36 typických jedinců jsou nejčastější morfologickou částí nádob jejich okraje. Přítomny jsou vně vyhnuté v rozšířené (H.1.1) i nerozšířené podobě (H.3.1), dále pak vytažené s vnitřním prožlabením a zesílené (H.5.2). Nejvíce jsou zastoupeny vytažené okraje s vnitřním prožlabením, někdy označované jako nepravá okruží (H.8.1, H.8.5, H.8.6) či okruží vně prožlabená (H.7.1). Kromě hrnců se z dalších tvarů podařilo rozpoznat pouze dvě zvonovité poklice. Výzdoba je tvořena nejčastěji červeným malováním (12 ks), v podobě jednoduchých horizontálních linií (M.2), v polovině případů doplněných o širokou vlnici umístěnou ke spodní hraně vodorovné linky (M.4.1). Těla nádob byla dále zdobena plošnou vývalkovou šroubovicí (P.2). Blíže popsat tuto keramiku umožňuje keramická třída JA 1006, která je podle makroskopického pozorování velmi podobná.

Keramická třída BR 1004

Rovněž tato keramická třída se dochovala pouze ve značně zlomkovitém stavu, což zhoršuje i možnost jejího rozpoznání od zbývajících tříd. Úroveň fragmentarizace se opět pohybuje mezi stupni 3–4. Výpal této nepříliš kvalitní hrnčiny můžeme označit za oxidační, vzhledem k proměnlivosti povrchového zbarvení nemusel být příliš stabilní. Barva se pohybuje v odstínech světle oranžové a hnědobéžové barvy (obr. 36: 4).⁵³ Povrch je jemně drsný, obsahuje vysoký podíl jemných zrněk hornin a písku (do 0,5 mm). Struktura keramické hmoty je jemnozrnná a obsahuje četné písčité ostřivo (0,3–0,5 mm). Tato keramika byla vyráběna obtáčením, jak dokládají rovná podsýpaná dna a četné pozůstatky jednotlivých hliněných válečků na vnitřních stranách (obr. 129).

Ze 47 typických jedinců jsou nejčastěji dochovány okraje. Podle jejich zakončení můžeme většinu přiřadit k hrncům. Zastoupena jsou zejména vně prožlabená okruží s jednoduchým (H.7.1–H.7.3) či různě rozšířeným zakončením (H.9). Dále jsou přítomny různé varianty vytažených, uvnitř prožlabených a různě zakončených okrajů (H.4.2, H.4.3, H.5.2, H.5.3). Džbány byly rozpoznány ve třech případech. Dochovaná výzdoba pokrývá většinu plochy těl nádob. Zpravidla se jedná o vývalkovou šroubovicí v úzkém i širokém provedení (P.2) nebo rytou šroubovicí (P.1). Celkově se zboží této produkce jeví spíše jako kuchyňská keramika, čemuž odpovídá její celkově hrubší vzhled.

Keramická třída BR 1005 a BR 1006

Tyto dvě keramické třídy mohou být popsány společně, neboť se v podstatě liší pouze v hrubosti přidaného ostřiva (obr. 130: 1–12). Pro obě je charakteristický proces výpalu, díky

⁵² 10YR (7/3,8/4) podle Munsellova systému.

⁵³ 7.5YR (6/4, 7/8) podle Munsellova systému.

kterému je lze v souboru snadno odlišit od ostatních tříd (obr. 36: 8–11). Nejprve probíhal v čistě oxidačním prostředí, díky čemuž získal lom a vnitřní povrch světle oranžovou barvu.⁵⁴ V závěrečné fázi výpalu však patrně došlo u uzavření přístupu vzduchu a zároveň byla zvýšena i jeho teplota, což se odrazilo v zbarvení vnějších ploch nádob do šedobéžových odstínů.⁵⁵ Tento redukční přežah pak ovlivnil strukturu vnějšího povrchu, který díky vysoké teplotě zesklivatěl a částečně slinul. Šedé zbarvení se někdy dostává i za hranu okraje do vnitřní části nádob, nedosáhne však zpravidla za podhrdlí. Důvody tohoto procesu mohou být estetické jakož i ryze praktické, neboť vnější povrch díky vysoké teplotě získal i vyšší tvrdost. Obě třídy se navzájem liší složením keramické hmoty, která se projevuje zejména na povrchu a dovoluje jejich snadné odlišení. Struktura BR 1006 je středozrná s příměsí ostřiva o rozměrech 0,5–1,5 mm, povrch je pak krupičkový až drsný, neboť ostřivo z něho často vystupuje. Třída BR 1005 má složení keramického těsta stejné, byl do něj však přidán větší podíl pravidelných křemenných zrněk o velikosti 1,5–2 mm. Tato příměs pak vystupuje na povrch, který je díky nim velmi drsný. Tento ráz vzhledu vnějšího povrchu mohl mít praktické využití při manipulaci s nádobami. Stěny nádob vyrobené z této keramiky byly tenké (do 4 mm). Hrčina byla vytáčena na rychle rotujícím hrnčířském kruhu, jak napovídají odříznutá dna a celkový vzhled vnějšího a vnitřního povrchu.

Celkem se podařilo odlišit 139 fragmentů (28 ks BR 1005; 111 ks BR 1006), z nichž je 18 jedinců typických. Pokud lze na základě nečetných zlomků okrajů určit, tak z tvarů převládají u této hrnčiny hrnce. U třídy BR 1005 není rozpoznána žádná výzdoba, což může souviset s charakterem jejího vnějšího povrchu. Oproti tomu u třídy BR 1006 je často zastoupená vývalková šroubovice (P.2), rytá jednoduchá line (R.1) či rádélko (K.1). Dokonce bylo na jednom fragmentu uplatněno i červené malování, které však vzhledem k tmavému zbarvení vnějšího povrchu není téměř viditelné. Z hlediska technologie si jsou tyto třídy velmi podobné s třídou JA 1003 z tvrze v Javorníku.

Keramická třída BR 1007

Tato keramika je charakteristická velmi jemnou, plavenou keramickou hmotou, díky níž je její povrch hladký a na lomu jemnozrný s minimální příměsí jemného písčitého ostřiva (0,1–0,3 mm). Výpal proběhl homogenně za přístupu vzduchu, nebyl však příliš kvalitní a do hrnčiny lze snadno zarýt i nehtem. Barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech světle béžové či světle hnědobéžové (obr. 36: 6).⁵⁶ Všechny dochované zlomky (62 ks) jsou tenkostěnné (okolo 0,3 mm), což se projevilo i ve zlomkovitosti posuzovaného souboru. Většinu z typických zlomků tvoří horní zakončení nádob, které je ve formě přehnutých a zavínutých okrajů (H.6). Dna jsou rovná a bývají odříznutá nožem, což společně s charakterem stěn svědčí pro vytáčení této keramiky na rychlém hrnčířském kruhu. Ačkoliv se tato keramická třída jeví spíše jako stolní, podle okrajů musíme předpokládat spíše

⁵⁴ 7.5YR (6/4, 7/8) podle Munsellova systému.

⁵⁵ 10YR (4/1, 5/2) podle Munsellova systému.

⁵⁶ 10YR (7/3, 8/6) podle Munsellova systému.

hrncovité nádoby. Dvěma těly jsou přítomny zvonovité poklice. Jeden z fragmentů pochází z talíře, jehož vnitřní strana byla zdobena bílošedou malbou ve formě soustředných kružnic. Jiný typ výzdoby nebyl pozorován. Svými vlastnostmi a celkovým vzhledem je podobná keramické třídě JA 1009, která však obsahuje hrubší ostřivo (obr. 127: 3–9).

Keramická třída BR 1008

Ačkoliv je tato třída zastoupena pouze 22 zlomky, nelze ji v souboru přehlédnout (obr. 127:1–2). Charakterizuje ji homogenní výpal za přístupu vzduchu, který svou kvalitou dal hrnčině tvrdost, která je cítit z pouhého doteku. Vnitřní i vnější povrch je hrubý, kdy často vystupují zrnka písku (do 1 mm) a též struktura keramické hmoty je středostranná s obsahem písčitého ostřiva (0,5–1 mm). Barva povrchu i lomu je červenooranžová (obr. 36: 7).⁵⁷ Síla zlomků se pohybuje okolo 4 mm a v rámci břečtejnského souboru se jedná o tenkostěnné zboží. Pouze dva dochované okraje svědčí pro přítomnost hrnců. Keramika byla vytáčena, což lze určit podle stop po odříznutí a charakteru keramických fragmentů. Výzdoba byla ve dvou případech tvořena vodorovnými rytými liniemi na podhrdlí. Lépe poznat keramiku této produkce nám napomáhá identická keramická třída JA 1007 z Javorníku.

Keramická třída BR 1009

Tato hrnčina je částečně podobná třídě BR 1002. Shodují se v homogenním oxidačním výpalu, který jí dal světle oranžovou barvu (obr. 36: 5).⁵⁸ Obě třídy se liší v hrubosti keramické hmoty, neboť je jemně drsný, kdy se na povrchu pouze občas vyskytují jemná zrnka hornin a písku (do 0,5 mm). Keramická struktura je rovněž jemnozrná, s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,3–0,5 mm. Tato keramika byla vytáčena, o čemž svědčí způsob oddělení den od hrnčířského kruhu, stejně jako stopy na stěnách nádob, které jsou tenkostěnné (okolo 4 mm). Celkem bylo možno k této třídě přiřadit 59 zlomků, z nichž je pouze 15 typických. Z toho vyplývá, že pouze minimum jedinců šlo spojit s konkrétními tvary nádob. Dochované okraje (4 ks) ukazují spíše na hrnce a v kolekci jsou zastoupeny i 2 poklice. Výzdoba se na tělech téměř nevyskytuje, vyjma bílé malby, jež je uplatněna na pěti zlomcích, které pochází z jedné nádoby (obr. 131).

Redukčně pálená keramika je v břečtejnském souboru zastoupena pouze okrajově. Většina nálezů je tvořena fragmenty nádob keramické třídy **BR 2001**. Jedná se o hrubou hrnčinu, která díky svému výpalu dosahuje tmavě šedé barvy.⁵⁹ Struktura keramické hmoty je středostranná, s příměsí písčitého ostřiva 0,5–1 mm, které často vystupuje na povrch a dává mu jemně drsný charakter. Nálezy této třídy jsou přítomny pouze ve 42 zlomcích, které navíc vykazují vysoký podíl fragmentarizace (stupně 3–4). Typických jedinců je jen 11, přičemž většinu z nich tvoří okraje, které patří hrncovitým nádobám (H.5.4, H.9.2). Ve dvou případech je však přítomen i džbán a poklice (obr. 132: 1–8). Podle charakteru stěn nádob a dvou dochovaných den je velmi pravděpodobné, že tato keramika byla vyráběna z keramických

⁵⁷ 2.5YR (5/6, 6/8) podle Munsellova systému.

⁵⁸ 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému

⁵⁹ 5Y (3/1, 4/1) podle Munsellova systému.

váleků a dále obtáčena. Dochované zlomky často nesou stopy po používání v blízkosti otevřeného ohniště. Výzdoba se omezuje na plošnou aplikaci vývalkové šroubovice a v jednom případě je využito rádélko. Druhá redukčně pálená keramická třída (**BR 2002**) je zastoupena pouze jedním zlomkem, který pochází z okraje masivního zásobnicovitého hrnce. Povrch je hrubý, často vystupují zrna hornin a písku (nad 1,5 mm), vnitřní struktura je rovněž hrubozrnná, obsahuje četné písčité ostřivo 1,5–2,5 mm a příměs drceného grafitu (1–3,5 mm). Barva je podobně jako u předchozí třídy tmavě šedá.⁶⁰

Keramika glazovaná na vnitřní straně nádob je zastoupena sedmi keramickými třídami. Všechny zástupci jsou již vyrobeny metodou vytáčení na rychle rotujícím hrnčířském kruhu. Shoda panuje i ve způsobu výpalu, který je za přístupu vzduchu a rovnoměrný. Výjimku tvoří třída BR 3008, která je pálená v redukčním prostředí. Většina nálezů se bohužel dochovala ve značně fragmentárním stavu, nejsme tudíž ve většině případů schopni určit, z jakého druhu nádoby jedinec pochází.

První třídou je **BR 3001**, kterou reprezentuje pouhých 15 zlomků, z nichž je deset typických (obr. 132: 10–1). Tato keramika je snadno odlišitelná od jiných tříd, neboť se vyznačuje hladkým vnějším povrchem, který má světle béžovou barvu.⁶¹ Glazura je oproti hrnčině v kontrastu, neboť je tmavě hnědá.⁶² Jedná se o polevu aplikovanou na vnitřní stěny nádob. Oproti jiným polévaným třídám, se však u této keramiky často glazura dostává za okraj, který tak bývá rovněž nepravidelně polévaný. Podle tvarů okrajů (7 ks) jsou v souboru zastoupeny zlomky pánví (4 ks) a hrnců (3 ks). Identické nálezy jsou zastoupeny i v javornickém souboru (JA 3007). Fragmenty keramické třídy **BR 3002** se vyznačují velmi hladkým povrchem a jemnozrnnou keramickou hmotou s občasou příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm. Barva lomu a vnějšího povrchu je světle oranžová,⁶³ zatímco barva glazury je světle hnědožlutá.⁶⁴ Celkem je tato třída zastoupena 37 zlomky, ve kterých je přítomno pět okrajů a dvě dna. Podle jejich utváření je zde zastoupena jedna mísa a čtyři hrnce (obr. 133: 1–5). Nejpočetnější glazovanou třídu představuje **BR 3003** (75 ks). Bohužel téměř většina fragmentů pochází z těl nádob a ani dvě dochovaná dna nenapovídají o jejich tvaru. Vzhledem k celkovému vzhledu a absenci stop po využití v kuchyňském prostředí byla tato keramika spíše určena ke stolování. Její vnější povrch a lom mají světle béžovou barvu,⁶⁵ glazura je velmi světlá žlutozelená,⁶⁶ a celkový barevný výsledek tak není kontrastní. Totožná hrnčina je zastoupena i na tvrzi v Javorníku (JA 3006). Keramika třídy **BR 3005** se vyznačuje zelenou glazurou,⁶⁷ která byla nanášena na jemnou hrnčinu červenohnědých odstínů.⁶⁸

⁶⁰ 5Y (3/1, 4/1) podle Munsellova systému.

⁶¹ 2.5Y (7/1, 8/2) podle Munsellova systému.

⁶² 7.5YR 8/1, 2 podle Munsellova systému.

⁶³ 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému.

⁶⁴ 10YR 6/8 podle Munsellova systému.

⁶⁵ 2.5Y (7/1, 8/2) podle Munsellova systému.

⁶⁶ 5Y 8/2, 3, 4 podle Munsellova systému.

⁶⁷ 10Y 4/2, 4 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 6025.

⁶⁸ 2.5YR (5/6, 6/8) podle Munsellova systému.

Celkem se dochovalo 37 zlomků, z nichž 6 je typických (obr. 133: 16–19). Z keramických tvarů je zastoupen hrnec (3 ks) a pánev (2 ks). Shodné zboží je opět známo z javornické kolekce (JA 3005). Soubor 76 jedinců, který tvoří keramickou třídu **BR 3006** lze díky 23 typickým fragmentům lépe popsat (obr. 133: 6–15). Z keramických tvarů je zastoupen hrnec (16 ks), pánev (5 ks) a talíř (2 ks). Většina těchto zlomků nese stopy po intenzivním využívání v kuchyňském prostředí. U této třídy se objevuje i výzdoba vnějších stran nádob. Přítomno je červené malování ve formě jednoduché horizontální linie. Glazura je hnědooranžová⁶⁹ a byla nanášena na jemnozrnnou keramickou hmotu vypálenou do světle oranžového odstínu.⁷⁰ Blízká keramika je přítomna v Javorníku. Další skupina nálezů (**BR 3007**) je podobná předchozí třídě, ale liší se barvou aplikované polevy, která je žlutohnědá (medová).⁷¹ Z této třídy pochází 62 fragmentů, z nichž 15 je typických (obr. 134: 1–8). Zastoupeny jsou hrnce (5 ks), pánve (3 ks) a talíře (4 ks). Rovněž tato třída má analogické nálezy z Javorníku (JA 3002). Poslední blíže popisovanou třídou je **BR 3008**, která se od ostatních liší svým redukčním výpalem, díky kterému je barva lomu a vnější strany hrnčiny tmavě šedá,⁷² zatímco vnitřní poleva je hnědooranžová.⁷³ Celkový výsledek není příliš kontrastní a vyvstává tedy otázka, zda se při celkových 9 zlomcích jedná o technologickou chybu při výpalu, či záměr. Zastoupen je jeden okraj hrnce a jeden okraj pánve (obr. 134: 9–10).

Celkem 38 jedinců nebylo možno přiřadit do keramických tříd. Jednalo se zejména o drobnější části těl, jejichž povrch byl silně narušen. Do celkového vyhodnocení byly zahrnuty pouze třídy, které byly zastoupeny více jak 8 zlomky. Celkem 12 tříd (46 ks fragmentů) tak nebylo dále analyzováno. Výjimku představují zlomky tříd **BR 2002** a **BR 2010**, které pocházejí z okruhu vrcholně středověké loštické produkce polokameniny. Dohromady bylo určeno 9 tříd (28 ks fragmentů) náležejících recentní keramice (BR 4001–4009), které nebude dále věnován prostor. Stratigraficky se nacházela v horních vrstvách a souvisí s děním na lokalitě v 18. a 19. století.

Soupis keramických tříd z hradu Břečtejna

Schéma záznamu: **1)** výpal; **2)** charakter a úpravy povrchu; **3)** makroskopická struktura keramické hmoty; **4)** barevné spektrum; **5)** afinita; **6)** odkaz na zobrazení.

BR 1001: **1)** středně tvrdý oxidační výpal; **2)** krupičkový až drsný, četné výstupky zrněk hornin a písku na povrchu (0,5–1,5 mm); **3)** stredo-zrnná (0,5–1,5 mm); **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 10YR (5/3, 6/4) podle Munsellova systému: hnědoběžová, hnědošedá; **5)** JA 1005; **6)** obr. 125.

BR 1002: **1)** tvrdý oxidační výpal; **2)** vnitřní i vnější povrch hrubý, často vystupují zrnka písku (do 1 mm); **3)** stredo-zrnná, písčité ostřivo 0,5–1 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se

⁶⁹ 7.5YR 4/6 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 8023, 1007.

⁷⁰ 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému.

⁷¹ 7.5YR 5/8 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 1005, 1007.

⁷² 5Y (3/1, 4/1) podle Munsellova systému.

⁷³ 7.5YR 4/6 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 8023, 1007.

pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá; **5)** JA 1001, JA 1002; **6)** obr. 126, obr. 127: 10–18.

BR 1003: **1)** tvrdý oxidační výpal; **2)** vnitřní i vnější povrch hrubý, často vystupují zrnka písku (do 1,5 mm); **3)** středostrná, písčité ostřívo 0,5–1,5 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 10YR (7/3,8/4) podle Munsellova systému: světle béžová, světle šedobéžová; **5)** JA 1006; **6)** obr. 128.

BR 1004: **1)** převážně oxidační výpal; **2)** jemně drsný, vysoký podíl jemných zrn hornin a písku na povrchu (do 0,5 mm); **3)** jemnozrná, písčité ostřívo 0,3–0,5 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR (6/4, 7/8) podle Munsellova systému: světle oranžová, hnědobéžová; **5)** JA 1004; **6)** obr. 129.

BR 1005: **1)** tvrdý oxidační výpal, redukční přežah; **2)** hrubý, vystupují zrna hornin a písku (nad 1,5 mm); **3)** středostrná (0,5–1,5 mm); **4)** barva vnitřního povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8 podle Munsellova systému-oranžová světlá; barva vnějšího povrchu se pohybuje v odstínech 10YR (4/1, 5/2) podle Munsellova systému: šedobéžová; **5)** BR 1006; JA 1003; **6)** obr. 130: 1–3.

BR 1006: **1)** tvrdý oxidační výpal, redukční přežah; **2)** krupičkový až drsný, často vystupují na povrch zrnka hornin a písku (0,4–1,5 mm); **3)** středostrná (0,5–1,5 mm); **4)** barva vnitřního povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá; barva vnějšího povrchu se pohybuje v odstínech 10YR (4/1, 5/2) podle Munsellova systému: šedobéžová; **5)** BR 1005; JA 1003; **6)** obr. 130: 4–12.

BR 1007: **1)** oxidační; **2)** vnější i vnitřní povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostříva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 10YR (7/3, 8/6) podle Munsellova systému: světle šedá, světle béžová; světlá hnědobéžová; **5)** JA 1009; **6)** obr. 127: 3–9.

BR 1008: **1)** tvrdý oxidační výpal; **2)** vnitřní i vnější povrch hrubý, často vystupují zrnka písku (do 1 mm); **3)** středostrná, písčité ostřívo 0,5–1 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 2.5YR (5/6, 6/8) podle Munsellova systému: červenooranžová; **5)** JA 1007; **6)** obr. 127:1–2.

BR 1009: **1)** oxidační; **2)** jemně drsný, na povrchu občas jemná zrnka hornin a písku na povrchu (do 0,5 mm); **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostříva 0,3–0,5 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá; **5)** –; **6)** obr. 131.

BR 2001: **1)** tvrdý redukční; **2)** vnější i vnitřní povrch jemně drsný, na povrchu občas jemná zrnka hornin a písku na povrchu (do 1 mm); **3)** středostrná, písčité ostřívo 0,5–1 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 5Y (3/1, 4/1) podle Munsellova systému: tmavě šedá; **5)** JA 2002; **6)** obr. 132: 1–8.

BR 2002: **1)** tvrdý redukční; **2)** hrubý, vystupují zrna hornin a písku (nad 1,5 mm); **3)** hrubozrná, písčité ostřívo 1,5–2,5 mm, příměs drceného grafitu (1–3,5 mm); **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 5Y (3/1, 4/1) podle Munsellova systému: tmavě šedá; **5)** –; **6)** obr. 132: 9.

BR 2010: **1)** velmi tvrdý redukční; **2)** hrubý, vnější i vnitřní povrch pokryt puchýřky; **3)** celistvá, slinutá **4)** barva lomu 2.5Y 3/1 podle Munsellova systému: šedá, barva vnějšího a vnitřního povrchu 7.5YR 5/4 podle Munsellova systému: hnědo oranžová; **5)** JA 2010; polokamenina – ložtické zboží; **6)** –.

BR 3001: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostříva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 2.5Y (7/1, 8/2) podle Munsellova systému: světlá béžová, barva glazury 7.5YR 8/1, 2 podle Munsellova systému – tmavě hnědá; **5)** JA 3007; **6)** obr. 132: 10–12.

BR 3002: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostříva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech

7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá, barva glazury 10YR 6/8 podle Munsellova systému: světlá hnědožlutá; **5)** –; **6)** obr. 133: 1–5.

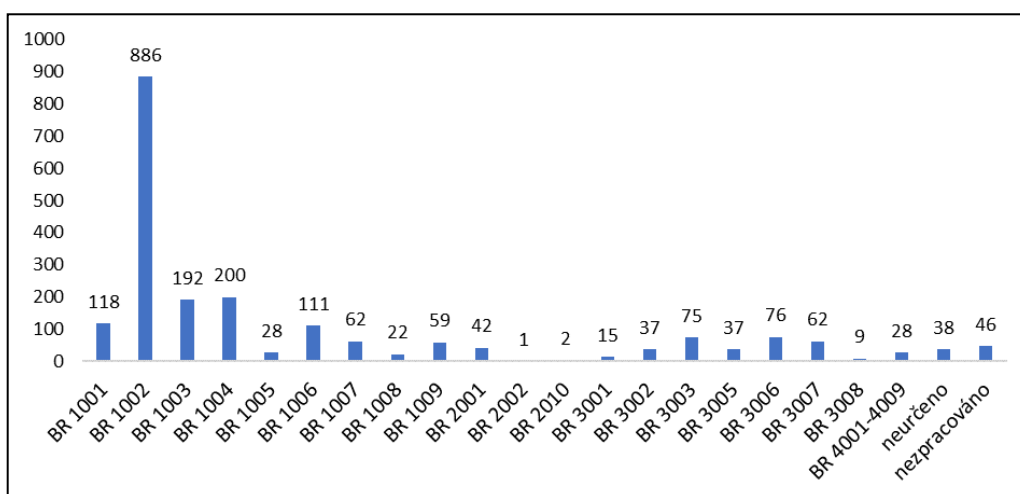
BR 3003: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch transparentní glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 2.5Y (7/1, 8/2) podle Munsellova systému: světlá béžová, barva glazury 5Y 8/, 2, 3, 4 podle Munsellova systému – velmi světlá žlutozelená; **5)** JA 3006; **6)** –.

BR 3005: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 2.5YR (5/6, 6/8) podle Munsellova systému: červenooranžová, barva glazury 10Y 4/2, 4 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 6025 – zelená; **5)** JA 3005; **6)** obr. 133: 16–19.

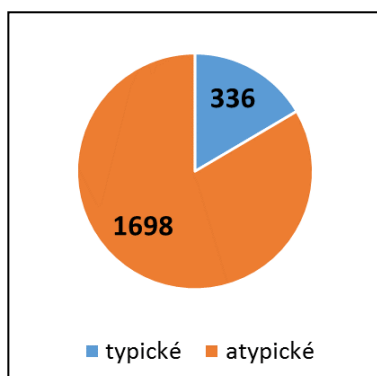
BR 3006: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá, barva glazury 7.5YR 4/6 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 8023, 1007 – hnědooranžová; **5)** JA 3003; **6)** obr. 133: 6–15.

BR 3007: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá, barva glazury 7.5YR 5/8 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 1005, 1007 – obvykle nazývaná jako medová, či žlutohnědá; **5)** JA 3002; **6)** obr. 134: 1–8.

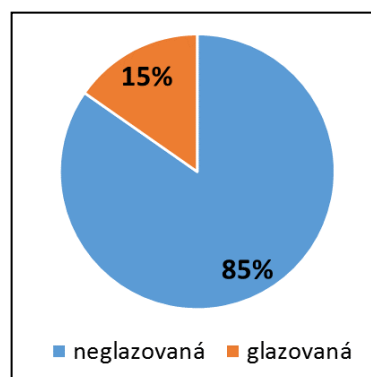
BR 3008: **1)** redukční; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 5Y (3/1, 4/1) podle Munsellova systému – tmavě šedá, barva glazury 7.5YR 4/6 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 8023, 1007 – hnědooranžová; **5)** –; **6)** obr. 134: 9–10.

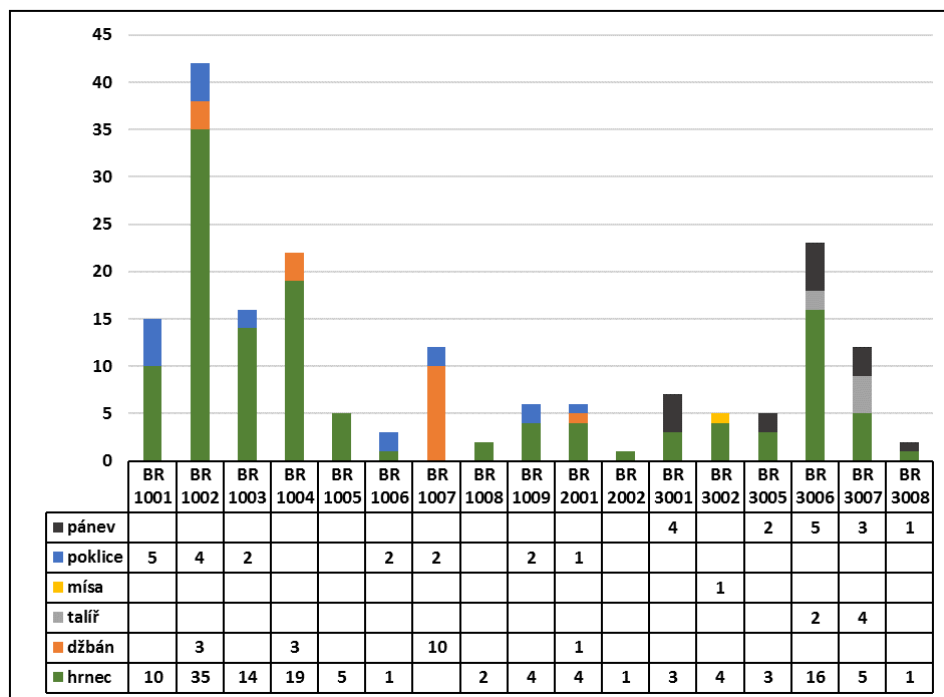
obr. 30: Břečejn. Zastoupení keramických tříd.

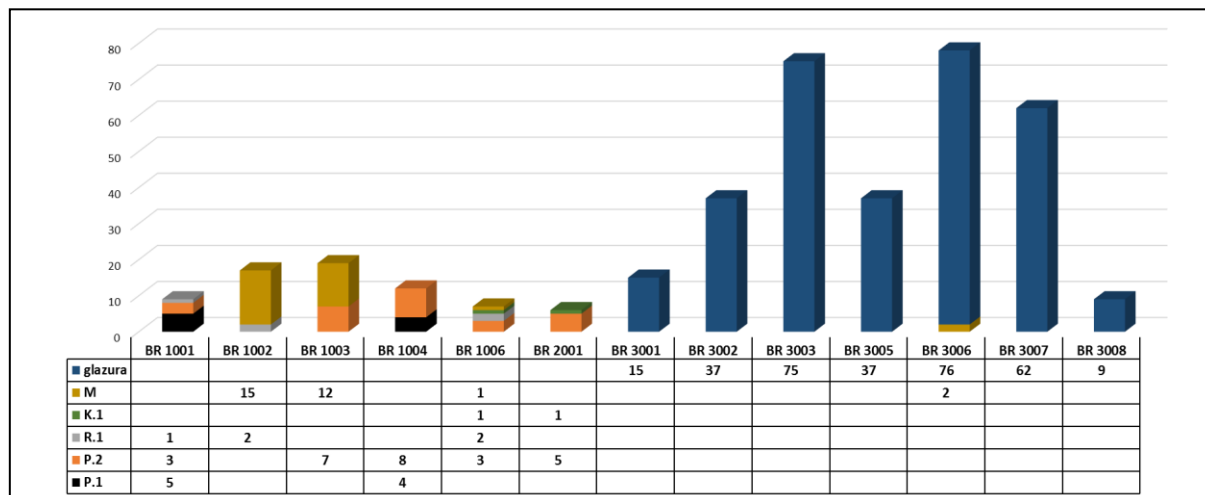
obr. 31: Břečejn. Poměr typické a atypické keramiky.

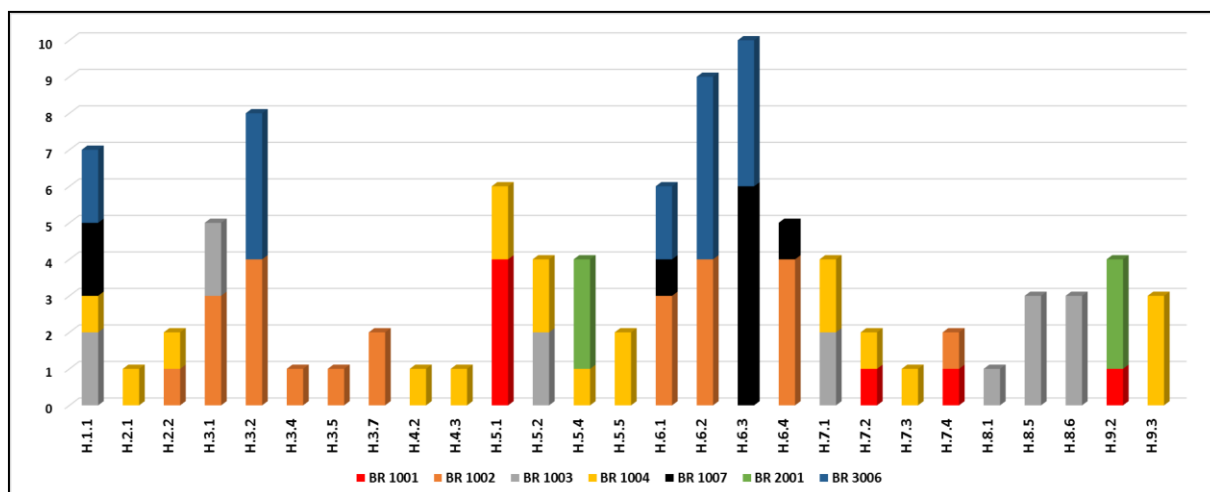
obr. 32: Břečejn. Poměr glazované a neglazované keramiky.

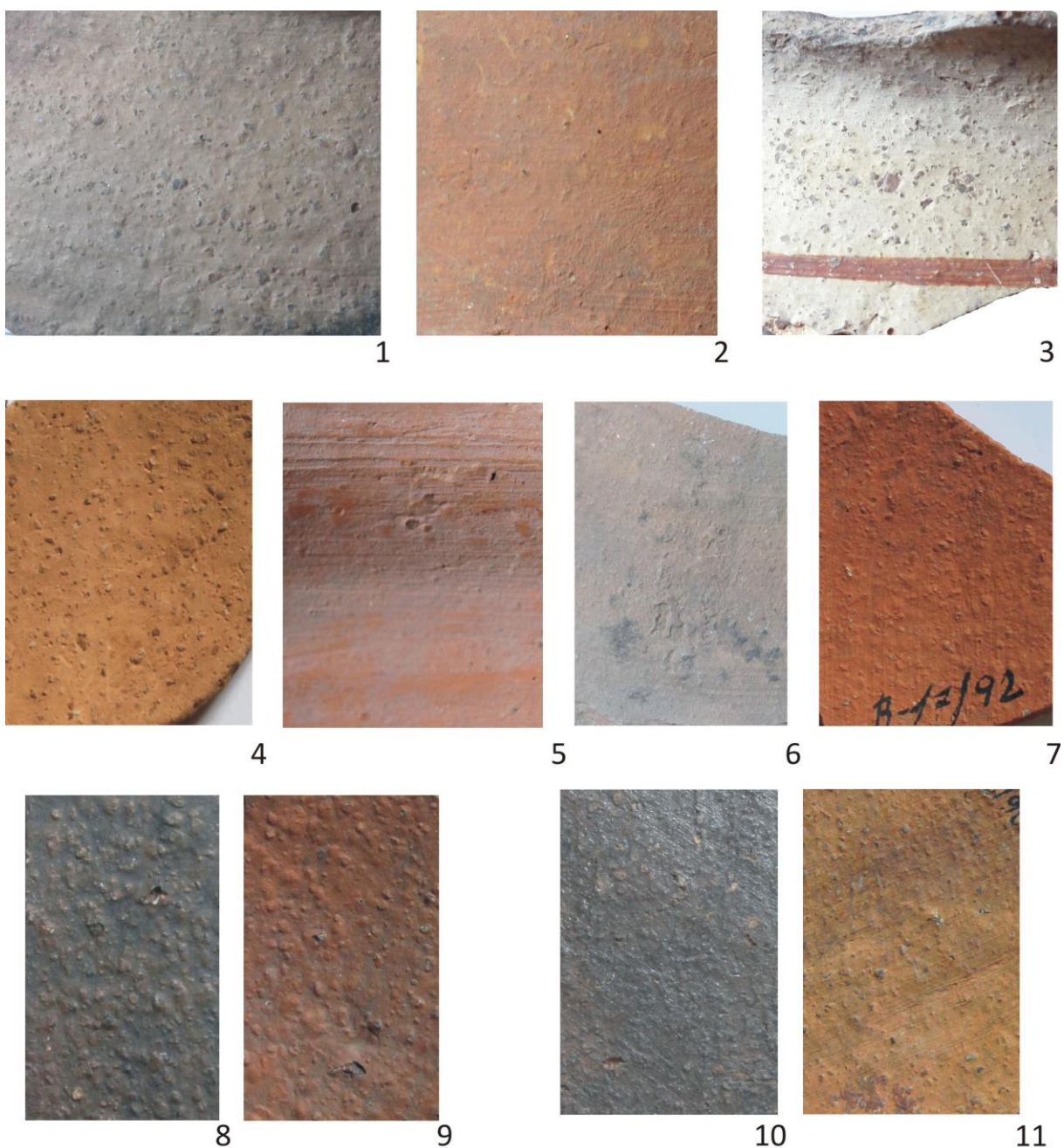
obr. 33: Břečtej. Zastoupení keramických tvarů v rámci jednotlivých keramických tříd.

obr. 34: Břečtej. Zastoupení výzdoby (skupiny a typy) v rámci jednotlivých keramických tříd.

obr. 35: Břečtej. Zastoupení okrajových profilací (skupiny a typy) v rámci vybraných keramických tříd.

obr. 36: Břečtejn. Příklady makroskopických vzorků nejvíce zastoupených keramických tříd. **1)** KT BR 1001; **2)** KT BR 1002; **3)** KT BR 1003; **4)** KT BR 1004; **5)** KT BR 1009; **6)** KT BR 1007; **7)** KT BR 1008; **8)** KT BR 1005 (vnější povrch); **9)** KT BR 1005 (vnitřní povrch); **10)** KT BR 1006 (vnější povrch); **11)** KT BR 1006 (vnitřní povrch).

Popis vybraných kontextů

Před samotnou analýzou keramiky je nutné provést rozbor vybraných sond. Na jeho základě se pokusím stanovit, jakým způsobem mohlo dojít ke vzniku odkrytých archeologických situací. Poznání jejich geneze je klíčové pro metodu, jakým způsobem budou vyhodnocována data nashromážděná v databázi keramiky. Na základě celkového zhodnocení nálezových situací jsem se rozhodl detailněji věnovat pěti výkopům, které obsahují největší počet stratigrafických jednotek a zároveň jsou rozmístěny v různých místech areálu (palác, nádvoří, vstup do hradu).

Sonda 12/92

Tento výkop byl umístěn napříč místem hradního paláce a obsáhl celou jeho šířku. Okraje sondy byly tedy vymezeny kamennými obvodovými stěnami. Při pohledu na zaměřené profily je zřejmé, že téměř polovina původních vrstev byla narušena novodobými výkopy (obr. 37). Jedná se o uloženinu **1**, ve které byly nacházeny recentní nálezy (sklo, keramika atd.). Původní sídlištní stratigrafie se tedy zachovala pouze v několika oddělených blocích, které přesto poskytují stěžejní poznatky o relativní chronologii břečtejnských nálezů. Mocnost stratigraficky nejmladší vrstvy **2** se pohybovala okolo 20 cm. Měla šedohnědou barvu a hlinitopísčitého charakteru. Obsahovala četné úlomky rozdrobené malty. Z nálezů jasně dominovala keramická třída BR 1002 (přes 70 %), která zde byla zastoupena zlomky těl. Čtyřmi jedinci zde bylo přítomno i glazované zboží BR 3007. Z dalších tříd (BR 1004, 1008, 2001) se rovněž dochovaly pouze fragmenty těl. Následující uloženina (**3**) byla tvořena maltovinou o mocnosti okolo 10 cm. Vrstva byla bez nálezů a průběžně byla zachycena ve všech neporušených částech výkopu. Pod touto maltovou vrstvou se nacházela uloženina **4**, která měla proměnlivou tloušťku. Díky rezavě hnědé barvě a hlinitému charakteru šla oproti sousedním vrstvám lehce odlišit. Obsahovala dva drobné fragmenty (stupeň 2) těl tříd BR 1002 a BR 3005. Ve většině sondy 12 po této vrstvě následoval kontext **5**, v některých místech však nebyl přítomen a na vrstvu 4 tak nasedala uloženina **7**. Vrstva 5 poskytla řadu nálezů. V terénní dokumentaci jsou zmíněny četné ekofakty (uhlíky, rybí kosti, šupiny, skořápky vajec atd.). Její zrnitost byla hlinitá a obsahovala četné uhlíky. Vrstva obsahovala celkem 15 zlomků keramické třídy BR 1006. Dále zde byla zastoupena třída BR 1002 (5 ks), BR 1004 (4 ks), BR 3005 (3 ks) a BR 1009 (2 ks). Další třídy již byly přítomny jen jedním zástupcem (BR 1001, BR 1003, BR 3006 a BR 3007). Většina keramických zlomků pocházela z těl nádob a byla silně fragmentární, pouze zástupci třídy BR 1006 se dochovaly ve větší celistvosti (stupeň 5). Vrstva 7 vydala pouze čtyři zlomky těl tříd BR 1002, BR 1003, BR 1006 a BR 1009. Její celistvost byla jílová a dosahovala světle hnědých odstínů. Kromě zlomků užitkové keramiky zde bylo uloženo i pět fragmentů nádobkových kachlů. Mezi touto vrstvou a následující uloženinou **6** se vyskytovala ještě 4 cm silná maltová krusta (kontext **8**), která však byla bez nálezů. Vrstva 6 byla zachycena v celém půdorysu sondy 12. Její ráz byl také jílovitý a dosahovala světle žluté barvy. Celkem v ní byli uloženi keramičtí zástupci tříd BR 1002 (2 ks), BR 1003 (1 ks) a BR 1006 (2 ks). Pod touto uloženinou se nacházela tenká

vrstva **10**, která vydala větší množství keramických nálezů. Především se jedná o 49 zástupců třídy BR 1001, která je doprovázena 13 zlomky třídy BR 1004 a 7 zlomky třídy BR 1003. Pouze dvěma střípky pak byla přítomna třída BR 1002. Poslední vrstvu tvořila hlinitokamenitá uloženina **9**, která již dosedala přímo na skalní podloží.

Interpretace nálezové situace sondy 12/92

Během odkryvu sond umístěných do prostoru hradního paláce se podařilo na několika místech (zejména sonda 12) zachytit intaktní souvrství, které bylo vytvořeno již během provozu sídla a nesouvisí s jeho zánikem či pozdějšími aktivitami (obr. 38). Tímto se liší od zbytku zkoumaných situací. Nejspodnější vrstva 9 patrně souvisí s vyrovnáním nerovného povrchu skalního podloží. Tmavé uhlíkaté vrstvy lze chápat jako doklady sídlištních aktivit. Významné jsou zachycené vrstvy maltoviny, z nichž některé mohou souviset se stavebními úpravami (kontext 8), jiné pak nasvědčují o záměrně vytvořené podlaze místnosti (kontext 3). Většina keramických nálezů vykazuje silnou úroveň fragmentarizace (průměrný stupeň 3) a stupeň abraze je rovněž vysoký v porovnání s jinými soubory z okolních sond. Tyto údaje potvrzují delší časové úseky, ve kterých docházelo ke vzniku jednotlivých vrstev a k postupné fragmentarizaci nálezů ještě za užívání sídla. Jako velmi důležité pro poznání relativní chronologie keramiky je společné uložení zástupců tříd BR 1001 a BR 1002 ve vrstvě 10.

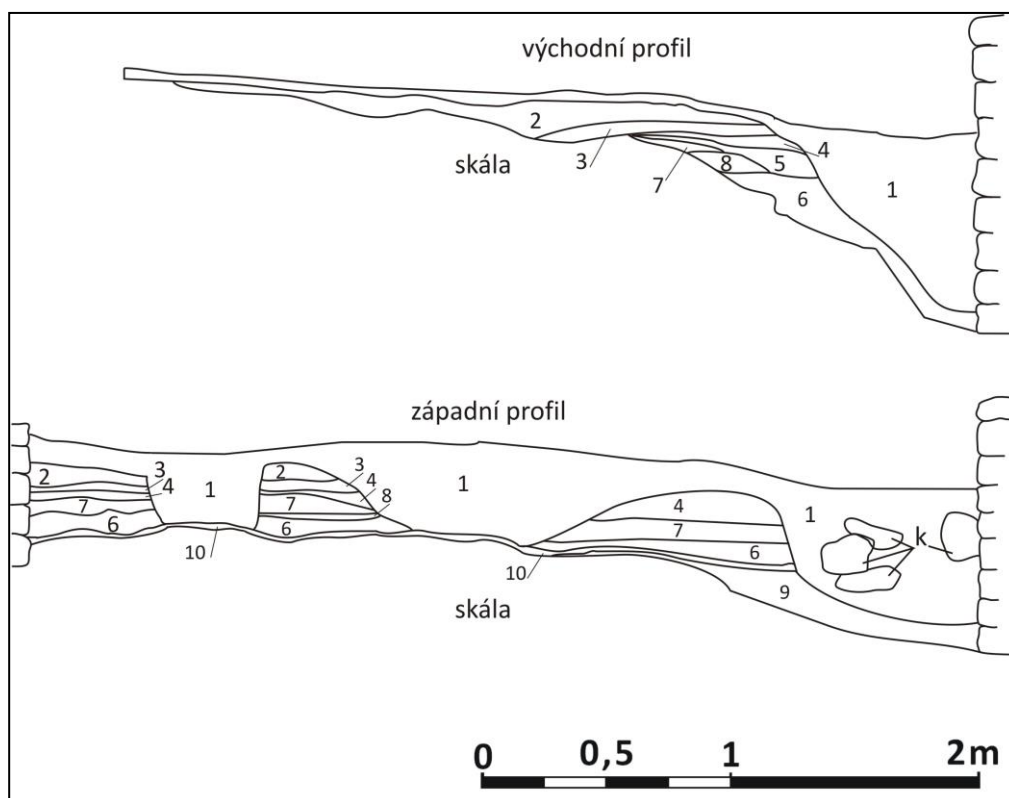
Sonda 14/92

Výkop byl umístěn před ústím sklepního prostoru. Jeho východní část je ohraničena stěnou obvodové hradby (obr. 39). Prozkoumané souvrství má mocnost téměř 2 m. Svrchní vrstva **1** byla tvořena drnem a obsahovala zlomky keramických tříd BR 1002 a BR 3002 včetně jednoho fragmentu komorového kachle. Pod ní se v části výkopu nacházela uloženina **3**, která měla hlinitojílovitý charakter a černou barvu. Podobně jako v předchozí, tak i v této vrstvě byly nalezeny pouze drobné keramické fragmenty (BR 1002, BR 1004). Vrstva **5** se nacházela pouze v jihozápadním rohu sondy. Její výplň byla hlinitopísčítá a barevný odstín měla hnědý. Z keramických tříd zde byla výrazněji zastoupena BR 1002 (6 ks). Nižle uložená vrstva **2** již opět pokrývala celý prostor sondy. Její šířka se pohybovala okolo 20 cm, strukturu měla hlinitopísčítou. Počtem keramických zlomků zde opět převažuje třída BR 1002 (7 ks), protože ostatní třídy jsou přítomny vždy pouze jedním zástupcem (BR 1001, BR 1004, BR 1009 a BR 3002). Uloženina **4** byla tvořena žlutým jílem a vyskytovala se pouze v severní části výkopu. Celkem z ní pochází 16 větších zlomků těl a jedno dno keramické třídy BR 1002, dvě těla třídy BR 1009 a po jednom zástupci tříd BR 1003 a BR 2001. Vrstvy **6** a **6a** vyplňovaly téměř polovinu profilu výkopu. Jejich společná mocnost dosahuje výšky přes 1 m. Jejich struktura byla hlinitopísčítá a navzájem se lišily zabarvením (6a byla více do červena). Obě vrstvy obsahovaly hojné kamenné fragmenty větších velikostí (část je zachycena i na kresbách profilů). Nejčetněji je zde přítomna třída BR 1002 (27 větších zlomků). Dále pak jsou zastoupeny třídy BR 3005 (6 ks), BR 1006 (5 ks), BR 1004 (3 ks) a třídy BR 1003, BR 1007 jsou známy pouze jedním zlomkem. Dno sondy 14 uzavírala vrstva 7, která již dosedala na skalní

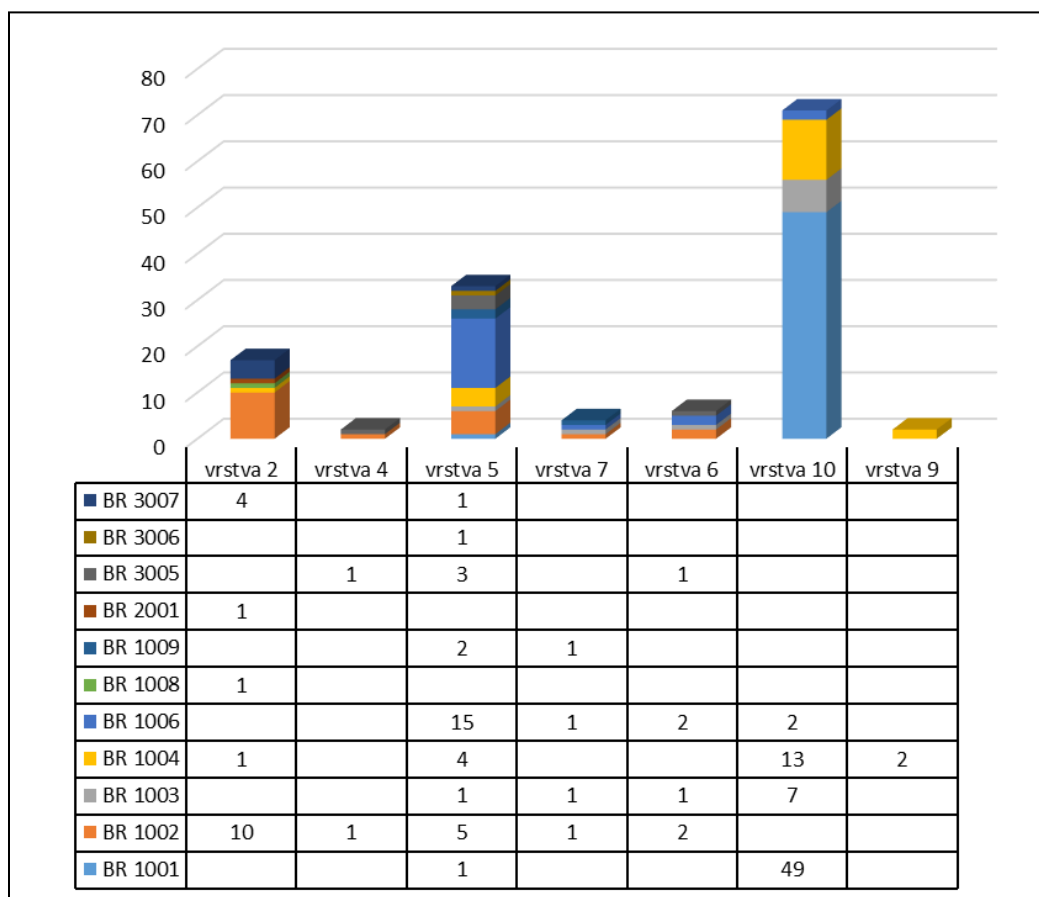
podloží. Z její kamenité struktury pochází zejména 10 zlomků těl třídy BR 1002 a 7 jedinců třídy BR 3002. Další zastoupení je již nepatrné (BR 1007, BR 1009).

Interpretace nálezové situace sondy 14/92

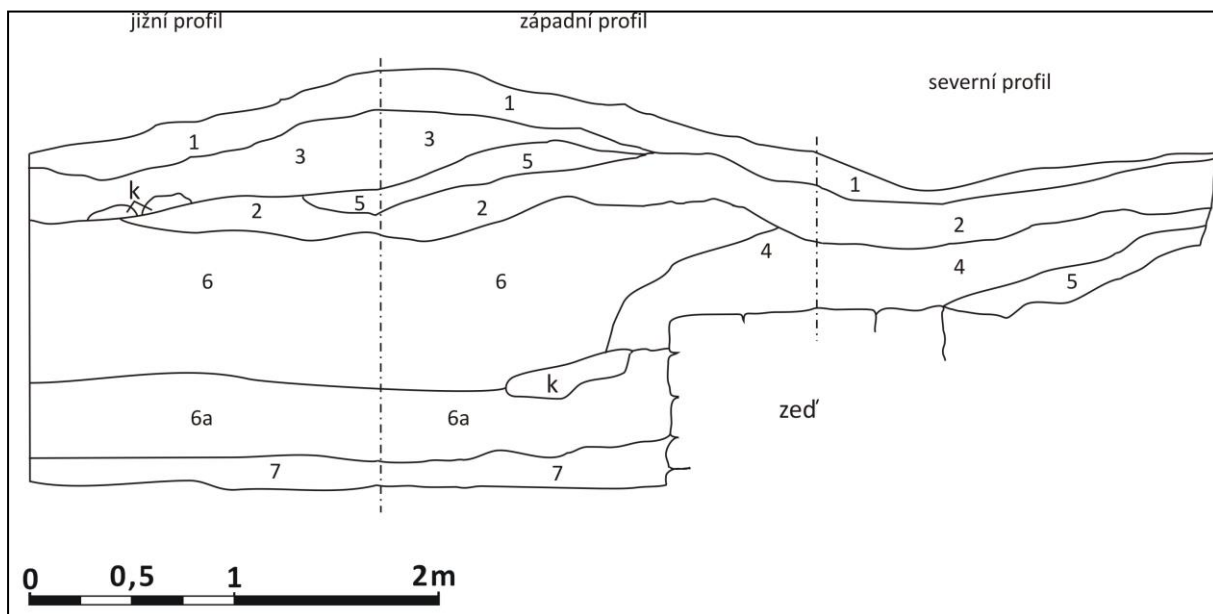
Na rozdíl od výkladu předchozího souvrství (sonda 12/92) se domnívám, že většinu uloženin je možno spojit až s obdobím pustnutí sídla (obr. 40). Tento závěr lze dovodit přítomností kamenných destrukcí v mohutných vrstvách 6 a 6a, které zároveň obsahovaly i četné keramické fragmenty. Se závěrečnou dobou provozu hradu možná souvisí nejnižše položená vrstva 7, která obsahuje zlomky s větším stupněm fragmentarizace než nálezy z výše uložených vrstev. Celkově se tedy zdá, že v těchto místech nedocházelo k průběžnému narůstání sídlištních vrstev nebo muselo probíhat jejich občasné odstraňování. Ukládání kontextů uložených stratigraficky nad vrstvami 6 a 6a pak mohlo probíhat již v delším časovém období. Musíme počítat i s případnými splachy z výše položené jižní části hradního jádra. Což by mohlo vysvětlovat i průběžné zastoupení různých tříd a větší podíl jejich fragmentarizace v těchto uloženinách. Obdobná situace byla pozorována i v sousední sondě 24, kde lze všechny vrstvy spojit až s destrukcí hradu.

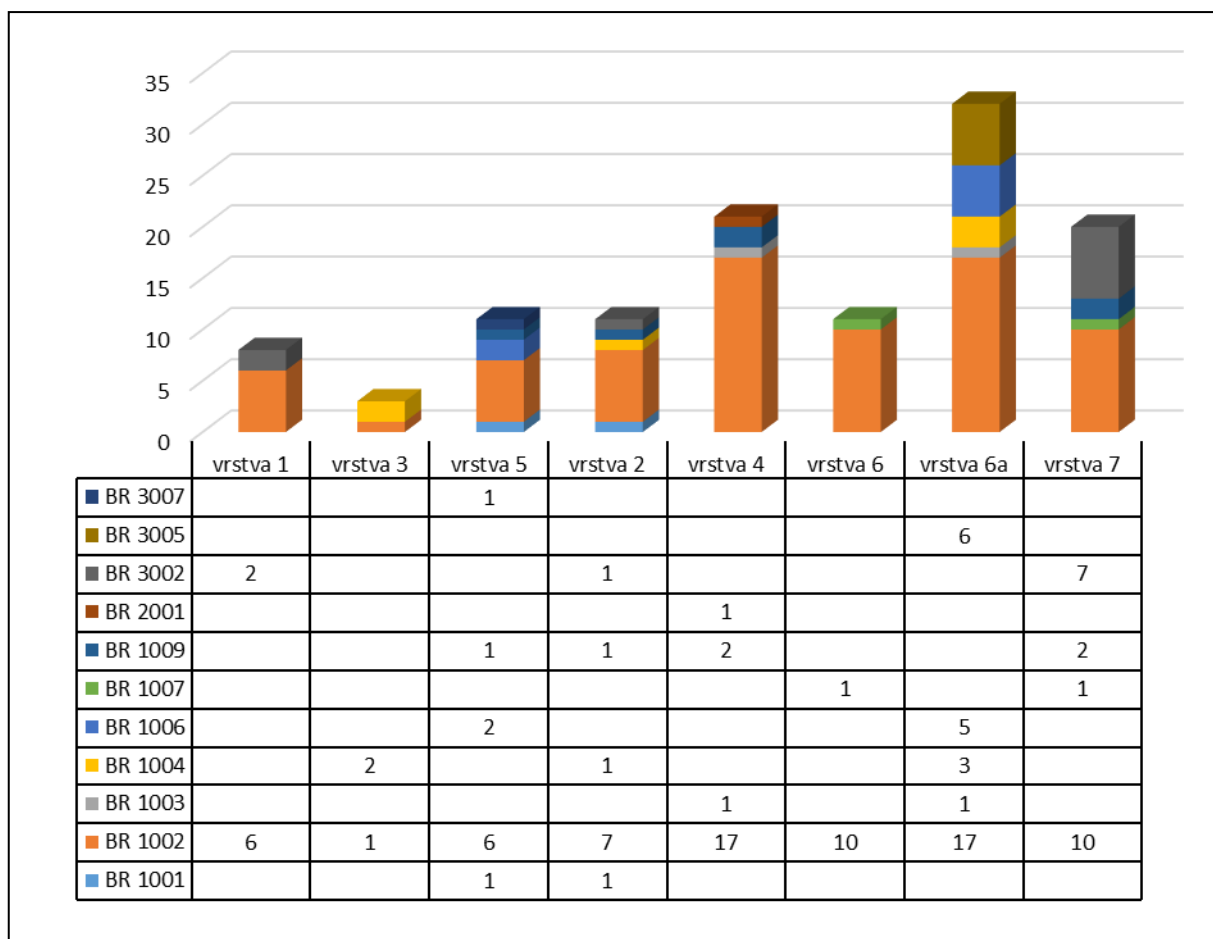
obr. 37: Břečtejn. Profil sondy 12/92. Podle terénní dokumentace zhotovil autor.

obr. 38: Břečtejn. Zastoupení keramických tříd v jednotlivých kontextech sondy 12/92.

obr. 39: Břečtej. Profil sondy 14/92. Podle terénní dokumentace zhotovil autor.

obr. 40: Břečtej. Zastoupení keramických tříd v jednotlivých kontextech sondy 14/92.

Sonda 10/92

Tento výkop byl umístěn mimo jádro hradu při severní stěně skalního masivu. Sonda měla zjistit sled vrstev a určit, jak staré je kamenné schodiště vedoucí do mladšího vstupu (obr. 41). Hned první vrstvy **1** a **1a** umožnily stanovit, že kamenné pískovcové stupně pochází až z období využívání hradu jako romantické zříceniny. Jednotlivé schody byly zapuštěny do vrstvy 1, pod kterou se nachází ještě sled dalších. Z této uloženiny pochází 14 zlomků těl třídy BR 1002, po dvou fragmentech jsou zastoupeny třídy BR 1004, BR 1009 a BR 3006, pouze jeden zlomek reprezentuje třídu BR 3007. Na konci sondy se podařilo zachytit blok zdiva přizděného ke skalnímu bloku. Právě tento základ patrně mohl sloužit jako báze pro (dřevěnou) konstrukci umožňující vstup do vnitřního hradu. V následující hlinitopísčité uloženině **2** převládala opět keramická třída BR 1002 (26 fragmentů těl, okrajů a dna). Z dalších tříd v ní byly přítomny BR 1001 (4 ks), BR 1004 (1 ks), BR 1008 (2 ks), BR 2001 (2ks), BR 3006 (2ks) a BR 1009 (1 ks). Sonda byla zespoda ukončena skalním podložím, na které nasedala přes 60 cm mocná vrstva **4**. Tato uloženina měla žlutohnědou barvu a obsahovala velké množství kamenů. Kromě užitkové keramiky zde byly přítomny i fragmenty nádobkových (12 ks) a komorových (3 ks) kachlů. Nejpodstatnější část nálezů pak opět reprezentuje třída BR 1002, která je zde zastoupena 37 jedinci (včetně 2 okrajů a 1 dna). Z dalších tříd se zde objevily BR 1009 (5 ks), BR 1007 (4 ks), BR 3006 (4 ks), BR 2001 (3 ks) a třídy BR 1004, BR 1006 pouze jedním fragmentem. Vrstva **3**, která nasedala na výše zmíněnou zděnou konstrukci, byla bohužel bez nálezů. Její charakter byl kamenitý a zčásti se tedy patrně jednalo o destrukci okolního zdiva.

Interpretace nálezové situace sondy 10/92

V této sondě bylo opět zachyceno až souvrství tvořené uloženinami spojenými s destrukčními procesy na lokalitě (výskyt kamenů ve vrstvě 4). Zděná konstrukce patrně souvisela s provozem mladšího vstupu do jádra hradu a vrstva 3 pak zčásti představuje její rozklad (obr. 42). Vrstvy 4 a 2 obsahují vyšší počty keramiky (ve srovnání s průměrným počtem na lokalitě), ve kterých je obsaženo zejména zboží třídy BR 1002. Vzhledem k poloze sondy je pravděpodobné, že se ve větší míře jedná o splachy nebo sesuvy vrstev z vnitřní části hradu. Nejmladší úroveň vrstvy 1 je pak již silně narušena recentní činností (stavba schodiště) a obsahuje pouze střípky menších rozměrů.

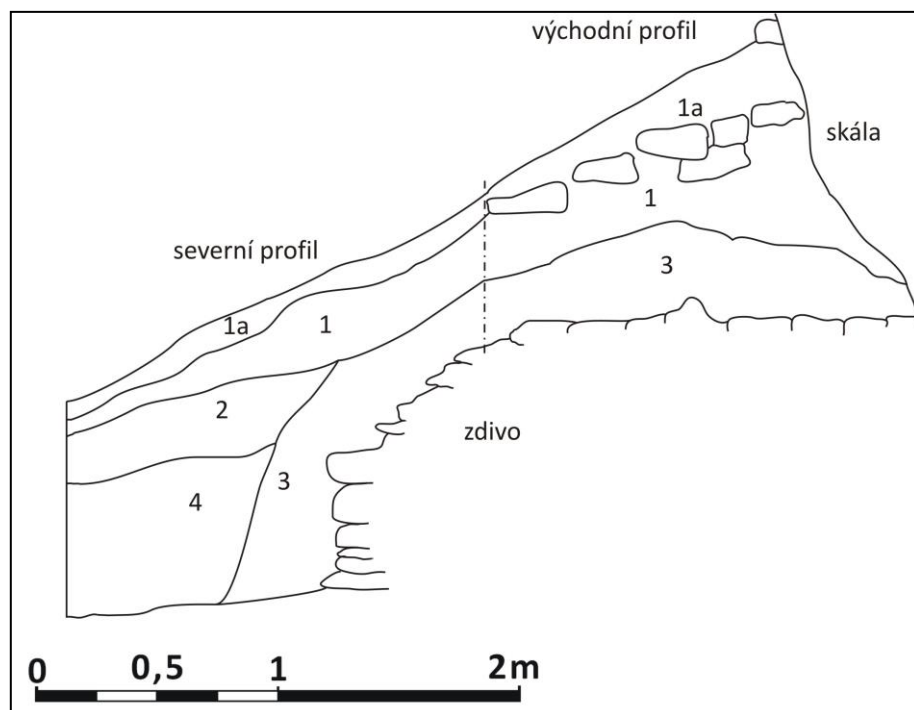
Sonda 13/92

Sonda byla položena severně od výše popsané sondy 10. Rozměry se jedná o jeden z největších výkopů během výzkumu (obr. 43). Další sondy 21 a 22 byly umístěny východně od sondy 13 a částečně tak na sebe navazovaly. Svrchní vrstvy sondy 13 (uloženiny **1**, **1b** a **2**) obsahovaly četné zlomky keramiky, jejichž stupeň fragmentarizace se průměrně pohyboval na hodnotě 4. V zastoupení převládala třída BR 1002. Další výrazné stratigrafické uskupení představují vrstvy **4**, **5**, **10**, **12** a **16**, které dosahují mocnosti mezi 30–40 cm. Vyznačující se výrazným zastoupením kamenů. Z keramických nálezů zde dominuje třída BR 1002. Ostatní přítomné třídy pak nejsou tolik výrazné. V tomto souvrství byly objeveny i zlomky

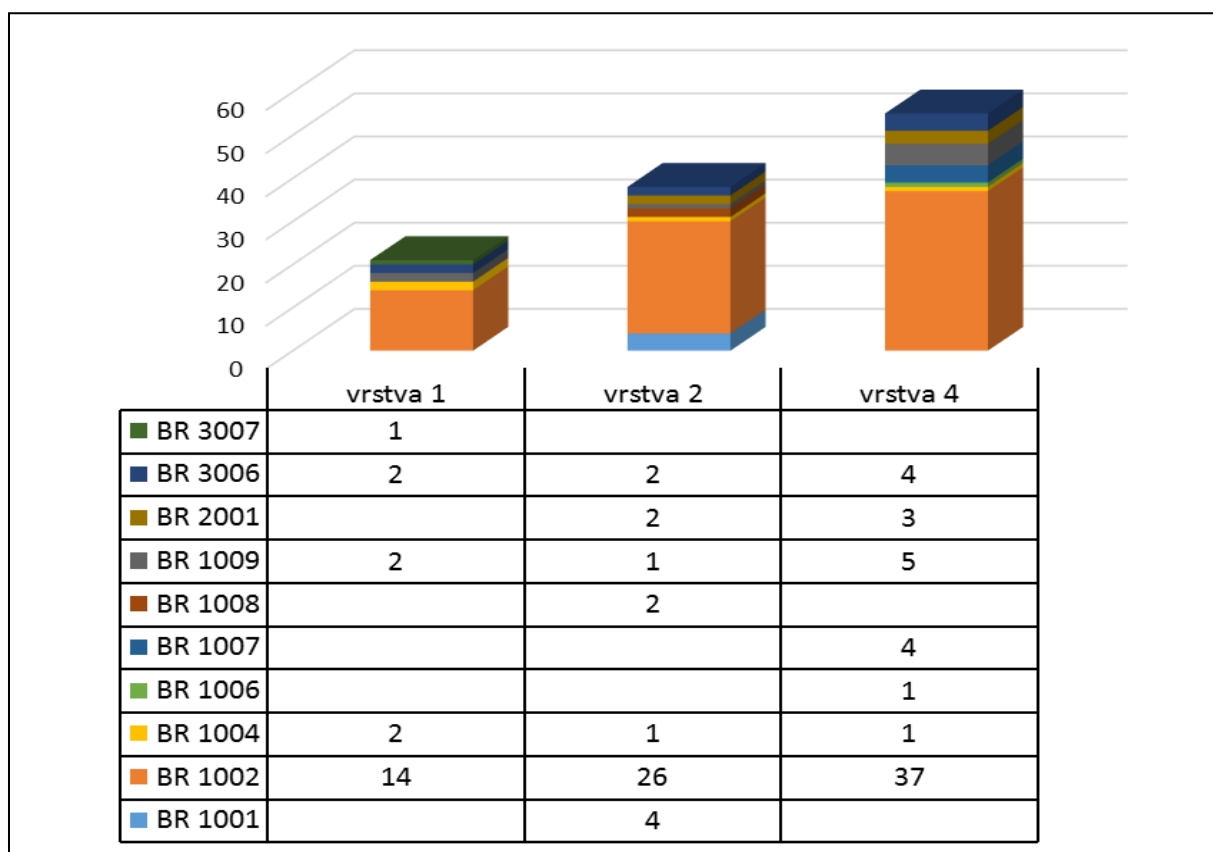
nádobkových (18 ks) a komorových (11 ks) kachlů. Stratigraficky níže položené vrstvy **6, 7, 13** a **14** oproti tomu žádné kameny neobsahovaly a měly hlinitopísčité charakter. Nálezy pochází pouze z vrstev 6 a 7. V uloženině 6 je nejhojněji přítomna třída BR 1004 (26 ks) a BR 1002 (14 ks). Další třídy jsou zastoupeny méně jak devíti jedinci (BR 1001, BR 1003, BR 3005, BR 3006 a BR 3007). Ve vrstvě 7 pak byly v téměř stejném poměru zastoupeny třídy BR 1002 (37 ks), BR 1003 (44 ks) a BR 1004 (46 ks). Ostatní třídy zde byly rozeznány pouze v řádech jedinců. Dále se zde podařilo objevit několik fragmentů nádobkových a komorových kachlů (18 ks). Podobný sled vrstev včetně materiálového složení se objevuje v sousedních sondách 21 a 22/92. Směrem k východu se však postupně zvyšovalo skalní podloží, což se projevilo v menší mocnosti zkoumaných souvrství.

Interpretace nálezové situace sondy 13/92

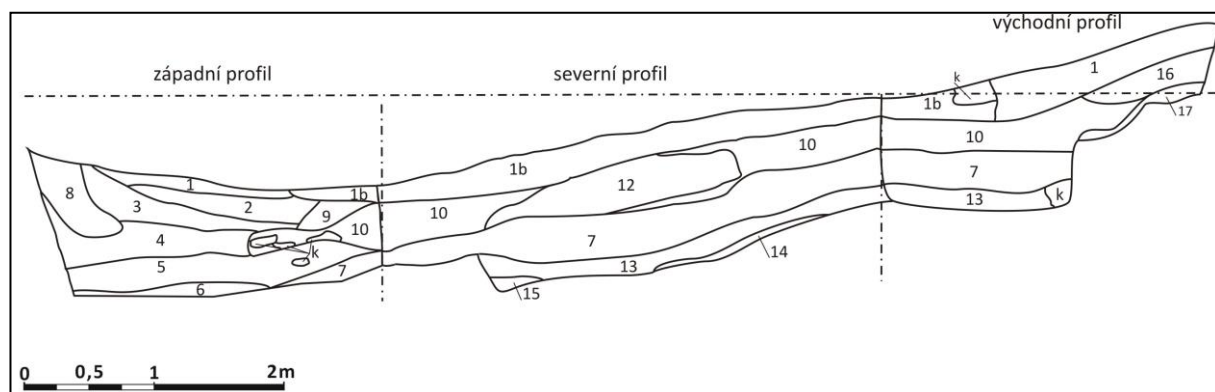
Souvrství uloženin 4, 5, 10, 12 a 16 představuje hlavní zánikový horizont lokality (obr. 44), kdy docházelo i k destrukci části zděných konstrukcí z jádra hradu, která se odrazila ve výrazné kumulaci stavebního materiálu. V těchto vrstvách je zastoupena především třída BR 1002, ale i ostatní keramika, zejména keramické třídy s vnitřní polevou. Této fázi například odpovídá destrukční uloženina 4 v sondě 10/92. Stratigraficky mladší vrstvy 1, 1b a 2 pak obsahují keramiku různých tříd a přítomnost kamenů není tolik výrazná. Kontexty 6, 7, 13 a 15 považuji vzhledem k absenci kamenů za sídlištní vrstvy vzniklé ještě během provozu sídla. Bohužel keramické nálezy pochází pouze z uloženin 6 a 7. Vzhledem k místu nálezu je pravděpodobné, že v tomto prostoru mohl být deponován keramický odpad z jádra hradu. Tomu by odpovídala výraznější fragmentarizace a stupeň abraze keramiky z těchto kontextů, stejně tak jako zastoupení většiny keramických tříd vyskytujících se na Břečtejně.

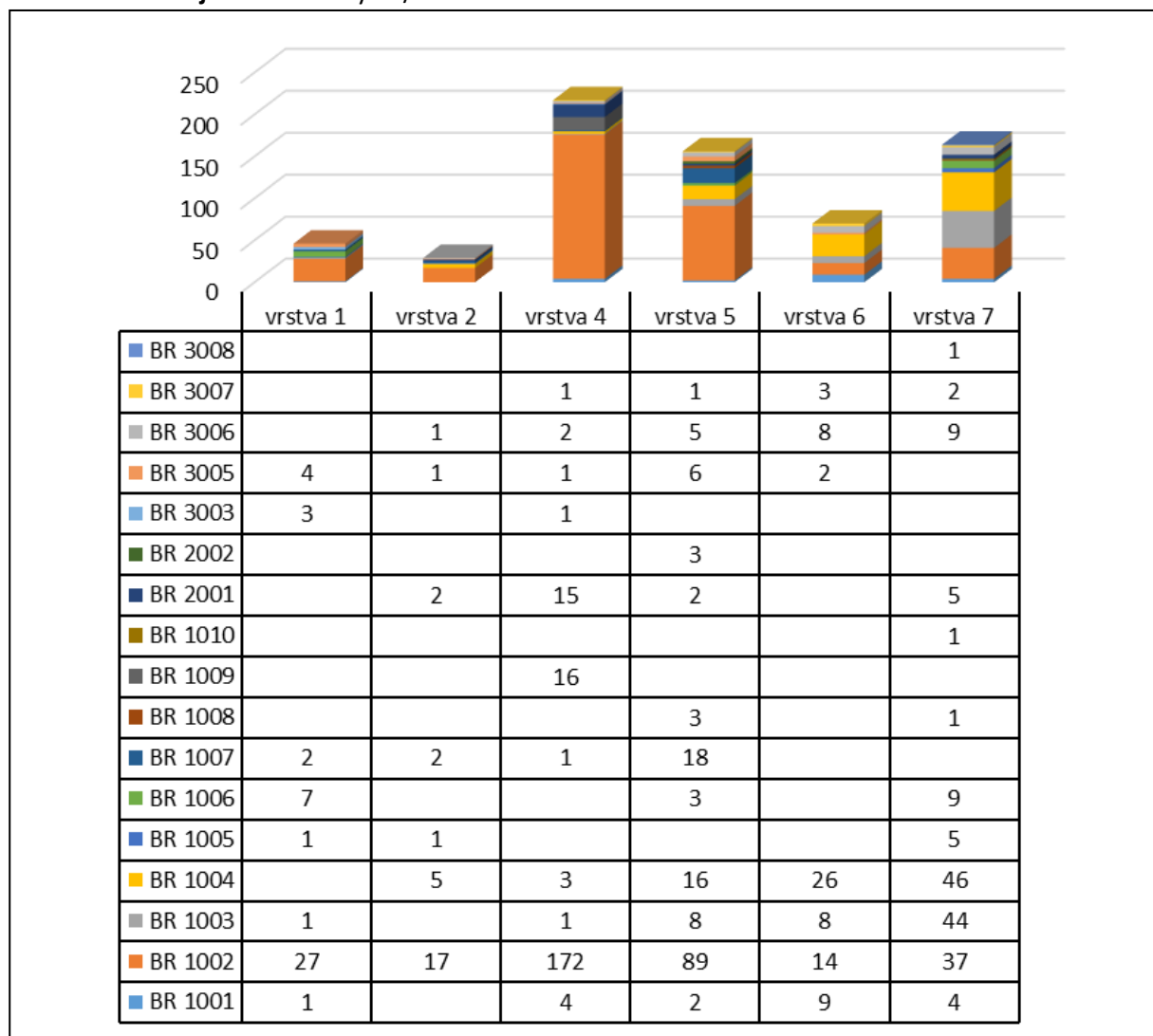
obr. 41: Břečtej. Profil sondy 10/92. Podle terénní dokumentace zhotovil autor.

obr. 42: Břečtej. Zastoupení keramických tříd v jednotlivých kontextech sondy 10/92.

obr. 43: Břečtej. Profil sondy 13/92. Podle terénní dokumentace zhotovil autor.

obr. 44: Břečtej. Zastoupení keramických tříd v jednotlivých kontextech sondy 13/92.

4.1.4.3 Javorník

Archeologický výzkum sídla

V místech, kde stávala tvrz v Javorníku, byl proveden archeologický zjišťovací výzkum v roce 1987. Realizován byl za pomoci archeologického oddělení hradeckého muzea (Jiří Sigl) a trutnovského archeologického kroužku. Založena byla jedna dlouhá sonda (13,5 m), která protнула nízké valové těleso a pokračovala dále do prostoru příkopu (obr. 14). Většina nálezů byla objevena vně ohrazení v hloubce 10–60 cm. Bohužel se z výzkumu nedochovala (či nebyla pořízena) terénní dokumentace. V archivu hradeckého muzea je uloženo několik žánrových fotografií z průběhu výzkumu, část z nich byla otištěna i na stránkách vlastivědného periodika Krkonoše (*Jirásek – Sigl – Wolf 1988*). Jedna z fotografií zčásti zachycuje i výkop, ve kterém je vidět jeho průběh navršeným pahorkem. Celkem je v hradeckém muzeu uloženo 5026 zlomků stolní a kuchyňské keramiky. Bohužel se jedná o nestratifikovaný soubor. Jeho bližší uchopení však umožňuje poměrně velký počet typických zlomků (1279 ks). Oproti Břečtejnské kolekci je zároveň méně fragmentarizovaný (průměrná velikost se pohybuje mezi 6–7 cm).

Rozbor a deskripce souboru podle zastoupení keramických tříd

Keramická třída JA 1001 a JA1002

Tyto dvě výrazné keramické třídy budou popsány společně, protože je spojuje většina atributů, tudíž by při rozděleném popisu docházelo ke zbytečnému opakování (analýza však proběhla pro každou keramickou třídu zvlášť). Jedná se o hrčninu, jejíž výpal je téměř výlučně oxidační, pouze na několika jedincích byl sledován výpal smíšený. Keramická hmota je tvrdá a nelze do ní rýt měkkým předmětem (například dřevem). Díky povaze výpalu je keramika barevně sjednocená, odstín vnitřního i vnějšího povrchu a lomu je světle oranžový (obr. 45: 1, 2).⁷⁴ Jen ojediněle lze sledovat, že jedinec má šedé jádro, jež může být ukazatelem smíšeného výpalu či rychlého slnutí okrajů stěn, čímž uvnitř došlo k nedokonalému vyhoření organických látek během oxidačního výpalu. Obě třídy se od sebe liší v hrubosti povrchu a struktuře keramické hmoty. Fragmety třídy JA 1001 mají povrch spíše hrubý, neboť často vystupují zrnka písku a rozdrčených hornin do velikosti 1 mm. Struktura keramické hmoty je středo-zrná a obsahuje písčité ostřívo o rozměrech 0,5–1 mm. Zatímco jedinci třídy JA 1002 mají povrch jemně drsný, kdy občas vystupují zrnka písku do velikosti 0,5 mm a struktura keramické hmoty je jemnozrná s příměsí písčitého ostřiva o rozměrech 0,3–0,5 mm. Zpočátku se jevílo jako zbytečné tyto dvě třídy od sebe rozlišovat, neboť řada jedinců se pohybovala na rozhraní obou tříd. Cílem odlišení však bylo sledovat, zda se celková hrubost ostřiva projevuje v typologickém zastoupení nádob v těchto třídách. Dna obou souborů jsou převážně rovná, objevuje se však i konvexní prohnutí. Často lze pozorovat odříznutí strunou nebo nožem. Společně s pozorováním vnitřních stran nádob lze tedy hovořit o vytáčené keramice. Povrch nádob zůstal v původní režné podobě a nebyl

⁷⁴ 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému.

uplatněn žádný ze způsobů úprav povrchu. Na několika fragmentech byly zaznamenány drobné kapky glazury, které se však na vnější stěnu dostaly spíše díky nepozornosti hrnčíře než jako záměr.

Celkem se podařilo rozlišit 1205 kusů KT JA 1001 a 1756 kusů KT JA 1002. Jedná se tedy o dvě nejhojněji zastoupené třídy v javornickém souboru (celková váha přes 30 kg). Obě jmenované třídy obsahovaly dohromady 557 zlomků typické keramiky, které byly primárně využity pro jejich vyhodnocení (obr. 135–143). Nejčastěji rozpoznanou částí nádob jsou okraje hrnců. Pro obě třídy je charakteristická převaha vně vyhnutých, jednoduše profilovaných okrajů. Konkrétně se jedná o okraje ostře i oble přehnuté (H.6.1, H.6.2), ostře i oble zavínuté (H.6.3, H.6.4), nebo různé formy vyhnutých, zesílených a oble ukončených okrajů (H.3.1, H.3.2, H.3.3, H.3.4, H.3.5). Spíše ojediněle se objevují okraje vyhnuté, zesílené a oble ukončené s vnitřním prožlabením (H.4.4, H.4.5, H.4.6). Dna jsou přítomna celkem 201 zlomky a jedná se o rovná plochá dna s oblým i hraněným okrajem, přičemž žádná ze skupin nedominuje. Ucha (65 ks) jsou pásková a zpravidla jednou, či dvakrát prožlábnutá (v poměru 44 : 21).

Nejhojněji zastoupeným tvarem je hrnec, který byl rozpoznán ve více jak 307 zlomcích. Kvůli povaze souboru nelze podrobněji sledovat jejich tvar. Ucha se v kolekci takřka nevyskytují, lze tudíž uvažovat spíše o hrncích s jedním nebo žádným uchem. Podle tvaru výdutí a podhrdlí se jednalo o nádoby vejčité s výraznou profilací. Některé hrnce nesou stopy po ohřevu na otevřeném ohništi, kdy je ožehnuto a zakouřeno tělo nádoby při jedné straně, výjimečně jsou tyto pozůstatky přítomny i ve spodních částech nádob, či dokonce na jejich dnech. Druhým nejčastějším tvarem je džbán, i když byl rozpoznán pouze ve 25 zlomcích. Okraje těchto nádob mají podobu různých variant vysokých okruží (D.2.3, D.2.4). Zatímco hrnce byly vyráběny jak z hrubší třídy JA 1001, tak z jemnější třídy JA 1102, tak džbány byly v 91 % vyrobeny z jemnější keramické hmoty. Oproti tomu mísy, které jsou v souboru přítomny minimálně 17 exempláři, jsou naopak bez výjimky zhotoveny z hrubší směsi. Tvary těchto mís jsou kónické s přímou stěnou. Oproti hrncům a džbánům jsou i celkově hruběji tvarovány. Poklice jsou zachyceny ve 30 případech. Nejčastěji se jedná o zvonovité typy, které lze určit díky zalomení těla. Úchytky poklic jsou podobně jako dna odříznuté strunou nebo nožem. Výčet keramických tvarů uzavírá kahan, jehož fragmenty byly rozpoznány v 6 zlomcích.

Obě keramické třídy JA 1001 a JA1002 se vyznačují menším počtem zdobených jedinců, oproti zlomkům bez výzdoby (v poměru 157 : 2804). Nejčastěji se objevuje rytá výzdoba, umístěná na podhrdlí nebo plecích nádoby (R.1, R.2). Nejrozšířenější formou je jednoduchá rytá linie (66 ks), poté následuje dvojitá rytá linie (23 ks) a trojnásobná rytá linie je zastoupena pouze okrajově (5 ks). Často je uplatněna malba tmavě červenou rudkou, která nabývá různých forem (34 ks). Obvyklou podobu představuje uplatnění dvou širokých horizontálních linií (M.2.2; 19 ks), ostatní malba má vzhled různých vlnovek (M.3.1, M.3.2) či

půlměsíčků kombinovaných opět s horizontálními liniemi. Sdružování ryté a malované výzdoby je velmi ojedinělé a bylo pozorováno pouze na několika jedincích. Jako další výzdobná technika se objevuje vývalková šroubovice, jež je přítomna na 17 zlomcích. Její podoba je jak v úzké, tak širší formě (P.2.1, P.2.2). Zcela zřídka se vyskytuje zdobení rádélkem (12 ks), a to v podobě jednoduchých pásů kosočtverců, obdélníků, čtverečků – bez výraznější dominance některé z nich (K.1.1, K.2.2, K.2.2, K.4.1).

Keramická třída JA 1003

Zboží této třídy prošlo při své výrobě smíšeným výpalem, který však byl proveden cíleně. Nejprve probíhal v oxidačním prostředí a na jeho konci patrně došlo k uzavření přívodu vzduchu a zároveň byla zvýšena i celková teplota výpalu, vnější povrch nádob tak slinul a lehce zesklivatěl. Tento proces se odrazil i v barvě hrnčiny (obr. 45: 3, 4). Zatímco vnitřní strany nádob jsou světle oranžové,⁷⁵ jejich vnější strany nabývají odstínů šedobéžových, občas i šedomodrých.⁷⁶ Lom je rovněž oranžový, avšak ve vrstvě přibližně 0,5 mm od vnějšího povrchu nabývá stejný charakter jako vnější povrch. Cíle tohoto procesu mohly být estetické stejně jako ryze funkční. Vnější povrch vypálený na vyšší teploty dosahuje výrazně vyšší tvrdosti a odolnosti než zbytek stěny. Často se toto slinutí dostává i přes vnitřní okraj nádob a pokračuje mírně do jejich vnitřku. Zřídka však překoná vnitřní stranu hrdla, tudíž vnitřní strany podhrdlí, výdutě, spodku a dna nádoby jsou již vždy homogenně oxidačně vypáleny. Povrch této hrnčiny je krupičkový až drsný, často vystupují na povrch zrnka hornin a písku (0,4–1,5 mm), vnitřní struktura keramické hmoty je středozrná, s obsahem ostřiva v rozmezí 0,5–1,5 mm. Dna této třídy jsou rovná i konkávní. Většina byla odříznuta strunou a vnitřní povrch nádob rovněž vypovídá o keramice vyrobené na rychle rotujícím kruhu.

Celkem se podařilo rozpoznat 425 jedinců této třídy (5,45 kg), z nichž 173 zlomků bylo typických, které pomohly definovat její základní charakteristiku (obr. 144–145). Nejčastěji zastoupená jsou dna, která již byla z hlediska technologie popsána. Jejich průměry se nejčastěji pohybují mezi 8–15 cm. Nasazení den ke stěně je na většině zlomků hraněné. Dalším častou morfologickou skupinou jsou okraje. Výskyt skupin a typů je podobný předchozím třídám JA 1001 a JA 1002. Opět tak dominují různé varianty přehnutých a zavinutých okrajů (H.6), které jsou doprovázeny vyhnutými, zesílenými a oble ukončenými okraji (H.3.1–H.3.5).

Ucha se dochovala pouze ve třech případech a pokaždé jsou pásková s jedním prožlábnutím. Nejobvyklejším rozpoznávaným tvarem jsou hrnce (97 ks). Vzhledem k dochovaným okrajům a částem těl se jednalo o nádoby s nevýraznou výdutí. Nízký počet uch pak naznačuje, že hrnce byly bezuché či jednouché. Z dalších tvarů se dochovaly pouze zlomky mís (7 ks). Jedná se o fragmenty stěn, které napovídají o jejich konickém tvaru. Na

---

⁷⁵ 7.5YR 7/6, 8 podle Munsellova systému.

⁷⁶ 10YR (4/1, 5/2) podle Munsellova systému.

rozdíl od ostatních keramických zlomků souboru se jedná o silnostěnné nádoby (2 cm). Vzhledem k tomu, že mezi 173 typickými zlomky nebyly zachyceny jiné tvary, můžeme o produkci této třídy uvažovat spíše jako o kuchyňském nádobí.

Oproti předchozím třídám je tato kolekce poměrně často zdobená (poměr 75 : 350). Nejčastěji se jedná o plošnou výzdobu ve formě vývalkové šroubovice, která je většinou úzká (P.2.1; 49 ks), pouze ojediněle pak široká (P.2.2; 15 ks). Rytá výzdoba je omezena na jednoduchou horizontální linii na podhrdlí (R.1.1; 10 ks). Zcela ojedinělá je malba červenou barvou, která je doložena pouze na jednom fragmentu. Tato výzdobná technika postrádala při tmavém zabarvení vnějších stran nádob potřebný estetický efekt.

Keramická třída JA 1004

Tato oxidačně pálená hrncina se vyznačuje zejména svým povrchem, který je díky vysokému množství drobných zrněk hornin a písku (do 0,4 mm) jemně drsný a na omak působí dojmem hladkého smirkového papíru. Díky chemizmu výpalu se barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu pohybuje v odstínech světle oranžové či hnědobéžové (obr. 45: 5).⁷⁷ Proces však nebyl zcela jednotný a místy může být toto zboží zabarveno i do tmavších tónů. Na rozdíl od předchozích skupin není ani tvrdost tohoto výpalu velká. Struktura keramické hmoty je vyplněna (podobně jako povrch) jemnozrnným písčítým ostřivem (0,3–0,4 mm). Dna této třídy jsou rovná a jejich spodky nesou pozůstatky podsýpky. Stopy na vnitřní straně nádob rovněž dokládají, že keramika byla zhotovována obtáčením.

Celkem je tato třída v javornickém souboru zastoupena 429 nálezy (7,8 kg), z nichž 288 ks je typických (obr. 146–150). Když opomineme fragmenty těl nádob, tak nejčastěji jsou přítomny zlomky okrajů (72 ks). Nejhojněji se vyskytují různé varianty vně prožlabených okruží (H.7.1–H.7.3), dále okraje zesílené, zevnitř prožlabené a vně konvexní (H.2.1–H.2.3). Kromě klasických okruží jsou přítomny vytažené okraje s vnitřním prožlabením, někdy označované jako nepravá okruží (H.8.1). Dále jsou přítomny jednoduše profilované okraje se zaobleným či seříznutým ukončením (H.1.1–H.1.3).

Dna jsou rovná a podsýpaná, jejich napojení k tělu nádoby bývá oblé, nehraněné. Ucha, která se dochovala pouze ve zlomcích (5 ks), jsou páskového typu s jedním prožlabnutím. Mezi keramickými tvary dominuje hrnec. V celém javornickém souboru jsou v této třídě nejpočetněji zastoupeny zlomky poklic (31 ks). Ve všech případech se jednalo o poklice zvonovité s plynulým i lomeným profilem. Jejich průměr odpovídá rozměrům okrajů hrnců této třídy. Úchytky poklic jsou rovněž obtáčené. Na horní ploše úchytky je dobře dochované užití jemné podsýpky. V této třídě se podařilo rozpoznat i 19 zlomků různých džbánů, ze kterých se dochovaly okraje nebo hrdla. Stěny džbánů jsou výrazně tenčí oproti hrncům. Nalézaná těla kónických mís (9 ks) jsou naopak silnostěnná.

---

⁷⁷ 7.5YR (6/4, 7/8) podle Munsellova systému.

Pro tuto hrnčinu je typická plošná výzdoba celého těla. Ze 156 zdobených zlomků je na 127 užito vývalkové šroubovice v širokém (P.2.2) i úzkém (P.2.1) provedení ve vyrovnaném vzájemném poměru. Rytá úzká šroubovice pokrývající podhrdlí, výduť i spodek nádoby je doložena na 17 jedincích (P.1.1). Zdobení jednoduchou rytou linií je přítomno ve 12 případech ve dvou základních provedeních. Četnější je obyčejná horizontální linie (8 ks) umístěná na podhrdlí (R.1.1). Vyskytlo se i zdobení jednoduchou širokou vlnicí (R.3.1; 4 ks). Na řadě fragmentů je dobře patrné jejich využití v kuchyňském prostředí, o kterém vypovídá jak vnější očazení, tak i pozůstatky příškvarků na vnitřcích stěnách několika zlomků.

Keramická třída JA 1005

Tato hrnčina se vyznačuje nepříliš tvrdým oxidačním výpalem a zároveň svým poněkud nekvalitním vzezřením. Jednou z příčin tohoto dojmu je krupičkový až drsný povrch této keramiky. Četné výstupky jsou zapříčiněny příměsí zrněk hornin a písku na povrchu (0,4–1,5 mm). Keramická hmota je rovněž středoazurná díky podílu hrubšího ostřiva (0,5–1,5 mm). Výstupky na obou stranách této keramiky umocňují její blátivý povrch, ze kterého vyčnívají. Její barva se na vnějším a vnitřním povrchu, jakož i na lomu, pohybuje v odstínech hnědobéžové, hnědošedé (obr. 45: 6).⁷⁸ Dna tohoto souboru jsou rovná a zpravidla podsýpaná. Mimořádně se objeví na dně obvodová lišta. Na vnitřní straně (zejména z nižších partií nádob) jsou zřetelné stopy po uplatnění válečkové metody a jednotlivé pásy jsou jen zčásti zahlazeny. Díky výše popsanému lze předpokládat spíše uplatnění obtáčení při její výrobě.

Celkově se do této třídy podařilo zařadit 168 jedinců (4,4 kg), z nichž 115 zlomků náleží k typickým jedincům (obr. 151–154). Morfologicky nejčastější částí nádob je okraj. Přítomny jsou okraje zesílené, zevnitř prožlabené a vně konvexní (H.2.1–H.2.3) a zejména různé varianty vytažených, uvnitř prožlabených a různě zakončených okrajů (H.4.7, H.4.8, H.5.1, H.5.4). Dále jsou zastoupeny různé typy okružích s vnějším prožlabením (H.7.2–H.7.4) či opět okraje vytažené s vnitřním prožlabením (H.8.3, H.8.5).

Dna jsou přítomna celkem 35 zlomky. Průměr spodních částí nádob se pohyboval mezi 10 a 15 cm. Z určitelných částí nádob se v této třídě vyskytují již jen 4 zlomky uch, která jsou ve třech případech pásková, jednou prožlábnutá a poslední zlomek je rovněž páskový, avšak prožlábnutý třikrát.

Až na čtyři zlomky zvonovitých poklic jsou jediným rozpoznávaným tvarem hrnce (75 ks). Výzdoba této třídy je tvořena převážně různými formami vývalkové šroubovice, která pokrývá většinu povrchu nádob (P.2.1, P.2.2). Za výjimečnou lze považovat výzdobu rádelkem ve formě trojúhelníků, které tvoří vodorovné linie na podhrdlí (K.3.1). Na několika zlomcích je pak přítomna nepravidelná jednoduchá rytá šroubovice (P.1) či vlnice (R.3.1). Podobně jako u předchozí keramické skupiny, i tato nese na svých stěnách stopy po používání v kuchyňském prostředí.

⁷⁸ 10YR (5/3, 6/4) podle Munsellova systému.

Keramická třída JA 1006

Tato třída byla v javornickém souboru snadno rozpoznatelná díky svému světle béžovému či světle šedobéžovému zabarvení (obr. 45: 7).⁷⁹ Mezi další atributy patří kvalitní oxidační výpal a jemně drsný povrch, který mají za následek jemná zrnka hornin a písku. Ojediněle se však může objevit i zrnko o rozměrech okolo 1 mm. Struktura keramické hmoty je rovněž jemnozrnná, neboť obsahuje ostřivo o rozměrech do 0,4 mm. Dna jsou jak podsýpaná (11 ks), tak odříznutá strunou (4 ks). Vnitřní strany nádob však svědčí spíše pro obtáčení, neboť jako u předchozí třídy lze pozorovat nepochybné užití válečkové metody při vytváření nádob.

Celkem je tato třída zastoupena 206 jedinci, z nichž 112 lze označit jako typické (obr. 155–157). Zastoupeny jsou zejména různé typy vně prožlabených okruží (H.7.1–H.7.4) či vytažené okraje s vnitřním prožlabením (H.8.1–H.8.6). Dále jsou přítomny zejména různé typy a varianty vytažených, uvnitř prožlabených a různě zakončených okrajů (H.4.1, H.4.3, H.4.9, H.5.1, H.5.2). Občas se vyskytují okraje zesílené, zevnitř prožlabené a vně konvexní (H.2.1).

Páskových uch se dochovalo pouze osm, a to v podobě s jedním prožlábnutím (6 ks) nebo prožlábnuté dvakrát (2 ks). I v této třídě jsou nejčastějším typem nádob hrnce (53 ks). Dalším zastoupeným tvarem jsou mísy (6 ks), ve srovnání s předchozími třídami by však bylo vhodnější označení misky. Neboť tloušťka jejich stěn je shodná s hrnci (okolo 0,5 cm). Průměr jejich okrajů se pohybuje okolo 14–17 cm. Celkový tvar je sice kónický, ale stěny jsou téměř svislé. Další zvláštností je dno, které je hraněné a odsazené. Džbán byl rozpoznán pouze ve třech případech a poklice jen jedním fragmentem okraje.

Popisovaná hrncina je nejčastěji zdobena úzkými (30 ks) či širokými (10 ks) vývalky, které pokrývají většinu povrchu nádob (P.2). U této keramiky je přítomna i malba červenou barvou v jednoduchých horizontálních pásech, nejčastěji na podhrdlí nádob (M.1.1, M.2.1). Kombinace vývalků a malby se nevyklučuje. Na pěti zlomcích se pak dochovala jednoduchá rytá horizontální linie, rovněž umístěná na podhrdlí nádob (R.1.1). Část jedinců opět nesla jak stopy po používání v blízkosti otevřeného ohně, tak i pozůstatky po obsahu nádob, který se zde ohříval.

Keramická třída JA 1007

Tato keramika je vzhledově podobná již popsané třídě JA 1001, přesto se však liší. Na první pohled se jedná především o barevný odstín, který u této hrnciny dosahuje červenooranžových tónů (obr. 45: 7).⁸⁰ Důležitou odlišností je tvrdost výpalu. Toto zboží je vypáleno v homogenním oxidačním prostředí a dosahuje značné tvrdosti. Ačkoliv stále nelze hovořit o kamenině, střepy mají jasný zvonivý výpal a podle pouhého doteku jdou snadno odlišit od tříd JA 1001, popřípadě JA 1002. Keramika je vytáčená na rychle rotujícím kruhu.

⁷⁹ 10YR 8/1, 2, 3 podle Munsellova systému.

⁸⁰ 2.5YR (5/6, 6/8) podle Munsellova systému.

Celkem se podařilo rozpoznat 38 zlomků, z nichž 21 je typických (obr. 158–159). Hrnce jsou ukončeny vytaženými, uvnitř prožlabenými a různě zakončenými okraji. Dno máme dochováno pouze ve dvou zlomcích, které byly shodně od hrnčířského kruhu odříznuty nožem. Pásková ucha jsou přítomna ve třech zlomcích. Dvakrát jsou na vnější straně zdobena řezaným prožlabnutím a v jednom případě si hrnčíř vystačil jen se svými prsty. Hrnec se v této třídě s jistotou nachází v 14 fragmentech, zatímco džbán pouze v jednom. Výzdoba je nejčastěji provedena rytím, a to v podobě horizontálních linií (R.1, R.2). Ty mohou být jednoduché (2 ks), dvojité (5 ks) nebo trojitě (3 ks). Dále se ve třech případech objevuje užití červené malby, ačkoliv vzhledem k barevnosti keramiky postrádá větší kontrast. Dvakrát je malba provedena ve formě dvou širších horizontálních linií a jednou je toto schéma doplněno o vlnice (M.4.1). Očazení části nálezů opět napovídá o jejich využití.

Keramická třída JA 1008

Z této keramické třídy se dochovalo, respektive se podařilo rozpoznat, pouze 24 zlomků. Díky charakteru keramické hmoty se však jedná o nepřehlédnutelnou komponentu souboru. Výpal této hrnčiny proběhl oxidačně a dal jí světle šedou či světle béžovou barvu.⁸¹ Povrch je hladký, občas zhrubený výstupky, které jsou způsobeny příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm v keramické hmotě. Nepříliš tvrdý výpal zapříčinil, že povrch je mírně setřelý, což právě způsobuje přítomnost zmíněných výstupků na povrchu. Keramika je tenkostěnná (okolo 3–4 mm), což se odrazilo ve zlomkovitosti souboru. Fragmenty jsou atypické a jedná se pouze o zlomky těl. Vzhledem k jejich celkovému charakteru lze uvažovat spíše o jejich využití jako stolní keramiky.

Keramická třída JA 1009

Nálezy této hrnčiny jsou v souboru rovněž zastoupeny v menším množství (27 fragmentů). Výpal je oxidační a tvrdý. Povrch je jemně drsný, občas se na něm objeví jemná zrnka hornin a písku (do 0,5 mm). Struktura keramické hmoty je též jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,3–0,5 mm. Barva hrnčiny je béžová.⁸² Z morfologicky určitelných částí nádob se dochovalo 8 okrajů, které jsou ovalené. Všechny je lze přisoudit hrncům. Výzdoba je na hladké stěny nádob aplikována pouze v podobě světle šedé barvy ve formě širokých vlnic (5 ks).

Redukčně pálená keramika je v javornickém souboru zastoupena pouze minimálně. Mezi nálezy se podařilo rozpoznat pouze dvě keramické třídy: **JA 2001** a **JA 2002**. První představuje hrnčinu vyrobenou z plaveného keramického těsta (s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva v rozmezí 0,1–0,3 mm). Vnitřní i vnější povrch je hladký, ostřivo téměř nevystupuje. Barva se pohybuje v odstínech šedé.⁸³ Celkem je tato třída zastoupena 16 zlomky. Podle stop na vnitřní straně můžeme hovořit o vytáčené keramice. Dno se dochovalo pouze ve dvou případech a bylo odříznuté strunou. Okraje jsou přehlé či ovalené (7 ks) a

⁸¹ 10YR 8/2, 3, 4 podle Munsellova systému.

⁸² 10YR 7/1, 2, 3 podle Munsellova systému.

⁸³ 5Y (5/1, 4/1) podle Munsellova systému.

patřily hrncům. Konkrétní tvar nelze kvůli zlomkovitosti určit. Druhá redukčně pálená keramická třída (JA 2002) se rovněž vyznačuje tvrdým homogenním výpalem, avšak je oproti předchozí výrazně hrubší. Povrch vnější i vnitřní je jemně drsný, na povrchu se občas vyskytují jemná zrnka hornin a písku (do 1 mm). V keramické hmotě se rovněž hojně vyskytuje písčité ostřivo (0,5–1 mm). Barva se pohybuje v odstínech tmavě šedé.⁸⁴ Celkem je třída zastoupena 20 zlomky, z nichž 8 je typických. Jedná se o šest ovalených okrajů a dvě dna, odříznutá od kruhu strunou a nožem. Výzdoba je v jednom případě provedena jednoduchou horizontální linií na podhrdlí. Oproti předchozí třídě je toto zboží více silnostěnné (okolo 0,9 mm). Některé ze zlomků těl nesou stopy po užívání na otevřeném ohništi.

Keramická třída JA 3001 a JA 3002

Tyto dvě keramické třídy budou popsány opět společně, protože si jsou v mnoha aspektech podobné. Mezi shodné znaky patří oxidační výpal a blízké makroskopické složení keramického těsta, které je jemnozrné, s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm. Poleva je uplatněna pouze na vnitřní straně nádob a dosahuje žlutohnědých odstínů, často se pro vyjádření barvy této glazury používá termín *medová*.⁸⁵ Hlavními rozdíly jsou různá zbarvení a kvalita výpalu. Třída JA 3001 má tvrdší výpal a její vnější povrch a lom mají světle šedou až světle béžovou barvu.⁸⁶ Oproti tomu keramická třída JA 3002 má měkčí výpal a její vnější povrch i lom mají barvu světle oranžovou.⁸⁷ Nepříliš tvrdý výpal se projevuje i v častém setření vnějších ploch keramických zlomků této třídy. Obě kolekce se vyznačují tenkostěnnými fragmenty nádob (vyjma fragmentů pánví).

Celkem se podařilo rozpoznat 36 ks keramické třídy JA 3001 a 34 ks JA 3002 (obr. 160–161). Nejčastěji jsou zastoupeny okraje pánví a talířů (11 ks). Dna, která jsou přítomna v šesti případech, mají rovnou spodní hranu. Novým keramickým typem jsou pánve (12 ks), které jsou reprezentovány zlomky držadel, okrajů, těl a nožek. Okraje pánví jsou zpravidla vytažené s vnitřním prožlabením a různorodě zakončené (PA.1) nebo pouze přehnuté (PA.3). Všechny části nesou stopy po intenzivním používání v kuchyňském prostředí. Dalším novým tvarem je talíř (12 ks). Své prvenství si však stále udržuje hrnec, který byl rozpoznán v 18 zlomcích. Vnější strana nádob těchto tříd je nezdobená, vyjma dvou zlomků s širokou vývalkovou šroubovicí.

Keramická třída JA 3003

Poleva je u této hrnčiny rovněž aplikována pouze na vnitřní strany nádob. Jen ojediněle přetéká přes okraj na vnější stranu (zejména u talířů). Barva glazury je hnědooranžová.⁸⁸ Odstín oxidačně pálené keramické hmoty je světle oranžový.⁸⁹ Vnitřní

⁸⁴ 5Y (3/1, 4/1) podle Munsellova systému.

⁸⁵ 7.5YR 5/8 podle Munsellova systému, popřípadě odstín RAL 1005, 1007.

⁸⁶ 10YR 8/2, 3, 4 podle Munsellova systému.

⁸⁷ 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému.

⁸⁸ 7.5YR 4/6 podle Munsellova systému, popřípadě odstín RAL 8023, 1007.

struktura keramiky je jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm. Vnější neglazovaný povrch je hladký bez výstupků ostřiva. Celkem je tato třída zastoupena 51 jedinci (473 g), z nichž 24 ks je typických. Nejčastěji zastoupeným tvarem jsou trojnohé pánve (14 ks) a talíře (8 ks). Okraje pánví se vyskytují stejně jako u předchozích tříd JA 3001 a JA 3002. Hrncel byl rozpoznán pouze ve čtyřech okrajích (H.3.1). Vnější strany nádob zůstaly v režné podobě a na dochovaných zlomcích není přítomna žádná výzdoba (obr. 162: 1–3).

Keramická třída JA 3004

Barva glazury je podobně jako u předchozího zboží hnědooranžová.⁹⁰ Odstín vnějšího povrchu a lomu jedinců je však světle šedý až světle béžový.⁹¹ Vnější povrch nádob je hladký a struktura keramického těsta je jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm. Výpal je oxidační a dosahuje oproti jiným polévaným třídám větší tvrdosti. Celkem je zastoupena 37 fragmenty, které převážně pochází z těl nádob (obr. 162: 4–5). Mezi určitelné typy patří pánve (2ks), talíře (3ks) a misky (3 ks). Výzdoba se na vnější straně téměř nevyskytuje vyjma jednoho fragmentu s horizontální jednoduchou rýhou na podhrdlí (R.1.1).

Keramická třída JA 3005

Výpal této třídy je homogenní oxidační. Barva glazury dosahuje zelených odstínů.⁹² Vnější povrch a lom pak mají červenohnědé zabarvení.⁹³ Nepolévaný povrch je hladký, přičemž i struktura keramické hmoty je jemnozrná. Tvrdost výpalu není na dobré úrovni a nepolévaná místa jsou setřelá. Třída se vyznačuje tenkostěnnými zlomky nádob. Celkem je toto zboží v javornickém souboru přítomno ve 37 zlomcích. Většina z nich pochází z těl blíže neurčených nádob. Vzhledem k jejich morfologii bychom však měli uvažovat spíše o hrncích nebo džbánkách, protože stěny pánví, mís či talířů lze snadno odlišit (obr. 163). Okraj je zastoupen pěti zlomky, které kdysi bývaly součástí hrnců s menším průměrem ústí (8–11 cm). Dva fragmenty těl lze bezpečně přiřadit k talířům. Krom glazury je uplatněna i výzdoba ve formě jednoduchých rytých linií (R.1.1).

Keramická třída JA 3006

Tato hrncina byla mezi glazovaným zbožím snadno rozpoznatelná. Charakterizuje ji velmi světlá žlutozelená transparentní glazura.⁹⁴ Vnější povrch a lom je světle béžový.⁹⁵ Struktura keramické hmoty je jemnozrná, stejně tak i povrch je hladký. Výpal je oxidační a velmi tvrdý. Díky tomu jsou lomy stále ostré. Celkem je tato třída zastoupena 47 zlomky. Vzhledem k tenkostěnnosti a absenci stop po používání v kuchyňském prostředí lze uvažovat o většině těchto zlomků jako složce stolní keramiky. Ve třech případech je doloženo tělo talíře, zbytek souboru pak tvoří zlomky těl. Krom polevy je u této třídy dochováno zdobení ve

---

⁸⁹ 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému.

⁹⁰ 7.5YR 4/6 podle Munsellova systému, popřípadě odstín RAL 8023, 1007.

⁹¹ 10YR 8/2, 3, 4 podle Munsellova systému.

⁹² 10Y 4/2, 4 podle Munsellova systému, popřípadě odstín RAL 6025.

⁹³ 2.5YR (5/6, 6/8) podle Munsellova systému.

⁹⁴ 5Y 8/, 2, 3, 4 podle Munsellova systému.

⁹⁵ 2.5Y (7/1, 8/2) podle Munsellova systému.

formě úzké vývalkové šroubovice (2 ks). Na podhrdlí se vyskytovala výzdoba v podobě jednoduchých rytých horizontálních linií (2 ks) a červeně malovaných horizontálních linek (3 ks).

Keramická třída **JA 3007** je přítomna pouze 13 zlomky. Ačkoliv dosahuje stejných světle béžových odstínů jako výše popsaná JA 3006, liší se výrazně v kvalitě zpracování, které je více hrubé, ačkoliv je i zde použito velmi jemné písčité ostřívo o rozměrech okolo 0,3 mm. Dále se liší i barvou vnitřní glazury, která je tmavě hnědá.⁹⁶ Mezi další odlišovací znaky patří větší tloušťka nádob (přes 1 cm). Bohužel se nedochovalo více typických zlomků než tři fragmenty páskového ucha s jedním prožlábnutím. Ačkoliv se nepodařilo blíže určit keramické typy, nejednalo se o talíře, pánve ani mísy, neboť zlomky pochází ze signifikantních výdutí (hrnec, džbán?).

Třídy **JA 4000** až **JA 4009** jsou tvořeny fragmenty (25 ks) keramické produkce 18.–19. století, které se dostaly do prostoru tvrziště až v době po jeho opuštění a v této práci se jimi dále nezabývám. Jednalo se ve většině případů již o polokameninu a kameninu. Třídy, které nebyly tvořeny více jak osmi zlomky středověké, či raně novověké hrnčiny, nebyly rovněž dále hodnoceny jako statisticky nevýrazné. Celkem bylo takto vyřazeno 69 jedinců. Výjimku tvoří tři zlomky keramické třídy **JA 2010**, která představuje zboží pocházející z loštické produkce. Jedná se o tři zlomky těl s výskytem charakteristických puchýřků. Celkem u 352 jedinců nebyla určena jejich příslušnost k určité keramické třídě. Jednalo se zejména o drobnější zlomky těl, které byly často poškozeny setřením.

Soupis keramických tříd z tvrze Javorník

Schéma záznamu: **1)** výpal; **2)** charakter a úpravy povrchu; **3)** makroskopická struktura keramické hmoty; **4)** barevné spektrum; **5)** afinita; **6)** odkaz na zobrazení.

JA 1001: **1)** tvrdý oxidační výpal; **2)** vnitřní i vnější povrch hrubý, často vystupují zrnka písku (do 1 mm); **3)** středozrnná, písčité ostřívo 0,5–1 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá; **5)** JA 1002; BR 1002; **6)** obr. 135–138, 143: 1–4.

JA 1002: **1)** tvrdý oxidační výpal; **2)** jemně drsný, občas vystupují zrnka písku (do 0,5 mm); **3)** jemnozrnná, písčité ostřívo 0,3–0,5 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá; **5)** JA 1001. Tato KT obsahuje na rozdíl od JA1001 menší podíl písčitého ostříva, které je zároveň jemnější; BR 1002; **6)** obr. 139–142; 143: 6–9.

JA 1003: **1)** tvrdý oxidační výpal, redukční přežah; **2)** krupičkový až drsný, často vystupují na povrch zrnka hornin a písku (0,4–1,5 mm); **3)** středozrnná (0,5–1,5 mm); **4)** barva vnitřního povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá; barva vnějšího povrchu se pohybuje v odstínech 10YR (4/1, 5/2) podle Munsellova systému: šedobéžová; **5)** BR 1005; **6)** obr. 144–145.

JA 1004: **1)** oxidační výpal; **2)** jemně drsný, vysoký podíl jemných zrnok hornin a písku na povrchu (do 0,4 mm); **3)** jemnozrnná, písčité ostřívo 0,3–0,4 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se

⁹⁶ 7.5YR 8/1, 2 podle Munsellova systému.

pohybuje v odstínech 7.5YR (6/4, 7/8) podle Munsellova systému: světle oranžová, hnědobéžová; **5)** BR 1004; **6)** obr. 146–150.

JA 1005: **1)** středně tvrdý oxidační výpal; **2)** krupičkový až drsný, četné výstupky zrnek hornin a písku na povrchu (0,4 mm–1,5 mm); **3)** středoizrnná (0,5–1,5 mm); **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 10YR (5/3, 6/4) podle Munsellova systému: hnědobéžová, hnědošedá; **5)** BR 1001; **6)** obr. 151–154.

JA 1006: **1)** oxidační; **2)** jemně drsný, na povrchu občas jemná zrnka hornin a písku na povrchu (do 0,4 mm); **3)** jemnozrnná písčité ostřivo (0,1–0,4 mm); **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 10YR 8/1, 2, 3 podle Munsellova systému: světle béžová, světle šedobéžová; **5)** BR 1003; **6)** obr. 155–157.

JA 1007: **1)** tvrdý oxidační výpal; **2)** vnitřní i vnější povrch hrubý, často vystupují zrnka písku (do 1 mm); **3)** středoizrnná, písčité ostřivo 0,5–1 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 2.5YR (5/6, 6/8) podle Munsellova systému: červenooranžová; **5)** JA 1001, BR 1008; **6)** obr. 158–159.

JA 1008: **1)** oxidační; **2)** vnější i vnitřní povrch hladký; **3)** jemnozrnná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 10YR 8/2, 3, 4 podle Munsellova systému – světle šedá, světle béžová; **5)** –; **6)** –.

JA 1009: **1)** oxidační; **2)** jemně drsný, na povrchu občas jemná zrnka hornin a písku na povrchu (do 0,5 mm); **3)** jemnozrnná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,3–0,5 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 10YR 7/1, 2, 3 podle Munsellova systému: béžová; **5)** BR 1007; **6)** –.

JA 2001: **1)** tvrdý redukční; **2)** vnější i vnitřní povrch hladký; **3)** jemnozrnná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 5Y (5/1, 4/1) podle Munsellova systému: šedá; **5)** –; **6)** –.

JA 2002: **1)** tvrdý redukční; **2)** vnější i vnitřní povrch jemně drsný, na povrchu občas jemná zrnka hornin a písku na povrchu (do 1 mm); **3)** středoizrnná, písčité ostřivo 0,5–1 mm; **4)** barva vnějšího a vnitřního povrchu i lomu se pohybuje v odstínech 5Y (3/1, 4/1) podle Munsellova systému: tmavě šedá; **5)** BR 2001; **6)** –.

JA 2010: **1)** velmi tvrdý redukční; **2)** hrubý, vnější i vnitřní povrch pokryt puchýřky; **3)** celistvá, slinutá **4)** barva lomu 2.5Y 3/1 podle Munsellova systému: šedá, barva vnějšího a vnitřního povrchu 7.5YR 5/4 podle Munsellova systému: hnědo oranžová; **5)** BR 2010; polokamenina – ložtické zboží; **6)** –.

JA 3001: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrnná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnitřního povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 10YR 8/2, 3, 4 podle Munsellova systému – světle šedá, světle béžová, barva glazury 7.5YR 5/8 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 1005, 1007 – obvykle nazývaná jako medová, či žlutohnědá; **5)** JA 3002; **6)** obr. 160.

JA 3002: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrnná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá, barva glazury 7.5YR 5/8 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 1005, 1007 - obvykle nazývaná jako medová, či žlutohnědá; **5)** JA 3001, BR 3007; **6)** obr. 161.

JA 3003: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrnná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 7/6, 8; 10YR 7/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová světlá, barva glazury 7.5YR 4/6 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 8023, 1007 – hnědooranžová; **5)** JA 3004, BR 3006; **6)** obr. 162: 1–3.

JA 3004: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrnná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech

10YR 8/2, 3, 4 podle Munsellova systému – světle šedá, světle béžová, barva glazury 7.5YR 4/6 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 8023, 1007 – hnědooranžová; **5)** JA 3003; **6)** obr. 162: 4–5.

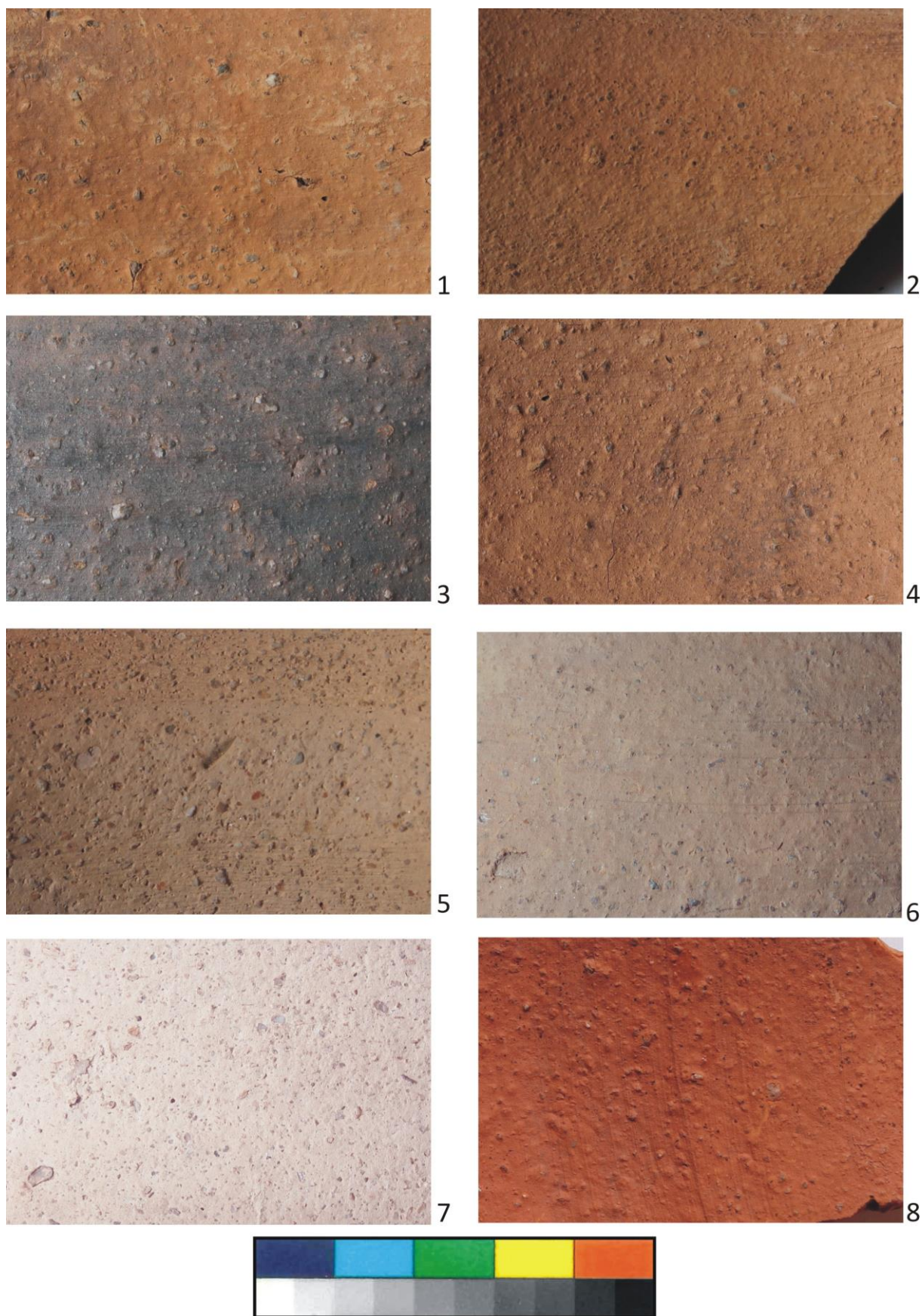
JA 3005: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 2.5YR (5/6, 6/8) podle Munsellova systému: červenooranžová, barva glazury 10Y 4/2, 4 podle Munsellova systému, popřípadě RAL 6025 – zelená; **5)** BR 3005; **6)** obr. 163.

JA 3006: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch transparentní glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 2.5Y (7/1, 8/2) podle Munsellova systému: světlá béžová, barva glazury 5Y 8/, 2, 3, 4 podle Munsellova systému: velmi světlá žlutozelená; **5)** BR 3003; **6)** –.

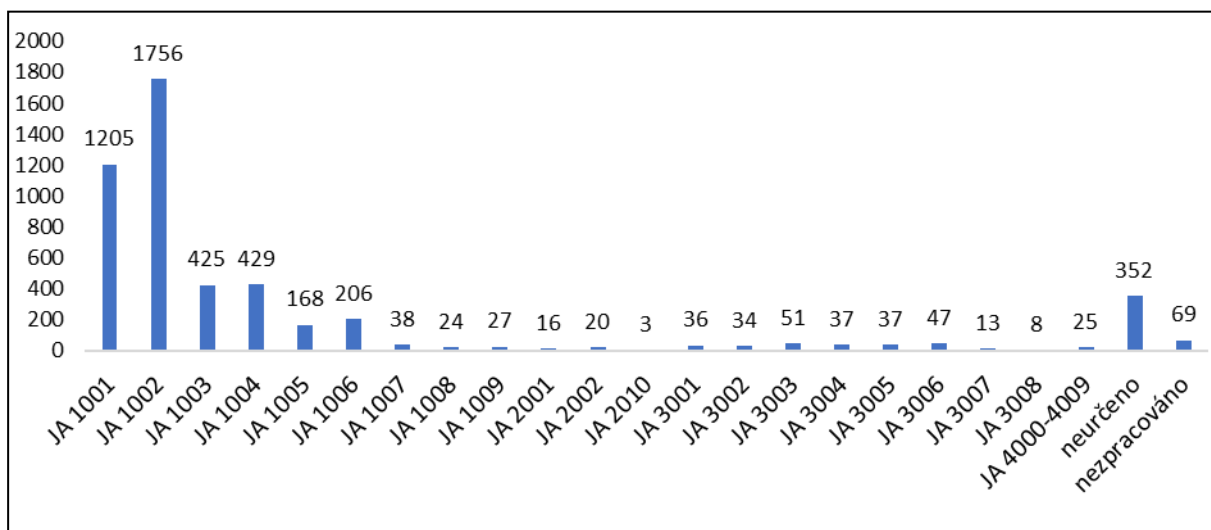
JA 3007: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 2.5Y (7/1, 8/2) podle Munsellova systému: světlá béžová, barva glazury 7.5YR 8/1, 2 podle Munsellova systému: tmavě hnědá; **5)** BR 3001; **6)** –.

JA 3008: **1)** oxidační; **2)** vnitřní povrch glazura, vnější povrch hladký; **3)** jemnozrná s příměsí velmi jemného písčitého ostřiva 0,1–0,3 mm; **4)** barva vnějšího povrchu a lomu se pohybuje v odstínech 7.5YR 6/6, 8 podle Munsellova systému: oranžová, na vnitřní stranu aplikovány glazury různých barev; **5)** –; **6)** –.

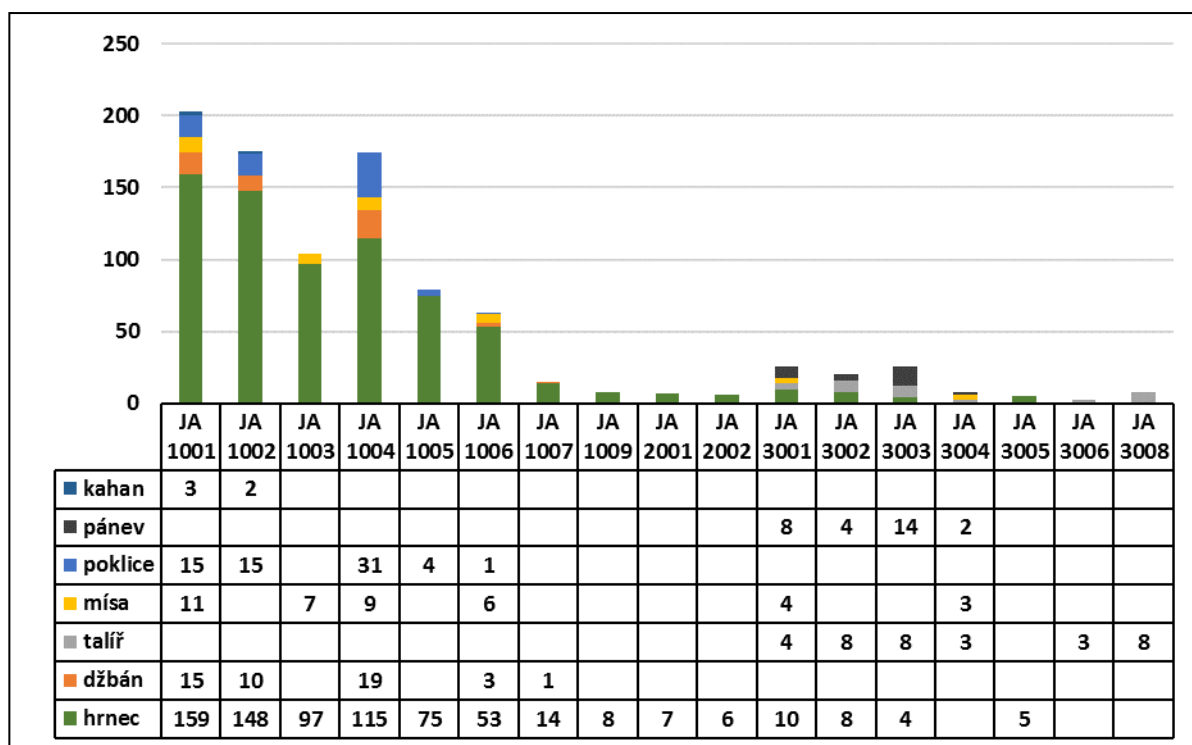

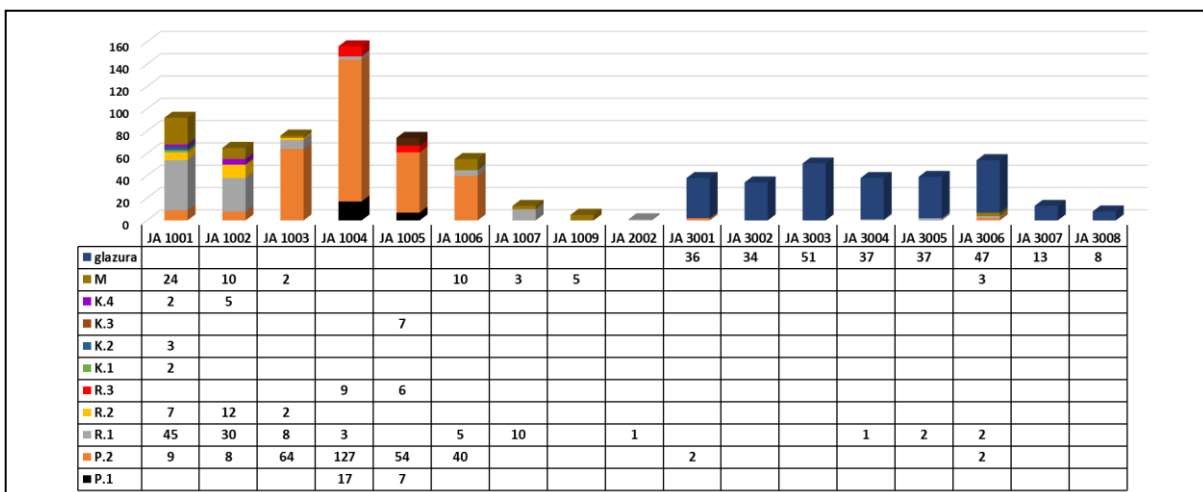
obr. 45: Javorník. Příklady makroskopických vzorků nejvíce zastoupených keramických tříd. **1)** KT JA 1001; **2)** KT JA 1002; **3)** KT JA 1003 (vnější povrch); **4)** KT JA 1003 (vnitřní povrch); **5)** KT JA 1004; **6)** KT JA 1005; **7)** KT JA 1006; **8)** KT JA 1007.

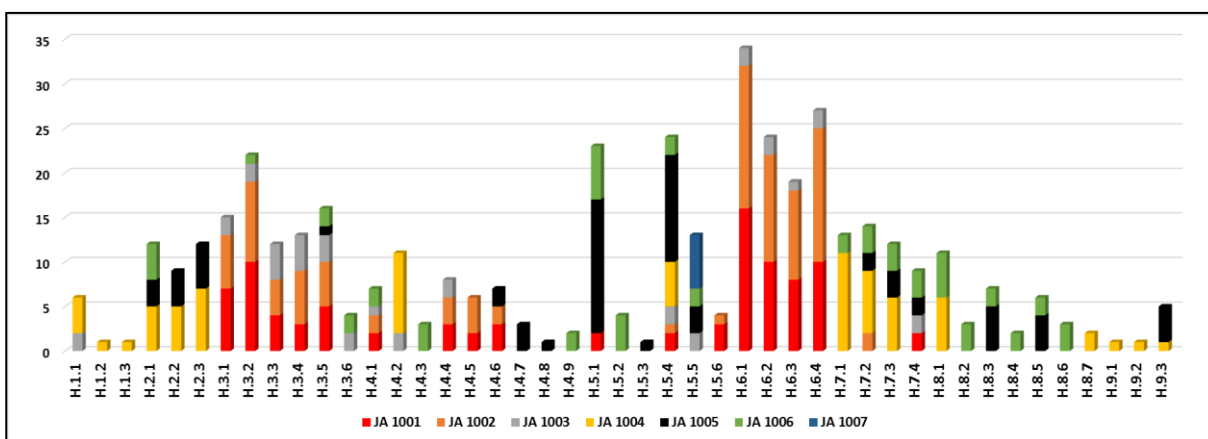
obr. 46: Javorník. Zastoupení keramických tříd.

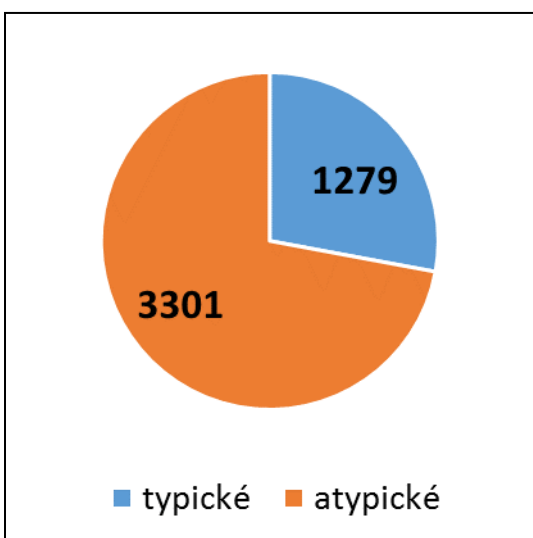
obr. 47: Javorník. Zastoupení keramických tvarů v rámci jednotlivých keramických tříd.

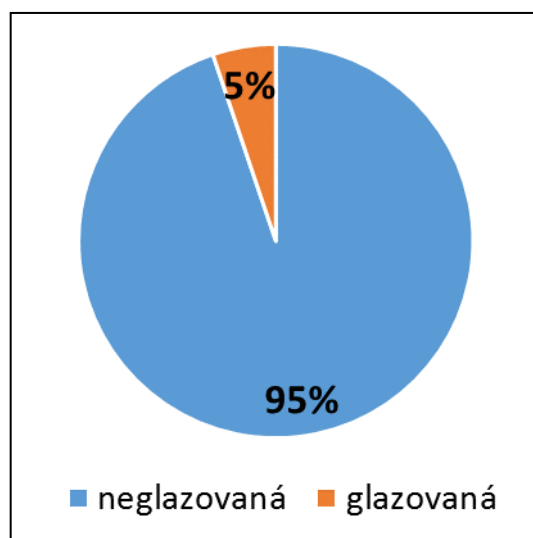
obr. 48: Javorník. Zastoupení výzdoby (skupiny a typy) v rámci jednotlivých keramických tříd.

obr. 49: Javorník. Zastoupení okrajových profilací (skupiny a typy) v rámci vybraných keramických tříd.

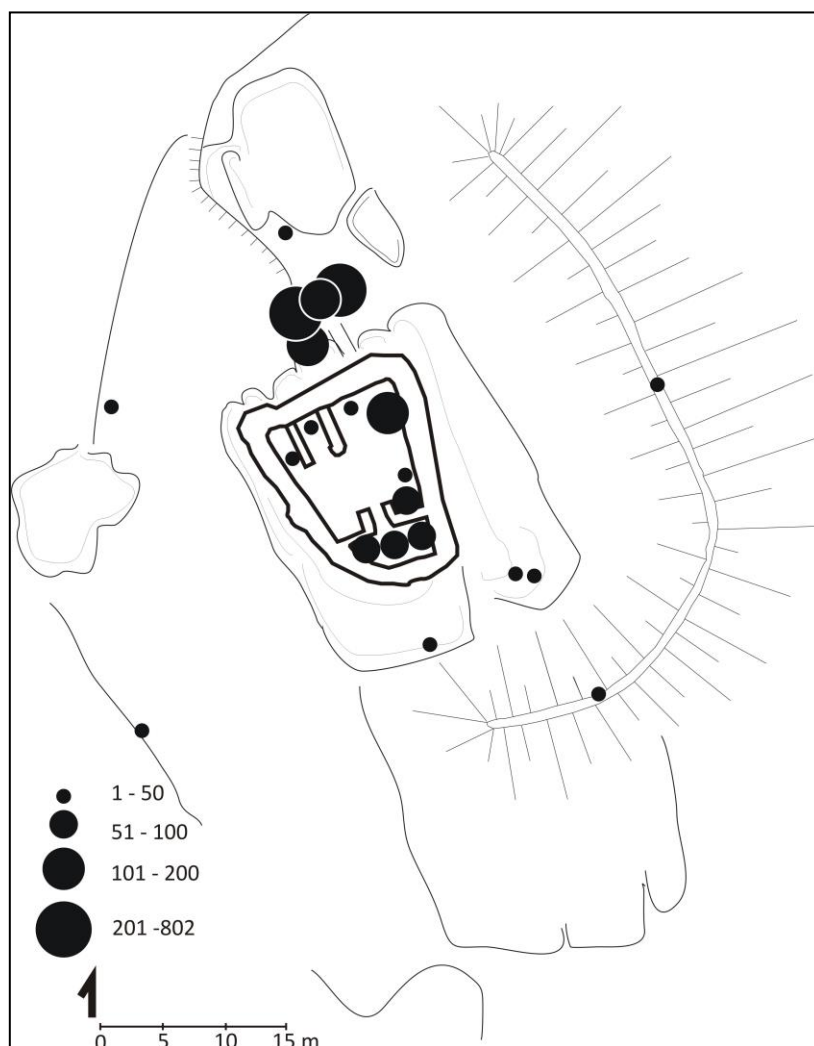
obr. 50: Javorník. Poměr typické a atypické keramiky.

obr. 51: Javorník. Poměr glazované a neglazované keramiky.

4.1.4.4 Vyhodnocení keramických souborů

Celkem bylo do deskripčního systému zaneseno 2146 jedinců z Břečtejna a 5026 jedinců z Javorníku. Získaná data se měla stát východiskem pro další zpracování. Důležitým mezistupněm však bylo podrobit kritice zkoumané archeologické situace a vyvodit možné okolnosti jejich geneze (například kulturní vrstva, navážka, akumulční horizont atd.). Ukázalo se, že většina zkoumaných situací na Břečtejně souvisí až s procesem zániku tohoto sídla. Stratigrafie většiny sond začíná zpravidla až s destrukční vrstvou, pod kterou leží jen menší část uloženin (zejména sondy 8, 10, 14, 13, 21, 22, 24). Sondy, které byly položeny ve větší vzdálenosti od jádra hradu (15, 16, 18, 19, 20, 23, 25 a 26), pak poskytují pouze jednoduché souvrství s minimem keramických nálezů. Část sond umístěných do jádra hradu rovněž přinesla pouze sekundární stratigrafii s menším počtem nálezů (sondy 1, 2, 3, 4, 7, 9, 11). Jako nejvýznamnější se ukázalo být souvrství zachycené zejména v sondě 12 a částečně v okolních výkopech 6 a 17. Tuto stratigrafii lze jako jedinou spojit se sídelní aktivitou, která probíhala během provozu sídla.

obr. 52: Břečtejn. Distribuce keramiky v jednotlivých sondách.

Pro javornický soubor naopak nedisponujeme žádnými stratigrafickými vztahy mezi nálezy. Bohužel během výzkumu nebyla terénní dokumentace pořizena a ani nálezy nebyly stratigraficky odděleny podle přirozených vrstev. Vzhledem k položení sondy zčásti do příkopu lze očekávat, že nálezy zde objevené představují deponii odpadu ze sídla. V souboru se často dařilo dohledávat *slepky*, tedy zlomky pocházející z jedné keramické nádoby. Důležitým se tak stalo sledování stadií fragmentarizace a abraze jednotlivých fragmentů. Vysoký stupeň vykazovaly vnitřně glazované keramické třídy, což souvisí s jejich menší odolností (jemný keramický materiál, tenkostěnnost) vůči transformačním procesům. Podstatnější se ukázaly být výsledky pro vrcholně a pozdně středověkou keramiku, kdy větší stupeň fragmentarizace a abraze vykazovaly keramické třídy JA 1004, JA 1005, JA 1004, JA 1008, z nichž část řadím na základě jejich znaků do starší etapy osídlení lokality.

Z výše popsaných důvodů bylo upuštěno od aplikace pokročilejších statistických metod, jakými jsou například vektorová, či shluková analýza (cf. Čapek 2010, 80–91). Jejich výsledky by totiž byly ovlivněny jednak nereprezentativním objemem vstupních dat (nálezy ze sondy 12) a jednak povahou vzniku uloženin (sekundární stratigrafie, zánikový horizont). Bližšímu poznání chronologie příliš nepřispějí ani nálezy mincí na Břečtejně. Dvě byly nalezeny v promíšených zánikových vrstvách sondy 7 (vrstva 2) a sondy 8 (vrstva 5). V prvním případě se jednalo o černý halěř Vladislava II. Jagellonského (asi 1482–1485), v druhém případě pak o halěř města Zhořelce (před rokem 1516).⁹⁷ Třetí mince byla vyzvednuta z vrstvy 7 v sondě 13, kterou spojuji ještě s předzánikovým horizontem. Bohužel se jedná o silně otřelou minci, která poskytuje pouze orientační zařazení do 15.–16. století.

Rozhodl jsem se proto pracovat primárně se soubory roztříděnými podle keramických tříd. V rámci těchto tříd pak byly sledovány jejich technologické, morfologické a depoziční atributy. Důležitou součástí tohoto postupu bylo i srovnávání s keramickými soubory z okolních lokalit.⁹⁸ Zvláště významné se ukázalo být souběžné zpracování nálezů ze dvou navzájem blízkých lokalit. Keramické nálezy z Břečtejna jsou totiž velmi fragmentární a jednotlivé keramické třídy jsou zastoupeny menšími počty typických jedinců (17 % z celkového množství). V javornickém souboru je naopak typických zástupců daných tříd více (28 % z celkového množství) a celkově je zde i výrazně nižší stupeň fragmentarizace. Některé

---

⁹⁷ Mince určila doc. Věra Němečková (FF UHK).

⁹⁸ Pro potřeby srovnání jsem nečerpal pouze z publikovaných údajů, ale osobně jsem se seznámil s nálezy z těchto lokalit: hrad Rechenburk (okr. Trutnov), opevněná poloha u Horních Vlčic (okr. Trutnov), tvrz v Hajnicích (okr. Trutnov), tvrz Starý Rokytník (okr. Trutnov), tvrz Mladé Buky (okr. Trutnov), hrad Bradlo (okr. Trutnov), hrad Bolkov (okr. Trutnov), hrad Choustníkovo Hradiště (okr. Trutnov), hrad Střmen (okr. Náchod), hrad Vízmburk (pouze část nálezů, okr. Náchod), hrad Adršpach (okr. Náchod), tvrz v České Skalici (okr. Náchod), hrad Pecka (okr. Jičín), hrad Kumburk (okr. Semily), hrad Pustohrad u Hořic (okr. Jičín). Dále jsem prošel vybrané soubory z městského prostředí (Jičín, Trutnov, Hořice v Podkrkonoší, Náchod, Hradec Králové). Výše zmíněné nálezy jsou uloženy v Muzeu východních Čech v Hradci Králové (Adršpach, Hajnice, Horní Vlčice, Choustníkovo Hradiště, Kumburk, Mladé Buky, Pecka, Rechenburk, Starý Rokytník, Střmen), Městském muzeu v Hořicích (Pustohrad), Regionální muzeum Českého ráje v Jičíně (Kumburk, Pecka), Muzeu Podkrkonoší v Trutnově (Bolkov, Bradlo, Vízmburk). Drobné kolekce nepřesahující cca 150 fragmentů keramiky zde výslovně nezmiňuji, ačkoliv jsem je též prostudoval. Tímto děkuji pracovníkům příslušných pracovišť za umožnění přístupu ke jmenovaným sbírkám. Pokud není v následujícím textu za lokalitou uvedena citace, jedná se o dosud nevyhodnocený soubor (za vyhodnocení nepovažuji pouhou zprávu o uskutečnění výzkumu).

keramické třídy z Břečtejna, které mají přímé analogie (dle makroskopického pozorování), tak mohly být lépe poznány právě díky javornickým nálezům.

Na základě vyhodnocení morfologie okrajů, výzdoby, tvarového zastoupení a srovnání se soubory z Trutnovska a Náchodska vyplynulo, že přítomné keramické třídy z Břečtejna a Javorníku nejsou z pohledu chronologie homogenní, respektive, že je nelze zařadit do stejného časového horizontu. V obou kolekcích lze vyčlenit keramiku vrcholně a pozdně středověkou, jakož i raně novověkou.

Pro vydělení horizontu starší vrcholně středověké keramiky je důležitý stratigrafický rozbor nálezové situace v sondě 12 na Břečtejně, kde jsou v nižších vrstvách sondy 12 prokazatelně více zastoupeny třídy BR 1001, BR 1003 a 1004, a které neobsahují jinak dominantní třídu BR 1002. Hrnčina BR 1001 se vyznačuje středně tvrdým oxidačním výpalem, který jí dává hnědobéžové, místy až hnědošedé odstíny, samotný výpal tudíž nemusel být po celou dobu stálý. Tvarově je zastoupena bezuchými hrnci a zvonovitými poklicemi. Vnitřní strany stěn stejně jako charakter úprav den svědčí spíše pro obtáčení. Výzdoba je aplikována plošně na většinu těla nádob, nejčastěji ve formě široké vývalkové šroubovice. Na keramice je zastoupena i nepravidelná rytá šroubovice. Na Břečtejně je přítomna celkem ve 118 zlomcích. Identická keramika je zastoupena i na tvrzi v Javorníku (JA 1005), a to 168 jedinci, ze kterých je plných 53 typických. I zde převládá bezuchý hrnec a zvonovitá poklice. Výzdoba byla tvořena vývalkovou šroubovicí. Výjimečně se objevuje rytá vlnice a rádélko. Pro tyto třídy jsou signifikantní zesílené, zevnitř prožlabené a vně konvexní okraje (H.2), stejně jako různé typy vytažených, uvnitř prožlabených a různě zakončených okrajů (H.4, H.5). Méně jsou zastoupena vně prožlabená okruží (H.7) a okraje s vnitřním prožlabením (H.8).

Třída BR 1004 je částečně podobná s třídou BR 1001, oproti ní se však liší vyšší kvalitou zpracování a zejména větším podílem písčitého ostřiva. Výpal probíhal převážně v oxidačním prostředí, občasné zabarvení do tmavších odstínů však naznačuje jeho jistou proměnlivost. Opět byl zastoupen především hrnec, ale díky přítomnosti okrajů s vysokým okružím je doloženo, že byly přítomny i džbány. Výzdoba této hrnčiny byla formou vývalkové šroubovice. Zatímco na Břečtejně se jedná o jednu z nejhůře poznatelných tříd kvůli její značné fragmentárnosti a celkové abrazi dochovaných jedinců, její obdoba z Javorníku (JA 1004) se dochovala v mnohem čitelnějším stavu a celkem ve 429 zástupcích. Kromě bezuchých hrnců jsou přítomny i zvonovité poklice a podle okrajů a hrdel bylo rozpoznáno 19 džbánů. Ve výzdobě převažovala plošná aplikace vývalkové a ryté šroubovice. Na čtyřech zlomcích byla přítomna rytá vlnice. Hrnce byly zakončeny převážně typy vně prožlabených okruží (H.7.1–H.7.4) či vytaženými okraji s vnitřním prožlabením (H.8). Vyskytují se okraje jednoduše profilované okraje se zaobleným nebo seříznutým ukončením (H.1) a okraje zesílené, zevnitř prožlabené a vně konvexní (H.2).

Výše popsané třídy z Břečtejna a Javorníku mají své blízké paralely (okraje, výzdoba, celkový vzhled) na řadě okolních lokalit. Zmínit lze například nálezy z hradu Rechenburku,

Bolkova (*Wolf 1983*; Hejna 1960), Vízmburku (*Košťál 2007*) či bezejmenné opevněné lokality u Vlčic (*Sigl – Wolf 1983b*). Objemnější soubory pak pochází z Bradla (*Hejna 1974*), starší fáze tvrže v Mladých Bukách (*Wolf 2004b*) nebo je zastoupena i v sídlištních vrstvách trutnovské lokace (cf. *Wolf 2005*, 94–95). Pro širší označení skupiny keramiky s touto charakteristikou se běžně používá mírně zavádějící termín *hradištní* či *domácí* produkce. Přesto se již jedná o hrnčinu, která svým tvaroslovím plně odpovídá vrcholně středověké produkci.

Na obou lokalitách dobře rozpoznatelnou skupinu keramiky tvoří třídy BR 1003 a JA 1006. Vyznačují se zejména hnědobéžovou až světle šedou barvou. V břečtejnské kolekci je zastoupena 192 jedinci, v javornické pak 206 zlomky. Vůdčím tvarem nádob zůstává hrnec (Břečtejn 14 ks, Javorník 53 ks). S hrncovitými nádobami spojené poklice jsou zastoupeny na obou lokalitách (Břečtejn 2 ks, Javorník 1 ks). V javornickém souboru lze dále rozpoznat i přítomnost džbánů (3 ks) a povšimnutí si zaslouží 6 fragmentů misek s netypicky odsazeným dnem. Pro tuto hrnčinu jsou příznačné dva způsoby výzdoby, a to vývalková šroubovice různých forem a červené malování. Malba je provedena nejčastěji ve formě jednoduché oběžné horizontální linie. Z pohledu technologie se jedná o keramiku pálenou za přístupu vzduchu a na základě rozborů den a stěn nádob je prokázána technika obtáčení i vytáčení. Břečtejnský soubor je více fragmentární, a též celkový charakter keramických fragmentů je větší měrou silnostěnný. Jedinci z Břečtejna zároveň mají lehce narůžovělé zbarvení, na čemž má podíl uložení v červeně zbarvené permské půdě, jež se na lokalitě vyskytuje. Pro tuto hrnčinu jsou typické okraje ve formě vně prožlabených okružích (H.7) či vytažených okrajů s vnitřním prožlabením (H.8).

Nálezy obdobné třídám BR 1003 a JA 1006 jsou přítomny v souborech z Mladých Buků (*Wolf 2004b*), Bolkova (*Hejna 1960*), Vízmburku (*Košťál 2007*), nebo Trutnova (*Sigl – Wolf 1983a*; *Sigl – Wolf 1995*; *Ježek 2011*). Keramika tohoto okruhu bývá tradičně označována jako *červeně malovaná keramika*. Toto zboží se v době, kdy naše země procházela proměnou spojenou zejména s událostmi 13. století, postupně rozšířilo na většinu našeho území. Patrně však v odlišné míře a ne zcela v krátkém časovém úseku (cf. *Nekuda – Reichertová 1968*, 137–139). Mezi tradiční oblasti výskytu se řadí region severozápadních Čech (*Zápotocký 1978*; *Gabriel – Smetana 1983*; *Gabriel 1991*). Běžně se však vyskytuje i na dalších lokalitách východních Čech. Doloženu ji máme například ve městech Hradec Králové (*Richter – Vokolek 1995*), Chrudim (*Sehnoutková 2011*), Jičín (*Peroutková-Matějková 2008*), Turnov (*Matějková 2014*) nebo šlechtických sídlech Rotemberk (*Kalferst 1993*), Vražba (*Sigl 1979*), Pustohrad (*Durdík 1980*), Kumburk, Pecka, Stárkov atd. Často je tato keramika dáována do souvislosti s konsolidací městského prostředí (*Klápště 1998*, 156), v našem případě bychom tak mohli její původ spatřovat v trutnovské městské aglomeraci.

Vůdčí keramickou skupinu, která byla používána během provozu sídla, představuje oxidačně pálená hrnčina oranžových odstínů. Na Břečtejně se jedná především o třídu BR

1002, která tvoří 41 % celého souboru (886 ks). Na Javorníku této produkci odpovídají zejména třídy JA 1001 (hrubší zboží) a JA 1002 (jemnější zboží), které celkově představují 59 % celého souboru (2961 ks). Převažujícím morfologickým tvarem je nadále hrnec, který však již bývá doložen i s páskovým uchem (jednou, dvakrát i třikrát prožlábnuté). Hojně jsou zastoupeny i zvonovité poklice. Přítomnost džbánů je doložena zejména v Javorníku stejně jako výskyt keramických kahanů. Na tomto sídle se objevily i silnostěnné mísy. Výrazně u této keramiky ubývá uplatnění plošné vývalkové šroubovice a většina povrchu nádob zůstává hladká. Zdobení se vyskytuje zejména na plecích nádob. Jeho forma je nejčastěji rytá v podobě jednouchých či zdvojených horizontálních rytých linií. Časté je i užití červeného malování, které však na rozdíl od přechozích tříd nabývá různých forem. Z technologického pohledu je patrná výroba na rychlém hrnčířském kruhu. Užití podsýpky u této hrnčiny je okrajové. Do okruhu tohoto typu zboží bych přiřadil i břečtejnské třídy BR 1008, BR 1009 a javornickou třídu JA 1007. Okraje těchto tříd mají podobu různých variant přehnutých a zavinutých okrajů (H.6) či vyhnutých, zesílených a oble ukončených okrajů (H.3).

Mezi hlavní atributy tříd BR 1008 a JA 1009 patří homogenní oxidační výpal, který byl prováděn za vysokých teplot, čímž se keramice dostalo značné tvrdosti a charakteristického zvonivého zvuku. Javornické nálezy pochází pouze z části těl, ani břečtejnské neumožňují lépe poznat tvarovou náplň této hrnčiny. Dva dochované okraje můžeme přisoudit hrncům. Ale vzhledem k tenkostěnnosti a vyšší kvalitě provedení bychom mohli přepokládat i využití při stolování (poháry, konvice, džbány). Výzdoba byla nejčastěji omezena na jednoduché ryté linie. Třída BR 1009 oproti výše popsané produkci představuje výrazně jemnější hrnčinu. Zastoupena je pouze na Břečtejně a některé z keramických zlomků nesou stopy po uhlazování povrchu před výpalem. Dochované zlomky třídy jsou tenkostěnné, tudíž bychom opět mohli uvažovat o stolní keramice, ačkoliv se kvůli jejich zlomkovitosti nedochovaly signifikantní části nádob, aby mohl být určen jejich typ.

Výše popsané třídy lze zařadit do okruhu oxidačně pálené keramiky oranžových odstínů, který se zasahuje do větší části středověkých Čech (cf. *Vařeka 1998; Matějková 2014*, 100). Velkým podílem nálezů je zastoupená i na blízkých lokalitách v Mladých Bukách a Starém Rokytníku (*Wolf 2004a*). Ze vzdálenějších sídel lze jmenovat hrady Vízmburk (*Košťál 2007*), Adršpach, Skály, Střemen, Stárkov, opevněné sídlo v České Skalici, či Kumburk a Pecku. Důležitou složku keramického inventáře tato hrnčina představuje i v městském prostředí severovýchodních Čech.

Další svébytnou skupinu nálezů představují třídy BR 1005, BR 1006 a JA 1003. V zásadě se příliš neliší od předchozí skupiny nálezů. Určující je pro ně až výpal, který byl z počátku oxidační, avšak v závěru došlo k výraznému redukčnímu přezahu. Tento technologický postup se projevil tmavým zabarvením zejména vnějších stran nádob. Kromě toho došlo k zesklotění a slinutí vnějšího povrchu. Díky tomu je zároveň povrch nádob výrazně tvrdší oproti homogenně oxidačně pálené keramice oranžových odstínů. Výzdoba

této hrčiny je tvořena zejména vývalkovou šroubovicí či rytými jednoduchými liniemi na podhrdlí. Červené malování je vzhledem k charakteru povrchu zcela okrajové. Podle dochovaných zlomků z javornického souboru převažoval hrnec, přičemž se objevují i mísy (bezuché i s třmenovým uchem). Analogické nálezy pochází především z rozsáhlejších souborů, neboť ani v mnou zpracovaných nálezech nepředstavují hojně zastoupené zboží (Břečtejn 6 %, Javorník 8 %). Přítomny jsou tak například na Vízmburku (*Košťál 2007*), Adršpachu, České Skalici, Kumburku a Pecky.

Čistě redukčně pálená keramika představuje na obou sídlech pouze zanedbatelnou část kolekce (Břečtejn 2 %, Javorník <1 %). Na sídlech se tato hrčina objevuje jak v hrubém (BR 2001, JA 2002), tak jemném provedení (JA 2001). Z důvodů značné fragmentárnosti nelze tyto skupiny blíže charakterizovat. Podle nemnohých okrajů byly zastoupeny pouze hrncovité nádoby. Podle srovnání s blízkými soubory je patrné, že redukčně pálená keramika nebyla v této oblasti častým zbožím. Necelým 1 % byla tato hrčina zastoupena na tvrzi v Mladých Bukách (*Wolf 2004b*), mizivě je obsažena i v souborech z Pecky, Kumburku, Adršpachu a České Skalice.

Na Javorníku i Břečtejně se podařilo rozeznat několik zlomků, které můžeme přiřadit k loštické produkci (Břečtejn 2 ks, Javorník 3 ks). Všechny fragmenty pochází z netypických částí těl a nelze tedy přesně určit typ výrobku. Vzhledem k síle a prohnutí stěn se však jedná o části pohárů. Z okruhu loštické výroby pochází i část okraje zásobnicovitého hrnce, který byl objeven během výzkumu na Břečtejně. Jedná se o hrubou grafitovou hrčinu. Právě hrubé keramické těsto s příměsí grafitu bylo užíváno pro výrobu masivních zásobnic (*Gregerová – Hložek 2008*, 89). Ačkoliv jsou nálezy loštických pohárů ve východních Čechách spíše ojedinělé (cf. *Bláha – Frolík – Sigl 2003*), hrubší zásobnicovité zboží je naopak zastoupeno v téměř každé větší kolekci pozdně středověké keramiky (například Vízmburk, Skály, Starý Rokytník, Česká Skalice, Kumburk, Pecka, Jičín, Hradec Králové). Často se tyto nálezy označují jako skupina *severomoravského výrobního okruhu*, ačkoliv k jejich výrobě docházelo pouze v nevelkém okolí Loštic (*Goš 2007*, 53).

Jako cizorodou složku bychom mohli označit i třídy BR 1007, JA 1008 a JA 1009, které se vyznačují velmi jemnou (téměř až plavenou) keramickou hmotou. Mezi další charakteristiky patří jejich tenkostěnnost, která má za důsledek jejich značně fragmentární dochování obou souborů. Na několika střípkách byla pozorována výzdoba bílým malováním. Podle celkového vzhledu bych tuto keramiku určil jako stolní, s čímž souvisí i zastoupení džbánu a talíře v břečtejnské kolekci. Mezi nálezy z Javorníku je přítomen i hrnec. K těmto třídám jsem v souborech z okolních lokalit nerozpoznal odpovídající analogie. V tomto zjištění se však jistě může odrážet jejich menší velikost i náchylnost této jemné hrčiny k rozpadu.

Poslední skupinu keramických nálezů tvoří glazované zboží. Na obou sídlech se během jejich provozu vyskytovala jen vnitřně polévaná keramika. Jednotlivé třídy jsem

vyčlenil podle charakteru keramické hmoty a barvy glazury. Ačkoliv je stále nejčastěji přítomen hrnec jako vůdčí keramický tvar, objevují se i nové typy nádob jako pánve a talíře. Nejhojněji zastoupené zboží z obou lokalit představuje oxidačně pálená jemná hrnčina oranžových odstínů s hnědooranžovou glazurou (BR 3006, JA 3003). Shodně barevná glazura je užitá i na keramické třídě JA 3004, kde je však aplikována na světle šedou keramiku. Analogická polévaná keramika z blízkých lokalit zastoupena na Vízmburku (*Košťál 2007*), Skálách, ze vzdálenějších pak například v Choustníkově Hradišti, Kumburku, Pecce. Druhou nejčastěji zastoupenou polévanou hrnčinou na obou sídlech je jemná oxidačně pálená hrnčina s vnitřní glazurou (BR 3007, JA 3001, JA 3002), jež dosahuje žlutohnědé barvy. Opět je nejčastěji zastoupen hrnec, ale na obou lokalitách se nachází i poklice, talíře a pánve. Shodné zboží je přítomno na lokalitách, které jsem uvedl v rámci hnědooranžově polévané hrnčiny.

Další glazované třídy jsou zastoupeny již menším počtem, a především kvůli značné fragmentarizaci nedovolují ve většině případů bližší typologické určení. Většinou se jedná o tenkostěnné zlomky těl a den. Vzhledem k charakteru kolekcí pocházejících ze šlechtických sídel na většině z nich postrádáme větší zastoupení polévané keramiky, což souvisí s vlnou jejich pustnutí v závěru 15. a průběhu 16. století. Obsáhlejší kolekce jsou známy z Kumburku a Pecky. Řada analogických nálezů však pochází z raně novověkých souvrství blízkých i vzdálenějších měst (Trutnov, Náchod, Jičín, Nová Paka, Hořice atd.). Bohužel tyto rozsáhlé soubory prozatím doposud nikdo odborně nevyhodnotil. U části glazovaného zboží ze sídel Břečtejna i Javorníku bychom měli předpokládat jejich nadregionální původ.

Problematika absolutního datování

Otázkou chronologie keramiky v severní části východních Čech se určitým způsobem dotkla většina studií, které se věnovaly vyhodnocení nálezů z četných výzkumů, které zde byly od 60. let 20. století prováděny. Jednalo se zejména o publikace spojené se jmény Antonína Hejny, Vladimíra Wolfa a Jiřího Sigla. Výše zmínění autoři se ve svých závěrech opírali především o komparaci s písemnými prameny, popřípadě o srovnání s vývojem keramické produkce v jiných regionech (obr. 124). Naposledy bylo toto téma řešeno v jedné z kapitol disertační práce Ondřeje Wolfa (2005, 91–125), který své výsledky zúročil především při vyhodnocení keramického inventáře tvrze v Mladých Bukách (*Wolf 2004b*).

Analogická keramika vůči třídám BR 1001, BR 1004, JA 1005 a JA 1004 (hrubší hrnčina hnědobéžových, hnědošedých odstínů) a třídám BR 1003, JA 1006 (světlá, červeně malovaná hrnčina) je přítomna na Bradle, Bolkovu, Rechenburku, Horních Vlčicích, Mladých Bukách, Vízmburku a v nejstarších sídlištních vrstvách města Trutnova. K většině z těchto lokalit však postrádáme jakékoli písemné prameny. Počátky města Trutnova spadají do průběhu druhé poloviny 13. století,⁹⁹ což nám může vymezit spodní hranici výskytu těchto skupin keramiky.

---

⁹⁹ Stranou zde ponechávám problematiku výkladu nejstarších písemných zpráv vážící se k počátkům trutnovské lokace (cf. Bock 2005, 317–324; Wolf 2006, 78–84; Musil 2009a, 274; Ježek 2011, 621–625).

Ostatní lokality jsou spojovány s počátky kolonizačního úsilí, které v oblasti horní Úpy probíhalo po celou 2. polovinu 13. až do průběhu 1. poloviny 14. století, kam bývají tato sídla (zejména Horní Vlčice, Rechenburk) tradičně datována (Wolf 1977; 1998; Musil 2009b, 330–332). V případě Bradla disponujeme nálezy pražských grošů a parvů z doby panování Václava II. v zánikovém horizontu lokality (Hejna 1974, 393). Konec tohoto sídla tradičně dávaný na počátek 14. století však bude nutné přehodnotit a posunout dále v rámci tohoto století. Doposud totiž nebyl prakticky brán v potaz výskyt nádobkových a komorových kachlů v destrukčních vrstvách. Soubor z hradu Bolkov lze rozdělit na dvě sídlištní fáze, zánik sídla je pak možno přibližně určit do průběhu 14. století, čemuž napomáhají chronologicky citlivé kovové nálezy (Hejna 1962). V případě Mladých Buků Ondřej Wolf (2004, 233) předpokládá trvání 1. fáze osídlení tvrze do průběhu 1. poloviny 14. století. Pro tuto etapu je signifikantní dominantní zastoupení keramických tříd,¹⁰⁰ které svým charakterem odpovídají nálezům na Břečtejně i Javorníku. Počátky hradu Vízmburku, z jehož klenebních zásypů pochází analogická keramika, jsou kladeny na přelom 13. a 14. století (Košťál a kol. 2010, 61).

Na základě výše uvedeného je možno orientačně zařadit užívání hrubší hrnčiny na širším Trutnovsku, které odpovídá třídám BR 1001, BR 1004, JA 1005 a JA 1004, do období 2. poloviny 13. století až průběhu celého 14. století. V případě nálezů z Břečtejna a Javorníku bych však oba nejstarší sídlení horizonty těchto lokalit řadil spíše až do období okolo poloviny 14. století. Pro toto zařazení vycházím ze skutečnosti, že jak břečtejnské, tak i javornické nálezy již nenesou některé z výzdobných technik, které se objevují na sídlech řazených na přelom 13. a 14. století (mnohonásobná vlnice, nehtové a křížové vrypy), signifikantní vývalková šroubovice, rytá šroubovice či jednoduchá vlnice však přítomny jsou. Část javornických keramických fragmentů je zdobena prakticky totožným vzorem rádélka, které se hojně vyskytuje na keramice z Bradla. Dalším důvodem pro přiklonění spíše k mladší dataci jsou i sídelní okolnosti obou lokalit nebo přítomnost vně prožlabených okruží se zesíleným zakončením (H.9).

Podle zastoupení na okolních lokalitách lze výskyt světlé, červeně malované hrnčiny (které odpovídají třídě BR 1003 a JA 1006) na tomto území rámcově řadit do závěru 13. století až průběhu celého 14. století s možným přesahem do následujícího století. Její výskyt je například okrajově doložen společně s pozdně středověkou keramikou ve druhé fázi mladobuckého sídla (Wolf 2004b, 235–236). Podle vzájemného poměru zastoupení s předchozí skupinou je zřejmé, že obě keramické tradice vedle sebe koexistovaly. Výskyt červeně malované keramiky (jak se toto zboží tradičně nazývá) nejen na Trutnovsku je součástí širšího výrobního okruhu (Zápotocký 1978; Gabriel – Smetana 1983).

Převažující oxidačně pálená hrnčina oranžových odstínů zastoupená na obou sídlech (BR 1002, JA 1001, JA 1002) již představuje vyspělé zboží závěru vrcholného a celého pozdního středověku. Analogická keramika je přítomna v téměř každém soudobém souboru.

---

¹⁰⁰ Keramické třídy Mladé Buky MB1, MB2 podle O. Wolfa (2004).

Jako důležité se jeví kolekce z hradů Adršpach, Střemen, Skály a Vízmburk, které zanikly během roku 1447 při výpravě slezských měst (*Šimek – Kaňák 1959*, 191). Soubory z těchto sídel (zejména z Vízmburku) tak tvoří významnou oporu v absolutním datování (obr. 124: 9–15). Počátky výskytu této hrnčiny bývají kladeny do 1. poloviny 15. století (*Matějková 2014*, 100). Podle míry zastoupení je pravděpodobné, že se jednalo o vůdčí keramickou skupinu po zbytek existence obou sídel, ke konci postupně nahrazovanou vnitřně polévanou keramikou. Na obou lokalitách musíme počítat s jejich společným soužitím v jejich závěrečné etapě. Svědčí o tom jednak menší poměr polévané keramiky, jednak i hojně zastoupení neglazované oranžové hrnčiny v zánikových horizontech břečtejnského hradu. Že byli hrnčíři schopni vyrábět současně hrubší oranžové rezné zboží i polévanou hrnčinu z jemné keramické hmoty dokládá několik keramických zlomků z Javorníku, kde jsou na zlomcích neglazovaných tříd JA 1001 a JA 1002 drobné nezáměrně kapky hnědé polevy. O přežívání tohoto zboží až do pokročilého 16. století svědčí například i vyhodnocení nálezů z jímek na Pražském hradě (*Blažková 2011*, 392–436).

Do průběhu 15. století a první poloviny následujícího století bychom mohli zařadit i ostatní třídy, které svým charakterem souvisí s výše uvedenou skupinou oranžové oxidačně pálené hrnčiny. Jedná se zejména o třídy BR 1008, JA 1007, jež byly páleny za vyšších teplot a dosahují větší tvrdosti, či třídu BR 1009, která se naopak vyznačuje velmi jemnou keramickou hmotou, a zároveň též keramické třídy BR 1005, BR 1006 a JA 1003, které v závěru výpalu byly vystaveny vyšším teplotám bez přístupu vzduchu. Většina výše zmíněných keramických tříd má analogie v souborech, které jsem procházel během vyhodnocování. Přesto nám náleзовé okolnosti a vývoj daných lokalit nedovolují bližší časové zařazení.

Několik zlomků pocházejících z loštické produkce lze přes jejich zlomkovitost přiřadit ke stolní (poháry) i kuchyňské (zásobnicový hrnec) polokamenině. Blíže však již neurčíme jejich typologickou skupinu. Analogické tvary skladovacích nádob pochází například z hradu Špilberku, kde jsou datovány na konec 14. století s přesahem do 1. poloviny 15. století (*Měchurová 2015*, 94). Na jiných lokalitách je však přítomnost této keramiky sledována i v průběhu 1. poloviny 16. století (*Musil 2009*, 58). Torza pohárů umožňují pouze orientační zařazení mezi léta 1450–1550, kam je řazena jejich hlavní produkce (cf. *Goš 2007*).

Otázka nástupu glazovaného zboží, respektive užití polevy na běžných keramických tvarech, v severní části východních Čech doposud nebyla uspokojivě řešena. Důležitý je výskyt polévaného zboží na hradech zaniklých v roce 1447. Zejména na Vízmburku se jedná především o hnědě glazované pánve na třech nohách (obr. 124: 13). Na jiných druzích nádob se poleva téměř nevyskytuje (*Košťál 2007*, 57). S uplatněním glazury na ostatních typech nádob je proto nutné počítat až s průběhem 2. poloviny 15. století a zejména s počátkem 16. století. Oporu v absolutní dataci přináší poněkud vzdálenější nález spodní části nádoby z Lomnice nad Popelkou (okr. Semily), který již nese vnitřní hnědou glazuru (obr. 124: 7). Obsah pražských, míšenských a hessenských grošů umožňuje zařazení do let 1470–80

(*Radoměrský – Richter 1974*, 136, pol. 150). Kvůli značně fragmentárnosti vnitřně glazované keramiky nejsme schopni rekonstruovat tvar nádob, který je určující pro přesnější dataci tohoto zboží (*Blažková 2013*, 220–221), na rozdíl od výzdobných prvků nebo profilace okrajů, které nejsou signifikantní. Počátek užívání glazované keramiky tak můžeme pouze orientačně umístit na závěr 15. a průběh 16. století, přičemž její hlavní produkce se rozvinula až v době, kdy již obě sídla byla opuštěna.

4.1.4.5. Celkové zhodnocení

Zpracování keramických souborů z Břečtejna a Javorníku přineslo řadu nových poznatků. Mezi nejpodstatnější patří posun v datování části nálezů již do období před polovinu 14. století. Zejména u Břečtejna je tato změna podstatná, protože doposud bylo jeho založení kladeno nejdříve do období 40. a 50. let 15. století (*Cejpová – Sigl – Wolf 1993*, 96). Rovněž vznik manské tvrze v Javorníku lze zařadit již do průběhu 1. poloviny 14. století, tedy podobně jako jsou kladeny počátky manského sídla v Mladých Bukách (*Wolf 2004b*).

Na obou sídlech se nakonec podařilo vysledovat téměř stejné zastoupení hlavních keramických tříd, které mají své analogie na okolních panských sídlech i městech tohoto regionu. K bližšímu poznání vývoje hrnčířské produkce v severovýchodních Čechách by bylo potřeba zevrubněji vyhodnotit více keramických souborů. Na základě těchto dvou kolekcí je možno spíše nastínit obecné tendence. Na počátku existence obou sídel v průběhu 1. poloviny 14. století je patrná koexistence dvou keramických skupin: spíše tmavší, hrubší hrnčiny a do světlých odstínů oxidačně páleného zboží. Prvně jmenovaná skupina zčásti patrně vychází z tradic předchozí *místní* produkce a její kořeny můžeme na lokalitách (nejen) Trutnovska sledovat až do průběhu 2. poloviny 13. století. Na obou sídlech se však vyskytuje její mladší fáze, kdy již nejsou přítomny hřebenové vpichy, naopak přetrvává zejména rytá šroubovice a okrajově rytá jednoduchá vlnice. Okraje hrnců této třídy bývají zesílené, zevnitř prožlabené a vně konvexní (H.2) nebo v podobě různých typů vytažených, uvnitř prožlabených a rozličně zakončených okrajů (H.5).

Pro druhou jmenovanou skupinu světlé keramiky jsou naopak příznačné zejména okraje v podobě plně vyvinutých vně prožlabených okruží (H.7), nebo vytažené okraje s vnitřním prožlabením (H.8), tzv. nepravá okruží. Výzdobu tvoří vývalková šroubovice či červené malování. Přijmutí výroby tohoto zboží, náležejícího do širšího střeoevropského kontextu, můžeme ve zdejších, teprve nedávno urbanizovaném, prostředí očekávat k závěru 13. století. Zatímco hrnčina starší výrobní tradice vymizela již během 14. století, červeně malovaná keramika přetrvala déle. V průběhu počátku 15. století však jistě došlo ke změně, kdy se místní hrnčířská produkce zaměřila na výrobu vytáčené, oxidačně pálené hrnčiny oranžových odstínů. I tato keramika mohla být krášlena červeným malováním nebo jednoduchými rýhami na podhrdlí, většina povrchu nádob však již zůstávala bez výzdoby. Charakteristické je ukončení nádob ve formě přehnutých a zavínutých okrajů (H.6) či vyhnutých, zesílených a oble ukončených okrajů (H.3).

Zánik tvrze v Javorníku je spojován se ukončením její sídlení funkce, kdy je roku 1533 přiřčena k břečtejnskému panství. Ani samotný hrad Břečtejn však neměl delšího trvání a pustne patrně někdy během 16. století. Na obou sídlech je již přítomna keramika s vnitřně polévanými stěnami, která se v tomto regionu může objevovat výjimečně již před polovinou 15. století. S její hlavní produkcí ve formě tenkostěnných nádob a s aplikací různých druhů plev, však musíme počítat spíše až od přelomu 15. a 16. století. Všeobecně je tak pochopitelně glazovaná keramika více zastoupena na Břečtejně (15 % z celku) než na Javorníku (5 % z celku). Z tohoto nárůstu je patrné, jak se postupně glazované zboží prosazovalo. Přesto je zřejmé, že v době před pustnutím obou sídel stále podstatnou část keramického inventáře tvořila režná, oxidačně pálená keramika oranžových odstínů. Během vyhodnocení souborů se ukázalo, že na tomto území představovala pozdně středověká redukčně pálená hrnčina spíše cizorodý prvek. Za přímý doklad dálkového obchodu můžeme označit keramiku loštické produkce a možná i některého glazovaného zboží.

Většinu nálezů z obou sídel lze označit za kuchyňskou keramiku, je však nutné si uvědomit, že v sociálním prostředí menších šlechtických sídel se mohlo funkční určení nádob často překrývat. Pro starší období je charakteristický zejména výskyt bezuchého hrnce, poklic, s občasným zastoupením džbánu. V mladších etapách přibývají nové druhy výrobků (trojnohé pánve, talíře, poháry), což je ve shodě s obecně sledovanými trendy vývoje hrnčířské produkce.

4.2 Kamnářská keramika

4.2.1 Nástin vývoje vytápění domácností ve středověku a raném novověku

Nejprostší a zároveň nejjednodušší formu vyhřívání obytného prostoru ve středověku představuje tzv. dýmný provoz, kdy je zdroj tepla umístěn přímo ve vytápěné místnosti. Otevřené ohniště známé ze starších období bylo v této době již nahrazeno pecí, která se obsluhovala přímo z obytného prostoru. Kouř, jenž při zatopení vznikl, byl odváděn většinou stejným otvorem, kterým se do pece přikládalo palivo, provoz tzv. dýmné jizby tak značně znečišťoval samotnou místnost (*jizbu*). Určité zlepšení komfortu bylo docíleno umístěním dýmníku nad pec, který odváděl část spalin ještě dříve, než se stačily rozšířit po místnosti. Dýmník pak nejčastěji ústil do prostoru krovu, kde kouř unikal přes střešní krytinu, nebo větracím otvorem. Dýmné a polodýmné vytápění bylo používáno především ve venkovském prostředí. Pro raný středověk máme dýmný typ vytápění doložený již na nejstarších slovanských sídlištích jako například v Roztokách (*Kuna – Profantová a kol. 2005*) nebo Březně u Loun (*Pleinerová 2010*). Ve vrcholném středověku pak byly pece sloužící dýmnému nebo polodýmnému provozu objeveny na řadě zkoumaných zaniklých vesnic: Svídna (*Smetánka 1988*), Pfaffenschlag (*Nekuda 1975*), Mstěnice (*Nekuda – Nekuda 1997*), Bystřec (*Belcredi 2006*), Konůvky (*Měchurová 1997*) atd. V období vrcholného středověku bylo postupně přistupováno k dokonalejšímu způsobu vytápění, když se topeniště přemísťuje mimo obytný prostor, který je tak vytápěn nepřímým prostřednictvím kachlových kamen. Díky tomu již můžeme mluvit o *světnici*, která byla zbavena škodlivého dýmu. I přesto, že tato místnost mohla být i nadále znečišťovaná kouřem z umělých zdrojů osvětlení (*kahany*, *svíce*, *louče*), znamenala tato změna značnou proměnu jak ve skladbě movitého vybavení místnosti, tak i celého stavebního uspořádání domu. Dýmný provoz vyžadoval vyšší místnosti, aby se mohla v jizbě vytvořit zóna pro nahromaděný kouř, a zároveň přitom zůstal prostor, který již nebyl tolik znečištěný a umožňoval obyvatelům využít vzniklé teplo (*Škabrada 1986*, 400). Vnitřní výbava jizby byla rovněž značně chudá, protože všudypřítomný dým znemožňoval účelnější využití prostoru. Se zavedením nepřímého vytápění a vznikem světnice je rovněž spojeno i přesunutí ohniště do prostoru síně, kde se pak nejčastěji vytváří tzv. černá kuchyň.

Dýmný i polodýmný provoz je spojen především s nižším sociálním prostředím. Sídla společenských elit mohla být krom nepřímého vytápění prostřednictvím kachlových kamen vyhřívána i jinými způsoby jako například přenosnými železnými koši, krby nebo důmyslným vedením teplého vzduchu. Ačkoliv byly krby ve středověku běžně rozšířené, představují nepříliš ekonomický způsob vytápění, protože většina teplého vzduchu uniká z místnosti společně se zplodinami. Sopouch bývá nejčastěji vyústěn na fasádu stavby, aby nemuselo být řešeno vedení dýmu skrze patra a krov budovy. Na našem území máme doloženu celou řadu krbů dochovaných v původní podobě. Pozůstatky po umístění krbů jsou díky jejich propojení se zdíkem dobře čitelné i na zaniklých sídlech. V našem prostředí máme dochovány nejstarší

krby již ze 12. století. Jako příklad lze uvést krb v prvním patře hradu Přimdy (Durdík 2000, 461), prvním patře paláce v chebské falci (Menclová 1972, 90), dále pak krby v Černé a Bílé věži na Pražském hradě (Dragoun – Škabrada – Tryml 2002, 343), či v románském paláci v Olomouci (Michna – Pojsl 1988). Pro 13. století a následující období pak příkladů pochopitelně přibývá (cf. Skružný 2003, 16–19).

Alternativou k čistému vytápění kachlovými kamny bylo využití rozvodu teplovzdušného topení, jehož kořeny nacházíme v antice, na kterou středověké systémy navázaly, i když se značnou mírou modifikace (Musil 2003; Hauserová 2003, 50). V západní Evropě se tato technologie udržela především v klášterním prostředí, popřípadě na císařských falcích. Takto byly vytápěny například sály ve falci ve Werle a Tilledě (Konečný 1983, 454). Na našem území bylo této techniky využíváno zejména ve 13.–14. století, tedy v době před hromadným nástupem vytápění kachlovými kamny. Stejně jako v zahraničí, i u nás se výskyt omezuje pouze na sídla nobility, nebo klášterní prostředí (Michna 1974; Reichertová – Radová 1981; Konečný 1983). Jeden z nejlépe poznaných teplovzdušných systémů vytápění se nachází na královském hradě Přemysla Otakara II. v Myšenci (Hauserová 2003, 58–61). Z východních Čech máme doložen tento způsob vytápění kupříkladu na hradě v Brandýse nad Orlicí (Cejpová 2005).

Vznik kachlových kamen je spjat s prostorem jižního Německa a alpských částí Švýcarska. Zrod obvykle bývá dáván do spojitosti s provozem zejména chlebových,

obr. 53: Iluminace z Würzburgského žaltáře (Roth Heege 2012, 153, obr. 245).

obr. 54: Kamna zobrazená v tzv. curyšském erbovníku, okolo 1340 (Franz 1981, 17, obr. 4).

ale i jiných pecí. Podoba těchto raných forem kamen se totiž pecím s uzavřenou kopulí velmi blížila. Právě do hliněné kupule pecí se měly pro vylepšení nejprve zasazovat obyčejné hrncové nádoby (dnem dovnitř), čímž se zvýšil celkový povrch pece. Z těchto nádob se tak postupně vyvinuly nejstarší formy kachlů – tzv. nádobkové. Další změnou bylo připojení nástavce pod vlastní topeniště. Tato otopná zařízení byla obsluhována přímo z obytné místnosti. Nelze tedy hovořit o zcela bezdýmném provozu, přesto se jednalo o zkvalitnění vytápění. Tuto podobu kachlových kamen (správně tedy pecí) známe i z nejstarších zobrazení, která pochází z alpské oblasti. Do poloviny 13. století bývá datována iluminace z Würzburgského žaltáře (obr. 53), která znázorňuje měsíc únor, kde si sedící muž zahřívá nohy u přímo obsluhované pece se zabudovanými nádobkovými kachli (*Roth Heege 2012, 123, Taf. 245*). Z 1. poloviny 14. století pak známe další vyobrazení otopných těles, z nichž některé můžeme prokazatelně označit jako pece se vsazenými nádobkovými kachli obsluhované přímo (nástěnná malba v měšťanském domě v Curychu; *Roth Heege 2012, 153, Taf. 248*). Další zobrazení otopných zařízení pak již spíše můžeme považovat za kachlová kamna, neboť zde není zachycen otvor umožňující přímé přikládání paliva (freska v dómu sv. Štěpána v Kostnici či v tzv. curyšském erbovníku; *Franc 1969, 17, Taf. 4, 5*). Všechna tato zobrazení se shodují ve využití nádobkových kachlů, které jsou vsazeny v soklové i nástavcové části (obr. 54).

Pece se vsazenými nádobovými kachli známe i z našeho území. Doloženy byly na šlechtickém sídle v Koválově (*Unger 1994, 31*), Lelekovicích (*Unger 1999, 84–85*), Mstěnicích (*Nekuda 1985, 112*) či Konůvkách (*Měchurová 1997*). Pece s přímým přikládáním využívající kachle se v chudších regionech ve venkovském prostředí udržely až do 20. století (*Skružný 2003, 24–27; Gebhard 1980, 24–32*). Každý nález kachle (i komorového) tedy nemusí nutně znamenat přítomnost nepřímého vytápění (světnice).

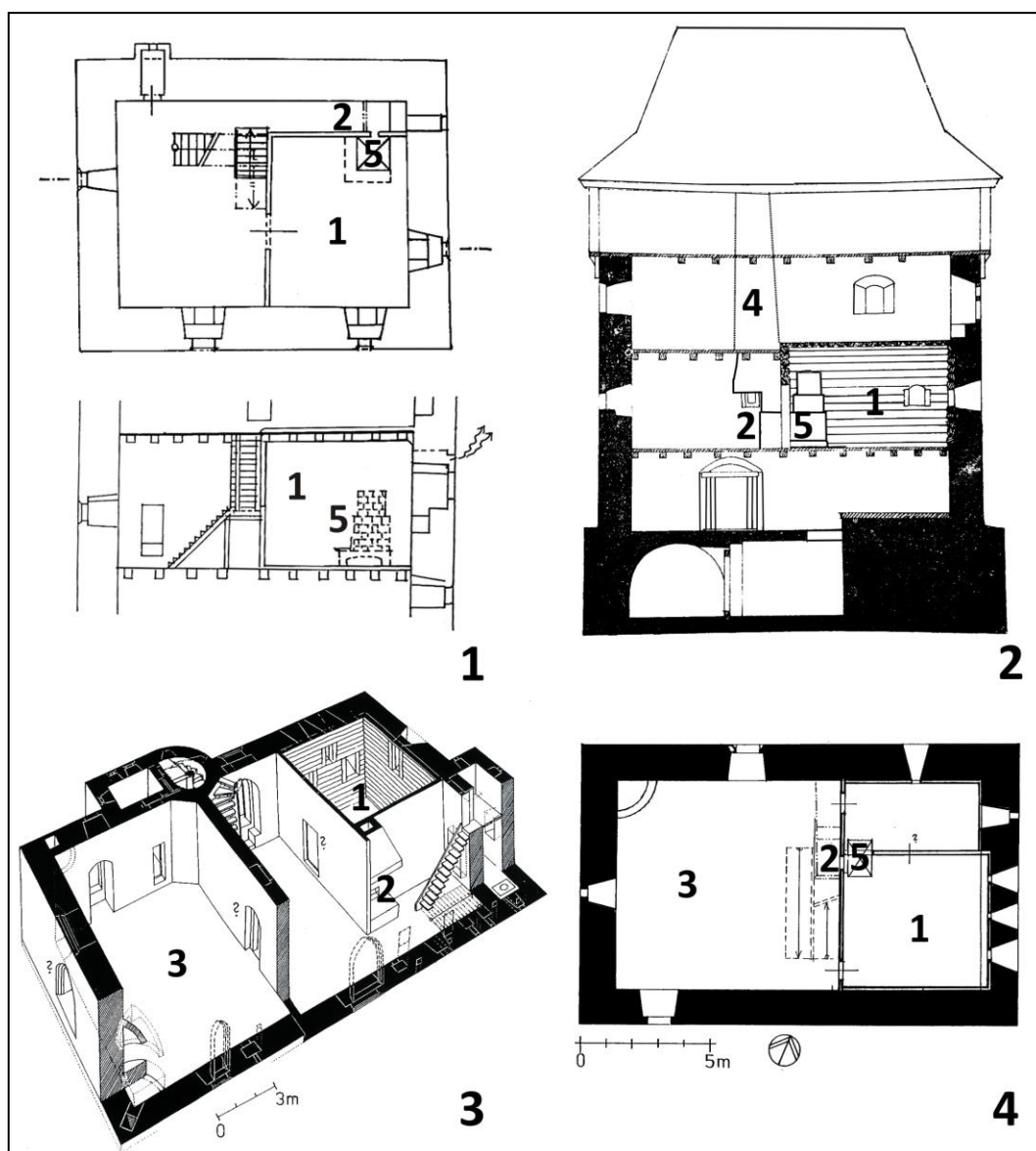
V průběhu 14. a 15. století kachlová kamna získávala čím dál větší oblibu a začala často doplňovat či úplně nahrazovat krby a jiné formy vytápění. Měla totiž oproti předchozím systémům hned několik výrazných výhod. V první řadě se jednalo o samotný princip vytápění. Zatímco krby měly poměrně značnou spotřebu paliva, za cenu velkých tepelných ztrát, kamna znamenala úsporu i větší efektivitu. Vzhledem k svému umístění v místnosti pak umožňovala i efektivnější ohřev vzduchu. Toho bylo docíleno díky značně většímu povrchu, kdy celá plocha kamen sálala teplo do prostoru (při použití nádobkových kachlů se povrch navíc ještě znásobil). Kamna navíc nebyla, tak jako krby, umístěna do stěny místnosti, ale naopak svým objemem zasahovala do vyhřívané místnosti. K výrazným přínosům patřil bezpečnější provoz oproti krbům s otevřeným ohněm. Dalším přínosem bylo i omezení přístupu zplodin do vytápěné místnosti, který byl, pakliže byla kamna správně postavena, takřka minimální. Nesmíme zapomínat, že díky vytápění kamen z vedlejší místnosti získal jejich majitel i větší soukromí, neboť služebnictvo již nemuselo chodit přitápět přímo do krbů umístěných v obytném prostoru.

Mezi nejstarší nálezy kachlů z našeho území patří například nádobkový kachel se čtvercovým ústím z Českého Krumlova, který je na základě svého kontextu uložen datován do 2. poloviny 13. století (*Ernée – Hazlbauer 1996*). Do přibližně stejného časového horizontu (konkrétně třetí čtvrtiny 13. století) lze zařadit i fragmenty nádobkových kachlů ze sídla v Koválově (*Unger 1994, 31*). U těchto zlomků nejde blíže určit, zda pocházejí již z kachlových kamen, nebo pouze z pecí se vsazenými kachly, přičemž druhá varianta se jeví jako pravděpodobnější. Do prvních desetiletí 14. století jsou tradičně řazeny komorové kachle tzv. malého formátu, které pochází z předních center tehdejší doby, jakými byla například Praha, Kutná Hora, Hradec Králové, Opava, Olomouc, Jihlava (*Smetánka 1983; Hlobil – Perůtka 1999, 596*). Kromě malého formátu čelní vyhřívací stěny (cca 13 × 13 cm) je pro tuto skupinu časté užití olovnaté glazury a heraldický námět výjevu. Obdobně jako u nejstarších nádobkových kachlů, i u komorových kachlů s malým formátem opět nelze blíže určit, zda pocházejí z pecí či kamen obsluhovanými nepřímou. Bohužel většina blíže datovatelných kachlových souborů umožňuje chronologické zařazení až od počátku 15. století. Cenné poznatky tak přináší stavebně historický průzkum stojících objektů. Díky němu můžeme předpokládat výskyt nepřímou vytápěných světnic od poloviny 14. století v Praze (*Hauserová – Rykl 2002; Rykl 2003; Rykl 2007*) nebo hradech císaře Karla IV. (*Anderle 2005; 2008*).

Nejstarší dochovaná kamna v původní podobě se nachází na arcibiskupském hradu v Salzburku (*Gebhard 1980, 14–15*). Tato kamna s pestrobarevně glazovanými kachly jsou vročená do roku 1501. Ze stejné doby pochází i kamna z hradu Tirol (*Franz 1969, 54*). Z archeologických situací pak známe například destruovaná kamna z dolnosaského Einbecku (*Roth Heege – Heege 2003*), datovaná požárem lokality k roku 1540. Na našem území se žádná stojící gotická kamna nedochovala, oproti tomu z mladšího renesančního období evidujeme hned několik lokalit, i když je nutno brát v potaz možnost mladších zásahů do jejich původního stavu. Z Čech jsou známa zejména stojící kamna ze zámku ve Vrchlabí, tvořená pestrobarevnými kachli, jež byla postavena v roce 1545 (*Bartoš 1993, 22–23; Hazlbauer 2003, 153–168*), zeleně glazovaná kamna z Rožmberku po roce 1594 (*Brych 2004, 5*), zámku v Telči po roce 1567 (*Brych – Rendek 2007, 539*). Přenesená kamna z 2. poloviny 16. století známe z Hrubé Skály (dnes v muzeu v Turnově; *Hazlbauer 1997, 215–226*) a Smečna (dnes ve Slaném; *Brych 2004, 5*). Na Moravě jsou stále na původním místě stojící kamna dochována například ve Velkých Losinách, postavená před rokem 1589 (*Richterová 1991, 3–9*) a mladší exemplář ze zámku Chropyně (*Krásá 2008, 7*). Pro rekonstrukci gotických kamen jsou důležité soubory, které obsahují kompletní destrukci kamen. Jedna z prvních takových kolekcí pochází z biskupského hradu Melice, na jejím základě byla vytvořena první rekonstrukce kamen z 15. století, která však nebyla stavebně realizována (*Michna 1981, 333–360*). Mezi další podobné soubory patří kupříkladu nálezy z Hudlic na Berounsku (*Brych 2004, 4*) a Malého Blaníku u Louňovic pod Blaníkem (*Radoměřský 1975*), manského domu na Křivoklátě (*Durdík 2003*), domu čp. 28 v Křížkově ulici v Táboře (*Krajíc 1997*) a řadě dalších lokalit. Dalším důležitým pramenem, který bývá často využíván při výrobě rekonstrukcí je

bohatý ikonografický materiál domácí i cizí provenience (cf. *Hazlbauer 2001; 2003*). Stojící rekonstruovaná gotická kamna stojí například v Mohelnici, Křivoklátě, Lichnici, Lipnici, Rábí a Táboře (*Brych 2004, 4–6; Hazlbauer 2003; Krása 2008, 8*).

Ačkoliv se na našem území nedochovala žádná stojící gotická kamna, podařilo se v několika vzácných případech zachytit alespoň pozůstatky po provozu kachlových kamen. Jedním z nich je unikátní situace na tvrzi v Sudkově Dole na Pelhřimovsku, kde díky dochovaným dřevěným konstrukcím lze výstavbu budovy datovat na skloněk 15. století (*Chotěbor 1990; Rykl 2012*). Uvnitř věžové tvrze se díky otiskům v maltě po izolační výdřevě v podobě dřevěných kulatin podařilo rekonstruovat rozsah světnice ve druhém patře tvrze, která zaujímala téměř polovinu celkového půdorysu věže. Díky negativnímu otisku příčky lze přesně určit rozhraní mezi světnicí a prostorem tzv. černé kuchyně, kde se nacházelo topeniště. Po něm zůstaly ve zdivu otisky dýmníku, kterým byl odváděn kouř. Místo kachlových kamen se tedy nacházelo bezprostředně ve světnici za dnes již neexistující příčkou (obr. 55: 2). Podobný příklad pochází i z dolní tvrze v Kestřanech (*Rykl 2007*). I zde lze díky pozůstatkům omítky rekonstruovat rozsah světnice, která se nacházela ve druhém patře tvrze. Obytná místnost sice zaujala opět téměř polovinu půdorysu stavby, zůstal zde však úzký obslužný prostor. Zde se opět nacházela černá kuchyně s oknem, kterým byl odváděn kouř, po kterém dodnes zůstaly očázené stěny (obr. 55: 1). Neméně zajímavé schéma se nacházelo v třípatrové palácové tvrzi v Litovicích (*Rykl 2003, 102–105*). Ve druhém patře (které bylo členěno do několika prostor) se dochoval krb, který ohříval jednu z místností (komnata?). I zde lze opět rekonstruovat rozsah roubené světnice, která byla ze dvou stran přitisknuta k obvodovým zdím a ze dvou stran vymezena příčkami (obr. 55: 3). K jedné z příček byla opět z vnitřní strany umístěna kachlová kamna, zatímco z vnější se nacházel obslužný prostor kamen. Litovická tvrz, jež sloužila jako venkovské sídlo biskupa Jana IV. z Dražic, tedy měla ve druhém patře jak komnatu vytápěnou krbem, tak i roubenou světnici vyhřívanou kamny. Rovněž i na věžové tvrzi v Čachrově z poloviny 14. století se ve druhém patře nacházela místnost vyhřívaná rohovým krbem a dřevem izolovaná světnice vytápěna kamny (*Rykl 2003, 105–108; obr. 55: 4*). Z posledních dvou příkladů a dalších analogií (zejména ze 14. století) je zřejmé, že v jedné stavbě vedle sebe mohly existovat odlišné systémy vytápění, tedy krb (sál, komnata) a kamna (světnice). S nástupem využití kachlových kamen rovněž souvisí i stavební proměny interiérů, které byly vystavěny ještě ve starém konceptu, kdy bylo vytápění obstaráváno pouze krbem. Dokladem tohoto jevu může být dodatečné členění jednoho sálu s krbem na více jednotek s možností vybudování světnice, které můžeme pozorovat v dispozicích z německého prostředí (cf. *Rykl 2003, 109–121*).

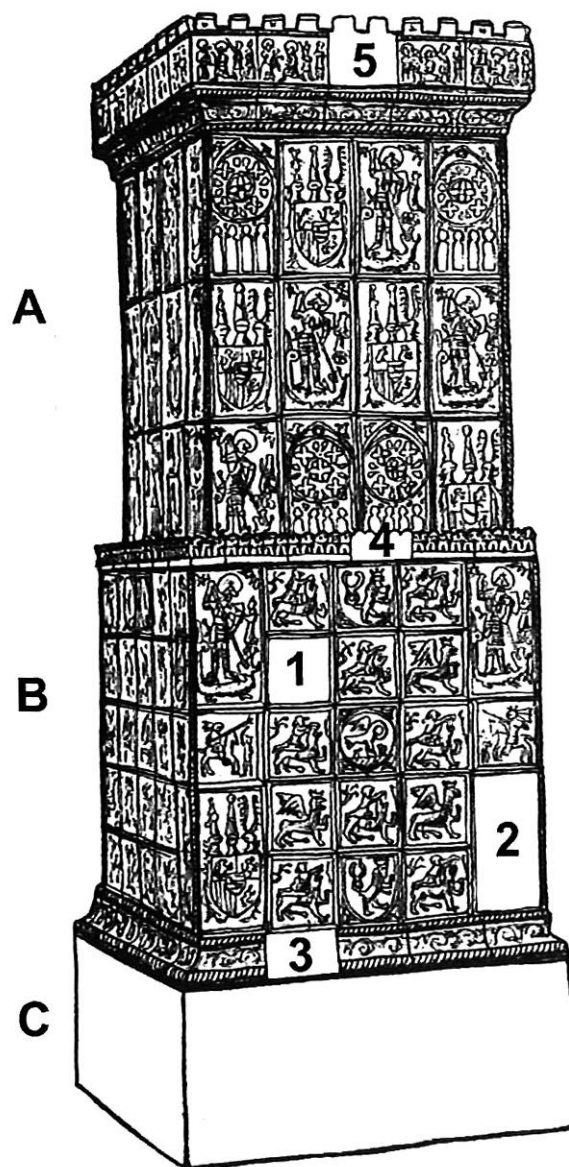
obr. 55: Příklady dispozic umístění kachlových kamen na tvrzích 14.–15. století. **1)** Kestřany (Rykl 2007, 40, obr. 20; upraveno). **2)** Sudkův Důl (Chotěbor 1990, 219, obr. 4; upraveno). **3)** Litovice (Rykl 2003, 103, obr. 3; upraveno). **4)** Čachrov (Rykl 2003, 105, obr. 6; upraveno). Jednotný popis: 1 – světnice, 2 – obslužný prostor kamen, 3 – síň s krbem, 4 – dýmník, 5 – kamna. Různá měřítká.

4.2.2 Vzhled kachlových kamen, typologie kachlů a technologie výroby

Celková podoba kachlových kamen se měnila v závislosti na jejich technologickém vývoji i možnostech samotného majitele. První kamna si držela ještě tvar a velikost svých vývojových předchůdců, tedy pecí. Jak nám dokládají ikonografické prameny ze švýcarsko-německého pomezí, měla tato kamna jednoduchou podobu kupolovitých, či hranolových tvarů. Později společně s vývojem gotického slohu a citem pro vertikální se výška kamen začala zvyšovat a dostala typický věžovitý vzhled. Pro rekonstrukci gotických kamen jsou důležité ikonografické

prameny, jejichž počet se však postupně zvyšuje až od přelomu 15. a 16. století (cf. *Hazlbauer 2003*). Ve své klasické podobě sestávala kamna ze tří základních dílů: podstavec, sokl a nástavec (obr. 56). V chudším prostředí si však kamna mohla ještě udržet svou původní podobu o něco déle, o čemž vypovídají i tvary kamen známé z venkovského prostředí 18. a 19. století (*Gebhard 1980, 24–32*). U nás nastínil základní typologické členění kamen a jejich části již na sklonku 60. let Zdeněk Smetánka (1969), a to tak kvalitním způsobem, že se v praxi používá dodnes.

Nosnou část kamen představoval podstavec, který byl zpočátku kamenný, nebo postavený z cihel. Většinou mohl být i vyklenutý, přičemž do vzniklého prostoru se zpravidla ukládalo dřevo. Od období renesance mohl mít podstavec podobu keramických, nebo železných podpěr v rozích, často vytvořených jako části zvířecích těl (tlapy) či architektonických motivů. Střední, tedy soklový díl kamen, tvořil jejich nejdůležitější část, jež byla přímo propojena s topeništěm, které se nacházelo ve vedlejší místnosti. Sokl tak představoval hlavní otopné těleso, které ohřívalo vzduch ve světnici. Jeho tvar byl nejčastěji čtvercový, popřípadě obdélný, velikost závisela mimo jiné na objemu místnosti, kterou měl vytápět. Jelikož se jednalo o nejteplejší část kamen, často k ní byly přistavovány lavice (*Gebhard 1980, 29–31*). Kamna byla ukončena nástavcem, který byl umístěn na sokl a obvykle tedy míval menší půdorys. I jeho tvar nebyl striktně daný a na rozdíl od soklu u něj můžeme předpokládat určitou tvarovou variabilitu. Nástavcem proudil horký vzduch, který ho ohříval a zároveň prostřednictvím keramického kouřovodu odcházel z kamen pryč. Celková výška takovýchto kamen se pohybovala mezi

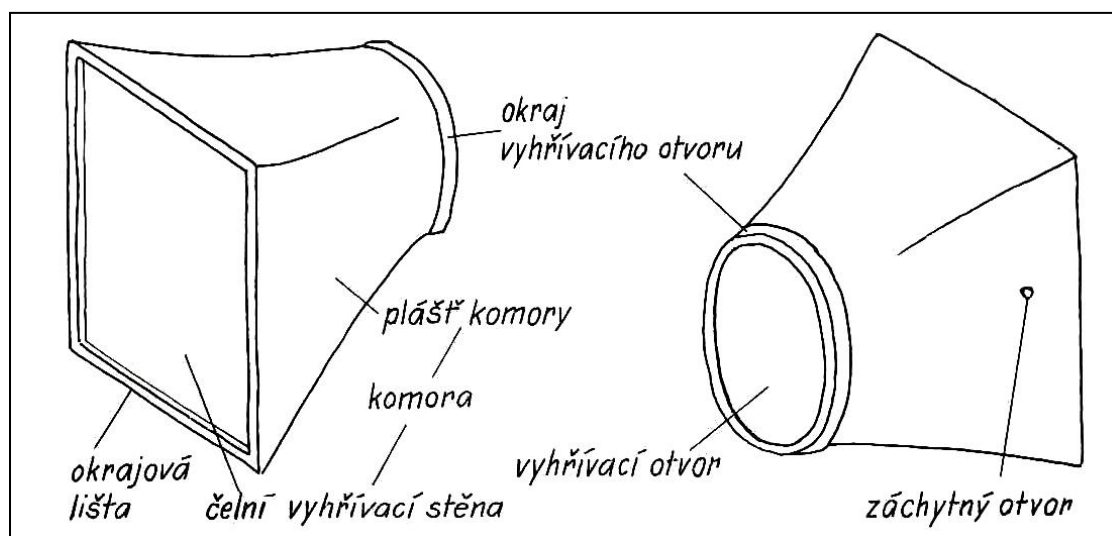

obr. 56: Základní části kachlových kamen a typy kachlů podle umístění. A) nástavec, B) sokl, C) podstavec, 1) kachel základní, 2) kachel rohový, 3) kachel římsový, pateční, soklový, 4) římsový, korunní, soklový, 5) římsový, korunní, nástavcový (*Krásá 2008, 5, obr. 2*).

2–3 m, známe však i extrémně vysoká (11 m) kamna ze sídla pobaltské hanzy v Gdaňsku z poloviny 16. století (*Hazlbauer 2003*, 154, obr. 3). Jednotlivé kachle k sobě byly spojovány vnitřním výmazem (hliněným či maltovým) a konstrukce kamen byla v podstatě samonosná. Přes záchytné otvory v komoře kachlů byly přidržovány kovovými hřeby. Otázka vnitřní podpůrné konstrukce zatím není spolehlivě vyřešena, v destrukci kamen z manského domu na Křivoklátě byly přítomny i železné pruty, které patrně přispívaly ke stabilitě konstrukce (*Durdík 2003*, 188).

Základní dělení samotných kachlů může být podle jejich typu či podle jejich umístění v tělese kamen (obr. 56). Stejně jako u částí kamen i zde se v současné době používá systém navržený Zdeňkem Smetánkou (1969), který dostal jen nepatrných změn. Primární třídění do dvou skupin vychází z principu, jakým způsobem je kachel vyhříván a jak následně předává žár do prostoru. V prvním případě je teplo vystaveno dno kachle, v druhém pak teplo vstupuje do komory připojené k čelní stěně. První skupinu obecně nazýváme jako kachle nádobkové, které se podle svého tvaru dělí na několik základních variant. Právě nádobkové kachle stojí i na samotném začátku kachlové produkce. První kamna (pece) byla tvořena z části právě nádobami, které se vsazovaly do jejich pláště, ze kterých první nádobkové kachle morfologicky vycházely. Tyto rané nádobkové kachle někdy podle tvaru dělíme na hrncovité a pohárové. Jejich důležitou součástí je kulaté ústí, které se s vývojem postupně proměňuje do pravoúhlého čtvercového tvaru. Těmto nádobkovým kachlům se někdy též říká tyglíkové a díky své funkčnosti byly vyráběny po celé období vrcholného středověku a novověku. Na přelomu 15. a 16. století se začaly vyrábět nádobkové kachle s výrazně nízkým tělem, které pak bývají označovány jako miskovité. Další variantou této skupiny je kachel necičkový (někdy též nikový nebo výklenkový), který měl tvar půlválce s rovnou horní a dolní stěnou. Zatímco všechny nádobkové kachle byly vsazovány dnem do prostoru kamen, tak tzv. baňkovité (někdy též cibulové) byly umísťovány opačně a zvyšovaly tak výhřevnou účinnost kamen.

Druhá skupina kachlů byla tvořena komorou, vsazenou otevřeným ústím do vnitřního prostoru kamen, která byla na vnější pohledové straně ukončena plochou čelní stěnou. Tyto kachle bývají označovány jako komorové, popřípadě reliéfní, neboť čelní vyhřívací stěna (dále někdy kráceno na ČVS) mohla nést plastickou výzdobu, která tak kachlům dodala nový estetický rozměr (obr. 57). Komora měla ve středověku převážně kuželovitý tvar, do jejího pláště pak byly proráženy záchytné otvory, které pomáhaly držet jednotlivé díly kamen vcelku. S průběhem vývoje se výška komory zmenšovala, až nabyla na počátku novověku rámové podoby. Skloubení obou skupin představuje kachel prořezávaný, který měl podobu nádobkového kachle, doplněného o čelní stěnu, do které byl ještě před připojením k plášti výrobcem prořezán ornament.

obr. 57: Základní části komorového kachle (Smetánka 1969, 246, obr. 14).

Další možností členění kachlů vychází z jejich pozice v tělese kachlových kamen. Nejběžnějším typem býval kachel základní (řádkový), který býval umístěn v soklu nebo nástavci. Kachle umístěné do rohů soklu a nástavce bývají označovány jako rohové, oproti předchozímu typu musely mít zvláštní tvar komory a čelní vyhřívací stěny, která mohla být symetrická či asymetrická. Kachle, které ukončovaly sokl a nástavec, bývají označovány jako římsové, podle jejich přesného umístění pak dochází k jejich typologickému zpřesnění (korunní, pateční, nástavcový atd.). Zvláštním typem pak zůstávají korunní nástavce (tzv. akroteria), které plnily již pouze estetickou funkci a na samotném vyhřívání se nepodílely. Mohly mít podobu různých figur nebo architektonických článků.

Problematice technologie výroby se sice věnuje již studie Zdeňka Smetánky (1968), přesto však zůstávalo dlouho toto téma stranou a znovu se k němu badatelé výrazněji vrátili až od 90. let 20. století (cf. Pařík – Hazlbauer 1991; Vitanovský – Hazlbauer 1995; Krajč 1997; Vitanovský 2001; Ernée – Vitanovský 2003; Vlach 2011). Zpočátku nebyla výroba kachlů vázaná na specializované řemeslo a produkci tak zajišťovali běžní hrnčíři, teprve později v průběhu 16. století došlo k jejich osamostatnění (Pavlík – Vitanovský 2004, 14).

Proces vzniku nádobkových kachlů se v podstatě nelišil od výroby keramických nádob a nepředstavoval pro hrnčíře složitější úkol. S nástupem nádobkových kachlů s pravouhlým ústím musel pouze upravit kruhové ústí za pomoci dřevěného rámu. Proces vzniku komorového kachle je poněkud složitější a v poslední době se začíná dělit na tvůrčí a výrobní část (Vitanovský 2001). Tvůrčí část představuje vznik samotného motivu, který měl v první fázi podobu negativního reliéfu vyřezaného do dřevěné nebo hliněné desky. Do tohoto negativu se pak vtiskla hlína, díky čemuž vznikl keramický (tzv. přechodný) pozitiv, který byl pak vypálen. Teprve z tohoto pozitivu vznikl otláčením hlíny opět negativ – keramický kadlub. Během tohoto procesu pochopitelně docházelo kvůli několika procesům sušení a výpalu ke smršťování hlíny, a tedy ke zmenšení konečného výrobku oproti prvotnímu

negativu v průměru okolo 8 % (*Ernée – Vitanovský 2003*). Od 16. století nemusel být v prvotní fázi nutně výchozím stupněm negativní reliéf, ale prvotní předloha mohla být vytvořena i v pozitivu, což umožnilo uplatnění sochařských technik při jeho tvorbě. Nálezy keramických kadlubů jsou pochopitelně méně časté, přesto jim je v posledních letech věnována značná pozornost, která přináší zajímavé výsledky (cf. *Brych 2004, 30–31; Krása 2008, 157–159*). Zvláštní kapitolu procesu výroby matric pak představují tzv. přechodné pozitivy, které mohou být snadno zaměnitelné s finálními výrobky (ČVS). Tyto produkty však sloužily k výrobě kadlubů (negativů). Prozatím jsou známy pouze celkem tři nálezy z Moravy (Prostějov, Šternberk a hrad Boleradice). Je však pravděpodobné, že s rostoucím povědomím o tomto druhu nálezů budou postupně objevovány další exempláře (*Menoušková – Vitanovský 2011; Loskotová 2015, 70–72*).

Proces výroby komorových kachlů byl již v minulosti několikrát zpracován, a to včetně praktických experimentů a přírodovědných analýz (*Smetánka 1968; Krajíc 1997; Erneé 2008; Vlach 2011*). Základem pro výrobu ČVS byl plát hlíny, který hrnčíř vtlačil do kadlubu. Získat ho mohl buď vyválením nebo vytočením válce (tzv. kachlice) na hrnčířském kruhu, který posléze svisle rozřízl a narovnal. Na vnitřní straně ČVS se často postup po vtlačení do matrice dochová v podobě otisků prstů nebo plátka, kterým si výrobce mohl vypomáhat. Komoru hrnčíř rovněž vytočil na svém kruhu a podobně jako nádobkových kachlů s pravoúhlým ústím následně upravil kruhové ústí na ortogonální. Následovalo připojení komory k ČVS, jež po sobě rovněž zanechalo technologické stopy, které lze na fragmentech dobře pozorovat.

Většina komorových kachlů domácí provenience byla ve středověku ponechána v rezné podobě a nedocházelo k dalším povrchovým úpravám. Výjimečně byl povrch pozměněn (nátěr či aplikace do formy před otisknutím) drobnými šupinkami slídy, které daly reliéfu zlatavý, nebo stříbřitý charakter. Od 16. století pak docházelo častěji k aplikaci olovnatých a cíničitých glazur, které se nanášely buď štětcem, nebo celým ponořením ČVS. Občas docházelo k uplatnění hlinkového nátěru nebo přetření celého reliéfu vápnem, které však značně omezilo jeho zřetelnost.

Nejstarší komorové kachle byly vyráběny ve velikosti ČVS pohybující se okolo 13 × 13 cm. Pro období 15. a 16. století se rozměry ustálily na hodnotě okolo 20 cm. Krom kachlů se čtvercovým formátem ČVS se v této době vyráběly kachle s obdélným formátem, které byly zpravidla v kamnech umístěny na výšku. S postupným zvětšováním velikosti ČVS docházelo od přelomu 16. a 17. století k vyztužení lištami, které byly umístěny na vnitřních stranách ČVS. Různé formáty měly rovněž římsové varianty komorových kachlů.

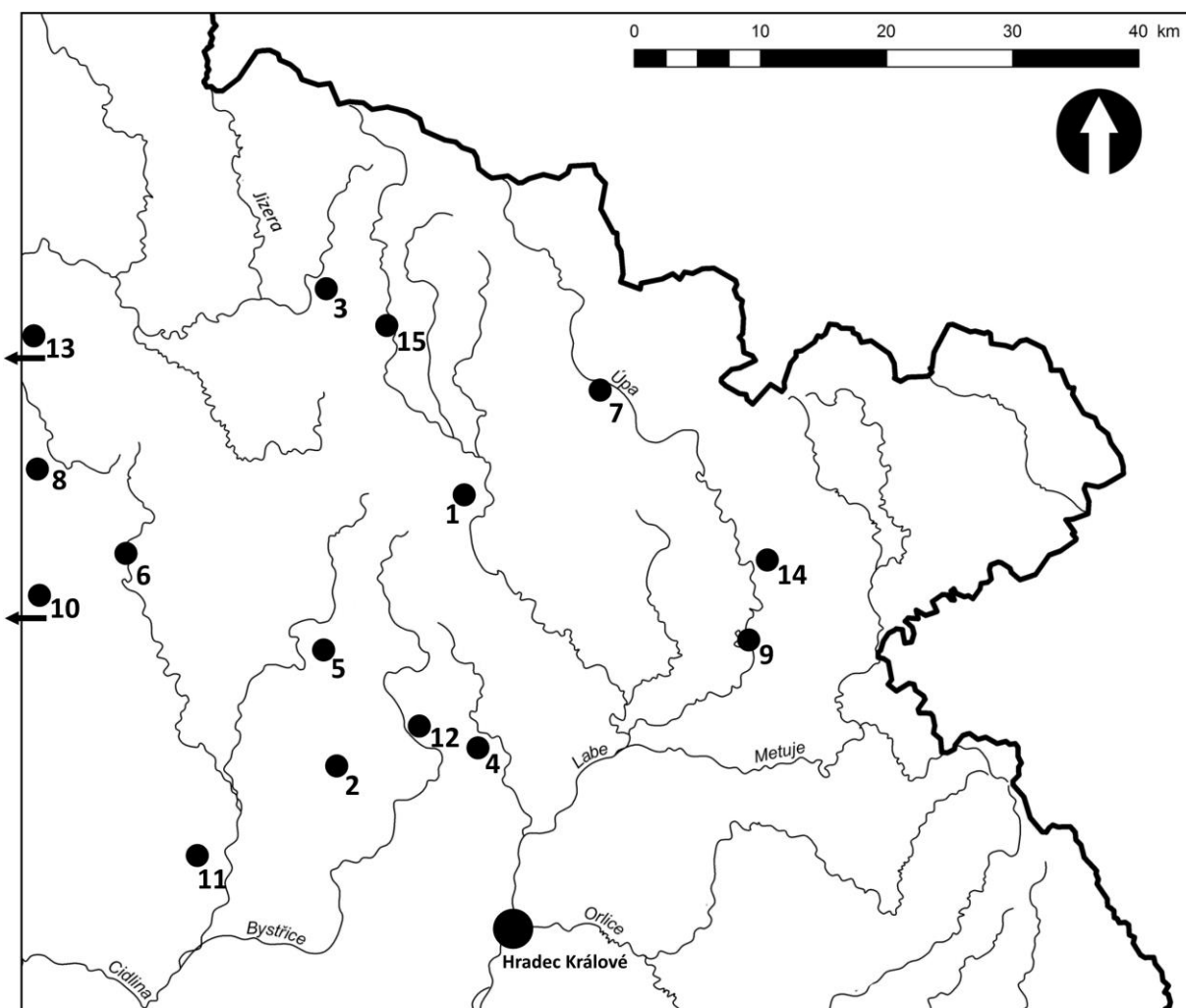
Datace kachlu bývá nejčastěji určována podle slohového rozboru reliéfu na ČVS, popřípadě na základě nálezového kontextu (především keramiky či znalostech o stavebním vývoji lokality). Nádobkové kachle představují velice těžko datovatelný typ nálezů a většinou se jejich časové zařazení odvozuje podle nálezových souvislostí. V případě datování podle provedení reliéfu je však nutno brát v potaz hned několik problematických okolností. Je

potřeba počítat s tím, že není známo, jak dlouho mohl kadlub po svém vytvoření sloužit k výrobě nových ČVS, matrice se mohly dokonce i dědit. Sama výroba prvotního reliéfu byla ovlivněna dovedností a uměleckých stylem jejího výrobce. Dalším úskalím je i otázka živostnosti kachlů, která byla ovlivněna celou řadou faktorů (například proces výroby, umístění v tělese kamen a také způsob jejich provozu). Máme doloženo, že docházelo k přestavování kamen a výměně opotřebovaných kachlů (*Ernée 2008, 16*). Stejně tak po rozebrání celých kamen mohlo dojít k recyklaci stále funkčně vhodných kachlů a jejich umístění do tělesa kamen nových. Velice důležité je tedy sledovat vzájemné vazby získaných souborů, které nám však často (především u starších kolekcí) zcela chybí.

4.2.3 Doposud publikované nálezy kamnářské keramiky ze severovýchodních Čech

Nálezy kachlů ze severovýchodních Čech se prozatím nedočkaly souhrnného zpracování a vyhodnocení. Přitom jen za posledních dvacet let vznikla pro několik oblastí řada zajímavých a informačně bohatých studií. Svým rozsahem ojedinělá co do počtu motivů, i velikostí zpracovaného území stále zůstává práce autorské dvojice Čeňka Pavlíka a Michala Vitanovského (2004). S podobně širokým záběrem je pojednaná i monografie Vladimíra Brycha (2004), která se věnuje vybraným nálezům uloženým v Národním muzeu nebo katalog nálezů z historického území Moravy, na jehož vytvoření se podílelo hned pět renomovaných autorů (*Krása 2008*). Ostatní studie již nepokrývají tak rozsáhlé územní celky a věnují se buď určité oblasti, nebo muzejní sbírce. Územím Libereckého kraje se zaobírala bakalářská práce Petra Brestovanského, která byla ve zkrácené formě i publikována (*Brestovanský 1998*). Kachle pocházející z Táborska zpracoval Rudolf Krajíc (2005), nálezy z Písecka vyhodnotil autorský kolektiv vedený Janem Kyptou a Jaroslavem Jiříkem (2013). Kolekce kachlů ze slezských hradů ve své disertační práci zhodnotila Markéta Tymonová (2011). Brněnským gotickým kachlům se rovněž v rámci své disertace věnovala Irena Loskotová (2011). Nálezy z Opavy se staly předmětem diplomové práce Terezy Krasnokutské, která se dočkala i tištěné verze (2005). Výběrový katalog ze sbírek Muzea hlavního města Prahy publikovala již v 80. letech Jana Richterová (1982). Pražským kachlům je věnován i katalog výstavy, která proběhla na počátku 90. let (*Brych – Stehlíková – Žegklitz 1990*). Obdobně zpracoval výběr gotických a renesančních kachlů ze sbírek plzeňského muzea Jiří Orna (2005). Vybrané nálezy uložené v Regionálním muzeu v Chrudimi publikoval Jan Frolík (2003). Pro oblast východních Čech jsou důležité i práce věnující se slezskému prostředí (*Dąmbrowska 1987; Dymek 1995*).

obr. 58: Lokality s publikovanými nálezy kachlů zmíněné v kapitole 4.2.3. **1)** Bradlo; **2)** Bříštiny; **3)** Dolní Štěpanice; **4)** Habřinka; **5)** Chloumky; **6)** Jičín; **7)** Mladé Buky; **8)** Nebákov; **9)** Rýzmburk; **10)** Staré Hrady; **11)** Starý Bydžov; **12)** Třebovětice; **13)** Turnov; **14)** Vízmburk; **15)** Vrchlabí.

Zmínky o kachlích nalezených v prostoru severovýchodních Čech se nejčastěji objevují v rámci soupisu nových přírůstků, které bývají každoročně (s občasnými přestávkami) umísťovány v úvodu na stránkách periodika vydávaného archeologickým oddělením královéhradeckého muzea nebo na stránkách časopisu *Z Českého ráje a Podkrkonoší* (zde zejména nálezy z Jičínska a Turnovska). Tyto zprávy však pouze informují o přítomnosti kachlů v daném souboru a neuvádí žádné další podrobnosti. Nálezy pocházející z našeho zkoumaného území bychom našli v různých studiích výrazné postavy bádání o českém kamnářství Zdeňka Hazlbauera, který často publikoval zejména celé náměty uložené v muzejních sbírkách. Výsledek své celoživotní práce zčásti celkově zhodnotil v knižní podobě (*Hazlbauer 1998*). Ze severovýchodních Čech zde představil celkem 24 reliéfů z 5 lokalit (Hradec Králové, Jičín, Starý Bydžov, Třebovětice a Vízmburk). Vybrané nálezy z tohoto území jsou součástí i práce Vladimíra Brycha (2004), který zde uvedl 26 nálezů ze 13 lokalit, které jsou uloženy v depozitářích Národního muzea. Ze soupisových prací je nejvíce nálezů z naší oblasti představeno v práci Čeňka Pavlíka a Michala Vitanovského (2004), kteří ve svém

ikonografickém atlase uvádějí celkem 74 motivů ze sedmi lokalit (Brada, Hradec Králové, Jičín, Rýzmburk, Starý Bydžov, Třebovětice a Vízmburk), přičemž zde jsou obsaženy všechny kachle publikované již dříve Zdeňkem Hazlbauerem (1998). Ze soupisových prací je nutné zmínit i text Markéty Tomáškové (1999), která se v rámci své seminární práce zabývala nálezy kachlů v okrese Jičín. Její přínos spočívá především v práci s nálezy uloženými v depozitářích místních muzeí.

Nejrozsáhlejší sbírka středověkých a novověkých kachlů je uložena v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. Bohužel se jedná o předměty, jež jsou dnes součástí tzv. staré sbírky, tedy kolekce, která byla tvořena v počátcích hradeckého muzea. Většina těchto nálezů byla získána během bourání hradecké pevnosti, regulace koryta řek Labe a Orlice či dalších stavebních úprav ve městě (cf. *Mikušíková 2007; Sehnoutková 2007, 15–17*). Značná část předmětů je tak lokalizovaná pouze v rámci města, nebo dokonce jenom na oblast Hradecka. Vzhledem k tehdejšímu vztahu k nálezům tvoří soubor především reprezentativní exempláře, tedy celé komorové kachle, nebo větší části ČVS. Doposud tato sbírka nebyla celkově zhodnocena, přestože se jí v nedávné době věnovaly dvě vysokoškolské závěrečné práce. V rámci své bakalářské práce zpracovala Lucie Hrušová (2011) renesanční náboženské a portrétní kachle a ve své diplomové práci se pak zabývala gotickými výjevy (2013). Díky jejich výjimečnosti se vybraným kachlům z hradecké sbírky dostalo publikování v různých studiích. V obou zásadních pracích Zdeňka Smetánky (1968; 1969) o českém středověkém kamnářství se v analyzovaném souboru z Čech objevilo i několik exemplářů z hradeckého muzea. Stejně tak došlo i k publikování unikátních komorových kachlů tzv. malého formátu (*Smetánka 1983*). Díky pestrosti ikonografických námětů se pak sbírka stala častým zdrojem pro Zdeňka Hazlbauera a většinu východočeských motivů publikovaných v práci Čeňka Pavlíka a Michala Vitanovského (2004) rovněž tvoří nálezy z této kolekce (62 ks). Ačkoliv bývají zlomky kachlů v Hradci Králové nalézány pravidelně i během záchranných výzkumů, nejsou tyto objevy předmětem cílených studií a o přítomnosti kachlů se dovídáme pouze zcela okrajově v rámci zpráv o jednotlivých výzkumech (cf. *Sigl 1978; Richter – Vokolek 1995; Bláha 2006; Bláha 2007; Bláha 2009; Bláha 2012*).

Mezi místa, kde se ve větší míře nalézají zlomky kamnových kachlů, patří pochopitelně města. Bohužel nálezy, které by se dočkaly vyhodnocení, pochází pouze z Jičína a Turnova, což souvisí i s tradicí místních archeologických pracovišť. Část starších nálezů pocházejících z města Jičína zpracovala Markéta Tomášková (1999, 45–48), podobně jako u staré sbírky z hradeckého muzea i zde chybí přesná lokalizace a podrobnější nálezové okolnosti. Z nových výzkumů po roce 1990 se dočkalo publikování několik souborů. V letech 1990 a 1991 proběhla záchranná akce v Tylově ulici, která ústí do hlavního náměstí (obr. 165: 1). Celkem zde bylo objeveno pět obytných objektů (jejichž zánik lze spojit s požárem města v roce 1589) a část městského příkopu (*Prostředník 1991–1992, 103–109; Prostředník 1995, 231–238*). Kromě stolní a kuchyňské keramiky datované do 2. poloviny

16. století zde bylo nalezeno i několik fragmentů nádobkových kachlů s pravouhlým ústím. Komorové kachle byly zastoupeny mimo jiné římsovým korunním kachlem s úponky vinné révy a dvojicí ptáků nesoucí erb na ČVS a dvojicí měšťanských portrétů umístěných do dvou stínek cimbuří. Další kachel je rovněž římsový korunní, tentokrát však nese geometrickou výzdobu. Posledním zajímavějším nálezem tohoto souboru je základní řádkový kachel s vegetačním ornamentem. Podrobnému zpracování se pak dostalo nálezu fragmentu ČVS se zobrazením starozákonního soudce Jepteho, který byl objeven v roce 1993 ve dvoře čp. 6 na Žižkově náměstí (*Ulrychová – Hazlbauer 1998*; obr. 165: 3). Další nálezy kachlů z Jičina se pak objevují již jen jako zmínky v souhrnných přehledech akcí či přírůstků místního muzea. Jako například zlomek kachle z Foerstrovy ulice z roku 1993 (*Ulrychová 1994*, 24, pol. 6), menší soubory získané v roce 1995 z ulic Fortna a Jiráskova (*Ulrychová 1996a*, 7–8, pol. 17, 15), fragment objevený o rok později v Nerudově ulici (*Ulrychová 1997*, 29, pol. 11.), dosud blíže nezpracované soubory pocházející z Valdštejnova náměstí z roku 1998 (*Ulrychová 2000*, 4, pol. 12).

Ačkoliv leží město Turnov již za hranicí zkoumaného území, pochází z jeho historického jádra několik publikovaných souborů, které si zaslouží naši pozornost. V roce 1993 provedl Jan Prostředník záchranný výzkum na Mariánském náměstí během stavby budovy České pojišťovny (*Prostředník 1993*, 69–79; obr. 170: 4). Vzhledem k rozsahu odkryvu zde bylo nalezeno větší množství nádobkových a komorových kachlů datovaných do 16. století. Mezi významnější exempláře patří nález kompletního zeleně glazovaného římsového a kachle a dále pak zlomek keramického kadlubu, nesoucí heraldický námět (dochován horní roh štítu a s hlavou ptáka) umístěný do kruhového medailonu (*Prostředník 1993*, 78, obr. 4: A1). Drobnější soubor zlomků kachlů byl získán i během záchranné akce v zadní části parcely domu čp. 3 na náměstí Českého ráje v roce 1996 (*Prostředník 1998*, 155–169). Rozsáhlá kolekce nálezů byla naopak objevena při výzkumu dvora domu čp. 140 v Hluboké ulici v roce 1998 (*Prostředník 1999*, 167–195). Z objektu 2/98 zde bylo vyzvednuto větší množství zlomků komorových kachlů, na základě jejich četnosti, homogenního chronologického určení (rozbor reliéfů) a kontextu uložení autor výzkumu předpokládá, že by se mohlo jednat o pozůstatky kamen ze shořelého dřevěného domu, jenž mohl zaniknout během požáru v roce 1468 (*Prostředník 1999*, 173; obr. 170: 1). Hlavní skupinu představují náboženské náměty. Jedná se například o motiv klanění tří králů, boj sv. Jiří s drakem, veraikon a obětování Abrahámovy syna. Římsové kachle jsou zdobeny geometrickými ornamentem (síť kosočtverců s kvadriloby). V souboru se ještě objevuje i téměř kompletní reliéf s městským znakem. Destrukce kachlových kamen byla nalezena i v roce 2004 v sondě 1/04 v domě čp. 450 v Sobotecké ulici (*Hartman – Prostředník – Šída 2005*). Na rozdíl od předchozího souboru se jedná o více zlomkovitý soubor, který pochází z průběhu 16. století (obr. 170: 2). Náměty jsou převážně tvořeny rostlinným ornamentem a jedním alegorickým výjevem. Ve shrnující studii o vývoji Turnova v pravěku a středověku pak Jan Prostředník publikoval kromě již známých kachlů z Hluboké ulice i několik gotických reliéfních kachlů, jež pocházejí

historického jádra města (*Prostředník 2000*). Zobrazen je zde z půlky dochovaný reliéf s českým lvem umístěným do štítu, dále náboženské motivy (zlomky výjevů sv. Jiří a klanění tří králů). Římsové korunní kachle jsou opět zdobeny sítí kosočtverců s kvadriloby (obr. 170: 3).

Vedle měst byly nejčastěji publikovány soubory pocházející ze šlechtických sídel. Zjednodušeně můžeme okolnosti nálezů kachlů členit na: starší nezdokumentované akce, badatelské výzkumy většího rozsahu, zjišťovací výzkumy formou sondáže a záchranné archeologické výzkumy. Pro první skupinu nálezů je charakteristické, že ve většině případů postrádáme bližší nálezové okolnosti, již při samotném terénním odkryvu byla prováděna selekce artefaktů, výzkum nebyl v minulosti řádně vyhodnocen a do dnešní doby se ze souborů dochovala pouze část nálezů. Na svou dobu překvapivě kvalitně byly zpracovány vybrané komorové kachle nalezené v roce 1895 během rozvážení tvrzíště ve Starém Bydžově (*Koudelka 1911*). Poměrně homogenní soubor dovoluje domněnku, že se jednalo o kachle z jednoho až dvou těles kachlových kamen, byl tvořen především náboženskými náměty, z nichž některé se dochovaly v kompletním stavu (obr. 168). Mezi novozákonní motivy patří adorace Panny Marie, narození Páně, Kristus na hoře Olivetské či fragment ČVS zachycující sv. Jiří v boji s drakem. Světské motivy jsou zastoupeny dvěma různými zobrazeními turnajové scény. V souboru nechybí ani tři heraldické výjevy – torzo českého lva a dvou šlechtických erbů. Zajímavé je ztvárnění jelena, jenž se většinou interpretuje jako lovecká scéna. Ornamentální výzdobu pak nesly římsové korunní a základní rohové kachle. Jelikož byl tento soubor publikován včetně fotografické dokumentace, objevily se vybrané motivy v soupisových pracích Zdeňka Hazlbauera (1998) nebo Čeňka Pavlíka a Michala Vitanovského (2004). Spíše jako kuriozitu je nutné brát způsob zobrazení pěti zlomků ČVS z hradu Kumburku v článku Ladislava Reidla (1927, 332), který se věnuje archeologickým nálezům na Novopacku.

Ostatní starší výzkumy byly vyhodnoceny většinou až několik desítek let po svém objevu. V roce 2004 publikoval Martin Nechvíle (2004) studii, která zpracovávala výzkumy z let 1925–27 vedené Josefem Severou na sídle v Nebákově (okr. Jičín). Kromě kuchyňské a stolní keramiky, kovových artefaktů z těchto výkopů pochází i soubor obsahující dva téměř kompletní nádobkové kachle a dalších několik desítek zlomků (obr. 165: 4). Většina kolekce je tvořena nádobovými kachly (baňkovité a s pravouhlým ústím). Pouze tři fragmenty pochází z kachlů nádobkových. Na základě nemnohých písemných zpráv a při zohlednění datace ostatních keramických nálezů lze soubor kachlů chronologicky vymezit v rozmezí od 2. poloviny 14. století až do závěru 15. století (*Nechvíle 2004*, 164).

O dva roky později publikoval Pavel Burgert (2006) výsledky zpracování nálezového souboru, který pochází z rozvezení tvrzíště v roce 1880, jež se nacházelo při jihozápadním okraji intravilánu obce Bříšťany (okr. Jičín). Na rozdíl od Nebákova nejsou k nálezům, jež jsou dnes uloženy v depozitářích hořického a hradeckého muzea, známy bližší nálezové okolnosti.

Celkem z tohoto sídla pochází 36 zlomků z komorových kachlů. Z hlediska ikonografie se zde vyskytují heraldické (český lev, blíže neurčený šlechtický erb), ornamentální a světské motivy (obr. 164: 2). Chronologické určení souboru je opět pouze orientační od 15. století do počátku 16. století. Při celkovém zhodnocení musíme počítat s možnou příměsí nálezů z jiných lokalit (část souboru byla před předáním do muzea uložena u soukromých sběratelů). Tvrz byla totiž již roku 1521 připomínána jako pustá (*Sedláček 1887*, 137), přesto se v souboru vyskytuje i jezdecké zobrazení císaře Karla V.

Výzkum Emila Dufka, který v letech 1920–21 vedl odkryv pozůstatků zaniklé tvrze, jež stávala ve vsi Třebovětice (okr. Jičín), byl sice částečně publikován několik let po jeho ukončení (*Dufek 1927*), nové poznatky přinesla však až studie autora (*Drnovský 2012b*). Ačkoliv zde bylo objeveno pouze 29 kachlů, jedná se o velice rozmanitý soubor. Jelikož jsou opět přítomny většinou pouze ČVS (čtyři dokonce kompletní), je zřejmé, že i zde docházelo během odkryvu k selekci nálezů (obr. 169: 1). Z nálezů vyniká například kachel s kompletně dochovanou scénou Vyhnání z Ráje, jehož reliéf je velice kvalitně proveden. I další kompletně dochovaný motiv představuje vzhledem k nálezovým okolnostem pozoruhodný nález. Ve středu ČVS je umístěna symbolika Řádu německých rytířů (orlice ve štítu umístěna do středu latinského kříže), která je po obvodu lemována nápisem. Podařilo se doložit, že námět je inspirován mincemi, které nechávali razit velmistři řádu v Pobaltí okolo poloviny 15. století (*Kopicki 1975*, 166–169). Souvislost námětu s Třebovětickou tvrzí zatím nebyla objasněna, rozhodně ji nemůžeme dávat do vazby s nedalekou komendou v Miletíně (vzdálené 8 km), která zanikla již na počátku 15. století (*Balatková 1983*). Mladší skupinu kachlů představují renesanční kachle. Římsový kachel s vyobrazením alegorie Pravdy má přímou analogii v nálezů z Olomouce (*Krásá 2008*, 53, pol. 149). Třebovětické provedení však není glazované, ale bylo ponecháno v rezné podobě. I další kachel zobrazující poprsí starého vousatého muže s žezlem (?) a pohárem má identickou analogii, která je uložena ve staré sbírce hradeckého muzea, tudíž bohužel postrádáme její bližší nálezové okolnosti. Zdeněk Hazlbauer hradecký exemplář považoval za zobrazení blíže neurčeného starozákonního proroka (*Hazlbauer 1998*, 82, obr. 42:2), díky nezvyklému umístění poháru do levé ruky muže je možné tento výjev považovat i za šlechtický portrét. Další ČVS komorových kachlů se v třebovětickém soboru dochovaly pouze ve zlomcích. Pro přelom 16. a 17. století se zde vyskytují jednak pestrobarevně glazované ornamentální motivy, dále tapetové zelené glazované kachle se stylizovanou rostlinou výzdobou nebo kachle překryté tmavě hnědou glazurou.

Na počátku 20. století proběhl menší výzkum i na tvrzišti v obci Obědovice (okr. Hradec Králové), který patrně inicioval Josef Ladislav Píč (*Domečka 1913*, 4). Nálezy, které jsou uloženy v hradeckém muzeu, zpracoval nedávno autor (*Drnovský 2015c*). Fragmenty kachlů jsou zde přítomny pouze dvěma zlomky. Na prvním se dochovala část klobouku, náležejícího do stylu španělské mody přelomu 16. a 17. století. Pravděpodobně se tedy jedná o světský motiv. Zda konkrétně šlechtický, či panovnický portrét, však nelze blíže

určit. Druhý zlomek je pokryt zelenou glazurou a patrně se jedná o část prořezávaného komorového kachle s architektonickým motivem.

V podstatě bez bližších nálezových okolností byl vyzvednut i početný keramický (více než 1000 ks) soubor obsahující také řadu kachlových fragmentů (*Ulrychová 1992, 198*) z tvrže (dnes zámku) Staré Hradý (okr. Jičín). Nálezy byly získány během rekonstrukce objektu mezi lety 1975–83. Kolekci se podrobněji věnoval až Čeněk Pavlík (*2006*), který se ve svém článku věnoval především rozboru vybraných reliéfu gotických komorových kachlů. Mezi nejlépe dochované motivy patří scéna klanění tří králů, dále zmrtvýchvstání, motiv papeže a biskupa, turnajová scéna, český lev a fragmenty několika architektonických motivů (obr. 167).

Za rozsáhlejší výzkumy šlechtických sídel, ze kterých byly publikovány i nálezy kachlů, lze v severovýchodních Čechách považovat pouze několikaleté výzkumy Antonína Hejny na hradech Bradlo u Hostinného a Vízmburk u Havlovic (obojí okr. Trutnov). Na prvně jmenovaném proběhl výzkum mezi lety 1966–68 (*Hejna 1974*). V nálezovém souboru se nachází zlomky jak kachlů nádobkových, tak i komorových. Z druhé skupiny bylo ve výsledné studii (*Hejna 1974, 387*) věnováno více prostoru pouze dvěma nálezům (obr. 164: 1). Jeden motiv představuje boj sv. Jiří s drakem, z tohoto reliéfu se však dochovala pouze spodní část ČVS s nohama koně a draka. Na druhém exempláři je zobrazena scéna s jelenem, který je téměř shodný s již zmíněným nálezem ze Starého Bydžova. Při porovnání je patrné, že bydžovský kachel je daleko lépe vytvořen. Bohužel se kachel ze Starého Bydžova nepodařilo v novobydžovském muzeu dohledat, nelze tak porovnat rozměry a provedení reliéfu jinak než podle fotografie. Pravděpodobné ale je, že forma pro nález z Bradla vznikla sejmutím otisku hotového kachle. To by vysvětlovalo méně kvalitní provedení reliéfu z Bradla, kterému chybí i některé detaily, které má nález z Bydžova. Za povšimnutí stojí i provedení okrajových lišt. Zatímco ČVS z Bydžova je lemována pouze jednoduchou hranolovou lištou, nález z Bradla je orámován hned dvěma lištami. To může být následkem zmenšení, ke kterému došlo při sejmutí negativního otisku (budoucí matrice) z hotového reliéfu kachle, kdy dvakrát došlo ke smrštění keramické hmoty (poprvé při výpalu nové matrice, podruhé při výpalu finálního kachle). Hrnčíř si byl patrně vědom tohoto zmenšení při výrobě matrice tímto způsobem, a aby kachel neměl malý formát, vyřešil tento problém přidáním lišty do matrice. Problematické je chronologické určení celého souboru. Antonín Hejna podle stolní a užitkové keramiky datuje provoz sídla v rozmezí od druhé poloviny 13. století do poloviny století následujícího a jeho výstavbu dává do souvislosti s kolonizací Olešnického újezdu, který patřil Řádu německých rytířů v Miletíně (*Hejna 1974, 399–404*). Jednalo by se tak o jedny z nejstarších komorových kachlů ve střední Evropě. Kachel s vyobrazením jelena navíc se svými rozměry (18 × 19 cm) odpovídá matrice mladších kachlů 15. století. Spíše tedy bude nutné posunout dobu zániku lokality.

Z výzkumu hradu Vízmburku vedeného opět Antonínem Hejnou (1972–84) pochází objemný soubor kachlů, který však doposud nebyl kompletně vyhodnocen. Antonín Hejna o

přítomnosti tohoto druhu nálezů pouze průběžně informoval ve svých stručných popisech výzkumných sezón. Vybraným motivům z Vízmburku se prvně věnoval až příspěvek Markéty Tomáškové (2003, 34–39). Náměty zachycující sv. Jiří v boji s drakem publikoval Jan Košťál (2010), který v souboru rozlišil tři varianty tohoto výjevu. První dva motivy (nedbale provedené) zachycují světce na koni, který má v každém provedení odlišné bojové odění. Třetí varianta je po řemeslnické stránce o mnoho vyspělejší a zachycuje světce v boji s drakem bez koně. Zobrazení stojící postavy je přizpůsoben formát kachle, který je na rozdíl od přechozích obdélný (Košťál 2010, 389–390). V nedávné době vyšla kniha o hradě Vízmburku (Košťál a kol. 2013) obsahuje kapitolu věnující se problematice vytápění této lokality (Soukupová 2013, 119–126). Její součástí je přirozeně i přehled nejdůležitějších nálezů kachlů (obr. 171: 1). Dovídáme se, že soubor je neobyčejně bohatý jak co do počtu nalezených fragmentů, tak i do různorodosti kachlových typů. Přítomny jsou kachle nádobkové s pravouhlým ústím i baňkovité. Kromě již zmíněných výjevů se sv. Jiřím se na hradě našly reliéfní kachle s heraldickými a mytologickými náměty. Český lev je zde zastoupen ve dvou provedeních. V prvním je netradičně zobrazen na všech čtyřech nohách, druhý je již v obvyklém zobrazení ve výskoku (Soukupová 2013, 121). Motiv orlice se objevuje ve třech provedeních. Nejlépe dochovaný je reliéf s orlicí s trojlístky v rozích, zatímco výjevy orlice v medailonu a orlice s vinným hroznem se vyskytují pouze ve zlomcích (Soukupová 2013, 121). Heraldické náměty uzavírá jen ve fragmentech dochovaný reliéf s horní částí přilby doplněné o býčí rohy. Z mytologických námětů se na Vízmburku dochovala scéna draků s propletenými krky. Kolekce dále obsahovala i několik fragmentů prořezávaných kachlů. Kromě nádobkových a komorových kachlů se v souboru objevují i akroteria, která měla podobu rovnostranných trojúhelníků.

Markéta Soukupová předpokládá (podle soustředění nálezů) v době zániku hradu (1447) provoz dvou kachlových kamen. Koncentraci zlomků ve východním parkánu interpretuje jako pozůstatky staršího tělesa kamen (kráčející český lev, draci s propletenými krky, orlice s trojlístky v rozích, sv. Jiří na koni a kachle s prořezávanou stěnou), jehož zbytky zde byly deponovány. Nahrazení starých kamen za nové pak dává do souvislosti s výměnou majitelů v roce 1420 (Soukupová 2013, 124–126). Bohužel předkládaná publikace neumožňuje tyto závěry kriticky zhodnotit, protože nesděluje podrobnější informace o vzájemných vazbách jednotlivých kachlů v nálezových kontextech. Markéta Soukupová pouze zmiňuje, že se komorové a nádobkové kachle nacházely společně. Uvádí dále koncentraci zlomků z mladších kamen v sektoru B (jižní místnost paláce) a sektoru E (východní křídlo hradu).¹⁰¹ Koncentrace nálezů ze starších kamen byla v sektoru V (východní parkán). Otázkou zůstává, zda se se do parkánu nemohly části kamen z některých prostor hradu dostat až během jeho destrukce. Až na výjimky (stojící sv. Jiří, akroteria) je soubor kachlů z hlediska kvality ztvárnění reliéfů na nízké úrovni.

---

¹⁰¹ Sektory podle M. Lazáka (cf. Razím 2012; J. Košťál a kol. 2013, 33–34).

Záchranný výzkum na hradě Dolní Štěpanice, jenž byl proveden v letech 1994–95 Jiřím Kalferstem a Janem Prostředníkem, přinesl rovněž početný soubor kachlových nálezů, které však nebyly celkově vyhodnoceny (cf. *Kalferst – Prostředník 1995; Kalferst – Prostředník 1996; Prostředník 1996*). V textech jsou zmíněny kachle se zobrazením sv. Jiří na koni, výjev tzv. Meluzíny a geometrický ornamentální motiv kosočtverců (obr. 164: 4).

Bohatou kolekci nálezů přinesl záchranný výzkum, který byl proveden během liniového výkopu pro kabelové vedení před zámek ve Vrchlabí (*Hartmanová – Soukopová 2004*, 251). Kromě ostatních nálezů je v souboru přítomno i 224 zlomků kachlů. Kromě jednoho akroteria se v souboru nachází pouze fragmenty kachlů komorových (obr. 171: 2). Jejich chronologické zařazení spadá do rozmezí od 2. poloviny 15. století do 16. století, čemuž odpovídají reliéfní náměty a způsob jejich ztvárnění (sv. Jiří, geometrický motiv, blíže neurčený portrét a zrcadlové kachle).

Z amatérských aktivit Josefa Hlaváčka na konci 80. let 20. století na zřícenině hradu Rýzmburku (okr. Náchod) pochází obsáhlý soubor, který byl zčásti již dvakrát publikován. Poprvé Zdeněk Hazlbauer společně s nálezcem Josefem Hlaváčkem vyhodnotili mladší (renesanční) část nálezů (*Hazlbauer – Hlaváček 1997*). Později Čeněk Pavlík opět ve spolupráci s Josefem Hlaváčkem publikovali převážně středověkou kamnářskou produkci (*Hlaváček – Pavlík 2010*). Nálezový soubor představuje mimořádně bohatou kolekci, která díky pečlivému zpracování přináší velmi zajímavý pohled na vývoj vytápění na nevelkém šlechtickém sídle. Obě studie se věnují především kachlům komorovým, u kterých je zkoumána zejména jejich reliéfní výzdoba (obr. 166: 1). Na základě jejího rozboru lze na hradě vyčlenit čtyři základní chronologické horizonty. Do nejstarší fáze patří motivy, které umožňují širší časové zařazení od konce 14. až do počátku 16. století. V rámci této skupiny tvoří nejarchaičtější motivy orlice s trojlístky v rozích, dvojice draků s propletenými krky a blíže neurčená lovecká scéna s jelenem, které patrně lze zařadit ještě do závěru 14. století. Zbytek motivů této etapy představuje obvyklá produkce pro 15. století (zejména heraldické náměty, architektonický ornament). Následující skupinu představují kachle s reliéfy vytvořené v pozdně gotickém stylu. Tato kolekce převážně heraldických námětů se vymyká soudobé „bežné“ produkci především svou vysokou kvalitou i invencí ztvárnění. Zejména způsob pojetí zpodobení rodových erbů naznačuje, že soubor byl dílem určité řezbářské dílny, či dokonce jednoho umělce (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 886). Mladší horizont námětů tvoří reliéfy provedené již v renesančním stylu (polovina 16. století). Těchto nálezů je však pouhých 25 a kvůli jejich značné fragmentárnosti nelze blíže jednotlivé motivy určit. Nejmladší nálezy tvoří homogenní soubor, který lze poměrně přesně datovat na přelom 16. a 17. století (obr. 166: 2). Tato kolekce je o to vzácnější, že se (dle nálezových okolností) pravděpodobně jedná o destrukci pocházející z jednoho tělesa kachlových kamen (*Hazlbauer – Hlaváček 1997*, 123). Kromě nálezu akroteria, kachle s tapetovým vzorem a řádkového kachle s nezdobenou ČVS nesou ostatní nálezy shodné technologické znaky. Jedná se o tři typy římsových kachlů (jeden i rohový) a o čtyři různé typy řádkových kachlů se zrcadlovým

zahloubením (čtvercový formát, dva obdélné formáty a s nikou). Všechny tyto kachle byly překryty žlutou glazurou (někdy do oranžových odstínů). Kachle gotické a renesanční byly nalezeny mimo hradní areál ve vrstvách prudkého severního svahu, je tedy pravděpodobné, že sem byly již jako nepotřebné kachle vyhozeny během některé ze stavebních úprav lokality (Hlaváček – Pavlík 2010, 883). Kachle pozdně renesanční byly objeveny Josefem Hlaváčkem v přízemí bývalého severního hradního paláce, kde byly umístěny na keramické dlažbě (Hazlbauer – Hlaváček 1997, 123).

Kamnářská keramika pochází i z několika sídel v Českém ráji, z nichž lze zmínit zejména hrady Hrubou Skálu a Valdštejn. Z obou jsou známy díky pravidelným záchranným výzkumům a povrchovým sběrům soubory fragmentů kachlů. Bohužel prozatím nebyly tyto kolekce souhrnně vyhodnoceny. Z Valdštejna jsou mimo jiné publikovány zlomky ČVS s českým lvem, zlomek římsy korunního kachle nesoucí architektonický výzdobný motiv, zlomek draka s dlouhým krkem, či korunní kachle se slepou galerií, které lze zařadit zhruba do proběhu 15. století (Hartman – Prostředník 2009, 154–166; Prostředník 1997, 139–150). Z Hrubé Skály pochází již výše zmíněná kompletně dochovaná kamna z 2. poloviny 16. století, umístěná dnes v muzeu v Turnově (Hazlbauer 1997, 215–226). Dále pak je z tohoto hradu známa kompletní ČVS zachycující rytíře na turnaji, k tomuto exempláři postrádáme bližší nálezové okolnosti (Tomášková 1999, 38–39, tab. 3: 3). Zlomky kachlů obsahuje i soubor pocházející ze sběru pod východním skalním blokem (Prostředník 1994, 101). Kolekce obsahuje celkem 21 zlomků nádobkových i komorových kachlů, které lze určit do 16. a 17. století (část zlomků je zeleně glazovaná).

Pro úplnost přehledu publikovaných kachlů z našeho prostoru je vhodné uvést ještě kachel s motivem tzv. Meluzíny, který byl objeven někdy ve 40. letech 20. století na tvrzišti v obci Chloumky (okr. Jičín). Jedná se o ztvárnění, které lze na základě četných analogií datovat do 2. poloviny 15. století (Ulrychová 1996b, 87; obr. 164: 2). Zlomek kachle byl nalezen také v prostoru zaniklé vesnice Habřinka, jež stávala nedaleko Račic nad Trotinou (okr. Hradec Králové). Tento fragment rohu ČVS však pochází z povrchové prospekce, nelze tedy vyloučit kontaminaci lokality odpadním materiálem z některé ze soudobých okolních vesnic (Drnovský 2005, 244; obr. 165: 2).

Celkově je tedy patrné, že většina publikovaných prací se omezuje pouze na zprávu o přítomnosti kachlů jako takových (výroční zprávy o přírůstcích, předběžné zprávy o výzkumech). Občas bývá tato zpráva rozvedena a je udána datace (gotika/renesance, středověk/novověk), popřípadě typ kachlů (nádobkové/komorové). U většiny studií, které se zabírají vyhodnocením výzkumu na dané lokalitě, je předveden pouze výběr z nálezů. Často tak bývají publikované pouze z hlediska výjevu rozpoznatelné ČVS. Samo vyhodnocení kachlů v naprosté většině končí u ikonografické interpretace reliéfu ČVS. Pouze výjimečně dochází k rozboru technologických aspektů nálezových souborů. Mezi kvalitněji zpracované kolekce tak patří především nálezy z hradu Rýzmburku, Starých Hradů a Vrchlabí. Na úrovni jsou

publikované i nálezy z Vízmburku, zde je však limitující neúplnost zpracovaného souboru a představení pouze reprezentativnějších jedinců.

4.2.4 Nově vyhodnocené soubory kamnářské keramiky

Ze sledovaného území doposud nebyly prakticky vyhodnoceny soubory jinou metodou než ikonografickým rozbořem reliéfu ČVS. Mezi jednu z překážek případné hlubší analýzy patří vzájemná neporovnatelnost různých sbírek. Jsou známy sice bohaté kolekce, které však pochází se starších výzkumů a mnohdy nejsou dostupné ani jejich základní nálezové okolnosti. Vhodným příkladem jsou zejména starší sbírky regionálních muzeí, které sice uchovávají sbírkově hodnotné exempláře, většinu z nich však nejsme schopni přiřadit ani ke konkrétní lokalitě.¹⁰² Kolekce, které jsme naopak schopni lokalizovat, pochází z rozsahově omezených výzkumů (záchranné akce, povrchový sběr) a obsahují spíše zlomkovitý materiál. Když se konkrétně zaměříme na šlechtická sídla, zjistíme, že nálezová základna artefaktů získaných po roce 1960 je poměrně chudá. Když opomineme výše zmíněné kolekce, tak z mála lokalit, na kterých byl proveden alespoň povrchový průzkum, pochází zpravidla pouze desítky často zlomkovitých exemplářů. Pro příklad stačí uvést například 28 zlomků z tvrziště Kalthaus (okr. Hradec Králové),¹⁰³ 26 zlomků z hradu Skály (okr. Náchod),¹⁰⁴ 26 zlomků z hradu Choustníkova Hradiště (okr. Trutnov),¹⁰⁵ 12 zlomků z tvrziště Radíkovice (okr. Hradec Králové)¹⁰⁶ a 10 zlomků z tvrziště Záhuby (okr. Jičín).¹⁰⁷ Velikosti výše uvedených souborů tedy názorně ukazují, jak drobné kolekce ze šlechtických sídel jsou v muzeích uloženy.

K větším a dosud nevyhodnoceným souborům kamnářské keramiky patří nálezy výzkumu na hradě Břečtejně a tvrzi v Javorníku. Oběma tak budou věnovány příslušné oddíly následujícího textu. Dále byly jako vhodné pro zpracování vybrány kolekce starších nálezů z hradů Kumburku, Brady, Bradlece a Pecky.

---

¹⁰² Pravděpodobně se jedná o nálezy z historických center měst, ve kterých se dané muzeum nachází.

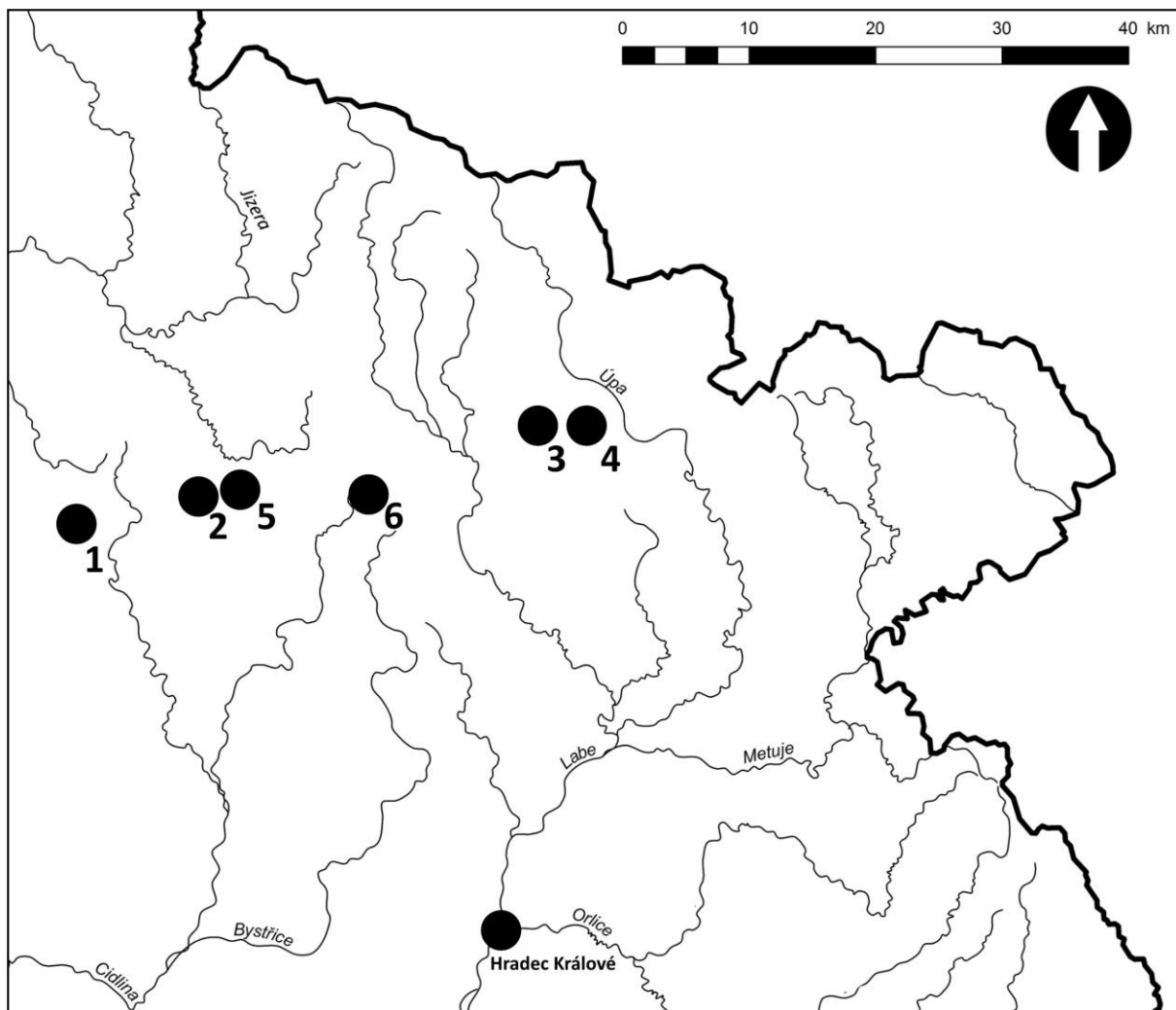
¹⁰³ Sběr Buranský a Tichý 1987, Cibulka 1999. Uloženo Muzeum HK př. č. 450/92, 57/2000.

¹⁰⁴ Sběr Jirásek 1968–70, 1973, Slavík 1990. Uloženo Muzeum HK př. č. 76–77/74, 615–616/01.

¹⁰⁵ Sběr Jirásek 1970–71, Slavík 1990. Uloženo M HK př. č. 80/74, 57/02.

¹⁰⁶ Sběr Sigl 1973, Slavík 1994 a Čížek, Fišera, Slavík 1995. Uloženo Muzeum HK př. č. 24/74, 547/01, 548/01.

¹⁰⁷ Sběr Čížek a Slavík 1992, Frolík a Kalferst 1984 a 1990. Uloženo Muzeum HK př. č. 382/01, 154/84, 135/90.

obr. 59: Nově zpracované soubory kachlů. **1)** Brada; **2)** Bradlec; **3)** Břečtejns; **4)** Javorník; **5)** Kumburk; **6)** Pecka.

4.2.4.1 Metodika zpracování

Zpracování kachlových soborů nebylo jednoduché, neboť většina kolekcí nálezů (Brada, Bradlec, Kumburk a Pecka) nebyla dodnes zkompletována. Materiál z Břečtejns a Javorníku sice byl uložen v jednom celku, nebyl však doposud nikterak roztríděn a fragmenty kachlů byly uloženy společně s ostatní užitkovou keramikou. U každého souboru se nejprve pokusím popsat jeho nálezové okolnosti a s nimi související výpovědní možnost jednotlivých kolekcí, která se pochopitelně mění společně se způsobem jejich získání. U každého zlomku došlo k jeho posouzení z pohledu typologie a morfologie. Ke třídění jsem použil v praxi osvědčených postupů, jež v základě vypracovali Zdeněk Smetánka a Zdeněk Hazlbauer, na jejichž práci poté navázali i další badatelé (*Hazlbauer 1986; Hazlbauer – Richter 1990; Hazlbauer – Frýda 1991; Smetánka 1968; 1969* aj.). Kachle tak jsou tříděny na nádobkové a komorové a další zastoupené typy. Podle příslušného typu pak byly sledovány základní morfologické vlastnosti (typ okrajové lišty, tvar komory, ČVS atd.). Důležitým aspektem je i

pozorování výrobně technologických vlastností jednotlivých kachlů. Jedná se primárně o keramickou hmotu, ze které byly kachle vyráběny. Z tohoto hlediska bylo použito dělení do keramických skupin, protože třídění na keramické třídy by v tomto případě vedlo ke zkreslení. Dále byly sledovány stopy, které se mohly dochovat po práci hrnčíře (otisky na zadní části ČVS, rýhy po proražení záchytného otvoru atd.). Rovněž byly pozorovány možné konstrukční a provozní pozůstatky na kachlích (zbytky nebo otisky mazanice, očazení atd.). Hlavní pozornost byla, vzhledem k charakteru zpracovaných souborů, věnována popisu a interpretaci reliéfu ČVS. Metodika byla použita opět podle osvědčených postupů, kterou nastínil v řadě svých publikací Zdeněk Hazlbauer a jeho následovníci (například *Hazlbauer 1998; Brych 2004; Pavlík – Vitanovský 2004; Krása 2008*). V rámci ikonografického posouzení bylo pochopitelně přistoupeno i k dohledání analogií, které se primárně zaměřilo na územně blízké oblasti a posléze i vzdálenější území v rámci střeoevropského prostoru. Na základě všech výše zmíněných aspektů bylo v závěru přistoupeno k dataci jednotlivých kachlů. Nádobkové kachle s pravouhlým ústím kachle bohužel neumožňující bližší časové zařazení. Zpracování dvou souborů ze Sezimova Ústí ukázalo, že jejich metrické ani morfologické znaky nejsou chronologicky určující (*Hazlbauer – Richter 1990*). Většinu nádobkových kachlů tak lze zařadit pouze obecně. Oproti tomu komorové kachle díky svému vývoji dovolují alespoň částečné časové zařazení. Důležité jsou nálezné okolnosti, stylová analýza reliéfu, posouzení výrobních a technologických znaků a v neposlední řadě pak srovnání s tvarově a výtvarně podobnými kachli z jiných lokalit. Stylová analýza pochopitelně s sebou přináší určení výroby matrice, nikoli vznik daného kachle. V neposlední řadě je nutno brát v potaz životnost jednotlivých kachlů a možnost jejich částečné recyklace v tělesech mladších kamen.

Pro větší přehlednost opět budu používat v textu zkratky pro označení nálezů z jednotlivých lokalit (Brada: *BA*; Bradlec: *BC*; Břečtejn: *BR*; Javorník: *JA*; Kumburk: *KU*; Pecka: *PC*), stejně tak budu pojem motiv někdy nahrazovat zkratkou *MT*.¹⁰⁸ Kompletní a podrobný výčet všech nálezů kachlů je obsažen v příloze (kapitola 8.2).

Přehled keramických skupin kamnářské produkce

Jako příspěvek k bližšímu poznání výroby a distribuce považuji pozorování složení keramické hmoty, ze které byly kachle vyráběny. Jak jsem již uvedl v kapitole věnované stolní a kuchyňské keramice, v současné době je hojně využíváno členění souborů do keramických tříd, které zohledňují technologické vlastnosti jedince. Kolekce kamnářské keramiky jsem se však rozhodl členit do keramických skupin. Tento pojem je totiž vůči předchozímu obecnější, což se ukázalo při charakteru jednotlivých kolekcí jako přednost. Celkem jsem vyčlenil 17 keramických skupin, které byly zastoupeny ve vyhodnocených souborech. Tyto skupiny byly určeny na základě makroskopického pozorování. Protože keramická hmota k výrobě kachlů se neukázala být tolik variabilní jako v případě užitkové keramiky, nevytvářel jsem pro

---

¹⁰⁸ Motiv 7 z hradu Kumburku tak může být zkrácen na: *MT KU 7*.

každou lokalitu vlastní systém keramických skupin, ale pouze jeden obecný. Označení skupin je pomocí numerické hodnoty, jež je doplněna o zkratku *KACH*.

Keramická skupina KACH 1

Výpal je oxidační a keramika dosahuje oranžových odstínů. Hmota obsahuje větší množství jemné písčité příměsi (<1,5 mm), která se projevuje jednak na lomu, ale i na vnější ploše ČVS. Povrch keramiky tak působí jemně drsným, někdy až lehce pórovitým dojmem. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Brada, Bradlec, Kumburk, Pecka, Břečtejn.

Keramická skupina KACH 2

Výpal je oxidační a keramika dosahuje světlých oranžových odstínů. Keramická hmota je velmi jemná a obsahuje pouze menší množství drobné písčité příměsi (<1 mm), což se projevuje téměř hladkým povrchem, pokud je motiv dobře otisknut. Svým charakterem je blízká předchozí skupině KACH 1, od které se odlišuje především velikostí písčitého ostřiva. U některých jedinců je jejich vzájemné odlišení komplikované. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Brada, Bradlec, Kumburk, Pecka.

Keramická skupina KACH 3

Výpal je oxidační a keramika dosahuje sytě oranžových (cihlových) odstínů. Hmota obsahuje větší množství jemné písčité příměsi (<1,5 mm), které se projevuje jednak na lomu, ale i na vnější ploše ČVS. Povrch keramiky působí lehce pórovitým dojmem. Svým charakterem je blízká KACH 1, liší se barvou a větším obsahem písčité příměsi. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Brada, Kumburk.

Keramická skupina KACH 4

Výpal je oxidační a keramika dosahuje světlých oranžových odstínů. Keramická hmota je velmi jemná a obsahuje menší množství jemné písčité příměsi (<1,5 mm), což se projevuje téměř hladkým povrchem. Svým charakterem je blízká s KACH 1, liší se přidáním nadržené slídy. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Kumburk.

Keramická skupina KACH 5

Výpal je oxidační a keramika dosahuje oranžových odstínů. Svým charakterem je totožná s KACH 1, oproti ní je však povrch ČVS překryt světlou hlinkou. Zastoupení: Bradlec, Kumburk, Pecka, Břečtejn.

Keramická skupina KACH 6

Výpal je oxidační a keramika dosahuje oranžových odstínů. Svým charakterem je totožná se keramickou skupinou KACH 2, liší se barvou (světlejší) a povrchem ČVS, který není tak pórovitý. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Bradlec, Kumburk, Pecka.

Keramická skupina KACH 7

Výpal je oxidační a keramika dosahuje oranžových odstínů. Svým charakterem je totožná s KACH 1, liší se užitím slídového překryvu na ČVS. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Bradlec, Kumburk.

Keramická skupina KACH 8

Výpal je oxidační a keramika dosahuje oranžových odstínů. Svým charakterem je totožná s KACH 2. ČVS je však překryta bílou engobou a světlou zelenou transparentní glazurou. Zastoupení: Bradlec, Kumburk, Pecka.

Keramická skupina KACH 9

Výpal je oxidační. Keramická hmota je velmi jemná a obsahuje menší množství drobné písčité příměsi (<1 mm), což se projevuje téměř hladkým povrchem. Svým charakterem je blízká se skupinou KACH 2, liší se barvou, která je béžových až šedých odstínů. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Kumburk.

Keramická skupina KACH 10

Výpal je oxidační. Hmota obsahuje větší množství jemné písčité příměsi (<1,5 mm), která se projevuje jednak na lomu, ale i na vnější ploše ČVS. Povrch keramiky působí lehce pórovitým dojmem. Svým charakterem je blízká se skupinou KACH 1, liší se barvou, která je béžových až šedých odstínů. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Kumburk.

Keramická skupina KACH 11

Výpal je oxidační a keramika dosahuje oranžových odstínů. Svým charakterem je totožná se skupinou KACH 2. ČVS je však překryta bílou engobou, na kterou je aplikována zelená, modrá a žluté glazura. Zastoupení: Kumburk.

Keramická skupina KACH 12

Výpal je oxidační a keramika dosahuje oranžových odstínů. Keramická hmota je velmi jemná a obsahuje menší množství jemné písčité příměsi (<1,5 mm), což se projevuje jemně drsným povrchem). Svým charakterem je blízká se skupinou KACH 1, liší se přidáním nadrcené slídy. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Kumburk, Pecka.

Keramická skupina KACH 13

Výpal je oxidační a keramika dosahuje sytých oranžových odstínů. Keramická hmota je velmi jemná a neobsahuje žádné ostřívo (pouze slídu), povrch je tedy jemný a reliéf je kvalitně obtisknutý. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Zastoupení: Kumburk.

Keramická skupina KACH 14

Výpal je redukční/oxidační a keramika dosahuje světle šedé/oranžové barvy. Keramická hmota je velmi jemná a neobsahuje téměř žádné ostřívo, povrch je tedy jemný a reliéf je kvalitně obtisknutý. ČVS je však překryta bílou engobou a světlou zelenou transparentní glazurou. Zastoupení: Pecka.

Keramická skupina KACH 15

Výpal je oxidační a keramika dosahuje světle béžové barvy. Keramická hmota je jemná a obsahuje písčité ostřívo. ČVS je však překryta tmavě hnědou transparentní glazurou. Zastoupení: Pecka.

Keramická skupina KACH 16

Výpal je oxidační a keramika dosahuje oranžových odstínů. Hmota obsahuje větší množství jemné písčité příměsi (<2 mm), která se projevuje jednak na lomu, ale i na vnější ploše ČVS. Povrch keramiky působí lehce pórovitým dojmem, místy naopak krupičkovým povrchem. Povrchová úprava ČVS je ponechána v režné podobě. Svým charakterem je velmi podobná skupině KACH 1. Zastoupení: Javorník, Břečtejn.

Keramická skupina KACH 17

Výpal je oxidační a keramika dosahuje světle šedých, někdy až odstínů bílé barvy. Hmota je z velmi jemného materiálu, který je ostřen písčitou příměsí (<2 mm). Tvrdost výpalu je proměnlivá (od velmi tvrdé až po nekvalitní). Není totožná se skupinou KACH 10. Zastoupení: Javorník, Břečtejn.

1

2

3

4

5

6

7

8

obr. 60: Příkladů vybraných keramických skupin kachlů. **1)** KACH 1; **2)** KACH 2; **3)** KACH 4; **4)** KACH 5; **5)** KACH 6; **6)** KACH 8; **7)** KACH 10; **8)** KACH 12.

obr. 61: Příklady vybraných keramických skupin kachlů. **1)** KACH 13; **2)** KACH 14; **3)** KACH 15; **4)** KACH 16 (vlevo) a KACH 17 (vpravo).

4.2.4.2 Brada

Pro tuto kolekci kachlových zlomků nedisponujeme bližšími nálezovými údaji. Je pravděpodobné, že byly vyzvednuty během devastace lokality, která probíhala od druhé poloviny 19. století, kdy zde docházelo k rozebírání hradu a těžbě pískovce. Můžeme předpokládat, že nálezy pochází z jádra hradu. V dnešní době jsou artefakty uloženy v depozitáři muzea v Jičíně. Do této instituce byly v minulosti přemístěny i sbírky muzea v Železnici, které rovněž obsahovaly několik předmětů lokalizovaných na hrad Brada. Jedná se tedy o nestratifikované nálezy, u kterých je známo pouze místo objevu. Výpovědní možnosti jsou dále omezeny zjevnou selekcí souboru, neboť byly do muzeí zjevně uloženy pouze sběratelsky hodnotné předměty, neboť většinu kolekce tvoří zlomky ČVS.

Soubor zlomků kachlů z hradu Brady tvoří celkem 51 ks (5975 g), z nichž 38 jedinců jsou části komorových kachlů, zbytek představují zlomky nádobkových kachlů. Nádobkové kachle (13 ks) se až na jednu výjimku dochovaly pouze ve velmi fragmentárním stavu. Ve všech případech se jedná o horní zakončení. Okraje jsou ve většině případů pouze vodorovně seříznuté. Všechny pochází z jedinců se čtvercovým ústím. Jejich vnitřní výzdoba byla tvořena lištou a vnější strana byla doplněna o vývalkovou šroubovici. Jak bylo uvedeno, z tohoto typu kachlů se dochovaly pouze zlomky, výjimku tvoří téměř kompletně dochovaný nádobkový kachel s pravoúhlým ústím a nízkou komorou (ústí: 197 × 195 mm, výška: 152 mm, váha 1152 g). Okraj kachle je rovněž pouze vodorovně seříznutý, na vnitřní straně se nachází lišta.

Na plášti kachle se kromě vývalkové šroubovice dochoval i poměrně mohutný zbytek mazanice, na kterém se v dobrém stavu dochoval otisk šroubovice sousedního kachle (obr. 174: 6).

Komorové kachle (38 ks) jsou zastoupeny především zlomky ČVS. Fragmenty komor se dochovaly v několika málo případech (4 ks). Pouze u římsového korunního kachle (MT BA 7) lze uvést metrické údaje, u ostatních to jejich zlomkovitost neumožňuje. Rozměry ČVS jsou: 191 × 121 mm (k celkové výšce je nutno připočíst 65 mm, což je rozměr stupňovitých štítů, které ČVS doplňují), jeho komora byla kuželovitá a hluboká (137 mm). Okrajová lišta (pokud se dochovala) byla u všech ČVS hranolová. Ačkoliv je soubor značně zlomkovitý, lze na základě analogií předpokládat, že většina ČVS základních řádkových kachlů měla čtvercový formát, pouze kachel s heraldickým šlechtickým motivem (MT BA 6) byl obdélného formátu. Oba římsové kachle byly obdélného formátu (MT BA 7 byl však stupňovitými štíty doplněný na čtvercový formát).

Všechny keramické zlomky souboru byly oxidačně vypáleny. Pozůstatky po výrobě na sobě nesla většina nálezů. Na zadních stranách ČVS jsou patrné otisky prstů po vtlačování do formy, na několika jedincích hrnčír použil k vtlačení textil, který po sobě rovněž zanechal otisky. Zadní části a komory (pokud se dochovaly) nesou stopy po očazení. Soubor je z hlediska technologie téměř jednotný, neboť většinu kachlů (36 ks) lze přiřadit ke keramické skupině KACH 1. Další dvě zastoupené keramické skupiny KACH 2 a 3 jsou přítomny pouze jedním fragmentem. Jak vyplývá z přehledu keramických skupin, povrch většiny jedinců je ponechán v původní rezné podobě. Pouze jeden fragment je překryt světlou hlinkou (MT BA 6), je však možné, že k aplikaci došlo až po zasazení jedince do tělesa kamen, protože druhý zlomek tohoto motivu přetřený nebyl. Zajímavé je rozličné zabarvení dvou zlomků (prokazatelně z jednoho jedince), které dokládá, že na vliv odstínu barvy keramiky mohou mít i okolnosti jejich uložení v zemi.

typ kachle	počet zlomků
nádobkový	13
komorový	38
celkem	51

	KACH 1	KACH 2	KACH 3
počet kusů	49	1	1

obr. 62: Brada. Typologické roztřídění kachlů.

obr. 63: Brada. Roztřídění kachlů podle keramických skupin

Ikonografie souboru

Námět s náboženskou tematikou je zastoupen pouze jedním výjevem (motiv BA 1; obr. 172: 4). Je zde zachycen zlomek části těla okřídlené postavy držící mluvící pásku. Podle analogií z jiných lokalit je zřejmé, že nejde o anděla, ale o evangelistu Matouše, který byl jako anděl často vyobrazován. Z Prahy například pochází vypočtení Matouše jako stojícího anděla, rovněž doplněné o nápisovou pásku (Richterová 1982, 37, pol. 184, tab. 40:5). Fragment postavy evangelisty Matouše byl rovněž nalezen v Telči (Krása 2008, 26, pol. 55).

Téměř shodný exemplář pochází z Plzně, zde však se dochoval pouze fragment těla (*Orna 2005*, 54, pol. UMP 8047). Ve stejném stylu je zobrazen i evangelista Lukáš jako postava s býčí hlavou z Pardubic (*Brych 2004*, 80, pol. 143) a Plzně (*Orna 2005*, 54, pol. NMP 46731). Totožná je především poloha rukou (pravá ruka nese jablko a levá je položena na nápisovou pásku) i způsob ztvárnění klína. Obdobné znázornění evangelisty Jana jako orla pochází z Klatov (*Hazlbauer 1998*, 142, obr. 85) a dolní tvrze v Kestřanech (*Jiřík – Kypta 2013*, 57, pol. 17). Kompletně se tento motiv dochoval mezi nálezy z hradu Kumburku (motiv KU 6)

Skupinu světských námětů tvoří tři motivy. V prvním případě je na zlomku ČVS vyobrazena dvojice loveckých psů (motiv **BA 2**; obr. 172: 5). Sice se dochovala pouze přední část obou zvířat, ale podle analogie z hradu Kumburku (motiv KU 23) je zřejmé, že byli doprovázeni psovodem. Reliéfy s loveckými psy (v rozdílném provedení) známe i z jiných lokalit, například ze Sedlčan či Malé Strany (*Vařeka 1997*, 402; *Zavřel 1998*, 219).

Další dva motivy (BA 3 a 4), které znázorňují turnajovou scénu, spolu patrně souvisí a mohly být součástí jednoho tělesa kachlových kamen. Až na drobnosti se jedná o zrcadlově shodné motivy rytířů na koni se zdviženým kopím a doprovázených psy. Motiv **BA 3** (obr. 172: 8) zachycuje jezdce vyrážejícího doleva, zatímco motiv **BA 4** (obr. 172: 9) zpodobňuje rytíře jedoucího doprava. Ztotožnění výjevu s turnajovou, a nikoli bojovou scénou umožňuje charakteristické zakončení kopí. Postroj koně je velmi detailně propracovaný, stejně tak je provedena i ochranná zbroj obou rytířů s vlajíci fafrnochy na svých přilbách. Jediným podstatným rozdílem mezi variantou jezdce doprava a doleva se nachází v horním rohu ČVS blízko ukončení hrotu kopí. Na variantách doprava sedí na kopí pták, zatímco jezdec vyrážející směrem doleva má nad koncem kopí umístěné gotické písmeno a u nohou koně je umístěna stylizovaná lilie. Pro tento výjev existují totožné analogie ze čtyř nepříliš vzdálených šlechtických sídel. Jedná se o kompletní ČVS z Hrubé Skály (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3: 3), zlomek z hradu Rýzmburku (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), tvrze Starých Hradů (*Pavlík 2006*, 6) a hradu Kumburku (motiv KU 18 a 19). Zrcadlově komponované turnajové (bojové) scény dvou jezdců nejsou v našem prostředí neobvyklé, za všechny příklady lze uvést exempláře z hradu Kyšperku (*Kaiser 1979*), Brna (*Kráska 2008*, 60, pol. 160, 161), Kutné Hory (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 368, pol. 547, 548) a hradu Rábí (*Hazlbauer 1993a*). Podobné provedení turnajové scény pak nese například další exemplář z Brna (*Kráska 2008*, 61, pol. 165) a kachel z neznámě lokality na Chrudimsku (*Frolík 2003*, 51, pol. 73).

Heraldické motivy jsou zastoupeny dvěma výjevy. V prvním případě se dochovala část korunované orlice (motiv **BA 5**; obr. 172: 2), která je detailně ztvárněna. Ocas zvířete pravděpodobně přecházel ve stylizovanou stuhu, která vyplňovala spodní část reliéfu. Přímá analogie opět pochází z hradu Kumburku (motiv KU 39). Podobně řešen je i reliéf z hradu Orlíku u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 397, pol. 862) a Nového Strašecí (*Hazlbauer 1993b*, 19).

Druhý motiv (**BA 6**; obr. 172: 6) se dochoval pouze ve dvou malých zlomcích. Podle analogií, které pochází z hradu Kumburku (motiv KU 45), Miletína (nepublikováno), hradu Rýzmburku (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 895, pol. 11) a Starého Bydžova (*Koudelka 1911*, 4), lze ve fragmentech rozpoznat výjev, který tvořila kolčí přilba s bohatě provedenými fafrnochy, která je usazena na nakoso postavený štít. Nálezům z Miletína a Rýzmburku se dochovalo i pole štítu, ve kterém byla umístěna labuť. Mezi rody, které nesly labuť jako erbovní znamení, patřili například Švamberkové (*Myslivoček 2006*, 37).

Počtem fragmentů (26 ks) je nejhojněji zastoupen motiv **BA 7** (obr. 172: 1), který se podařilo rekonstruovat téměř celý včetně komory. Jedná se o římsový korunní kachel obdélného formátu. Reliéf kachle je tvořen dvěma fiktivními nápisy, které jsou oddělené stylizovanou rostlinou rozvilinou, která je shora lemována prutem. Kachel je ukončen stupňovitými štíty, které ho tak doplňují do čtvercového formátu. Komora byla kuželovitá s oválným vyhřívacím otvorem. V plášti komory se dochovaly záchytné otvory čochovitého a oválného tvaru. Analogie pochází opět z nedalekého Kumburku (motiv KU 49). Neobvyklé horní ukončení římsového korunního kachle stupňovitým štítem bylo použito i na exempláři z Nového Města pražského (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 439, pol. 1322).

Druhý římsový korunní kachel na sobě nese další ornamentální výjev (motiv **BA 8**; obr. 172: 3). Jde o téměř kompletní ČVS, která je zdobena hrozny vinné révy, jež jsou odděleny dvěma diagonálními pruty, obdobný motiv pochází z Mladé Boleslavi (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 181, pol. 1277). Poslední motiv **BA 9** (obr. 172: 7) se nepodařilo blíže určit, neboť na zlomku ČVS se dochovala pouze část ozdobného reliéfu. Mohlo by se jednat o část heraldického nebo ornamentálního výjevu.

Celkové zhodnocení souboru

Přestože kolekce kachlových zlomků z hradu Brady není příliš početná (51 ks), přineslo její zpracování nové poznatky. V první řadě se jedná o doložení přítomnosti minimálně jednoho tělesa kachlových kamen. Výskyt dvou různých korunních kachlů spíše svědčí pro větší počet těles. Podle technologického hlediska je soubor homogenní a většinu zlomků představují kachle, jež možno zařadit do keramické skupiny KACH 1. Námětové spektrum je při celkovém počtu devíti motivů různorodé a jsou zde zastoupeny hlavní skupiny námětů středověkých reliéfních kachlů. Díky písemným zprávám, které hrad zmiňují pustý již k roku 1500, slouží kolekce jako vhodný srovnávací materiál pro podobné soubory z okolí. Především pomáhá upřesnit chronologické zařazení některým motivům z nedalekého hradu Kumburku. Jestliže byl hrad opuštěný již na počátku 16. století, lze předpokládat, že kachlová kamna zde byla postavena ještě o určitou dobu dříve. Tomu odpovídá i charakter reliéfu, který lze obecně zařadit do 2. poloviny 15. století. Bohužel dochované relikty hradu neumožňují provést jeho stavební rekonstrukci, která by nám napomohla odhadnout počet prostor, ve kterých bychom mohli předpokládat provoz kamen.

Motiv	počet kusů	min. počet jedinců	KACH
MT BA 1	1	1	2
MT BA 2	1	1	1
MT BA 3	2	1	1
MT BA 4	2	2	1
MT BA 5	2	1	1
MT BA 6	2	1	1
MT BA 7	26	8	1
MT BA 8	1	1	1
MT BA 9	1	1	3
neurčeno	0	0	
celkem	9	38	17

obr. 64: Brada. Zastoupení jednotlivých motivů, minimální počet jedinců a určení keramických skupin.

4.2.4.3 Bradlec

Podobně jako u minulé lokality, ani pro nálezy z Bradlece nedisponujeme žádnými náleзовými okolnostmi. Uloženy jsou v muzeu v Jičíně (včetně sbírky z muzea v Železnici) a Lomnici nad Popelkou. Jedná se o značně fragmentární kolekci, je tedy možné, že se jedná spíše o nálezy pocházející z povrchových sběrů, které se dostaly do muzejních sbírek, než o výsledek amatérských výkopů, během kterých by jistě došlo k většímu počtu nálezů v celistvější podobě.

Většinu souboru tvoří zlomky ČVS komorových kachlů (26 ks). Samotné pláště komor se dochovaly výjimečně, a to pouze jako zbytky doléhající k vyhřívací stěně. Pouze jedna ČVS se zachovala v úplnosti, přesto lze dle zlomků určit, že se v souboru nachází čtyři římsové (korunní) kachle a dvanáct variant základních řádkových kachlů. Nádobkové kachle jsou zastoupeny pouze sedmi fragmenty. Jedná se o vodorovně seříznuté okraje, které tvořily pravoúhlé ústí. Na vnější straně se dochovaly typické ryté šroubovice a pozůstatky mazaniceového výmazu.

Z důvodu fragmentárnosti je složitý soubor technologicky podrobněji popsat. Na několika zlomcích se dochoval otisk textilu na zadní straně ČVS. Stejně tak většina zlomků nese stopy po očazení. Celkem byl materiál rozčleněn do šesti technologických skupin. Nejpočetnější zastoupení má podobně jako u minulé lokality skupina KACH 1 (16 ks). Poté následuje skupina KACH 2 (4 ks) a další skupiny jsou přítomny pouze okrajově (KACH 5–8). Krom režné podoby povrchu ČVS se zde objevuje překrytí světlou hlinkou, popřípadě slídou. Jeden kachel byl zeleně glazovaný.

typ kachle	počet zlomků
nádobkový	7
komorový	25
celkem	32

obr. 65: Bradlec. Typologické roztřídění kachlů.

	KACH 1	KACH 2	KACH 5	KACH 6	KACH 7	KACH 8
počet kusů	15	13	1	1	1	1

obr. 66: Bradlec. Roztřídění kachlů podle keramických skupin.

Ikonografie souboru

Náboženské motivy jsou v souboru zastoupeny výjevem zachycujícím klanění tří králů (motiv **BC 1**; obr. 173: 3). Z reliéfu se však dochovala pouze část střechy a zlomek koruny Panny Marie. Právě díky části koruny můžeme motiv s jistotou zařadit a neuvažovat o jiných alternativách, kde se rovněž objevuje střecha (například hrncířská dílna). Lze zmínit zajímavost, že koruna Panny Marie nebyla umístěna do svatozáře, jak je to obvyklé v jiných případech (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 37–38).

Mezi skupinu náboženských motivů lze (podle vyobrazených postav) zařadit i motiv **BC 12** (obr. 173: 9), i když náš výjev tuto kategorii přesahuje do oblasti profánní, neboť patrně vyjadřuje politický postoj objednavatele (viz celkové zhodnocení). Na zlomku ČVS se dochovala část poprsí biskupa v ornátu. Podle analogie z tvrze Suchá (dnes Staré Hradky) můžeme doplnit zbytek motivu (*Pavlík 2006*, 7). Na ČVS se nacházejí dvě postavy, první je papež (podle tiáry a klíče jako symbolu Petrova nástupce), druhým je (arci)biskup (podle ornátu a berly). Výjev patrně zachycuje moment intronizace.

Heraldické náměty jsou přítomny zemskými znaky. Český lev je zde zobrazen netradičně, neboť je umístěn do malého štítu, který je lemován geometrickým ornamentem, jenž je tvořen plastickým vývalkem (motiv **BC 2**; obr. 173: 4). Totožný výjev je znám i z hradu Kumburku (motiv KU 36) a České Lípy (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 393, pol. 817). Reliéf s císařským orlem se dochoval pouze ve zlomku (motiv **BC 3**; obr. 174: 2). Konkrétně se jedná o dolní část s pařátem držícím meč. Císařský znak je umístěn do medailonu tvořeného prutem a perlovcem. Plocha ČVS je překryta světlou hlinkou. Erb Starého Města pražského, umístěný do štítu, nese zlomek ČVS, na jehož vnitřní straně se velmi zřetelně dochoval otisk textilie (motiv **BC 4**; obr. 173: 2).

Světské výjevy jsou zastoupeny válečnými náměty. V prvním případě se jedná o skupinu nejméně tří pěších bojovníků (motiv **BC 6**; obr. 173: 6). Všichni kráčejí vlevo a jsou rozličně vyzbrojeni (cep, kuše a tesák, meč). V podobných zobrazeních bývají často spatřováni husité (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 98). Nálezu z Bradlece je blízký exemplář z Prahy (*Brych 2004*, 123, pol. 272). Z dalšího motivu (motiv **BC 5**; obr. 173: 10) se dochovala pouze spodní část jedné postavy vyzbrojené mečem. Přiřazení k přechozímu motivu není možné, protože se neshoduje profil okrajových lišt. Přesto je pravděpodobné, že se jedná o část scény s pěšími bojovníky.

Na rozdíl od předchozího souboru se v nálezech z Bradlece vyskytuje větší množství římsových kachlů. V prvním případě se jedná o téměř kompletní tvar, kterému chybí pouze zadní část pláště komory (motiv **BC 7**; obr. 173: 1). Široký výžlabek je vyplněný rostlinným ornamentem. Pod cimbuřím je umístěn fiktivní nápis. Tento kachel má na rozdíl od ostatních

povrch stříbřitý, kterého bylo dosaženo přidáním biotitu (slídy). Totožný nález pochází opět z Kumburku (motiv KU 111) a města Jičina (*Tomášková 1999*, 47). Ostatní římsové kachle již nesou ornamentální geometrickou výzdobu. Další římsový korunní kachel je zdobený ornamentem z kosočtverců (motiv **BC 9**; obr. 173: 5). Shodný námět pochází z Kumburku (motiv KU 57). Stejně exempláře byly nalezeny ještě na nedaleké tvrzi v Bříšťanech (*Burgert 2006*, 187) a v kompletní podobě ve Starém Bydžově (*Koudelka 1911*, 3). Oproti tomu motiv **BC 10** (obr. 173: 8) nese poměrně často se vyskytující architektonický ornament v podobě slepé kružby. Z bližších analogií lze uvést například nález z hradu Rýzmburku (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 896, pol. 14), Chrudimi (*Frolík 2003*, 67, pol. 111) či Velkého Meziříčí a Velké Bíteše (*Krása 2008*, 130, pol. 412). Totožný nález pochází opět z hradu Kumburku (motiv KU 50). Ve zlomku ČVS, který tvoří především okrajová lišta, lze na základě okrajů okvětních lístků rozpoznat pětilistou rozetu (motiv **BC 16**; obr. 174: 1). Podobný námět pochází z hradu Jánský Vrch ve Slezsku (*Krása 2008*, 145, pol. 461).

Jediný kachel s povrchem upraveným glazurou nese spodní část portrétního výjevu (motiv **BC 11**; obr. 174: 4). Ačkoliv se dochoval pouze prutový vývalek a spodní část nepříliš čitelného motivu, lze díky analogiím (kupříkladu Praha) ztotožnit kachel s dobově oblíbenými portrétními římsovými kachli (*Richterová 1982*, 53, pol. 351, tab. 62:3). Ostatní zlomky ČVS se dochovaly pouze v menších zlomcích, proto tak nelze s jistotou určit jejich námět. Ve třech případech se jedná o části okrajových lišt (motiv **BC 8, 15, 17**). Motiv **BC 13** (obr. 174: 5) tvoří část lidské postavy, která je ztvárněna velice nekvalitně. Z posledního motivu **BC 14** (obr. 173: 6) se dochoval pouze kruhový medailon s blíže neurčeným námětem.

Celkové zhodnocení souboru

Z Bradlece pochází menší soubor kachlových zlomků (32 ks), přesto bylo jeho zpracování přínosné. Celková variabilita kolekce (námětová, typologická a technologická) a chronologické určení dovoluje přepokládat existenci minimálně dvou těles kachlových kamen v průběhu existence hradu. Většinu nálezů lze obecně zařadit do 2. poloviny 15. století. Za nejmladší motiv z tohoto sídla lze považovat portrétní zeleně glazovaný kachel, jež se hlásí do 1. poloviny 16. století. Výrazná absence nálezů zařaditelných do 16. století z Bradlece naznačuje postupnou stagnaci stavebních úprav, když během tohoto století hrad již neplnil svou sídelní funkci. Od 40. let 16. století byl již součástí kumburského panství a k roku 1607 je zmiňován jako pustý.

Pozornost si zaslouží motiv BC 12, jenž zachycuje moment intronizace (arci)biskupa. Z písmenných pramenů víme, že hrad Bradlec vlastnili na přelomu 14. a 15. století příslušníci rodu z Jenštejna. Bratr Pavla a Václava byl pražský arcibiskup Jan z Jenštejna (ve funkci 1379–1396, zemřel roku 1400). Všichni bratři pak využívali též přídomku z Bradlece a Suché (dnes Staré Hrady u Libáně), kterou rovněž vlastnili (*Špráchal 2002*, 5–6). Je tedy pravděpodobné, že postavu církevního hodnostáře lze ztotožnit s postavou pražského arcibiskupa Jana.

Analogický motiv pochází i ze sídla Suchá. Zůstává otázkou, zda byla forma zhotovena u příležitosti jmenování Jana (1379), nebo zda ve výjevu můžeme spatřovat pozdější spory biskupa s králem Václavem IV. Janův synovec Václav, sídlící na Bradleci, dokonce vedl společně s bratry drobnou válku proti králi, kterou ukončil až zásah zemské hotovosti v roce 1417, kdy byl hrad Bradlec dobyt. Sídllo Suchá bylo prodáno roku 1418 Janu Kostelákovi z Kostelce (*Šimek a kol. 1989, 462*), kachlový motiv zde tedy musel být přítomen před tímto datem. Jako možné období vzniku reliéfu se tak jeví období mezi léty 1379–1418.

Motiv	počet kusů	min. počet jedinců	KACH
MT BC 4	1	1	1
MT BC 5	1	1	1
MT BC 6	3	1	1
MT BC 8	1	1	1
MT BC 13	1	1	1
MT BC 15	1	1	1
MT BC 1	1	1	2
MT BC 2	6	3	2
MT BC 9	1	1	2
MT BC 10	1	1	2
MT BC 12	1	1	2
MT BC 14	1	1	2
MT BC 16	2	1	2
MT BC 3	1	1	5
MT BC 17	1	1	6
MT BC 7	1	1	7
MT BC 11	1	1	8
neurčeno	0	0	
celkem	25	19	

obr. 67: Bradlec. Zastoupení jednotlivých motivů, minimální počet jedinců a určení keramických skupin.

4.2.4.4 Kumburk

Zřícenina hradu se stala na počátku 20. století předmětem zájmu řady amatérských badatelů, kteří zde prováděli neodborné výkopové práce se snahou nalézt sbírkově zajímavé předměty. Část těchto nestratifikovaných nálezů se posléze dostala do depozitářů místních muzeí. Tyto artefakty se podařilo dohledat ve sbírkách muzeí v Jičíně, Lomnici nad Popelkou a Nové Pace. Nejvíce nálezů je dnes umístěno v hradeckém muzeu, tyto předměty sem však byly v 70. letech přemístěny z novopackého muzea. U všech postrádáme jakékoli bližší informace (místo nálezů, hloubka atd.). Jedinou informací nám přináší lístek, který je součástí souboru uloženého v Hradci Králové, na němž se dovídáme, že výkopy provedl v srpnu 1932 Václav Fejfar z Nové Paky. Protože se část nálezů, umístěných v různých depozitářích, od sebe prakticky neliší, je možné, že většina kachlů pochází z Fejfarovy terénní činnosti.

Jediné stratifikované nálezy, u kterých známe i původní umístění, pochází ze zmíněných záchranných akcí pracovníků turnovského muzea.¹⁰⁹ Nálezy kachlů byly objeveny v budově strážnice u první hradní brány v roce 2006.¹¹⁰ Jednalo se o fragmenty vážící dohromady více jak 18 kg, které kdysi bývaly součástí jednoho kamnového tělesa (*Prostředník – Hartman 2007, 90*). V souboru se podařilo rozpoznat celkem tři různé motivy komorových kachlů a jeden typ nádobkového kachle (motiv KU 82, 121, 122).

Soubor nestratifikovaných nálezů z hradu, které byly vyzvednuty před organizovanými památkovými zásahy, čítá přes 620 ks (celková váha činí přes 36 kg). Jelikož se jedná o značně různorodý materiál pocházející z dlouhého časového období (15. – poč. 17. století) a několika těles kachlových kamen, je složité charakterizovat soubor jako celek. Opět zde můžeme sledovat snahu vybrat do sbírky pouze reprezentativní nálezy, neboť je soubor tvořen zejména zlomky ČVS.

Celkem se zde nachází pouze 79 zlomků (přibližně 2,5 kg) nádobkových kachlů. Z hlediska typologie se nejčastěji objevuje okraj vodorovně seříznutý či jednostranně zaoblený. Dochované zlomky nedovolují určit rozměry jednotlivých kachlů. Na zlomcích těl se běžně vyskytuje záchytná šroubovice, a to jak v ryté, tak i vývalkové podobě. Několik dochovaných rohových okrajů dokládá, že v souboru byly zastoupeny kachle s pravoúhlým, pravděpodobně čtvercovým ústím (obr. 191: 1–5). Nebyly zachyceny žádné okraje svědčící o kruhovém ústí. Podle sklonů okrajů a umístění vnitřní výzdobné obvodové lišty lze předpokládat, že se většinou jednalo o nádobkové kachle vysoké. Výzdobná obvodová lišta má různorodé profily (nejčastěji oblý a špičatý). Výpal všech zlomků byl oxidační a kvalitní. Barva keramiky se pohybuje v odstínech oranžové, výjimečně se objeví zbarvení béžové nebo hnědé. Na jednom z nádobkových kachlů se při okraji dochoval mohutný zbytek mazanického výmazu, na kterém je dochován otisk vývalkové šroubovice sousedního kachle. Z výzkumu turnovského muzea pochází zlomky nádobkového kachle s nízkou komorou (minimálně tři jednici) s čtvercovým ústím (16,5 × 15,7 cm, výška komory 10 cm). Tyto exempláře mají rytou záchytnou šroubovici a okraj vodorovně seříznutý. Výpal je oxidační a barva oranžová. Na několika zlomcích byly zachyceny pozůstatky vápenného nátěru.

typ kachle	počet zlomků
nádobkový	79
komorový	547
celkem	626

obr. 68: Kumburk.

Typologické rozřídění kachlů.

	KACH 1	KACH 2	KACH 3	KACH 4	KACH 5	KACH 6	KACH 7	KACH 8	KACH 9	KACH 10	KACH 11	KACH 12	KACH 13
počet kusů	96	237	2	5	25	112	3	4	1	4	1	7	1

obr. 69: Kumburk. Rozřídění kachlů podle keramických skupin.

¹⁰⁹ Autor děkuje Janu Prostředníkovi za zpřístupnění sbírek a poskytnutí nálezové dokumentace.

¹¹⁰ Fragment komorového kachle byl objeven ještě v roce 2008 při opravách parkánové hrady.

Komorové kachle jsou přítomny především zlomky ČVS (žádná se nedochovala kompletní). Části komor jsou velice vzácné. Je evidentní, že se nálezci soustředili na sběratelsky hodnotné ČVS a části komor patrně byly ponechány na místě. Podle nových lomů na zadních stranách ČVS je pravděpodobné, že části komor byly dokonce záměrně odlamovány. U chronologicky nejmladších nálezů se několik komor dochovalo alespoň částečně. Vždy se jedná o již novější, tedy nízkou variantu komory, která má oproti starším vyšším kuželovitým komorám větší pravděpodobnost dochování. Okraje vyhřívacích otvorů mají podobu prožlabených okruží, či jsou jednoduše přehnuté.

Na rozdíl od předešlých dvou souborů je v této kolekci zastoupeno větší množství nálezů, které pochází z dlouhého časového období, což se projevuje různorodostí. Pro větší přehlednost jsem se proto rozhodl nálezy rozdělit podle stylového rozboru motivů na dvě skupiny, se kterými budu následně pracovat. První skupinu tvoří komorové kachle s *gotickými a pozdně gotickými výjevy* (15. – počátek 16. století). Na vnitřních stranách jejich ČVS se běžně objevují stopy otisků po vymačkávání hlíny do formy. U několika jedinců je zřetelný spirálovitý postup vymačkávání do formy. Většina středověkých kachlů náleží do keramických skupin KACH 1 a KACH 2. Výpal je tedy oxidační a barva se pohybuje v oranžových odstínech. Hlavním odlišovacím znakem tedy byla hrubost a četnost písčitého ostřiva. Povrch byl ve většině ponechán v režné podobě, pouze u některých jedinců se vyskytovalo překrytí světlou hlinkou. Úroveň reliéfu je spíše průměrná, objevují se však i motivy ve výrazně kvalitním provedení. Druhou skupinu tvoří komorové kachle s *renesančními a raně barokními motivy* (1. polovina 16. století – 1. polovina 17. století). I zde bylo možno pozorovat postup výroby jednotlivých kachlů (vymačkávání do formy, prorážení záchytných otvorů, rovnání komory do čtvercové podoby). V této skupině pak dominuje keramická skupina KACH 6, tedy oxidačně pálené zboží s oranžovou barvou. Převládá režná podoba reliéfu a úprava povrchu hlinkou nebo glazurou je spíše výjimečná. V obou časových horizontech lze u několika jedinců pozorovat užití slídy, které mělo v případě kachlů především estetický charakter. Slída byla přidávána jak do keramické hmoty, tak i pouze aplikována na povrch ČVS. Některé motivy byly vyrobeny z různých keramických hmot a určení technologické skupiny u několika reliéfů tedy není stejné (například MT KU 14, 24 a 49). V souboru starých nálezů se podařilo rozpoznat na 142 motivů. Na 128 zlomků nebylo možné přiřadit k žádnému z motivů, jde především o menší části ČVS, které postrádají výzdobu nebo je motiv nedostatečně dochován. Z nových výzkumů turnovského muzea pochází soubor kachlů, ve kterém lze identifikovat tři výzdobné motivy.

Kachle gotické a pozdně gotické (15. – počátek 16. století)

V souboru nálezů bylo rozpoznáno celkem 81 motivů. Zastoupeny jsou všechny hlavní ikonografické skupiny námětů (náboženské, mytologické, světské, heraldické a ornamentální). Nejčastěji jsou přítomny kachle základní řádkové, ale hojně se objevují i kachle římsové a korunní.

Náměty s náboženskou tematikou byly rozpoznány ve čtrnácti případech. Motiv **KU 1** (obr. 180: 1) představuje Adama a Evu u Stromu poznání, had obtočený okolo stromu má lidskou hlavu s korunou. Tento námět se na kachlích objevuje často a v různých provedeních (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 29–30). Kumburský motiv má shodnou analogii v nálezů z Plzně (*Fajt et kol. 1996*, 545, pol. 160). Rovněž motiv **KU 2** (obr. 180: 3) představuje scénu prvotního hříchu. Dochovala se pouze centrální část s hadem, jenž je od pasu nahoru znázorněn v lidské podobě s korunou, na pozadí je stylizovaná koruna Stromu poznání. Obdobný nález pochází z českokrumlovského hradu (*Ernée 2008*, 56–57, pol. 24). Zlomek nahé mužské postavy lze pravděpodobně rovněž určit jako Adama (motiv **KU 3**; obr. 180: 2), který pravou ruku vztahuje k nabízenému plodu. Motiv **KU 4** (obr. 180: 4) představuje Samsona zabíjejícího lva. Z výjevu se dochovalo torzo prostovlasého Samsona sedícího na lvu. Bojovník je oděn v kabátec s krátkým rukávem, zvláště pečlivě je znázorněno jeho šněrování. Pás má přepásaný opaskem, na kterém je zavěšena tobolka. Ze lva se dochoval ocas, část těla a tlamy, ze které trčí jazyk, který Samson pevně svírá. Jedná se o celkem běžný námět známý z řady lokalit, kumburský se však odlišuje, neboť Samson zabíjí lva s dvojitým ocasem. Z identických nálezů, jež pochází z Prahy (*Richterová 1982*, 42, pol. 245, 246, tab. 50.1,2), známe pouze části Samsonova těla a hlavu lva. Skupinu starozákonních námětů uzavírá zlomek, jenž znázorňuje blíže neurčeného proroka (motiv **KU 5**; obr. 180: 9). Dochovala se část zdobeného límce, brady a úst. Blízký motiv pochází z měst Mohelnice a Kutné Hory. V obou případech se jedná o proroka Ezechiela s mluvící páskou (*Kráska 2008*, 19, pol. 15; *Pavlík – Vitanovský 2004*, 325, pol. 79).

Mezi novozákonní motivy patří vypořádání evangelisty Matouše jako anděla sedícího na stylizovaném trůnu (motiv **KU 6**; obr. 180: 5). Totožný výjev pochází i z hradu Brada (motiv BA 1), odkazy na analogické reliéfy jsou uvedeny v předchozí podkapitole. Z Kumburku pochází 44 zlomků (minimálně 6 jedinců), díky čemuž lze výjev rekonstruovat celý. Evangelista v levé ruce přidržuje mluvící pásku a v pravé ruce drží blíže neurčitelný předmět (kříž, královské jablko?), nad hlavou se svatozáří je umístěn křížek. Křídla, jež vyrůstají z ramen, vyplňují zbytek výjevu. Motiv **KU 8** (obr. 180: 6) zachycuje Kristovo Zmrtvýchvstání. Dochoval se však pouze levý horní roh ČVS, na němž je zpodobněn Ježíš s žehnajícím gestem, nad ním je břevno, na němž jsou zavěšeny symboliky umučení a volně v prostoru jsou umístěny tři hrací kostky. Podle obdobných zobrazení lze předpokládat, že Kristus vystupoval z hrobu. Nejbližší podobný motiv pochází ze Sedlčan (*Vařeka 1997*, 402). Další zlomek těla anděla byl patrně součástí motivu adorace trůnící Panny Marie s malým Ježíšem (motiv **KU 9**; obr. 180: 8), o čemž svědčí umístění anděla k hraně ČVS. Tento typ motivu je opět znám z více lokalit, nekvalitní provedení reliéfu a velikost dochovaného exempláře však nedovolují určit bližší analogii.

Motiv **KU 11** (obr. 181: 1) zachycuje sv. Jiří zabíjejícího draka. Světec je oděn v pozdně gotickou plátovou zbroj a na hlavě má otevřenou přilbu. Drak, probodávaný kopím, se nachází podél celé spodní hrany ČVS, jeho ocas je omotán okolo předních nohou koně.

Dramatický výjev pozoruje v pravém horním rohu modlíci se princezna, v levém horním rohu lze rozpoznat zbytky nečitelné gotické majuskule. Téměř totožný exemplář (chybí písmo) pochází z Řeznické ulice v Praze (*Richterová 1982*, 34, pol. 135, tab. 35:1). Obdobný motiv pochází i z hradu Navarov, tentokrát však chybí nejen písmo, ale i princezna, která je nahrazena iniciálami „HR“ (*Brestovanský 1998*, 114–115, pol. 4). Podobný výjev znázorňuje i motiv **KU 12** (obr. 181: 3), ze kterého se však dochovala pouze menší část horní poloviny ČVS. Reliéf je nekvalitně provedený a málo čitelný, sv. Jiří opět svírá kopí a v pravém horním rohu je umístěna modlíci se princezna. Mezi obě postavy je umístěno písmeno „K“. V kumburském souboru se nachází, ještě jeden výjev sv. Jiří zabíjejícího draka, z motivu **KU 13** (obr. 181: 7) se dochovala pouze hlava princezny s korunkou, která je odlišná svým provedením od obou předešlých motivů.

Posledním výjevem s náboženskou tematikou je motiv **KU 14**, který lze interpretovat jako skupinu flagelantů (obr. 181: 5). Scéna je tvořena třemi nahými postavami (dvě ženy při okrajích, prostřední je patrně muž). Obě ženy mají nezvykle upravené vlasy. Krajiní postava (vpravo) v ruce drží předmět, jenž lze interpretovat jako důtky. Zcela podobné dva zlomky byly nalezeny i v Praze (*Richterová 1982*, 49, pol. 343, 344, tab. 60: 1,2), autorka však považuje výjev za scénu v lázních či tři Grácie. Pro absenci dalších nálezů či analogií nelze prozatím rekonstruovat horní část prostřední postavy a pravý dolní roh, přesto se však jeví zpodobnění s náboženskou sektou jako více pravděpodobné (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 59).

Kachle s mytologickou tematikou jsou zastoupeny třemi výjevy. V prvních dvou případech (motiv **KU 15** a **KU 16**) se jedná o scénu s tzv. Meluzínou. Provedení prvního motivu je značně nedbalé a postrádáme k němu bližší analogie (obr. 181: 2). Druhý motiv (obr. 181: 4) je již propracovanější a dochovaná horní polovina těla ženy je doprovázena vodními bytostmi (rak, dravá ryba). Doplnění motivu tzv. Meluzíny o vodní živočichy je známo z blízkého hradu Dolní Štěpanice (*Prostředník 1996*, 176), Prahy (*Brych 2004*, 96, pol. 190), hradu Českého Krumlova (*Ernée 2008*, 48–49, pol. 5, 6), slovenského hradu Šariše či Budína (*Hazlbauer 1989*, 416, obr. 12: 3,5). Poslední výjev (motiv **KU 17**; obr. 182: 6) s mytologickou tematikou nese běžnou scénu v podobě draků s propletenými krky. Stejně jako u četných analogií i kumburský kachel je římsový, korunní (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 75–76).

Skupinu světských motivů zahajuje turnajová scéna (motiv **KU 18**; obr. 182: 1), na které je rytíř (na koni vlevo) oděný do zbroje a vybavený přilbou s vlajíci fafrnochy a štítem doprovázený psem. Ztotožnění výjevu s turnajovou, a nikoliv bojovou scénou dovoluje zakončení kopí. Pod hlavou koně je umístěna stylizovaná lilie a nad dřevcem pak gotické písmeno. Postroj koně je velmi detailně propracovaný. Totožný výjev pochází i z hradu Brady (motiv BA 3), odkazy na analogické reliéfy jsou uvedeny v předchozí podkapitole. Nálezy z Kumburku jsou početnější (18 ks, minimálně 9 jedinců). V souboru se nachází i zrcadlově

otočená turnajová scéna (motiv **KU 19**; obr. 182: 3) opět známá i z Brady (motiv BA 4). Bojová scéna je pravděpodobně zachycena i na motivu **KU 20** (obr. 182: 4). Rytíř (na koni vpravo) s napraženým kopím je oděný v kanelovou zbroj a uzavřenou přilbu. Reliéf je proveden spíše hrubě, bližší analogie pro tento motiv postrádáme.

Další čtyři motivy nesou lovecké scény. V prvním případě (motiv **KU 21**; obr. 183: 1) se jedná o jelena štvaného dvěma mohutnými psy. Oba psi, z nichž jeden se již sápe po pronásledovaném zvířeti, jsou velmi kvalitně zobrazení. Celý prostor levého horního rohu vyplňuje koruna stromu, jež evokuje lesní prostředí. Nad dolním psem je umístěno písmeno „M“. Jelen (?) pronásledovaný tentokrát dvojicí méně zdařile zpodobněných psů subtilního vzezření je zachycen i na dalším reliéfu (motiv **KU 22**; obr. 183: 3). Ačkoliv jsou lovecké scény se štvaným zvířetem na našem území běžné, pro oba kumburské motivy prozatím chybí bližší analogie. Nimrodský výjev je zachycen i na motivu **KU 23**, na němž se dochovala část těla psovoda s mečem a dvěma velkými loveckými psy (obr. 183: 4). Totožný výjev pochází i z hradu Brada (motiv BA 2), odkazy na analogické reliéfy jsou uvedeny v předchozí podkapitole. Lovecké scény završuje reliéf sokolníka (motiv **KU 24**; obr. 182: 5). Opět se jedná pouze o torzo celého reliéfu, kde se nacházel jezdec na koni doprovázený psem. Pozornost si zaslouží podobné zpracování postroje koně jako u přechodí turnajové scény i neobvyklá poloha rukou a natočení těla. Rozvržením podobné zobrazení sokolníka se psem je známo například z Prahy (*Brych 2004*, 110, pol. 231), hradu Cvilína (*Kráska 2008*, 66, pol. 190, 191) a z neznámě lokality na Chrudimsku (*Frolík 2003*, 50, pol. 71). Takřka shodný výjev sokolníka doprovázeného psem je znám i z Wroclavi (*Dymek 1995*, 248, Tab. XIc). Totožný nálezný výjev pochází z hradu Pecka (motiv PC 2) či Prahy (*Richterová 1982*, 47, pol. 315, 317, tab. 57:2, 4).

Zlomek ČVS (motiv **KU 26**; obr. 182: 2) byl pravděpodobně součástí výjevu zobrazujícího pěší (husitské?) bojovníky. Dochovala se pouze část muže v kapuci, který má přes rameno položen samostříl a k ústům přiložený blíže nerozpoznaný předmět (píšťala? jídlo?). Na hradě Kumburku byly rozpoznány i dva oblíbené vrcholně středověké mravoučné náměty (motiv **KU 27** a **KU 28**) hráčů vrhcábů, z nichž však pochází pouhá torza, nelze tudíž určit jejich bližší analogie (obr. 182: 7, 8). Na jiném fragmentu ČVS se naopak dochovaly dvě ruce držící věnec (motiv **KU 29**; obr. 183: 5), pravděpodobně se tedy jedná o kurtoazní scénu, na níž tak lze předpokládat přítomnost dvou milenců (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 104–105). Poslední světský motiv (motiv **KU 30**) představuje postava ženy (nevěstka?) v čepci, vyrůstající z kvetoucí rostliny (obr. 183: 6). Provedení reliéfu je značně nekvalitní, ale svým celkovým provedením je podobné zdařilejším výjevům, které jsou známy například z Kostelce nad Černými lesy (*Durdík – Hazlbauer 1993*, 299, pol. 17) a z Debře u Mladé Boleslavi (*Brych 2004*, 109, pol. 109 – zde určena jako Sibyla).

V kumburském souboru se vyskytují i heraldické skupiny (zemské, rodové, městské a církevní). Český lev je zachycen na motivu **KU 31** (obr. 183: 11), který se dochoval

v kompletní podobě. Lev (ve výskoku vlevo) je zobrazen neuměle a schematicky. Podobný nález je znám z Chrudimi, zde je výjev doplněný o draka, se kterým lev bojuje (*Frolík 2003*, 57, pol. 87). Totožný nález pochází z hradu Pecka. Z ostatních motivů (**KU 32–37**) s českým lvem se dochovaly pouze zlomky. Provedení zadních nohou zvířete na motivu **KU 33** (obr. 183:9) je podobně řešeno jako na exempláři z hradu Orlíku u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 394, pol. 826). Naopak český lev umístěný do štítu na motivu **KU 36** (obr. 183: 12) je lemován geometrickým ornamentem, jenž je tvořen plastickým vývalkem. Totožný výjev pochází i z hradu Bradlec (motiv BC 2). Ve dvou případech (motiv **KU 39** a **KU 40**) se podařilo rozpoznat různé reliéfy zachycující orla a orlici. Motiv **KU 39** (obr. 184: 2) s korunovanou orlicí je opět znám i z hradu Brady (motiv BA 5). Motiv **KU 40** (obr. 184: 1) naopak představuje císařského orla, ze kterého se bohužel dochovala pouze horní polovina těla, nelze tak určit přesnou podobu výjevu. V souboru se objevují i dva znaky českých měst. Erb Nového Města pražského (motiv **KU 41**; obr. 184: 7) se dochoval téměř kompletní, přičemž svou přímou analogii má v kachli nalezeném roku 1966 ve Vrchlického sadech na Novém Městě v Praze (*Brych 2004*, 48, pol. 46). Druhý městský znak (motiv **KU 42**; obr. 184: 3) patří Kutné Hoře. Dochovala se z něho bohužel pouze spodní část. Svým pojetím mladší analogie (rozvinuté vegetační motivy v rozích) pochází z hradu Kunštátu (*Krása 2008*, 111, pol. 348). Motiv **KU 45**, který se opět dochoval pouze neúplný, je tvořen kolčí přilbou s bohatě rozvedenými fafrnochy (boční pohled), pod kterou je umístěn šikmo postavený štít, jehož střed se však nedochoval (obr. 184: 10). Totožný výjev pochází i z hradu Brada (motiv BA 6). Z motivu **KU 46** se bohužel dochovala pouze spodní část štítů, která je svisle dělena na dvě části (obr. 184: 4). Pravá strana je vyplněna šachovnicí, zatímco levá zůstává prázdná. Takovýto erb nepoužíval žádný ze známých majitelů hradu. Dochovaný znak však nosil Diviš Bořek z Miletínka, který byl v kontaktu s Hynkem Krušinou z Lichtenburka. Fragmentárnost motivu **KU 43** má za důsledek, že nelze přesně rozhodnout, zda dva svatopetrské klíče v erbu představují papežský znak, či erb vyšehradské kapituly (obr. 184: 5). Na dvou zlomcích (motiv **KU 47** a **KU 48**) se dochovaly pouze části fafrnochů, které kdysi byly součástí heraldického výjevu (obr. 184: 8, 9). Stejně tak i zlomek kolčí přilby (čelní pohled) s fafrnochy a štítem na motivu **KU 44** nelze přesněji určit (obr. 184: 6).

Mezi nálezy jsou zastoupeny i reliéfy s architektonickými náměty. V případě motivu **KU 50** (obr. 185: 6) se jedná o římsový korunní kachel, který je zdoben slepou kružbou, kdy jsou do čtvercových polí umístěny čtyřlísty (do vzniklých trojúhelníků pak trojlísty), tento celek je pak svrchu ohraničen provazcem a horní hrana kachle je zakončena cimbuřím. Totožný výjev pochází i z hradu Bradlec (motiv BC 10). Římsový kachel s obdobným typem výzdoby je zastoupen i v motivu **KU 54** (obr. 185: 8), obecně lze říci, že výzdobný motiv formou čtyřlístů byl v českém a moravském prostředí velmi oblíbený (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 164–165).

Velký počet námětů je tvořen různými variacemi ornamentů. Geometrické motivy jsou zastoupeny pouze fragmenty. Jedná se například o římsový korunní kachel se sítí kosočtverců

(motiv **KU 52**; obr. 185: 3), tapetový geometrický vzor (motiv **KU 53**; obr. 184: 11) či protínané svazku prutů na římsovém kachli (motiv **KU 55**; obr. 185: 5). Korunní římsový kachel (motiv **KU 57**; obr. 185: 7) se střílnami ve stínkách cimbuří pochází i z hradu Bradlece (motiv BC 9). Rostlinný ornament je často uplatněn na římsových kachlích, a to v podobě různých variací plodů. Vyskytují se stylizace hroznů (motiv **KU 61**, **KU 64**, **KU 65**; obr. 185: 10, 12, 11) či blíže neurčitelného dužnatého plodu (motiv **KU 60**; obr. 185: 9). Oproti běžným zobrazením jsou stínky cimbuří u motivu KU 61 doplněny o stylizované čtyřlístky. K reliéfu s dužnatým plodem známe analogie z Chrudimi (*Frolík 2003*, 60, pol. 95). Autor vyhodnocení se však domnívá, že se jedná o zobrazení stylizovaných šištic chmelu. Na základě dobových zobrazení (Mattioliho herbář) je však zřejmé, že se v této podobě zobrazovaly tykvovité plody jako například okurky, melouny a dýně. Námětem je blízký nález z hradu Navarov, i zde jsou zachyceny tykvovité plody (*Brestovanský 1998*, 136). Motivy KU 60 a KU 61 mají svou přímou analogii v nálezech z hradu Pecky (PC 11, 18). Mezi ornamentální výzdobu lze zařadit i reliéf (motiv **KU 49**; obr. 185: 1) na římsovém korunním kachli, který je tvořen dvěma pseudonápis, jež jsou odděleny ve středové části rostlinnou rozvilinou. Totožný výjev pochází i z hradu Brada (motiv BA 7).

V souboru gotických a pozdně gotických kachlů se vyskytuje řada nezařazených motivů, neboť to nedovoluje stav jejich dochování. Zakončení vimperku (motiv **KU 77**; obr. 186: 3) tak může pocházet z čistě architektonického motivu, ale zároveň i z jiného (světský, náboženský). Dále lze zmínit motiv **KU 79** (obr. 186: 1), na kterém je zobrazena žena nesoucí konvici a v druhé ruce snítku (?) a muž s holí, jenž ukazuje do místa, které se již nedochovalo. Obě postavy jsou odděleny nečitelnou mluvicí páskou.

Kachle renesanční a raně barokní (1. polovina 16. století – 1. polovina 17. století)

V souboru se podařilo identifikovat na 61 motivů. Zastoupeny jsou opět základní ikonografické skupiny námětů. Oproti předchozímu období pochopitelně stoupl počet ornamentálních motivů a nově se objevují aristokratické portréty. Úroveň reliéfu je opět průměrná vzhledem k tehdejší většinové produkci. Vyskytují se i kachle s výrazně vyšší kvalitou (motivy 84, 85, 99), avšak i jedinci z druhého konce pomyslné stupnice jakosti (motivy 82, 121, 122).

Náboženské výjevy již nejsou zastoupeny v tolika případech. Motiv **KU 82** (obr. 186: 14) znázorňující ukřižování Krista pochází z objektu strážnice a byl součástí jednoho kamnového tělesa společně s motivy KU 121, 122 a nádobkovými kachli s nízkou komorou. Pojetí reliéfu je značně rustikální. Ačkoliv bývá motiv Ukřižování poměrně častý, pro kumburský exemplář prozatím chybí bližší analogie. Ze zemských světců je v kolekci přítomen pouze sv. Václav. Jedná se o motiv **KU 83** (obr. 186: 13), jenž byl součástí kachle obdélného formátu. Z výjevu se dochovala pouze spodní část. Nohy světce, zahaleného do pláště, byly chráněny plátovou zbrojí, v pravé ruce držel kopí a v levé přidržoval štít se svatováclavskou orlicí, který má netradičně oproti jiným výjevům z poloviny schovaný za sebou. Totožný kachel je znám

z hradu Navarova (*Brestovanský 1998, 124*). Skupinu reliéfu s náboženskou tematikou uzavírá motiv **KU 84** (obr. 186: 15), ve kterém lze s největší pravděpodobností spatřovat Martina Luthera. Bohužel se výjev nedochoval celý, ale je možné, že se autor nechal inspirovat četnými Lutherovými portréty. Kachel zobrazující Martina Luthera je znám z Litoměřic, zde je podobnost se soudobými rytinami Lucase Cranacha ml. více než patrná (*Žegklitz 2012, 33*).

Horní polovina těla prostovlasé ženy, oděné do antikizujících šatů a držící pohár (?), patrně představuje jednu z alegorií (motiv **KU 85**; obr. 187: 10), jejichž zobrazování bylo v 2. polovině 16. století oblíbené. Motiv **KU 86** (obr. 187: 8) byl umístěn do typické renesanční arkády. Přestože se dochoval pouze ve fragmentech, lze podle analogie nálezu z města Jičína tušit, že do prostoru mezi sloupy byla umístěna scéna sebevraždy Lukrécie (*Tomášková 1999, 7*). Umisťování výjevu do arkád bylo pro renesanční náměty běžné, zejména pro portrétní, mytologické a alegorické motivy. Zobrazení sebevraždy Lukrécie je známo z Bruntálu, zde je však realizováno v odlišném provedení (*Krása 2008, 52, pol. 141*). Totožný nálezu pochází z hradu Pecka (PC 51).

Mezi renesančními výjevy lze pochopitelně nalézt i několik portrétních motivů. Kvůli chybějícím atributům se však nepodařilo reliéfy s jistotou přiřadit ke konkrétním osobnostem. Motiv **KU 87** zachycuje urozenou dámu se širokým kloboukem umístěnou do renesanční arkády (obr. 187: 2). Na základě analogií by se mohlo jednat o Annu Jagellonskou či Marii Habsburskou. Na dvou zlomcích (motivy **KU 89** a **KU 91**) jsou naopak zachyceny dvě mužské postavy vyznamenané řádem zlatého rouna (obr. 187:4, 5). Pro motiv 91 je známá analogie z Prostějova a hradu Děvína v severních Čechách, kde jsou však postavy umístěny do renesančních arkád (*Pavlík – Vitanovský 2004, 385, pol. 742; Krása 2008, 80, pol. 230*). Nejlépe dochovaným portrétem je motiv **KU 93**, jedná se o zobrazení stojícího šlechtice umístěného do renesanční arkády (obr. 187: 1). Neznámý velmož je oděn do pláště s vysokým límcem, v levé ruce svírá meč. Ze zeleně glazovaného kachle (motiv **KU 92**; obr. 187: 3) se naopak dochovala pouze hlava urozeného muže v klobouku. Povšimnutí si zaslouží portrét šlechtice, jenž vyplňuje stínku cimbuří v římsovém korunním kachli (motiv **KU 94**; obr. 187: 6). Muž má plnovous a renesanční okruží kolem krku.

Z tohoto období pochází pouze jeden heraldický výjev (motiv **KU 95**). Sice se dochovala pouze horní polovina štítu umístěného do medailonu s maskaronem, ale na základě analogií je pravděpodobné, že se jedná o znak města Kutné Hory (*Krása 2008, 111, pol. 348*). Motiv **KU 99** (obr. 189: 2) kombinuje stylizovanou rostlinnou výzdobu a architektonický námět v podobě niky s konchou. Kachel je dále zdoben modrou, zelenou a žlutou transparentní glazurou.

Mezi motivy z raně novověkého období dominuje značný počet ornamentálních výjevů. Většinu z nich tvoří různě provedené rostlinné náměty. Některé vegetační ornamenty jsou značně stylizované, jako například motivy **KU 96**, **KU 97**, **KU 102**, **KU 104**, **KU 107** a **KU 108**.

Jiné se snaží zachytit věrnou podobu rostlin jako kupříkladu motivy **KU 101**, **KU 103** (obr. 188: 2). Zlomky vegetačních motivů (**KU 104**; obr. 188: 7) mají svou přímou analogii na hradě Pecka. Mezi obvyklé rostlinné motivy patří i akantový listovec v římsovém kachli (motiv **KU 113**; obr. 189: 4). Geometrické vzory tvoří pouze menší část souboru. Jedná se kupříkladu o ornament tvořený šestiúhelníky, jež jsou ohraničeny zdvojenými širokými pruty, do kterých jsou umístěny hvězdice (motiv **KU 119**; obr. 190: 3). Mezi nálezy (motiv **KU 117**; obr. 190: 10) se vyskytuje i tapetový vzor tvořený kosočtverečnou sítí doplněnou o půlkruhové výseče a tzv. biskupské berly, jež mají přímé analogie ve slezských lokalitách – hrad Vikštejn a Opava (*Tymonová 2011*, 139). Mezi nejmladší položky souboru patří i kachel velkého obdélníkového formátu, který je zdoben geometrickým ornamentem prokládaným rostlinnými motivy (motiv **KU 110**; obr. 189: 1). V horních rozích jsou ještě umístěni ptáci. Identické kachle byly nalezeny na hradě Pecka (hradní sbírky, nepublikováno), analogie pochází z hradu Pernštejna (*Loskotová – Pavlík 2006*, 315, pol. 27). Tyto kachle bývají tradičně řazeny až do období 18–19. století, přítomnost na sídle, jež zaniká již v polovině 17. století však jejich výskyt posouvá. Značně stylizovaný ornament (motiv **KU 112**; obr. 189: 3) nese i římsový kachel, v jehož horní části se nachází dekor tzv. rybí kosti v pěti svislých řadách. Střed ČVS tvoří tři rozety vyplněné stylizovanými květy, které jsou dále ohraničeny vodorovnými pásy tvořenými svislými obdélníky. Římsový korunní kachel (motiv **KU 111**; obr. 189: 6) se dochoval pouze jako fragment. Z nedalekého Bradlece však pochází téměř kompletní analogický nálezy (motiv BC 7), můžeme proto doplnit, že široký výžlabek byl vyplněný rostlinným ornamentem. Mezi římsovými kachli se objevují i jedinci s nezdobenými ČVS, které jsou však bohatě profilované (motiv **KU 123** a **KU 124**; obr. 190: 8, 9).

Tak jako na jiných soudobých sídlech i na Kumburku se vyskytovaly kachle s miskovitým zahloubením, doplněným v rozích o rostlinný dekor. Na této lokalitě se jedná o dva, respektive tři motivy. V prvním případě (motiv **KU 120**; obr. 189: 7) jde o miskovité zahloubení, jež je ohraničeno jedním širokým a dvěma tenkými pruty, v rozích ČVS jsou umístěny rostlinné rozviliny. Oproti tomu motiv **KU 121** (obr. 189: 1) je též tvořen miskovitým zahloubením, jež je tentokrát ohraničeno pouze dvěma pruty, v rozích je taktéž rostlinný dekor, ale tvořený žaludy. Celkově provedení tohoto motivu je na velmi nízké úrovni. S motivem 121 souvisí i motiv **KU 122** (obr. 189: 2), který je jeho rohovou variantou. Obdélníková část je vyplněna elipsovitém zahloubením, jež je při okraji zdobeno perlovcem. Oba posledně jmenované motivy byly nalezeny roku 2006 v objektu strážnice a souvisí s motivem KU 82. Tak jako u skupiny gotických a pozdně gotických kachlů i zde se nachází řada blíže neurčených motivů. Jedná se nejčastěji o torza různých renesančních arkád, které mohly nést různorodé motivy, které se ale buď nedodechovaly, nebo se je nepodařilo přiřadit.

Motiv	počet kusů	min. počet jedinců	KACH
MT KU 1	9	5	2
MT KU 2	1	1	2
MT KU 3	1	1	2
MT KU 4	5	2	2
MT KU 5	1	1	2
MT KU 6	44	6	2
MT KU 7	1	1	2
MT KU 8	1	1	7
MT KU 9	1	1	1
MT KU 10	1	1	1
MT KU 11	10	4	2
MT KU 12	1	1	1
MT KU 13	1	1	5
MT KU 14	8	5	2
MT KU 15	1	1	1
MT KU 16	1	1	1
MT KU 17	1	1	2
MT KU 18	17	9	2
MT KU 19	4	3	2
MT KU 20	4	3	1
MT KU 21	10	3	2
MT KU 22	3	4	2
MT KU 23	2	1	2
MT KU 24	7	3	1, 2
MT KU 25	2	1	2
MT KU 26	1	1	2
MT KU 27	3	2	2
MT KU 28	1	1	2
MT KU 29	1	1	1
MT KU 30	2	1	1
MT KU 31	8	3	2
MT KU 32	1	1	1
MT KU 33	1	1	1
MT KU 34	1	1	1
MT KU 35	1	1	2
MT KU 36	6	2	2
MT KU 37	2	2	1
MT KU 38	4	2	2
MT KU 39	5	3	1
MT KU 40	1	1	4
MT KU 41	18	7	2
MT KU 42	2	1	1
MT KU 43	1	1	2
MT KU 44	1	1	2
MT KU 45	6	4	2
MT KU 46	1	1	9
MT KU 47	2	2	3
MT KU 48	1	1	1
MT KU 49	9	4	1
MT KU 50	5	3	2
MT KU 51	2	1	1
MT KU 52	2	1	1
MT KU 53	15	8	5
MT KU 54	1	1	1
MT KU 55	1	1	2
MT KU 56	1	1	2
MT KU 57	2	2	2
MT KU 58	1	1	1
MT KU 59	1	1	2
MT KU 60	2	2	6
MT KU 61	2	2	2
MT KU 62	6	3	5
MT KU 63	1	1	2
MT KU 64	1	1	2
MT KU 65	1	1	2
MT KU 66	1	1	5
MT KU 67	1	1	2
MT KU 68	1	1	1
MT KU 69	1	1	1
MT KU 70	2	2	2
MT KU 71	1	1	2
MT KU 72	1	1	2
MT KU 73	1	1	2
MT KU 74	2	2	4
MT KU 75	1	1	2
MT KU 76	1	1	4
MT KU 77	1	1	2
MT KU 78	1	1	2
MT KU 79	4	1	2
MT KU 80	1	1	2
MT KU 81	1	1	4
MT KU 82	6	-	6
MT KU 83	3	3	2
MT KU 84	1	1	10
MT KU 85	5	3	6
MT KU 86	5	3	6
MT KU 87	1	1	6
MT KU 88	1	1	6
MT KU 89	2	2	5
MT KU 90	1	1	6
MT KU 91	1	1	6
MT KU 92	2	2	8
MT KU 93	3	1	6
MT KU 94	1	1	6
MT KU 95	1	1	6
MT KU 96	1	1	6
MT KU 97	1	1	2
MT KU 98	1	1	6
MT KU 99	1	1	11
MT KU 100	1	1	6
MT KU 101	2	2	6
MT KU 102	3	1	10
MT KU 103	3	2	6
MT KU 104	15	5	6
MT KU 105	2	2	6
MT KU 106	1	1	1
MT KU 107	3	2	6
MT KU 108	1	1	6
MT KU 109	1	1	6
MT KU 110	6	3	12
MT KU 111	2	2	7
MT KU 112	2	2	2
MT KU 113	1	1	6
MT KU 114	1	1	6
MT KU 115	1	1	12
MT KU 116	1	1	6
MT KU 117	1	1	6
MT KU 118	2	2	6
MT KU 119	2	2	6
MT KU 120	9	8	6
MT KU 121	19	-	6
MT KU 122	1	-	6
MT KU 123	1	1	6
MT KU 124	1	1	6
MT KU 125	1	1	8
MT KU 126	2	1	6
MT KU 127	1	1	6
MT KU 128	1	1	6
MT KU 129	1	1	6
MT KU 130	1	1	6
MT KU 131	1	1	6
MT KU 132	1	1	6
MT KU 133	1	1	6
MT KU 134	1	1	6
MT KU 135	1	1	6
MT KU 136	1	1	6
MT KU 137	1	1	6
MT KU 138	1	1	6
MT KU 139	1	1	8
MT KU 140	1	1	13
MT KU 141	1	1	6
MT KU 142	1	1	6
neurčené	128	-	
celkem	547	241	

obr. 70: Kumburk. Zastoupení jednotlivých motivů, minimální počet jedinců a určení keramické skupiny.

Celkové zhodnocení souboru

Nálezový soubor pocházející z hradu Kumburku přinesl mimo jiné pozoruhodné svědectví o rozmanitosti tehdejší kamnářské produkce. Velkým přínosem je, že poprvé byly vyhodnoceny artefakty, jež jsou sice uloženy v různých depozitářích, avšak pochází z jedné lokality a pravděpodobně i ze stejných výkopových akcí, jež podnikal V. Fejfar z Nové Paky. Soubor původně patrně tvořil jeden celek, který byl postupně rozšířen po různých institucích. Nasvědčovat tomu může skutečnost, že ve všech muzeích se nachází homogenní materiál obsahující ve více případech shodné motivy. Bohužel nám uniká nálezový kontext. Až na nálezy kachlů z jednoho kamnového tělesa (motivы KU 82, 121 a 122), objevené v roce 2006 v prostorách strážnice u první hradní brány, se jedná o již dříve nalezený nestratifikovaný materiál. Je pravděpodobné, že amatérští výzkumníci zacílili svůj zájem na samotné hradní jádro, kam tedy snad lze většinu dochovaných zlomků bez kontextu umístit. Za posouzení jistě stojí nízká kvalita provedení reliéfu z již zmíněné strážnice s poměrně čistě vyhotovenými soudobými reliéfy, jež vytápěly obytné prostory v hradním jádru.

Časové zařazení nálezů lze provést pouze orientačně podle způsobu ztvárnění reliéfů. Chronologicky soubor pokrývá úsek téměř dvou století. Nejstarší reliéfní kachle lze zařadit zhruba do průběhu 2. poloviny 15. století, zatímco nejmladší nálezy pochází z 1. poloviny 17. století. Kachle gotické a pozdně gotické lze spojit s potomky Hynka Krušiny z Lichtenburka Vilémem a Hajmanem či rychle se střídajícími majiteli na přelomu 15. a 16. století. Ačkoliv Trčkové ani Smiřičtí hrad jako sídlo výrazně nevyužívali,¹¹¹ byla přesto kachlová kamna na hradě měněna dle potřeb a soudobého stylu. Bohužel je téměř nemožné blíže rekonstruovat jednotlivé celky kachlových kamen.

Na lokalitě se během její existence jistě vystřídalo několik těles kachlových kamen. Do kontextu můžeme spolu přiřadit pouze kachle, které mají shodně řemeslnicky vytvořený reliéf. Umělecky jsou si podobné motivы KU 1 (Adam a Eva), KU 4 (Samson se lvem), KU 11 (sv. Jiří), KU 14 (flagelanti?), KU 21 (lovecká scéna) a KU 24 (sokolník). Zřetelný je způsob ztvárnění postav, obličejů či gest a celkově vyšší úroveň reliéfu. Tyto kachle by tedy mohly pocházet z jedné produkce. Analogické nálezy pro řadu těchto kachlů jsou známy z Plzně a Prahy. Oproti tomu některé motivы působí nekvalitně až rustikálně (KU 15, 20, 30, 82). Je možné, že kvalita provedení může odrážet umístění v rámci budov a místností hradu (již zmíněné kachle z budovy strážnice). Dále se na nálezech ukázalo, že i shodné motivы se mohou lišit technologií výroby, respektive, že jeden výzdobný reliéf může být obsažen v různých keramických skupinách (například motivы KU 49 a KU 14).

Náboženské reliéfy, jež tvoří významnou část souboru, představují běžné spektrum nalézáných motivů v českém a moravském prostředí. Pozornost si zaslouží zobrazení flagelantů (motiv KU 14). Rovněž Samson, který zabíjí dvouocasého lva, je velice ojedinělým nálezem (motiv KU 4). Vypodobnění Martina Luthera (motiv KU 84) lze spojit s oběma

---

¹¹¹ V této době vlastnili řadu blízkých rezidenčních sídel: město Jičín se zámkem a hrad Veliš.

utrakvistickými rody (Trčkové z Lípy a Smiřičtí ze Smiřic), jež hrad držely v 2. polovině 16. a počátku 17. století. Světské náměty jsou rovněž převážně zastoupeny obvyklými výjevy (lov, turnaj, mravoučné motivy). V souboru jsou rovněž obsaženy všechny základní heraldické skupiny (zemské, rodové, městské a církevní). V jejich zobrazení je nutné spatřovat možné vazby vlastníků hradu Kumburku na majitele erbovních znamení. Obliba portrétních kachlů v průběhu 16. století se odrazila i na kumburských nálezech. Ačkoliv lze v několika motivech shledávat spíše šlechtické portréty, nelze je pro nedostatek indicií přiřadit k jednotlivým majitelům hradu.

Pro řadu motivů se podařilo dohledat bližší či vzdálenější analogie. V několika případech se povedlo rozpoznat i zcela shodné motivy. Jedná se především o blízké lokality jako hrad Bradlec, Brada, Pecka a město Jičín. V souboru se však rovněž nacházejí ikonografické varianty, které nejsou doposud na našem území známy a rozšiřují tak naše znalosti o tehdejší kamnářské produkci.

4.2.4.5 Pecka

Soubor kachlů byl vyzvednut během stavebních prací mezi roky 1973–74. Přesto však nevíme nic o vzájemných stratigrafických vazbách. Oproti předchozím kolekcím alespoň přibližně známe místo nálezu a je tedy pravděpodobné, že se jedná o deponii odpadního materiálu vně hlavní areál hradu. Svým charakterem je soubor opět velmi různorodý a zastoupeny jsou zde hlavní typy kachlů z období 15. až počátku 17. století. Celý soubor nese přírůstkové číslo 48/78 a je uložen v hradeckém muzeu.

Kolekce celkově čítá 567 nálezů. Nádobkové kachle, podobně jako v předchozích souborech, představují pouze zlomek souboru (16 ks). Jelikož se navíc jedná pouze o menší fragmenty, nelze blíže určit jejich typologické rozlišení. Okraj se dochoval celkem v osmi případech, pokaždé byl jednoduše ukončený. Ve čtyřech případech se jednalo o rohy, což dokládá výskyt kachlů s pravoúhlým ústím (obr. 191: 6–9). Na vnější straně pláště byla umístěna rytá i vývalková šroubovice, na vnitřní straně se v několika případech objevila obvodová lišta. Jeden zlomek byl na vnitřní straně opatřen zelenou glazurou, která však nepokrývala celou plochu, lze tak uvažovat spíše o nedopatření hrnčíře než o záměru.

typ kachle	počet zlomků
nádobkový	16
komorový	551
celkem	567

obr. 71: Pecka. Typologické roztřídění kachlů.

	KACH 1	KACH 2	KACH 5	KACH 6	KACH 8	KACH 12	KACH 14	KACH 15
počet kusů	10	30	12	332	41	2	3	6

obr. 72: Pecka. Roztřídění kachlů podle keramických skupin.

Komorové kachle (551 ks) budou podobně jako nálezy z Kumburku primárně dělit podle jejich reliéfu na kachle doby gotické a pozdně gotické (15. – počátek 16. století) a kachle renesanční a raně barokní (1. polovina 16. století – 1. polovina 17. století). Starší složku tvoří téměř výhradně fragmenty ČVS, zbytky komor se opět nedochovaly. Žádný z reliéfů se nepodařilo rekonstruovat v celé své původní podobě. Nejčastěji se vyskytují základní řádkové kachle, které měly klasický čtvercový formát. V osmi případech je zde zastoupena římsová korunní varianta komorového kachle v obdélném formátu. Mladší nálezy již představují rozmanitější soubor. Ačkoliv jsou zde opět zastoupeny především zlomky ČVS, dochovalo se i několik komor, které byly již vývojově mladšího typu ve formě nízké kuželovité komory. Vyhřívací otvor bývá čtvercovitý i kruhovitý. Okraje komor byly ukončeny prožlabeným okružím. Většina kachlů opět byla v základní řádkové podobě, vedle čtvercových se však objevují i obdélné varianty. Korunní římsové jsou opět v běžném obdélném formátu (8 ks).

U starších nálezů lze často pozorovat postup při vmačkávání hlíny do formy (otisky prstů) či prorážení záchytných otvorů, kdy hrnčíř zavadil i o zadní stěnu ČVS. Většina gotických kachlů spadá do keramické skupiny KACH 2, jsou tedy oxidačně vypáleny, jejich barva se pohybuje v odstínech oranžové barvy, keramická hmota obsahuje drobné písčité ostřívo a povrch ČVS zůstal v režné podobě. V mladší části nálezů převládá výskyt skupiny KACH 6. Objevují se zde však i různé úpravy povrchu glazurou (KACH 8, 14 a 15), užití světlé hlíny (KACH 5) nebo slídy (KACH 12). V rámci jednoho druhu reliéfu se může vyskytnout více forem úprav povrchu. Stylizovaný rostlinný ornament je tak dochován jak v režné (motiv PC 34, KACH 6), tak i světlou hlínkou upravené podobě (motiv PC 35, KACH 5). Podobně je tomu u motivů PC 44 a PC 45, zde se motivy liší užitím zelené glazury. V souboru se podařilo rozpoznat 52 výzdobných motivů, které lze následně rozdělit podle stylu ztvárnění. Z důvodu značné fragmentárnosti některých zlomků nebylo 103 zlomky blíže určeny.

Kachle gotické a pozdně gotické (15. – počátek 16. století)

Světské náměty reprezentují celkem tři motivy. Motiv **PC 2** (obr. 192: 1) zobrazuje část sokolníka na koni (doprava), který je oděn dle tehdejší módy. Část těla sokolníka na koni (doleva) je zachycena i na dalším zlomku (motiv **PC 3**; obr. 192: 2), nejedná se však jen o zrcadlově obrácenou variantu předchozího námětu, protože každý sokolník má odlišně ztvárněn oděv a polohu rukou. Tento reliéf má přímou analogii na nedalekém hradě Kumburku (motiv KU 24).

Mezi profánní výjevy patří i vypočtení hrnčířů při práci (motiv **PC 4**; obr. 192: 3–5). V našem případě se z poměrně rozšířeného výjevu dochovaly pouze spodní partie ČVS zachycující nohy dvou postav, hrnčířský kruh a spodní část velké nádoby (cf. *Pavlík – Vitanovský 2004*, 120), totožný nálezy pochází z neznámé lokality na Hořicku (uloženo v muzeu v Hořicích v Podkrkonoší, nepublikováno). Další skupinu představují heraldické náměty. V souboru se podařilo rozpoznat minimálně tři varianty zobrazující českého lva

(motiv **PC 6**, **PC 7** a **PC 8**; obr. 192: 6–8). Pokaždé se však jedná pouze o zlomky. Z prvních dvou se dochovaly části lvích hlav (s odlišnou korunou) ve výskoku vlevo, třetí motiv znázorňoval lva ve výskoku vpravo, který byl navíc umístěn do štítu. Český lev se řadí mezi běžné heraldické náměty, časté však již není umístění hlavy zcela do rohu ČVS a k okrajové liště. Mezi další heraldické výjevy patří zobrazení orlice, které se oproti předchozím dochovalo téměř v původní podobě (motiv **PC 9**; obr. 193: 1). Jedná se o orlici umístěnou do štítu. V dolních rozích ČVS jsou umístěny stylizované lilie. Analogický kachel je uložen v muzeu v Hradci Králové, bohužel bez bližších nálezových okolností (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 131, pol. 855). Za fragment s vyobrazením orlice lze považovat i rohovou část ČVS, na které se dochovala část pařátu (motiv **PC 10**; obr. 193: 3). Poslední heraldický motiv představuje zlomek ČVS s bohatě řaseným fafrnochem umístěným do kruhového medailonu (motiv **PC 5**; obr. 193: 2). Zobrazení této součásti erbu je typické především pro šlechtické heraldické náměty.

Mezi gotickými komorovými kachly se nachází skupina římsových (korunních) kachlů, které nesou odlišné podoby ornamentální výzdoby. Rostlinné náměty v podobě různých zobrazených plodů nesou tři motivy (**PC 11**, **PC 12** a **PC 13**; obr. 193: 4, 6, 7). V prvním případě se jedná o vypočtení dužnatého plodu – melounu, dýně? Shodný motiv je opět znám z hradu Kumburku (motiv KU 60). Z motivů PC 12 a 13 se dochovaly pouze úponky hroznů. Motivy **PC 15**, **PC 16** a **PC 17** jsou si na první pohled velmi podobné, mohlo by se tak zdát, že se jedná o fragmenty jednoho výjevu (obr. 194: 4–6). Při podrobném prozkoumání však vyplyne, že se skutečně jedná o tři různé motivy, které však nesly téměř shodný námět tvořený kombinací volut, úponků hroznů a provazců. Oproti tomu motiv **PC 14** (obr. 193: 5) byl tvořen geometrickým ornamentem složeným ze sítě kosočtverců, díky obdobnému nálezu z neznámé lokality na Hořicku lze doplnit, že kachel byl ukončen cimbuřím (uloženo v muzeu v Hořicích v Podkrkonoší, nepublikováno). Z motivu **PC 18** se dochovalo pouze cimbuří, které však samo o sobě bylo zdobené stylizovanými čtyřlístky, jež byly umístěny pod stínkami (obr. 194: 1). Podle analogického nálezu z hradu Kumburku můžeme opět dodat, že hlavní námět byl tvořen hrozny vinné révy (motiv KU 61). Horní zakončení korunního kachle se dochovalo i z motivu **PC 19**, kde bylo cimbuří doplněno výzdobným prvkem v podobě dvou klíčových střílen v každé stínce (obr. 193: 8). Poslední dva ornamentální výjevy zachycují architektonický motiv. V prvním případě se jedná o fragmenty ČVS, jež nesla výzdobu v podobě slepé gotické kružby (motiv **PC 20**; obr. 194: 7). Druhý exemplář (motiv **PC 21**; obr. 194: 8) znázorňuje patrně průčelí katedrály, bohužel se z výjevu zachovala pouze horní část ČVS. Tento kachel byl již celý překryt zelenou glazurou, která jej společně s užitím dvou stylizovaných růžic řadí na samý závěr pozdně gotického období. U obou posledně jmenovaných motivů lze přepokládat jejich obdélný formát. Z dalších dvou nálezů dochovaly pouze horní rohy ČVS, ve kterých se nachází ocasní ploutev (motiv **PC 22** a **PC 23**; obr. 194: 2, 3). Z těchto zlomků nelze blíže určit, zda se jednalo o výjev tzv. Meluzíny, nebo zda šlo o zachycení příběhu proroka Jonáše. Do souboru gotických kachlů dále patří kolekce 19

drobných částí ČVS, které nemohly být blíže určeny (kopyta koní, zlomky mluvících pásek, části oděvů), dále pak 25 zlomků okrajových lišt a ČVS bez dochovaného reliéfu.

Kachle renesanční a raně barokní (1. polovina 16. století – 1. polovina 17. století)

Náměty s náboženskou tematikou byly rozpoznány ve dvou případech. Motiv **PC 1** představuje blíže neurčeného proroka (obr. 195: 1). Dochovaly se pouze ruce držící mluvící pásku a spodní část těla. Dolní okraj ČVS je lemován stylizovaným rostlinným motivem. Svátá Voršila je pravděpodobně zobrazena na motivu **PC 24** (obr. 195: 2). Z celého námětu známe pouze část postavy, která v ruce drží šíp (atribut sv. Voršily). Analogický nálezy je uložen v muzeu v Hořicích, bohužel se z něho dochovala pouze středová část a neznáme ani jeho nálezové okolnosti. Do skupiny alegorií lze zařadit zlomky nesoucí zobrazení dvou postav (putti?) umístěné do římsového kachle, naneštěstí se dochovaly pouze dva fragmenty, celý výjev tak nelze blíže rekonstruovat (motiv **PC 25**; obr. 195: 4). Jako šlechtický portrét lze chápat torzo urozeného muže oděného do renesančních šatů, který levou rukou drží jílec meče (motiv **PC 26**; obr. 195: 3).

V souboru renesančních a raně barokních výjevů jasně převažují ornamentální náměty. Co se týče počtu zlomků, pak jasně dominují dvě hlavní varianty. V prvním případě se jedná o kachle s miskovitým zahloubením (motivy **PC 27–31**), v druhém pak o různé varianty stylizovaných rostlinných ornamentů (motivy **PC 33–40**). Motiv **PC 27** se dochoval celkem v 85 zlomcích, bohužel se z fragmentů nepodařilo sestavit kompletní tvar. Kachel měl podobu typickou pro období 16. století. Jednalo se o miskovité zahloubení ohraničené prutovým vývalkem a následným prožlabením (obr. 195: 6). V rozích ČVS byly umístěny stylizované rostlinné motivy. Komora kachle byla kuželovitá nízká. Z četných analogií lze uvést například téměř identický kachel z Louňovic pod Blaníkem, jenž se liší jenom ohraničením miskovitého zahloubení (Brych 2004, 202, pol. 525). Motiv **PC 28** je shodný s předchozím výjevem, liší se pouze povrchovou úpravou zelenou glazurou (obr. 195: 5). Motivy **PC 29**, **PC 30** a **PC 31** rovněž představují kachle s miskovitým zahloubením. Odlišují se formou provedení stylizované rostlinné výzdoby v rozích ČVS (obr. 196: 1, 4, 5). Do skupiny ornamentálních námětů lze zařadit i motiv **PC 32**, který reprezentují dva zlomky kachlů se zrcadlovým zahloubením (obr. 196: 2). Renesanční ornamentální kachle jsou zastoupeny především různými stylizovanými rostlinnými motivy. Skupinu zde vytváří motivy **PC 33–40**, které mají shodné provedení lišící se jen samotným ztvárněním reliéfu (obr. 197: 1–5). Komory této skupiny byly již kuželovité nízké. Celkem se podařilo rozpoznat pět hlavních reliéfních variant (cf. Tomášková 199, 58–59), které jsou složeny z různých kombinací rozvilin a úponků. Motivy **PC 35** a **37** byly vyčleněny kvůli povrchové úpravě ČVS světlou hlinkou a zelenou glazurou. Je pravděpodobné, že tyto náměty byly kdysi součástí jednoho kamnového tělesa. Motiv **PC 34** má svou přímou analogii na hradě Kumburk (motiv **KU 104**).

Další náměty s rostlinným ornamentem se již nedochovaly v tak hojném počtu, aby umožnily rekonstrukci výjevu (motivy **PC 41–45**). Přítomen je často motiv akantového

listovce. Ve všech případech se pak jednalo o římsové varianty komorových kachlů. Zbylé fragmenty ČVS se dochovaly v takovém rozsahu, že již nelze blíže rozpoznat, jaké nesly náměty. Motiv **PC 47** představuje pouze zbytek kruhového medailonu, který ohraničoval hlavní výjev (obr. 196: 7). Motiv **PC 49** tvoří 19 převážně různých typů renesančních arkád, kterými byla v 16. a 1. polovině 17. století často lemována pestrá škála námětů od náboženských až po světské. Některé arkády mají analogie na hradu Kumburku. Motiv **PC 51** byl také umístěn do arkády, dochoval se však ve větším rozsahu nežli výše zmíněné. Netypickým prvkem je stylizovaný anděl umístěný do středu oblouku (obr. 195: 7). Analogický motiv pochází z hradu Kumburku a z okolí města Jičína (motiv KU 51). Torza dvou ženských těl oděných do halen, překrytá tmavě šedou místy až stříbřitou glazurou, mohla v rámci tělesa kachlových kamen sloužit jako akroteria (motiv **PC 52**; obr. 197: 6, 7). Netypické zlomky ČVS s identickou polevou jsou v souboru přítomny ve čtyřech případech. Jako unikátní lze označit nález tří zlomků renesanční arkády (motiv **PC 46**; obr. 196: 9). Podle charakteristického provedení arkády lze motiv ztotožnit s produkcí Hanse Bermana, což byl výrobce kachlů a forem tvořící v polovině 16. století v dílnách ve Frankfurtu nad Mohanem, Marburgu či Giessenu (*Soukup – Soukupová – Šrejber 2012, 146–149*). Jeho tvorba je charakteristická právě tímto typem renesanční arkády, do které byly umísťovány různé výjevy (náboženské, portrétní). Z území Čech jsou známy nálezy tohoto typu ještě ze Dvora Králové, Bíliny, Teplic a Krupky. Tento motiv by mohl být spojen s reliéfem neúplného šlechtického portrétu (motiv PC 26). Jelikož je keramický materiál shodný s ostatními nálezy, je pravděpodobné, že byl kachel vyroben místními kamnáři, z kadlubu, který se sem dostal prostřednictvím dálkového obchodu. Nejedná se tedy o import hotového kachle.

Celkové zhodnocení souboru

Zpracování a vyhodnocení souboru středověkých a raně novověkých kachlů z hradu Pecky limituje řada skutečností. Bohužel neznáme bližší nálezové okolnosti jednotlivých nálezů. Chybí nám informace o stratigrafických a prostorových vazbách. Z tohoto důvodu byl opět kladen při zpracování důraz především na vyhodnocení reliéfu čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů. Z hlediska slohového lze vyčlenit kachle s gotickými, renesančními a raně barokními náměty. Časové zařazení nálezů lze provést pouze orientačně podle způsobu ztvárnění reliéfů. Chronologicky soubor pokrývá úsek téměř dvou století. Nejstarší reliéfní kachle lze zařadit zhruba do průběhu 2. poloviny 15. století, zatímco nejmladší nálezy pochází z 1. poloviny 17. století. Kupodivu se v souboru nevyskytují kachle zařaditelné do období 2. poloviny 17. století a století následujícího, kdy hrad vlastnili kartuziáni. Je tedy možné, že k deponování nálezů došlo někdy v průběhu 17. století. Pozdně gotické reliéfy mohou souviset s téměř šedesát let trvající držbou Hořických z Hořic. Zatímco renesanční a raně barokní náměty byly přítomny na Pecce během vlastnictví Škopků z Bílých Otradovic (1532–1612) a Kryštofa Haranta (1603–1621).

Z důvodu chybějících náleзовých okolností nelze blíže určit jednotlivé celky, které tvořila kamnová tělesa. Výjimku představují stylizované rostlinné motivy PC 33–40, u kterých lze předpokládat, že mohly společně vytvářet v různých kombinacích jedny nebo více kachlových kamen. Podobná situace panuje i u kachlů s miskovitým zahloubením (především motiv PC 27). Úroveň reliéfu je spíše průměrná a zastoupené náměty odpovídají tehdejší kamnářské produkci. Zajímavý je poměrně nízký výskyt kachlů s náboženskou tematikou. Kachel se vztahem k produkci Hanse Bermana (motiv PC 46 a možná PC 26) dokládá styky se soudobou kamnářskou produkcí na západ od našich hranic. Díky poměrně dobře datovaným analogiím (polovina 16. století) lze dát nález do souvislosti s přestavbou hradu Pecky za držení Škopků z Bílých Otradovic.

obr. 73: Pecka. Zastoupení jednotlivých motivů, minimální počet jedinců a určení keramických skupin.

Motiv	počet kusů	min. počet jedinců	KACH
MT PC 1	1	1	6
MT PC 2	1	1	2
MT PC 3	2	1	2
MT PC 4	3	3	2
MT PC 5	2	2	2
MT PC 6	1	1	2
MT PC 7	1	1	2
MT PC 8	1	1	2
MT PC 9	10	3	1
MT PC 10	1	1	2
MT PC 11	2	2	6
MT PC 12	1	1	6
MT PC 13	1	1	6
MT PC 14	1	1	2
MT PC 15	1	1	2
MT PC 16	1	1	6
MT PC 17	1	1	6
MT PC 18	2	1	2
MT PC 19	2	2	2
MT PC 20	5	2	2
MT PC 21	3	1	14
MT PC 22	1	1	2
MT PC 23	1	1	2
MT PC 24	5	3	2
MT PC 25	2	1	12
MT PC 26	3	1	6
MT PC 27	85	32	6
MT PC 28	19	6	8
MT PC 29	2	2	6
MT PC 30	1	1	6
MT PC 31	9	3	8
MT PC 32	2	1	6
MT PC 33	54	17	6
MT PC 34	21	8	6
MT PC 35	12	9	5
MT PC 36	32	19	6
MT PC 37	7	4	8
MT PC 38	13	4	6
MT PC 39	8	3	6
MT PC 40	65	bez určení	6
MT PC 41	1	1	6
MT PC 42	4	2	15
MT PC 43	3	1	8
MT PC 44	4	2	6
MT PC 45	3	2	8
MT PC 46	3	2	6
MT PC 47	3	2	6
MT PC 48	2	1	6
MT PC 49	23	bez určení	6
MT PC 50	1	1	6
MT PC 51	2	1	6
MT PC 52	2	2	15
neurčené	115	bez určení	
celkem	551		162

4.2.4.6 Javorník

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, která se věnovala vyhodnocení užitkové keramiky, výzkum na místech zaniklé tvrze ve vsi Javorník byl proveden v roce 1987 (Jirásek – Sigl – Wolf 1988a). Vzhledem k poloze sondy a charakteru keramických zlomků se jeví, že výkop zachytil místo, kam byl průběžně deponován odpad spojený s provozem sídla. Bohužel neznáme bližší nálezové okolnosti, respektive stratigrafii souboru, ani vzájemný nálezový vztah zlomků kachlů se zbylými keramickými nálezy. Celkem bylo rozpoznáno 396 fragmentů, jež se staly předmětem vyhodnocení.

Na rozdíl od předešlých souborů tvoří většinu kolekce nálezů z javornického sídla zlomky těl nádobových kachlů a komor reliéfních kachlů. Je zde tedy názorně vidět jakou selekcí prošly nálezy z předchozích lokalit. Na 43 zlomků ČVS připadá celkem 100 ks částí komor. Je však možné, že některé části komor mohly být kvůli své fragmentárnosti omylem zařazeny k netypické kuchyňské keramice, celkový počet může být tudíž mírně vyšší. Komory jsou kuželovitého tvaru a jejich stěna je oproti jiným souborům poměrně silná. Zakončení okrajů je různorodé, ale nejčastěji se vyskytují oble přehlé, vodorovně seříznuté či lehce dovnitř vyložené. Průměr všech vyhřívacích otvorů se pohybuje v rozmezí 14–17 cm. Záchytné otvory se nacházejí vždy v blízkosti okraje komory a mají kruhový tvar (obr. 178: 8–12). Většinu komorových kachlů tvoří základní řádkové varianty čtvercového formátu. Korunní kachle byly zjištěny pouze ve dvou případech. Kvůli zlomkovitosti se podařilo zjistit rozměry ČVS pouze u tří motivů. Ve všech překvapí jejich malé formáty oproti dobovým standardům (dvakrát stěna ČVS o délce cca 17 cm u základních řádkových kachlů a rozměr 17,8 × 13 cm u korunního kachle).

Nádobkové kachle byly rozpoznány ve 253 fragmentech. Jelikož jsou vyrobeny z podobných surovin jako užitková keramika, platí zde stejná možnost jako u komor reliéfních kachlů, tedy že celkový počet může být mírně vyšší, neboť menší netypické fragmenty mohly být omylem zařazeny ke kuchyňské keramice. Všechny nádobkové kachle náleží typům s pravoúhlým ústím (obr. 179). Bohužel kvůli jejich zlomkovitosti nelze blíže určit jejich typ. Podle sklonu okrajů je možné uvažovat o výskytu vysokých i nízkých variantách. Okraje jsou zakončeny buď seříznutím, nebo jednostranným zaoblením. Velice často se objevuje užití vnitřní lišty, a to většinou při okraji kachle. Na vnitřní straně je přítomna záchytná šroubovice, opět umístěná k hornímu zakončení kachle. Pouze jedna strana kachle se dochovala v celé délce (17,9 cm; obr. 179: 1). Pro dna je typická hrubá podsýpka a viditelná spára s pláštěm kachle, odříznutí strunnou je výjimečné. Průměry den se pohybují v rozmezích 12–17 cm (obr. 179: 10–12).

Soubor je po technologické stránce poměrně homogenní a tvoří ho v podstatě pouze dvě lehce odlišitelné keramické skupiny KACH 16 a 17. Zatímco první je charakteristická svým sytě oranžovým zbarvením, druhá dosahuje světle šedých odstínů. Obě skupiny jsou zastoupeny jak u nádobových, tak u komorových kachlů. Větší podíl (264 ks z celkových

396 ks) tvoří zlomky KACH 17, a to především díky počtu zlomků těl nádobových kachlů, naopak fragmenty ČVS jsou častěji vyrobeny z keramické hmoty KACH 16. Několik motivů je vyrobeno z obou technologických skupin (motiv JA 3 a 4). Výrobce kachlů nebyl (v porovnání s předchozími soubory) při zhotovování kachlů příliš zručný, což lze sledovat hned na několika případech. Reliéfy jsou například velice špatně otisknuty a jsou téměř nečitelné, přičemž samo stylové provedení matric patří spíše k méně kvalitním ve srovnání se soudobou produkcí. Malé rozměry tří motivů, u kterých lze rekonstruovat alespoň jeden rozměr, dovolují vyslovit úvahu, zda matrice nevznikly druhotným sejmutím otisku z již hotového výrobku. To by vysvětlovalo nepřiliš čitelný reliéf. Nádobkové kachle a komory reliéfních kachlů jsou oproti ČVS zhotoveny podstatně lépe, jako by hrnčír lépe zvládal vytáčení než samotný otisk. Ačkoliv jsou ČVS a komory vytvořeny ze stejné keramické hmoty, je vnější strana (pohledová) velmi pórovitá, což může být způsobeno podsýpkou (písčitou, či z organických materiálů), kterou výrobce před otisknutím aplikoval do formy, aby zabránil přilepení hlíny k matrici. Vnitřní strany ČVS jsou pak makroskopicky totožné s komorou. O nepřiliš precizním postupu při výrobě komorových kachlů svědčí i časté propadávání reliéfů směrem dovnitř, nestejně široká ČVS u téhož motivu či doplnění zadních podpůrných přílepů na stínkách cimbuří. V sedmi případech se samostatně dochovaly zlomky omazání, jež pomáhaly spojit ČVS a komoru, které se během uložení v zemi oddělily. Ani nádobkové kachle však nejsou vždy vytvořeny zcela čistě. Na jednom ze zchovalých den se patrně dochovaly stopy po dřevěném rámu, s jehož pomocí se kruhové ústí zarovnávalo na pravoúhlé. Na vnitřní straně ČVS jsou často dochovány otisky prstů hrnčíře, který spirálovitě vytlačoval keramickou hmotu do formy.

	KACH 16	KACH 17
počet kusů	132	264

obr. 74: Javorník. Typologické roztřídění kachlů.

typ kachle	počet zlomků
nádobkový	253
komorový	143
celkem	396

obr. 75: Javorník. Roztřídění kachlů podle keramických skupin.

Ikonografie souboru

Celkem se podařilo blíže vymezit 12 výzdobných motivů, u 13 zlomků nemohlo být určení z důvodu fragmentárnosti a čitelnosti provedeno. Ve čtyřech případech byl rozpoznán výjev sv. Jiří bojujícím s drakem. Nejlépe zchovalým je motiv **JA 1** (obr. 177: 4), ze kterého se dochovala spodní třetina ČVS, kde je zachyceno téměř celé tělo draka a konce nohou koně. Drak je zde nezvykle zobrazen na nohou, neboť na většině výjevů z našeho území je nestvůra vypořádána již v poloze na zádech. Zajímavé je rovněž i neumělé provedení reliéfu, drak má pouze dvě nohy a neobvyklá je i hřbetní ploutev. Ocas draka je omotán okolo zadní nohy světce koně. Na dvou zlomcích tvořící motiv **JA 12** (obr. 177: 1) se naopak zachoval horní pravý roh ČVS s částí těla světce a hlavou koně. Otisk je opět

nekvalitní a v provedení postrádáme bližší detaily koně či jezdce. Světec bojuje s drakem kopím, které drží v levé ruce, zatímco pravou rukou ovládá koně. Je pravděpodobné, že bojovník měl na hlavě železný klobouk. Ačkoliv jsou oba zmíněné výjevy ve variantě jezdce doprava, nejedná se o týž motiv z důvodu celkových proporcí. Drobnou hlavu zobrazenou bez obličejových detailů (motiv **JA 2**; obr. 177: 3) lze ztotožnit s postavou princezny, která často doprovází ztvárnění svatojiřské legendy na reliéfních kachlích. Ačkoliv jsem ji vyčlenil samostatně, je možné, že souvisí s předchozími výjevy. Avšak vzhledem, že se hlava naklání směrem doleva, je pravděpodobnější, že se jedná o samostatný reliéf. Neboť světec s drakem by měl být umístěn ve směru jejího pohledu, což jistě neodpovídá motivu JA 1 a pro motiv JA 12 by pro ni nebyl u nohou koně v pravém dolním rohu dostatek prostoru. V ženské postavě (motiv **JA 3**; obr. 177: 2) umístěné do pravého dolního rohu ČVS lze rovněž identifikovat princeznu, která přihlíží zápasu rytíře s drakem. Z důvodu pozice ji nelze ztotožnit s motivy JA 1 ani JA 12 a vzhledem k odlišnému provedení hlavy (princezna je prostovlasá) ani s motivem JA 2. Dívka je, podobně jako předchozí reliéfy, ztvárněna velice schematicky bez propracovaných detailů. Dohledat analogie k těmto čtyřem svatojiřským reliéfům je složité jednak z důvodu fragmentárnosti, ale především kvůli jejich nekvalitnímu provedení. Nápadně podobně provedený reliéf s motivem JA 1 pochází z nedalekého Vízmburku (*Košťál 2010, 387–389*). Podobnost se týká především v rustikálním ztvárnění scény. Rozdílné je však zakončení ocasu draka – javornický je otočený okolo nohy koně, vízmburský je zatočený pouze v prostoru. Javornický drak má hřbetní ploutev, zatímco vízmburský má křídlo. S motivem JA 12 se vízmburský reliéf naopak shoduje ve způsobu držení těla jezdce, polohy kopí i příkrývkou hlavy světce. Je zajímavé, že vízmburský exemplář má rovněž poměrně malé rozměry ČVS (cca 17,5 cm), výjev je navíc lemován širokou obvodovou lištou, samotný reliéf je tak ještě menší. Další dva podobné nálezy pochází z Chrudimi (*Frolík 2003, 39–40, pol. 52, 53*). Příbuzné jsou především neumělostí provedení obou výjevů. Oba chrudimské reliéfy jsou ve variantě jezdce doleva s princeznou umístěnou v pravém horním rohu.

Skupinu heraldických námětů zastupují pouze dva fragmenty orlice (motiv **JA 5**; obr. 178:1), ze které se dochovala pouze část těla a pravého křídla. Reliéf je opět velmi nečitelný, hlava byla otočená směrem doleva. Každý ze zlomků má odlišnou šířku ČVS. Díky totožnému nálezu z Vízmburku můžeme doplnit, že orlice byla umístěna do medailonu (*Soukupová 2013, 121*). Bohužel se vízmburský exemplář nedochoval celistvý. Do skupiny zemských znaků patří i zlomek ocasu českého lva ve variantě doprava, který se dochoval pouze v jednom fragmentu (motiv **JA 6**; obr. 178: 2).

Fantaskní motivy zastupuje častý výjev mořské panny, tzv. Meluzíny (motiv **JA 4**; obr. 177: 5–8). Opět se jedná o velice špatně čitelný reliéf, který se dochoval v pěti fragmentech (4 jedinci), jenž pokaždé pochází ze spodní části ČVS. Známe tedy pouze tvar rybích ploutví a části rukou, kterými jsou drženy. Tento motiv je tvořen jak oranžovou

keramickou hmotou (KACH 16), tak světle šedým materiálem (KACH 17). Dohledání bližší analogie je z důvodu nekvalitního provedení a zlomkovitosti nemožné.

Korunní římsový kachel, jehož hlavní výzdobu tvořil pravidelný rastr kosočtverců, se dochoval s téměř kompletní ČVS (motiv **JA 10**; obr. 178: 9). Vršek kachle ukončovaly tři malé stínky cimbuří (dochovaly se pouze dvě), které od ČVS odděloval téměř neznatelný provazec. Rozměry ČVS řadí kachel rovněž mezi malé exempláře (17,8 × 13 cm). Korunní kachle, jejichž výzdoba byla tvořena pouze sítí kosočtverců, pochází například z Hradce Králové (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 429, pol. 1199) či tvrže v Hedčanech u Pardubic (*Brych 2004*, 204, pol. 535), přesto je javornický kachel svým provedením odlišný. Z druhého korunního kachle se dochovala pouze vysoká stínka cimbuří (motiv **JA 11**; obr. 178: 7), jež je opět vyrobena ze světle šedé keramické hmoty. Dva rohy ČVS nesou stylizovanou rostlinnou výzdobu (motiv **JA 7 a 8**) a nejsme schopni jim přiřadit žádný z výše popsanych reliéfu.

Motiv	počet kusů	min. počet jedinců	KACH
MT JA 1	1	1	16
MT JA 2	1	1	16
MT JA 3	3	3	16, 17
MT JA 4	5	4	16, 17
MT JA 5	2	2	16
MT JA 6	1	1	16
MT JA 7	1	1	16
MT JA 8	1	1	16
MT JA 9	1	1	16
MT JA 10	11	2	17
MT JA 11	1	1	17
MT JA 12	2	1	16
neurčeno	13	13	16
celkem	43	32	

obr. 76: Javorník.
Zastoupení jednotlivých motivů, minimální počet jedinců a určení keramických skupin.

Celkové zhodnocení souboru

Zpracování nálezového souboru kachlů přineslo řadu zajímavých zjištění. Jednou z výhod oproti předchozím kolekcím je, že částečně známe nálezové okolnosti a nedošlo zde k selekci nálezů. Za povšimnutí jistě stojí poměrně vysoké zastoupení kachlových fragmentů oproti stolní a kuchyňské keramice, což nebývá obvyklé. Například z rozsáhlého výzkumu tvrže v nedalekých Mladých Bukách byl poměr značně menší – na přibližně 5 tisíc zlomků užitkové keramiky¹¹² připadlo pouze okolo 70 ks kachlů¹¹³ (cf. *Wolf 2004b*). Stejný nepoměr panuje i na blízkých hradech Vízmburku a Břečtejnu. Je tedy pravděpodobné, že zlomky javornických kachlů se na místo svého uložení na vnější straně valu tvrziště (kde byla později položena sonda) dostaly během jedné záměrné události. Tuto hypotézu potvrzuje i celková technologická a morfologická homogenita kachlů. Tím se dostáváme k otázce, z kolika

¹¹² Přibližně stejný počet jako z javornické tvrže.

¹¹³ Částečný popis kachlů z Mladých Buků je proveden v rámci zhodnocení nálezů kachlů z hradu Břečtejna.

kamnových těles mohou artefakty pocházet. Jelikož jsou kachle tvořeny ze dvou odlišných keramických materiálů (KACH 16 a 17), nabízí se hypotéza, že by na sídle mohla existovat dvě tělesa. Jelikož je několik motivů (JA 3 a JA 4) tvořeno z obou odlišných keramických materiálů. Jako pravděpodobnější se však jeví, že na sídle byla přítomna pouze jedna kamna, a odlišná barva kachlů tedy byla záměrná. Těleso kamen tak bylo sestaveno z různých barevných nádobkových a komorových kachlů, což jistě mohlo působit zajímavým estetickým dojmem. Tuto verzi potvrzuje i srovnání se situacemi rekonstruovanými na stojících panských sídlech. Ačkoliv neznáme bližší stavební podobu javornické tvrze, je podle půdorysu tvrziště možné uvažovat o jednoduché věžové stavbě. Podle analogií z dochovaných stojících objektů v (viz kapitola 4.2.1; obr. 55) je patrné, že na sídlech podobných tvrzi v Javorníku můžeme počítat s existencí pouze jedné světnice, a tedy i se současným provozem jen jedněch kachlových kamen. Otázka chronologického určení souboru souvisí s dohledáním analogií pro motivy na ČVS, srovnáním s užitkovou keramikou a výpovědí písmenných pramenů. Predikát z *Javorníku* použil již v roce 1416 Přeč, výslovně je tvrz doložena k roku 1496 a zaniká vlivem ztráty sídlení funkce na počátku 16. století (po roce 1533). Ostatní keramický inventář chronologicky posouvá vznik sídla do 1. poloviny 14. století (viz kapitola 4.1.4.4). Kachle jsou podle jejich nízké kvality spíše místního původu a produktem nepříliš zručného hrnčíře. Blízké jsou si především s nálezy z nedalekého Vízmburku (totožný reliéf orlice a velmi blízký výjev se sv. Jiřím). Jako místo výroby bychom mohli uvažovat o Trutnově, nebo Úpici. Vzhledem k dataci nálezů z Vízmburku (před 1447) je oprávněné určit většinu souboru do období 1. poloviny 15. století i s přihlédnutím možného dlouhého používání forem, či dokonce pořízení tzv. pirátského otisku kachle, o čemž by mohly svědčit menší rozměry lépe dochovaných ČVS. Stavbu nejmladších kamen na Vízmburku datuje autorka jejich posledního zpracování na počátek 20. let 15. století (*Soukupová 2013, 124–126*).

Původ většiny nalezených kachlů z Javorníku by tedy mohl být dán do souvislosti s výměnou starých kamen za nové, o jejichž přítomnosti svědčí i dva fragmenty s vegetační ornamentikou umístěných v rozích ČVS, která odpovídá již přelomu 15. a 16. století. Starší kamna tedy byla rozebrána a vyhozena do příkopu mimo areál sídla. Zanedbatelný počet zlomků kachlů z mladšího tělesa kamen může být vysvětlen tím, že mohla být během opouštění sídla tato kamna rozebrána a postavena na jiném místě, či prostě výzkum omezený jednou sondou nezachytil místo jejich uložení.

4.2.4.7 Břečtejn

Jak již bylo zmíněno v části věnující se historii a popisu lokality, výzkum proběhl na tomto hradě v roce 1992. Kachle byly vyzvednuty ze 12 sond. Celkem se podařilo určit 257 zlomků. Většina souboru (80 %) pocházela ze situací na předhradí, v samotném jádru hradu byla objevena pouze menší část (20 %). Díky znalosti umístění jednotlivých jedinců a kompletnímu nálezovému souboru tak můžeme, podobně jako u tvrze v Javorníku, v rámci

celkových interpretací pracovat i s nálezovými okolnostmi, které přináší řadu důležitých informací (obr. 77).

Podobně jako u souboru z javornické tvrže, i zde neproběhla selekce nálezů, máme tak v kolekci zastoupeny nejen ČVS, ale i zlomky komor a těl nádobkových kachlů, které tvoří i jeho většinu. Celkem se podařilo rozpoznat 117 ks pocházejících z nádobkových kachlů, z důvodu značné zlomkovitosti je možné, že některé drobnější části těl mohly být zařazeny k užitkové keramice (obdobná situace platí i pro pláště komor reliéfních kachlů). Všechny okraje byly rovné a na sídle se tedy vyskytovaly pouze nádobkové kachle s pravoúhlým ústím (obr. 176: 9–14). Bohužel se nepodařilo rekonstruovat jediné ústí, tudíž neznáme jejich rozměry. Okraje byly ukončeny obyčejným zatažením nebo vodorovným seříznutím. Vzhledem k jejich sklonu je kromě vyšších tvarů možné počítat i s výskytem miskovitých typů. Častým doplňkem je vnitřní lišta, která se nachází v blízkosti okraje, podobně jako záchytná rytá šroubovice nebo vývalky na vnější straně stěn kachlů. Kolekci komorových kachlů tvoří především části komor (102 ks), zatímco zlomky ČVS nejsou tak časté (41 ks). Všechny komory byly podle sklonu stěn kuželovitěho typu s průměrem vyhřívacího otvoru v rozmezí 12–15 cm. Okraje vyhřívacích otvorů jsou nejčastěji přehnuté a ovalené (obr. 176: 3–8). Stejně jako u nádobkových kachlů ani komory a vnitřní strany ČVS nejsou téměř očazeny. Většinu kachlů představují základní řádkové varianty. Římsové či korunní varianty se v souboru vyskytují je ve dvou případech. Okrajové ukončení ČVS je buď hranolovou lištou, nebo jednostranným zaoblením.

Všechny nádobkové i komorové kachle měly povrch ponechaný v rezné podobě. Většina byla zhotovena z keramické hmoty oranžových odstínů (KACH 1), 22 zlomků bylo vytvořeno ze světlého materiálu, známého z javornické tvrže (KACH 17) a jeden fragment z KACH 16. Očazení se na nálezech téměř nevyskytuje, což znesnadňuje odlišit drobné úlomky od užitkové keramiky. Provedení reliéfu je na vyšší úrovni než na sousedním Javorníku, výjimku tvoří dva motivy (BR 4 a BR 10), jejich realizace je podobně nedbalá.

typ kachle	počet zlomků					
nádobkový	117					
komorový	140					
celkem	257					
		KACH 1	KACH 5	KACH 16	KACH 17	
		počet kusů	233	1	1	22

obr. 79: Břečtejn. Typologické roztřídění kachlů.

obr. 80: Břečtejn. Roztřídění kachlů podle keramických skupin

sonda	počet kachlů
6	1
8	18
10	33
11	2
12	11
13	146
14	18
17	5
21	9
22	1
23	1
24	10

obr. 78: Břečtejn. Počet nálezů kachlů v jednotlivých sondách

Ikonografie souboru

Značná roztržitost souboru způsobila, že z celkových 41 zlomků ČVS bylo možné pouze ve 20 případech rozpoznat výzdobný motiv. Zbytek, který tvořily především menší části ČVS bez reliéfu, zůstal neurčen. Podobně jako u nedalekého sídla v Javorníku i zde bylo rozeznáno několik motivů spojených se svatojiřskou legendou. Nejlépe dochovaným zobrazením sv. Jiřího bojujícím s drakem je motiv **BR 1** (obr. 175: 1). Jedná se o klasické ztvárnění tohoto příběhu. Rytíř zápasí s drakem jako jezdec (doleva) a nestvůru stočenou pod nohama koně probodává kopím. Světec má znázorněnou svatozář a hlavu má krytou stylizovaně ztvárněnou přilbou. Drak je vyobrazen na nohou, i když již v padlé poloze se zvrácenou hlavou na dlouhém krku. U jeho tlamy je možné pozorovat světcovu ostruhu s dlouhým bodcem a ozubeným kolečkem. Bojové scéně přihlíží v levém horním rohu modlící se princezna, která ve svých rukou drží růženec. Rozvržením jednotlivých figur se tento výjev řadí v českém a moravském prostředí k častým typům. Našemu výjevu jsou blízké (světcova přilba, vyobrazení princezny) exempláře z Tábora (*Krajíc 1997*, 39, obr. 20) a Bouzova (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 340, pol. 248). Další reliéf se sv. Jiřím se dochoval pouze v jednom zlomku, na kterém je zachycena téměř celá světcova postava jedoucí na koni doprava (motiv **BR 2**; obr. 175: 4). Reliéf je bohužel špatně čitelný, čemuž napomáhá i samotný nepříliš kvalitně vytvořený otisk. Na rozdíl od předešlého motivu, ve kterém světec drží kopí oběma rukama a zčásti nad hlavou, na tomto výjevu je kopí drženo jen levou rukou v pozici u těla v podpaží. Pohledová strana tohoto reliéfu byla překryta světlou hlinkou. Identický motiv je doložen na nedalekém Vízmburku (*Soukopová 2013*, 122). Z motivu **BR 3** (obr. 175: 2) se pro změnu dochovala pouze zadní část světcova koně (v poloze doleva). Ztotožnění se svatojiřským výjevem je možné díky dřevci kopí, které prochází přes tělo koně v šikmé poloze. Zadní stehno zvířete je ozdobné stylizovaných květem. Podobný výzdobný prvek na koni sv. Jiří je znám na nález z Kostelce nad Černými Lesy (*Durdík – Hazlbauer 1993*, 297, pol. 7). Z Motivu **BR 4** (obr. 175: 5) se dochoval pouze zlomek, přesto lze díky kopí, které postava drží oběma rukama, v reliéfu identifikovat opět sv. Jiří. Forma i samotný otisk jsou vytvořeny na velmi nízké úrovni a je zde nápadná shoda s reliéfy známými z tvrze v Javorníku. Posledním zobrazením sv. Jiří je motiv **BR 5** (obr. 175: 3), ze kterého se dochovala pouze pravá horní končetina držící kopí. Podle polohy je zřejmé, že světec bojuje na koni (doprava). Na základě sklonu kopí nelze tento fragment spojovat s motivem BR 1.

Heraldické náměty zastupuje především částečně zrekonstruovaný reliéf s českým lvem (motiv **BR 6**; obr. 175: 6). Zvíře je zachyceno v běžné podobě ve výskoku (doleva) a umístěno do štítu V dolních rozích ČVS byly umístěny šípátky. Jedná se o velice častý typ ztvárnění a lze dohledat řadu analogií. Provedením jsou si velice blízké exempláře z Prahy (*Brych 2004*, 34, pol. 7), tvrze v Tleskách (*Brych 2004*, 34, pol. 8), Mnichovic u Prahy (*Brych 2004*, 34, pol. 10), Strážnice (Pajer 1983, 194, tab XXII:1) nebo Hořic v Podkrkonoší (nepublikováno). Břečtejnský kachel má však navíc v levém horním rohu umístěno gotické minuskulní písmeno S.

Mezi světské výjevy patrně patří i část dochované postavy, která v obou rukách drží hudební nástroj (motiv **BR 10**; obr. 175: 8). Ačkoliv je reliéf neuměle vytvořen a opět připomíná kachle známé z Javorníku (shoduje se i keramická hmota), je znatelný náznak měchu. Jedná se tedy patrně o píšťalu s měchuřinou, tzv. platerspiel, který se v ikonografických pramenech objevuje již od 13. století, a jenž se v Evropě vyskytoval až do konce 17. století. Nejedná se tedy o trubače, ale o pištce. Zachycení hudebních dechových nástrojů na reliéfních kachlích není příliš časté. V rámci loveckých scén se občas může objevit užití lesního rohu, je známo i několik šašků hrajících na dudy. Hráč na píšťalu je znám z hradu Lukov (*Krása 2008*, 69, pol. 210) nebo z Milevska (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 378, pol. 663), ani v jednom případě však nástroj nemá měchuřinu.

Z korunního kachle (motiv **BR 7**; obr. 175: 7) se dochovala pouze stínka cimbuří, doplněná o dvě písmena a oddělená od ČVS provazcem. Z dalšího římsového kachle (motiv **BR 9**; obr. 176: 1) se bohužel zachoval pouze výsek horizontálního členění, které kachel ukončovalo shora, či zdola. Mezi heraldické náměty patrně patří i zlomek ČVS (motiv **BR 8**; obr. 176: 2), na kterém by mohla být zachycena část rozvětveného ocasu orlice či rozevlátých fafrnochů.

Motiv	počet kusů	min. počet jedinců	KACH
MT BR 1	5	3	1
MT BR 2	1	1	1
MT BR 3	2	2	1
MT BR 4	1	1	16
MT BR 5	1	1	5
MT BR 6	7	3	1
MT BR 7	1	1	1
MT BR 8	1	1	1
MT BR 9	1	1	1
MT BR 10	1	1	17
neurčeno	20	20	
celkem	41	35	

obr. 81: Břečtej. Zastoupení jednotlivých motivů, minimální počet jedinců a určení keramických skupin.

Celkové zhodnocení souboru

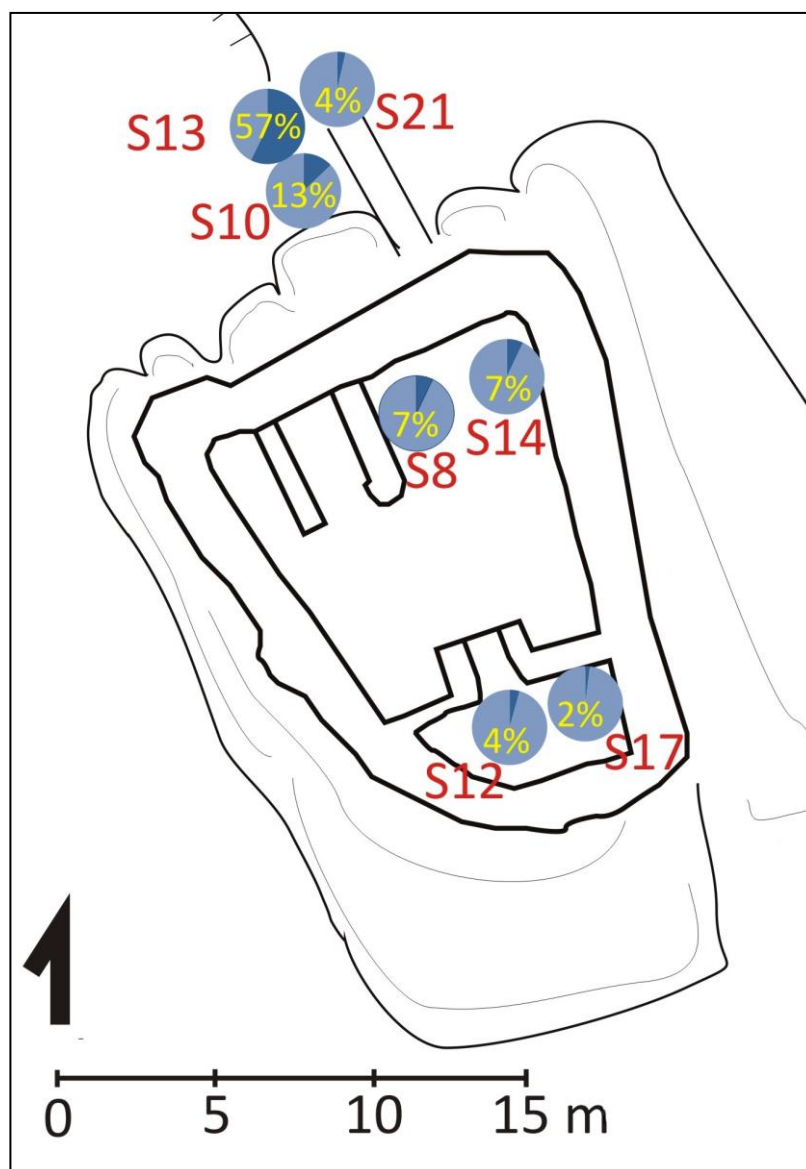
Ačkoliv byl výzkum, který na lokalitě proběhl, poměrně velkého rozsahu (26 sond), pochází z něho ve srovnání s nedalekým Javorníkem menší soubor. I tato skutečnost nasvědčuje, že v případě Javorníku sonda zachytila skutečně část místa deponie odpadu ze starších kamen. Srovnání mohou ještě přinést poznatky plynoucí z výzkumu na blízké tvrzi v Mladých Bukách. Během exkavace zde byl získán velký soubor užitkové keramiky (cca 5000 ks), ale pouze malý počet kachlů. Stolní a kuchyňské keramiky se dočkalo poměrně dostatečného zhodnocení (*Wolf 2004b*), avšak kachle zatím posouzeny nebyly. Pro potřeby srovnání se soubory z Javorníku a Břečtejny jsem nálezy vyhodnotil. Protože se však jedná o

malou kolekci (65 ks), nebyla jim věnována samostatná kapitola. Většinu nálezů tvoří zlomky nádobkových kachlů s pravouhlým ústím. Komorové kachle jsou zastoupeny pouze minimálně. Reliéfy se podařilo rekonstruovat pouze ve dvou případech. Prvním je zlomek ČVS s vegetačním tapetovým vzorem, druhým je stylizovaná rozeta. Oba náměty jsou zpracovány na dobré řemeslnické úrovni. Většina souboru je vytvořena z keramické hmoty oranžových odstínů, ale 10 ks bylo vypáleno ze světle šedé produkce známé z Javorníku i Břečtejna (KACH 17). Chronologicky lze kachle určit podle reliéfů na počátek 16. století.

Když se vrátíme k břečtejnskému souboru, můžeme konstatovat, že většina námětů lze díky analogiím bezpečně určit do průběhu 2. poloviny 15. století. Některé reliéfy (motiv BR 2, 4 a 10) jsou svým zpracováním a použitým keramickým materiálem blízké s nálezy z Javorníku a Vízmburku a umožňují datovat spíše již do 1. poloviny 15. století. Nejmladší komponentou jsou blíže neurčené reliéfy (motiv BR 8 a 9), které řadím na sklonek 15. či počátek 16. století. Celkem se tedy na lokalitě podařilo rozpoznat tři časové horizonty provozu kamen. Podle velikosti sídla lze podobně jako u Javorníku či Mladých Buků uvažovat pouze o přítomnosti jedné světnice. Je tak pravděpodobné, že zde byla během chodu sídla postavena tři tělesa kachlových kamen. Časové rozpětí reliéfů (poč. 15. – 1. pol. 16. století) odpovídá u svědectví písemných pramenů i dataci užitkové keramiky.

Nejvíce kachlů (80 %) bylo objeveno na mimo jádro hradu při přístupové cestě (sondy 10, 13, 21 a 24; obr. 77), a to ve vrstvách, jež lze spojit až s destrukcí sídla. Pouze nálezy, jež spojují s nejstarším kamnovým tělesem (motiv BR 2, 4 a BR 10), byly získány z uloženin, jež lze spojit s dobou provozu sídla (sondy 13 a 21). Vzhledem k malému počtu a značné zlomkovitosti se zdá, že se jedná o nálezy, které se do svých kontextů dostaly až druhotně, respektive, že se nejednalo o záměrné deponování primárního odpadu. Z nejmladších kamen se dochovalo pouze několik zlomků. Předpokládám, že většina kachlů z tohoto tělesa mohla být z postupně chátrajícího objektu přenesena na jiné místo jako poměrně mladé a stále funkční výrobky. Tuto domněnku podporuje skutečnost, že ačkoliv byl vnitřní prostor hradu prozkoumán téměř celý, nebyla zde destrukce nejmladších kamen zachycena.

Překvapivé je opět zastoupení hned pěti svatojiřských námětů (dva ze starší a tři z prostřední fáze). Jestliže u prvních kamen můžeme uvažovat, podobně jako v případě Javorníku, spíše o místní produkci, tak u kachlů z 2. poloviny 15. století je díky kvalitě provedení a schématu kompozice zřejmé napojení na soudobou kamnářskou produkci vyšší úrovně (zejména motivy BR 1, 5 a 6).

obr. 77: Břečtejnský hrad. Rozmístění nálezů kachlů v jednotlivých sondách. Zachycen jejich podíl vůči celkovému počtu kachlů. Umístění grafů odpovídá pozici sond. Zobrazeny pouze sondy s nálezy od dvou a více kachlů.

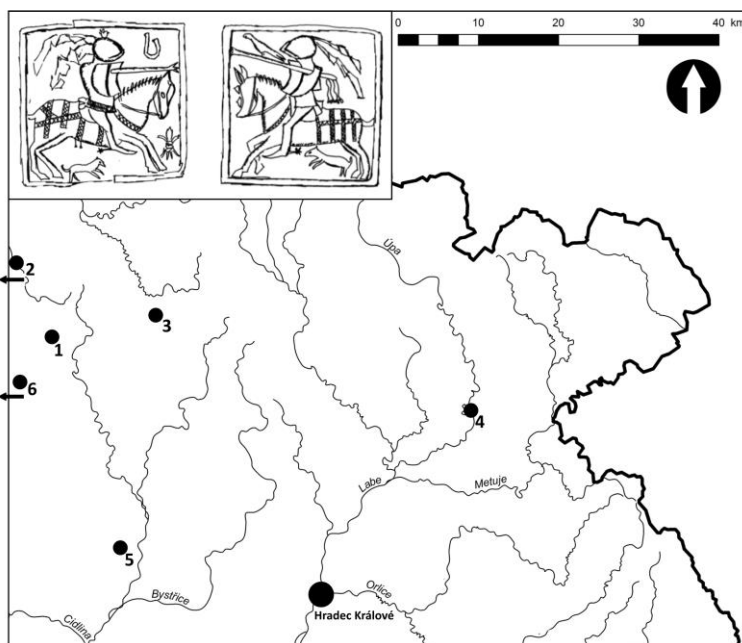
4.2.4.8 Shodné prvky na kachlích

Během zpracování nálezů kachlů ze sídel v okolí města Jičín bylo rozpoznáno, že řada motivů se vyskytuje na více jak jedné lokalitě. K tomuto zjištění výrazně napomohl fakt, že byly vůbec poprvé kompletně zpracovány nálezy z jednotlivých hradů roztroušené po depozitářích různých muzeí a že po zkompletování nálezových souborů došlo k jejich komparaci.

Reliéf s trůnícím evangelistou Matoušem (obr. 198: 1, 2) se na Kumburku dochoval ve 44 zlomcích (motiv KU 6), díky čemuž se ho podařilo rekonstruovat téměř celý. V jednom fragmentu se podařilo rozpoznat i na nedaleké Bradě (motiv BA 1). Jedná se o schematizované zpodobnění trůnících evangelistů, které známe i z jiných lokalit našeho území (Praha –

Richterová 1982, 37, pol. 184, tab. 40:5; *Telč – Krása 2008*, 26, pol. 55; *Plzeň – Orna 2005*, 54, pol. UMP 8047, 46731; *Pardubice – Brych 2004*, 80, pol. 143). Zejména pardubické a plzeňské (46731) analogie jsou si s našimi nálezy podobné stylem zobrazení. Identický nález kachle pochází z Hradce Králové, bohužel však postrádá bližší nálezové okolnosti (i.č. 2197).

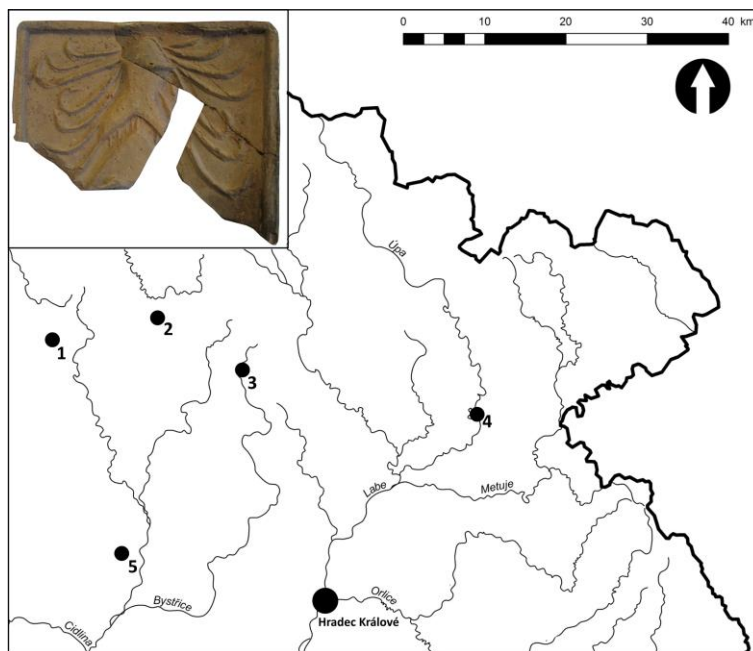
Další výjev známý z několika sídel ve východních Čechách zachycuje turnajovou scénu (obr. 198: 5–8). Z Brady (motiv BA 3 a 4) a Kumburku (motiv KU 18 a 19) známe obě varianty, tedy rytíře jedoucího doprava i doleva. Nepochybně byly tyto kachle použity v rámci jedno tělesa kachlových kamen, kdy byly postaveny zrcadlově proti sobě. Mezi sebou se liší pouze v detailech. Rytíř jedoucí doleva má u dřevce písmeno, jeho sokovi pak na kopí sedí pták. Výjev zaujme mimo jiné netypickým psím doprovodem obou protivníků u kopyt koní a také realistickým zpodobněním koňského postroje, kolčí přilby a fafrnochů. Totožné nálezy pochází z nedalekých šlechtických sídel – Hrubé Skály (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3: 3), Rýzmburku (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6) a Starých Hradů (*Pavlík 2006*, 6).

obr. 82: Lokality s výskytem motivu turnajové scény. **1)** Brada; **2)** Hrubá Skála; **3)** Kumburk; **4)** Rýzmburk; **5)** Starý Bydžov; **6)** Staré Hrady.

Další výjev je rovněž znám z Brady (motiv BA 2) a Kumburku (motiv KU 23). Jedná se o zachycení dvou loveckých psů s jejich psovoda (obr. 198: 3, 4). Totožný výjev z jiných lokalit není prozatím znám, dvojice loveckých psů (avšak v odlišném provedení) je například publikována z Malé Strany (*Zavřel 1998*, 219). Oblíbený výjev sokolníka se nám dochoval na Kumburku (motiv KU 24) a Pecce (motiv PC 3). Opět se jedná pouze o torzo celého reliéfu, kde se nacházel jezdec na koni doprovázený psem (obr. 198: 9, 10). Pozornost si zaslouží podobné zpracování postroje koně jako u přechozí turnajové scény i neobvyklá poloha rukou a natočení těla. Takřka podobný výjev sokolníka doprovázeného psem pochází i z Wroclavi (*Dymek 1995*, 248, Tab. XIc).

V českém i moravském prostředí častý výjev českého lva se podařilo rozpoznat hned ve dvou případech. V prvním se jedná o neuměle ztvárněného lva ve výskoku. Z Kumburku pochází celkem 9 ks, přičemž jeden exemplář se dochoval v téměř kompletní podobě (motiv KU 31). Ze sbírek hradu Pecka pochází pouze jeden zlomek těla lva.¹¹⁴ Analogie takto poměrně jednoduše zobrazeného českého lva pochází Chrudimi, zde je výjev doplněný o draka, se kterým lev bojuje (Frolík 2003, 57, pol. 87).

obr. 83: Lokality s výskytem motivu šlechtického erbu. **1)** Brada; **2)** Kumburk; **3)** Miletín, **4)** Rýzmburk; **5)** Starý Bydžov.

Druhá varianta českého lva je rovněž ztvárněna netradičně, neboť je zvíře umístěno do malého štítu, který je lemován geometrickým ornamentem, jenž je tvořen plastickým vývalkem (obr. 199: 1, 2). Ve dvou případech se výjev dochoval na Kumburku (motiv KU 36) a v šesti pak na Bradleci (motiv BC 2). Blízká analogie pochází z České Lípy (Pavlík – Vitanovský 2004, 393, pol. 817).

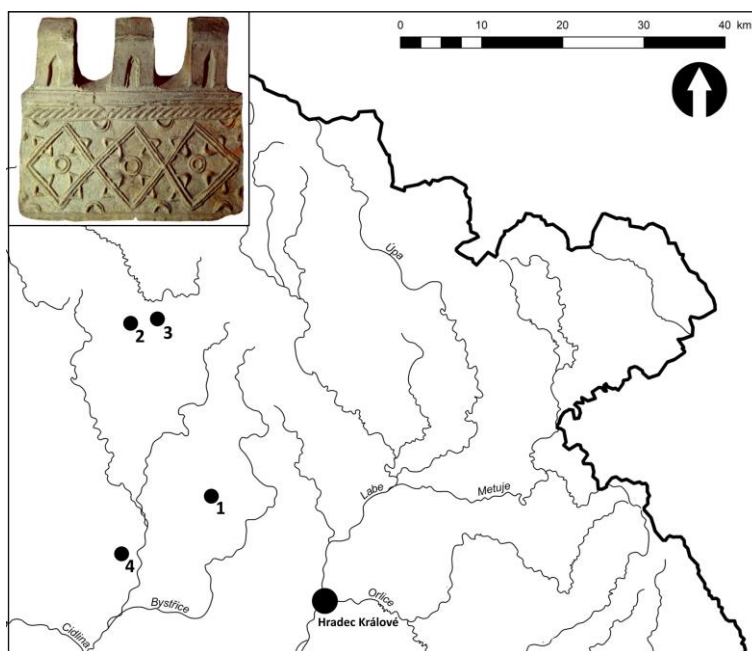
Rovněž heraldická figura orlice je známa jak z Brady (motiv BA 5), tak Kumburku (motiv KU 39). Ze zlomků můžeme rekonstruovat pouze její tělo a části křídel, uniká nám způsob jejího zakomponování do zbytku reliéfu (obr. 199: 3, 4). Velmi podobně výrazově řešen (otočení hlavy, vystrčený jazyk, koruna ztvárněná krycího peří) je kachel z Orlíku u Humpolce (Pavlík – Vitanovský 2004, 397, pol. 862).

Poslední heraldický námět známý z Kumburku (motiv KU 45) a Brady (motiv BA 6) je tvořen částí kolčí přilby, která je usazena na koso postavený štít (obr. 199: 5, 6). Zbytek reliéfu je zaplněn netradičně ztvárněnými fafnochy. Ve sbírkách muzea v Miletíně se nachází identický námět, ze kterého se dochovalo i pole štítu, ve kterém byla umístěna labuť. Totožný reliéf byl objeven i ve Starém Bydžově (Koudelka 1911, 4). Stejně ztvárnění přilby a fafnochů pak pochází i z hradu Rýzmburku (Hlaváček – Pavlík 2010, 895, pol. 11).

¹¹⁴ Tento jedinec je vystavený v expozici hradu Pecka, nemohl být tak zpracován do katalogu motivů.

V seznamu shodných motivů se kromě základních řádkových nachází i šest římsových korunních kachlů. Nejzachovalejším z nich je korunní kachel s napodobeninou písma a dvěma stupňovitými štíty (obr. 199: 7, 8), jež pochází z Brady (motiv BA 7) a Kumburku (motiv KU 49). Ačkoliv mi není znám v současné době jiný totožný nález, za povšimnutí jistě stojí podobně ztvárněné stupňovité štíty ze Starých Hradů, kde jsou však součástí ČVS (Pavlík 2006, 7). Další nález se rovněž dochoval téměř kompletní (motiv KU 111 a motiv BC 7). Kachel je tvořen širokým výžlabkem, jenž je vyplněný rostlinným ornamentem. Pod cimbuřím byl opět umístěn fiktivní nápis (obr. 200: 1, 2). Tento kachel měl na rozdíl od ostatních povrch stříbřitý, kterého bylo dosaženo přidáním biotitu (slídy). Identický zlomek pochází i z města Jičina (Tomášková 1999, 47).

Z římsového korunního kachle, který byl zdoben ornamentem z kosočtverců (motiv KU 57 a motiv BC 7), jež patrně tvořily slepou kružbu v podobě vepsaných čtyř- a trojlístů (ve velmi stylizovaném provedení), pochází pouze část ČVS doplněná o netradičně provedenou stínku cimbuří se střílnou (obr. 200: 3, 4). Tento motiv byl krom Kumburku a Bradlece nalezen ještě na nedaleké tvrzi v Bříšťanech (Burgert 2006, 187) a ve Starém Bydžově (Koudelka 1911, 3). Ojedinělý motiv čtyřlístků, které

obr. 84: Lokality s výskytem římsového korunního kachle s ornamentem. 1) Bříšťany; 2) Bradlec; 3) Kumburk, 4) Starý Bydžov.

byly umístěny v prostoru pod stínkami cimbuří, byl rozpoznán mezi nálezy z Pecky (motiv PC 18) a Kumburku (motiv KU 61). Zbytek reliéfu tvořila obvyklá výzdoba v podobě úponků vinné révy (obr. 200: 5, 6). Zlomek dužnatého plodu (meloun?) se nachází na zlomcích z Kumburku a Pecky (motiv KU 60 a motiv PC 11), bohužel se ve všech čtyřech případech jedná pouze o menší fragmenty (obr. 200: 7, 8). Velmi podobný reliéf, dochovaný v celém tvaru, pochází z Chrudimi (Frolík 2003, 60, pol. 95). Námětem blízký je nález z hradu Navarov, i zde jsou zachyceny tykvoité plody (Brestovanský 1998, 136). Poslední římsový korunní kachel nesl poměrně často se vyskytující architektonický ornament v podobě slepé kružby (motiv KU 50 a motiv BC 10; obr. 200: 9, 10). Z bližších analogií lze uvést například nález z hradu Rýzmburku (Hlaváček – Pavlík 2010, 896, pol. 14), Chrudimi (Frolík 2003, 67, pol. 111), Velkého Meziříčí a Velké Bíteše (Krása 2008, 130, pol. 412). Mezi mladší nálezy patří stylizovaný rostlinný ornament (obr. 201: 1, 2). Zatímco z Kumburku pochází pouze 15

fragmentů (motiv KU 104), v souboru z Pecky se nachází větší počet zlomků výjevu, díky čemuž lze motiv rekonstruovat téměř v úplnosti (motiv PC 34). Do závěru 16. století lze datovat kachel, jehož hlavní výjev byl umístěn do renesanční arkády (obr. 201: 3, 4). Bohužel se ve fragmentech z Pecky (motiv PC 51) a Kumburku (motiv KU 86) více jak části arkády nedochovaly. Podle analogie nálezů z města Jičína lze tušit, že do prostoru mezi sloupy byla umístěna scéna sebevraždy Lukrécie (Tomášková 1999, 7).

Jak vyplývá z přehledu, tak každý ze sedmnácti motivů se vyskytuje na hradě Kumburku (obr. 85). Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že právě z tohoto sídla pochází i největší kolekce nálezů, dále se zde může odrážet i velikost a význam hradu samotného. Celkem sedm analogických motivů pochází z hradů Brady, šest z Pecky a čtyři pak z Bradlece. Nálezy z Brady jsou mimo jiné důležité díky tomu, že hrad byl opuštěn již před rokem 1500, tudíž pomáhají lépe ukotvit datování shodných motivů z Kumburku. V prostředí šlechtických sídel prozatím nebyl zkoumán podobný úkaz, kdy se na několika blízkých hradních lokalitách nachází v tak hojné míře identické motivy na ČVS komorových kachlů. Většinou totiž bývají analyzovány soubory spíše z městského prostředí nebo z konkrétních hradů a tvrzí, a dochází tak k absenci srovnání s nejbližšími lokalitami.

popis	KUMBURK	motiv	KACH	BRADA	motiv	KACH	BRADLEC	motiv	KACH	PECKA	motiv	KACH
evangelista Matouš	44 ks	KU 6	1, 2	1 ks	BA 1	2						
turnajová scéna 1	17 ks	KU 18	2	2 ks	BA 3	1						
turnajová scéna 2	4 ks	KU 19	2	2 ks	BA 4	1						
lovečtí psi	2 ks	KU 23	2	1 ks	BA 2	1						
sokolník se psem	7 ks	KU 24	1,2							2 ks	PC 3	2
český lev 1	8 ks	KU 31	2							1 ks	PC XX	
český lev 2	2 ks	KU 36	2				6 ks	BC 2	2			
orlice	5 ks	KU 39	1	2 ks	BA 5	1						
erb s přílbou	5 ks	KU 45	2	2 ks	BA 6	1						
korunní kachel s napodobeninou písma	9 ks	KU 49	1	26 ks	BA 7	1						
korunní kachel s rostlinným motivem	2 ks	KU 111	7				1 ks	BC 7	7			
korunní kachel s kosočtverci	2 ks	KU 57	2				1 ks	BC 9	2			
korunní kachel se čtyřlístky v cimbuří	2 ks	KU 61	2							2 ks	PC 18	2
plod melounu	5 ks	KU 60	6							1 ks	PC 11	6
korunní kachel se slepou kružbou	5 ks	KU 50	2				1 ks	BC 10	2			
rostlinný ornament	15 ks	KU 104	6							21 ks	PC 34	6
arkáda	5 ks	KU 86	6							2 ks	PC 51	6

obr. 85: Přehled výskytu analogických motivů.

Díky zjištění shodných motivů z několika šlechtických sídel lze sledovat hned několik okruhů otázek. Jeden z nich se týká řešení možností příčin toho jevu. Zde je pochopitelně žádoucí sledovat vzájemné majetkové poměry majitelů jednotlivých hradů. Jak vyplývá z výše uvedené stručné historie hradů, je zřejmé, že ačkoliv sídla od sebe nedělí větší vzdálenost, tak vzájemné historické linie se protínají pouze v několika málo případech (obr. 86). Společné mohou být samotné počátky, kdy byla část zdejší krajiny v držení Načeradiců, kteří byli na počátku 14. století vystředáni různými větvemi markvartického rodu. Přes zajímavé souvislosti počátků výstavby šlechtických sídel v tomto regionu můžeme však toto období přeskočit, protože nálezy shodných motivů lze rámcově datovat do rozmezí od poloviny 15.

století do počátku 17. století. Jak vyplývá z katalogu i grafického znázornění, tak většinu motivů (motivy KU 6 a BA1; KU 18 a BA 3; KU 19 a BA 4; KU 23 a BA 2; KU 24 a PC 3; KU 31; KU 39 a BA 5; KU 45 a BA 6; KU 49 a BA 7; KU 57 a BC 9; KU 50 a B C10) lze na základě provedení reliéfu chronologicky zařadit do období 2. poloviny 15. století. Motivy (KU 36 a BC 2; KU 111 a BC 7; KU 61 a PC 18; KU 60 a PC 11) patří svým charakterem na přelom 15. a 16. století, zatímco motivy KU 104 a PC 34 již svým provedením i formátem plně patří do průběhu 16. století. Motivy KU 86 a PC 51 s renesanční arkádou pak již představuje nejmladší komponentu.

Od roku 1407 až do své smrti vlastnil hrad Kumburk Jan Krušina z Lichtenburka a následně pak jeho syn a vnuk. Roku 1429 získal Hynek Krušina s největší pravděpodobností od krále Zikmunda i blízký Bradlec. Tomuto období by mohl náležet korunní kachel s kosočtverci (KU 57, BC 9), popřípadě korunní kachel se slepou kružbou (KU 50, BC 10), který však svým provedením spíše tíhne až do druhé poloviny 15. století. Bohužel nevíme, jak dlouho Jan Krušina a jeho potomci Bradlec drželi. Roku 1450 byl již ve vlastnictví pánů z Mečkova. Další důležitým rodem, který postupně ovládl majetky v Jičínské kotlině, byli Trčkové z Lípy. Bradu již získali jako pustý, po nějakou dobu však současně drželi Kumburk (1528) a Bradlec (1539). Do průběhu 1. poloviny 16. století lze zařadit kachel s českým lvem v medailonu (KU 36, BC 2) a korunní kachel s rostlinným ornamentem (KU 111, BC 7). Z výše uvedeného přehledu tedy vyplývá, že pouze u Bradlece a Kumburku můžeme hledat příčiny výskytu shodných motivů v držení lokalit týmž majitelem.

Jako pravděpodobnější se tedy zdá řešení, že různí vlastníci si kachlová kamna pořídili z jedné nebo více konkrétních hrnčířských produkcí, a to navzdory hranicím jednotlivých panství. Z písemných pramenů máme pro středověk doloženou hrnčířskou výrobu v Jičíně a Nové Pace (*Scheufler 1958; Prostředník 1994*). Ačkoliv jsou hrnčíři v městě Pecce písemně doloženi až od 18. století, mohli bychom předpokládat jejich přítomnost ve starším období i zde. Přesto představují města Jičín a Nová Paka hlavní místa regionální hrnčířské výroby. Nutné je zmínit skutečnost, že se město Jičín stalo společně s Kumburkem a Bradlecem součástí jednoho trčkovského a později smiřického dominia.

Bohužel prozatím nedisponujeme větším souborem komorových kachlů, který by pocházel z Nové Paky, tudíž nelze porovnat spektrum kamnářských výrobků s blízkými šlechtickými sídly (Pecka, Kumburk, Bradlec). Naopak z města Jičina je známa poměrně bohatá kolekce komorových kachlů, i když u většiny z nich postrádáme bližší nálezové situace (cf. *Tomášková 1999*). Ze shodných motivů, které se vyskytují na okolních šlechtických sídlech, se v Jičíně nachází výjev sokolníka (motiv KU 24 a PC 3), sebevražda Lukrécie (motiv KU 86 a PC 51) a dva římsové korunní kachle (motivy KU 111, 50 a BC 7, 10). Poddanské město Jičín bylo v průběhu středověku a novověku v držení vrchnosti, která většinou ovládala i nedaleký hrad Kumburk. Mimo jiné se jednalo o Trčky z Lípy či Smiřické ze Smiřic. Zajímavé by rovněž bylo porovnání s nálezem z blízkého hradu Veliše, který s Jičínem a později

i Kumburkem drželi stejní majitelé. Bohužel se z tohoto sídla v jičínském muzeu nachází pouze soubor kovových předmětů (*Ulrychová 2006*).

Z hlediska makroskopického vyčlenění keramických skupin pro kamnářskou produkci je většina reliéfů vytvořena ze stejných materiálů. Výjimku tvoří nálezy z Brady a Kumburku. Pakliže je většina shodných reliéfů na Kumburku zhotovena ze skupiny KACH 2, tedy z jemnozrnné keramické hmoty, kachle z Brady jsou vypáleny z hrubšího těsta, které obsahuje větší podíl písčité příměsi (KACH 1). Kvalita vytvoření reliéfu je rovněž téměř totožná. Nevýrazně je hůře čitelný reliéf sokolníka a českého lva z Pecky než totožné nálezy z Kumburku. Tento rozdíl však může souviset s prostředím, ve kterém byly artefakty na Pecce uloženy.

Brada		Bradlec		Kumburk		Pecka		
13.st	Načetatíci							13. století
1304	Václav II							
	Vartenberkové	1322	Havel Ryba (Markvartici)	1325	Markvart (Vartenberkové)	1322	páni z Pecky	14. století
			Půta z Turgova					
			1391	z Jenštejna	1406	Jan Krušina z Lichtenburka		
			1417	Václav IV	1407	Hynek Krušina z Lichtenburka		
			1421	Čeněk z Vartenberka				
		1429	Hynek Krušina z Lichtenburka					
1434	Machna z Veselé							15. století
1438	Hašek z Valdštejna							
1452	Markvart z Labouně	1450	z Mečkova	1454	Vilém			
1482	Mikuláš Licek z Rýzemburka		z Valdštejna		Hajman			
						1475	Matěj mladší Hořícký z Hořic	
1500	pustý (Trčkové z Lipy)			1500	Jan Žehušícký z Nestajova			16. století
		1539	Trčkové z Lipy	1528	Trčkové z Lipy	1532	Škopkové z Bílých Otradovic	
		1608	pustý	1607	Smiřičtí ze Smiřic	1603	Kryštof Harant	17. století
					Albrecht z Valdštejna		Albrecht z Valdštejna	
				1658	demolice	1627	kartuziáni z Valdic	

obr. 86: Grafické znázornění vývoje majetkové držby jednotlivých sídel (zjednodušeno). Zvýrazněny dva horizonty shodných majitelů.

Se sledováním totožných motivů přímo souvisí možnosti dalšího studia spojeného s pozorováním využívání stejných matric, pozitivů, případně tzv. pirátských kopií. Jednou z možností by bylo metricky přezkoumat vybrané reliéfy a zjistit, zda se rozměry totožných reliéfů shodují, či liší (cf. *Žegklitz – Zavřel 2004*, 607–614). Bohužel jsou naše soubory příliš fragmentární a žádný motiv se nedochoval v kompletní podobě a většina reliéfu je rekonstruována z více jedinců. Obávám se tedy, že by se nepodařilo určit dostatek relevantních bodů k zaměření. Pokrok v řešení této problematiky by mohla přinést mineralogická a chemická analýza vybraných kachlů. Díky odlišnému podloží a výskytů půd na Jičínsku (Severočeská tabule) a Novopacku (Krkonošská oblast) by mohlo být stanoveno výrobní centrum pro tyto vybrané jedince (cf. *Hložek – Loskotová 2014; Tymonová 2014; Hložek – Loskotová 2016*).

Shodná značka

Na několika kachlích z Kumburku bylo rozpoznáno zřetelné majuskulní písmeno *M*, které vystupuje nad povrch reliéfu a muselo tak být součástí

negativní formy. Tento znak byl přímo zjištěn na výjevu flagelantů (motiv KU 14) a lovecké scény (motiv KU 21). Jedná se o reliéfy, které jsou si velmi podobné svým stylem provedení. Stejně písmeno *M* se nachází i na kachli z Plzně se zobrazením Adama a Evy u Stromu poznání (*Fajt et kol. 1996*, 545, pol. 160), totožný kachel je znám i z Kumburku (motiv KU 1), zde se však nedochovalo místo, kde se písmeno nachází na plzeňském kachli. Další zobrazení tohoto znaku pochází z Prahy (*Richterová 1982*, 42, pol. 245, 246, tab. 50.1,2), opět se jedná o kachel totožný s kumburským exemplářem (motiv KU 4), který se však nedochoval

obr. 87: Značka *M* na kachlích z hradu Kumburk.

v takovém rozsahu, aby na něm znak mohl být přítomen. Z Prahy pak pochází ještě přímé analogie pro reliéfy se sv. Jiřím (motiv KU 11; *Richterová 1982*, 34, pol. 135, tab. 35.1) a flagelanty (motiv KU 14; *Richterová 1982*, 49, pol. 343, 344, tab. 60:1,2). Utvořila se nám tedy skupina zcela totožných nálezů, které jsou známy z pražského prostředí, hradu Kumburku a Plzně (zde jen jeden exemplář). Na většině z nich se dochovala značka *M*. Jedná se tedy o kachle se signaturou výrobce, otázkou zůstává, zda kadlubů nebo přímo hotových výrobků.

4.2.4.9 Celkové zhodnocení

Kachle z hradu Kumburku tvoří jednu z nejrozsáhlejších kolekcí ve východních Čechách. Soubor, jenž prošel selekcí, je nutno považovat za náhled do vybavení jednoho z nejrozsáhlejších šlechtických sídel regionu. Bohužel stav dochování hradu nedovoluje blíže rekonstruovat jednotlivé obytné jednotky sídla, a tedy i přibližný počet těles kamen. Jistě zde však bylo v provozu několik otopných zařízení současně. Objevené kachle pokrývají období dvou století, což se odráží v jejich tvarové, námětové a umělecké rozmanitosti. Situace na hradě Pecka je v mnohém Kumburku podobná, převažují zde však více nálezy z renesanční etapy sídla, kdy dochází k jeho výrazné přestavbě, zatímco Kumburk v této době postupně ustupuje do pozadí zájmu. Brada i Bradlec byly svým rozsahem menší hrady s nižšími nároky svých majitelů na počet nepřímě vytápěných místností, přesto se v kvalitě reliéfů neliší od Kumburku či Pecky. Nálezy z Brady, jež zaniká již před počátkem 16. století, jsou vhodným srovnávacím materiálem. Na těchto sídlech bylo rozpoznáno 15 základních keramických skupin, přesto většinu souborů tvoří tři skupiny oxidačně pálené keramiky oranžových barev, lišící se zejména podílem ostřiva a hrubosti povrchu. S případnými chronologickými vazbami

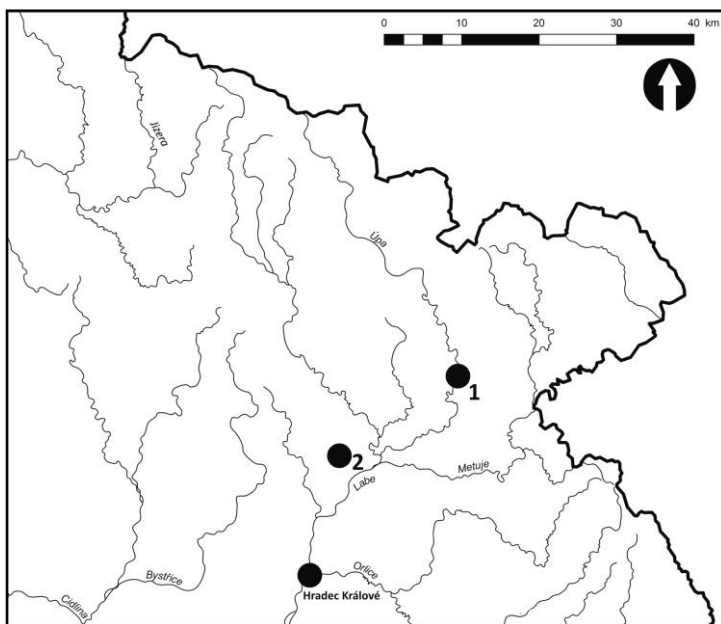
výskytu jednotlivých skupin je však třeba zacházet s opatrností. Pro sídla na Jičínsku se podařilo zjistit propojení ve výskytu shodných motivů na jednotlivých sídlech, které skýtá možnosti dalšího studia.

Soubory z Javorníku a Břečtejna umožnily rozvinout uplatněnou metodu zpracování. Obě sídla menších rozměrů navíc dovolují předpokládat provoz pouze jednoho tělesa kachlových kamen, což výrazně napomáhá s interpretací nálezů. U obou souborů je zřetelný výrazně odlišný poměr výskytu nádobkových a komorových kachlů s předchozími sídly na Jičínsku. Jak v Javorníku, tak v Břečtejně byly zlomky kachlů objeveny až v sekundární poloze. Na tvrzi v Javorníku lze pozorovat blízkost reliéfů s nedalekým Vízmburkem. Dále zde byly záměrně v rámci jednoho tělesa kamen uplatněny kachle vyrobené z různých keramických skupin, což se projevilo v jejich vzájemném barevném kontrastu. Na Břečtejně je na základě absence nálezů mladších kamen předpokládáno jejich přenesení během chátrání objektu na jiné místo.

Jako další možnosti studia středověkých a novověkých kachlů v naší oblasti by bylo vhodné propojit získané informace s městským prostředím, kterému doposud nebyla věnovávána téměř žádná pozornost. Zejména se nabízí komplexní vyhodnocení nálezů z města Jičína a Nové Paky a srovnání se soubory z Brady, Bradlece, Kumburku a Pecky. Podobně může dojít k propojení s výsledky z Javorníku a Břečtejna s nedalekým Trutnovem. Za přínosné považuji podrobněji se věnovat materiálovému složení kamnářské keramiky za přispění zejména přírodovědných analýz.

4.3 Kovové nálezy

V průběhu roku 2015 mi bylo umožněno zpracovat nálezy z jedné soukromé sbírky, která je tvořena nálezy ze dvou šlechtických sídel v severovýchodních Čechách – hradů Červené Hory (obr. 89) a Rotemberku (obr. 108). V současné době stále není a patrně ani v blízké době nebude vytvořen konsensus, jakým způsobem by měla archeologická obec k podobným kolekcím přistupovat. Faktem však zůstává skutečnost, že se mnohdy jedná o artefakty jedinečných historických informací, které se díky zpracování zpřístupní dalším badatelům.¹¹⁵ Z hlediska výpovědní hodnoty je důležité, že oba soubory byly získány jedním hledačem, který zaznamenal jejich nálezové okolnosti. Celkem bylo vyhodnoceno 215 artefaktů z Červené Hory a 151 artefaktů z Rotemberku, podrobněji nebyly zpracovány amorfní kovové zlomky, které nebylo možné identifikovat. Základní typologické třídění a následná analýza obou souborů proběhla podle tradičního a obecně používaného systému, který odráží jejich původní funkci (cf. *Slivka 1978; 1980; 1981; Belcredi 1989; Měchurová 1997; Krajíc 2003a* atd.). Jako první bude představen soubor z Červené Hory. Aby při následném rozboru rotemberských nálezů nedocházelo k opakování již dříve uvedeného, je popis identických artefaktů předložen ve stručnější formě. Pro snadnější práci se soupisem nálezů a orientaci v obrazových přílohách jsou jednotlivé nálezy označeny alfabetickou zkratkou lokality¹¹⁶ a příslušnou numerickou hodnotou katalogu.

obr. 88: Vyhodnocené soubory kovových nálezů. **1)** Červená Hora; **2)** Rotemberk.

¹¹⁵ S nálezem bylo zahájeno jednání o možnostech předání sbírky do příslušného muzea.

¹¹⁶ ČH: Červená Hora; RT: Rotemberk.

4.3.1 Červená Hora

4.3.1.1 Rozbor kovových nálezů

Stavební kování

Nejčastějšího zástupce této skupiny představují hřebíky, které byly rozpoznány ve 26 jedincích.¹¹⁷ S tímto druhem nálezu se běžně setkáváme na všech středověkých i mladších lokalitách. S nástupem příslušné detekční techniky se jejich počty výrazně zvýšily a v řadě publikací již nebývají do celkového hodnocení ani zahrnuty. Důvody jejich opomíjení pochází z jejich značného množství v nálezových souborech, částečné uniformity, i nevýrazné chronologické citlivosti. Souhrnnější deskripce a vyhodnocení se tak dočkaly pouze nálezy pocházející z rozsáhlejších výzkumů, jakými byly například Kartouzka v Dolanech (*Burian 1979*, 25–31), Mikulčice (*Klíma 1975*, 140–150), Konůvky (*Šaurová 1978*, 560–566), Mstěnice (*Nekuda 1985*, 148–152) nebo Sezimovo Ústí (*Krajíc 2003a*, 61–74). V kolekci převládají hřebíky s vertikální hlavou (**ČH 1–11**; obr. 202:1–10), které se vyznačují svým úzkým dřikem a hlavou, která je drobná, vertikálně rozklepaná a často následně svinutá, ohnutá či háčkovitá. Tyto hřebíky bývají dávány do souvislosti s upevňováním dřevěných šindelů, od čehož se někdy odvozuje jejich rovněž časté pojmenování. V některých publikacích pak bývají označovány jako svitkovité, jehlovité atd. Dalším typem hřebíků z Červené Hory (**ČH 16–24**; obr. 202: 11–19) jsou jedinci s horizontálními hlavami, které jsou ploché či vypouklé. Tyto

skupina	předmět	počet	celkem
Stavební kování	hřebík	26	41
	závěsný zámek	8	
	klíč	4	
	závěs dveří	1	
	kování	1	
	lavičnick	1	
Řemeslnické a zemědělské nástroje	sekera	2	23
	nebozez	3	
	klín	6	
	dláto	1	
	kladivo	2	
	lopata/rýč	1	
	motyka	2	
	srp	3	
	hrot vidlí	2	
zvonek	1		
Výstroj koně a jezdce, součásti vozu	podkova	9	25
	udidlo	6	
	třmen	1	
	ostruha	8	
	zákolník	1	
Militaria	hrot šípu	24	104
	součásti kuše	2	
	projektil	51	
	palná zbraň	10	
	tesák	6	
	lamela brigantiny	6	
	nášlapný ježek	2	
	meč	1	
	dýka	1	
	sudlice	1	
Součásti oděvu a předměty osobní potřeby	nůž	7	22
	přezka	10	
	lžice	1	
	nůžky	1	
	spona	1	
	mince	2	
Součet		215	

obr. 89: Červená Hora. Zastoupení jednotlivých kategorií kovových nálezů.

¹¹⁷ Hřebíků bylo původně na lokalitě objeveno více, ale sbírány byly pouze kompletní exempláře.

hřebíky bývají v literatuře označovány jako křídlovité, laťové, nebo kladívkové. Podle typologie Rudolfa Krajíce se jedná o typ *IIIa* a *IIIb* (Krajíc 2003a, 66). Podobně jako na jiných lokalitách i zde je patrná jejich tvarová variabilita, která se projevuje zejména v kolísající délce a síle dřívku. V souboru jsou dále zastoupeny hřebíky s širokou horizontální hlavou (ČH 25, ČH 26; obr. 202: 23–24) a hřebíky bez hlavy, někdy též označovány jako klínce (ČH 13–15; obr. 202: 20–22). Přítomné typy hřebíků představují běžné skupiny nálezů, které se zpravidla vyskytují ve všech větších souborech (Šaurová 1978, 562; Nekuda 1985, 148–152; Krajíc 2003a, 61–74). Hřebíky křídlaté sloužily zejména ke spojování dřevěných konstrukcí, často byly jejich konce ohnuty poté, co prošly skrze sbíjený materiál. Hřebíky s širší horizontální hlavou mohly sloužit nejen ke spojování dvou dřevěných komponent, ale i k upevňování různých materiálů (kůže, látka, plech atd.) k dřevěnému podkladu. Pro hřebíky s vertikální hlavou je naopak nápadná koncentrace v destrukčních vrstvách staveb, což odráží způsob jejich využití (Krajíc 2003a, 67).

Mezi další nálezy patří skupina dobře dochovaných závěsných zámků. Uzamykacím mechanismům, jako poměrně chronologicky citlivým nálezům, je věnována četná odborná literatura, řešící jejich chronologické, terminologické a další aspekty (například Hrubý 1958, 49–66; Richter 1961, 96–101; Rasl 1987; Krajíc 2003a, 81–87). Jedním exemplářem jsou zastoupeny svorníkové pružinové zámky (ČH 27; obr. 203: 1). Zámek má běžný tvar s vyššími bočnicemi, které jsou však po stranách doplněny o dvě zpevňující lišty, jež jsou zdobeny přeseky. Třetí lišta je umístěna na spodek zámku a má formu nepravidelné klikatice. Zámky tohoto typu se běžně objevují na vrcholně středověkých lokalitách v různých sociálních prostředích, s těžištěm výskytu zejména ve 14. a 15. století. Z četných analogií lze uvést nálezy z Bystřece (Belcredi 1988, 466, obr. 4: e), Lelekovic (Unger 1999, 87–88, obr. 91: 1, 2, 7), Mstěnic (Nekuda 1985, 157–158, obr. 212: i), Spindelbachu (Hylmarová 2012, 40, tab. VI:3–4), Sezimova Ústí (Krajíc 2003b, 77–79), Semonice (Huml 1967, 21, 26, tab. II:8, VII:1, 3) či Vízmburku (Hejna 1983, 494–495, obr. 4:6). Zbylých sedm závěsných zámků je třmenové závorkové konstrukce, která se obecně považuje za pokročilejší. Jejich výskyt bývá kladen do počátku 15. století, v jehož průběhu pak postupně převládají (Slivka 1981, 241–242; Krajíc 2003a, 83). Šest zámků (ČH 28–33; obr. 203: 2–7) představuje výrobky, které si jsou velmi podobné zpracováním, konstrukcí i velikostí, mohly by tudíž pocházet z jedné zámečnické dílny. Délka těla se až na nepatrné odchylky pohybuje okolo 50 mm, šířka pak okolo 20 mm a také výška čtyř zavřených zámků vykazuje jen malou odlišnost. Zámky jsou stejné i způsobem spojení jednotlivých kovových dílů, zejména dna ke zbytku stěn. Pouze jeden zámek (ČH 32) se od zbytku liší pravouhle zalomeným třmenem. Poslední třmenový zámek (ČH 34; obr. 203: 8) má tvar těla trojúhelníkovitý a nepochází ze zpracovávané sbírky, ale jedná se o starší nález z prostoru hradu, jenž je uložen v náchodském muzeu. Zastoupené třmenové závorkové zámky opět představují běžnou produkci, se kterou se setkáváme na řadě lokalit, za všechny lze uvést například vizuálně podobné nálezy z Brandýsa nad Orlicí (Vích 2014; 148, obr. 4: 4, 6), Křince-Chotuče (Vích 2013b, 317, obr. 19: 8–10), Třebovetic (Drnovský

2012b, 213, obr. 24), Vízmburku (Hejna 1983, 494, obr. 3) či Týřova (Durdík 1976, tab. 53:9; Durdík 1982, tab. 10:3).

S uzavíracími mechanismy jsou spojeny i čtyři nálezy klíčů. Prvního zástupce (**ČH 35**; obr. 203:9) lze zařadit mezi klíče zásuvné, které sloužily k otevírání závěsných pružinových zámek. Celková délka lehce prohlédlo klíče je 123 mm. Patka s okem přechází v plochý dřík, který je ukončen symetrickou bradou (lopatkou). Klíče tohoto typu jsou známy již v raném středověku (Hrubý 1958; Kolčín 1959; Klíma 1980). Přičemž jejich používání je doloženo i na řadě vrcholně středověkých lokalit, a to ze situací, jež lze datovat do období 13. až počátku 15. století. Ze všech lze zmínit například Mstěnice (Nekuda 1985, 154, obr. 212: a, b), Semonice (Huml 1967, 26, tab. IV:16), Sezimovo Ústí (Krajíc 2003a, 90, tab. 83) či Vízmburk (Hejna 1983, 494, obr. 3:4). Zbylé tři klíče již patří mezi otočné

obr. 90: Kolekce malých i velkých otočných klíčů na ženském opasku. Navštívení Panny Marie, výřez, počátek 15. století. (Alšova jihočeská galerie).

typy. Nálezy **ČH 36** a **ČH 37** (obr. 203: 10–11) by mohly být díky svým rozměrům (celková délka 42 a 53 mm) sloužit k odemykání drobnějších uzavíracích mechanismů (závěsné zámky, nábytek atd.). První klíč se dochoval kompletní a je tvořen okem, doplněným o gotický ornament, dále pak dutým dříkem a složitě profilovanou bradou. Druhý klíč má oko ploché, které při horním konci volně přechází k očku (poutku) k zavěšení. S dutým dříkem je oko spojeno krčkem a brada se dochovala ve fragmentárním stavu. Pro oba klíče jsou známy analogie například z Brandýsa nad Orlicí (Vích 2014, 148, obr. 4: 2, 3), Konůvek (Měchurová 1997, 115 tab. 59:6), Mstěnic (Nekuda 1985, 158, obr. 212: e), Nových Sídel-Chlumu (Vích – Žákovský 2012, 95, obr. 6:5), Rábí (Durdík 1989, 290, obr. 3:2), Týřova (Durdík 1976, tab. 32:343) či Vízmburku (Mazáčková 2013, 137–138, tab. 55:2, 7–8). Z posledního klíče (**ČH 38**; obr. 203: 12) se dochovalo pouze torzo oka s krčkem a dutým dříkem. Vnitřní prostor je opět vyplněn gotickou kružbou. Z četných analogií takto zdobených klíčů lze uvést třeba nálezy ze Sezimova Ústí (Krajíc 2003a, 92, tab. 84). Výše uvedené otočné klíče již představují vyspělou vrcholně středověkou konstrukci (profilace brady, přítomnost vnitřně zdobeného oka, či krčku mezi okem a dříkem), s průběžným výskytem od průběhu 14. století.

Mezi další nálezy této skupiny patří fragment závěsu dveří (**ČH 39**; obr. 204: 1) s obdélnými otvory pro hřebíky (jeden hřebík zůstal jeho součástí) a zdobným zakončením. Dále se podařilo rozpoznat zlomek pásového kování (**ČH 40**; obr. 204: 3), které bylo patrně užito ke zpevnění dřevěné konstrukce (dveře, nábytek). K zajímavým exemplářům patří nález

kompletního lavičnicku (**ČH 172**; obr. 204: 2), který nepatří mezi časté nálezy. Tento předmět sloužil jako upevňovací prvek tesařských spojů. Obdobné artefakty jsou známy z Nedakonic (*Žákovský 2011a*, 498, obr. 6: k), Melic (*Unger 1974*, 197, obr. 4:4), Týřova (*Durdík 1976*, 54, tab. 9:3; *Durdík 1982*, 9) či Vízmburku (*Hejna 1983*, 492). Všechny posledně zmíněné nálezy stavebních kování představují chronologicky necitlivé předměty, jejichž tvar se v průběhu středověku a novověku výrazně neměnil. Důležité vodítko pro dataci tak představuje datum zániku Červené Hory.

Řemeslnické a zemědělské nástroje

Mezi nálezy jsou zastoupeny dvě kompletní sekery. První (**ČH 41**; obr. 205: 2) se vyznačuje nízkým tělem (34 mm) a naopak výrazně protáhlým ostřím (64 mm). Celková délka nástroje je 175 mm a její váha činí 636 g. Ostří sekery je symetrické a uprostřed těla je vysekán tvarovaný otvor. Sekery tohoto tvaru někdy bývají pro svůj tvar v literatuře označovány jako bradatice. Tento konkrétní nález bychom mohli zařadit k typu VIII podle Mariana Głoska (1996, 38–39) nebo typu III dle Rudolfa Krajíce (2003a, 166). Podobné sekery byly rozšířené po celé období vrcholného středověku i novověku, což stěžuje jejich dataci, pakliže není znám jejich nálezový kontext (*Głosek 1996*, 38–39). Analogické nálezy pochází z Bolkova (*Hejna 1962*, 466–467, obr. 7:2, 3), Mstěnic (*Nekuda 1985*, 147, obr. 202) či Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 166, tab. 134).

Vzhledově obdobné probité otvory v těle mají například sekery uložené v Národním muzeu v Praze (*Novotný 1956*, 343–344, obr. 8:1–2) nebo fragment sekery¹¹⁸ z obléhacího tábora u hradu Čabrad' (*Miňo 2010*, 87, obr. 4:1) či dvě sekery pocházející z Choltic (*Vokolek 1989*, 45, obr. 4:12, obr. 5:1). Druhá sekera (**ČH 42**; obr. 205: 1) se vyznačuje úzkým a dlouhým tělem, které přechází do krátkého ostří (64 mm). Ostří je rovněž symetrické a oproti předchozí seceře se jedná o značně těžší nástroj (1450 g). I tvar

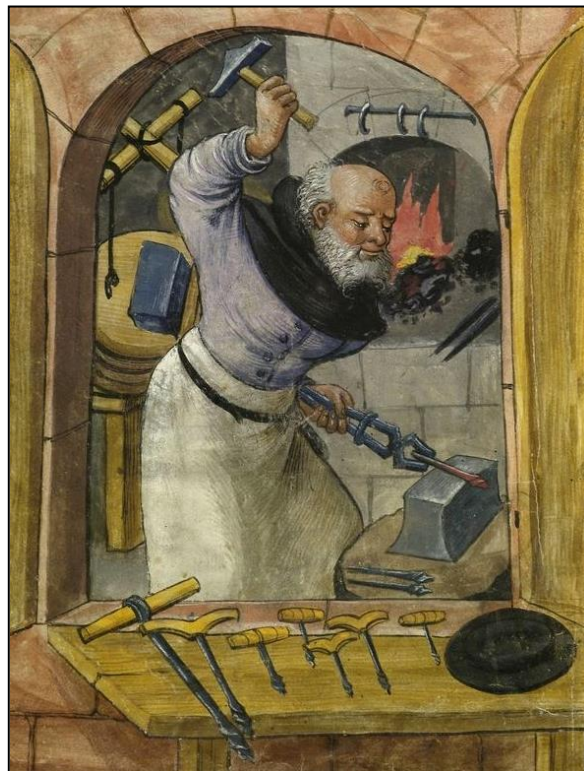
obr. 91: Tesař opracovává kmen pomocí sekery s dlouhým tělem a krátkým ostřím (metoda hrubování), Nürnberger Zwölfbrüderbücher 1533, výřez (Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Mendel I, Amb. 317.2 folio 148 [online]).

¹¹⁸ V textu určené jako torzo vrhací sekery.

této sekery představuje typ, jehož výskyt sice není v archeologických situacích příliš častý, doložený je však i v průběhu novověku. U první sekery bychom mohli alternativně uvažovat o jejím využití jako zbrani, druhý nálezy pak představuje typický řemeslný nástroj (*hlavatka*) sloužící k rozštípávání a prvotnímu opracování dřeva (například hrubování; obr. 91).

Mezi další řemeslnické nástroje, které sloužily k práci se dřevem, patří tři nálezy nebozezů. Nejcelistvěji se dochoval nebozez (**ČH 43**; obr. 205: 6) přelomený v místech, kde bylo vytvořeno oko k provlečení dřevěného držadla. Celková délka tohoto artefaktu je 359 mm, průměr jeho hrotu činí 21 mm. Ze zbylých dvou nebozezů (**ČH 44–45**) se dochovaly pouze koncové části dřívku, které přechází v lopatky (obr. 205: 3–4). Oproti předchozímu se jedná o drobnější nástroje, se kterými bylo možno vytvořit otvory o průměrech 13 a 12 mm. Nálezy nebozezů jsou v českém i moravském prostředí běžné a pochází z různých sociálních prostředí. Zároveň se jedná, podobně jako u jiných řemeslných nástrojů, o chronologicky málo citlivé předměty. Za všechny příklady lze uvést východočeské lokality Bolkov (*Hejna 1962*, 468), Bradlo (*Hejna 1974*, 498), Semonice (*Huml 1967*, 21, tab. V: 1–6), neznámé opevnění u Lanšperka (*Vích 2016b*, 328, obr. 5:2–3), Orlík u Brandýsa nad Orlicí (*Vích – Žákovský 2016*, 317, obr. 35:68) či Vízmburk (*Mazáčková 2013*, 162, tab. 69, 1–2).

obr. 92: Výrobce nebozezů různých velikostí při práci, Nürnberger Zwölfbrüderbücher 1526, výřez (Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Landauer 1, Amb. 317.2 folio 15 [online]).

Mezi výraznou složku řemeslnických nástrojů patří klíny, které se zde vyskytují v různých velikostních kategoriích. Mezi těžké masivní klíny náleží tři exempláře (**ČH 47**, **ČH 49**, **ČH 50**; obr. 204: 6–8), z nichž každý váží více jak 1200 g a dosahuje celkové délky přes 200 mm. Tyto nástroje sloužily ke štípání dřeva a míra jejich používání se odráží ve velmi rozklepaných týlech. Další dva klíny (**ČH 46**, **ČH 48**; obr. 204: 9–10) jsou menších rozměrů a vzhledem k šířce ostří by se mělo jednat rovněž o nástroje určené k práci se dřevem (obr. 93–94). Oproti předchozím velkým klínům, které byly používány patrně při lesních pracích nebo pro hrubší opracování dřeva, lze s těmito dvěma klíny počítat spíše v tesařském provozu. Z analogických nálezů je možno zmínit klíny z Kozího Hrádku (*Drda 1978*, 404, obr. 4:6), Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 154, tab. 124) či Vízmburku (*Hejna 1983*, 498). S analogickými nálezy se lze setkat i v zahraničních kolekcích (*Gross 2012*, 448, taf. 67: 5–7; *Legros 2015*, 128, fig. 88: 2–3). Z dalšího klínu (**ČH 51**; obr. 204: 12) se dochovalo pouze ostří,

keré je široké pouhých 33 mm. Vzhledem k jeho rozměrům by se mohlo jednat spíše o menší typ klínu, sloužícímu k rozbíjení kamene. Příkladem těchto typů klínů mohou být nálezy z Bradla (*Hejna 1974, 398, obr. 4: 6*) či hornických lokalit.

obr. 93: Dřevorubec štípá dříví, u nohou má položeny klíny, Nürnberger Zwölfbrüderbücher okolo 1425, výřez (Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Mendel I, Amb. 317.2 folio 26 [online]).

obr. 94: Vesničan štípající dříví pomocí klínů. Bréviaire Grimani, okolo roku 1510, výřez (*Mane 2004, 36, obr. 1*).

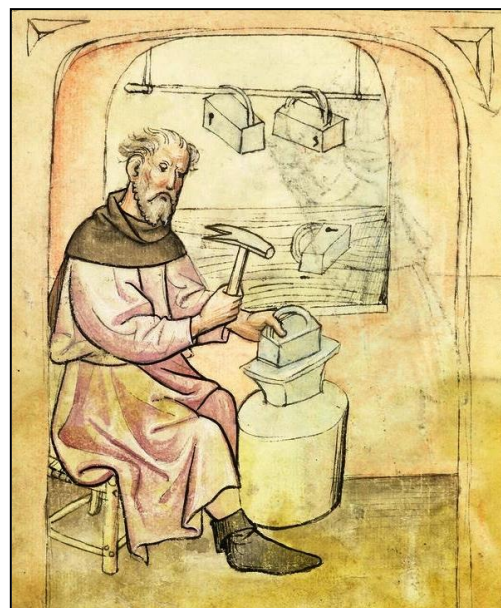
Posledním nálezem souvisejícím s opracováním dřeva souvisí zlozek drobného železného dláta (**ČH 52**; obr. 204: 11), ze kterého se dochovalo kompletní ostří a část dřívku. Vzhledem k povaze ostří, které není symetrické, se nemůže jednat o klín. Pracovní šířka ostří nástroje činí 22 mm. Dláta na dřevo jsou známa například z Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975, 147, obr. 140:3, 5–7*) či Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a, 155, tab. 125*). Tento fragment může rovněž pocházet z hoblíkového želízka, čemuž by nasvědčovala asymetrická a postupně snižující se čepel. Nálezy hoblíkových želízek pochází třeba opět ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a, 162, tab. 131*).

Dvěma nálezy jsou zastoupena kladiva (**ČH 53** a **ČH 54**; obr. 204: 4–5), která mají spíše subtilní charakter (váha 201 g a 78 g). Oba nástroje se dále vyznačují rozdvojeným nosem a kruhovým profilem čepce. První kladivo se upevňovalo k násadě pomocí tulejky, zatímco druhé bylo opatřeno běžnějším okem. Takto tvarovaná a lehčí kladiva lze spojit spíše se specializovanou řemeslnou činností, ať už spojenou s kovem, dřevem či kůží (obr. 95). V literatuře bývají někdy označována jako ševcovská (*Měchurová 1995, 149*). Z analogických nálezů lze uvést příklady z Bystřece (*Belcredi 1988, 478, obr. 11: E*), Konůvek (*Měchurová 1995, 149–150, tab. 4:9*), Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a, 164, tab. 133*),

neznámého opevnění u Lanšperka (*Vích 2016b*, 148, obr. 5:12) a Sionu – obléhacího tábora (*Koscelník – Kypta – Savková 2013*, 11, obr. 6: 306).

S kultivací, popřípadě přemístováním zeminy, souvisí nález kování lopaty (**ČH 55**; obr. 205: 7) a dvou motyk (**ČH 56**, **ČH 57**; obr. 206: 6–7). Okutí lopaty (popřípadě rýče) má rovné ostří (délka 222 mm). K uchycení k dřevěnému listu sloužily dvě ramena, z nichž se dochovalo pouze jedno. K bližšímu poznání tvarové variability a způsobu využití nám pomáhají četné archeologické nálezy, hojné ikonografické prameny, či dochované novověké exempláře uložené v muzejních sbírkách (*Krajíc 2003a*, 138–139; *Měchurová 2008*, 130). Z východních Čech pochází hned několik archeologických nálezů z rozličného sociálního prostředí. Zmínit lze například okutí z Českých Libchav (*Vích 2015*, 172, obr. 7:1), Hradce Králové (*Musil 2008*, 244), Chrudimi (*Musil 2010b*), Košumberku (*Frolík – Musil 2015*, 90, obr. 15:1), Semonice (*Huml 1967*, 10, tab. I:13) a Třebovětici (*Drnovský 2012b*, 209, obr. 22:1). První nalezená motyka patří mezi nástroje s dlouhým a úzkým tělem, zatímco druhá patří mezi nástroje se širokým listem. Obě varianty měly rozsáhlé uplatnění při nakopávání hlíny a nachází se na řadě lokalitách. Úzké a masivní motyky (lidově též *klučovnice*) mohly být používány jako krumpáče k dobývání pařezů, kořenů nebo k narušování pevné hlíny či měkčích hornin. Široké motyky (lidově též *kratec*) pak své využití našly spíše při okopávání záhonů apod. Jejich tvar opět neprocházel během století výraznějším vývojem a zůstává prakticky nezměněn až do počátku minulého století. Z řady analogií lze uvést soubor několika úzkých motyk ze Semonice (*Huml 1967*, 10–11, tab. II:3), Hrádníků (*Vích 2016a*, 148, obr. 18:1) a široké motyky ze Mstěnic (*Nekuda 1985*, 129, obr. 183: d), Svídný (*Smetánka 1988*, 125, obr. 24) či ze Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 136–137, tab. 110–112).

Se zemědělskými aktivitami na lokalitě souvisí nález tři srpů (**ČH 59–61**; obr. 206: 3–5). První nástroj se dochoval v kompletní podobě a dosahuje celkové délky 357 cm. Jedná se o srp s obloukovitou čepelí. Obdobně tvarovanou čepel má i druhý srp, kterému však chybí koncová část a též celkové prohnutí čepele je menší. Oba srpy lze přiřadit k typu I podle R. Krajíce (*2003a*, 140). Opět se jedná o častý nález, běžný pro venkovské prostředí, doložený však i v městských aglomeracích či na opevněných sídlech. Z východočeských opevněných lokalit lze uvést například Batňovice (*Lochmann 1989*, 107, tab. 3:7), Bolkov (*Hejna 1962*, 465, obr. 6), Bradlo (*Hejna 1974*, obr. 13:20), České Libchavy (*Vích 2015*, 171, obr. 9:3),

obr. 95: Zámečnick při práci, Nürnberger Zwölfbrüderbücher okolo 1425, výřez (Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Mendel I, Amb. 317.2 folio 25 [online]).

neznámé opevnění u Lanšperka (*Vích 2010*, obr. 10: 1–6; 338; *Vích 2016b*, 329, obr. 3: 5–8), Semonice (*Huml 1967*, 38–39, tab. I: 8–12), či Vízmburk (*Mazáčková 2013*, 163, tab. 70:2). Ze třetího srpů (**ČH 61**) se dochovala pouze rukojeť a nasazení čepele. Tento srp lze zařadit mezi typy se zalomenou čepelí, tedy typu *II* podle Rudolfa Krajíce (*2003a*, 140–141) nebo *dII* podle Magdaleny Beranové (*1957*, 104–105). Tento exemplář je dále zajímavý díky kovářské značce, která má podobu sekery s dlouhou tulejkou umístěnou do kruhu. Nálezy srpů signované kovářskými značkami jsou známé například z Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*, 125, obr. 183:h), Rokštejna (*Mazáčková 2012*, 337, obr. 195) a Sezimova Ústí (*Krajíc 2003b*, tab. 114–116). Exempláře srpů na naší lokalitě, podobně jako na jiných šlechtických sídlech nemusí nutně souviset s polním hospodářstvím, ale mohou být spojeny s obstaráváním píce pro dobytek či další hospodářská zvířata.

Další nálezy, jenž můžeme spojit s hospodářským provozem, jsou kované nápichové hroty dřevěných vidlí (**ČH 58**, **ČH 161**; obr. 206: 1–2). První hrot má podobu ploché špice na konci rozklepané do tuleje a otvorem pro hřebík (délka 139 mm, průměr tulejky 20 mm). Pro tento typ zakončení dřevěných hrotů hnojných vidlí máme kromě ikonografických analogií i etnografické paralely (*Měchurová 2008*, 139–140). Podobné hroty či celokovové vidle jsou nalézány zejména ve venkovském prostředí, objevují se však i na řadě opevněných sídel jako například v Batňovicích (*Lochmann 1989*, 108, tab. 1:3), Mstěnicích (*Nekuda 1985*, 126, obr. 184) či Lelekovicích (*Unger 1999*, 130, obr. 123b). Druhý hrot má již podobu uzavřeného hrotu s tulejkou (délka 124 mm, průměr tulejky 26 mm), stále je přítomen hřebík, který zajišťoval pevné uchycení k dřevěnému hrotu vidlí. I tento druh nálezu bývá v literatuře často označován za hrot vidlí. Vzhledem k univerzálnosti tvaru je však možné, že se v některých případech může jednat o okované konce rozličných nástrojů tvořených dřevěnou násadou či ratiště kopí nebo oštěpu.

Do této skupiny nálezů je zařazen i nález kompletně dochovaného zvonce (**ČH 188**; obr. 205: 5). Zvonek je vyrobený ze železného plechu, který je v místech překryvu ztepán. Koruna zvonu prochází skrz tělo, kde je zahnutá do očka, do kterého je uchyceno srdce tvořené železnou tyčkou. Celková výška zvonu činí 60 mm a má ostrý pronikavý zvuk. Z archeologických situací nejsou nálezy zvonců publikovány příliš často. Určité pozornosti se dostalo keramickým exemplářům (*Durdík 1977*). Vzhledově podobné zvonky lze klást do souvislosti s chovem dobytka, o čemž svědčí

obr. 96: Pasák ovcí, držící v ruce zvonek, tzv. Morganova Bible, okolo roku 1250, výřez (Morgan Library, fol. 25v [online]).

ikonografické prameny i etnografické analogie (obr. 96, 97). Z našeho území je prozatím publikováno pouze minimum nálezů, v zahraničí se však jedná o celkem běžné nálezy (cf. *Krauskopf 2005*, 191, taf. 25: 15, 16, 18; *Gross 2012*, 451, taf. 76: 11–12; *Legros 2015*, 111–112, fig. 79). Z domácích lokalit pochází typově shodné zvonce z Nového Hradu u Hanušovic (*Vích 2011*, 1009, obr. 3:15), kde bohužel postrádáme bližší nálezové okolnosti a Háje u Luže (*Vích 2013a*, 722, obr. 10: 1), kde však exemplář nelze pro změnu vztáhnout ke konkrétní historické aktivitě.

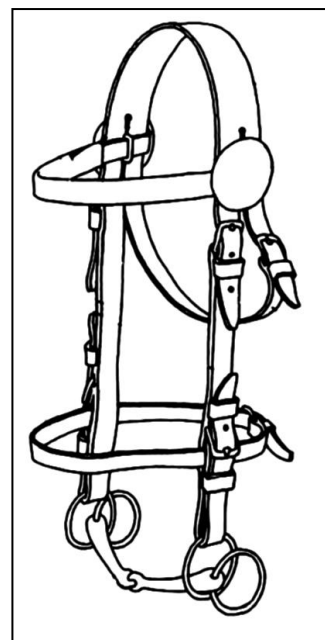
obr. 97: Pasák ovcí. Beran má okolo krku uvázan zvonec. *Bucoliques de Virgile*, před rokem 1411, výřez (*Mane 2006*, 49, fig. 12).

Výstroj koně a jezdce, součásti vozu

Podkovy představují obecně nejčastější druh nálezů, který je spojen s využitím koňské síly. Pro středoevropský prostor v současné době existuje několik typologií, které vychází z celkového tvaru podkovy a utváření jejich částí (*Drnovský – Guricová 2016*). V našem souboru se dochovaly pouze fragmenty podkov (celá ramena, či jen jejich patní části). Všechny podkovy patří mezi ozubky. Konec ramen je tedy opatřen ozuby, které chránily koně před uklouznutím, prodlužovaly životnost podkovy či napomáhaly usměrňovat vadnou chůzi zvířete. Pro celý středověk i raný novověk panuje značná variabilita těchto ozubů a řada badatelů vypracovala své třídění právě podle jejich utváření (*Šaurová 1979*, 295–301; *Krajčíc 2003a*, 100–109). Přítomny jsou ozuby kvadratické či příčně obdélné, které se zužují a jsou zahnuté v úhlu proti směru chůze. Na zachovalých nálezech se vyskytují tři obdélné otvory pro podkováky na každém rameni. Pouze v jednom případě byly tyto otvory umístěny do rýhy. Podle utváření ramen lze lépe dochované nálezy rozdělit do tří skupin. V první se nachází zlomek podkovy (**ČH 66**; obr. 207: 6) s vlnitým vnějším okrajem ramene, které se v patní části lehce zužuje. Jedná se o typ *II/1* podle Józefa Kaźmierczyka (1978, 33), který datuje její používání v průběhu 11. až 1. poloviny 13. století. S tímto chronologickým určením se shoduje i rozbor Rudolfa Krajčice (2003a, 103–105), v jehož třídění se jedná o typ *Ib*. Zbylé podkovy mají již okraje ramen rovné a na svých koncích zúžené. Ve dvou případech (**ČH 67**, **ČH 69**; obr. 207: 3–4) se jedná o podkovy s rameny spojenými do pravidelného oblouku, zatímco další dva nálezy (**ČH 68**, **ČH 70**; obr. 207: 1–2) měly ramena spojena v ostřejším lomeném úhlu. Podle třídění Józefa Kaźmierczyka (1978, 82–89) by se jednalo o typy *V/1*, 2

(liší se výskytem rýhy) a VI/2. Tyto podkovy patří mezi jedny z nejčastějších, které se na vrcholně středověkých lokalitách vyskytují. Obecně se dá jejich používání určit od do závěru 13. století a zejména pak průběhu 14. a 15. století (Kazmierczyk 1978, 97; Krajíc 2003a, 103–107). Z řady souborů, kde se s nimi můžeme se setkat, lze uvést východočeské opevněné lokality Bolkov (Hejna 1962, 460–461, obr. 3:1), Bradlo (Hejna 1974, 397, obr. 13: 14–16), Brandýs nad Orlicí (Vích 2014, obr. 146: 2), či Semonice (Huml 1967, 15, tab. IV: 8).

S využitím koně úzce souvisí používání udidel. V souboru z Červené Hory se nachází celkem šest nálezů. V pěti případech se jedná o nejčastější typ stihlového dvojdílného udidla se dvěma kruhy. Dva exempláře se dochovaly v kompletním stavu (ČH 72, ČH 74; obr. 208: 2–3). Tato udidla odpovídají typu 3 podle R. Krajíce (2003a, 112) nebo typu II podle Alexandra Ruttkaye (1976, 357–358), nebo IV, dle Anatolije N. Kirpičnikova (1973, 11–18). Tento druh je hojně rozšířen již od raného středověku, a protože se bez větších změn užívá do dnešní doby, je jeho chronologické určení bez nálezového kontextu nálezů možné pouze obecně. Z východních Čech jsou celé tvary doloženy například na Bolkově (Hejna 1962, 456–457, obr. 1:8), Háje u Luže (Vích 2013a, 707, obr. 1: 1–2) nebo Třeboveticích (Drnovský 2012b, 212, obr. 22: 4). Kompletně se dochovalo i stihlové dvojdílné udidlo se dvěma kruhy, které má však dutá udítka (ČH 76; obr. 207: 11). Analogické nálezy jsou známy ze Mstěnic (Nekuda 1985, 134–135, obr. 190: I), Lelekovic (Unger 1999, 126, obr. 137:7), Templštejna (Kouřil 1979, 131–133, obr. 2: 8) či Sezimova Ústí (Krajíc 2003a, 112, tab. 100). Podle Rudolfa Krajíce (2003a, 113–114) v jehož typologickém třídění se jedná o typ 5, se tato udidla objevují od druhé poloviny 14. století. Poslední udidlo se dochovalo opět v kompletním stavu (ČH 75; obr. 208:1) a jedná se vzácný doklad tzv. vozového udidla. Celkově se shoduje s výše uvedenými stihlovými dvojdílnými udidly, navíc je zde však přítomen ještě další pár kruhů, který je volně zachycen mezi udítky a pevně chycenými kruhy. S těmito volnými kruhy byla spojena lícnice, která je součástí uzdy, zatímco kruhy chycené udítkem byly spojeny s otěžemi či opratěmi. Udidlo tohoto druhu bylo vhodné do vozové uzdečky a dokládá tedy využití koně jako tažného zvířete (obr. 98).

obr. 98: Příklad vozové ohlávky se stihlovým udidlem se čtyřmi kruhy.

Ze součásti koňského postroje se dále v souboru nachází jeden téměř kompletní třmen (ČH 77; obr. 207: 10), který pochází ze sbírek náchodského muzea. Nález má hruškovitý tvar a jeho celková výška činí 139 mm, původně však byl vyšší, neboť se nedochovala vrchní část závěsu. Stupadlo má plochý elipsovité tvar a jeho maximální šířka je 37 mm. Maximální celková šířka třmenu je 129 mm. Tento nález lze určit k typu IV podle Rudolfa Krajíce (2003a, 117) či Vb podle Witolda Świątosławského (1990, 57–58). Oba autoři daný typ řadí do období 14.–15. století, což odpovídá i sídelnímu vývoji Červené Hory.

Z analogických nálezů je možno uvést třmen z Bítova (*Měřínský – Plaček 1989*, 240, obr. 9:2), Mstěnic (*Nekuda 1985*, 135, obr. 190: o), Nedakonic (*Žákovský 2011a*, 503–504), Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*, 143, obr. 137: 9), Pleče (*Kouřil – Wihoda 31*, obr. 8:1) či Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 117–118).

Poslední kategorií předmětů spojenou s využitím koňské síly jsou ostruhy, jejichž nálezy bývají poměrně časté. Jelikož patří k chronologicky citlivým předmětům, byla jejich vývoji věnována značná pozornost. Za všechny studie lze uvést především práce Augusta Demina (*1891*), Anatolije N. Kirpičnikova (*1973*) nebo Zofie Hilczerówny (*1956*). Středoevropskými nálezy se mimo jiné zabývají studie Alexandra Ruttkaye (*1976*), Miroslava Slivky (*1980*), Petera Baxy (*1982*), Rudolfa Krajíce (*2003a*) či Petry Koošové (*2004; 2007*). V červenohorské kolekci jsou přítomny osmi poměrně dobře dochovanými exempláři. Všechny ostruhy patří mezi kolečkové typy, které vývojově navazují na starší typy s bodcem. První ostruha (**ČH 83**; obr. 209: 1) se až na část levého ramena a ozubeného kolečka dochovala kompletní. Její ramena svírala širší lomený oblouk. Na jejich spojnici je přítomno hrotité vytažení. Z bočního pohledu jsou ramena rovněž obloukovitě prohnutá. Krátký krček (28 mm) je mírně skloněný směrem dolů. Na svých rozštěpených koncích, kam bylo umístěno ozubené kolečko, je krček po obou stranách rozšířený. Ramena byla ukončena horizontálním, vertikálně průvlečným úchytem ve formě obdélného očka, do kterého byly upnuty kožené upínací garnitury. Druhá ostruha (**ČH 82**; obr. 209: 3) je morfologicky shodná (výraznější oblouk ramen je způsoben uložením ostruhy v zemi). Liší se pouze menší velikostí a jinou formou ukončení ramen, které je tvořeno jedním velkým kruhovým očkem. Obě popsané ostruhy představují velice běžný typ, který je doložen na řadě lokalit. Podle třídění Alexandra Ruttkaye (*1976*, 350–352) odpovídá typu C, popřípadě typu III podle Zofie Hilczerówny (*1956*, 63). Obecně jsou tyto ostruhy datovány do 2. poloviny 13. století a průběhu 14. století (*Kirpičnikov 1973*, 67–69; *Ruttkay 1976*, 352; *Drobný 1995*, 50–61; *Košová 2004*, 530–536). Z analogických nálezů je možno zmínit východočeské lokality Batňovice (*Lochmann 1989*, 109, tab. IV: 1), Bolkov (*Hejna 1962*, obr. 1: 6), Božanov (*Mazáčková 2012*, 61, obr. 25: 1–6), Hrádníky (*Vích 2016a*, 150–151, obr. 19:1, 6), neznámé opevnění u Lanšperka (*Vích 2016b*, 324, obr. 4: 2, 7), Orlík u Brandýsa nad Orlicí (*Vích – Žákovský 2016*, 314, obr. 33: 7, 41) či Vízmburk (*Lochmann 1983*, 230).

Další ostruha (**ČH 81**; obr. 209: 2) se vyznačuje delším krčkem (50 mm) a výrazně větším prohnutím ramen, které svírají lomený oblouk zakončený vytažením. Vzhledem k delšímu rozeklanému krčku bylo možno upevnit i ozubené kolečko s větším průměrem. Závěsné kruhové oko na konci ramen ostruhy je vůči ose ramen umístěno excentricky. Obdobné ostruhy pochází opět z řady lokalit a v literatuře jsou obvykle řazeny do 14. století, případně do 1. poloviny 15. století. Vzhledem k dlouhému krčku, k jehož postupnému prodlužování obecně dochází od 2. poloviny 14. století a poté zejména v průběhu 15. století, je potřeba popisovanou ostruhu řadit spíše až do zánikového horizontu lokality. Z lokalit

s analogickými nálezy je možno uvést například Bystřec (*Belcredi 2006*, 370, tab. XLVI: 9), Konůvky (*Měchurová 1997*, 106, tab. LVII:9) či Koválov (*Unger 1994*, 44, obr. 36: 21).

I následující ostruha (**ČH 80**; obr. 209: 4) se vyznačuje delším krčkem (40 mm). Její ramena opět svírají lomený oblouk, ale jejich prohnutí je nevýrazné a umístěné na jejich konci. Ten je tvořen profilovanými ploténkami se dvěma kruhovými otvory. Podobně jako pro předchozí ostruhu i pro tento nález existuje hojný počet analogií, které jsou datovány do průběhu 15. století (*Koóšová 2004*, 536–539). Za všechny příklady lze uvést ostruhu z Lelekovic (*Unger 1999*, 128–130, obr. 143: 1–3), Lichnice – obléhacího Tábora (*Frolík 2002*, 399, obr. 3:3), okolí Úsova (*Žákovský 2011b*, 141, obr. 28:c) či Vízmburku (*Mazáčková 2013*, 186, tab. 76: 1).

Poslední dvě ostruhy (**ČH 78–79**; obr. 209:5, 8) vykazují oproti předchozím kovářsky kvalitněji zpracované výrobky. První se vyznačuje výrazně dlouhým krčkem (117 mm), ve kterém bylo umístěno poměrně malé kolečko (průměr 35 mm). Ostruha má ramena spojena do parabolického oblouku a jsou výrazně prohnutá, čímž se vyhýbaly kotníkům jezdce. Ramena jsou ukončena profilovanými ploténkami, skloněnými směrem k zemi, se dvěma kruhovými otvory. V jednom z nich se dosud dochovalo nákončí závěsného řemene. Obě ramena jsou zdobena rytými liniemi a pečlivě hraněna včetně plotének. Druhá ostruha má rovněž výrazně profilovaná ramena, která jsou však spojena do lomeného oblouku. Na jejich spojnici je ostruha vybavena náznakem manžety. Obě ostruhy patří k variantám, které bývají kladeny do průběhu 15. století. Vzhledem k nálezovým okolnostem lze dát do souvislosti se zánikem hradu. Ačkoliv jsou ostruhy s výrazně dlouhým krčkem řazeny až do 2. poloviny 15. století, řada analogií se rovněž hlásí již do jeho 1. poloviny. Zmínit lze například z hlediska chronologie důležité nálezy z Kartouzky u Dolan (*Burian 1964*, 6, obr. 3: 12) či jiné příklady z Klučova (*Kudrnáč 1973*, 122–125, obr. 14:4), Mstěnic – zde je ostruha rovněž zdobená (*Nekuda 1985*, obr. 139:7) – nebo Vízmburku (*Lochmann 1983*, 230–231, tab. II:1). S ostruhami dále souvisí fragment osmicípého ozubeného kolečka (**ČH 84**; obr. 209: 6) o průměru 61 mm, které lze obecně datovat do závěru 14. století a zejména pak do průběhu 15. století (*Koóšová 2004*, 536–539). Kompletně dochovaná přezka (**ČH 85**; obr. 209: 7) svým charakterem rovněž odpovídá typům, které bývaly součástí upínacího zařízení, kterým se ostruha přichytila k noze jezdce.

obr. 99: Panoš sundává svému pánovi ostruhu poté, co sesedl z koně. Klanění Tří králů, Gentile da Fabricano, okolo roku 1423, detail (Galleria degli Uffizi [online]).

S využitím síly tažných zvířat souvisí i nález zákolníku (**ČH 189**; obr. 209: 9). Zákolníky byly důležitou součástí vozu, která zamezovala kolu, aby se vysmeklo z osy. Vzhledem k tomu, že se jednalo o vyjmutelný díl, jsou zákolníky opatřeny rozšířenou hlavou, která sloužila jako zarážka a přispívala i k snadnější manipulaci. Popisovaný zákoník je dlouhý 97 mm a vyznačuje se výraznou dvojité rozklepanou hlavou. Pro jeho menší velikost ho nelze považovat za svorník vah vozu. Zákolníky patří k častým nálezům a setkáváme se s nimi na řadě středověkých lokalit. Více exemplářů jsou přítomny například v souborech z Bystřece (*Belcredi 2006*, 372, tab. XLVII), Lopaty (*Novobilský 2008*, 100, obr. 110: 3–7), Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*, 145, obr. 138: 4–6) či Sezimova Ústí (*Krajíc 2003a*, 198, tab. 148).

Militaria

K nejčastěji nalézaným militariím středověku i novověku všeobecně patří munice do střelných zbraní. Složení souboru z Červené Hory se z tohoto trendu nijak nevymyká. Celkem se podařilo rozpoznat 24 hrotů šípů. Tomuto druhu nálezu byla věnována již řada studií. Z prací, které se věnují šípům v nadregionálním kontextu, je možno uvést nedávné publikace Bernda Zimmermanna (2000) či Valérie Serdon (2005). Pro území Čech a Slovenska lze naopak zmínit studie Rudolfa Prihody (1932), Tomáše Durdíka (1972), Alexandra Ruttkaye (1976, 325–333) či Rudolfa Krajíce (2003a, 183–190). Podle způsobu uchycení hrotu šípů do dřevěného ratiště můžeme rozlišit hroty s trnem nebo s tulejí. Do první skupiny lze zařadit pouze dvě střely (**ČH 88**, **ČH 100**; obr. 210: 1–2). Obě šípky se vyznačují štíhlým tělem rombického profilu s tenkým trnem kruhového průřezu. Podle typologie Bernda Zimmermanna (2000, 76) se jedná o hroty typu *D2–5*, nebo o typ *B 11* dle Alexandra Ruttkaye (1976, 327, obr. 54) atd. Jejich výskyt je kladen do širšího období 11.–14. století, přičemž se s jejich nejmasovějším užíváním počítá zejména ve 13.–14. století. (cf. *Serdon 2005*, 124). Vzhledem k jejich výskytu i na lokalitách spojovanými s husitskými válkami je pravděpodobné, že byly produkovány ještě na počátku 15. století. Tyto šípky bývají obecně považovány za lukostřelecké, což je ve shodě s hodnotami délkového indexu obou nálezů. Ve východních Čechách jsou hroty šípů tohoto typu přítomny například v souborech z Božanova (*Mazáčková 2012*, 56–59, obr. 23: 15–17, 77–80), Brandýsa nad Orlicí (*Vích 2014*, 143, obr. 1: 1–3), Bradla (Hejna 1974, 393, obr. 13: 3–5, 9–11), Českých Libchav (*Vích 2015*, 168, obr. 7: 8–15), Hrádníků (*Vích 2016a*, 153, obr. 22: 2–9), neznámého opevnění u Lanšperka (*Vích 2010*, 335–337, obr. 12: 1–17; *Vích 2016b*, 330, obr. 6:8), Vízmburku (*Mazáčková 2013*, 165, tab. 71: 21–24) či Výprachtic (*Vích 2012*, 474, obr. 4: 9–11).

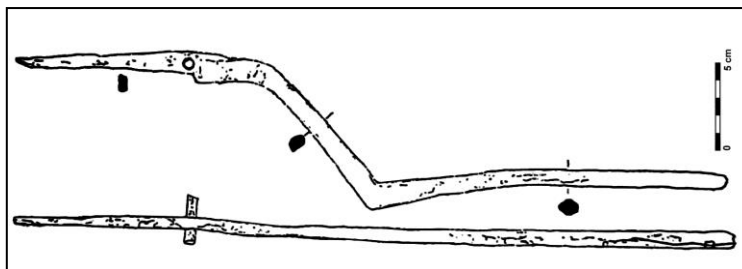
Zbylé hroty již byly na ratiště šípů upevněny pomocí tulejky. Ve většině případů se jedná o masivnější šípky s rombickým profilem. Vzájemně se mohou lišit hodnotou výšky průřezu či umístěním maximální šířky v délce hrotu. Průměrná váha těchto nálezů se pohybuje okolo 50 g, což společně s výsledky délkováhového indexu odpovídá jejich využití jako streliva do kuší. Většinu z nich bychom mohli přiřadit k typům *T 1–5* a *T 2–5* podle Bernda Zimmermanna (2000, 46–53). Tento druh munice patří k velmi běžným a setkáváme se s ním na značném území Evropy a lokalit. Těžiště jejich výskytu se klade zejména do 13. až 15. století (*Krajíc 2003a*, 187–189; *Serdon 2005*, 105–106). Těmto poměrně běžným strelám se v souboru vymyká několik nálezů. Prvním z nich je hrot šípů (**ČH 86**; obr. 210: 10), který se vyznačuje dlouhým (133 mm) a úzkým tělem zakončeným tulejí. Hrot šípů je v polovině krčku nalomený, což může souviset s jeho nárazem na cíl nebo k němu mohlo dojít až během uložení v zemi.

obr. 100: Výroba zápalných šípů. Firework Book, okolo roku 1450, výřez (Tower of London, Medieval Gallery, Ms I, 34, folio 88 [online]).

Vzhledem k jeho tvaru můžeme popisovaný nález zařadit mezi šípky, na jejichž dlouhém těle byla omotána hořlavá látka (obr. 100). Podobné hroty nepatří mezi běžné nálezy. Z našeho území lze uvést příklady z Bolkova (*Hejna 1964*, 462, obr. 4: 2), Freudensteina (*Kouřil – Prix – Wihoda 2000*, 88, obr. 53: 2), Vízmburk (*Mazáčková 2013*, 165, tab. 72: 21) nebo Veselí nad Moravou (*Žákovský – Hošek 2016*, 229, obr. 9: n). Další ojedinělou strelou v souboru je šíp se dvěma hroty, který bývá někdy označován jako tzv. *jelito*. Podle řady dobových zobrazení je pravděpodobné, že sloužil k loveckým účelům. Obdobné hroty byly nalezeny kupříkladu ve Mstěnicích (*Nekuda 1985*, 140, obr. 196: f). Řada hrotů nese stopy po zásahu do pevné překážky (obr. 215: 5), což se projevuje odlomeným hrotem (**ČH 96**, **ČH 98**, **ČH 103**) či jeho deformací (**ČH 91**, **ČH 107**, **ČH 110**). Za unikátní je možno označit tři hroty šípů, které mají rozklepané konce tulejí, což naznačuje, že byly druhotně používány (**ČH 102**, **ČH 104**, **ČH 109**; obr. 215: 6). Vzhledem k rombickému průřezu obou šipek se jako méně pravděpodobné nabízí jejich uplatnění jako hřebů. Spíše sloužily k probíjení měkkých materiálů (kůže, tenčí plech atd.). Průbojník vizuálně podobný hrotům šípů pochází například z Vízmburku (*Mazáčková 2013*, 172, tab. 68: 4).

Kromě hrotů šípů, které sloužily jako munice do mechanických střelných zbraní, se v souboru nachází i dvě součásti kuše, které byly nalezeny ve společném kontextu.

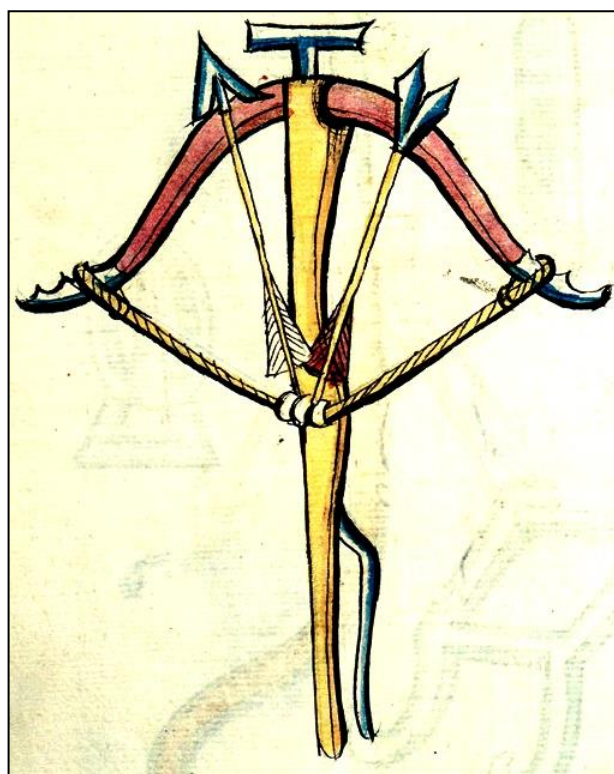

Jedná se o třmenový nášlapec

obr. 101: Spoušť kuše. Vildštejn (Durdík – Frolík 1993, 63, obr. 16: 2).

(**ČH 214**; obr. 213: 8) a spoušť, v literatuře někdy označovanou jako *spušťadlo* (**ČH 162**; obr. 213: 9). Středověké samostříly se obecně těší pozornosti evropských badatelů již od závěru 19. století, díky čemuž je dobře

zpracován jejich historický vývoj, technika použití, dochované dobové exempláře či ikonografické zobrazení (cf. *Boenheim 1890; Payne-Gallwey 1903; Harmuth 1986; Holger 2006; Zimmermann 2000; Serdon 2005*). Z archeologických kontextů na našem území jsou nejčastěji nacházeny kostěné součásti kuší (tzv. ořech či vodící destička), neboť jejich interpretace je díky publikovaným nálezům poměrně snadná. Dále bývají rozpoznávány napínací háky, které sloužily střelci k efektivnějšímu natáhnutí tětiny, které pochází z různých sociálních prostředí. Další komponenty kuší již bývá obtížnější určit, zejména pokud se nachází v torzovitém stavu. Třmenový nášlapec, který je připevněn k přední části sochy kuše, slouží střelci k přidržení zbraně u země během napínání tětiny. Z našeho území pochází několik nálezů, které lze s touto součástí ztotožnit. Třmenové nášlapce pochází například z Brandýsa nad

obr. 102: Kresba kuše s jednoduše profilovanou spouští a příklady různých hrotů šípů v Bellifortis Konrada Kyesera, výřez (Bibliothèque municipale de Besancon fol. 082v [online]).

Orlicí (*Vích 2014*, 147, obr. 2: 7), Havraně (*Brych 1998*, LVII, obr. 5: 9), Martinic (*Brych 1998*, LVII, obr. 5: 7), Rokštejna (*Mazáčková 2012*, 351–352, obr. 203) či Vízmburka (*Mazáčková 2013*, 167, tab. 74: 8). Na rozdíl od jezdeckých třmenů nemají tyto předměty přítomen závěs pro uchycení popruhů sedla. Důležitým poznávacím znakem je i profilované žebro na vnější straně stupadla třmene, kterým jsou vybaveny nálezy ze všech výše uvedených lokalit. U řady torzovitě dochovaných nálezů pak nelze s jistotou určit, zda se jedná o jezdecký, či

samostřílový třmen. Uvést lze kupříkladu nálezy z Kolína¹¹⁹ (*Košnar 2006*, 39), Konůvek (*Měchurová 1995*, 157, tab. 8: 12), Mstěnic (*Nekuda 1985*, 128, obr. 186: f) či Sionu (*Janská 1965*, 44–46). Červenohorský exemplář můžeme k třmenovým nášlapcům přiřadit s jistotou, neboť se svým tvarem podobá uvedeným kompletním nálezům. Exemplář je opatřen i profilovaným žebrem, které patrně sloužilo k lepšímu a stabilnějšímu zašlápnutí zbraně při nabíjení a mohlo i chránit proti deformaci při tahové zátěži.

Druhou součástí kuše je její spoušť, která uvolnila ořech, který držel napnutou tětivu. Podobu těchto spouští známe z četných ikonografických zobrazení, či dochovaných zbraní. Jednalo se o kovové tyčky, které byly zalomené a fungovaly na principu páky. V průběhu vývoje docházelo k precizování spouštěcího mechanismu a původní jednou zalomené spouště byly nahrazovány složitějšími tvary, které umožňovaly aplikaci dělené páky, listových pružin atd. Kompletní jednou zalomená spoušť pochází například z Vildštejna (*Durdík – Frolík 1993*, 63, obr. 16: 2). S jistou mírou opatrnosti můžeme uvést i fragment z Lichnice (*Frolík – Musil 2013*, 167, obr. 3: 4). Z Červené Hory pochází polovina spouště, která se svým tvarem a provedením podobá vildštejnskému exempláři. Zlomena byla v místech čepu páky a dochovala se tak ta část, která se nacházela mimo těleso sochy kuše (obr. 101–102).

Nejčastěji přítomná militaria jsou projektily palných zbraní, kterých z Červené Hory pochází 51 ks (obr. 211: 1–28; obr. 215: 1–4). Typologicky lze nedeformované exempláře rozdělit na projektily válcovité (16 ks) a kulovité (30 ks). Podle jejich průměru je možné zkoumanou kolekci třídit do skupin na malé ráže (velikostí škála 10–15 mm; celkem 3 projektily). Dále pak na střední ráži (16–24 mm; celkem 40 projektilů), která lze ještě dělit na menší (16–19 mm, 17 ks) a větší podskupiny (20–24 mm, 28 ks). Poslední skupinou jsou projektily větší ráže nad 25 mm (3 projektily ráže 39, 55 a 63 mm). Jak válcovitá, tak kulovitá munice se vyskytuje ve všech velikostních skupinách. Menší projektily sloužily patrně jako střelivo do píšťal, středně velké projektily mohly být používány opět do píšťal či menších hákovnic a zejména od ráže 20 mm pak spíše do hákovnic. Větší střely musely být již odpalovány z lafetovaných zbraní (cf. *Durdík 1954*, 75; *Fryda 1988*; *Měřínský – Nekuda 1993*; *Novobilský 2008*, 84). Určení munice k typu palné zbraně podle velikosti ráže však nemusí vždy odpovídat realitě. Jsou známy píšťaly větších ráží, stejně tak i hákovnice s menší ráží, než jaké se považují za běžné.

V rámci kulovitých projektilů jasně převládají střely ráže v rozmezí 19–21 mm (21 ks). U válcovitých střel pak převažují ráže 22–24 mm (8 ks). Na střelách nelze pozorovat stopy po průchodu hlavní, je tak pravděpodobné, že byly před vložením do zbraně ovinuty textilií, nebo jiným typem izolace, aby se průchod ulehčil. Šest střel nese stopy po nárazu do tvrdého předmětu, čímž došlo k jejich výrazné deformaci. Většina projektilů je pak doformována pouze lehce a některé takřka vůbec. V takovém případě se jedná spíše o ztracenou než vystřelenou municí.

---

¹¹⁹ Zde určeno jako staromaďarský jezdecký třmen.

Čtyři válcové střely byly na své kruhové ploše zdobeny reliéfním rovnoramenným křížem, který byl vytvořen již při odlévání projektilu (obr. 211: 3–6). Podobné projektily zdobené křížem pochází z obléhacího tábora u hradu Sion (*Koscelník – Kypta – Savková 2013, 19, obr. 10: B*). Jejich význam prozatím není uspokojivě vyřešen, kříž mohl označovat specifický druh munice, značku výrobce, mohl mu být přisuzován praktický účel zlepšující chování střely v letu, či konečně snad může vyjadřovat snahu naklonit si Boží přízeň.

Většina střel byla odlita z olova, výjimku tvoří tzv. *kompozitní projektily*, tedy munice, která měla železné jádro, obalené olovněným pláštěm (obr. 215: 3–4). Toto provedení se vyskytuje jak u kulových, tak i válcovitých projektilů a není omezeno ani ráží střely. V souboru lze rozlišit několik variant nálezového stavu těchto střel. První představují nepoškozené kusy (7 ks),

u kterých lze železné jádro zjistit za pomoci magnetu, nebo díky jeho vystoupení na povrchu na narušených místech olovněného pláště. Pakliže tento složený projektil narazil do pevné překážky, mohlo dojít k jeho deformaci až destrukci, díky čemuž se železné jádro oddělilo od olovněného pláště. Na Červené Hoře tak nacházíme čtyři železná jádra, která se oddělila od svého pláště. Jejich tvar je již utvářen podle celkového tvaru složené střely, tudíž lze určit, zda byl kulovitý, či válcovitý. Dále se v souboru nachází jeden roztříštěný olovněný plášť, který byl nalezen v kontextu s železným jádrem (**ČH 191–192**; obr. 215: 2). Železné jádro bylo zpracováno pouze hrubě a pravidelný kulovitý tvar byl tak tvořen až olovněným jádrem. Menší železná jádra byla zpracována již precizněji – patrně proto, že olovněný plášť u nich nemusel dosahovat takové mocnosti. Dle pozorování nálezce se v prostoru hradu často nacházely amorfní roztrhané kusy olova, které však nebyly sbírány. Je pravděpodobné, že se mohlo jednat o další roztříštěné pláště složených střel. Na Červené Hoře jsou přítomny

obr. 103: Dobývání hradu pomocí zápalných šípů, ručních a lafetovaných palných zbraní. Firework Book, okolo roku 1450, (Tower of London, Medieval Gallery, Ms I, 34, folio 86 [online]).

kompozitní střely ráže 18–24 mm, ale i větší průměry 39 a 55 mm (údaje pouze pro kompletně dochované kusy).

Nálezy munice tohoto druhu zatím nejsou časté. Z výzkumu hradu Sion publikovala nálezy takových projektilů o průměru 18–20 mm Eva Janská (1965, 42). Z nedávného detektorového průzkumu této lokality pak pochází další projektily ráží 11–37 mm (*Koscelník – Kypta – Savková 2013*, 18). Prozatím nejsme schopni vyřešit, nakolik bylo používání této munice časté. Jistý odraz jejich výskytu se dochoval i v písemných pramenech (*Durdík 1954*, 69; *Šimůnek 2002*, 245–250). Je pravděpodobné, že řada nálezů bude součástí soukromých sbírek, a je možné, pakliže bude přibývat počet zpracovaných souborů tzv. detektorářů, že vzroste i počet lokalit, kde byla tato munice užitá. Otázkou zůstává, jaký účinek mělo využití složené střely. Takovýto projektil jistě dosáhl díky svému železnému jádru vyšší tvrdosti, a tedy i průraznosti. Dále je možné, že střela by mohla mít díky menší hmotnosti (objem olova nahrazen železem) i delší dostřel.

Pokud se týká užití projektilů (olovněných, železných) do palných zbraní, jejich výskyt je doložen v kontextu opevněných lokalit na řadě míst. Za všechny lze uvést například Brandýs nad Orlicí (*Vích 2014*, 143, obr. 3:1), Lacembok (*Procházka 2002*, 210, obr. 21: 3, 5), Lelekovice (*Unger 1999*, 121–122), Lopatu (*Novobilský 2008*), Rokštejn (*Mazáčková 2012*, 383, obr. 227), Sion (*Janská 1965*; *Koscelník – Kypta – Savková 2013*), Tepenec (*Vrána – Vránová 2008*, 457–460). Mezi nejstarší registrované kusy patří kupříkladu nálezy projektilů z Lelekovic z počátku 15. století (*Unger 1999*, 121–122). Svým složením se červenohorská kolekce projektilů nevymyká obdobným souborům pocházejícím z dobývaných lokalit. Shoda panuje i co do zastoupení různých ráží, neboť se na našem území nejčastěji objevují olovněné projektily ráže 17–21 mm (*Mazáčková 2012*, 386).

Mezi doklady užití palných zbraní patří i jejich nalezené fragmenty. Celkem se jedná o deset zlomků, které pochází z roztržených hlavních. Devět kusů bylo vyrobeno z bronzoviny (**ČH 139–147**; obr. 211: 29–31, 33–38) a jeden exemplář ze železa (**ČH 190**; obr. 211: 32). Všechny zlomky představují součásti ručních zbraní, neboť jejich ráže nedosahují větších rozměrů. Během detektorové prospekce nebyly zaznamenány vzájemné vazby jednotlivých artefaktů, je však pravděpodobné, že se během roztržení zbraně mohly kusy z jedné zbraně dostat do větší vzdálenosti od původního střeleckého postavení. Podle vnějšího tvaru pláště si jsou podobné nálezy s válcovitým nehraněným tělem (**ČH 140–142**), které se shodují i ve své ráži (22 mm). Stejný průměr má i další, tentokrát hraněný zlomek (**ČH 143**). Z důvodu značné zlomkovitosti lze jen u jednoho hraněného nálezu určit původní počet stěn hlavně. Jedná se o osmihranný fragment (**ČH 139**), který zároveň má i největší ráži (24 mm). Vnitřní průměr hlavně dalších čtyř zlomků se pohybuje mezi 11 a 12 mm (**ČH 144–147**). Jeden z těchto fragmentů nese na vnějším povrchu výzdobu, která byla vytvořena již při odlévání hlavně. Poslední fragment je vykován ze železa a kdysi byl součástí zbraně o ráži 16 mm (**ČH 190**).

Řada palných zbraní 15. století se díky uložení ve zbrojnicích dochovala do současnosti v kompletní podobě. Z archeologických nálezů se jedná zejména o zlomky z roztržených zbraní. Zmínit lze exempláře z Čabradě-Táboriska (*Miňo 2010*, 88, obr. 5: 7), Cvilína (*Tymonová 2010*, 75, obr. 8), Helfštýna (*Figel – Hložek – Hošek – Schenk – Žákovský 2010*), Lacemboku (*Procházka 2002*, 210, obr. 21:4), Lichnice – obléhacího tábora (*Frolík – Musil 2003*, 167, obr. 14:2; *Doležalová 2012*, 49), Lopaty (*Novobilský 2008*, 91, obr. 99: 9), Mstěnic (*Nekuda 2007*, 59–60), Rakova (*Skála – Waldhauser 2000*, 312, obr. 4: 1), Sionu (*Janská 1965*, 10, obr. 13: 3) či Strádova (*Musil 2016*, 64, obr. 9: 6).

Mezi velmi oblíbené poboční zbraně středověku bezpochyby patří tesáky, jejichž rozšíření je patrné v dobových písemných i ikonografických pramenech a pochopitelně i v archeologických nálezech. V nedávné době vyhodnotil nálezy z území České republiky Petr Žákovský (2014), který tak zpřístupnil značné množství do té doby známých nálezů a navrhl i typologii třídění jednotlivých součástí této zbraně. V našem souboru je tesák doložen v celkem šesti případech, z toho dvakrát se dochoval v téměř kompletním tvaru. První tesák (**ČH 152**; obr. 212: 2) dosahuje celkové délky 356 mm a podle třídění Petra Žákovského ho lze zařadit do skupiny A5, tedy k nožovitým tesákům. Díky délce své čepele (246 mm) patří mezi delší formy. Šířka čepele (34 mm) se od kořene postupně snižuje směrem k nevýraznému hrotu. Její maximální tloušťka činí 6 mm a její profil je tvořen plynule sbíhajícími hranami. Na čepel navazuje oboustranně odsazený řap. Podle makroskopického pozorování je pravděpodobné, že čepel i řap byly vytvořeny z jednoho kusu. Obě plochy řapu jsou podélně prožlabeny, což je v kontextu jiných exemplářů spíše výjimečné. V prožlabení se nachází čtyři otvory pro nýty, kterými byla přichycena střenka. Řap tesáku je na své bázi ze svrchní strany zaoblen, zatímco na druhé straně je hrana vytažena do zobákovitého výčnělku. Popisovaný tesák neměl na rozdíl od většiny publikovaných zbraní hlavici. Celkově tato zbraň patří spíše mezi ojedinělé a publikovány jsou k němu pouze bližší analogie ze Cvilína (*Žákovský 2011b*, 123, obr. 12: b), dále pak exemplář ze sbírek Městského muzea v Javorníku (*Žákovský 2014*, 214, obr. 162: b). Blízký (zakončení rukojeti, absence záštitného trnu) je i nález z Rakšic (*Žákovský 2011c*, 138–139, obr. 3: 3).

Druhý dochovaný tesák lze rovněž zařadit do skupiny nožovitých tesáků (**ČH 153**; obr. 212: 1). Čepel je u svého kořenu široká 48 mm a postupně se směrem na osu umístěnému hrotu zužuje. Její celková délka dosahuje 269 mm a podle Petra Žákovského ji lze klasifikovat k typu A6. Profil čepele tvoří plynule sbíhající hrany. Na jedné straně je umístěn plochý nevýrazný žlábek. Rukojeť má pravidelný obdélný průřez a není ani na jedné straně prožlabena, směrem k bázi se mírně oboustranně rozšiřuje. Celkem se v ní nachází čtyři otvory pro nýty, z nichž jeden je silně zkorodovaný. Řap je zakončen hranou, která je vytažena do trnu, k němuž je přinýtovaná plochá pásková hlavice. Popisovaný tesák je vybaven záštitným trnem, který má válcovitý tvar, jenž je dvakrát oběžně prožlaben. I tato zbraň patří díky svým jednotlivým částem spíše k ojedinělým exemplářům, podobný tesák pochází například ze Znojma (*Žákovský 2014*, 215, obr. 164: d).

Z dalšího tesáku se dochovala pouze rukojeť (**ČH 148**; obr. 212: 9) s pravidelným obdélným průřezem bez prožlabení. Celková šířka řapu se nemění a zůstává po celé délce stejná. Ukončena je oboustranným odsazením a zúžením do trnu, na který je připevněna hlavice typu *D* podle Petra Žákovského. Hlavice je vyrobena z jednoho kusu a je jednostranně rozšířena na straně směrem k ostří. Toto tvarování přispívalo k lepšímu držení a používání zbraně. Pod hlavicí je dále umístěn jeden mosazný plíšek, který zdobil střenku tesáku. Tento plíšek byl druhotně použit, neboť na jeho ploše, která byla zakrytá střenkou, se dochoval vytepaný ornament. Na nově vyrobeném tesáku by však byla viditelná pouze hrana plíšku. Tesák byl vybaven záštitným trnem, ze kterého však zbyl pouze otvor, přes který byl k rukojeti připevněn. Střenka byla přichycena pěti nýty, které se zčásti v řapu dochovaly.

Na přítomnost dalších tesáků ukazují nálezy tří osamocených záštitných trnů. Dva trny (**ČH 149**, **ČH 151**; obr. 212: 3, 5) mají pravidelný oválný tvar, ve kterém bývá spatřována stylizovaná podoba mušle. Okraje obou trnů jsou zvlněné. Oba dva rovněž disponují párem otvorů, umístěným na jejich spodní části. Jeden z trnů je dále zdoben vějířovitě vybíjenými liniemi. Podle Petra Žákovského (2014, 427–430) by se v obou případech jednalo o záštitné trny typu 6, jejichž nálezy jsou evidovány po celé střední Evropě. Třetí záštitný trn (**ČH 150**; obr. 212: 4) s hlavicí v podobě trojlistu představuje ojedinělý nález. Tvarově možná vychází z trnů se srdcovitě tvarovanými hlavicemi, které jsou rovněž známy pouze z několika málo lokalit (Žákovský 2014, 446, obr. 382: h).

Další skupinu nálezů tvoří šest plechových destiček pocházející ze segmentové zbroje (**ČH 154–160**; obr. 213: 2–7). Tento druh bojového odění se skládal ze železných lamel, které bývaly za pomoci nýtů připevněny k podkladové látce, nebo kůži a mohly pak tvořit plátový kabátec či vestu (brigantinu). Jejich vzhled můžeme rekonstruovat zejména díky jejich dobovému ztvárnění na řadě iluminací a dobové figurální plastice. Bližší poznatky o konstrukci doplnily nálezy konkrétních zbrojí například z Herbede (*Peine* 2004), Küßnachu (*Geßler* 1925) a zejména hromadných hrobů padlých bojovníků z Visby (*Thordeman* 1939; 1940). V našem prostředí se jedná o poměrně vzácné nálezy, které máme doloženy především v moravském prostředí, největší kolekci tvoří soubor z Litovle – 22 ks a Rychleb – 20 ks (Žákovský 2009b; Goš 1976, 293–300). Většinou ale bývají nalézány pouze segmenty v rámci několika kusů (*Zitová* 2013). Z českých lokalit lze uvést třeba Orlicí u Brandýsa nad Orlicí (Vích – Žákovský 2016, 295–301, obr. 15), Lopatu (*Novobilský* 2008, 91, obr. 100: 3, 4), Rýzmburk (*Drnovský* 2015d, 381, obr. 3: 11) nebo Vildštejn (*Durdík – Frolík* 1993, 58, obr. 16:5, 9). Nálezy z Červené Hory mají vždy na jedné straně dochované nýty, je tak možné segmenty správně zorientovat podle jejich možného umístění ve zbroji. Šířka jednotlivých destiček se pohybuje mezi 1,5–2 mm. Jejich tvar je ve čtyřech případech obdélný a dvakrát páskovitý. Hlavice nýtů vystupují cca 1 mm nad povrch plátu. Jedna z destiček (**ČH 160**) by podle své velikosti a tvaru mohla pocházet z okrajových částí brigantiny, konkrétně ramenního oblouku (cf. zbroj 24 z Visby; *Thordeman* 1940, 137, pl. 132). I pro ostatní pláty lze v souboru z Visby dohledat analogie stejných tvarů a velikostí. Z našeho území jsou si

vzhledově a velikostně blízké s nálezy ze Cvilína (*Kouřil – Prix – Wihoda 2000*, 64, obr. 25: 8–10) nebo Litovle (*Žákovský 2009b*). Obecně lze pozorovat, že se uplatnění lamelové zbroje v Evropě prosazuje od závěru 13. století a zejména ve 14. století nastává její rozmach, který utlumil až vývoj celoplátových zbrojí v závěru 14. století (*Klučina 2004*, 324–360; *Žákovský 2009b*, 412–416; zde s další literaturou). Nálezy z Červené Hory tak chronologicky nevybočují z kontextu celoevropského vývoje ochranné zbroje.

Další dva nálezy (**ČH 107–108**; obr. 212: 7–8) lze bez větších pochyb určit jako nášlapné ježky, někdy též označované jako hvězdy. Jedná se o zbraň, která sloužila k zastavení nebo zpomalení postupu útočníků (obr. 104). Efektivita dosahovala proti jezdecku, ale i pěchotě. Často se s nimi setkáváme i ve středověkých vojenských příručkách. Je však zřejmé, že nášlapní ježci byli využíváni již v antických armádách a v takřka nezměněných formách nasazováni i v konfliktech minulého století. Z vojenského hlediska se jedná o pasivní zbraň, která mohla být použita pro zajištění předpolí různých fortifikací, boků bojových formací, či méně pohyblivých součástí vojska (*Žákovský – Hošek 2016*, 226–227). Oba nalezené ježci patří k typu *IIIa* podle klasifikace Petra Žákovského (2009a, 126–127), který představuje nejběžnější variantu tohoto militaria. Oba tak patří k čtyřhrotým variantám, jejichž ramena mají čtvercový průřez a jsou jednoduše ukončena, tedy bez zpětných háčků. Podobné nálezy jsou doloženy z řady vrcholně středověkých opevněných lokalit (*Žákovský 2009a*; *Mazáčková 2012*, 302–303). Bližší datace těchto zbraní je možná pouze na základě nálezového kontextu, solitérní exempláře je tak možné určit pouze obecně.

obr. 104: Nášlapní ježci rozmístění na předpolí opevněného sídla v Bellifortis Konrada Kyesera, výřez (Bibliothèque municipale de Besançon BM fol. 073v [online]).

Jako doklad o přítomnosti meče na lokalitě slouží nález hlavice (**ČH 165**; obr. 212: 6), která má pravidelný obdélný tvar se zaoblenými rohy. Uprostřed hlavice je vyražený čtyřlístý ornament. Její rozměry činí 41 × 52 mm při síle 20 mm a váze 262 g. Hlavici je možno s jistotou přiřadit k typu *H1* podle Ewarta Oakeshotta (1964, 102–103), který její výskyt klade od poloviny 14. století až do počátku 15. století. Další badatel, Marian Głosek, dokonce uvažuje o počátcích výroby již ke konci 13. století (*Głosek 1984*, 26). Jedná se o poměrně rozšířený typ hlavice, pro který disponujeme řadou kompletně dochovaných mečů

(zahraniční analogie viz *Žákovský 2009c*, 516–517). Z domácích nálezů je hlavicí tohoto typu opatřen například meč z Lelekovic (*Ptáčková – Unger 1994*), Mstěnic (*Krajíc – Kukla – Nekuda 1997*), Přelouče (*Kalferst 2007*), Trenčína (*Ruttkay 1975*, 182, obr. 15:4) či dva meče ze sbírek choceňského muzea (*Žákovský 2009c*, 516–517, obr. 7, 8).

Následující fragment zbraně představuje zlomek sekerovité čepel (**ČH 166**; obr. 213: 1). Celková výška symetrické čepel s výrazně vytáhnutou špicí činí 270 mm. V místech lomu je patrné, že čepel byla zdobena vyraženým čtyřlístým ornamentem. Bohužel dochovaná část čepel nedovoluje určit, jakým způsobem byla přichycena k ratišti a zda mohla být zbraň doplněna o další části (hrot, hák, kladivo). Čepel těchto zbraní mohly být samostatné a přichyceny k dřevěným ratištím pomocí objímek nebo mohly být kombinovány s dalšími kovovými částmi. V takovém případě již bylo častější upevnění pomocí tuleje. Ani typologicky nelze s jistotou nalezenou čepel zařadit, mohlo se jednat o čepel bojové sekery s hrotem vystupujícím z jejího ostří nebo sudlici či již přímo halapartnu. Kombinované dřevcové zbraně se v průběhu 14. a 15. století těšily značné oblibě a tvořily rozšířený druh zbraně pěších bojovníků. Nálezy těchto zbraní ze staršího období jsou sice velmi vzácné, jejich podobu jsme však schopni poznat díky nesčetným dobovým zobrazením (*Boeheim 1890*, 330–356; *Wagner – Drobná – Durdík 1957*, 74–76; *Klučina 2004*, 408–411; *Waldman 2005*, 183–190). Z podobných nálezů lze uvést fragmenty čepelí interpretovaných jako sudlice z lokality Hruškovna u Tachova (*Koscelník 2014*, 117–118, 5: a), Březník na Třebíčsku (*Novotný 1971*, 74, tab. 58), nebo sekery z Chvalkovic (*Měchurová 2012*, 748, obr. 1: c) a Choltic (*Vokolek 1989*, 45, obr. 4: 7).

Poslední popisovanou zbraní je dlouhá dýka (292 mm) s trnem (**ČH 171**; obr. 214: 1). Čepel dýky není profilovaná a její hrany se sbíhají do tenkého ostří, celkově se čepel ve své délce plynule zužuje směrem k výraznému hrotu, který je umístěn na osu trnu. Trn je vůči čepeli oboustranně odsazen. Vzhledem k nezvykle dlouhé čepeli (206 mm) bývají analogické nálezy publikovány jako dlouhé nože, či nožovité tesáky. Obtížnost určení spočívá ve skutečnosti, že disponujeme pouze nevelkým množstvím publikovaných, lépe dochovaných dýk s jednobřitou čepelí. Téměř shodný nález dýky pochází z Orlíku u Brandýsa nad Orlicí (*Vích – Žákovský 2016*, 290, obr. 8: 63), Opočna (*Petráň 1985*, 729, obr. 617: b) či Templštejna (*Žákovský 2011c*, 146, obr. 4: 2–3). Podobné jsou rovněž exempláře dlouhých čepelí¹²⁰ z Vízmburku (*Mazáčková 2013*, 169, tab. 73: 2, 8).

---

¹²⁰ Zde určeno jako nože.

Součásti oděvu a předměty osobní potřeby

Nože patří k nejběžnějším předmětům osobní výbavy, což je odrazem jejich všestranného využití (obr. 105). Díky tomu se jedná o jeden z nejčastěji se vyskytujících nálezů na rozličných lokalitách. V našem souboru je přítomno celkem sedm nožů a jejich fragmentů. Jedno ze základních dělení nožů je podle způsobu ukončení čepele a jejího přechodu v rukojeť. Mezi první skupinu patří nože, jejichž čepel se na své bázi změnila v trn, který býval zasazen do střenky organického původu (dřevo, kost). Tento způsob výroby lze pozorovat na dvou nožích. Z prvního nože s trnem (**ČH 170**; obr. 214: 6) se dochovalo pouze torzo, neboť je velmi poškozen korozí. Přesto lze určit, že se jedná o nůž s rovným hřbetem čepele s postupně se snižujícím ostřím, jejíž celková délka by výrazně nepřesáhla 15 cm. Z druhého nože s trnem (**ČH 169**; obr. 214: 7) se dochovala zejména část čepele, jejíž délka mohla dosahovat ke 12 cm. Čepel je z jedné strany zdobena dvěma vyraženými značkami v podobě trojlístků a sérií drobných čokovitých důlků, které tvoří dvě linie rovnoběžné se hřbetem čepele. Dále jsou do čepele vyraženy dva úzké žlábký ve stejném směru jako předchozí výzdoba.

Do druhé skupiny patří nože, kterým přechází čepel v rukojeť, do níž je (zpravidla za pomoci nýtů) upevněna střenka. Nejlépe dochovaný nůž (**ČH 167**; obr. 214: 2) měří celkově 171 mm. Čepel nože je poměrně štíhlá (max. šířka 14 mm) a sbíhá se do nevýrazného hrotu. Postupně rozšiřující se řap je zakončen hranou, která je vytažena do trnu, k němuž je přinýtovaná plochá pásková hlavice. Tento způsob ukončení je spíše obvyklý pro tesáky, na nožích se často nevyskytuje. V řapu se dochovaly čtyři železné nýty, díky kterým můžeme rekonstruovat celkovou šířku rukojeti. Z dalšího nože (**ČH 168**; obr. 214: 8) se naopak dochovala pouze rukojeť a fragment čepele, která se směrem k čepeli výrazně oboustranně zužovala. V řapu se nachází dva otvory pro nýty. Další dva zlomky rukojetí nožů (**ČH 173**, **ČH 174**; obr. 214: 9–10) jsou ukončeny zdobnou hlavici, která je tvořena dvěma mosaznými pláty. Každý z dílů je připevněn k jedné straně konce řapu pomocí mosazného nýtku. Tvar obou hlavíc je asymetrický, čepelová strana hlavíc je vytažena.

Všechny zastoupené nože představují běžné spektrum výrobků, se kterými se lze setkat v řadě

obr. 105: Nůž jako součást běžné osobní výbavy. Faux Semblant and Amour, výřez, okolo roku 1490 (British Library, Harley 4425, f98v [online]).

nálezových souborů. Datace těchto nálezů je zpravidla možná pouze podle nálezového kontextu daného exempláře, neboť většina typů se průběžně vyskytuje v širokém časovém období. V některých pracích se lze setkat s názorem, že nože s trny jsou vývojově starší než nože s plochým řapem (Nekuda 1985, 161; Měchurová 1995, 187–188). Tento předpoklad však nelze jednoznačně přijmout. Například v Sezimově Ústí se nože obou typů vyskytovaly společně ve vrstvách 13. století i 1. poloviny 14. století (Krajíc 2003a, 205). Spíše lze očekávat, že nože s trnem mohly být ve starším období rozšířenější nežli nože s řapem. Nože s trnem například převládají v několika souborech spolehlivě datovaných k závěru 13. století (Huml 1967, 19–20; Žákovský – Hošek 2015, 238).

Z Červené Hory pochází i kolekce deseti přezek. Přezky různých druhů představují nejčastěji nalézanou součást oděvu. Tento druh výrobku však našel své uplatnění i v jiných složkách hmotné kultury, tudíž zařazení konkrétních exemplářů závisí na celkové velikosti, tvaru a provedení daného nálezu. Ani v našem souboru nelze vzhledem k velikosti dvou přezek (ČH 178, ČH 179; obr. 208: 6, 11) opominout možnost, že mohly sloužit díky své masivnosti třeba ke spínání koňského postroje. Oděvním přezkám, jejich technologii, terminologii a třídění se věnuje několik zejména zahraničních publikací (cf. Fingerlin 1971; Heindel 1990; Wachowski 1994; Egan – Pritchard 2002), domácí práce se zpravidla zaměřují na vyhodnocení kolekcí z daných lokalit (Ruttikay 1989; Procházka 1990, 99–109; Zůbek 2002; Krajíc 2003a, 193–194). Většina přezek je tvořena rámečkem obdélného tvaru (ČH 175, ČH 176, ČH 181, ČH 182). Kvalitou zpracování se vyznačuje menší přezka z barevného kovu (ČH 175; obr. 208: 6, 13), která má jednotlivá ramena přesně a rovně hraněna. Analogické přezky lze nalézt například v nálezech z Jihlavy (Mazáčová 2012, 89. obr. 40, 41). Postupně rozšiřující trn se dochoval pouze ve dvou případech. Dalším nálezem je pravidelná kruhová přezka (ČH 177; obr. 208: 6, 14) s tenkým trnem o průměru 49 mm. Tento typ přezek bývá dáván do souvislosti s nošením nohavic, které bývaly přichyceny právě kruhovými přezkami kopasku, jak o tom svědčí ikonografické doklady i hrobové nálezy (Unger 2011). Další tři přezky mají oválný tvar s jedním rovným ramenem, celkově tudíž rámeček připomíná písmeno D. I tyto přezky bývají často zastoupeny v průběhu středověku (Zůbek 2002; Krajíc 2003a, 193–194). Poslední přezku (ČH 180; obr. 208: 7) bychom mohli

obr. 106: Scéna stolování zachycená na obrazovém doprovodu k cestopisu rytíře Mandevilla. Na stole jsou mimo jiné patrné nože i lžíce, 1. čtvrtina 15. století, výrez (British Library, Illustrations for Mandeville's Travels, f. 5v [online]).

označit jako dvojdílnou. Někdy bývají tyto nálezy označovány jako přezky s příčkou (Zůbek 2002, 152). Pro všechny výše uvedené přezky existuje nepřeborné množství analogií, které dokládají jejich běžnost, ale vzhledem k různorodosti lokalit i chronologickou necitlivost. Ke spínacím mechanismům můžeme přiřadit i drobnou jednodílnou měděnou sponu s elipsovým tělem (ČH 186; obr. 209: 10), která díky svému jemnému zpracování mohla sloužit i jako šperk.

Lžice je na Červené Hoře přítomna jediným exemplářem (ČH 185; obr. 214: 5), vyrobeným ze železa. Její tělo je jen mírně vypouklé a pravidelně přechází v tenkou rukojeť. Z domácích lokalit je publikována řada podobných lžic, jejichž tvar se v průběhu mladšího středověku výrazně neměnil (Belcredi 1989, 461; Krajíc 2003a, 203–204; Mazáčková 2013, 113, Žákovský – Hošek 2015, 244). Zajímavým nálezem jsou téměř kompletně dochované stěžejkové nůžky (ČH 187; obr. 214: 4). Někdy bývá tento typ označován jako *krejčovský*. Vzhledem k velikosti popisovaných nůžek (délka 125 mm) se spíše jednalo o nástroj využívaný v běžném provozu usedlosti než o primárně řemeslné náčiní (obr. 107). Pro raný i vrcholný středověk jsou běžnějším nálezem nůžky pružinové. Analogické nůžky stejné konstrukce pochází například ze Mstěnic (Nekuda 1985, 162, obr. 185: b, g), neznámého opevnění u Lanšperka (Vích 2016b, 330, obr. 5: 8), Rýmařova (Goš – Karel 1992, 230, obr. 4: 3), Sezimova Ústí (Krajíc 2003a, 158–159, tab. 129), Týřova (Durdík 1982, tab. 9: 1) či Vildštejna (Durdík – Frolík 1993, 58, obr. 18: 7). Poslední nálezy souboru představují dva fragmenty pražských grošů (ČH 216–217), které byly vyraženy během vlády Václava IV. Zlomky pochází ze dvou exemplářů a jejich reliéf je silně otřelý.

obr. 107: Menší stěžejkové nůžky jako součást každodenní potřeby připevněné na dámském opasku. Tapiserie *Le Main Chaude*, výřez, okolo roku 1500 (Victoria and Albert Museum [online]).

4.3.1.2 Interpretace nálezů

Soubor více jak dvě stě kovových artefaktů z hradu Červené Hory představuje cennou kolekci pro představu hmotné vybavenosti šlechtického sídla v prvních desetiletích 15. století. Přestože se jedná o předměty vyzvednuté během nelegálního průzkumu za pomoci detektoru kovů, jejich přehlížení by vedlo jen k újmě poznání. Pro jednotlivé předměty disponujeme základními nálezovými údaji. Všechny artefakty byly objeveny pouze na ploše předhradí.

Skupinu stavebního kování reprezentují zejména nálezy hřebíků, které dokládají očekávaný výskyt dřevěných stavebních konstrukcí. Část hřebíků s vertikální hlavou svědčí o tom, že alespoň část ze staveb byla zastřešena šindelovou krytinou. Mezi běžné nálezy patří i fragment závěsu dveří, nebo páskového kování. Za povšimnutí naopak stojí kolekce třmenových závorkových zámků, z nichž část (6 ks) patrně pochází z dílny jednoho výrobce. Klíče jsou zastoupeny otočnými i zásuvnými typy a jejich velikost odpovídá spíše o jejich souvislosti se závěsnými zámky.

Cennou skupinou jsou nálezy spojené s řemeslným a zemědělským zázemím hradu. Ucelenou kolekci představují nástroje dokládající práci se dřevem v různých etapách. Obě sekery vzhledem ke svému tvaru patrně nesloužily k samotnému porážení stromů, ale spíše až k jejich zpracování. Sekera s protáhlým tělem a úzkým ostřím (ČH 42) mohla sloužit ke štípání prkenných fošen, či prvotnímu hrubování kmene, které tvořilo jednu z etap výroby trámů. Druhá sekera (ČH 41) mohla sloužit vzhledem k povaze ostří a velikosti, k samotnému lícování dřeva (trámu). V dobových zobrazeních se jedná o častý nástroj v rukou tesařů, truhlářů i jiných specializovaných řemesel. Vzhledem k všestrannosti těchto nástrojů nelze opominout ani možné bojové využití. K dalšímu nářadí patří skupina zelených klínů. Tři klíny (ČH 47–50) díky své velikosti sloužily zřejmě k prvotnímu půlení kmenů a následnému štípání. Zatímco menší klíny (ČH 46, ČH 48) mohly být využity obecně v tesařském prostředí (například štípání prken), nebo při štípání palivového dřeva. Zlomek čepelí pak může být interpretován jako hoblíkové želízko, popřípadě jako koncová část tesařského dláta. Dalšími nástroji určenými k práci se dřevem jsou nebozezy (ČH 43–45), jejichž vrtací průměr se pohybuje od 21 do 12 mm. Fragment ostří menšího klínu (ČH 51) naopak odpovídá spíše náčiní sloužícímu k rozrušování kamene. Mezi nevšední nálezy patří i dvě menší kladiva s rozdvojeným nosem, která rovněž byla využita spíše ke specializované řemeslné činnosti. Kultivaci či přemísťování zeminy dokládají nálezy kování lopaty (ČH 55) a motyk s úzkým i širokým tělem (ČH 56, ČH 57). Se zemědělskými aktivitami pak souvisí nálezy srpů, které je možné spojit s obstaráváním píce pro dobytek či jiná hospodářská zvířata. Pro přítomnost těchto zvířat na lokalitě dále svědčí nálezy železných hrotů vidlí, které bývají spojovány s přemísťováním hnoje (ČH 58, ČH 161), či objev plechového zvonce (ČH 188).

Přítomnost koní je bezpečně doložena podkovami (9 ks), které můžeme vzhledem k jejich torzovitosti považovat spíše za poztrácené jedince. Všechny podkovy byly vybaveny ozuby. Početné jsou i nálezy udidel (6 ks), z nichž všechny patří mezi nejběžnější dvojdielné stihlové typy. Výjimku tvoří ojedinělý nález tzv. vozového udidla, které bylo používáno, pakliže měl kůň táhnout povoz. Součástí koňského postroje je i téměř kompletní třmen (ČH 77) a pravděpodobně i některé z mohutnějších přezek. S výstrojí jezdce naopak souvisí fragmenty ostruh a jejich součástí.

Vzhledem k násilnému zániku Červené Hory není překvapením, že největší skupinu představují právě militaria, ve kterých převládá munice do střelných zbraní mechanických i palných. V kolekci hrotů šípů dominují zejména masivní exempláře rombického nebo čtvercového profilu, které byly na ratiště šípu upevněny pomocí tulejky. Vzhledem ke své váze a rozměrům sloužily patrně jako střelivo do kuší. Ke střelbě do samostřílu patrně sloužila i šipka s dlouhým a úzkým tělem (ČH 86), ve které lze spatřovat zápalný šíp, na jehož protáhlém krčku byla omotána hořlavá látka. Nevyřešenou otázkou zůstává, zda k ohnutí šípu došlo během nárazu do pevné překážky, nebo když byl strháván obránci hradu, nebo až během uložení v zemi. Poněkud složitější je i určení dvou subtilních šipek s trnem, které lze snad díky jejich váze a délce ztotožnit s lukostřeleckou municí. Nálezy hrotů šípů jsou běžnou součástí středověkých kolekcí a vzhledem k jejich tehdejší rozšířenosti a četnosti nemusí ještě nutně jejich nálezy na řadě lokalit dokládat ozbrojený konflikt. Kromě znalosti historických událostí potvrzuje bojové nasazení několika šípů i deformace či odlomení špiček hrotů. Ojedinelé exempláře představují tři hroty šípů, které patrně druhotně (či primárně?) sloužily jako průbojníky, což dokládají charakteristicky rozklepané báze tulejí. Kromě hrotů šípů byly mezi nálezy rozpoznány i součásti kuše, a to fragment spouště (ČH 162) a třmenového nášlapce (ČH 214).

Nejvíce zastoupeny však jsou projektily používané do palných zbraní. Na Červené Hoře je doloženo používání válcovitých i kulovitých střel různé ráže (51 ks). Přítomny jsou střely, které mohly být odpalovány z píšťal nebo hákovnic. Větší projektily dokládají použití i lafetových zbraní. Povšimnutí si zasluží čtyři válcové projektily, které byly na své kruhové ploše zdobené reliéfním rovnoramenným křížem. Analogie k těmto projektilům pochází z obléhacího tábora u hradu Sionu (1437). Mezi další důležité nálezy patří tzv. kompozitní střely, tedy projektily, jejichž jádro tvořilo železo obalené olověným pláštěm. Analogických nálezů prozatím není mnoho a červenohorské exempláře patří k nejstarším doloženým zástupcům. Kromě projektilů byly objeveny i zlomky pocházející z roztržených hlavní (10 ks). Až na jeden železný zlomek jsou všechny vyrobeny z bronzoviny. Ráže zbraní kolísá mezi 16 až 24 cm.

Oblíbenost tesáků jako univerzální poboční zbraně dokládá i jejich hojné zastoupení na lokalitě. Dva nožovité tesáky (ČH 152, ČH 153) se dochovaly v téměř kompletní podobě. Další exempláře představuje rukojeť s hlavicí a tři záštitné trny. Meč je doložen nálezem hlavice se zaoblenými rohy (ČH 165). Nejednoznačná interpretace panuje u fragmentu sekerovité čepele (ČH 166), jež může pocházet z bojové sekery či kombinované dřevcové zbraně (sudlice, halapartna atd.). Kromě zbraní je šesti nálezů kovových destiček doložena i přítomnost ochranné lamelové zbroje. Podle jejich velikosti se pravděpodobně jednalo o součásti brigantin. Poslední militaria představují nášlapní ježci (ČH 107–108), kteří sloužili k zastavení nebo zpomalení postupu nepřátelských bojovníků.

Nože patřily mezi základní předměty osobní výbavy. Jejich rozmanité využití se zrcadlí i v pestré paletě velikostí, konstrukcí a tvarování jednotlivých nálezů (ČH 167–174). K dalším složkám osobní výbavy patří fragment lžiče (ČH 185) a menších stěžeových nůžek (ČH 187). Z lokality pochází i soubor deseti přezek, jež obecně tvoří nejčastěji dochovávanou částí oblečení.

Datování všech nálezů lze vymezit *ante quem* k roku 1427, kdy bylo sídlo po téměř měsíčním obležení hradní posádkou po přechozí domluvě opuštěno a následně pobořeno. Je však zřejmé, že se mezi kovovými artefakty nachází i předměty ze starších sídlištních etap. Z chronologicky citlivých předmětů by starší dataci umožnil například zásuvný lopatkový klíč, svorníkový pružinový zámek, podkova s vlnitým vnějším okrajem ramene, nebo ostruhy s krátkým krčkem. Zjištěné nálezy tak nejsou v rozporu vůči první písemné zmínce o hradu v 90. letech 13. století. Nesnází zůstává, že většina analogických nalezených předmětů většinou pochází z lokalit, jejichž provoz není přesně časově vymezen. Další ztížení je dáno tím, že řada nástrojů díky svému ryze praktickému využití v zásadě neprochází výraznějším morfologickým vývojem. Výše uvedené skutečnosti pak mají za následek, že řada zejména řemeslných nástrojů, stavebních součástí, či předmětů osobní potřeby bývá určována pouze obecně. Tím spíše vyniká důležitost výše popsaného souboru, protože je oprávněné se domnívat, že většina nálezů pochází ze zánikového horizontu z počátku června roku 1427. Díky znalosti písemných pramenů je tak možné doložit hojně rozšíření palných zbraní již během první poloviny husitských válek včetně kompozitních projektilů.

V představené kolekci převládají zejména nálezy spojené s běžným provozem sídla (řemeslnické a zemědělské nástroje, předměty denní potřeby, ztrácené části výstroje koně a jezdce) a nálezy spojené s násilným koncem sídla. Problematické zůstává přisouzení objevených artefaktů posádce hradu či jeho dobyvatelům. Součásti stavebního vybavení, řemeslnické či zemědělské nástroje je možné spíše přiřadit do mobiliáře hradních obyvatel. Vzhledem k tomu, že nejsme podrobně spraveni o průběhu dobývání hradu a postupu útočícího vojska, je složité interpretovat militaria objevená v prostoru předhradí. Je možné, že tento prostor byl nejprve bráněn, ale patrně se ho nepodařilo dlouhodobě uhájit, proto se posádka stáhla do jádra hradu, kde posléze kapitulovala. Jako méně pravděpodobné se zdá, že by obránci na defenzivu předhradí rezignovali a stáhli se rovnou do jádra hradu, umožnili by tak útočnickům ostřelovat hradní jádro z bezprostřední blízkosti. Je tak spíše pravděpodobné, že část militarií pochází z ostřelování a dobývání předhradí útočnickými, ovšem i sami obránci zde mohli při vyklízení pozic část výzbroje a výstroje zanechat. Vzhledem k tomu, že posádka hradu nakonec kapitulovala, je možné dobytí předhradí očekávat. A stejně tak je reálné, že si útočníci z prostoru předhradí vytvořili nástupní pozici pro další ostřelování a postup útoku. V této fázi se pak do tohoto prostoru mohly dostat střely obránců z jádra hradu. Nálezové situace jednotlivých předmětů nevykazovaly koncentrace. Podle sdělení nálezce i hroty šípů byly do země v prostoru předhradí nastřeleny ze všech směrů. Nesmíme ani opominout, že hrad byl poprvé neúspěšně dobýván již v roce 1421, ani v tomto případě

neznáme průběh a rozsah obléhacích prací. Část kulovitých projektilů nenese žádné stopy po výstřelu, je tak možné, že se jedná o poztrácenou municii obránců, kteří ji zde zanechali při ústupu z těchto pozic. Je možné, že většina stavebních konstrukcí na předhradí byla spíše postavena ze dřeva, tudíž se zde po vypálení nevytvořil kamenný destrukční horizont. Nalezené artefakty tak byly zpravidla vyzvednuty z hloubky 5–20 cm. Zatímco hradní jádro je patrně zčásti zhroucené do sebe, díky čemuž by měly být artefakty alespoň částečně chráněny.

4.3.1.3 Soupis kovových nálezů z Červené Hory

A) Stavební kování

Hřebíky

- ČH 1: hřebík** s vertikální hlavou; délka 42 mm; max. šířka dřívku 3 mm; váha 3,3 g, obr. 202:4.
ČH 2: hřebík s vertikální hlavou; délka 23 mm; max. šířka dřívku 3 mm; váha 2,4 g, obr. 202:7.
ČH 3: hřebík s vertikální hlavou; délka 57 mm; max. šířka dřívku 34 mm; váha 4,2 g, obr. 202:2.
ČH 4: hřebík s vertikální hlavou; délka 32 mm; max. šířka dřívku 3 mm; váha 2,7 g, obr. 202:6.
ČH 5: hřebík s vertikální hlavou; délka 29 mm; max. šířka dřívku 3 mm; váha 2,8 g, obr. 202:8.
ČH 6: hřebík s vertikální hlavou; délka 33 mm; max. šířka dřívku 3 mm; váha 2,5 g, obr. 202:3.
ČH 7: hřebík s vertikální hlavou; délka 54 mm; max. šířka dřívku 3 mm; váha 3,5 g, obr. 202:1.
ČH 8: hřebík s vertikální hlavou; délka 43 mm; max. šířka dřívku 2 mm; váha 2,8 g, obr. 202:5.
ČH 9: hřebík s vertikální hlavou; délka 27 mm; max. šířka dřívku 2,5 mm; váha 2,9 g, obr. 202:10.
ČH 10: hřebík s vertikální hlavou; délka 23 mm; max. šířka dřívku 3 mm; váha 2,4 g.
ČH 11: hřebík s vertikální hlavou; délka 25 mm; max. šířka dřívku 2,8 mm; váha 2,1 g.
ČH 12: hřebík s vertikální hlavou; délka 23 mm; max. šířka dřívku 3 mm; váha 2,4 g.
ČH 13: hřebík bez hlavy; délka 23 mm; max. rozměry dřívku 9 x 3 mm; váha 2,4 g, obr. 202:22.
ČH 14: hřebík bez hlavy; délka 64 mm; max. rozměry dřívku 10 x 4 mm; váha 8,4 g, obr. 202:21.
ČH 15: hřebík bez hlavy; délka 93 mm; max. rozměry dřívku 18 x 8 mm; váha 62 g, obr. 202:20.
ČH 16: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 32 mm; max. rozměry dřívku 3 mm; váha 2,8 g, obr. 202:19.
ČH 17: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 60 mm; max. rozměry dřívku 6 x 4 mm; váha 6,1 g, obr. 202:18.
ČH 18: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 72 mm; max. rozměry dřívku 5 x 3 mm; váha 5,8 g, obr. 202:17.
ČH 19: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 162 mm; max. rozměry dřívku 9 mm; váha 59 g, obr. 202:16.
ČH 20: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 86 mm; max. rozměry dřívku 10 mm; váha 35 g, obr. 202:14.
ČH 21: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 98 mm; max. rozměry dřívku 10 x 4 mm; váha 49 g, obr. 202:15.
ČH 22: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 93 mm; max. rozměry dřívku 6 mm; váha 19 g, obr. 202:13.
ČH 23: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 82 mm; max. rozměry dřívku 4 mm; váha 8,4 g, obr. 202:12.
ČH 24: hřebík s horizontální křídlatou hlavou; délka 92 mm; max. rozměry dřívku 5 mm; váha 9,9 g, obr. 202:11.
ČH 25: hřebík s horizontální hlavou; délka 28 mm; max. rozměry dřívku 8 x 2 mm; max. rozměry hlavy 25 x 18 mm váha 7,2 g, obr. 202:23.
ČH 26: hřebík s horizontální hlavou; délka 42 mm; max. rozměry dřívku 7 x 4 mm; max. rozměry hlavy 32 x 16 mm váha 40 g, obr. 202:24.

Závěsné zámky

- ČH 27: tělo svorníkového pružinového zámku;** délka těla 67 mm, šířka těla 25 mm, celková výška 51 mm; váha 34 g, obr. 203:1.

- ČH 28: třmenový závorkový zámek;** délka těla 52 mm, šířka těla 18 mm, celková výška 64 mm; váha 60 g, obr. 203:2.
- ČH 29: třmenový závorkový zámek;** délka těla 54 mm, šířka těla 19 mm, celková výška 55 mm; váha 81 g, obr. 203:3.
- ČH 30: třmenový závorkový zámek;** délka těla 48 mm, šířka těla 22 mm, celková výška 70 mm; váha 138 g, obr. 203:4.
- ČH 31: třmenový závorkový zámek;** délka těla 49 mm, šířka těla 17 mm, celková výška 60 mm; váha 108 g, obr. 203:5.
- ČH 32: třmenový závorkový zámek;** délka těla 49 mm, šířka těla 25 mm, celková výška 55 mm; váha 154 g, obr. 203:6.
- ČH 33: třmenový závorkový zámek;** délka těla 49 mm, šířka těla 23 mm, celková výška 52 mm; váha 111 g, obr. 203:7.
- ČH 34: třmenový závorkový zámek;** délka těla 62 mm, šířka těla 29 mm, celková výška 116 mm; váha 165 g; uloženo v náhodském muzeu inv. č. I-578A, obr. 203:8.

Klíče

- ČH 35: zásuvný lopatkový symetrický klíč;** délka 123 mm; šířka 12 mm; váha 108 g, obr. 203:9.
- ČH 36: otočný klíč;** délka 42 mm; šířka dřívku 6 mm, šířka oka 21 mm; váha 10,5 g, obr. 203:10.
- ČH 37: otočný klíč;** délka 53 mm; šířka dřívku 8 mm, šířka oka 20 mm; váha 8,4 g, obr. 203:11.
- ČH 38: fragment otočného klíče;** délka 49 mm; šířka dřívku 7 mm, šířka oka 34 mm; váha 25 g, obr. 203:12.

Ostatní

- ČH 39: fragment závěsu dveří;** délka 181 mm, šířka 58 mm, tloušťka 3 mm; váha 63 g, obr. 204:1.
- ČH 40: fragment páskového kování;** délka 129 mm, šířka 16 mm, tloušťka 4 mm; váha 25 g, obr. 204:3.
- ČH 172: lavičník;** délka 71 mm, šířka 21 mm, průměr otvoru pro hřebík 8 mm, délka trnu 38 mm; váha 19 g, obr. 204:2.

B) Řemeslnické a zemědělské nástroje

Práce se dřevem

- ČH 41: sekera s nízkým týlem;** celková délka 175 mm, šířka ostří 104 mm, výška týlu 34 mm, max. rozměry oka 42 x 26 mm; váha 363 g, obr. 205:2.
- ČH 42: sekera s dlouhým tělem a úzkým ostřím;** celková délka 265 mm, šířka ostří 64 mm, výška týlu 56 mm, max. rozměry oka 50 x 38 mm; váha 1450 g, obr. 205:1.
- ČH 43: nebozez;** celková délka 359 mm, max. šířka dřívku 15 mm; průměr vrtáku 21 mm; váha 340 g, obr. 205:6.
- ČH 44: nebozez;** celková délka 94 mm, max. šířka dřívku 7 mm; průměr vrtáku 13 mm; váha 31 g, obr. 205:3.
- ČH 45: nebozez;** celková délka 79 mm, max. šířka dřívku 9 mm; průměr vrtáku 12 mm; váha 26 g, obr. 205:4.
- ČH 46: klín;** celková délka 92 mm, šířka ostří 76 mm, max. rozměry týlu 37 x 38 mm; váha 301 g, obr. 204:9.
- ČH 47: klín;** celková délka 241 mm, šířka ostří 54 mm, max. rozměry týlu 75 x 51 mm; váha 2006 g, obr. 204:8.
- ČH 48: klín;** celková délka 122 mm, šířka ostří 41 mm, max. rozměry týlu 57 x 40 mm; váha 778 g, obr. 204:10.
- ČH 49: klín;** celková délka 202 mm, šířka ostří 45 mm, max. rozměry týlu 53 x 74 mm; váha 1270 g, obr. 204:7.
- ČH 50: klín;** celková délka 230 mm, šířka ostří 52 mm, max. rozměry týlu 50 x 59 mm; váha 1898 g, obr. 204:1.
- ČH 51: fragment ostří klínu;** celková délka 33 mm, šířka ostří 29 mm, váha 57 g, obr. 204:12.
- ČH 52: fragment dláta;** celková délka 57 mm, šířka ostří 22 mm; váha 49 g, obr. 204:11.

Kladiva

- ČH 53: kladivo;** celková délka 121 mm, výška 46 mm, max. šířka oka 22 x 23 mm; váha 201 g, obr. 204:4.
- ČH 54: kladivo;** celková délka 92 mm, výška 18 mm, max. šířka oka 17 x 10 mm; váha 78 g, obr. 204:5.

Kultivace půdy

ČH 55: **fragment okutí rýče**; celková délka 222 mm, šířka ostří 35 mm; váha 194 g, obr. 205:7.

ČH 56: **dlouhá motyka**; celková délka 189 mm, šířka ostří 51 mm, výška týlu 47 mm, max. rozměry oka 56 x 41 mm; váha 669 g, obr. 206:6.

ČH 57: **široká motyka**; celková délka 156 mm, šířka ostří 90 mm, výška týlu 45 mm, max. rozměry oka 38 x 35 mm; váha 322 g, obr. 206:7.

ČH 58: **kovaný hrot vidlí**; celková délka 139 mm, max. šířka 26 mm, průměr tulejky 20 mm; váha 86 g, obr. 206:1.

ČH 161: **kovaný hrot vidlí**; celková délka 124 mm, max. šířka 30 mm, průměr tulejky 26 mm; váha 118 g, obr. 206:2.

Srpy

ČH 59: **srp**; celková délka 357 mm, max. šířka čepele 13 mm, výška průhybu ostří 119 mm; váha 89 g, obr. 206:3.

ČH 60: **fragment srpu**; celková délka 276 mm, max. šířka čepele 16 mm; váha 78 g, obr. 206:4.

ČH 61: **fragment srpu**; celková délka 104 mm; váha 29 g; kovářská značka se symbolem sekery, obr. 206:5.

Ostatní

ČH 188: **zvonec**; výška 60 mm, délka 44, šířka 31; váha 55 g, obr. 205:5.

C) Výstroj koně a jezdce

Podkovy

ČH 62: **fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 51 mm; váha 10 g, obr. 207:8.

ČH 63: **fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 72 mm; váha 51 g, obr. 207:7.

ČH 64: **fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 35 mm; váha 34 g, obr. 207:9.

ČH 65: **fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 74 mm; váha 54 g, obr. 207:5.

ČH 66: **fragment podkovy**, část ramene s ozubem a vlnitým okrajem; délka 86 mm; váha 35 g, obr. 207:6.

ČH 67: **fragment podkovy**, část ramene s ozubem; délka 112 mm; váha 88 g, obr. 207:3.

ČH 68: **fragment podkovy**, část ramene s ozubem; délka 111 mm; váha 77 g, obr. 207:2.

ČH 69: **fragment podkovy**, část ramene s ozubem; délka 108 mm; váha 95 g, obr. 207:4.

ČH 70: **fragment podkovy**, část ramene s ozubem; délka 105 mm; váha 93 g, obr. 207:1.

Udidla

ČH 71: **fragment stihlového udidla**, udítka s prstencovým zachycovačem; délka 56 mm, průřez ramene 9 x 11 mm; váha 18 g, obr. 208:5.

ČH 72: **stihlové udidlo**; celková délka ramen 180 mm, průměr kruhu 52 mm, průřez ramene 11 x 11 mm; váha 191 g, obr. 208:3.

ČH 73: **stihlové udidlo**; celková délka ramen 186 mm, průměr kruhu 56 mm, průřez ramene 8 x 8 mm; váha 137 g, obr. 208:4.

ČH 74: **stihlové udidlo**; celková délka ramen 173 mm, průměr kruhu 45 mm, průřez ramene 9 x 9 mm; váha 141 g, obr. 208:2.

ČH 75: **stihlové udidlo**; celková délka ramen 179 mm, průměr kruhu 57 mm, průřez ramene 12 mm; váha 210 g, obr. 208:1.

ČH 76: **stihlové udidlo s dutými rameny**; celková délka ramen 197 mm, průměr kruhu 49 mm; váha 116 g, obr. 207:11.

Třmen

ČH 77: **třmen**; celková výška 139 mm, šířka stupadla 37 mm, celková šířka 129 mm; váha 88 g, obr. 207:10.

Ostruhy

ČH 78: **ostruha**; celková délka 187 mm, délka bodce 117 mm, šířka rozpětí ramen 91 mm, průměr ozubeného kolečka 35 mm; váha 106 g, obr. 209:8.

ČH 79: **ostruha**; celková délka 140 mm, délka bodce 56 mm, šířka rozpětí ramen 91 mm; váha 53 g, obr. 209:5.

ČH 80: **ostruha**; celková délka 129 mm, délka bodce 40 mm, šířka rozpětí ramen 86 mm; váha 38 g, obr. 209:4.

ČH 81: **fragment ostruhy**; celková délka 151 mm, délka bodce 50 mm; váha 61 g, obr. 209:2.

ČH 82: **fragment ostruhy**; celková délka 105 mm, délka bodce 19 mm; váha 29 g, obr. 209:3.

ČH 83: fragment ostruhy; celková délka 139 mm, délka bodce 28 mm; váha 53 g, obr. 209:1.

ČH 84: ozubené kolečko ostruhy; průměr 61 mm; váha 9 g, obr. 209:6.

ČH 85: přezka; rozměry 25 x 20 mm, váha 2,5 g, obr. 209:7.

Ostatní

ČH 189: zákolník; výška 97 mm, délka 62, šířka 10; váha 63 g, obr. 209:9.

D) Militaria

Hroty šípů

ČH 86: hrot šípů s tulejí s dlouhým tělem; délka 133 mm, max. šířka 10 mm; váha 20 g, obr. 210:10.

ČH 87: hrot šípů s tulejí; délka 111 mm, max. šířka 19 mm, max. výška 6 mm; váha 44 g, obr. 210:14.

ČH 88: hrot šípů s trnem; délka 60 mm, max. šířka 12 mm, max. výška 5 mm; váha 13 g, obr. 210:2.

ČH 89: hrot šípů s tulejí; délka 100 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 9 mm; váha 53 g, obr. 210:15.

ČH 90: hrot šípů s tulejí; délka 86 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 7 mm; váha 40 g, obr. 210:7.

ČH 91: hrot šípů s tulejí; délka 91 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 7 mm; váha 50 g, obr. 210:8.

ČH 92: hrot šípů s tulejí; délka 82 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 6 mm; váha 35 g, obr. 210:18.

ČH 93: hrot šípů s tulejí; délka 91 mm, max. šířka 15 mm, max. výška 7 mm; váha 50 g, obr. 210:22.

ČH 94: hrot šípů s tulejí; délka 93 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 8 mm; váha 57 g, obr. 210:13.

ČH 96: hrot šípů s tulejí; délka 94 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 8 mm; váha 62 g, obr. 210:20.

ČH 97: hrot šípů s tulejí; délka 90 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 17 mm; váha 62 g, obr. 210:23.

ČH 98: hrot šípů s tulejí; délka 95 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 8 mm; váha 55 g, obr. 210:6.

ČH 99: hrot šípů s tulejí; délka 76 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 8 mm; váha 52 g, obr. 210:9.

ČH 100: hrot šípů s trnem; délka 73 mm, max. šířka 9 mm, max. výška 4 mm; váha 24 g, obr. 210:1.

ČH 101: fragment hrotu šípů se dvěma hroty; délka 92 mm, max. šířka 11 mm, max. výška 4 mm; váha 22 g, obr. 210:24.

ČH 102: hrot šípů s tulejí; délka 75 mm, max. šířka 15 mm, max. výška 5 mm; váha 51 g; tulej druhotně rozklepaná, obr. 210:16.

ČH 103: hrot šípů s tulejí; délka 105 mm, max. šířka 25 mm, max. výška 6 mm; váha 57 g, obr. 210:21.

ČH 104: hrot šípů s tulejí; délka 105 mm, max. šířka 20 mm, max. výška 5 mm; váha 50 g; tulej druhotně rozklepaná, obr. 210:17.

ČH 105: hrot šípů s tulejí; délka 122 mm, max. šířka 15 mm, max. výška 5 mm; váha 48 g, obr. 210:12.

ČH 106: hrot šípů s tulejí; délka 123 mm, max. šířka 15 mm, max. výška 4 mm; váha 51 g, obr. 210:11.

ČH 107: hrot šípů s tulejí; délka 95 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 5 mm; váha 49 g, obr. 210:4.

ČH 108: hrot šípů s tulejí; délka 100 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 5 mm; váha 47 g, obr. 210:5.

ČH 109: hrot šípů s tulejí; délka 78 mm, max. šířka 14 mm, max. výška 6 mm; váha 50 g; tulej druhotně rozklepaná, obr. 210:19.

ČH 110: hrot šípů s tulejí; délka 87 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 7 mm; váha 49 g, obr. 210:3.

Projektily palných zbraní

ČH 111: projektil kulovitý (Pb); průměr 15 mm; váha 21 g, obr. 211:11.

ČH 112: projektil válcovitý (Pb); výška 25 mm, průměr 20 mm; váha 60 g, obr. 211:1.

ČH 113: projektil válcovitý (Pb); výška 24 mm, průměr 16 mm; váha 40 g, obr. 211:2.

ČH 114: projektil kulovitý (Pb); průměr 22 mm; váha 59 g, obr. 211:13.

ČH 115: projektil kulovitý (Pb); průměr 20 mm; váha 39 g, obr. 211:14.

ČH 116: projektil kulovitý (Pb); průměr 19 mm; váha 35 g, obr. 211:15.

ČH 117: projektil kulovitý (Pb); průměr 20 mm; váha 29 g, obr. 211:16.

ČH 118: projektil kulovitý (Pb); průměr 18 mm; váha 33 g, obr. 211:18.

ČH 119: projektil kulovitý (Pb); průměr 19 mm; váha 27 g, obr. 211:17.

ČH 120: projektil kulovitý (Pb); průměr 17 mm; váha 23 g, obr. 211:19.

ČH 121: projektil kulovitý (Pb); průměr 14 mm; váha 22 g, obr. 211:20.

- ČH 122: projektil válcovitý (Pb);** výška 17 mm, průměr 17 mm; váha 31 g, obr. 211:7.
ČH 123: projektil válcovitý (Pb); výška 17 mm, průměr 16 mm; váha 22 g, obr. 211:8.
ČH 124: projektil válcovitý (Pb); výška 11 mm, průměr 16 mm; váha 28 g, obr. 211:9.
ČH 125: projektil kulovitý (Pb); průměr 17 mm; váha 25 g, obr. 211:12.
ČH 126: projektil válcovitý (Pb); výška 14 mm, průměr 18 mm; váha 36 g, obr. 211:10.
ČH 127: projektil kulovitý (Pb); průměr 63 mm; váha 1006 g, obr. 211:27.
ČH 128: projektil válcovitý (Pb); výška 22 mm, průměr 22 mm; váha 60 g, obr. 211:3.
ČH 129: projektil válcovitý (Pb); výška 26 mm, průměr 24 mm; váha 54 g, obr. 211:4.
ČH 130: projektil válcovitý (Pb); výška 21 mm, průměr 24 mm; váha 59 g, obr. 211:5.
ČH 131: projektil válcovitý (Pb); výška 23 mm, průměr 20 mm; váha 55 g, obr. 211:6.
ČH 132: projektil válcovitý (Pb + Fe); výška 40 mm, průměr 39 mm; váha 290 g, obr. 211:28.
ČH 133: projektil kulovitý (Pb); průměr 21 mm; váha 35 g, obr. 211:21.
ČH 134: projektil kulovitý (Pb); průměr 21 mm; váha 34 g, obr. 211:22.
ČH 135: projektil kulovitý (Pb); průměr 21 mm; váha 35 g, obr. 211:23.
ČH 136: projektil kulovitý (Pb); průměr 19 mm; váha 34 g, obr. 211:24.
ČH 137: projektil kulovitý (Pb); průměr 19 mm; váha 34 g, obr. 211:25.
ČH 138: projektil kulovitý (Pb); průměr 19 mm; váha 35 g, obr. 211:26.
ČH 191: plášť projektilu (Pb); váha 293 g, obr. 215:2.
ČH 192: železné jádro kulového projektilu; rozměry 42 x 35 mm; váha 357 g, obr. 215:2.
ČH 193: projektil kulovitý (Pb + Fe); průměr 55 mm; váha 460 g, obr. 215:2.
ČH 194: projektil válcovitý (Pb + Fe); výška 27 mm, průměr 22 mm; váha 57 g, obr. 215:4.
ČH 195: projektil válcovitý (Pb + Fe); výška 30 mm, průměr 24 mm; váha 63 g, obr. 215:4.
ČH 196: projektil válcovitý (Pb + Fe); výška 20 mm, průměr 18 mm; váha 54 g, obr. 215:3.
ČH 197: projektil válcovitý (Pb + Fe); výška 23 mm, průměr 22 mm; váha 55 g, obr. 215:3.
ČH 198: projektil válcovitý (Pb + Fe); výška 26 mm, průměr 23 mm; váha 53 g, obr. 215:3.
ČH 199: železné jádro válcového projektilu; výška 24 mm, průměr 14 mm; váha 43 g, obr. 215:3.
ČH 200: železné jádro válcového projektilu; výška 16 mm, průměr 15 mm; váha 38 g, obr. 215:3.
ČH 201: železné jádro válcového projektilu; výška 17 mm, průměr 14 mm; váha 37 g, obr. 215:3.
ČH 202: projektil kulovitý (Pb); průměr 20 mm; váha 35 g.
ČH 203: projektil kulovitý (Pb); průměr 21 mm; váha 35 g.
ČH 204: projektil kulovitý (Pb); průměr 20 mm; váha 35 g.
ČH 205: projektil kulovitý (Pb); průměr 21 mm; váha 34 g.
ČH 206: projektil kulovitý (Pb); průměr 19 mm; váha 34 g.
ČH 207: projektil kulovitý (Pb); průměr 18 mm; váha 33 g.
ČH 208: projektil kulovitý (Pb); průměr 20 mm; váha 35 g.
ČH 209: projektil kulovitý (Pb); průměr 21 mm; váha 34 g.
ČH 210: projektil kulovitý (Pb); průměr 21 mm; váha 35 g.
ČH 211: projektil kulovitý (Pb); průměr 20 mm; váha 35 g.
ČH 212: projektil kulovitý (Pb); průměr 19 mm; váha 34 g.
ČH 213: projektil kulovitý (Pb); průměr 20 mm; váha 35 g.

Palné zbraně

- ČH 139: fragment ruční palné zbraně;** rozměry 55 x 38 mm, ráže 24 mm; váha 99 g, obr. 211:29.
ČH 140: fragment ruční palné zbraně; rozměry 79 x 44 mm, ráže cca 22 mm; váha 203 g, obr. 211:38.
ČH 141: fragment ruční palné zbraně; rozměry 75 x 34 mm, ráže cca 22 mm; váha 99 g, obr. 211:37.
ČH 142: fragment ruční palné zbraně; rozměry 54 x 26 mm, ráže cca 22 mm; váha 67 g, obr. 211:36.
ČH 143: fragment ruční palné zbraně; rozměry 41 x 30 mm, ráže cca 22 mm; váha 66 g, obr. 211:24.
ČH 144: fragment ruční palné zbraně; rozměry 70 x 29 mm, ráže cca 12 mm; váha 117 g, obr. 211:31.
ČH 145: fragment ruční palné zbraně; rozměry 70 x 31 mm, ráže cca 12 mm; váha 160 g, obr. 211:30.
ČH 146: fragment ruční palné zbraně; rozměry 42 x 24 mm, ráže cca 12 mm; váha 62 g, obr. 211:35.
ČH 147: fragment ruční palné zbraně; rozměry 39 x 14 mm, ráže cca 11 mm; váha 29 g, obr. 211:33.

ČH 190: fragment ruční palné zbraně; rozměry 70 x 37 mm, ráže cca 16 mm; váha 176 g, obr. 211:32.

Tesáky a jejich součásti

ČH 148: rukojeť tesáku; délka 159 mm, šířka 45 mm; váha 287 g, obr. 212:9.

ČH 149: záštitný trn tesáku; délka 33 mm, výška 34 mm, max. šířka 7 mm; váha 23 g, obr. 212:5.

ČH 150: záštitný trn tesáku; délka 27 mm, výška 46 mm, max. šířka 14 mm; váha 28 g, obr. 212:4.

ČH 151: záštitný trn tesáku; délka 39 mm, výška 50 mm, max. šířka 9 mm; váha 42 g, obr. 212:3.

ČH 152: tesák; délka 356 mm, max. šířka čepele 34 mm, max. tloušťka čepele 6 mm, délka čepele 246 mm; váha 315 g, obr. 212:2.

ČH 153: tesák; délka 400 mm, max. šířka čepele 48 mm, max. tloušťka čepele 8 mm, délka čepele 269 mm; váha 377 g, obr. 212:1.

Ochranná zbroj

ČH 154: lamela brigantiny; výška 82 mm, délka 31 mm, šířka 2 mm; váha 12 g, obr. 213:6.

ČH 155: lamela brigantiny; výška 80 mm, délka 93 mm, šířka 2 mm; váha 35 g, obr. 213:3.

ČH 156: lamela brigantiny; výška 104 mm, délka 40 mm, šířka 2 mm; váha 28 g, obr. 213:4.

ČH 157: lamela brigantiny; výška 80 mm, délka 93 mm, šířka 2 mm; váha 35 g.

ČH 158: lamela brigantiny; výška 54 mm, délka 65 mm, šířka 2 mm; váha 18 g, obr. 213:5.

ČH 159: lamela brigantiny; výška 75 mm, délka 69 mm, šířka 2 mm; váha 65 g, obr. 213:2.

ČH 160: lamela brigantiny; výška 49 mm, délka 31 mm, šířka 2 mm; váha 18 g, obr. 213:7.

Ostatní

ČH 162: spoušť kuše; délka 178 mm, max. šířka 8 x 4 mm; váha 21 g, obr. 213:9.

ČH 214: fragment třmenu kuše; výška 122 mm, délka 129 mm, šířka stupadla 32 mm; váha 131 g, obr. 213:8.

ČH 163: nášlapný ježek; rozměry 44 x 50 mm; váha 16 g, obr. 212:8.

ČH 164: nášlapný ježek; rozměry 50 x 50 mm; váha 12 g, obr. 212:7.

ČH 165: hlavice meče; rozměry 41 x 52 mm, síla 20 mm; váha 262 g, obr. 212:6.

ČH 166: fragment sekery; výška 270 mm, délka 88 mm, max. šíře ostří 7 mm; váha 252 g, obr. 213:1.

ČH 171: dýka; celková délka 292 mm, max. šířka čepele 24 mm, max. tloušťka čepele 6 mm; váha 114 g, obr. 214:1.

E) Součásti oděvu a osobní výbava

Nože

ČH 167: nůž; celková délka 171 mm, max. šířka čepele 14 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 19 g, obr. 214:11.

ČH 168: fragment rukojeti nože; celková délka 95 mm, max. šířka rukojeti 14 mm; váha 8 g, obr. 214:8.

ČH 169: fragment čepele nože; celková délka 79 mm, max. šířka čepele 15 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 10 g, obr. 214:7.

ČH 170: fragment nože s trnem; celková délka 130 mm, max. šířka čepele 15 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 19 g; obr. 214:6.

ČH 172: fragment čepele nože; celková délka 104 mm, max. šířka čepele 24 mm, max. tloušťka čepele 4 mm; váha 34 g; obr. 214:3.

ČH 173: fragment rukojeti nože; celková délka 72 mm, max. šířka 22 mm; váha 20 g; obr. 214:9.

ČH 174: fragment rukojeti nože; celková délka 33 mm, max. šířka 18 mm; váha 9 g; obr. 214:10.

Přezky

ČH 175: fragment přezky; rozměry 47 x 28 mm; váha 11 g; obr. 208:13.

ČH 176: fragment přezky; rozměry 62 x 37 mm; váha 12 g; obr. 208:12.

ČH 177: kruhová přezka; rozměr 49 mm; váha 17 g; obr. 208:14.

ČH 178: fragment přezky; rozměry 70 x 40 mm; váha 17 g; obr. 208:6.

ČH 179: fragment přezky; rozměry 62 x 68 mm; váha 30 g; obr. 208:11.

ČH 180: fragment přezky; rozměry 36 x 46 mm; váha 33 g; obr. 208:7.

ČH 181: fragment přezky; rozměry 31 x 23 mm; váha 18 g; obr. 208:15.

ČH 182: fragment přezky; rozměry 47 x 38 mm; váha 23 g; obr. 208:9.

ČH 183: fragment přezky; rozměry 49 x 49 mm; váha 11 g; obr. 208:8.

ČH 184: fragment přezky; rozměry 33 x 23 mm; váha 10 g; obr. 208:10.

Ostatní

ČH 185: fragment lžice; délka 125 mm, max. šířka lžice 42 mm, hloubka 8 mm; váha 20 g; obr. 214:5.

ČH 186: fragment spony; délka 45 mm, max. šířka lžice 26 mm; váha 7 g; obr. 209:10.

ČH 187: fragment nůžek; délka 125 mm, délka ostří 74 g; váha 116 g; obr. 214:4.

ČH 216: fragment pražského groše, Václav IV; váha 0,82 g.

ČH 217: fragment pražského groše, Václav IV; váha 0,94 g.

skupina	předmět	počet	celkem
Stavební kování	hřebík	49	53
	klíč	2	
	oko s trnem	1	
	ukončení dřevěnné tyče	1	
Řemeslnické a zemědělské nástroje	sekera	3	6
	nebozez	1	
	klín	1	
	motyka	1	
Výstroj koně a jezdce, součásti vozu	podkova	17	31
	udidlo	3	
	ostruha	10	
	zákolník	1	
Militaria	hrot šípu	29	32
	součásti kuše	1	
	tesák	1	
	nášlapný ježek	1	
Součást oděvu a předměty osobní potřeby	nůž	22	29
	přezka	5	
	rolnička	1	
	nákončí pochvy	1	
Součet		151	

obr. 108: Rotemberk. Zastoupení jednotlivých kategorií kovových nálezů.

4.3.2 Rotemberk

4.3.2.1 Rozbor kovových nálezů

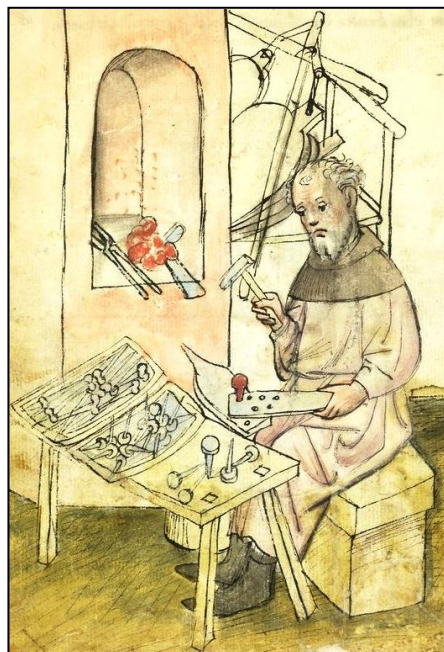
Stavební kování

Nejběžnějším kovovým nálezem v souboru z hradu Rotemberku jsou hřebíky (49 ks). Podobně jako na Červené Hoře i zde jsou přítomny jejich základní varianty. Největším počtem jsou zastoupeny hřebíky s křídlatou hlavou (obr. 216: 15–28). Délka dřívku kompletně dochovaných jedinců je různorodá (od 30 do 105 mm). Časté jsou i hřebíky s horizontální hlavou rozdílných tvarů (obr. 216: 29–35, obr. 16: 1–5). I zde panuje velikostní variabilita. Méně přítomny jsou hřebíky bez hlavy, tzv. klínce (obr. 216: 8–13) a hřebíky s vertikálně tvarovanou hlavou (obr. 216: 1–7). V pěti případech jsou registrovány i drobné hřebíky bez hlavy, jejichž dřívky nabývají kónického tvaru (obr. 217: 6–10). Tyto hřebíky bývají dávány do souvislosti s podkováním koní a někdy bývají přímo označovány jako tzv. podkováky. Občas

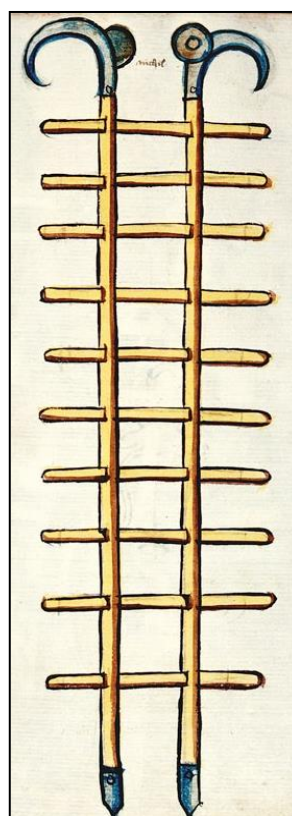
bývají nacházeny stále jako součásti podkov (Vích – Žákovský 2012, 99–103, obr. 4: 1, 5, 8; Drnovský – Guricová 2016).

Dvěma klíči jsou přítomny součásti uzamykacích mechanismů. První klíč (RT 50; obr. 217: 13) patří k zásuvným typům s lamelami. Lamely klíče jsou na sebe kolmo spojovány a v průřezu tvoří písmeno H. Klíč byl vybaven okem k zavěšení a jeho krček je oboustranně rozšířen, což je u tohoto typu běžné. Klíči této konstrukce byly otevírány svorníkové pružinové zámky. Celková délka klíče činí 72 mm. Analogické nálezy pochází z řady středoevropských lokalit a vesměs se vyskytují od poloviny 13. až do 15. století (Krajíc 2003a, 91). Z východočeských lokalit lze uvést například Brandýs nad Orlicí (Vích 2014, 148, obr. 4: 5) nebo Vildštejn (Durdík – Frolík 1993, 59, obr. 19: 2–3). Druhý klíč (RT 51; obr. 217: 12) již představuje otočný typ s plným dřívkem a oválným okem. Brada (zub) se nedochovala kompletní, ale je patrné, že byla tvořena dvěma plátky. Dřívko je v první třetině od oka zdobeno prstencem. Vzhledem k jeho délce (149 mm) spíše sloužil k ovládnutí pevného zámku, i když z období pozdního středověku, kam lze nález zařadit, známe i větší zámky závěsné.

Neobvyklým nálezem (RT 163; obr. 223: 18) je pro své rozměry kované ukončení dřevěné tyče (či násady, sloupku apod.). Tvarově podobná ukončení se objevují v menších rozměrech a bývají identifikovány jako ochranné konce násad různých nástrojů (cf. Belcredi 1989, 448; Krajíc 2003a, 143–144; Měchurová 2008, 139–140) či jako botky kopí a oštěpů nebo jako hroty dřevěných vidlí. Vnitřní rozměry tulejek těchto kování se pohybují do 3 cm. Celková výška popisovaného železného ukončení činí 305 mm. Uchytení ke dřevu, kromě zaražení do tulejky o průměru 54 mm, zajišťovalo plátové vytažení se dvěma otvory pro probití hřebíkem. Vzhledem k průměru tulejky je možno vyloučit možnost uplatnění nálezů na ručním nářadí, konci ratiště kopí, nebo oštěpu. Spíše se mohlo jednat o

obr. 109: Výrobce hřebíků při práci, Nürnberger Zwölfbrüderbücher okolo 1425, výřez (Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Mendel 1, Amb. 317.2 folio 19 [online]).

obr. 110: Žebřík s okovanými konci vyobrazený v Bellifortis Konrada Kyesera, výřez (Bibliothèque municipale de Besancon BM fol. 059v [online]).

kování dřevné tyče/sloupku užitý v rámci stavební konstrukce, kde bylo nutné ochránit dřevěný konec proti kontaktu s hlinou. Stejně tak toto kování může pocházet z movitého předmětu, kde naopak mohlo navíc zajišťovat zábranu proti uklouznutí apod. Z dobových iluminací můžeme čerpat řadu inspirací pro možnosti uplatnění. Okovanými konci jsou vybaveny například žebříky, konce dřevěných vstupních mříží, dřevěné nosné kůly stanů, ale i zpětné tyčové opěry větších pýchotních tarasů (obr. 110). Tři kování kůlů pochází kupříkladu z Bolkova (*Hejna 1962, 468, obr. 3: 3*), které však mají podobu čtyřbokých jehlanů, tvořených kovovými pláty.

Řemeslnické a zemědělské nástroje

Z řemeslných nástrojů převládá nářadí určené k práci se dřevem. První kompletně dochovaná sekera (**RT 52**; obr. 218: 1) má vějířovité ostří, které je na obou koncích prodlouženo do výběžků. Ostří je zároveň vůči týlu a ose nástroje asymetricky umístěno. Sekery s takovým ostřím byly určeny k opracování kmenů a výrobě trámů. Díky jednomu rovnému boku těl byly vhodné například k lícování. Podle tvaru těla lze sekery přiřadit k typu *IX* podle Mariana Głoska (1996, 40–42), který jejich výskyt klade do širokého časového období 13.–16. století. Druhá sekera (**RT 54**; obr. 218: 2) je již vybavena symetrickým ostřím, které má rovněž vějířovitý tvar s výrazným dolním výběžkem. Sekera odpovídá typu *IXa* podle Mariana Głoska (1996, 42), který je rovněž klade do dlouhého intervalu 14.–17. století. Četné nálezy z jiných lokalit tomuto určení neodporují. Uvést lze tvarově velmi podobnou sekery z Moravského Krumlova (*Žákovský 2011c, 158, obr. 8: 2*) či Nebákova (*Nechvíle 2004, 165, tab. 22: 1*). Ze třetí sekery (**RT 55**; obr. 218: 4) se dochovalo pouze mírně vějířovitě tvarované ostří s výrazným tupým výběžkem na dolním konci. Vzhledem k tomu, že nástroji chybí podstatná část těla, nelze ho blíže typologicky určit. Nález obecně patří k rozšířené skupině seker s bradovitým výběžkem, které Rudolf Krajč (2003a, 166) řadí ke svému typu *III*. Pro tento fragment je opět publikováno nepřeborné množství analogií a lze ho pouze obecně datovat, neboť sekery s tímto ostřím byly používány ještě v nedávné době (obr. 111).

obr. 111: Tesař při práci využívající sekery s různě širokým ostřím a nebozez, Nürnberger Zwölfbrüderbücher okolo 1454, výřez (Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Mendel 1, Amb. 317.2 folio 76 [online]).

S prací se dřevem souvisí i fragment nebozezu (RT 58; obr. 217: 16). Oproti publikovaným nálezům se jednalo o nástroj s poměrně malým vrtacím průměrem (7 mm). Mezi další nálezy patří železný klín (RT 57; obr. 217: 15) s výrazně rozklepaným tělem, svědčícím o jeho používání. Vzhledem k jeho velikosti a profilu těla ho lze, stejně jako podobný nález z Červené Hory, spojovat spíše s lámáním kamene než štípáním dřeva. Kompletně dochovaná motyka (RT 59; obr. 218: 2) patří mezi nástroje sloužící k úpravě zeminy. Díky tvarování ji lze přiřadit ke skupině motyk se širokým tělem, které odpovídá skupina II podle Rudolfa Krajíce (2003a, 137). Analogie pro výše popsané artefakty jsou uvedeny u shodných nálezů z Červené Hory.

Výstroj koně a jezdce, součásti vozu

O hojně přítomnosti koní svědčí 17 podkov, jež se většinou dochovaly pouze ve zlomkovitém stavu. Pokud lze pozorovat, tak všechny exempláře patří mezi tzv. ozubky. Tvary ozubů jsou rozmanité, nicméně pro všechny bychom našli paralely k typům, které vyčlenil Rudolf Krajíc (2003a, 103) na podkovách ze Sezimova Ústí z časového horizontu 13. – počátku 15. století. Na zachovalých podkovách se vykytovaly zpravidla tři otvory pro podkováky na každém rameni. Přítomny jsou však exempláře, které měly dva či čtyři otvory. Rýha pro podkováky je doložena pouze ve dvou případech. Z většiny podkov se dochovaly jen patní části ramene. Pouze u sedmi podkov lze určit podobu tvarování jejich ramen.

Jedna podkova (RT 69; obr. 219: 3) patrně náleží mezi typy s vlnitým vnějším okrajem. Podle třídění Józefa Kaźmierczyka (1978, 33) by se jednalo o typ II/1, jehož výskyt klade autor klasifikace do průběhu 11. až 1. poloviny 13. století. Další celistvější podkova (RT 60; obr. 219: 1) se vyznačuje rameny spojenými do pravidelného oblouku. Po celé délce je vykována rýha, do které byly umístěny pouze dva otvory pro hřeby na každém rameni. Podle tvarování ramen lze podkovu přiřadit k typu V/1 (Kaźmierczyk 1978, 82–86). Další tři podkovy (RT 61, RT 72, RT 73; obr. 219: 7, 2, 10) se typově liší pouze absencí rýhy a je tak možné zařadit je

obr. 112: Kovář připevňuje koni novou podkovu (s ozuby) za účasti majitele koně, který je vybaven kolečkovými ostruhami s výrazně dlouhým krčkem. U nohou mají položeny potřebné nástroje, Nürnberger Zwölfbrüderbücher 1467, výřez (Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Mendel I, Amb. 317.2 folio 86 [online]).

k typu V/2 (*Kaźmierczyk 1978*, 86). Poslední dvě podkovy (**RT 68**, **RT 71**; obr. 219: 4, 5) se vyznačují spojením ramen v ostřejším lomeném úhlu, odpovídají tudíž typu VI/2 (*Kaźmierczyk 1978*, 89–97). S výjimkou podkovy s vlnitým okrajem se ve všech případech jedná o exempláře, jejichž výskyt je kladen zejména do 14. a 15. století (*Kaźmierczyk 1978*, 82–97; *Krajíc 2003a*, 103–107), což není v rozporu s předpokládaným provozem lokality. S přítomností koně souvisí i nálezy udidel. Všechny tři exempláře patří mezi stihlová udidla s plnými udítky. Jeden z nálezů se dochoval v kompletní podobě (**RT 79**; obr. 220: 9). Datace těchto univerzálních součástí uzdy je obtížná, neboť tato udidla s plnými nerozšiřujícími udítky se vyskytují v širokém časovém horizontu a v takřka nezměněné podobě (*Krajíc 2003a*, 112–114).

Dalšími nálezy spojenými s využitím koně jsou ostruhy, kterých je v souboru celkem deset. První ostruha (**RT 80**; obr. 220: 1) má výrazně prohnutá ramena, která jsou spojena do lomeného oblouku. Závěsné kruhové oko na konci ramen ostruhy pak je umístěno excentricky. Rozeklaný krček (37 mm) skloněný směrem zemi nesl kolečko, které se však nedochovalo. Tomuto nálezu je vzhledově velmi podobná další ostruha (**RT 86**; obr. 220: 4), která se liší pouze sklonem krčku, který je vůči spojnici ramen umístěn horizontálně. V krčku (40 mm) se dochovalo ozubené kolečko, které je netradičně vybaveno devíti hroty. Obě ostruhy patří mezi běžné typy, se kterými se setkáváme na řadě lokalit a v literatuře bývá jejich výskyt kladen od počátku 14. až do 1. poloviny 15. století (*Drobný 1995*, 62–80; *Koóšová 2004*, 533–536). Tvarově blízké exempláře pochází například z Bystřece (*Belcredi 2006*, 370, tab. XLVI: 9), Konůvek (*Měchurová 1997*, 106, tab. LVII: 9), Orlíku u Brandýsa nad Orlicí (*Vích – Žákovský 2016*, 316, obr. 33: 39) či Šemberka (*Durdík – Valentová 1996*, 229–230, obr. 1: 2). Další ostruha (**RT 84**; obr. 220: 2) se dochovala v téměř kompletním stavu. Její krček je oproti předchozím delší a nachází se v něm fragment osmicípého ozubeného kolečka. Ramena jsou spojena do lomeného oblouku, ale jejich boční tvarování není tak výrazné a je umístěno do jejich zadních částí. Závěr ramen je tvořen profilovanými ploténkami se dvěma kruhovými otvory. Na levém rameni se dochovala přezka. Vzhledově obdobná ostruha (**RT 87**; obr. 220: 5) se liší užitím ozubeného kolečka s větším průměrem a nepatrně delším krčkem. I pro tyto obě ostruhy existuje hojný počet analogií, které jsou datovány do průběhu 15. století (*Koóšová 2004*, 536–539). Z blízkých lokalit lze uvést například analogickou ostruhu z Hlavačova u Chocně (*Cejpová 2006*; 143, obr. 12), Lichnice – obléhacího tábora (*Frolík 2002*, 399, obr. 3:3), Lomnice nad Popelkou (*Novák – Prostředník 2011*, 198, obr. 1) a Vízmburku (*Mazáčková 2013*, 186, tab. 76: 1–2).

Z dalších ostruh se dochovaly již jen fragmenty. Nejzachovalejší je torzo (**RT 81**; obr. 220: 3) tvořené spojnici ramen a dlouhým krčkem (52 mm) se zlomkem ozubeného kolečka. Vzhledem k délce krčku je možno tuto ostruhu rámcově datovat do období 15. století (*Koóšová 2004*, 536–539), analogie opět pochází z řady domácích i cizích lokalit (*Krajíc 2003a*, 125–126). Fragment ramene (**RT 92**; obr. 220: 12) ukončeného kruhovým závěsným okem, které je umístěno symetricky pak dovoluje pouze obecné zařazení do 13.–

14. století, neboť se může vyskytovat na ostruhách různých typů. Z dalších částí ostruh se dochovala tři ozubená kolečka a jedna přezka (**RT 93–95, 97**; obr. 220: 6–8, 13).

Součástí vozu býval nalezený zákolník (**RT 164**; obr. 220: 14), který se vyznačuje výraznou hlavou, která je z obou stran prožlabená. Podobné zákolníky byly nalezeny v Zalužanech (*Polla 1962a*, 127, obr. 100: 12) či Gajarech (*Polla 1962b*, 124, obr. 12: 1–7).

Militaria

Nevýraznější složku militarií představují hroty šípů. První skupinu (6 ks) tvoří menší hroty, které se vyznačují štíhlým tělem rombického profilu (**RT 106–109, RT 126–127**; obr. 221:1–6). K ratišti šípů byly připevněny pomocí trnů kruhového průřezu. Tyto šípky patří mezi často se vyskytující se typy. Podle třídění Bernda Zimmermanna (2000, 76) se jedná o hroty *D2–5*, jejichž výskyt je kladen do širšího období 11. až 14. století. Tyto hroty bývají považovány za municí používanou lukostřelci. Délkových indexy a hmotnost rotemberských zástupců tomuto závěru vyhovuje. Početnější skupinou (23 ks) hrotů šípů jsou nálezy, které byly k dřevěným tělům šípů uchyceny pomocí tulejky (obr. 221: 7–29). Jejich délka kolísá mezi 70–90 mm při váze 27–55 g, tudíž se nejspíše jedná o hroty používané při střelbě z kuše. Tyto masivní hroty mají rombický nebo čtvercový průřez a vzájemně se liší pouze šířkou krčku a polohou maximálního rozšíření těla. Analogické hroty se objevují v hojném počtu a jejich výskyt se zpravidla datuje do širokého časového období vrcholného a pozdní středověku (*Krajíc 2003a*, 187–189; *Serdon 2005*, 105–106).

Z dalších zbraní je v souboru přítomen tesák, který je reprezentován pouze nálezem záštitného trnu (**RT 131**; obr. 221: 31). Podle klasifikace Petra Žákovského (2014) se jedná o typ *6a*, který se vyznačuje pravidelným oválným tvarem, jehož tloušťka se směrem vršku trnu výrazně rozšiřuje. Plocha trnu je zdobena vějířovitě vybíjenými liniemi, které přechází i na jeho boky. Exemplář dále disponuje párem kruhových otvorů, jejichž účel zatím není uspokojivě vyřešen. K danému nálezu pochází analogie například z Šostýna (*Žákovský 2011a*, 512, obr. 15: b). Výskyt těchto trnů se předpokládá v průběhu 2. poloviny 15. století (*Žákovský 2014*, 432). Vzhledem k malému počtu evidovaných nálezů s nálezovými okolnostmi je možné, že se tato hranice ještě může měnit.

Jedním zástupcem jsou přítomni nášlapní ježci (**RT 132**; obr. 221: 30). Tento konkrétní exemplář byl zhotoven ze dvou železných tyčinek kruhového průřezu, které do sebe byly zaklepány. Podle třídění Petra Žákovského (2009a) bychom mohli tento nález přiřadit k typu *I/a*. Ježci s kruhovým profilem ramen nejsou příliš častým nálezem. Rotemberský ježek je navíc zvláštní i stylem spojení a ohnutí svých trnů, které nezaručovaly v každé poloze cílený efekt zhmoždění.

Další nález představuje nákončí pochvy (**RT 162**; obr. 223: 17) vytvořené z navzájem přehýbaného měděného plíšku. Vzhledem k maximální šířce 33 mm a výšce 61 mm je pravděpodobné, se jedná o nákončí pochvy meče nebo tesáku. Tvarově a typově analogická

nákončí pochází například z Brna (*Žákovský 2014*, 469, obr. 409: b). Velmi podobný je i nepublikovaný exemplář z hradu Skály na Náchodsku (obr. 229: 20).¹²¹

Zařazení následujícího nálezu mezi militaria je problematické. Jedná se o fragment, který byl prozatím určen jako třmenový nášlapec kuše (**RT 129**; obr. 223: 16). K této variantě jsem se přiklonil vzhledem ke sklonu ramene, které tvoří oblouk, jenž by byl pro jezdecký třmen příliš nízký, a naopak je blízký samostřilovým nášlapcům. V potaz je však nutno brát možnou deformaci oblouku ramen během uložení v zemi a absenci profilovaného žebra, které bývají u jiných kušových nášlapců časté (k problematice sporných nálezů třmenů například *Mazáčková 2012*, 350–353).

Součásti oděvu a předměty osobní potřeby

Rozšířenost nožů v každodenním životě dosvědčuje jejich vysoké zastoupení mezi nálezy (22 ks). Do první skupiny lze zařadit nože s trnem, který byl zasazen do nejčastěji dřevěné, či kostěné rukojeti. Délka kompletně dochovaných exemplářů se pohybuje v rozmezí mezi 14 a 18 cm. Značná variabilita panuje ve tvaru čepelí jednotlivých nožů. Objevují se čepel s rovným hřbetem (**RT 133**, **RT 140–141**; obr. 222: 7, 8, 10), ale i čepel s klesajícím hřbetem směrem k hrotu (**RT 142**; obr. 222: 11). Ještě větší diverzita se objevuje u tvarování jednotlivých ostří (rovné, s výrazným i nevýrazným zúžením před hrotem). Na jednou noži s trnem (**RT 140**) je patrné jeho výrazné opotřebení (obroušení), které se projevuje konkávním prohnutím čepel. V souboru se častěji vyskytují nože s řapem pro uchycení střenky (10 ks). Délka celých tvarů kolísá mezi 14 až 24 cm. U těchto nožů panuje shoda, co tvarování hřbetu čepel, který je rovný a plynule navazuje na střenku bez výrazného odsazení. Ostří je nejčastěji rovnoběžné se hřbetem čepel a až před hrotem dochází k jeho zúžení. Ze všech nálezů je dobré výslovně zmínit například kompletně dochovaný nůž (**RT 134**; obr. 222: 2), jehož řap byl ukončen zobákovitým výběžkem směrem k čepeli. Vzhledem k délce nože (214 mm) toto rozšíření zlepšovalo jeho úchop. Střenka dále obsahuje

obr. 113: Nůž a svazek klíčů jako doplněk ženského oděvu. Navštívení Panny Marie, Mistr Nesení kříže z Vyššího Brodu, 15. století, výřez (©Národní galerie).

¹²¹ Uloženo v Muzeu východních Čech v Hradci Králové, př. č. 76/74.

vysekanou rýhu, ve které se dochovaly čtyři plné nýty, jež držely střenku. Jiný nůž (RT 137; obr. 222: 4) má střenku ukončenou hlavicí tvořenou měděným plátkem oválného tvaru. Rukojeti tří nožů (RT 143, RT 145, RT 147; obr. 222: 12–13, obr. 223: 7) byly zdobeny obkládacími plátky z mosazi. Tyto plátky jsou umístěny u přechodu řapu v čepel za pomoci nýtků. Kromě estetické funkce měly tyto obkládací plechy i praktické využití, neboť pomáhaly držet a zároveň chránit okraj střenky. Dobré depoziční podmínky způsobily, že se dochovaly na jednom exempláři (RT 149; obr. 222: 6) zbytky parohové střenky, jež se na svém konci zobákovitě rozšiřovala. Všechny nože patří mezi běžné typy vyskytující se během středověku i raného novověku a přesnější datace takových artefaktů bývá možná pouze na základě nálezových okolností.

Pěti exempláři jsou zastoupeny přezky. Až na největší z nich (RT 158; obr. 223: 18) bychom mohli zbylé nálezy podle jejich rozměrů přisoudit k součásti oděvu. Pouze jedna z přezek se dochovala v kompletní sestavě i s trnem. Přítomny jsou oválné i obdélné formy rámečků, které patří k běžným typům vyskytujícím se na řadě lokalit. Chronologicky se jedná o necitlivé nálezy a je tak vždy nutné zohlednit nálezové okolnosti. Podobná situace panuje i pro nálezy rolniček (RT 161; obr. 223: 15). Svým tvarem se příliš nevyvíjely a jejich využití bylo velmi pestré, což dokládá jednak rozmanitost nálezových kontextů jednotlivých exemplářů, ale i ikonografické prameny či etnografické paralely (Mezuliáníková 2012).

4.3.2.2 Interpretace nálezů

Na Rotemberku bylo nalezeno celkem 151 artefaktů, které byly objeveny v prostoru severní části protáhlého předhradí, tedy v místech nejbližší k hradnímu jádru. V kolekci jsou hojně zastoupeny hřebíky různých tvarů a velikostí, což dokládá přítomnost dřevěných stavebních konstrukcí. Většina z nich představuje obvyklé výkovky, používané při stavbě. Drobnější hřebíky mohly sloužit spíše ke scelování dřevěných spojů mobiliáře domácnosti. Hřebíky s vertikální hlavou ukazují na zastřešení části krovů šindelovou krytinou. Další předměty spojené se stavebním vybavením jsou reprezentovány pouze dvěma klíči a jedním okem s trnem. Ojedinělým nálezem s nejasným funkčním zařazením zůstává kompletní exemplář kovaného ukončení dřevěného sloupku.

Nálezy, s nimiž byl zajišťován každodenní hospodářský provoz, jsou zastoupeny zejména nástroji spojenými se zpracováním dřeva. Obě sekery se symetrickým ostřím mohly vzhledem ke svým rozměrům sloužit spíše k lesním pracím či hrubšímu tesařskému opracování. Kompletně dochovaná sekera s asymetrickým ostřím pak své uplatnění našla při opracovávání kmenů a výrobě trámů či fošen. S hojným využitím dřeva jako stavebního materiálu souvisí i nález nebozezu. Drobnější motyka se širokým tělem pak sloužila k základní kultivaci zeminy. Posledním řemeslným nástrojem je železný klín, který vzhledem ke svým rozměrům a tvarování sloužil spíše k rozbíjení kamene než štípání dřeva.

Hojné využití koně v prostoru předhradí je v nálezech doloženo zejména výskytem fragmentů podkov. Jejich ztrácení dokládají i osamoceně objevené podkovářské hřebíky. Ke

koňskému postroji dále patří nálezy stihlových udidel a pravděpodobně i nálezy větších přezek. Výstroj jezdce je zastoupena ostruhami, z nichž některé se dochovaly v téměř kompletním stavu. Na přítomnost povozů pak odkazuje nález zákolníku. Ačkoliv v písemných pramenech není doloženo, že se měl stát hrad cílem útoku či dobývání, je součástí nálezového souboru početná kolekce hrotů šípů, které svým charakterem odpovídají lukostřelecké i samostřílové munici. Mezi součásti dalších zbraní patří záštitný trn tesáku a nutnou dávkou opatrnosti určený fragment třmenového nášlapec kuše či plechové nákončí pochvy, podle své velikosti přisuzované chladné zbraní. S pasivní ochranou předpolí hradu pak souvisí i nález železného ježka. Obecnou rozšířenost nožů jako každodenního osobního doplňku dokládá jejich vysoký počet 22 kusů. Většinou se jedná pouze o fragmenty čepelí, ale v několika případech se dochoval i celý kovaný tvar, v jednom případě i se zbytkem kostěné střenky. Mezi ztracenými součástmi oděvu převažují zlomky přezek, jejichž rozmanitost odráží jejich různorodé využití.

Většina kovových nálezů z rotemberského předhradí patří mezi chronologicky necitlivé předměty s dlouhým průběžným výskytem přes vrcholný středověk i značnou část novověkého období. Pro připomenutí je vhodné zmínit, že první výslovná zmínka o sídle pochází až ze závěru 15. století, přičemž roku 1542 je uváděn jako pustý. Horní hranice pro datování souboru je tak vymezena 40. léty 16. století, čemuž se žádný z kovových či keramických nálezů z lokality nevymyká. Mezi chronologicky citlivější kovové nálezy umožňující starší zařazení patří například zásuvný klíč s lamelami, jehož výskyt lze rámcově určit od závěru 13. století do 15. století (*Krajíc 2003a*, 91). Starší určení dovoluje i část ramena podkovy se zvlněným okrajem, jejíž používání je kladeno do období 11. až závěru 13. století (*Kaźmierczyk 1978*, 33). Dvě ostruhy s výrazně prohnutými rameny, asymetricky umístěným záchytným kruhovým okem a krátkým krčkem rovněž dovolují dataci do počátku 14. až 1. poloviny 15. století (*Drobný 1995*, 62–80; *Koóšová 2004*, 533–536). Výskyt hrotů šípů s trny bývá charakteristický rovněž spíše pro období 13.–14. století (*Ruttkay 1976*, 327; *Zimmermana 2000*, 76; *Krajíc 2003a*, 189, obr. 153; *Serdon 2005*, 124 atd.). Celkově lze tedy určit, že řada kovových nálezů naznačuje, že hrad Rotemberk mohl být založen minimálně již v průběhu 14. století. Toto zjištění je tak i plně ve shodě s rozbořem keramických nálezů,¹²² které jsou analogické s keramickým souborem z nedaleké opevněné polohy Vražba.¹²³ Nejstarší komponenty obou keramických kolekcí lze klást do závěru 13. století.

4.3.2.3 Soupis kovových nálezů z Rotemberku

A) Stavební kování

Hřebíky

RT 1: hřebík s vertikální hlavou; délka 56 mm, max. šířka dřívku 6 mm; váha 2,1 g; obr. 216:1.

RT 2: hřebík s vertikální hlavou; délka 52 mm, max. šířka dřívku 4 mm; váha 3,1 g; obr. 216:2.

RT 4: hřebík s vertikální hlavou; délka 64 mm, max. šířka dřívku 3 mm; váha 2 g; obr. 216:3.

¹²² Uloženo MVČ Hradec Králové př. č. 20/70; 54, 55/75; 106–116/97.

¹²³ Uloženo MVČ Hradec Králové př. č. 108, 153/78.

- RT 5: hřebík** s vertikální hlavou; délka 44 mm, max. šířka dřívku 2 mm; váha 2,6 g; obr. 216:4.
- RT 6: hřebík** s vertikální hlavou; délka 43 mm, max. šířka dřívku 2 mm; váha 2,4 g; obr. 216:5.
- RT 7: hřebík** s vertikální hlavou; délka 52 mm, max. šířka dřívku 2 mm; váha 3,2 g; obr. 216:6.
- RT 8: hřebík** s vertikální hlavou; délka 44 mm, max. šířka dřívku 5 mm; váha 3, g; obr. 216:7.
- RT 9: hřebík** bez hlavy; délka 60 mm; max. rozměry dřívku 8 x 3 mm; váha 4,8 g; obr. 216:8.
- RT 11: hřebík** bez hlavy; délka 61 mm; max. rozměry dřívku 8 x 3 mm; váha 5,9 g; obr. 216:9.
- RT 12: hřebík** bez hlavy; délka 45 mm; max. rozměry dřívku 6 x 2 mm; váha 3,2 g; obr. 216:10.
- RT 13: hřebík** bez hlavy; délka 49 mm; max. rozměry dřívku 5 x 3 mm; váha 3,9 g; obr. 216:11.
- RT 14: hřebík** bez hlavy; délka 42 mm; max. rozměry dřívku 4 x 2 mm; váha 4,2 g; obr. 216:14.
- RT 15: hřebík** bez hlavy; délka 43 mm; max. rozměry dřívku 5 x 2 mm; váha 5,2 g; obr. 216:12.
- RT 16: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 54 mm; max. rozměry dřívku 4 x 2 mm; váha 3,3 g; obr. 216:21.
- RT 17: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 46 mm; max. rozměry dřívku 2 x 2 mm; váha 2,3 g; obr. 216:22.
- RT 18: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 33 mm; max. rozměry dřívku 3 x 2 mm; váha 3,5 g; obr. 216:23.
- RT 19: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 30 mm; max. rozměry dřívku 2 x 2 mm; váha 3 g; obr. 216:24.
- RT 20: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 80 mm; max. rozměry dřívku 3 x 4 mm; váha 9,1 g; obr. 216:16.
- RT 21: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 105 mm; max. rozměry dřívku 4 x 5 mm; váha 12 g; obr. 216:15.
- RT 22: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 67 mm; max. rozměry dřívku 3 x 3 mm; váha 3 g; obr. 216:17.
- RT 23: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 76 mm; max. rozměry dřívku 3 x 3 mm; váha 6 g; obr. 216:18.
- RT 24: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 63 mm; max. rozměry dřívku 5 x 4 mm; váha 18,2 g; obr. 216:20.
- RT 25: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 47 mm; max. rozměry dřívku 5 x 3 mm; váha 7,5 g; obr. 216:19.
- RT 26: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 31 mm; max. rozměry dřívku 10 x 5 mm; váha 16,5 g; obr. 216:25.
- RT 27: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 34 mm; max. rozměry dřívku 3 x 2 mm; váha 4,1 g; obr. 216:28.
- RT 28: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 35 mm; max. rozměry dřívku 6 x 3 mm; váha 13 g; obr. 216:27.
- RT 29: hřebík** s horizontální křídlatou hlavou; délka 56 mm; max. rozměry dřívku 3 x 3 mm; váha 9,2 g; obr. 216:11.
- RT 30: hřebík** bez hlavy; délka 155 mm; max. rozměry dřívku 15 x 9 mm; váha 123,9 g; obr. 216:13.
- RT 31: hřebík** s horizontální hlavou; délka 47 mm; max. rozměry dřívku 5 x 4 mm; max. rozměry hlavy 8 x 6 mm; váha 9 g; obr. 216:29.
- RT 32: hřebík** s horizontální hlavou; délka 80 mm; max. rozměry dřívku 5 x 5 mm; max. rozměry hlavy 19 x 10 mm; váha 16,3 g; obr. 216:11.
- RT 33: hřebík** s horizontální hlavou; délka 50 mm; max. rozměry dřívku 6 x 3 mm; max. rozměry hlavy 27 x 21 mm; váha 23 g; obr. 216:31.
- RT 34: hřebík** s horizontální hlavou; délka 61 mm; max. rozměry dřívku 5 x 3 mm; max. rozměry hlavy 22 x 15 mm; váha 18,2 g; obr. 216:32.
- RT 35: hřebík** s horizontální hlavou; délka 56 mm; max. rozměry dřívku 6 x 2 mm; max. rozměry hlavy 31 x 17 mm; váha 12,5 g; obr. 217:3.
- RT 36: hřebík** s horizontální hlavou; délka 42 mm; max. rozměry dřívku 5 x 2 mm; max. rozměry hlavy 26 x 12 mm; váha 16,1 g; obr. 216:11.
- RT 37: hřebík** s horizontální hlavou; délka 77 mm; max. rozměry dřívku 7 x 2 mm; max. rozměry hlavy 27 x 10 mm; váha 26,1 g; obr. 216:34.
- RT 38: hřebík** s horizontální hlavou; délka 105 mm; max. rozměry dřívku 7 x 3 mm; max. rozměry hlavy 22 x 11 mm; váha 23,5 g; obr. 216:35.
- RT 39: hřebík** s horizontální hlavou; délka 64 mm; max. rozměry dřívku 7 x 2 mm; max. rozměry hlavy 39 x 16 mm; váha 39 g; obr. 217:1.

- RT 40: hřebík** s horizontální hlavou; délka 30 mm; max. rozměry dřívku 5 x 5 mm; max. rozměry hlavy 27 x 19 mm; váha 38,2 g; obr. 216:2.
- RT 41: hřebík** s horizontální hlavou; délka 140 mm; max. rozměry dřívku 8 x 3 mm; max. rozměry hlavy 23 x 11 mm; váha 46 g; obr. 217:11.
- RT 42: hřebík** s horizontální hlavou; délka 29 mm; max. rozměry dřívku 8 x 2 mm; max. rozměry hlavy 24 x 16 mm; váha; 29,9 g; obr. 217:4.
- RT 43: hřeb** s horizontální hlavou; délka 41 mm; max. rozměry dřívku 5 x 5 mm; max. rozměry hlavy 24 x 14 mm; váha 27 g; obr. 217:5.
- RT 45: hřebík** bez hlavy, kónicky ukončen; délka 25 mm; max. rozměry 10 x 5 mm; váha 2,4 g; obr. 217:10.
- RT 46: hřebík** bez hlavy, kónicky ukončen; délka 30 mm; max. rozměry 10 x 4 mm; váha 3,1 g; obr. 217:9.
- RT 47: hřebík** bez hlavy, kónicky ukončen; délka 25 mm; max. rozměry 8 x 3 mm; váha 2,6 g; obr. 217:8.
- RT 48: hřebík** bez hlavy, kónicky ukončen; délka 12 mm; max. rozměry 8 x 3 mm; váha 1,4 g; obr. 217:7.
- RT 49: hřebík** bez hlavy, kónicky ukončen; délka 27 mm; max. rozměry 9 x 5 mm; váha 2,2 g; obr. 217:6.

Ostatní

- RT 50: klíč zásuvný s lamelami**; délka 72 mm, max. rozměry dřívku 20 x 10 mm; váha 18 g; obr. 217:13.
- RT 51: klíč otočný**; délka 149 mm, průměr dřívku 7 mm, rozměry oka 55 x 32; váha 70 g; obr. 217:12.
- RT 165: fragment oka s trnem**; délka 52 mm, max. šířka 22 mm; váha 15 g; obr. 217:3.
- RT 163: kované ukončení dřevěné tyče/násady/sloupku**; výška 305 mm, max. šířka 60 mm; průměr tulejky 54 mm; váha 551 g; obr. 223:18.

B) Řemeslnické a zemědělské nástroje

Práce se dřevem

- RT 52: sekera** s asymetrickým ostřím; celková délka 175 mm, šířka ostří 116 mm, výška týlu 53 mm, max. rozměry oka 45 x 31 mm; váha 660 g; obr. 218:1.
- RT 54: sekera**; celková délka 195 mm, šířka ostří 130 mm, výška týlu 42 mm, max. rozměry oka 38 x 28 mm; váha 800 g; obr. 218:2.
- RT 55: fragment sekery**; celková délka 79 mm, šířka ostří 95 mm, výška týlu 42 mm; váha 240 g; obr. 218:4.
- RT 58: fragment nebozezu**; celková délka 69 mm, max. šířka dřívku 7 mm; průměr vrtáku 7 mm; váha 10 g; obr. 217:16.

Ostatní

- RT 57: klín**; celková délka 78 mm, šířka ostří 30 mm, max. rozměry týlu 26 x 16 mm; váha 137 g; obr. 217:15.
- RT 59: široká motyka**; celková délka 140 mm, šířka ostří 115 mm, výška týlu 32 mm, max. rozměry oka 33 x 42 mm; váha 224 g; obr. 218:2.

C) Výstroj koně a jezdce

Podkovy

- RT 60: fragment podkovy**, přední část ramene s jedním ramenem a ozubem; délka 114 mm; váha 88 g; obr. 219:1.
- RT 61: fragment podkovy**, rameno s ozubem; délka 100 mm; váha 49 g; obr. 219:7.
- RT 62: fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 86 mm; váha 37 g; obr. 218:8.
- RT 63: fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 84 mm; váha 35 g; obr. 219:8.
- RT 64: fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 70 mm; váha 32 g; obr. 218:7.
- RT 65: fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 54 mm; váha 20 g; obr. 218:10.
- RT 66: fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 51 mm; váha 25 g; obr. 218:11.
- RT 67: fragment podkovy**, patní část ramene s ozubem; délka 62 mm; váha 36 g; obr. 218:6.
- RT 68: fragment podkovy**, přední část ramene s jedním ramenem a ozubem; délka 99 mm; váha 62 g; obr. 219:5.
- RT 69: fragment podkovy**, rameno s ozubem; délka 84 mm; váha 38 g; obr. 219:3.
- RT 70: fragment podkovy**, rameno s ozubem; délka 116 mm; váha 70 g; obr. 219:6.

- RT 71: podkova**, délka 109 mm, max. šířka 105 mm; váha 89 g; obr. 219:4.
RT 72: podkova, délka 98 mm, max. šířka 90 mm; váha 91 g; obr. 219:2.
RT 73: fragment podkovy, rameno s ozubem; délka 124 mm; váha 75 g; obr. 219:10.
RT 74: fragment podkovy, patní část ramene s ozubem; délka 70 mm; váha 32 g; obr. 219:9.
RT 75: fragment podkovy, přední část ramene; délka 61 mm; váha 38 g; obr. 218:5.
RT 76: fragment podkovy, patní část ramene s ozubem; délka 48 mm; váha 29 g; obr. 218:9.

Udidla

- RT 77: fragment stihlového udidla**, udítka s prstencovým zachycovačem; délka 84 mm, průřez ramene 9 x 7 mm; váha 36 g; obr. 220:10.
RT 78: fragment stihlového udidla, udítka s prstencovým zachycovačem a okem; délka 142 mm, průřez ramene 8 x 7 mm, průměr kruhu 52 mm; váha 66 g; obr. 220:11.
RT 79: stihlové udidlo; celková délka ramen 240 mm, průměr kruhu 47 mm, průřez ramene 9 x 8 mm; váha 124 g; obr. 220:9.

Ostruhy

- RT 80: ostruha**; celková délka 135 mm, délka bodce 37 mm, šířka rozpětí ramen 78 mm; váha 58 g; obr. 220:1.
RT 81: fragment ostruhy; celková délka 95 mm, délka bodce 52 mm, šířka rozpětí ramen 80 mm; váha 29 g; obr. 220:3.
RT 84: ostruha; celková délka 139 mm, délka bodce 44 mm, šířka rozpětí ramen 86 mm; váha 75 g; obr. 220:2.
RT 86: ostruha; celková délka 140 mm, délka bodce 40 mm, průměr ozubeného kolečka 36 mm, šířka rozpětí ramen 81 mm; váha 72 g; obr. 220:4.
RT 87 ostruha; celková délka 151 mm, délka bodce 49 mm, průměr ozubeného kolečka 38 mm, šířka rozpětí ramen 96 mm; váha 56 g; obr. 220:5.
RT 92: fragment ostruhy; celková délka 91 mm; váha 13 g; obr. 220:12.
RT 93: ozubené kolečko ostruhy; průměr 38 mm; váha 10 g; obr. 220:8.
RT 94: ozubené kolečko ostruhy; průměr 50 mm; váha 10 g; obr. 220:6.
RT 95: ozubené kolečko ostruhy; průměr 41 mm; váha 12 g; obr. 220:7.
RT 97: přezka; rozměry 27 x 22 mm, váha 8,2 g; obr. 220:13.
RT 164: zákolník; výška 109 mm, max. 47 mm; rozměry dřívku 11 x 5 mm; váha 123 g; obr. 220:14.

D) Militaria

Hroty šípů

- RT 99: hrot šípu s tulejí**; délka 75 mm, max. šířka 11 mm, max. výška 11 mm; váha 29 g; obr. 221:7.
RT 100: hrot šípu s tulejí; délka 92 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 7 mm; váha 28 g; obr. 221:11.
RT 101: hrot šípu s tulejí; délka 79 mm, max. šířka 8 mm, max. výška 8 mm; váha 35 g; obr. 221:8.
RT 102: hrot šípu s tulejí; délka 89 mm, max. šířka 10 mm, max. výška 10 mm; váha 39 g; obr. 221:9.
RT 103: fragment hrotu šípu s tulejí; délka 64 mm, max. šířka 8 mm, max. výška 4 mm; váha 21 g; obr. 221:26.
RT 104: fragment hrotu šípu s tulejí; délka 52 mm, max. šířka 8 mm, max. výška 7 mm; váha 15 g; obr. 221:28.
RT 105: fragment hrotu šípu; délka 37 mm, max. šířka 10 mm, max. výška 9 mm; váha 10 g; obr. 221:25.
RT 106: hrot šípu s trnem; délka 62 mm, max. šířka 7 mm, max. výška 5 mm; váha 9 g; obr. 221:4.
RT 107: hrot šípu s trnem; délka 65 mm, max. šířka 9 mm, max. výška 5 mm; váha 12 g; obr. 221:5.
RT 108: hrot šípu s trnem; délka 81 mm, max. šířka 9 mm, max. výška 5 mm; váha 15 g; obr. 221:3.
RT 109: hrot šípu s trnem; délka 79 mm, max. šířka 10 mm, max. výška 7 mm; váha 15 g; obr. 221:6.
RT 110: hrot šípu s tulejí; délka 75 mm, max. šířka 8 mm, max. výška 5 mm; váha 16 g; obr. 221:24.
RT 111: hrot šípu s tulejí; délka 78 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 13 mm; váha 37 g; obr. 221:14.
RT 112: hrot šípu s tulejí; délka 89 mm, max. šířka 12 mm, max. výška 12 mm; váha 30 g; obr. 221:10.

- RT 113: hrot šípů s tulejí;** délka 90 mm, max. šířka 14 mm, max. výška 10 mm; váha 31 g; obr. 221:12.
- RT 114: hrot šípů s tulejí;** délka 89 mm, max. šířka 15 mm, max. výška 10 mm; váha 39 g; obr. 221:11.
- RT 115: hrot šípů s tulejí;** délka 71 mm, max. šířka 12 mm, max. výška 12 mm; váha 32 g; obr. 221:15.
- RT 116: hrot šípů s tulejí;** délka 71 mm, max. šířka 10 mm, max. výška 7 mm; váha 19 g; obr. 221:18.
- RT 117: hrot šípů s tulejí;** délka 85 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 6 mm; váha 47 g; obr. 221:16.
- RT 118: hrot šípů s tulejí;** délka 80 mm, max. šířka 18 mm, max. výška 6 mm; váha 34 g; obr. 221:17.
- RT 119: hrot šípů s tulejí;** délka 84 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 5 mm; váha 36 g; obr. 221:19.
- RT 120: hrot šípů s tulejí;** délka 75 mm, max. šířka 17 mm, max. výška 12 mm; váha 40 g; obr. 221:22.
- RT 121: hrot šípů s tulejí;** délka 72 mm, max. šířka 15 mm, max. výška 8 mm; váha 38 g; obr. 221:23.
- RT 122: fragment hrotu šípů s tulejí;** délka 55 mm, max. šířka 15 mm, max. výška 7 mm; váha 17 g; obr. 221:27.
- RT 123: fragment hrotu šípů s tulejí;** délka 57 mm, max. šířka 12 mm, max. výška 12 mm; váha 31 g; obr. 221:29.
- RT 124: hrot šípů s tulejí;** délka 86 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 8 mm; váha 39 g; obr. 221:21.
- RT 125: hrot šípů s tulejí;** délka 90 mm, max. šířka 16 mm, max. výška 16 mm; váha 57 g; obr. 221:20.
- RT 126: hrot šípů s trnem;** délka 74 mm, max. šířka 11 mm, max. výška 6 mm; váha 13 g; obr. 221:2.
- RT 127: hrot šípů s trnem;** délka 112 mm, max. šířka 12 mm, max. výška 6 mm; váha 30 g; obr. 221:1.

Ostatní

- RT 129: fragment třmenu kuše;** výška 65 mm, délka 112 mm, šířka stupadla 36 mm; váha 47 g; obr. 223:16.
- RT 131: záštitný trn tesáku;** délka 31 mm, výška 47 mm, max. šířka 20 mm; váha 72 g; obr. 221:31.
- RT 132: nášlapný ježek;** rozměry 50 x 47 mm; váha 11 g; obr. 221:30.
- RT 162: nákončí pochvy;** rozměry 61 x 33 mm, šířka plechu 1 mm; váha 25 g; obr. 223:17.

E) Součásti oděvu a osobní výbava

Nože

- RT 133: fragment nože;** celková délka 163 mm, max. šířka čepel 17 mm, max. tloušťka čepel 2 mm; váha 22 g; obr. 222:8.
- RT 134: nůž;** celková délka 214 mm, max. šířka čepel 15 mm, max. tloušťka čepel 2 mm; váha 41 g; obr. 222:2.
- RT 135: nůž;** celková délka 242 mm, max. šířka čepel 16 mm, max. tloušťka čepel 2 mm; váha 31 g; obr. 222:1.
- RT 136: nůž;** celková délka 205 mm, max. šířka čepel 12 mm, max. tloušťka čepel 2 mm; váha 20 g; obr. 222:3.
- RT 137: fragment nože;** celková délka 154 mm, max. šířka čepel 11 mm, max. tloušťka čepel 3 mm; váha 17 g; obr. 222:4.
- RT 138: fragment nože;** celková délka 166 mm, max. šířka čepel 12 mm, max. tloušťka čepel 2 mm; váha 10 g; obr. 222:5.
- RT 139: fragment nože;** celková délka 143 mm, max. šířka čepel 10 mm, max. tloušťka čepel 2 mm; váha 18 g; obr. 222:9.
- RT 140: nůž;** celková délka 180 mm, max. šířka čepel 16 mm, max. tloušťka čepel 2 mm; váha 23 g; obr. 222:7.
- RT 141: nůž;** celková délka 144 mm, max. šířka čepel 18 mm, max. tloušťka čepel 2 mm; váha 21 g; obr. 222:10.
- RT 142: nůž;** celková délka 139 mm, max. šířka čepel 16 mm, max. tloušťka čepel 3 mm; váha 22 g; obr. 222:11.

- RT 143: fragment nože;** celková délka 130 mm, max. šířka čepele 14 mm, max. tloušťka čepele 2 mm; váha 16 g; obr. 222:12.
- RT 145: fragment nože;** celková délka 131 mm, max. šířka čepele 11 mm, max. tloušťka čepele 2 mm; váha 11 g; obr. 222:13.
- RT 146: fragment nože;** celková délka 70 mm, max. šířka čepele 15 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 7 g; obr. 223:8.
- RT 147: fragment nože;** celková délka 88 mm, max. šířka čepele 18 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 15 g; obr. 223:7.
- RT 148: fragment nože;** celková délka 71 mm, max. šířka čepele 13 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 12 g; obr. 223:6.
- RT 149: nůž;** celková délka 171 mm, max. šířka čepele 15 mm, max. tloušťka čepele 2 mm; váha 32 g; obr. 222:6.
- RT 150: fragment nože;** celková délka 85 mm, max. šířka čepele 18 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 10 g; obr. 223:2.
- RT 151: fragment nože;** celková délka 65 mm, max. šířka čepele 14 mm, max. tloušťka čepele 2 mm; váha 6 g; obr. 223:3.
- RT 152: fragment nože;** celková délka 70 mm, max. šířka čepele 6 mm, max. tloušťka čepele 2 mm; váha 7 g; obr. 223:4.
- RT 153: fragment nože;** celková délka 122 mm, max. šířka čepele 14 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 24 g; obr. 223:1.
- RT 154: fragment nože;** celková délka 60 mm, max. šířka čepele 10 mm, max. tloušťka čepele 2 mm; váha 3 g; obr. 223:5.
- RT 155: fragment nože;** celková délka 67 mm, max. šířka čepele 20 mm, max. tloušťka čepele 3 mm; váha 12 g; obr. 223:9.

Přezky

- RT 156: fragment přezky;** rozměry 25 x 17 mm; váha 4 g; obr. 223:10.
- RT 157: fragment přezky;** rozměry 37 x 32 mm; váha 8 g; obr. 223:13.
- RT 158: fragment přezky;** rozměry 60 x 31 mm; váha 12 g; obr. 223:12.
- RT 159: fragment přezky;** rozměry 25 x 17 mm; váha 10 g; obr. 223:14.
- RT 160: přezka;** rozměry 45 x 36 mm; váha 20 g; obr. 223:11.

Ostatní

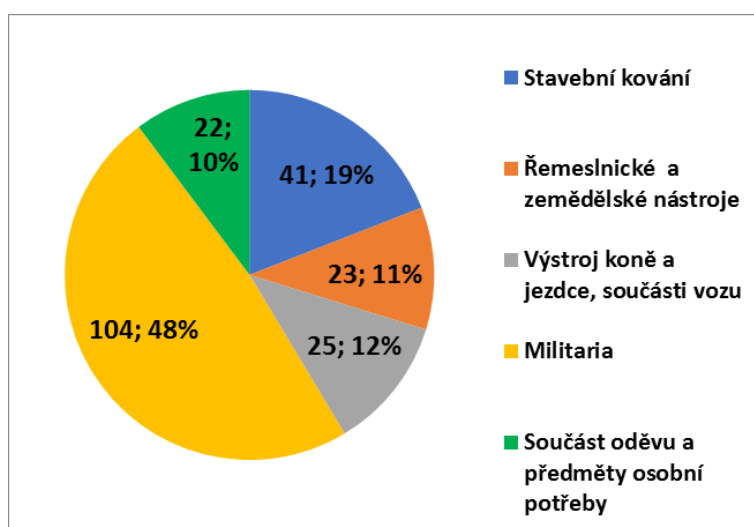
- RT 161: fragment rolničky;** rozměry 20 x 17 mm; váha 3,2 g; obr. 223:15.

4.3.3 Celkové zhodnocení

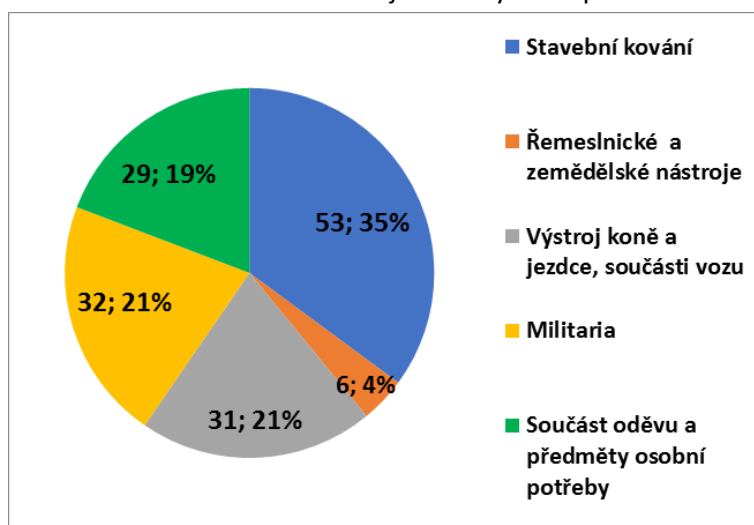
Zpracování obou nálezových souborů přineslo nové znalosti, které mají význam jak pro bližší poznání dotyčných lokalit, tak z hlediska přispění k obecným znalostem o skladbě hmotné kultury na šlechtických sídlech (obr. 114, 115). U obou souborů byly zaznamenávány nálezové okolnosti. Přesto prostorové vyhodnocení rozptylu artefaktů na lokalitách nepřineslo žádné výsledky. V červenohorské kolekci z celkových 215 nálezů připadá 48 % na militaria, což odráží skutečnost, že byl hrad v rozmezí šesti let dvakrát obléhán. Násilný a náhlý zánik v červnu roku 1427 se projevuje i ve skladbě a podobě ostatních artefaktů, neboť je zřejmé, že nemuselo dojít k úplnému odnesení všech předmětů původního hradního inventáře. I proto je součástí souboru i několik kompletně dochovaných a nepoškozených předmětů. Na Rotemberku jsou militaria rovněž přítomna, ale ne již takovým podílem (21 %). Vzhledem k povaze metodiky sběru je nutno otázku vojenského střetu na Rotemberku prozatím nechat nezodpovězenou.

Výrazně jsou na obou lokalitách přítomny i nálezy související s výbavou koně a jezdce. Vyšší počet artefaktů na Rotemberku patrně odráží delší provoz sídla, neboť se můžeme

oprávněně domnívat, že většina zlomků podkov byla na obou lokalitách ztracena, a nikoli záměrně shromažďována. I v rámci ostruh lze v každém souboru vyčlenit vývojově starší a mladší výrobky a jedná se tak o kolekce z různých fází trvání obou hradů. Na Červené Hoře jsou významně zastoupeny předměty spojené s hospodářským provozem lokality, tedy nálezy, které bychom na předhradí mohli oprávněně očekávat. Součástí této kategorie jsou zejména nástroje určené ke zpracování a opracování dřeva či doklady přítomnosti hospodářských zvířat. Na Rotemberku oproti tomu řemeslné a zemědělské nástroje tvoří pouhých 4 % nálezového souboru. Ze stavebního kování jsou přítomny zejména nálezy hřebíků. Na Rotemberku se součásti staveb opět dochovaly pouze v nepatrném množství. Na druhé lokalitě v kolekci najdeme i sérii takřka stejných závěsných zámků, což svědčí o náhlém zániku hradu. S každodenním provozem obou sídel souvisí i nálezy přezek, nožů, nůžek či mincí.

obr. 114: Červená Hora. Poměr jednotlivých skupin nálezů

obr. 115: Rotemberk. Poměr jednotlivých skupin nálezů

Při hledání podobných souborů se potýkáme s několika zásadními metodickými problémy. Například, že složení starších souborů získaných před polovinou 20. století, je ovlivněno dobovým přístupem k nereprezentativním exemplářům. Složení kolekcí z novějších výzkumů je pak výrazně ovlivněno zvolenou metodikou a rozsahem výzkumu či stavem *odkovení* lokalit nelegální činností. Významnou omezující roli při srovnávání hraje časová nesourodost různých kolekcí, a zejména pak obtížné datování nálezů z lokalit, pro které postrádáme písemné prameny. Červené Hoře je časově i genezí svého vzniku blízký soubor z hradu Lelekovice, který byl založen během 40. let 14. století a zanikl po dobytí brněnskou hotovostí na počátku 15. století. I zde je patrná vojenská (hroty šípů, projektil palné zbraně, meč, kopí, tesák), řemeslná a zemědělská skladba nálezů (Unger 1999). Srovnatelná kolekce pochází i z Rokštejna, hradu založeného po polovině 13. století a zpusťlého okolo poloviny 15. století (Měřínský 2007). Podobně jako na Lelekovicích i zde archeologický výzkum přinesl bohatý nálezový soubor. Z militarií lze zmínit hroty šípů, projektily palných zbraní, tesáky, lamely brigantin atd. (Mazáčková 2012). Z jiných českých a moravských hradů lze uvést například soubory z Ježova hradu u Stínavy (Žákovský 2006), Lopaty (Novobilský 2008), Sionu (Janská 1965) nebo Vildštejna (Durdík – Frolík 1993).

Ze severovýchodních Čech je velmi důležité srovnání s nedalekým Vízmburkem (Hejna 1983; Lochmann 1983; Mazáčková 2013). Počátky tohoto hradu spadají do stejného období jako blízké Červené Hory a postihl ho rovněž jednorázový zánik, i když až o něco později, v roce 1447. Z analogických nálezů lze uvést zejména hroty šípů, tesáky, součásti kuše, ostruhy, srpy, stavební kování atd. Další lokalitou umožňující porovnání může být hrad Božanov, ke kterému však postrádáme písemné prameny. Podle analýzy části nálezů je odvoditelné, že lokalita plnila svou funkci během průběhu 14. století (Mazáčková 2012). Na tomto sídle významnou složku představují militaria, zemědělské a řemeslné nástroje (Mazáčková 2012, 56, tab. 9). Výraznou vojenskou složku (lamely brigantin, kyrys, rukavice, kopí, dýka, tesák) obsahuje i soubor nálezů z hradu Orlík u Brandýsa nad Orlicí, jehož datování lze určit do závěru 14. století a počátku 15. století. (Vích – Žákovský 2016, 286, tab. 1). Určité paralely můžeme spatřovat i v souborech z Bolkova a Bradla (Hejna 1962; 1974).

Celkově lze uvést, že kolekce z obou sídel svým složením zapadají do kontextu jiných podobných hradních souborů. Zejména nálezy z Červené Hory jsou významné díky přesnému datování *ante quem*, které můžeme předpokládat pro většinu zde nalezených předmětů. Z výrazných artefaktů lze vyzdvihnout nálezy militarií (hroty šípů, projektily, zlomky palných zbraní, tesáky, meč, dýka) či nářadí spojených s provozem sídla (klíny, dláto, sekery, nebozezy, motyky, vidle, kladiva).

5 Poznání každodennosti na šlechtických sídlech v severovýchodních Čechách z pohledu archeologických pramenů

*Mais les yeux sont aveugles.
Il faut chercher avec le cœur.*
(Antoine de Saint-Exupéry, 1943)

Koncepce výkladu historie nezůstává v průběhu času neměnná a prochází vývojem a utvářením různých názorových proudů a paradigmat. Jedním z nich je i příklon ke studiu *každodennosti* (*la vie quotidienne, Alltag, Everyday Life*). Konstituování tohoto směru je spojeno s rozvojem francouzské historiografie 20. století, zejména pak směřováním školy Annales. Kořeny odklonu od tzv. *velkých dějin* politického a hospodářského charakteru lze spatřovat v rozvoji sociologie na přelomu 19. a 20. století. Přes prvotní období se studium každodennosti naplno rozvinulo od počátku 2. poloviny 20. století, kdy lze sledovat několik základních směrů. Časté je kupříkladu sledování určitého jevu v průběhu delšího časového trvání (kriminalita, výživa, doprava, odívání atd.). Toto pojetí je spjato zejména s osobností Fernanda Braudela (1902–1985). S dalším vývojem dochází k rozvoji nových směrů, jež jsou spojeny s Braudelovými žáky, z nichž část kritizuje předchozí přístup jako příliš determinující. Z těchto inovativních přístupů pak vychází zejména koncepty *dějinné mentalit*, *kulturních dějin* atd. I v německy mluvících zemích dochází v 80. letech k antropologicky orientovanému pohledu na studium dějin, které se zaměřuje na otázky spojené například s rodinou, prací, konflikty, náboženstvím atd. Pronikání těchto nových proudů do prostředí české historiografie bylo vzhledem k dobovým poměrům pouze pozvolné (cf. Marek – Šmahel 1999). Přesto lze vnímat jisté ovlivnění již ve vybraných pracích Františka Grause nebo Václava Husy. Zřetelněji je pak cítit recepci tzv. *nouvelle histoire* v dílech následující generace badatelů, například Josefa Petráně, Eduarda Maura, Františka Šmahela, Josefa Macka, Dušana Třeštíka aj.

K poznávání rozličných témat historické každodennosti byly zejména v počátcích využívány především písemné prameny.¹²⁴ Později se však výrazně uplatnily i další vědní disciplíny, jako například dějiny umění, etnografie, jazykověda či právě archeologie, která ve spolupráci s dalšími pomocnými obory dokáže díky svému specifickému zaměření doplňovat mozaiku poznání života v minulých historických obdobích (ke vztahu archeologie a školy Annales např. Bintliff 1991). Přesto se v domácím archeologickém bádání myšlenky nového historického pohledu prosazovaly velmi pozvolna a archeologické studie překračující tehdejší paradigma svého oboru lze nalézt pouze ojediněle. Z badatelů, kteří se věnovali určitému jevu a jeho proměnám napříč obdobími, je možno uvést například Magdalenu Beranovou (1975; 1980; 2005) či Radomíra Pleinera (1962; 2000; 2006). Výraznou postavou multidisciplinárního přístupu je Zdeněk Smetánka, který pro poznání života na středověkém venkově kromě hmotných a písemných pramenů využíval poznatky etnografie, ikonografie či

¹²⁴ K otázkám dobového vnímání šlechtických sídel (zejména hradů) a genezi úhlů pohledu historiografie 19. a 20. století se vyslovil např. R. Šimůnek (2010).

dějin architektury. Pomyslným vyvrcholením tohoto mnohvrstevnatého pojetí je pak známá práce o rolníku Ostojovi (*Smetánka 1992*). Mezi široce koncipované projekty rovněž patřilo v 80. letech se rozvíjející studium středověké krajiny a sledování dynamiky její proměny (cf. *Klápště 1978; Smetánka – Klápště 1981; zejména pak Klápště 1994*).

Od 90. let minulého století se pak studium každodennosti stává díky pronikání nových trendů do archeologického bádání více uplatňovaným. Přestože však byly tomuto tématu přímo věnovány i vybrané semináře (cf. *Hanák – Unger 2002*) či 35. ročník mezinárodní konference archeologie středověku (*Měřínský – Kouřil 2010*), ucelené koncepční studie k danému tématu či lokalitě zůstávají stále vzácné. Ojediněle tak nadále působí monografické zpracování systematického výzkumu na hradě Lelekovice od Josefa Ungera (*1999*). K tématu každodennosti na šlechtickém sídle jsou například věnovány i kratší studie Tomáše Durdíka (*2002; 2010*), Vladimíra Nekudy (*2002*) či Markéty Tymonové (*2010*). Podobně i studium všednosti ve středověkém městě je doposud doménou zejména historických prací a zasazení hmotných nálezů do konceptu *živé skutečnosti* (*Klápště 2002b*, 198, přehled 4) bývá ojediněle stejně jako využití souhrnných archeologických zjištění pro nástin života v městském prostředí (*Klápště 2002c; Měřínský – Procházka 2010*, 15–23). Obdobně skromně je pak věnován prostor studiu každodennosti na středověkém venkově (*Belcredi 2006*, 432–442; *Klápště 2014; Hylmarová 2016*). Obecně zaměřené pojednání pro období 15. století pro různá sociální prostředí pak nedávno vytvořil Martin Čechura (*2014*).

Oproti našemu prostředí má bádání v okolních zemích v tomto ohledu delší tradici a zároveň tak i hlubší charakter. Důležitý posun v teoretických otázkách, ale i konkrétních tématech, přinesla například rakouská instituce *Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit*¹²⁵, působící již od roku 1969 a vydávající sborníky, které vychází z pravidelně pořádaných konferencí.¹²⁶ Zájem o tuto problematiku je zřetelný i v tom, že jí byla věnována též některá tradiční symposia zaměřená na evropskou kastelologii. V roce 2002 se jednalo o konferenci *Château Gaillard* a v roce 2005 pak o *Deutschen Burgenvereinigung*. Shrnutí evropského bádání ve vztahu každodennosti a prostředí šlechtických sídel vypracoval v poslední době Christof Krauskopf (*2005; 2006*).

Samotný pojem *každodennost* lze definovat například pomocí sociologického slovníku jako: *úhrn všedních, pravidelně se opakujících, a proto předvídatelných lidských činností* (*Linhart – Petrušek – Vodáková – Maříková 1996*, 483). Uchopení tohoto pojmu zejména v etnologických a historických disciplínách je však o mnoho složitější stejně jako jeho definice a vymezení (cf. *Grulich 2001; Dülmen 2002 ad.*). Vzhledem k povaze pramenů, které jsou předmětem této práce, je nutné si uvědomit, že se primárně zaměřujeme na *hmotné projevy* každodennosti. Každodennost nelze přímočaře spojovat s běžností a normalitou, neboť některé události jako vojenský konflikt, přestavba sídla, lov či ceremonie mohly být pro

¹²⁵ Dříve *Institut für mittelalterliche Realienkunde Österreichs*.

¹²⁶ *Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und Frühen Neuzeit* (dříve *Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs*).

středověkého obyvatele šlechtického sídla nedílnou součástí života, kterou si dnes nedokážeme zcela uvědomit. Aby se zkoumaný pojem nestal pouhým bezbřehým termínem, je nutné ho blíže vymezit. Již v úvodu bylo uvedeno, že se primárně zaměřím na oblast severovýchodních Čech. Důvod je zřejmý, nelze se věnovat jakémukoli širěji pojatému tématu (což studium každodennosti v minulosti bezpochyby je), aniž by byl plně zhodnocen potenciál primárních regionálních zdrojů. V oborové literatuře bývá mnohdy stále citován úzký okruh *vzorových* lokalit, přitom cenné poznatky můžeme čerpat i z často dosud nezpracovaných kolekcí z *méně známých* lokalit. Časové ohraničení zkoumaného jevu lze vzhledem k charakteru provozu většiny sídel orientačně vymezit do intervalu od závěru 13. až poloviny 16. století.

Na samém počátku byla revidována pramenná základna všech archeologických nálezů ze šlechtických sídel v severovýchodních Čechách. Byly proto prohlédnuty sbírky veškerých muzejních institucí na tomto území a podařilo zdokumentovat i několik soukromých kolekcí. Díky této činnosti byla vytvořena databáze lokalit, ze kterých pochází movité archeologické nálezy. Po jejím dokončení se přirozeně ukázalo, že pro většinu sídel disponujeme pouze omezenými soubory (do 100 kusů) stolní a kuchyňské keramiky. S těmito kolekcemi nebylo nadále pracováno.¹²⁷ Do budoucna budou moci být využity pro zpřesnění a doplnění keramického typáře pro severovýchodní Čechy, který je v současné době vytvářen. Pro několik lokalit pak byly díky tomuto postupu zkompletovány bohaté nálezové soubory, které již mají větší výpovědní hodnotu. Vybraným kolekcím pak byly věnovány příslušné kapitoly v předchozích oddílech této práce. Jedná se zejména o nálezy stolní a kuchyňské keramiky z Břečtejna (4.1.4.2) a Javorníku (4.1.4.3). Dále pak o soubory kamnářské keramiky z Brady (4.2.4.2), Břečtejna (4.2.4.7), Bradlece (4.2.4.3), Javorníku (4.2.4.6), Kumburku (4.2.4.4) a Pecky (4.2.4.5). Či kolekce kovových nálezů z Červené Hory (4.3.1) a Rotemberku (4.3.2). Řada dalších souborů byla sice vyhodnocena, ale z důvodu rozsahu této práce jim nebyly vyčleněny samostatné podkapitoly, získané poznatky však byly využity pro toto celkové shrnutí. Přirozeně nelze opominout ani nálezy z lokalit, které již byly publikovány před vznikem této práce. Všechny již byly několikrát zmíněny na předchozích stránkách. Jedná se zejména o vyhodnocení kovových nálezů z Batňovic (zejména *Hraše 1892; Lochmann 1989*), Bolkova (zejména *Hejna 1962*), Bradla (zejména *Hejna 1974*) a Semonic (zejména *Šnajdr 1897; Huml 1967*). Opominuty nemohly být ani publikace rozmanitějších nálezových souborů z Nebákova (zejména *Nechvíle 2004*), Rýzmburku (zejména *Hazlbauer – Hlaváček 1997; Hlaváček – Pavlík 2010; Drnovský 2015d*), Třebovětic (zejména *Drnovský 2012b*) a Vízmburku. Z posledně jmenované lokality pochází nejrozsáhlejší kolekce středověkých nálezů ze šlechtického sídla v severovýchodních Čechách. Bohužel se však prozatím stala předmětem pouze obecných studií (zejména *Razím 2012; Košťál a kol. 2013*).¹²⁸

---

¹²⁷ K jejich vyhodnocení však došlo.

¹²⁸ V těchto pracích odkazy na další literaturu.

Před samotným shrnutím výsledků je potřeba si uvědomit, že každá z nálezových kolekcí je determinována řadou faktorů. Jedním z nejzákladnějších činitelů je sama povaha vyzvednutí artefaktů, tedy uplatněná *metoda archeologického odkryvu*. Délka trvání, způsob, a rozsah odkryvu přirozeně ovlivňuje potenciální množství případných nálezů. Řada z rozsáhlejších kolekcí byla objevena do 60. let minulého století (například Batňovice, Kumburk, Nebákov, Třebovětice atd.), a tedy dobově odpovídající metodikou. Na většině ostatních lokalit byla provedena pouze povrchová prospekce nebo menší sondáž. Pouze na několika málo sídlech se uskutečnil rozsáhlejší odkryv (Bolkov, Bradlo, Břečtejn, Vízmburk). Výrazná je snaha směřovat výzkum do jader šlechtických sídel a většina provedených menších i rozsáhlejších výzkumů se uskutečnila právě zde. Tento přístup je například dobře patrný u dlouholetého výzkumu Vízmburku, kdy bylo téměř v úplnosti prozkoumáno hradní jádro, ale o podobě předhradí nevíme téměř nic. Přitom právě díky studiu předhradí lze blíže poznat ekonomický provoz sídla a řadu dalších důležitých aspektů celé lokality (cf. *Hložek 2006; 2014; 2016; Plaček – Dejmal 2015*). Jedny z mála nálezů pocházející z hradních předhradí tak vzešly z nelegálního detektorového průzkumu hradů Červené Hory a Rotemberku.

Mezi další důležité faktory patří *délka doby osídlení* dané lokality. Je přirozené, že na krátkodobě využívaných sídlech byl vyřazen či ztracen poměrově menší počet předmětů než na sídlech využívaných i po několik století. S problematikou skladby a množství nálezů úzce souvisí i *charakter zániku sídla*, respektive proces *archeologizace a nálezové prostředí* (obecně transformační procesy). Z poloh, které byly patrně osídleny pouze krátce, ale zanikly náhle, tak mohou pocházet unikátní nálezové soubory (například Semonice). Stejně tak je důvodné očekávat bohatší spektrum nálezů u lokalit zničených během jednorázové vojenské akce (například Červená Hora, Vízmburk) než u lokalit, jež pozvolna chátraly, zanikaly a jejich opuštění bylo záměrné (například Bradlec, Břečtejn, Javorník). Nálezové prostředí může ovlivnit i spektrum nalézáných artefaktů. Díky podmáčenému terénu se tak například na tvrzi v Třeboveticích unikátně dochovaly usňové zbytky, pozůstatky dřevěných konstrukcí nebo fragmenty renesančního skla. *Časová nesourodost* získaných souborů z různých lokalit pak představuje problém vzájemného porovnávání jednotlivých sbírek, protože celá řada nálezů umožňuje pouze orientační chronologické zařazení. Mezi další faktory ovlivňující potenciální skladbu nálezů patří *charakter* dané lokality – její postavení v rámci struktury osídlení, ekonomika jejího provozu, sociální rozvrstvení jejích obyvatel, její úloha pro svého majitele atd. Tyto činitele navíc nemusely být během života sídla statické, ale naopak se mohly v průběhu času měnit.

Cílem této práce není vytvoření nových kategorií složek hmotné kultury, jednak by byly jen jedny z mnoha, neboť je v současné době tato problematika řešena různými obory (například archeologie, sociologie, antropologie, etnografie, muzeologie atd.), a rovněž to nedovoluje charakter pramenné základny. Vzhledem k tomu, že vycházím primárně z výpovědi hmotných (archeologických) pramenů z určitého okruhu lokalit, tak by některé

kategorie zůstaly nutně bez náplně (v případě užití stávajících systémů) či by nebyly zformovány (v případě vytvoření na základě dostupných nálezů). Při popisu se nejprve budeme věnovat *podobě sídla* a jeho *provozu*. Neodmyslitelnou částí spojenou s každodenností jsou i úseky popisující *přípravu jídel a stolování, oděv. S dopravou lidí a zboží* pak souvisí i témata spojená se *směnou* a *nadregionálními vztahy*. Vzhledem k úloze některých sídel a možnému způsobu zániku pak důležitou část představují *zbraně a zbroj*. Částečně na základě hmotných pozůstatků se můžeme vyjádřit i k *projevům víry, ceremonii a reprezentaci elit*, jakož i k *trávení volného času*.

		Batňovice (zav. 13. st. - poč. 14. st.)	Bolkov (14. st.)	Božanov (1. pol. 14. st.)	Bradlec (poč. 14. st. - pol. 16. st.)	Bradlo (zav. 13. st. - 14. st.)	Břečejn (pol. 14. st. - pol. 16. st.)	Červená Hora (zav. 13. st. - 1427)	Javorník (poč. 14. st. - poč. 16. st.)	Kumburk (zav. 13. st. - poč. 17. st.)	Nebákov (zav. 13. st. - pol. 15. st.)	Pecka (zav. 13. st. →)	Rotemberk (poč. 14. st. - pol. 16. st.)	Rýzmburk (zav. 13. st. - poč. 17. st.)	Semonice (zav. 13. st. - poč. 14. st.)	Třebovčice (14. st. - poč. 17. st.)	Vizmburk (zav. 13. st. - 1447)
podoba sídla	stavební kování																
	součásti stavby																
	uzamykací mechanismy																
	vytápění, osvětlení																
provoz sídla	sklizeň																
	kultivace a úprava zeminy																
	přítomnost užitkových zvířat																
	těžba a zpracování dříví																
	řemeslnické nástroje																
doprava lidí, zboží	výstroj jezdce																
	výstroj koně																
	vůz																
zbraně a zbroj	střelné zbraně																
	chladné zbraně																
	zbroj																
oděv, osobní vybava																	
příprava jídla a stolování	kuchyňský provoz																
	konzumace potravy																
	konzumace nápojů																
	zbytky potravy																
víra	náboženské výjevy na kachelích																
ceremonie, přítomnost elit, volný čas	reprezentace elit																
	šlechtický portrét na kachelích																
	politický odkaz na kachelích																
	volný čas																
směna a nadregionální vztahy	mince																
	importy zboží																

kov keramika sklo kost

obr. 116: Vybrané soubory z konkrétních šlechtických sídel rozdělené podle kategorií odvozených dle jejich možných funkčních pozic v *živé kultuře*.

U otázky vlastní podoby sídla jako stavby a její hmotové rekonstrukce se zastavím jen okrajově. Neboť její alespoň částečné řešení by bylo podmíněno vznikem cíleně koncipované studie, která by pracovala s poznatky plynoucími z terénních prospekci, stavebněhistorických průzkumů dochovaných relikvií a stojících částí jednotlivých staveb. Dále by takové téma vyžadovalo vytěžit potenciál písemných, ikonografických, kartografických, národopisných a dalších pramenů. Je potřeba si uvědomit, že celková podoba sídla byla vždy výslednicí různých aspektů, jakými byly kupříkladu záměr a možnosti stavebníka a stavitele, přírodní determinace lokality, funkce stavby, dobové zvyklosti a řada dalších. Na podmáčené půdě, kde bylo potřeba vyzdít nosné zdivo třebovické tvrže, musel stavitel situaci řešit soustavou dubových pilot. S jinými výzvami se pak potýkal stavitel při zakládání staveb na dominantních skalních sucích jako Bradlec či Kumburk, kde musela být nejexponovanější místa zpevněna opěráky.

Z pohledu movitých archeologických památek představují nejmarkantnější skupinu nálezů stavební kování. Zejména hřebíky jsou nejčastěji nalézáným kovovým předmětem. Kromě obecného dokladu o přítomnosti dřevěných stavebních konstrukcí však mohou přispět i některým konkrétnějším závěrům. Část z nich například dokládá užití dřevěné střešní krytiny (například Břečtejn, Červená Hora, Rotemberk, Rýzmburk). Při metodicky pečlivě vedeném výzkumu pak mohou jejich koncentrace vypovídat o rozmístění zástavby (cf. *Krajíc 2003a*, 70). Mezi další hojné nálezy patří součásti vrat, dveří nebo okenic (panty, závěsy). S touto skupinou stavebních dílů pak souvisí i uzamykací mechanismy – zámky a klíče. Zejména pevné zámky a větší klíče sloužily spíše k ovládnutí vrat a dveří. Závěsné zámky a s nimi spojené menší zásuvné i otočné klíče pak byly využívány k rozličným účelům, jak můžeme soudit z ikonografických pramenů. Podobně jako u hřebíků i tyto nálezy představují velice časté zástupce ve větších kolekcích a jsou zastoupeny jak na sídlech nižší, tak vyšší šlechty (například Batňovice, Bolkov, Božanov, Červená Hora, Kumburk, Třebovčice, Vízmburk atd.).

Častým nálezem na řadě archeologicky zkoumaných lokalit je mazanice. Ta nacházela své uplatnění zejména při budování dřevěných staveb. Vzhledem k jejímu množství pak lze na některých lokalitách předpokládat převahu dřevěných konstrukcí a podle silného přepálení i požár sídla (například Vražba). Na řadě lokalit se v mazanici dochovaly i negativní otisky dřevěných dílů stavby.¹²⁹ Na Břečtejně se například jedná o otisky hraněných trámů i prken. Na tomto sídle se na mazanici v řadě případů dochovala i lící strana, která byla uhlazena a překryta světlou hlinkou, na několika fragmentech se pravděpodobně vyskytla i malba červenou hlinkou. Na některých sídlech se pak podařilo objevit i fragmenty omítky (například Břečtejn, Rotemberk, Stárkov). Úpravu vnitřních i venkovních zdí pak lze

---

¹²⁹ K významu a interpretačním možnostem mazanice např. *Vařeka 1992; Vařeka 1995; Vařeka 2013; Netolický – Vařeka 2015*.

pochopitelně sledovat i v řadě situací na dosud stojících nadzemních konstrukcích (Bradlec, Kumburk, Pecka ad.).¹³⁰

Otázku svícení a světelnosti v jednotlivých místnostech na sídlech lze rovněž upokojivě řešit pouze na příkladu lépe dochovaných lokalit. Z archeologických nálezů k nejzřetelnějším zástupcům této oblasti patří fragmenty okenního skla a kahanů.¹³¹ Keramické kahany jsou známy například z Bolkova, Bradla, Břečtejna, Javorníku, Kumburku, Pecky či Třebovetic (obr. 227: 8–11). V kovovém provedení jsou doloženy například v Semonicích a Vízmburku. I ploché okenní sklo je překvapivě poměrně častým nálezem na sídlech nižší i vyšší šlechty. Z řady lokalit je možno zmínit Bradlec, Břečtejn, Javorník, Kumburk, Třebovětice a Vízmburk (obr. 230: 30–38; 231: 12–25). Na Pecce se dokonce podařilo nalézt několik okenních skel stále spojených olovňným páskem (obr. 231: 26). Z tohoto sídla pak pochází i nález kompletně dochovaného loučnicku a svícnu (obr. 227: 4, 5). Poměrně dobře nás archeologické nálezy zpravují o způsobu vytápění vybraných místností na šlechtických sídlech. Nálezy kamnářské keramiky patří k velmi časté součásti větších souborů. Z hlediska výpovědní hodnoty se ukázaly být vhodnější kolekce kachlů z menších sídel (Břečtejn, Javorník, Třebovětice), neboť je pravděpodobné, že v těchto stavbách byla za provozu přítomna pouze jedna nepřímá vytápěná místnost. Zatímco u stavebně rozlehlejších staveb (Kumburk, Pecka) je možno počítat s provozem více světlic současně.¹³² I v rámci jedné lokality mohla být současně využívána kamna různých hodnot. Svědčí o tom například porovnání nálezů komorových kachlů z Kumburku z prostoru strážnice (řemeslně nekvalitní reliéf) se soudobými kachly, které byly nalezeny v prostoru hradního jádra. Bylo uvedeno, že na řadě lokalit jsou doloženy nálezy zlomků komorových i nádobkových kachlů. Vzhledem k etnografickým analogiím z venkovského prostředí je nutné nezapomínat, že samotný výskyt kachlů ještě nutně nemusí znamenat uplatnění nepřímého vytápění. Z nálezů technické keramiky je na závěr možno zmínit i keramické dlaždice doložené například na Břečtejně, Kumburku, Stárkově a Vízmburku.

Tradičně je řada specifických nálezů řazena mezi zemědělské nářadí a sama zemědělská aktivita je na základě jejich výskytu na daných sídlech přepokládána. Přitom mezi přímé doklady polního hospodářství lze uvést pouze součásti oradel a hřeby z bran (obr. 224: 1–5). Jednotlivé části a příslušenství záhonového pluhu (radlice, krojidlo, otká) pochází ze (v literatuře často zmiňovaných) sídel v Semonicích a Batňovicích. Hřeby z bran, dokládající vláčení polí za účelem povrchové úpravy po orbě či zahrnutí osiva jsou opět doloženy v nálezech z Batňovic, Semonic a jedním exemplářem z Nebákova. Zůstává otázkou,

---

¹³⁰ K problematice malířské výzdoby hradních interiérů nejnověji *Záruba 2015; 2016* (zde další literatura). K problematice omítání středověkých staveb např. *Mencl 1968; Hošek – Muk 1989; Hošek – Losos 2007, 25–41; Varhaník 2008*.

¹³¹ Problematika okenních skel z pohledu různých oborů nejnověji shrnuta ve sborníku příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu, konané 3.–6. června 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech (*Svorník 2/2004*).

¹³² Problematika shrnuta v kapitole 4.2.1.

zda přítomnost těchto nástrojů může dosvědčovat aktivní podíl obyvatel sídla na polním hospodářství, nebo jen byla pro svou nepochybnou hodnotu na zabezpečených místech skladována. Mezi další nástroje tradičně spojované s polním hospodářstvím patří srpy a kosy, opět často zastoupené na řadě sídel (obr. 224: 6–7, 11–17). Jejich užití však mohlo být i spojeno s udržováním nejbližšího zázemí sídel, u kterého musíme předpokládat spíše luční než lesní charakter. Oba nástroje pak jistě sloužily i k zajištění potravy pro užitková zvířata, jejichž přítomnost máme rovněž doloženo. I další náčiní sloužící k úpravě a přemísťování zeminy (motyky, rýče, lopaty) jistě našlo rozmanité uplatnění, které nemuselo být nutně vázáno na polní hospodářství (obr. 225: 1–2). Toto nářadí mohlo najít využití při terénních úpravách blízkého okolí, či údržbě již stávajících. Pro všechny výše uvedené ruční nástroje nelze ani opominout možnost uplatnění v rámci zahradního hospodářství, které mohlo přispívat k ekonomické soběstačnosti. Kromě již výše zmíněných nástrojů, jež mohly sloužit k obstarávání píce, máme přítomnost hospodářských zvířat doloženou i nálezy vidlí (obr. 224: 8–9; například Batňovice, Bolkov, Červená Hora, Semonice a Vízmburk). O ustájení a péči o koně pak svědčí nálezy hřebel z řady lokalit (například Batňovice, Bolkov, Božanov, Semonice Vízmburk a Vražba). Otázka funkčního zařazení panuje u nálezů kovových pout, která bývají někdy spojována s ustájením dobytka (například Batňovice, Semonice). Jako nepřímý doklad přítomnosti menších užitkových zvířat mohou být časté nálezy pérových nůžek či plechového zvonce z Červené Hory (obr. 205: 5). Za nejasně interpretované nálezy mohou být považovány zlomky kování cepu, které byly nalezeny na Vízmburku (obr. 224: 10). Kromě mlácení obilí mohlo být toto jinak zemědělské nářadí užito jako zbraň. Vzhledem k tomu, že obručové kování hlavy (břevna) není pro zemědělské cepy typické, je ztotožnění s militarií pravděpodobnější (Unger 1991; Unger 1999, 119–120).

Vzhledem k povaze části stavebních konstrukcí byly velmi důležité nástroje určené k práci se dřevem. K častým a univerzálním nástrojům patřily bezpochyby sekery (obr. 225: 5–9). U některých můžeme pro jejich hmotnost předpokládat spíše dřevorubecké využití, jiné naopak mají speciálně upravený tvar a profil čepele pro tesařské práce. Z dalších specializovaných nástrojů se objevují nebozezy (různých průměrů), dláta, pořizy a pravděpodobně i hoblíková želízka (obr. 226: 3–6, 9–10). Dřevo nebylo využíváno pouze jako stavební materiál, ale sloužilo i jako důležitý zdroj tepla. Z předhradí Červené Hory tak například pochází kolekce masivních klínů, určených k rozštípávání palivového dřeva (obr. 204: 6–8). Menší klíny (Červená Hora, Rotemberk, Rýzmburk, Vízmburk) pak sloužily opět spíše k truhlářským pracím (obr. 204: 9–10). Mezi další nástroje, bez kterých se provoz sídla nemohl obejít, spadají nálezy kladiv různých velikostí i tvarů, průbojníky ale i zednická lžíce (obr. 226: 11; Vízmburk). Na několika lokalitách je doloženo i zpracovávání kamene (stavební materiál, hloubení příkopů do skály) v podobě klínů a špičáků (Bolkov, Bradlec, Bradlo, Červená Hora, Kumburk, Rotemberk, Vízmburk). Mezi specifické nálezy patří keramické přesleny, které dokládají výrobu příže. Více exempláři jsou doloženy na Bolkově, Kumburku, Pecce, Třeboveticích či Vízmburku (obr. 233: 1–10). V kolekci nálezů ze

semonické tvrze byl teprve v nedávné době rozpoznán Vladimírem Brychem (2009) pár železných nákončí tkalcovské rozpínky, což vypovídá o přítomnosti horizontálního tkalcovského stavu, a tedy i vlastní produkci textilu.¹³³ Kromě běžných a univerzálních nástrojů, jež nacházely uplatnění při každodenní činnosti, máme doloženy i méně obvyklé nářadí. Například z tvrze, jež stávala v centru obce Obědovice, pochází nález koželužského nože, sadařského nože a nůžek na plech (obr. 225: 4, obr. 226: 7–8; *Drnovský 2015c*). Celkově je potřeba podotknout, že je problematické hovořit o dokladech zemědělské či řemeslné výroby na šlechtických sídlech. Protože většina nalézáných nástrojů mohla sloužit k pokrytí potřeb všedního provozu sídla a nikoli ke specializované výrobní činnosti za účelem obživy, zisku.

Kromě již výše uvedených předmětů spojených s ustájením dokládají jezdecké využití koně nálezy jednotlivých komponent výstroje. Nejvíce jsou přirozeně přítomny podkovy, které svým tvarem odpovídají koňským kopytům. Pouze jeden exemplář z Vízmburku by mohl díky svému tvaru spíše patřit oslu, či mule. Mezi časté nálezy patří i třmeny a zejména ostruhy. S ovládáním koně jsou nezbytně spojena udidla, která jsou ve většině případů dvoudílná stihlová. Jedno pákové udidlo je součástí třebovického souboru. Přítomnost vozu je nejběžněji doložena zákolníky (Bradlo, Červená Hora, Rotemberk, Rýzmburk). Na Vízmburku se však podařilo najít i další kovové části, jako například obruče a kování oje. Z Červené Hory pochází i unikátní nález tzv. vozového udidla (obr. 208: 1), kterým bylo vybaveno zvíře (kůň) využívané k tahu vozu.

Přítomnost militarií na šlechtických sídlech není ničím překvapivým a na většině lokalit je zastoupena alespoň jedna z kategorií. Nejčastěji se jedná o hroty šípů, registrace těchto nálezů je však přímo závislá na rozsahu výzkumu a zejména na užití detekční techniky. Proto jsou větší kolekce známy pouze z kompletně odkrytého Vízmburku nebo detektorovým průzkumem zasažených lokalit (Božanov, Červená Hora, Rotemberk). Na sídlech zkoumaných pouhou sondáží je tak otázka takového nálezu spíše věcí náhody a počty hrotů šípů se proto blíží četnosti jiných složek kovového souboru. Přítomnost palných zbraní je pomocí nálezů doložitelná pouze na Červené Hoře a Vízmburku. Vzhledem k povaze archeologických souborů ze sledované oblasti můžeme vojenské konflikty prokázat pouze na základě písemných pramenů, neboť počty militarií a zejména střelných zbraní jsou nevýrazné.¹³⁴ Ostatní nalezené chladné zbraně pokrývají všechny základní kategorie. Z pobočných zbraní jsou doloženy například dýky, tesáky i meče (obr. 228: 1, 9–10). Z dřevcových zbraní se pak dochovaly hroty kopí, sudlic a halaparten (obr. 228: 3–8). Nelze ani vyloučit možné užití části seker jako zbraní. Fragmenty ochranného odění bojovníka v podobě kroužkové zbroje jsou doloženy z Božanova, Bradlece, Kumburku, Rýzmburku a Semonic. Lamely brigantin jsou

---

¹³³ K tématu obecně např. *Březinová 2007; Kania 2010; Březinová – Přichystalová 2014*.

¹³⁴ K tématu dobývání hradů a konfliktu středověku obecně např. *Holst – Sutherland 2005; Bradbury 2007; Humphrys 2007; Novobilský 2008*.

přítomny v souborech z Červené Hory a Rýzmburku. Zlomek plátové zbroje pak pochází z Třebovetic (obr. 228: 11–15).

Nevhodné půdní podmínky na většině lokalit způsobily, že nejčastější a mnohdy i jedinou nalézanou součástí oděvu jsou přezky, ze kterých můžeme pouze podle jejich tvaru a způsobu zhotovení odvozovat jejich umístění, popřípadě funkci. Za možný prvek oděvu bychom mohli považovat i rolničky, které však v rámci středověké kultury měly široké uplatnění (obr. 233: 13–15). Na třeboveticím sídle se díky uložení v podmáčeném terénu podařilo výzkumem objevit i části usňových dílců, ze kterých lze blíže identifikovat pouze podrážku obuvi (obr. 232: 9). Z amatérských výzkumů na hradě Kumburku pak pochází fragment dvou kusů plátna spojených hrubou nití (obr. 232: 5). Mezi složky osobní výbavy můžeme dále zařadit často nacházené nože, které si však díky své povaze našly místo napříč každodenním spektrem činností (obr. 229: 8–14). Nejbohatší skladbu předmětů osobní potřeby se podařilo objevit při výzkumu hradu Vízmburku. Jedná se například o špendlík, náprstek, nůžky, kostěné hřebeny či prsten (obr. 233: 12, 16). Prsten byl vyzvednut i na tvrzi v Javorníku. Plechový náprstek je součástí i třeboveticického souboru (obr. 233: 11). Z Červené Hory a Třebovetic pak pochází drobné stěžejkové nůžky (obr. 214: 4; 233: 17), které můžeme považovat rovněž za osobní doplněk než rukodělný nástroj.¹³⁵

Mezi nepostradatelné každodenní činnosti patřilo stravování. Mezi jeho nejvýraznější pozůstatky v archeologických pramenech bezesporu patří soubory keramických nálezů. Prakticky z každého sídla je znám alespoň menší soubor keramických fragmentů. Ucelenější kolekce s vyšší výpovědní hodnotou pak pochází zejména z rozsáhlejších terénních odkryvů. Spektrum používaných nádob se neliší od ostatních sociálních prostředí, převažují zejména hrnce, kdežto džbány, poháry a mísy tvoří spíše menší část, kterou v pozdějším období doplní nové tvary jako například trojnohá pánev či talíř. Stopy po používání nádob na otevřeném ohni na sobě nesou nádoby za všech výše zmíněných lokalit. Ke skladování části potravy sloužily masivní zásobnice doložené v souborech z Kumburku, Pecky nebo Vízmburku. V kuchyňském provozu se jistě mohla uplatnit alespoň část nalézaných nožů, a zejména pak kovové vidlice, rožně, sekáče a naběračky, doložené v Semonicích, Třeboveticích a Vízmburku. Ze Semonic a Vízmburku jsou známy i fragmenty kovových nádob – patrně kotlíků (obr. 229: 19). Samotný prostor hradní kuchyně je ze zkoumaného území doložený pouze na Vízmburku (*Slavík 2008*).¹³⁶

Z keramických nádob, které sloužily k přímé konzumaci potravy, lze uvést například misky a talíře, je ale pravděpodobné, že se funkce kuchyňské a stolní keramiky mohla do značné míry překrývat (zejména u nižších vrstev obyvatel sídla). Na několika lokalitách (Červená Hora, Třeboveticice, Vízmburk) sloužily ke konzumaci tekutých pokrmů kovové lžíce

¹³⁵ K jednotlivým složkám osobní výbavy např. *Fingerlin 1971; Heindel 1990; Wachowski 1994; Egan – Pritchard 2002; Zůbek 2002; Šlancarová 2008; Campbell 2009; Šlancarová – Křížová 2009; Mazáčová 2012.*

¹³⁶ K tématu hradní kuchyně a přípravě jídel obecně např. *Cejpová 1987; Štajnochr 2004; Beranová 2005; Schulz 2011; Pilcher 2012.*

(obr. 229: 4–7). Podle nálezů z městského prostředí je ale zřejmé, že řada předmětů spojených se stolováním bývalo zhotoveno z organických materiálů¹³⁷ a v jejich absenci na šlechtických sídlech se spíše zrcadlí nevhodné podmínky pro jejich dochování. K rozlévání nápojů sloužily džbány a k samotnému popíjení pak keramické poháry (obr. 232: 1, 3). Na několika sídlech máme doloženy i skleněné nádoby. Většinou se jedná o zlomky pohárů nebo číší (obr. 230: 1, 5, 7, 10–12, 25–29; obr. 231: 1, 4–11). Z Třebovetic jsou pak doloženy i lahve a džbány. S kulturou stolování je spjat i nález keramické aquamanile ze Stárkova (obr. 229: 17; *Tichý – Tůma – Wolf 1999*, 111). S kuchyňským provozem a konzumací potravy pak neodmyslitelně souvisí i produkce odpadního materiálu. Na všech rozsáhleji zkoumaných sídlech se podařilo vyzvednout i zbytky potravy v podobě zvířecích kostí. Bohužel se odborného zpracování dočkaly pouze nálezy z Vízburku (*Dreslerová 2013*) a část materiálu z Nebákova (*Waldhauser 1991*). V obou souborech výrazně dominovaly kosti domácích zvířat oproti lovné zvěři, což rámcově odpovídá podobným souborům z jiných šlechtických sídel.¹³⁸ Během výzkumu na hradě Břečtejně byla v sondách situovaných do paláce zachycena styková vrstva (patrně podlaha), ve které se nacházely četné ekofakty (uhlíky, rybí kosti, šupiny, skořápky vajec atd.), nicméně osteologický rozbor, který by mohl závěry terénního pozorování zpřesnit, nebyl učiněn.

Poznání duchovního citění středověkého člověka pouze na základě hmotných projevů je obtížné.¹³⁹ Mezi tradičně uváděné příklady bývají řazeny reliéfy na komorových kachlích nesoucí náboženské výjevy. Na zkoumaném území jsou takové motivy přítomny ve většině početnějších kolekcí.¹⁴⁰ Námětovým spektrem se nevymykají od jiných lokalit a jsou tak zastoupeny starozákonní i novozákonní motivy. Oblíbený námět představuje scéna sv. Jiří bojujícího s drakem, v jejíž oblibě se odráží ideál středověkého rytíře. Na Javorníku a Břečtejně bylo pravděpodobně dokonce v rámci jednoho tělesa kachlových kamen více těchto motivů současně (obr. 175: 1–5; obr. 177: 1–4).¹⁴¹ Svědectvím vyjádření své konfese pak může být kachel s motivem Martina Luthera pocházející z Kumburku (obr. 186: 15).¹⁴² Z tohoto hradu pak pochází i kachel, který zobrazuje bičující se flagelanty (obr. 181: 5). Výklad tohoto motivu dovoluje různé interpretace. Mezi doklady pověřených praktik bychom mohli dále zařadit i nálezy tzv. hromových klínů.¹⁴³ Jeden sekeromlat byl nalezen při výzkumu tvrze v Třeboveticích. Prostřednictvím reliéfu komorových kachlů mohl majitel sídla deklarovat i své politické smýšlení nebo vazby. Příkladem mohou být kachle s heraldickými

¹³⁷ K tématu dřevěných movitých nálezů z městského prostředí např. *Frýda 1983; Orna 2001; Kostrouch 2003; Kochan 2012*.

¹³⁸ K porovnání osteologických rozborů z několika šlechtických sídel nejnověji *Sůvová 2015*. Z přehledu vyplývá, že podíl lovné zvěře se v nálezech pohybuje od 1 % až po 8 % (např. Veselí nad Moravou, Lelekovice). Z hospodářských zvířat pak převládá tur (*Sůvová 2015*, 163–167).

¹³⁹ K tématu archeologických dokladů duchovní kultury např. *Šmahel 1990*.

¹⁴⁰ Viz kapitola 4.2.3 a 4.2.4.

¹⁴¹ Viz kapitola 4.2.4.6 a 4.2.4.7.

¹⁴² Jak Trčkové z Lípy, tak i Smiřičtí ze Smiřic, kteří drželi hrad v 2. polovině 16. a počátku 17. století, patřili mezi utrakvistické rody.

¹⁴³ K tématu tzv. hromových klínů např. *Fröhlich 1970; 1992; Sklenář 1999*, 23–55, *Durdík 2010*, 49.

motiv. Podobný obsah mělo zobrazení některých členů habsburského rodu, či naopak říšských protestantských osobností. Dále je možné uvést unikátní kachel se starozákonním Samsonem, který bojuje se lvem z Kumburka (obr. 180: 4). Scéna je kompozičně sice ztvárněna tradičně, ale lev na popisovaném kachli má dvojitý ocas a lze v něm tak poznat českého lva.

Sociální skladba obyvatel každého šlechtického sídla nebyla homogenní, naopak musíme předpokládat její diferenciaci, která mohla být výraznější společně s velikostí lokality a celkového počtu obyvatel.¹⁴⁴ V archeologických pramenech se nám daří rozpoznat hmotné projevy spíše vyšších vrstev. Mezi předměty, jež nesly svůj symbolický význam, patří například často nalézané ostruhy. Oproti tomu meč je známý pouze z Červené Hory a Semonic (obr. 212: 6; 228: 1). Svého majitele pak reprezentovalo sice běžné, nicméně velmi kvalitně zhotovené pákové udidlo inkrustované barevným kovem z Třebovetic (obr. 229: 18). Mezi statutární symbol bezpochyby patřila i pečetidla. Jeden exemplář byl například nalezen na tvrzi v Černčicích (*Ježek 2007*, 546). Na hradě Bradleci se pak výjimečně dochoval váleček pečetního vosku s otiskem látky, ve které byl patrně schraňován (obr. 231: 28). Pohodlí, které skýtaly nepřímo vytápěné světnice prostřednictvím kachlových kamen, rovněž bylo určeno pouze užšímu okruhu obyvatel daného sídla. Umělecká úroveň reliéfu komorových kachlů taktéž patřila mezi důležité aspekty šlechtické reprezentace. Například z manské tvrze v Javorníku jsou nám známy pouze podprůměrně zhotovené kachle. Oproti tomu na rezidenčních sídlech, jakými byly svého času například Kumburk či Pecka, ale i třebovětická tvrz, jsou známy exempláře vysoké výtvarné hodnoty.

Řadu předmětů, ve kterých shledáváme doklady přítomnosti nobility, lze spojit se stolováním. V první řadě se jedná o četné nálezy skleněných nádob (obr. 230; 231: 1–11). Dále se může jednat o importované keramické nádoby. V našem prostředí se nejčastěji jedná o nálezy loštické stolní produkce (například Bradlec, Břečtejn, Javorník, Kumburk). Doloženo máme i přítomnost lužické kameniny (obr. 232: 3, 6). Za unikátní lze označit fragmenty kolkem zdobených kameninových pohárů tzv. Falkeho skupiny z Kumburka a Vízmburku (obr. 232: 3, 6; *Drnovský 2017*). Známy jsou i případy, kdy mohlo být přepychové zboží nahrazeno dostupnější napodobeninou. Na Vízmburku jsou tak známy keramické imitace waldenburské kameniny (*Košťál 2013 a kol.*, 111). Pro mladší období je pak na řadě sídlech doložena glazovaná keramika, jež lze přisoudit okruhu tzv. berounského zboží. Úroveň stolování jistě zvýšila i již dříve vzpomenutá aquamanile ze Stárkova. Všechny výše uvedené předměty bezesporu reprezentovaly své majitele. Mezi dalšími činnostmi, kterými mohli urození deklarovat své postavení, byly například ceremonie spojené s konkrétními životními etapami či slavnostní události. Jejich hmotné projevy jsou v nálezech opět velmi vzácné. Na sídle v Třeboveticích byly objeveny fragmenty pocházející ze svatební číše Bohuslava Záruby z Hustiřan a Johanky ze Sloupna, tedy majitelů sídla z poslední třetiny 16. století (obr. 230: 1;

---

¹⁴⁴ K tématu sociálního rozvrstvení na hradech například *Meyer 2006* (zde další literatura).

Drnovský 2012b, 205). Slavnostní události, které byly vyhrazeny pro urozené, se nám dochovaly zejména na reliéfech komorových kachlů (lov, turnaj, sokolnictví), jejich hmotné projevy jsou opět skromné. Doklady lovu jsou zachyceny v třebovětickém souboru. Jedná se o lebku medvěda a několik jeleních parohů (obr. 232: 7–8). Nález paroží je znám například z hradu Tetína, ten nese i stopy po trofejní úpravě (*Peške 1994*). Šlechtická sídla plnila i správní funkci a mohlo zde docházet i k výkonu vrchnostenského práva. Během výzkumu v roce 2006 na hradě Kumburku byla v tzv. Panenské věži objevena garnitura pout s řetězem a kotvou k upevnění do zdiva (*Prostředník – Hartman 2007*, 86). Identicky řešená pouta se nachází mezi staršími nálezy z hradů Pecka a Veliše (obr. 227: 1–3). Garnitura pout tvořená řetězem a závěsným zámkem je známa i z Batňovic, tento exemplář je však v literatuře interpretován jako pomůcka pro ustájení zemědělských zvířat (*Beranová 1975*, 84, tab. 3:2; *Lochmann 1989*, 108), její výklad však nemusí být jednoznačný.

Doklady krácení volného času máme nejlépe zachyceny ve Vízburské kolekci. Přítomny zde jsou například kostěné astragaly, miniatury keramických nádob, drobná keramická plastika, či kostěné píšťalky (*Košťál 2013 a kol.*, 157–162). Nálezy miniaturních nádob bývají interpretovány jako hračky, nebo užitkové předměty na uchování vzácnějšího obsahu. Jedna nádobka (pohárek?) pochází z hradu Brady (obr. 233: 19). Kolekce těchto nádobek je součástí i třebovětického souboru (obr. 233: 20–22). Jedná se o tři hrnečky: bezuchý, s ouškem a hrneček s výlevkou. Posledně jmenovaná nádobka spíše sloužila jako hračka, neboť výlevka není funkční. Z hradu Brady pak pochází keramické chřestítko (obr. 233: 18). Jestliže nálezy zbraní a řemeslných nástrojů ukazují spíše na přítomnost mužů, tak v těchto nálezech bychom mohli spatřovat přítomnost dětí.¹⁴⁵ Podobně je možno spojit nálezy přeslenů, náprstků, jehel a hřebenů s pobytem urozených i neurozených žen (obr. 233: 11–12, 16). Za zvláštní předměty, které patrně byly drženy jako kuriozity, lze označit nálezy dvou zkamenělin z Kumburku (otisk přesličky). Na javornické tvrzi pak byl během výzkumu mezi keramickými nálezy objeven i polodrahokam – achát.

Každé ze sídel bylo už ze své podstaty zapojeno do regionálních a nadregionálních vztahů. Už z charakteru provozu a možností řemeslné produkce je zřejmé, že většina nalézáných artefaktů sem musela být dovezena převážně z místních výrobních center, ale máme i doklady nadregionálních vztahů. Dobře je tento jev patrný u užitkové keramiky. V rámci této práce byly zevrubněji hodnoceny soubory z Břečtejna a Javorníku. Pro většinu zde zastoupených keramických tříd je možné dohledat přímé analogie v nejbližší městské lokaci – Trutnovu. Obdobná situace panuje pro keramické soubory z Brady, Bradlece a Kumburku. I tyto kolekce se prakticky neliší od soudobých nálezů z města Jičína. Jako doklady transportu keramiky ze vzdálenějších oblastí může sloužit již zmíněná keramika loštické proveniencí (stolní i zásobní), která je doložena na řadě výše uvedených lokalit. O distribuci na větší vzdálenost svědčí nálezy kameniny z oblastí Saska a obojí Lužice. Skleněné nádoby

---

¹⁴⁵ K tématu archeologických dokladů her a otázky hmotného projevu dětí např. *Daiken 1965; Měchurová 1994; Hoffmann 1996; Effenberková 2000; Meier 2006; Barter 2005; Wileman 2005; Měchurová 2010*.

rovněž dokládají distribuci zboží na větší vzdálenost, neboť pro vrcholně středověké období prozatím nedisponujeme uspokojivými doklady sklářské výroby. Teprve v mladším období mohla část potřeby pokrýt produkce z výrobních center působících v Orlických horách (cf. Šplíchal – Šůla 2004). Většina kovových výrobků patrně rovněž pocházela z dílen místních kovářů. Nadregionální původ lze oprávněně očekávat u nákladnějších výrobků (meč, ochranná zbroj). Zajímavé zjištění přineslo i vyhodnocení souborů kamnářské keramiky ze čtyř navzájem nepřilíh vzdálených hradů na Jičínsku.¹⁴⁶ Řada motivů se vyskytovala na více lokalitách současně a dohledány byly i identické motivy na dalších vzdálenějších sídlech ve východních Čechách. Nevřešenou otázkou zůstává, zda identické kachle z různých lokalit byly vyrobeny v jedné dílně a na větší vzdálenosti posléze distribuovány, nebo zda docházelo pouze k transportu matric a místní výrobě (cf. Hložek – Loskotová 2016). V menším měřítku bylo možné sledovat podobné shody i na Trutnovsku, zde je však potřeba vyhodnotit dosud nezpracované kolekce z dalších nalezišť. Objevený kachel z hradu Pecky se vztahem k produkci kamnáře Hanse Bermana (motiv PC 46; obr. 196: 9) dokládá styky se soudobou kamnářskou produkcí na západ od našich hranic. Jako doklad oběhu mince slouží jejich nálezy přímo z prostoru lokalit. Většinou se jedná pouze o jednotliviny. Větší soubor mincí pochází z Vízmburku, kromě náhodně poztrácených mincí se podařilo zachytit i dva mincovní soubory, patrně úspory některých z hradních obyvatel (cf. Nemeškalová-Jirodúková 2007; 2008). Pro posuzování hospodářského provozu sídla je dobré zmínit i nález lotového závaží na třebovčickém sídle (*Drnovský 2012b*, 212).

Mezi základní překážky vzájemného porovnávání jednotlivých kolekcí (po lokalitách) či souborů kolekcí (tvrze × hrady × venkovské prostředí × město) patří zejména chronologická nesourodost a rozdílný charakter rozsahu a metodiky archeologických výzkumů. Existuje řada faktorů, která může výrazně ovlivnit skladbu hmotné kultury, ať už během samotného provozu, nebo během a po zániku daného sídla. Každé srovnání je tak nutné považovat pouze za obecné a zejména podmíněné současným stavem znalosti pramenné základny. Hledat rozdíly ve složení jednotlivých nálezových souborů z hradů a tvrzí je sice možné, ale pakliže bychom konkrétní kategorie zobecnili a porovnali více lokalit, tak dojdeme k výsledku, že se skladba vzájemně výrazně neliší (obr. 117). Nelze tedy říci, že hradní prostředí bylo vybaveno okázaleji, nebo že zde dominovala výrazně jedna ze složek nad jinými.¹⁴⁷ Rozdíly panují spíše v kvantitě, což ale souvisí s delší a obsáhlejší tradicí výzkumu hradních lokalit. Je tak pochopitelné, že z hradů pochází daleko rozsáhlejší soubory, a je tak výrazně větší možnost zachytit nálezy vybočující z běžného spektra nalezených artefaktů. Pakliže se zaměříme na sledovanou oblast, tak i na sídlech spojovaných s nižší šlechtou lze doložit výskyt cenného zboží. Například nejrozsáhlejší soubor renesančního

---

¹⁴⁶ Shrnutí v kapitole 4.2.4.8.

¹⁴⁷ Rozdíl v kvalitě zastoupení kovových předmětů na lokalitách nižší a vyšší šlechty nepotvrdil ani metalografický rozbor vybraných nálezů z různých sídel (*Hošek 2006*).

dutého skla pochází z tvrze v Třeboveticích (obr. 230), fragment poháru waldenburské kameniny byl nalezen na tvrzi v Přestavlkách u Kotic (okr. Hradec Králové).

Rekonstruovat každodennost na šlechtických sídlech je záležitostí multidisciplinárního studia, z nichž archeologie středověku a studium *drobné* hmotné kultury představuje pouze jeden z mnoha přístupů. Výsledky zpracování rozmanitých nálezových souborů pak vytváří jednotlivé dílky mozaiky našeho poznání daného tématu. Jako další postup v tomto studiu se pochopitelně nabízí srovnání s jinými regiony středoevropského prostoru. Jako důležité se jeví propojit dosažené výsledky s poznatky dalších, historiografických disciplín.

		Bathovice (zav. 13. st. - poč. 14. st.)	Bolkov (14. st.)	Božanov (1. pol. 14. st.)	Bradlec (poč. 14. st. - pol. 16. st.)	Bradlo (zav. 13. st. - 14. st.)	Břečejn (pol. 14. st. - pol. 16. st.)	Červená Hora (zav. 13. st. - 1427)	Javorník (poč. 14. st. - poč. 16. st.)	Kumburk (zav. 13. st. - poč. 17. st.)	Nebákov (zav. 13. st. - pol. 15. st.)	Pecka (zav. 13. st. →)	Rotembek (poč. 14. st. - pol. 16. st.)	Rýzmburk (zav. 13. st. - poč. 17. st.)	Semonice (zav. 13. st. - poč. 14. st.)	Trebovice (14. st. - poč. 17. st.)	Vizmburk (zav. 13. st. - 1447)
podoba sídla	vzhled stavby	hlavní obytná věž	hlavní obytná věž, hospodářské budovy	dřevěná obytná věž, hospodářské zázemí	převaha kam. konstrukcí, více stav. etap	hlavní obytná věž, hospodářské budovy	převaha kam. konstrukcí, více stav. etap	převaha kam. konstrukcí, více stav. etap	hlavní obytná věž	převaha kam. konstrukcí, více stav. etap	hlavní obytná věž, hospodářské budovy	převaha kam. konstrukcí, více stav. etap	převaha kam. konstrukcí, více stav. etap	převaha kam. konstrukcí, více stav. etap	hlavní obytná věž	hlavní palácová stavba s přístavky	převaha kam. konstrukcí, více stav. etap
	stavební kování	hřebíky, skoby, závěsy dveří, řetezy	hřebíky	hřebíky	hřebíky	hřebíky	hřebíky, petlice	hřebíky, závěsy dveří, petlice	hřebíky	hřebíky, závěsy dveří, petlice	hřebíky, závěsy dveří, petlice	hřebíky, závěsy dveří, petlice	hřebíky, závěsy dveří, petlice	hřebíky, závěsy dveří, petlice	hřebíky, závěsy dveří, petlice, řetezy, skoby	hřebíky, závěsy, petlice, skoby	hřebíky, závěsy dveří, petlice, řetezy, skoby
	součásti stavby	mazanice	mazanice, kování	mazanice	mazanice, ploché sklo	mazanice	mazanice, ploché sklo	kování	mazanice, ploché sklo	mazanice, ploché sklo	mazanice	ploché sklo	mazanice	mazanice		mazanice, ploché sklo, piloty	mazanice, ploché sklo, kov. mobilář
	uzamykací mechanismy	klíče	klíče	zámky, klíče		klíče	klíče	klíče, zámky		klíče, zámky	klíče, zámky	klíče, zámky		klíče, zámky	klíče, zámky	klíče, zámky	klíče, zámky
	vytápění, osvětlení		kahan			kahany	kahany		kahany	kahany		kahany, loučnik, svícny		kahany	kahany	kahany	kahany
					kachlová kamna	kachlová kamna	kachlová kamna		kachlová kamna	kachlová kamna	kachlová kamna	kachlová kamna	kachlová kamna	kachlová kamna		kachlová kamna	kachlová kamna
provoz sídla	sklizeň	srp	srpy			srpy, kosa	srpy							srpy	srpy		srpy, cep
	kultivace a úprava zeminy	pluh, hřeby z bran		motyka			motyka, lopata				hřeb z bran		motyka		pluhy, otky, hřeby z bran, motyka, rýč	rýč	
	přítomnost užitkových zvířat	hřeblo, podkovy, vidle, pouta	hřeblo, podkovy, vidle	hřeblo, podkovy	podkovy		podkovy, vidle, zvonec				podkovy	podkovy	podkovy	podkovy	hřeblo, podkovy, vidle, pouta, nůžky	podkova, udidlo	hřeblo, podkovy, vidle
	těžba a zpracování dříví	sekera	sekera, nebozezy	sekera, dláto, nebozezy			sekery, dláta, klíny, nebozezy				sekera	sekera	sekery, nebozezy, klín	sekery, nebozezy, klín	sekery, nebozezy, pořiz, dláto	sekera	sekery, nebozezy, pořiz, dláto
	řemeslnické nástroje		kladiva, průbojník	kladiva	klíny	klíny	kladiva, klíny			klín, špičák					kladiva	hák	kladivo, průbojník, pilník, klín, zed. lžíce, špičák
			přesleny						přesleny		přesleny			tkalcovský stav	přesleny	přesleny	
doprava lidí, zboží	výstroj jezdců	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy	ostruhy
	výstroj koně	podkovy, třmeny	podkovy, udidla, třmeny	podkovy, udidla, třmeny	podkovy	podkovy, udidla, třmeny	podkovy, udidla, třmeny	podkovy, udidla, třmeny	podkovy, udidlo	podkovy, udidlo	podkovy, udidla, třmeny	podkovy, udidla, třmeny	podkovy, udidlo	podkovy, udidla, třmeny	podkovy, udidla, třmeny	udidla	podkovy, udidla, třmeny
	vůz					zákolník				kování vah, zděř		zákolník	zákolník			zákolník, kov. oje, obruč	
zbraně a zbroj	střelné zbraně	hroty šípů	hroty šípů	hroty šípů	hroty šípů	hroty šípů	hroty šípů, projektily, kuše, pal. zbraň			hroty šípů	hroty šípů, kuše	hroty šípů	hroty šípů, kuše	hroty šípů	hroty šípů	hroty šípů, projektily, kuše, pal. zbraň	
	chlazené zbraně		dýky, tesák, kopí	palcát	šídlo, tesák	kopí	meč, dýka, tesáky, sudlice, nášl. ježek	kopí			dýka	tesáky, nášl. ježek, pochva		meč, kopí, šídlo	halapartna	dýka, tesáky, boj. cep,	
	zbroj			kroužková zbroj	kroužková zbroj		brigantina			kroužková zbroj			brigantina, kroužková zbroj	kroužková zbroj	plátová zbroj		
oděv, osobní výbava	přezky	přezky, nože	přezky, nože	přezky, knoflík	přezky, nože	přezky, nůž	přezky, nůž, nůžky, spona	nože, přezky, prsten	přezky, nože, kusy látky, rolničky	přezky, nože	přezky, nože, křesadlo	přezky, nože, rolnička	přezky, nože	přezky, nože, nůžky, usňové části oděvu, rolnička, náprstek	přezky, nože, nůžky, usňové části oděvu, rolnička, náprstek	přezky, nože, nůžky, usňové části oděvu, rolnička, náprstek, toal. souprava, hřeben, prsten	
příprava jídla a stolování	kuchyňský provoz	ker. nádoby, rožeň	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, nože	ker. nádoby, kotle, nože, naběračky, sekáče	ker. nádoby, nože, naběračky, vidlice	ker. nádoby, kotle, nože, naběračky
	konzumace potravy		ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby, lžice	ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby, lžice	ker. nádoby, lžice	
	konzumace nápojů		ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	ker. nádoby, skl. nádoby	
	zbytky potravy		kosti	kosti	kosti	kosti	kosti, rybí šupiny, skořápky	kosti	kosti	kosti	kosti	kosti	kosti	kosti	kosti	kosti	
víra	náboženské výjevy na kachlích				náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy	náboženské výjevy, hromový klín	náboženské výjevy	
ceremonie, přítomnost elit, volný čas	reprezentace, předměty se statutárním významem	ostruhy	ostruhy, skl. nádoby	ostruhy, schránka na mince	ostruhy, skl. nádoby, váleček pečetiho vosku	ostruhy	skl. nádoby, kamenina	ostruhy, meč	ostruhy, skl. nádoby, kamenina	ostruhy, skl. nádoby, kamenina, pouta	ostruhy, skl. nádoby, kamenina	ostruhy, skl. nádoby, kamenina	ostruhy	skl. nádoby, kamenina	ostruhy, meč	skl. nádoby, kamenina, udidlo	ostruhy, skl. nádoby, kamenina
	šlechtický portrét na kachlích									šlechtický portrét		šlechtický portrét			šlechtický portrét		
	politický odkaz na kachlích				heraldické výjevy				heraldické výjevy	heraldické výjevy	heraldické výjevy	heraldické výjevy	heraldické výjevy	heraldické výjevy	heraldické výjevy	heraldické výjevy	
	volný čas														lov: jelení parohy, medvědí lebka, svatební číše, min. nádoby	pištalky, drobná plastika, astragály	
směna a nadregionální vztahy	mince			schránka na mince		mince	mince	mince							mince	lotová závaží	mince
	importy zboží		skl. nádoby		skl. nádoby		skl. nádoby, kamenina		skl. nádoby, kamenina	skl. nádoby, kamenina	skl. nádoby, kamenina	skl. nádoby, kamenina	skl. nádoby, kamenina	meč	skl. nádoby, kamenina	skl. nádoby, kamenina	

obr. 117: Vybrané soubory z konkrétních šlechtických sídel rozdělené podle kategorií odvozených dle jejich možných funkčních pozic v živé kultuře. Rozšířená verze, doplněná o vybrané příklady nálezů.

6 Závěr

Téma disertační práce se věnuje hmotné kultuře šlechtických sídel v severovýchodních Čechách ve středověku a raném novověku a její výpovědní hodnotě pro poznání každodenního života jejich obyvatel. Aby mohlo být rozhodnuto, které nálezové kolekce budou podrobně zpracovány, musel být nejprve vytvořen soupis všech archeologických akcí, které v minulosti na šlechtických sídlech proběhly a zároveň navštíveny muzejní sbírky na sledovaném území.

Poznávání mladšího středověku a raného novověku pohledem archeologie má v severovýchodních Čechách dlouhou tradici hlásící se až ke konci 19. století. Později v době, kdy se archeologie mladšího středověku rodila jako plnohodnotný vědní obor, zde působila řada osobností, jež se zasloužila o jeho vznik a další směřování. Společně se vznikem archeologického oddělení při hradeckém muzeu v roce 1959 se naplno rozeběhla dokumentace ohrožených lokalit. Tato činnost spojená se ziskem stále se rozrůstajících nálezových souborů trvá nepřetržitě dodnes a v posledních desetiletích se výrazně zintenzivňuje. Na rozdíl od jiných regionů Čech a Moravy zde však prozatím nebyla řešena shrnující témata. Výsledky jednotlivých záchranných akcí, zjišťovacích sondáží, a dokonce i badatelských výzkumů byly nezřídka nedostatečně zpracovány, čímž pak nemohly být ani souhrnně vyhodnoceny. Opomíjeny byly i otázky spojené s vývojem či metodou zpracování různých složek hmotné kultury.

Po představení základních lokalit, které jsou v práci často zmiňovány, se první část věnuje kuchyňské a stolní keramice. Nejprve je shrnut vývoj studia tohoto důležitého pramene na našem území s přihlédnutím k severovýchodním Čechám. V rámci práce byly vyhodnoceny dva objemné soubory keramiky, které pochází z hradu Břečtejna a tvrze v Javorníku. Obě sídla jsou od sebe vzdálena ne více jak 4 km, což vzhledem k částečné časové současnosti jejich provozu umožnilo komparaci obou kolekcí. Pro potřeby zpracování byla zformována databáze a typář keramiky. Tento systém byl vytvořen se záměrem, že by se mohl stát základem pro zpracování dalších keramických souborů tohoto regionu. Vyhodnocení keramických souborů z Břečtejna a Javorníku přineslo řadu nových poznatků. Mezi nejpodstatnější patří posun v datování části nálezů již do období před polovinu 14. století. Zejména u Břečtejna je tato změna podstatná, protože doposud bylo jeho založení kladeno nejdříve do období 40. a 50. let 15. století. Na obou sídlech se nakonec podařilo vysledovat téměř shodné zastoupení hlavních keramických tříd, které mají své analogie na okolních panských sídlech i městech tohoto regionu. Na počátku existence obou sídel v průběhu 1. poloviny 14. století je patrná koexistence dvou hlavních keramických skupin: spíše tmavší, hrubší hrnciny a do světlých odstínů oxidačně vypalovaného zboží. Prvně jmenovaná skupina, zčásti patrně vychází z tradic předchozí místní produkce a její kořeny můžeme na lokalitách (nejen) Trutnovska sledovat do průběhu 2. poloviny 13. století.

Na obou sídlech se však vyskytuje její mladší fáze, kdy již nejsou přítomny hřebenové vpichy, naopak přetrvává zejména rytá šroubovice a rytá vlnice. Okraje hrnců této třídy bývají zesílené, zevnitř prožlabené a vně konvexní nebo v podobě různých typů vytažených, uvnitř prožlabených a rozličně zakončených okrajů. Pro druhou jmenovanou skupinu světlé keramiky jsou naopak příznačné zejména okraje v podobě plně vyvinutých vně prožlabených okruží či vytažené okraje s vnitřním prožlabením, tzv. nepravá okruží. Výzdobu tvoří vývalková šroubovice či červené malování. Přijetí výroby tohoto zboží, náležejícího do širšího středoevropského kontextu, můžeme ve zdejších, teprve nedávno urbanizovaném prostředí, očekávat k závěru 13. století. Zatímco hrnčina starší výrobní tradice vymizela již během 14. století, červeně malovaná keramika přetrvávala déle. V průběhu počátku 15. století však jistě došlo ke změně, kdy se produkce zaměřila na výrobu vytáčené, oxidačně pálené hrnčiny oranžových odstínů. I tato keramika mohla být krášlena červeným malováním nebo jednoduchými rýhami na podhrdlí, většina povrchu nádob však již zůstávala bez výzdoby. Charakteristické je ukončení nádob ve formě přehnutých a zavínutých okrajů, vyhnutých, zesílených a oble ukončených okrajů. Většinu nálezů z obou sídel lze označit za kuchyňskou keramiku, je však nutné si uvědomit, že v sociálním prostředí menších šlechtických sídel se mohlo funkční určení nádob často překrývat. Pro starší období je charakteristický zejména výskyt bezuchého hrnce, poklic, s občasným zastoupením džbánu. V mladších etapách přibývají nové druhy výrobků (trojnohé pánve, talíře, poháry), což je ve shodě s obecně sledovanými trendy vývoje hrnčířské produkce.

Další část práce se věnuje kamnářské keramice. Po úvodních částech, kde jsou shrnuty základy této problematiky a přehled dosavadního bádání v oblasti severovýchodních Čech. Jsou vyhodnoceny nálezové kolekce z Břečtejna, Brady, Bradlece, Javorníku, Kumburku a Pecky. Metoda zpracování se neomezila pouze na ikonografický popis reliéfních kachlů, ale pozornost byla věnována i materiálovému složení keramické hmoty a vzájemnému porovnávání blízkých lokalit.

Kachle z hradu Kumburku tvoří jednu z nejrozsáhlejších kolekcí ve východních Čechách. Soubor, jenž prošel selekcí, je nutno považovat za náhled do vybavení jednoho z nejrozsáhlejších šlechtických sídel regionu. Bohužel stav dochování hradu nedovoluje blíže rekonstruovat jednotlivé obytné jednotky sídla, a tedy i přibližný počet těles kamen. Patrně zde však bylo v provozu několik otopných zařízení současně. Objevené kachle pokrývají období dvou století, což se odráží v jejich tvarové, námětové a umělecké rozmanitosti. Situace na hradě Pecka je v mnohém Kumburku podobná, převažují zde však více nálezy z renesanční etapy sídla, kdy dochází k jeho výrazné přestavbě, zatímco Kumburk v této době postupně ustupuje do pozadí zájmu. Hrady Brada i Bradlec byly svým rozsahem menší sídla s nižšími nároky svých majitelů na počet nepřímých vytápěných místností. Nálezy z Brady, jež zaniká již před počátkem 16. století, jsou vhodným srovnávacím materiálem pro okolní lokality. Na výše uvedených sídlech bylo rozpoznáno 15 základních keramických skupin,

přesto většinu souborů tvoří pouze tři skupiny oxidačně pálené keramiky oranžových barev, které se odlišují zejména podílem ostřiva a hrubosti povrchu. Pro sídla na Jičínsku se podařilo zjistit propojení ve výskytu shodných motivů na jednotlivých sídlech, které skýtá možnosti dalšího studia.

Soubory z tvrze v Javorníku a hradu Břečtejna umožnily rozvinout uplatněnou metodu zpracování. Obě sídla menších rozměrů navíc dovolují předpokládat provoz pouze jednoho tělesa kachlových kamen, což výrazně napomáhá s interpretací nálezů. Jak v Javorníku, tak v Břečtejně byly zlomky kachlů objeveny až v sekundární poloze. Na tvrzi v Javorníku lze pozorovat blízkost reliéfů s nedalekým Vízmburkem. Dále zde byly záměrně v rámci jednoho tělesa kamen uplatněny kachle vyrobené z různých keramických skupin, což se projevilo v jejich vzájemném barevném kontrastu. Na Břečtejně je na základě absence nálezů mladších kamen předpokládáno jejich přenesení během chátrání objektu na jiné místo.

Poslední materiálová část práce se věnuje vyhodnocení dvou kolekcí kovových nálezů z hradů Červené Hory a Rotemberku. Jejich zpracování přineslo nové znalosti, které mají význam jak pro bližší poznání dotyčných lokalit, tak z hlediska přispění k obecným znalostem o skladbě hmotné kultury na šlechtických sídlech. U obou souborů byly zaznamenávány nálezové okolnosti a víme, že pochází z prostoru předhradí. V červenohorské kolekci z celkových 215 nálezů připadá 48 % na militaria, což odráží skutečnost, že byl hrad v rozmezí šesti let dvakrát obléhán. Násilný a náhlý zánik v červnu roku 1427 se projevuje i ve skladbě a podobě ostatních artefaktů, neboť je zřejmé, že nemuselo dojít k úplnému odnesení všech předmětů původního hradního inventáře. I proto je součástí souboru i několik kompletně dochovaných a nepoškozených předmětů. Na Rotemberku jsou militaria rovněž přítomna, ale ne již takovým podílem (21 %). Vzhledem k povaze metodiky sběru je nutno otázku vojenského střetu na Rotemberku prozatím nechat nezodpovězenou.

Výrazně jsou na obou lokalitách přítomny i nálezy související s výbavou koně a jezdce. Vyšší počet artefaktů na Rotemberku patrně odráží delší provoz sídla, neboť se můžeme oprávněně domnívat, že většina zlomků podkov byla na obou lokalitách ztracena, a nikoli záměrně shromažďována. I v rámci ostruh lze v každém souboru vyčlenit vývojově starší a mladší výrobky a jedná se tak o kolekce z různých fází trvání obou hradů. Na Červené Hoře jsou významně zastoupeny předměty spojené s hospodářským provozem lokality, tedy nálezy, které bychom na předhradí mohli oprávněně očekávat. Součástí této kategorie jsou zejména nástroje určené ke zpracování a opracování dřeva či doklady přítomnosti hospodářských zvířat. Na Rotemberku oproti tomu řemeslné a zemědělské nástroje tvoří pouhá 4 % nálezového souboru. Ze stavebního kování jsou přítomny zejména nálezy hřebíků. Na Rotemberku se součásti staveb opět dochovaly pouze v nepatrném množství. Na druhé lokalitě v kolekci najdeme i sérii takřka stejných závěsných zámků, což svědčí o náhlém zániku hradu. S každodenním provozem obou sídel souvisí i nálezy přezek, nožů, nůžek či mincí. Celkově lze uvést, že kolekce z obou sídel svým složením zapadají do kontextu jiných

podobných hradních souborů. Zejména nálezy z Červené Hory jsou významné díky přesnému datování *ante quem*, které můžeme předpokládat pro většinu zde nalezených předmětů. Z výrazných artefaktů lze vyzdvihnout nálezy militarií (například hroty šípů, projektily, zlomky palných zbraní, tesáky, meč, dýka) či nářadí spojených s provozem sídla (například klíny, dláto, sekery, nebozezy, motyky, vidle, kladiva).

Poslední část práce shrnuje poznatky plynoucí z nově vyhodnocených nálezových kolekcí a doplňuje je o již publikované soubory ze sledovaného území. Alternativně jsou naše znalosti o hmotné vybavenosti šlechtických sídel ve vrcholném středověku popisovány podle kategorií odvozených z naší představy o středověké živé kultuře. Jako důležité se jeví propojit dosažené výsledky s bádáním dalších historických oborů.

7 Použité zdroje

7.1 Edice pramenů

CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2. Ed. J. Šebánek – S. Dušková. Praha 1981.

AČ: Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské Díl 3. Ed. F. Palacký. Praha 1844.

Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské. Díl 11. edd. František Dvorský, Antonín Rezek, August Sedláček, František Kameníček, František Tischer, Jaromír Čelakovský. Praha 1892.

Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské. Díl 15. edd. Antonín Rezek, František Mareš, Josef Kalousek, Josef Emler, V. J. Nováček. Praha 1896.

Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské. Díl 36. ed. Gustav Friedrich, Praha 1941.

LC: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim I/1 1354–1362, ed. Franciscus Antonius Tingl. Pragae 1867.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim I/2 1363–1369, ed. Jos. Emler. Pragae 1874.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim II 1369–1373, ed. Franciscus Antonius Tingl. Pragae 1868.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim III–IV 1373–1390, ed. Jos. Emler. Pragae 1879

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim V. 1–3 1390, 1391–92, 1393–99, ed. Franciscus Antonius Tingl. Pragae 1865–1866.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim VI 1399–1410, ed. Jos. Emler. Pragae 1883.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim VII 1410–1419, ed. Jos. Emler. Pragae 1886.

MVB: Monumenta Vaticana res Gestas Bohemicas illustrantia (1352–1362) II. Ed. J. F. Novák. Praha 1907.

RT: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae. Pozůstatky desk zemských království českého I, Ed. J. Emler. Praha 1870.

Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae. Pozůstatky desk zemských království českého II, Ed. J. Emler. Praha 1872.

RBM II: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II 1253–1310. Ed. J. Emler. Praha 1882.

7.2 Literatura

- Anderle, J. 2005:* Hrad Kašperk. Průzkumy památek XII/1, 37–72.
- Anderle, J. 2008:* Uspořádání bytů v některých velkých hradech doby Karla IV. Svorník 6, 13–32.
- Balatková, J. 1983:* K dějinám Řádu německých rytířů v Miletíně. Krkonoše – Podkrkonoší 7, 205–214.
- Balbín, B. 1986:* Krásy a bohatství české země. Praha.
- Barter, J. E. 2005:* The Archaeology of Childhood: Children, Gender, and Material Culture.
- Bartoš, M. 1993:* Vrchlabská zámecká kamna. Krkonoše 26, 22–23.
- Baxa, P. 1982:* K vývoju podkúvania na Slovensku v 16–17. století. Archaeologica historica 7, 495–498.
- Belcredi, L. 1988:* Užití kovu ve středověké osadě. Výsledky dosavadního archeologického výzkumu zaniklé středověké osady Bystřec. Archaeologia historica 13, 459–485.
- Belcredi, L. 1989:* Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů. Archaeologica historica 14, 437–472.
- Belcredi, L. 2006:* Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Dražanské vrchovině. Brno.
- Beranová, M. 1957:* Slovanské žňové nástroje. Památky archeologické 48, 99–117.
- Beranová, M. 1971:* Středověká kosa z Bradla. Archeologické rozhledy 23, 63–68.
- Beranová, M. 1975:* Zemědělská výroba v 11/14. století na území Československa. Praha.
- Beranová, M. 1980:* Zemědělství starých Slovanů. Praha.
- Beranová, M. 2005:* Jídlo a pití v pravěku a ve středověku. Praha.
- Bintliff, J. L. 1991:* The contribution of an Annaliste/structural history approach to archaeology. In (J. L. Bintliff) The Annales School and archaeology, 1–33. London.
- Bláha, R. 2000:* Keramika 10. – 13. století v severovýchodních Čechách a její vztahy k okolním oblastem. Diplomová práce. ÚAM FF MU v Brně.
- Bláha, R. 2006:* Archeologický výzkum v areálu bývalého pivovaru v Hradci Králové: předběžná zpráva. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 32, 67–80.
- Bláha, R. 2007:* Archeologický výzkum na Malém náměstí v Hradci Králové. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 33, 183–198.
- Bláha, R. 2009:* Archeologický výzkum v Hořické ulici v roce 2007. Zpravodaj muzea v Hradci Králové. Hradec Králové 34, 160–172.
- Bláha, R. 2012:* Archeologické výzkumy v Hradci Králové v letech 2007 až 2012. Archeologie východních Čech 4, 184–201.
- Bláha, R. – Frolík, J. – Sigl, J. 2003:* Nálezy loštické keramiky ve východních Čechách. Archaeologia historica 28, 525–537.
- Bláha, R. – Sigl, J. 2010:* Středověká a raně novověká polévaná keramika ve sbírkách královéhradeckého muzea. Archaeologia historica 35, 233–251.

- Blažková, G. 2011: Hmotná kultura z Pražského hradu raného novověku ve světle archeologických nálezů. Dizertační práce. UPRAV FF UK. Praha.*
- Blažková, G. 2013: Současný stav poznání vývoje raně novověké kuchyňské a stolní keramiky. Památky archeologické 104, 183–230.*
- Blažková, G. a kol. 2016: Nálezy hmotné kultury z renesančních odpadních jímek z Pražského hradu. Díl II. Studie. Castrum pragense 13. Praha*
- Bock, J. 2005: Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620. Sborník archivních prací 55, 315–378.*
- Boeheim, W. 1890: Handbuch der Waffenkunde. Leipzig.*
- Boháčová, I. 1993: Několik poznámek ke studiu (raně) středověké keramiky. Příspěvek do diskuze, Archeologické rozhledy 45, 508–518.*
- Bradbury, J. 2007: The medieval siege. Woodbridge.*
- Brestovanský, P. 1998: Kachle Libereckého kraje. Archeologie Libereckého kraje 1, 97–145.*
- Brych, V. 1998: Hmotná kultura středověké tvrze v Čechách. In: L. Svoboda a kol. ed., Encyklopedie českých tvrzí I (A–J), Praha, XLVII–LXXXIII.*
- Brych, V. 2004: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha.*
- Brych, V. 2009: Semonická tvrz – ad fontes: nejstarší doklad horizontálního tkalcovského stavu z Čech. Archeologické Rozhledy 61/4, 673–683.*
- Brych, V. – Rendek, J. 2007: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.*
- Brych, V. – Stehlíková, D. – Žegklitz, J. 1990: Pražské kachle doby gotické a renesanční. Katalog výstavy. Praha.*
- Břeň, D. – Kašpar, V. – Vařeka, P. 1995: K problematice počítačového zpracování středověké keramiky (Databáze KLASIFIK). Archeologické fórum 4, 36–41.*
- Březinová, H. 2007: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických pramenů. In: J. Klápště – Z. Měřínský eds., Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 2. Praha – Brno.*
- Březinová, H. – Přichystalová, R. 2014: Úvahy o textilní výrobě na Pohansku na základě analýzy nálezů textilních fragmentů a předmětů souvisejících se spřádáním a tkaním. Památky Archeologické 105, 155–214.*
- Burgert, P. 2006: Nálezy z tvrze v Bříšťanech, okr. Jičín. Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 32, 183–202.*
- Burgert, P. 2016: Osmdesát let Víta Vokolka. Archeologické rozhledy 68/2, 262–263.*
- Burian, V. 1964: Nálezy ze středověkého objektu v Dolanech (výzkum 1962). Olomouc.*
- Burian, V. 1979: Rozbor nálezů hřebů z hradu Tepence u Jívového a kartouzky v Dolanech (1340–1425). Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 202, 21–31.*
- Campbell, M. 2009: Medieval Jewellery in Europe 1100–1500. London.*
- Cejpová, M. 1987: Nástin vývoje české hradní kuchyně. Archaeologia historica 12, 367–374.*
- Cejpová, M. 2005: Pozůstatky teplovzdušného vytápěcího systému na hradě Brandýs, okr. Ústí nad Orlicí. Archaeologia historica 30, 191–198.*

- Cejpová, M. 2006: Zjišťovací výzkum hradu Hlavačova u Chocně. Castellologica bohemia 10, 131–146.*
- Cejpová, M. – Sigl, J. – Wolf, V. 1993: Archeologický výzkum hrádku Břečtejn u Vlčic (okr. Trutnov). Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 93–99.*
- Čapek, L. 2010: Depoziční a postdepoziční procesy středověké keramiky na parcelách Českých Budějovic. Případová studie z domu čp. 16. Plzeň.*
- Čapek, L. 2015: Okruhy studia (středověké) keramiky aneb Keramika jako archeologický pramen. Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni 7/2, 13–38.*
- Čapek, L. 2016: Prostorová distribuce středověkých až raně novověkých keramických skupin z městské radnice v Českých Budějovicích pomocí analytických nástrojů v geografických informačních systémech. In: Z. Měřinský – J. Klápště eds., Workshopy ke středověké a novověké keramice: Panská Lhota 2015, 6–17. Brno.*
- Čapek, L. – Čekalová, M. – Říha, J. 2013: Středověká keramika z Českých Budějovic a možnosti jejího archeometrického studia. Archaeologia historica 38, 525–542.*
- Čechura, M. 2014: Hmotná kultura husitského věku. In: P. Cermanová – R. Novotný – P. Soukup eds., Husitské století, Praha, 519–545.*
- Daiken, L. 1965: Children's Toys throughout the Ages. London.*
- Dąmbrowska, M. 1987: Kafle i piece kafłowe w Polsce do końca XVIII. wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków –Łódź.*
- Dejmal, M. – Plaček, M. eds. 2015: Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě. Brno.*
- Demin, A. 1891: Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklung von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Gera.*
- Dohnal, M. – Vařeka, P. 2002: Novověké artefakty z bývalého kapucínského kláštera v areálu někdejších kasáren Jiřího z Poděbrad na Náměstí republiky v Praze 1. Zjišťovací výzkum v letech 1998–1999. Archaeologia Pragensia 16, 251–294.*
- Doležalová, K. 2012: Vyhodnocení archeologických nálezů z areálu obléhacího stanoviště v trati Ohrada u hradu Lichnice. Diplomová práce. ÚAM FF MU. Brno.*
- Domečka, L. 1913: Archeologický výzkum L. J. Piče v Hradeckém kraji. Hradecký kraj 8, 1–5.*
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M. 2002: Románské domy v Praze. Praha – Litomyšl.*
- Drda, M. – Krajíc, R. 1983: K metodice třídění středověké keramiky na Táborsku. Archaeologia historica 8, 175–187.*
- Drda, M. 1978: Soubor nálezů ze Sezimova Ústí. Husitský Tábor I, 7–44.*
- Dreslerová, G. 2013: Osteologický rozbor aneb Co zbylo pod hodovním stolem. In: J. Košťál ed., Vízmburk. Příběh ztraceného hradu, Havlovice, 116–119.*
- Drnovský, P. 2005: Zaniklá vesnice Habřinka. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 31, 237–252.*
- Drnovský, P. 2012a: Příspěvek k poznání stavební podoby zaniklé tvrze v Třeboveticích. Dějiny staveb: sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2011, 75–80.*
- Drnovský, P. 2012b: „Tvrz“ v Třeboveticích. Hmotná kultura středověkého a raně novověkého sídla ve východních Čechách. Studia Mediaevalia Pragensia 11, 177–227.*
- Drnovský, P. 2015a: Pozoruhodný soubor kachlů z hradu Kumburku, okr. Semily. Archeologie ve středních Čechách 19, 379–410.*

- Drnovský, P. 2015b*: Soubor kachlů z hradu Pecka, okr. Jičín. *Archeologie ve středních Čechách* 19, 809–822.
- Drnovský, P. 2015c*: Nálezy pocházející z tvrze v Obědovicích uložené v hradeckém muzeu. *Archeologie východních Čech* 6, 362–375.
- Drnovský, P. 2015d*: Soubor kovových nálezů z hradu Rýzmburku (okr. Náchod) ze sbírek hradeckého muzea. *Archeologie východních Čech* 6 (2013), 376–385.
- Drnovský, P. 2017* (v tisku): Nález kameninového poháru tzv. Falkeho skupiny na hradě Kumburku, okr. Semily. *Archeologie ve středních Čechách* 21.
- Drnovský, P. – Guricová, L. 2016*: Podkovy z tzv. staré sbírky Muzea východních Čech v Hradci Králové. *Poznámky k typologii středověkých a novověkých nálezů. Živá archeologie* 18, 53–61.
- Drobný, T. 1995*: Vývoj středověkých ostruh od 11. do počátku 16. století. Diplomová práce ÚAM FF MU Brno.
- Dufek, E. 1927*: Vykopávky tvrze v Třeboveticích u Hořic. In: 40 let archeologického a musejního spolku v Hořicích v Podkrkonoší.
- Dülmen van, R. 2002*: Historická antropologie. Praha.
- Durdík, J. 1954*: Husitské vojenství. Praha.
- Durdík, T. 1972*: K problematice středověkých šipek v Československu. *Zpravodaj Klubu vojenské historie* II, 4–6; III, 5–9.
- Durdík, T. 1976*: Nálezy z hradu Týřova I. *Zprávy Československé společnosti archeologické* 18. Praha.
- Durdík, T. 1977*: Středověké keramické zvonky z českých hradů. *Archeologické rozhledy* 29, 94–95.
- Durdík, T. 1980*: K počátku výskytu hradů s plášťovou zdí v Čechách, *Archaeologia historica* 5, 259–265.
- Durdík, T. 1982*: Nálezy z hradu Týřova II. Katalog starších sbírek. *Zprávy Československé společnosti archeologické* 24.
- Durdík, T. 1984*: Vlčice, hrad Břečtejn, okr. Trutnov. *Výzkumy v Čechách 1980–81*, 133, pol. 422. Praha.
- Durdík, T. 1989*: Železné předměty z hradu Rábí. *Castellologica bohemia* 1, 279–294.
- Durdík, T. 2000*: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 2002*: Ministerialenhaus der Burg Křivoklát: Pompejanische Sonde in den Alltag einer böhmischen Burg. *Chateau Gaillard* 20, 7–86.
- Durdík, T. 2003*: Kachlová kamna z manského domu na Křivoklátě. *Svorník* 1.
- Durdík, T. 2010*: Několik poznámek k české hradní každodennosti. *Archaeologia historica* 35, 45–61.
- Durdík, T. – Frolík, J. 1993*: Hrad Vildštejn na Chrudimsku. *Castellologica bohemia* 3, 47–72.
- Durdík, T. – Hazlbauer, Z. 1993*: Gotické a renesanční kachle z východního křídla předzámčí v Kostelci nad Černými lesy. *Castellologica bohemia* 3, 255–278.
- Durdík, T. – Sušický, V. 2010*: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. *Východní Čechy*. Praha.

- Durdík, T. – Valentová, J. 1996:* Kolečková ostruha z hradu Šemberka. *Castellologica bohemica* 5, 229–230.
- Duška, J. 1900:* Památky po našich pohanských předcích v Kraji Královéhradeckém. Jaroměř.
- Dvořáková, M. 2014:* Keramický inventář z východního a jižního křídla Vízmburku. Bakalářská práce. UPRAV FF UK. Praha.
- Dymek, K. 1995:* Średinowieczne i renesansowe kafle ślaskie. Wrocław.
- Effenberková, P. 2000:* Středověké dítě a jeho svět v zrcadle archeologických pramenů. Diplomová práce. UPRAV FF UK. Praha.
- Egan, G. – Pritchard, F. 2002:* Dress accessories c. 1150 – c. 1450. Medieval finds from excavations in London 3. London.
- Ernée, M. 2008:* Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 5.
- Ernée, M. – Hazlbauer, Z. 1996:* Nález nádobkového kachle ze 13. století v Českém Krumlově. *Archeologické rozhledy* 48, 143–145.
- Ernée, M. – Vitanovský, M. 2003:* Řezaná negativní forma – první krok při výrobě čelní vyhřívací stěny kamnového kachle. *Archeologické rozhledy* 55, 548–560.
- Fajt, J. et kol. 1996:* Gotika v západních Čechách (1230–1530). Svazek 2. Katalog výstavy NG v Praze. Praha.
- Figel', D. – Hložek, M. – Hošek, J. – Schenk, Z. – Žákovský, P. 2010:* Interdisciplinární analýza roztržené železné hákovnice z hradu Helfštýna. *Castellologica bohemica* 12, 477–488.
- Fingerlin, I. 1971:* Gürteln des hohen und späten Mittelalters. München – Berlin.
- Fišera, Z. 1988:* Povrchový průzkum hradu Brady. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 15, 126–130.
- Franc, R. 1969:* Der Kachelofen. Gratz.
- Fröhlich, J. 1970:* Hromové klíny. Výběr z prací Historického kroužku při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 7, 27–29.
- Fröhlich, J. 1992:* Hromové klíny v jižních Čechách. Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 29, 237–245.
- Frolík, J. 2002:* Nálezy z obléhání hradu Lichnice v letech 1428–1429. *Castellologica bohemica* 8, 399–408.
- Frolík, J. 2003:* Kachle Chrudimska. Sbírkový Regionálního muzea v Chrudimi 5/II.
- Frolík, J. – Musil, J. 2015:* Katalog archeologických nálezů z hradu Košumberka. 1. díl: kovové předměty. Chrudim.
- Frolík, J. – Musil, J. 2010:* Záchraný archeologický výzkum v Hradební ulici v roce 2006. Chrudimský vlastivědný sborník 14, 3–28.
- Frolík, J. – Musil, J. 2013:* Několik poznámek k obléhání hradu Lichnice v letech 1428–1429. Chrudimský vlastivědný sborník 17, 125–214.
- Frolík, J. – Sigl, J. 1999:* Mladohradištní valové opevnění v Chrudimi. *Archeologie ve středních Čechách* 3, 443–464.
- Fryda, F. 1983:* Nálezy středověkého dřeva z Plzně. *Archaeologia historica* 8, 287–297.

- Frýda, F. 1988:* Plzeňská městská zbrojnice I. Plzeň.
- Gabriel, F. 1990:* Břečtejn. Hrad. Stavebně historický průzkum. Rukopis uložen v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.
- Gabriel, F. 1991:* Keramický soubor z hradu Frýdštejna. *Archaeologia historica* 16 279–292.
- Gabriel, F. 2002:* Hrad Frýdštejn. *Castellologica bohemica* 8, 173–192.
- Gabriel, F. – Peřina, I. 2009:* Problém vývoje keramiky ve středním Pojizeří, *Archaeologia historica* 34, 71–83.
- Gabriel, F. – Smetana, J. 1983:* K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách. *Archaeologia historica* 8, 119–138.
- Gebhard, T. 1980:* Kacheloften. Mittelpunkt häuslichen Lebens, Entwicklung Form Technik. München.
- Geßler, E. A. 1925:* Die Spangenharnische von Küßnacht. *Zeitschrift für historische Waffenkunde* 10, 211–215.
- Głosek, M. 1984:* Miecze środkowoeuropejskie z X–XV w. Warszawa.
- Głosek, M. 1996:* Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich. Warszawa–Łódź.
- Goš, V. 1976:* Vzácna zbroj z hradu Rychleby. *Severní Morava* 31. 51–53.
- Goš, V. 2007:* Loštice: město středověkých hrnčírů. Opava.
- Goš, V. – Karel, J. 1992:* Tvrz v Rýmařově (okr. Bruntál). *Archaeologia historica* 17, 225–232.
- Gregerová, M. – Hložek, M. 2008:* Keramická petrografie loštické hrnčiny. *Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku* 15, 86–89.
- Gregerová, M. – Procházka, R. 2007:* K současnému stavu petrografického výzkumu brněnské keramiky 12. – 13. století ve vztahu k distribuci surovin. *Přehled výzkumů* 48, 271–299.
- Gross, U. 2012:* Die mittelalterlichen und neuzeitlichen Keramik, Metall und Beinfunde. In: P. Marzoff – F. Klein – U. Gross eds., *Forschungen zum Heiligenberg bei Heidelberg. Forschungen und Berichte der Archäologie des Mittelalters in Baden-Württemberg* 32, Stuttgart, 393–563.
- Grulich, J. 2001:* Zkoumání „maličností“ (okolnosti vzniku a významu mikrohistorie). *Český časopis historický* 99, 2001, s. 519–547.
- Hanák, J. – Unger, J. eds. 2002:* Seminář Život na středověkém hradě ve 14. století. Předklášteří 3. června 2002. Okresní muzeum Brno-venkov. Sborník 2002. Předklášteří.
- Harmuth, E. 1986:* Die Armbrust. Ein Handbuch. Graz.
- Hartman, P. – Prostředník, J. – Šída, P. 2005:* Archeologický a stavebně historický průzkum domu čp. 450 v Sobotecké ulici v Turnově, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 18, 173–212.
- Hartman, P. – Prostředník, J. 2004:* Záchranný výzkum středověké zásobnice na hradě Valdštejnu. *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 17, 9–34.
- Hartman, P. – Prostředník, J. 2009:* Archeologický výzkum Aehrenthalského paláce na hradě Valdštejn, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 22, 145–174.

- Hartmanová, O. 2000: Středověká odpadní jímka domu č. p. 38/1 ve Filištínské ulici v Chrudimi a její přínos pro poznání domu a parcely. Bakalářská práce. ÚA FPF Slezská univerzita.*
- Hartmanová, O. – Soukopová, M. 2004: Nález historických kamnových kachlů před zámkem ve Vrchlabí (okr. Trutnov). Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 251–269.*
- Hauserová, M. 2003: Teplovzdušné vytápění ve středověku, Svorník 1, 49–74.*
- Hauserová, M. – Rykl, M. 2002: Dům čp. 150–151 na Starém Městě pražském. Dějiny staveb 2002, 57–72.*
- Hazlbauer, Z. 1989: Motiv mořské víly Meluzíny v ikonografii českých gotických reliéfních kachlů. Archaeologia historica 14, 409–436.*
- Hazlbauer, Z. 1993a: Gotické prořezávané kachle z hradu Rábí, okres Klatovy. Archaeologia historica 18, 377–390.*
- Hazlbauer, Z. 1993b: Gotické a renesanční kachle okresu Rakovník. Památky středních Čech, 11–29.*
- Hazlbauer, Z. 1997: Pestře glazovaná renesanční kamna z Hrubé Skály. In: Život v archeologii středověku, 215–226. Praha.*
- Hazlbauer, Z. 1998: Krása středověkých kamen. Obraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha.*
- Hazlbauer, Z. 2001: Poznámky k metodice stavebních rekonstrukcí replik gotických a renesančních kachlových kamen pro účely historických expozic v české republice. Památky středních Čech 15/2, 19–27.*
- Hazlbauer, Z. 2003: Vývoj stavební podoby a funkce kachlových kamen ve středověku a raném novověku. Svorník 1, 153–168.*
- Hazlbauer, Z. – Frýda, F. 1991: České rohové reliéfní kachle 15. století – morfologie, funkce a technologie jejich výroby. Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie 6, 64–103.*
- Hazlbauer, Z. – Hlaváček, J. 1997: Početný pozdně renesanční kachlový soubor z hradu Rýzmburku, okr. Náchod. Zpravodaj Muzea východních Čech 23, 123–135.*
- Hazlbauer, Z. – Richter, M. 1990: Dva hromadné nálezy gotických nádobkových kachlů v Sezimově Ústí. Archeologické rozhledy 42, 416–434.*
- Heber, F. A. 1845: Böhmens Burgen, Festen und Bergschlöser. Dritter Band. Praha.*
- Heindel, I. 1990: Riemen und Gürtelteile im westslawischen Siedlungsgebiet. Berlin.*
- Hejna, A. 1962: Soubor nálezů z Hrádku u Bolkova v severovýchodních Čechách. Památky Archeologické 53, 455–471.*
- Hejna, A. 1966: Středověká vesnická keramika v Čechách (K některým otázkám starší středověké keramiky z vesnických sídlišť v Čechách). Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 20/3, 313–363.*
- Hejna, A. 1974: Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách, Památky archeologické 65/2, 365–418.*
- Hejna, A. 1983: Kovový náleзовý inventář z hradu Vizmburku, k. ú. Havlovice, o. Trutnov. Předběžná informativní zpráva. Archaeologia historica 8, 491–501.*
- Hejna, A. – Wolf, V. 1973: Radvanice, okr. Trutnov. Výzkumy v Čechách 1970, 132, pol. 210.*

- Hilczerówna, Z. 1956: Ostrogi posłkie X–XIII wieku. Poznań.*
- Hlaváček, J. – Pavlík Č. 2010: Výjimečný soubor kachlů z hradu Rýzmburku u České Skalice, Archeologie ve středních Čechách 14/2, 883–907.*
- Hlobil, I. – Perůtka, M. 1999: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Díl III. Olomoucko. Olomouc.*
- Hložek, J. 2006: Předhradí vrcholně středověkých hradů. Castellologica bohémica 10, 31–38.*
- Hložek, J. 2014: „Grenzbürgen“ in Böhmen und die Problematik ihrer Vorbürgen. Château Gaillard 26, 217–224.*
- Hložek, J. 2016: Předhradí hradu Zlenice ve světle výsledků archeologického výzkumu a vyhodnocení kolekce získaných kovových artefaktů. Castellologica bohémica 13, 291–319.*
- Hložek, M. – Loskotová, I. 2014: Zdroje keramických surovin brněnské kachlové produkce 15. století. Archaeologia historica 39, 139–153.*
- Hložek, M. – Loskotová, I. 2016: Příspěvek k mobilitě v kamnářském řemesle. Archaeologia historica 41/2, 449–460.*
- Hoffmann, V. 1996: Allerlay kurtzweil. Mittelalterliche und frühneuzeitliche Spielzeugfunde aus Sachsen, Arbeits und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 38, 127–200.*
- Holger R. 2006: Die Hornbogenarmbrust. Geschichte und Technik. Ludwigshafen.*
- Holst, M. – Sutherland T. 2005: Battlefield archaeology – a guide to the archaeology of conflict.*
- Hošek, J. 2006: Metalografie železných předmětů ze semonické tvrze ve světle studovaných výkolků ze středověkých tvrzí, vesnic a měst. Památky archeologické 97, 265–320.*
- Hošek, J. – Losos, L. 2007: Historické omítky. Průzkum, sanace, typologie. Praha.*
- Hošek, J. – Muk, J. 1989: Omítky historických staveb. Praha.*
- Hraše, K. J. 1892: Nálezy ve tvrzce batňovické u Úpice. Památky archeologické 15, 278–292.*
- Hrdlička, L. 1993: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky, Archeologické rozhledy 45, 93–112.*
- Hrubý, V. 1958: Klíče z doby hradištní na Moravě. Časopis Národního muzea, řada A 43, 49–66.*
- Hrůšová, L. 2011: Renesanční a barokní kachle ze sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové: Náboženské a portrétní kachle. Bakalářská práce. Ústav historických věd FF Univerzita Pardubice.*
- Hrůšová, L. 2013: Soubor kamnových kachlů z Muzea východních Čech v Hradci Králové. Magisterská diplomová práce. Katedra historie. FF Univerzita Palackého v Olomouci.*
- Huml, V. 1967: Zaniklá tvrz Semonice. Fontes Musei Reginaehradensis. Supplementum II. Hradec Králové.*
- Humphrys, J. 2007: Enemies at the Gate: English Castles Under Siege from the 12th Century to the Civil War.*
- Hylmarová, L. 2012: Hmotná kultura středověké usedlosti. Zaniklý Spindelbach v Krušných horách. Bakalářská práce. UPRAV FF UK. Praha.*

- Hylmarová, L. 2016:* Každodennost středověké venkovské usedlosti. Výpověď drobné hmotné kultury. Diplomová práce. UPRAV FF UK. Praha.
- Chotěbor, P. 1990:* Rekonstrukce obytné místnosti tvrze v Sudkově Dole, *Archaeologia historica* 15, 217–222.
- Janská, E. 1965:* Hrad Jana Roháče z Dubé, Sión. Sborník Oblastního muzea v Kutné Hoře, řada A – historická, 5–72.
- Jaroš, Z. 1980:* K otázce používání tuhy při výrobě středověké keramiky na příkladu nálezů z opevnění u Nového hradu u Adamova – okr. Blansko. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 1, 113–119.
- Ježek, M. 2007:* Jaroměřsko v raném středověku. *Archeologické rozhledy* 59, 523–570. Praha.
- Ježek, M. – Kalferst, J. 2006:* Jiří Sigl: 60. *Archeologické rozhledy* 58/4, 827–828.
- Ježek, M. – Kočár, P. 2011:* Nad počátky Trutnova a jeho pivovarnictví. *Archeologické rozhledy* 63, 621–643.
- Jirásek, L. Sigl, J. – Wolf, V. 1988a:* Archeologický výzkum tvrze v Javorníku (okr. Trutnov) v roce 1987. Zpravodaj Krajského muzea v Hradci Králové 15, 112–125.
- Jirásek, L. – Sigl, J. – Wolf, V. 1988b:* Javornická tvrz. *Krконоše* 11, 27–29.
- Jiřík, J. – Kypta, J. 2013:* Gotické kamnové kachle na Písecku. Výběrový katalog výstavy *Obrazový svět pozdního středověku*. Písek.
- Kaiser, V. 1979:* Gotické kachle z hradu Kyšperka. *Ústecký sborník historický*, 45–59.
- Kalferst, J. 1993:* Zjišťovací výzkum na hradě Rotemberku, k. ú. Habřina. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 100–106.
- Kalferst, J. 2007:* Středověký meč z Přelouče, okr. Pardubice. Sborník Západočeského muzea v Plzni – *Historie XVIII*, 86–88.
- Kalferst, J. 2010:* Archeologie v regionálním tisku VI. Severovýchodní Čechy 1. Zprávy České archeologické společnosti. Supplément 76. Praha.
- Kalferst, J. 2012:* Archeologie v regionálním tisku VI. Severovýchodní Čechy 2. Zprávy České archeologické společnosti. Supplément 86. Praha.
- Kalferst, J. – Prostředník, J. 1995:* Výzkum hradu Dolní Štěpanice (okr. Semily), Z Českého ráje a Podkrkonoší VIII, 225–231.
- Kalferst, J. – Prostředník, J. 1996:* Předstihový výzkum hradu Dolní Štěpanice (okr. Semily). *Castellologica bohémica* 5, 63–74.
- Kania, K. 2010:* *Kleidung im Mittelalter: Materialien – Konstruktion – Nähtechnik: ein Handbuch*. Köln.
- Kaźmierczyk, J. 1978:* Podkowy na Ślasku w X–XIV wieku. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Kirpičnikov, A. N. 1973:* Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX–XIII вв. *Archeologija SSSR*, E1–36. Leningrad.
- Klápště, J. 1978:* Středověké osídlení Černokostelecka. *Památky archeologické* 69, 423–475.
- Klápště, J. 1981:* O počátcích města Turnova. In: *Praehistorica* 8 – *Varia archaeologica* 2, Praha, 289–293.

- Klápště, J. 1983:* Studie o středověké studni z Mostu. Památky archeologické 74, 443–492.
- Klápště, J. 1994:* Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most.
- Klápště, J. 1997:* Proměny keramiky ve středověkém městě Mostě. *Archaeologia Historica Polona* V, 163–174.
- Klápště, J. 1998:* Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem. *Archeologické rozhledy* 50, 138–158.
- Klápště, J. 2002a:* Svědectví artefaktů. In: J. Klápště ed., *Archeologie středověkého domu v Mostě* čp. 226. *Mediaevalia Archaeologica* 4, Praha – Most, 10–34.
- Klápště, J. 2002b:* Zrcadlo archeologického výzkumu. In: J. Klápště ed., *Archeologie středověkého domu v Mostě* čp. 226. *Mediaevalia Archaeologica* 4, Praha – Most, 184–204.
- Klápště, J. 2002c:* Měšťané a lidé z města. In: M. Nodl – F. Šmahel eds., *Člověk českého středověku*, Praha, 337–363.
- Klápště, J. 2013:* Počátky Markvarticů a jejich sídelní souvislosti v Pojizeří. *Archeologické Rozhledy* 65, 321–372.
- Klápště, J. 2014:* Svatý Havel stojí za to, jaké bude příští léto. In: M. Nodl – P. Sommer eds., *Jeden den ve středověku*, Praha, 31–44.
- Klápště, J. – Velímský, T. 1975:* Příspěvek ke studiu počátků města Mostu. *Archeologické rozhledy* 27, 651–672.
- Klen, J. 1937:* Gotické kachle z hradu Klečkova. *Z Pelcova kraje* 3, 24–31.
- Klíma, B. 1975:* Rozbor hřebů z velkomoravského hradiště v Mikulčicích. *Archeologické rozhledy* 27, 140–150.
- Klíma, B. 1980:* Zámečnická práce staromoravských kovářů v Mikulčicích. *Studie Archeologického ústavu Brno* 8/3.
- Klučina, P. 2004:* Zbroj a zbraně. *Evropa 6.–17. století*. Praha.
- Kociánová, V. – Pavel, P. – Tomíček, O. 2010:* Novopacko. Hrad a městys Pecka. Jičín
- Kochan, Š. 2012:* Dřevěné středověké artefakty z Jihlavy. *Archaeologia historica* 37, 767–795.
- Kolčín, B. A. 1959:* Železobratyvujaščeje remeslo Novgoroda Velikogo. *Materialy i issledovanija po archeologii SSSR* 65. *Trudy novgorodskoj archeologičeskoj expedicii* II, 7–120.
- Konečný, L. 1983:* Odkryv teplovzdušného zařízení na hradě Vranově n. Dyjí a jeho postavení v evropském vývoji. *Archaeologia historica* 8, 449–468.
- Koóšová, P. 2004:* Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh z územia Slovenska (12.–15. stoeročie). *Archaeologia historica* 29, 523–547.
- Koóšová, P. 2007:* Ku klasifikácii neskorostredovekých a včasnonovovekých ostrôh z územia Slovenska. *Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Musaica* XXV, 257–276.
- Kopicki, E. 1975:* Katalog podstawowych typów monet i banknotów polski oraz ziem historycznie z Polska zwiazanych. Tom I średniowieczne. Cześć 2: monety Pomorskie, Śląskie, Mazowieckie i kryzackie. Warszawa.
- Koscelník, P. 2014:* Lokalizace bojiště u Tachova z roku 1427, či náhodný soubor militarií? *Archeologie západních Čech* 8, 113–124.

- Koscelník, P. – Kypta, J. – Savková, J. 2013:* Dobývání hradu Siónu roku 1437. Povrchový průzkum palebných postavení obláhatelů. *Archeologické rozhledy* 65, 574–598.
- Kostrouch, F. 2003:* Středověké dýhové misky z Olomouce. *Archaeologia historica* 34, 483–499.
- Košnar, L. 2006:* Třmen staromaďarského rázu z Kolína. Na prahu poznání českých dějin. *Studia mediaevalia pragensia* 7, 39–43.
- Košťál, J. 2007:* Archeologické nálezy z hradu Vízmburku. Diplomová práce. ÚAM FF MU v Brně. Brno.
- Košťál, J. 2010:* Komorové kachle s motivem sv. Jiří z hradu Vízmburka. In: Š. Ungerman – R. Přichystalová eds., *Zaměřeno na středověk: Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha, 384–394.
- Košťál, J. a kol. 2013:* Vízmburk. Příběh ztraceného hradu. Havlovice.
- Kouba, J. 1966:* Středověké kachle s husitskými bojovníky. *Časopis Národního muzea* 135, 25–34.
- Koudelka, J. 1911:* Ukázka starého kamnářství z Bydžovska. Zvláštní otisk *Časopisu Společnosti přátel starožitností českých v Praze*. Nový Bydžov.
- Kouřil, P. 1979:* Archeologické nálezy z hradu Templštejnu (železné předměty). *Archaeologia historica* 4, 129–140.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 2000:* Hradý českého Slezska. Brno – Opava.
- Kouřil, P. – Wihoda, M. 2002:* Česká kastelologie na rozcestí? *Archaeologica historica* 37/2, 21–35.
- Krajíc, R. 1990:* Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (Analýza souboru kuchyňské a stolní keramiky). *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 7, 97–120.
- Krajíc, R. 1997:* Středověká kachlová kamna v Táboře (archeologický výzkum v Křížkově ulici čp. 28). Tábor.
- Krajíc, R. 2003a:* Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa I. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- Krajíc, R. 2003b:* Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa II. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- Krajíc, R. 2005:* Středověké kamnářství. Výzdobné motivy na gotických kachlích z Táborska. Tábor.
- Krajíc, R. – Kukla, Z. – Nekuda, R. 1997:* Středověký meč ze Mstěnic. In: R. Nekuda – J. Unger eds., *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno, 250–258.
- Krása 2008:* Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. In: D. Menoušková D. – Z. Měřínský eds., *Uherské Hradiště*.
- Krasanovská, H. 2015:* Model výrobních okruhů a jeho aplikace na pozdně středověkou keramiku z měst jihozápadních Čech. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 7/2, 93–123.
- Krasnokutská, T. 2005:* Středověké a novověké kachle z Opavy. Katalog nálezů z archeologických výzkumů. *Archaeologiae regionalis Fontes* 8.

- Krauskopf, Ch. 2005: Tric – Trac, Trense, Treichel. Untersuchungen zur Sachkultur des Adels im 13. und 14. Jahrhundert. Frankfurt am Main.*
- Křížek, P. – Řezník, M. 1992: Hrad, zámky a tvrze na Královéhradecku. Hradec Králové.*
- Kudrnáč, J. 1973: Vojenský tábor z husitských válek v Klučově. Památky archeologické 64, 105–142.*
- Kuna, M. – Profantová, N. a kol. 2005: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha.*
- Legros, V. 2015: Archéologie de l'objet métallique aux époques médiévale et moderne en Picardie. Approches typologique et fonctionnelle. Revue Archéologique de Picardie 2015, 1/2. Buire-le-Sec.*
- Linhart, J. – Petrusek, M. – Vodáková, A. – Maříková, H. 1996: Velký sociologický slovník. 1. díl a/o Praha.*
- Lochmann, Z. 1982: Zjišťovací výzkum v Malé Skalici. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 9, 44–51.*
- Lochmann, Z. 1983: Kovový inventář hradu Vízmburku. Krkonoše a Podkrkonoší 7, 223–249.*
- Lochmann, Z. 1989: Archeologické nálezy ze zaniklé tvrze v Batňovicích, okres Trutnov (k 100. výročí nálezu). Krkonoše – Podkrkonoší 8, 103–119.*
- Loskotová, I. 2011: Brněnské kamnové kachle období gotiky. Disertační práce. FF MU. Brno.*
- Loskotová, I. 2015: Kamnové kachle z boledického hradu. In: J. Unger ed., Boleradický hrad, Brno, 65–73.*
- Loskotová, I. – Pavlík, Č. 2006: Kamnové kachle z hradu Perštejna. Castellologica bohemia 6, 307–316.*
- Mane, P. 2004: La vie dans les campagnes au Moyen Âge: étude iconographique. Paris.*
- Mane, P. 2006: Le travail à la campagne au Moyen Âge: étude iconographique. Paris.*
- Marek, J. – Šmahel, F. 1999: Škola Annales v zrcadle českého dějepiscství. Český časopis historický 97, 1–18.*
- Matějková, K. 2014: Keramický sortiment turnovských domácností. Možnosti zpracování keramických souborů z městských stratigrafií. Archaeologia historica 39, 89–117.*
- Mazáčková, J. 2012: Militaria z hradu Rokštejna v širším středoevropském kontextu. Disertační práce. ÚAM FF MU. Brno.*
- Mazáčková, J. 2013: Militaria. In: J. Košťál ed., Vízmburk. Příběh ztraceného hradu, Havlovice, 164–170.*
- Mazáčková, P. 2012: Opasek jako symbol a součást středověkého oděvu. Příspěvek k hmotné kultuře českého středověku. Olomouc.*
- Měchurová, Z. 1994: Funde der kleinen mittelalterlichen Plastik auf dem Gebiet tschechischen Schlesiens. Archeologické rozhledy 46, 618–626.*
- Měchurová, Z. 1995: Železné předměty ze zaniklé středověké osady Konůvky (okr. Vyškov). Časopis Moravského zemského muzea 80, 141–197.*
- Měchurová, Z. 1997: Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese. Studie Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně 17/1. Brno.*

- Měchurová, Z. 2008:* Jak se pracovalo na poli. Srovnání zemědělského nářadí ze zaniklých středověkých vsí s etnografickými sbírkami. *Archaeologia historica* 33, 129–144.
- Měchurová, Z. 2010:* Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech. *Archaeologia historica* 35, 95–107.
- Měchurová, Z. 2012:* Pásové řetězy ze sbírek Moravského zemského muzea v Brně jako archeologický doklad renesančního užitého umění. *Archaeologia historica* 37/2, 747–766.
- Měchurová, Z. 2015:* Loštická keramika z archeologického výzkumu brněnského hradu Špilberka. *Archaeologia historica* 40, 89–97.
- Meier, F. 2006:* Mit Kind und Kegel. Kindheit und Familie im Wandel der Geschichte. Ostfildern.
- Mencl, V. 1968:* Výtvarný vývoj středověkých omítek. Praha.
- Menclová, D. 1949:* Hradý Kumburk a Bradlec. Vlastivědná knižnice KČT. Svazek 7. Praha
- Menclová, D. 1972:* České hrady I a II. Praha.
- Mencík, F. 1906:* Dějiny města Jičína, I. díl. Od založení města až do roku 1620. Jičín.
- Menoušková, D. – Vitanovský, M. 2011:* k technologii výroby středověkých kachlů. Dva neobvyklé kachlové reliéfy (přechodné pozitivy) s motivem sv. Jakuba Většího (?) z Prostějova a Šternberka. Výrobní a technologické aspekty středověkých a raně novověkých komorových kachlů. *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana*; 3/2011, 16–26. Brno.
- Měřínský, Z. 1972:* Zaniklé středověké osady na panství oslavanského kláštera. Magisterská diplomová práce. ÚAM FF MU. Brno.
- Měřínský, Z. 2007:* Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006. Brtnice – Brno.
- Měřínský, Z. – Kouřil, P. eds. 2010:* *Archaeologia historica* 35. Sborník příspěvků z 35. konference archeologie středovku. Brno.
- Měřínský, Z. – Nekuda, R. 1993:* Dva nové nálezy pozůstatků ručních palných zbraní z Moravy. *Castellologica bohemia* 3, 277–288.
- Měřínský, Z. – Plaček, M. 1989:* K nejstarší kamenné fázi hradu Bítova (okres Znojmo). *Castellologica bohemia* 1, 229–243.
- Měřínský, Z. – Procházka, R. 2010:* K některým aspektům každodenního a svátečního života středověkého člověka na Moravě a ve Slezsku. *Archaeologia historica* 35, 7–44.
- Měřínský, Z. – Unger, J. 1987:* Zaniklá ves Koválov u Žabčic. Archeologické nálezy. Mikulov.
- Meyer, W. 2006:* Herr und Knecht, Herrin und Magd. In: H. Hofrichter ed. *Alltag auf Burgen im Mittelalter*. Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung. Reihe B, Schriften 10, 53–59.
- Mezuliániková, A. 2012:* Archeologické nálezy rolniček, jejich funkce a symbolický význam. Bakalářská práce. Katedra archeologie FF ZUČ. Plzeň.
- Michna, P. J. 1974:* Eine Steinofen–Luftheizung in der Bischofsburg Melice bei Vyškov in Mähren. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity E 18–19, 213.

- Michna, P. J. 1981:* Gotická kachlová kamna z hradu Melic na Vyškovsku. Pokus o rekonstrukci. *Archaeologia historica* 6, 333–360.
- Michna, P. J. – Pojsl, M. 1988:* Románský palác na olomouckém hradě. Brno.
- Mikušíková, K. 2007:* Historické sbírky Muzea východních Čech v Hradci Králové. Bakalářská práce. Ústav archeologie a muzeologie FFMU v Brně.
- Miňo, M. 2010:* Príspevok k životu v stredovekom vojenskom tábore. *Archaeologica historica* 35, 81–93.
- Musil, F. 2009a:* Politické a společenské poměry ve východních Čechách za přemyslovských králů. In: O. Felcman ed., *Dějiny východních Čech*, Praha 253–300..
- Musil, F. 2009b:* Vrcholná kolonizace a východní Čechy. In: O. Felcman ed., *Dějiny východních Čech*, Praha, 301–382.
- Musil, F. 2009c:* Východní Čechy v době vlády Lucemburků. In: O. Felcman ed., *Dějiny východních Čech*, Praha, 383–451.
- Musil, J. 2003:* Římské hypokaustum, funkce a užití. *Svorník* 1. 43–48.
- Musil, J. 2008:* Nové nálezy kování dřevěných rýčů a lopat z východních Čech. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 116/4, 240–246.
- Musil, J. 2009:* An assemblage of Late Middle Age and Early Modern period ceramics from Rabštejnec Castle in the cadastral territory of Smrkový Týnec in the district of Chrudim. *Studies in Post– Medieval Archaeology* 3, 45–64.
- Musil, J. 2010a:* Okutí dřevěného rýče a lopaty z Chrudimi – Hradební ulice. *Chrudimský vlastivědný sborník* 14, 167–181.
- Musil, J. 2010b:* Pozdně středověký a raně novověký soubor keramiky z Chrudimi: příspěvek k poznání nastupující novověké keramické produkce. *Východočeský Sborník Historický* 17, 21–36.
- Musil, J. 2011:* Nové středověké a raně novověké nálezy z Trhové Kamenice (okr. Chrudim, Pardubický kraj). *Východočeský Sborník Historický* 18, 59–104.
- Musil, J. 2013a:* Katalog archeologických nálezů z hradu Rabštejnka. Chrudim: Regionální muzeum v Chrudimi.
- Musil, J. 2013b:* Soubor keramiky z velitelského stanoviště pod hradem Lichnicí (k. ú. Podhradí v Železných horách, okr. Chrudim). *Archeologie východních Čech* 5, 87–111.
- Musil, J. 2016:* Příspěvek h poznání hmotné kultury hradu Strádova (k. ú. Ochoz u Nasavrku, okr. Chrudim). *Archeologie východních Čech* 8 (2014), 54–87.
- Myslivoček, M. 2006:* Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české. Svazek 2. Plzeň.
- Nechvíle, M. 2003:* Zajímavé nálezy z hradu Pařezu. *Zpravodaj Muzea v Hradci Králové*, 238–247.
- Nechvíle, M. 2004:* Tvrz Nebákov – zpracování výzkumu Josefa Severy z let 1925–1927. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 30 – Supplementum, 143–196.
- Nekuda, R. 2007:* Chladné a palné zbraně ze Mstěnic jako doklad agresivity středověku. *Živá archeologie* 8, 55–60.
- Nekuda, V. 1975:* Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.

- Nekuda, V.* 1985: Mstěnice 1. Zaniklá středověká ves u Hrotovic: Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění. Brno.
- Nekuda, V.* 2002: Život na středověké tvrzi. In: J. Hanák – J. Unger eds., Seminář Život na středověkém hradě ve 14. století. Předklášteří 3. června 2002. Okresní muzeum Brno-venkov. Sborník 2002, Předklášteří, 9–18.
- Nekuda, V. – Nekuda, R.* 1997: Mstěnice: zaniklá středověká ves u Hrotovic 2. Dům a dvůr ve středověké vesnici. Brno.
- Nekuda, V. – Reichertová, K.* 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.
- Němečková, V. – Sejbal, J.* 2006: Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny. Hradec Králové.
- Nemeškalová-Jiroduková, Z.* 2007: Dva mincovní nálezy ze severovýchodního objektu hradu Vízmburku. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A 61/2.
- Nemeškalová-Jiroduková, Z.* 2008: Mince uložené v areálu zaniklého hradu Vízmburku. *Castellologica bohemica* 11, 537–542.
- Netolický, P. – Vařeka, P.* 2015: Obraz roubené konstrukce v mazanicových otiscích. *Živá archeologie* 17, 37–42.
- Niederle, L.* 1916: Nejstarší české pluhy. *Národopisný věstník československý* 11, 1–3.
- Nováček, K.* 2004: Rezidualita v městských souvrstvích. In: Sedmdesát neústupných let, 131–146. Plzeň.
- Nováček, K.* 2010: Středověký dům v Plzni. Archeologický výzkum parcely v Sedláčkově ulici 1. Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 15, 5–66.
- Nováček, K. a kol.* 2010: Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň.
- Nováček, K. – Tetour, M.* 2003: Možnosti využití databázových systémů pro zpracování keramického materiálu. Formalizovaná deskriptivní databáze KLASIKER.
- Novák, R. – Prostředník, J.* 2011: Archeologický výzkum panského sídla v Lomnici nad Popelkou. *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 24, 151–191.
- Novobilský, M.* 2008: Obléhání hradu Lopaty. Rekonstrukce obléhání hradu z roku 1432–1433. Plzeň.
- Novotný, B.* 1956: Tausované sekerky z Čech. *Památky archeologické* 47, 335–347.
- Novotný, B.* 1971: Nález středověké sudlice v Březníku (okr. Třebíč). *Přehled výzkumů 1970*, 74–75.
- Oakeshott, R. E.* 1964: *The Sword in the Age of Chivalry*. New York – Washington.
- Orna, J.* 2001: Nálezy středověkých dřevěných předmětů v Plzni (CD-ROM). Plzeň.
- Orna, J.* 2005: Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni. Plzeň.
- Orna, J. a kol.* 2011: Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století. Plzeň.
- Pajer, J.* 1982: Hromadný nález ze začátku 17. století ve Strážnici. Strážnice.
- Pajer, J.* 1983: Počátky novověké keramiky ve Strážnici. Strážnice.
- Pařík, V. – Hazlbauer, Z.* 1991: Technologie výroby gotických kachlů s prořezávanou čelní stěnou. *Archaeologia historica* 16, 293–304.

- Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.*
- Pavlík, Č. 2006: Gotické reliéfní kachle z tvrže stará, dnes zámku Staré Hrady. Muzejní a vlastivědná práce 44/Časopis společnosti přátel starožitností 114, 1–12.*
- Pavů, I. 1971: Pražská keramika 12. a 13. století. Praha.*
- Pavů, I. 2011: Analýza artefaktů. Archeologické studie univerzity Hradec Králové. Hradec Králové.*
- Payne-Gallwey, R. 1903: The Book of the Crossbow. London.*
- Peine, H. W. 2004: Ein blick in die Waffenkammer des Hausees Herbede and der Ruhr. In: K. Spindler – P. Stadler eds., Das Brigantinen–Symposium auf Schloss Tirol, Tirol 40–77.*
- Peroutková–Matějková, K. 2008: Středověký a novověký Jičín ve světle archeologických nálezů a aspekt dobového hrnčířství. Diplomová práce. ÚAM FF MU v Brně.*
- Peške, L. 1994: Srovnání osteologických nálezů ze středověkých hradů Krašova a Tetína. Castellologica bohemia 4, 283–297.*
- Petráň, J. 1985: Dějiny hmotné kultury I/2. Praha.*
- Píč, J. L. 1909. Starožitnosti země české III/1. Praha.*
- Pilcher, J. M. 2012: The Oxford handbook of food history. Oxford.*
- Pleiner, R. 1962: Staré evropské kovářství: stav metalografického výzkumu. Praha.*
- Pleiner, R. 2000: Iron in archaeology: the European bloomery smelters. Praha.*
- Pleiner, R. 2006: Iron in archaeology: early European blacksmiths. Praha.*
- Pleinerová, I. 2010: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha.*
- Polla B. 1962a: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava.*
- Polla B. 1962b: Pamiatky hmotnej kultúry 15. storočia z Posádky pri Gajarocho. Zborník Slovenského národného múzea – História II, 107–140.*
- Prihoda, R. 1932: Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen. Sudeta 8, 43–67.*
- Procházka, R. 1990: Kovové předměty z výbavy středověkého měšťana z výzkumu v Brně – Pekařské ulici. Archaeologica historica 15, 99–109.*
- Procházka, R. 2007: Deskripční systém brněnské keramiky. Přehled výzkumů 48, 234–270.*
- Procházka, R. – Peška, M. 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12. – 13./14. století. Přehled výzkumů 48, 143–232.*
- Procházka, Z. 2002: Archeologický výzkum hradu Lacembok. Castellologica bohemia 8, 193–214.*
- Prostředník, 1991–1992: Obytné objekty z konce 16. století v Jičíně v Tylově ulici. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 18, 103–109.*
- Prostředník, J. 1993: Záchraný výzkum v Turnově na Mariánském náměstí. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 69–79.*
- Prostředník, J. 1994a: Soubor středověké keramiky z hradu Hrubá Skála (okr. Semily), Zpravodaj Muzea východních Čech 20, 101–106.*

- Prostředník, J. 1994b*: Novopacké hrnčířství od pravěku po středověk. Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, 7–28.
- Prostředník, J. 1995*: Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století, Z Českého ráje a Podkrkonoší VIII, 231–238.
- Prostředník, J. 1996*: Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995, Z Českého ráje a Podkrkonoší IX, 149–180.
- Prostředník, J. 1997*: Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v Turnově v roce 1996, Z Českého ráje a Podkrkonoší X, 139–162.
- Prostředník, J. 1998*: Záchraný výzkum na náměstí Českého ráje v Turnově v roce 1996. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 24, 155–169.
- Prostředník, J. 1999*: Záchraný výzkum v Hluboké ul. čp. 140 v Turnově. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 167–195.
- Prostředník, J. 2000*: Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů. Příspěvek k stavebnímu vývoji města od jeho založení do konce středověku. Z Českého ráje a Podkrkonoší 13, 7–49.
- Prostředník, J. 2003*: Záchraný výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Turnově–Nudvojovicích, Archeologie ve středních Čechách 7, 633–674.
- Prostředník, J. 2007*: Hrad Kumburk 2006 (k. ú. Syřenov, okr. Semily). Nálezová zpráva uložená v Muzeu Českého ráje v Turnově.
- Prostředník, J. 2011*: Hrad Kumburk 2008–2001 (k. ú. Syřenov, okr. Semily). Nálezová zpráva uložená v Muzeu Českého ráje v Turnově.
- Prostředník, J. 2016*: Syřenov, okr. Semily. Výzkumy v Čechách 2011–2012, 465, pol. 1843. Praha.
- Prostředník, J. – Hartman, P. 2007*: Výsledky záchraného archeologického výzkumu na hradě Kumburku v roce 2006. Z Českého ráje a Podkrkonoší 20, 63–112.
- Prostředník, J. – Šimůnek, T. 2010*: Novopacko. Hrad Kumburk. Nová Paka.
- Ptáčková, J. – Unger, J. 1994*: Meč z lelekovického hradu. Castellologica bohemia 4, 251–256.
- Radoměřský, P. 1975*: Blaník. Louňovice pod Blaníkem louňovická středověká keramika. Praha.
- Radoměřský, P. – Richter, M. 1976*: Korpus české středověké keramiky datované mincemi. Sborník Národního muzea – Historie 28. Praha
- Rasl, Z. 1987*: K typologii a konstrukci středověkých závěsných zámků. Archeologia Technica 4, 146–165.
- Razím, V. 2012*: Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. Průzkumy památek XIX.
- Reichertová, K. 1965*: Středověká keramika ze Sezimova Ústí, Tábora a Kozího hrádku. Archeologické studijní materiály 3. Praha.
- Reichertová, K. – Radová, M. 1981*: Podzemní výhřevná pec (kamna) v klášteře Sázavě. Archeologické rozhledy 33, 398–418.
- Riedl, L. 1927*: Archeologické nálezy. Novopacko II. Vlastivědná monografie okresu, 329–337. Nová Paka.

- Richter, M. 1958:* Pravěk Kostelecka a nové archeologické nálezy. Hradecký kraj 2, 125–134.
- Richter, M. 1961:* K počátkům tak zvaných gotických klíčů. Sborník ČSSA při ČSAV 1, 96–101.
- Richter, M. 1967:* Hrnčířské pece v Kostelci nad Orlicí. Archeologické rozhledy 19, 500–510.
- Richter, M. 1982:* Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera. Praha.
- Richter, M. 1994:* Hrnčířská pec ze Starého Mýta (K otázce počátků vrcholně středověké keramiky). Mediaevalia archaeologica bohemica 1993. Památky Archeologické – Supplementum 2, 145–157.
- Richter, M. – Sigl, J. 1988:* Archeologický výzkum Starého Mýta v roce 1987. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 15, 95–103.
- Richter, M. – Vokolek, V. 1995:* Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové.
- Richterová, J. 1982:* Středověké kachle. Praha.
- Richterová, J. 1991:* Pozdně gotický kachlový materiál ze zámku ve Velkých Losinách. Vlastivědný věstník moravský 63, 3–9.
- Roth Heege, E. 2012:* Ofenkeramik und Kachelofen. Typologie, Terminologie und Rekonstruktion im deutschsprachigen Raum mit einem Glossar im siebzehn Sprachen. Basel.
- Ruttkay, A. 1975:* Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei I. Slovenská archeológia 23, 119–216.
- Ruttkay, A. 1976:* Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. Slovenská archeológia 24, 245–395.
- Ruttkay, A. 1989:* Prvky gotickej módy v odeve a ozdobách dedinského obyvateľstva na území Slovenska (horizont hrobov zo 14.–15. stor. v Ducovom, obec Moravany nad Váhom). Archaeologia historica 14, 355–378.
- Rykl, M. 2003:* Příklady vytápění na stavbách 14. století, Svorník 1, 101–127.
- Rykl, M. 2007:* Příspěvek k výzkumu středověkých světnic, Průzkumy památek 14/2, 33–70.
- Rykl, M. 2012:* Die Baugestalt zweier unterschiedlicher Festen in Südböhmen um 1490 und ihr folgender Wandel. Zu den Aussagemöglichkeiten der Bauforschung. In: Adel, Burg und Herrschaft an der „Grenze“: Österreich und Böhmen. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 34, 187–204 Linz.
- Sedláček, A. 1883:* Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl II. Hradecko. Praha.
- Sedláček, A. 1887:* Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl V. Podkrkonoší. Praha.
- Sehnoutková, P. 2007:* Ludvík Domečka (1861–1937). Život a dílo královéhradeckého badatele. Bakalářská práce. Historický ústav FFMU v Brně.
- Sehnoutková, P. 2011:* Chrudim, Filištínská ulice čp. 39/1, odpadní jímky XIXA, XIXB a XX. Diplomová práce. ÚAM FF MU v Brně.
- Serdon, V. 2005:* Armes du diable. Arcs et arbalètes au Moyen Âge. Rennes.
- Scheufler, V. 1958:* Hrnčířství na Jičínsku, Novopacku, Novobydžovsku a Královéměstecku, Český lid XLV, 115–125.

- Scheufler, V. 1979: Archeologické výkopy novověké keramiky – interpretační problémy. Český lid 66, 203–210.*
- Schulz, A. 2011: Essen und Trinken im Mittelalter (1000–1300): literarische, kunsthistorische und archäologische Quellen. Berlin.*
- Sigl, J. 1978: Drobné záchranné výzkumy a průzkumy na území Hradce Králové v letech 1970–1976. Zpravodaj Muzea Hradec Králové, 55–65.*
- Sigl, J. 1979: Zjišťovací výzkum na středověkém hrádku v poloze „Vražba“ u Habřiny, okr. Hradec Králové. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 6, 27–33.*
- Sigl, J. 1980: Výzkum středověkého hrádku u Úhlejova (o. Jičín), Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 7, 20–25.*
- Sigl, J. 1999: K nálezům grošů v Hradci Králové – Tomkové ulici čp. 178 z roku 1991. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 141–149.*
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1983: Záchranný výzkum na středověkém hrádku u Lázní Bělohrad. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 10, 37–40.*
- Sigl, J. – Wolf, V. 1983a: Archeologický výzkum v Trutnově 1980–1981, Krkonoše Podkrkonoší 7, 267–301.*
- Sigl, J. – Wolf, V. 1983b: Bezejmenný hrádek u Vlčic, okr. Trutnov, Archeologické rozhledy 35, 639–645.*
- Skála, J. – Waldhauser, J. 2000: Nález palné zbraně vrcholného středověku na tvrzišti v Rakově na okrese Jičín v historickém kraji boleslavském. Castellologica bohemia 7, 309–313.*
- Sklenář, K. 1999: Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice české folklorní archeologie. Praha.*
- Sklenář, K. 2000: Archeologie a pohanský věk. Praha.*
- Skružný, L. 2003: Funkce a vývoj otopných zařízení v období od paleolitu po novověk. Svorník 1, 7–42.*
- Slavík, J. 2008: Vízmburská kuchyně. Castellologica bohemia 11, 287–295.*
- Slivka, M. 1978: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku I. Historia Carpatica 9, 217–263.*
- Slivka, M. 1980: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku II. Historia Carpatica 11, 218–288.*
- Slivka, M. 1981: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku III. Historia Carpatica 12, 211–276.*
- Smetánka, Z. 1968: Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. století do počátku 16. století, Památky archeologické 59/2, 543–578.*
- Smetánka, Z. 1969: K morfologii českých středověkých kachlů, Památky archeologické 60/1, 228–265.*
- Smetánka, Z. 1973: Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní. Památky archeologické 64, 463–486.*
- Smetánka, Z. 1983: K počátkům výroby komorových kachlů v Čechách, Archaeologia historica 8, 145–154.*

- Smetánka, Z. 1988: Život středověké vesnice. Zaniklá Svídna. Praha.*
- Smetánka, Z. 1992: Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách.*
- Smetánka, Z. – Klápště, J. 1981: Geodeticko-topografický průzkum zaniklých středověkých vsí na Černokostelecku. Památky archeologické 73, 416–458.*
- Sommer, J. 1836: Das Kömigreich Böhmen IV. Königgratz Kreis. Praha*
- Soukup, M. B. – Soukupová, M. – Šrejber, A. 2012: Bohemian finds od stove tiles with the signature „HANS BERMAN“. Studies in Post–Medieval Archaeology 4, 145–164.*
- Soukupová, M. 2013: Vytápění hradu. In: J. Košťál ed., Vízmburk. Příběh ztraceného hradu, Havlovice, 119–126.*
- Spurný, V. 1994: In memoriam PhDr. Jan Tomský. Archeologické rozhledy 56, 470.*
- Stránský, P. 1946: O státě českém. Praha.*
- Sůvová, Z. 2015: Zvířecí kosti a další archeozoologický materiál. In: M. Dejmal – M. Plaček ed., Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě, Brno, 151–168.*
- Svoboda, L. 1995: O pláštových hradech. Archeologica historica 20. 355–388. Brno.*
- Świątostawski, W. 1990: Strzemiona średniowieczne z ziem Polski. Łódź.*
- Šandera, M. 2005: Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. České Budějovice.*
- Šaurová, D. 1978: Hřeby z výzkumu zaniklých Konůvek. Archeologické rozhledy 30, 560–566.*
- Šaurová, D. 1979: Středověké podkovy ze zaniklé středověké osady Konůvky. Archaeologia historica 4, 295–301.*
- Šaurová, D. 1980: Keramika z hrádku Kepkova. Archaeologia historica 5, 375–383.*
- Šimek, F. – Kaňák, M. 1959: Staré letopisy české z rukopisu křížovnického. Praha.*
- Šimek, T. a kol. 1989: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Východní Čechy VI. Praha.*
- Šimůnek, R. 2002: Hradní inventář jako typ písemnosti a možnosti jeho badatelského využití. (Na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450–1470). Husitský Tábor 13, 229–253.*
- Šimůnek, R. 2010: Hrad jako symbol v myšlení české středověké šlechty. Český časopis historický 108/2, 185–219.*
- Škabrada, J. 1986: Základní rysy prostorové a konstrukční struktury zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách, Archaeologia historica 11, 395–407.*
- Šlancarová, V. 2008: Nálezy středověkých prstenů z jižní Moravy. Archaeologia Historica 33, 559–566.*
- Šlancarová, V. – Křížová, A. 2009: Podoba středověkého šperku (s přihlédnutím ke sbírkám a nálezům na jižní Moravě). In: A. Křížová ed., Ornament – oděv – šperk: archaické projevy materiální kultury, Brno, 141–159.*
- Šmahel, F. 1990: Archeologické doklady středověké duchovní kultury. Archaeologia historica 15, 295–310.*

- Šnajdr, L. 1897: Burgstätte und Fundstätten in Böhmen. Mittheilungen der K. K. Central-Comission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale 23, 216–219.*
- Šplíchal, V. – Šůla, V. 2004: Křehká krása z Orlických hor. Sklo, sklárny a skláři Orlických hor a Podorlicka. Rychnov nad Kněžnou.*
- Špráchal, P. 2002: Bradlec. Dobrá.*
- Štajnochr, V. 2004: Hrnce pro tepelné zpracování pokrmů: studia funkcí novověké keramiky. Archeologie ve středních Čechách 8, 801–851.*
- Thordeman, B. 1939: Armour from the Battle of Wisby 1361. Vol. 1. Stockholm.*
- Thordeman, B. 1940: Armour from the Battle of Wisby 1361. Vol. 2. Stockholm.*
- Tichý, R. – Tůma, J. – Wolf, V. 1999: Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu hradu Stárkova v roce 1999. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 110–120.*
- Tomášková, M. 1999: Některé aspekty výskytu kamnářských výrobků na Jičínsku. Seminární práce. Ústav archeologie a muzeologie FFMU v Brně.*
- Tomíček, T. – Úlovec, J. 1998: Hrad Kumburk. II. Stavební podoba hradu. Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, 6–46. Semily.*
- Tomíček, T. – Úlovec, J. 2002: Hrad Bradlec. Castellologica bohemica 8, 217–246. Praha.*
- Tůma, J. 2007: Archeologické výzkumy Jana Karla Hrašeho. Náchodsko od minulosti k dnešku 5, 45–114.*
- Tymonová, M. 2010: Archeologické doklady každodenního života obyvatel hradu Cvilína v období středověku a raného novověku. Archaeologica historica 35, 63–79.*
- Tymonová, M. 2011: Gotické a renesanční kachle ze slezských hradů. Disertační práce. FF MU. Brno.*
- Tymonová, M. 2014: Výroba kamnářské keramiky v českých zemích a dílna v Opavě. Archaeologia historica 39, 155–175.*
- Úlovec, J. 1996: Příspěvek k dějinám a architektonické podobě hradu Brada. Z Českého ráje a Podkrkonoší 9, 7–23.*
- Úlovec, J. 1997: Hrad Kumburk. Historie hradu. Z Českého ráje a Podkrkonoší 10, 9–38. Semily.*
- Ulrychová, E. 1992: Archeologické nálezy získané pro jičínské muzeum v letech 1975 až 1991, Z Českého ráje a Podkrkonoší V, 196–198.*
- Ulrychová, E. 1994: Archeologické nálezy získané muzeem v Jičíně v roce 1993. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 20, 23–26.*
- Ulrychová, E. 1996a: Archeologické akce na Jičínsku v roce 1995. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 22, 5–10.*
- Ulrychová, E. 1996b: Kachel s motivem Meluzíni z tvrziště Chloumky (o. Jičín), Zpravodaj muzea v Hradci Králové 22, 86–87.*
- Ulrychová, E. 1997: Archeologické nálezy z okresu Jičín v roce 1996. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 23, 28–34.*
- Ulrychová, E. 2000: Archeologické nálezy získané muzeem Jičín v roce 1998. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 26, 3–9.*

- Ulrychová, E. 2006:* Archeologické nálezy z hradů Jičínské kotliny uložené v jičínském muzeu. *Castellologica bohemia* 10, 317–334.
- Ulrychová, E. – Hazlbauer, Z. 1998:* Renesanční kachle se zobrazením starozákonního soudce Jepteho. *Archeologické rozhledy* 50, 636–644.
- Ulrychová, E. – Prostředník, J. 1995:* Fričovo muzeum v Lázních Bělohradu. Katalog archeologické sbírky. Zprávy České archeologické společnosti. Supplément 24. Praha.
- Unger, J. 1974:* Archeologické nálezy z výzkumu hradu Melic na Vyškovsku (železné předměty). *Vlastivědný věstník moravský* 26, 194–201.
- Unger, J. 1991:* Předhusitský bojový cep z lelekovického hradu. *Castellologica bohemia* 2, 271–276
- Unger, J. 1994:* Koválov: Šlechtické sídlo z 13. století na jižní Moravě. Brno.
- Unger, J. 1999:* Život na lelekovickém hradě ve 14. století. *Antropologická sociokulturní studie*. Brno.
- Unger, J. 2002:* Problémy rekonstrukce života na středověkém hradě. In: J. Hanák – J. Unger eds., *Seminář Život na středověkém hradě ve 14. století. Předklášteří 3. června 2002. Okresní muzeum Brno-venkov. Sborník 2002, Předklášteří*, 19–47.
- Unger, J. 2011:* Přezky s kruhovým rámečkem jako součást mužského oděvu ve středověku. *Archeologické rozhledy* 63, 644–665.
- Varadzin L. 2010:* Hrnčířská výroba ve východní části středních Evropy 6–13. století v archeologických pramenech. *Archeologické rozhledy* 62, 17–71.
- Varhaník, J. 2008:* Středověké neomítané interiéry. *Dějiny staveb* 2007, 139–142.
- Vařeka, P. 1992:* Mazanice – středověký stavební materiál v archeologických pramenech a problematika jeho interpretace. *Sborník Společnosti přátel starožitností* 3, 105–110.
- Vařeka, P. 1995:* Nálezy mazanic v archeologických strukturách – deskriptivní systém a databáze MAZANICE, *Archeologické fórum* 4, 1995, 59–64.
- Vařeka, P. 1997:* Záchranný archeologický výzkum pozdně středověkého domu v Sedlčanech – předběžná zpráva. *Archeologie ve středních Čechách* 1, 399–406.
- Vařeka, P. 1998:* Prameny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. *Archeologické rozhledy* 50, 123–137.
- Vařeka, P. 2013:* Příspěvek k podobě vesnického domu ze sklonku středověku na Českobudějovicku. Soubor mazanic s otisky konstrukcí z Češnovic. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 26, 207–236.
- Vích, D. 2009a:* Nové archeologické nálezy z Rabouňského hradiště. *Archeologie ve středních Čechách* 13/1, 503–507.
- Vích, D. 2009b:* Orlické muzeum v Chocni – katalog archeologické sbírky. Zprávy České archeologické společnosti. Supplément 74. Praha.
- Vích, D. 2010:* Neznámá vrcholně středověká fortifikace na k. ú. Lanšperk. *Castellologica bohemia* 12, 331–343.
- Vích, D. 2011:* Archeologické nálezy ve sbírkách městských muzeí v České Třebové, Letohradu, Ústí nad Orlicí a Žamberku. Zprávy České archeologické společnosti. Supplément 80. Praha.

- Vích, D. 2012:* Vrcholně středověké opevnění v k. ú. Výprachtice. *Archaeologica historica* 37/2, 469–476.
- Vích, D. 2013a:* Průzkum polohy Háj u Luže a reliktů úvozových cest. *Archaeologia historica* 38/2, 705–729.
- Vích, D. 2013b:* Archeologické nálezy z jedné privátní sbírky. *Archeologie ve středních Čechách*, 17. 315–331.
- Vích, D. 2014:* Kovové nálezy z hradu v Brandýse nad Orlicí. *Castellologica bohemia* 14, 142–155.
- Vích, D. 2015:* Příspěvek k poznání tvrziště v Českých Libchavách na Ústeckoorlicku. *Archaeologica historica* 40, 163–177.
- Vích, D. 2016a:* Hrad v Hrádníkách u Zářecké Lhoty na Choceňsku. *Archaeologia historica* 41/2, 133–166.
- Vích, D. 2016b:* Archeologické nálezy z předpolí drobné vrcholně středověké fortifikace v k. ú. Lanšperk. *Castellologica bohemia* 13, 321–333.
- Vích, D. – Žákovský, P. 2012:* Soubor kovových předmětů z dosud neznámé lokality na Litomyšlsku. *Archeologické rozhledy* 64/1, 89–128.
- Vích, D. – Žákovský, P. 2016:* Vojenské vybavení bojové družiny před husitskou revolucí. *Památky archeologické* 107, 279–351.
- Vík, M. 1995:* Základy měření barevnosti 1. díl. Liberec.
- Vitanovský, M. – Hazlbauer, Z. 1995:* Příspěvek k výrobě pozdně gotických kachlových matric – otázky výtvarné formy a technologie, *Archaeologia historica* 20, 539–550.
- Vitanovský, M. 2001:* Dřevo, a hlína v procesu vzniku středověkého kachle. *Archaeologia historica* 26, 403–409.
- Vlach, J. 2011:* Hrnčířská dílna v 15–16. století – výroba kamnářských kachlů a dalších prvků středověkých kamen. Výrobní a technologické aspekty středověkých a raně novověkých komorových kachlů. *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana*; 3/2011, 75–82.
- Vokolek, V. 1989:* Archeologická sbírka muzea v Cholticích. *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové* 16, 42–57.
- Vokolek, V. 1997:* Nové lužické hradiště v Habřině. *Zpravodaj Muzea východních Čech* 23, 77–81. Hradec Králové.
- Vokolek, V. 2006:* VV. In: R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencl eds, *Vita archaeologica*. Sborník Víta Vokolka, Hradec Králové – Pardubice, 7-14.
- Vokolek, V. – Sigl, J. 1975:* Příspěvek k historii archeologických sbírek hradeckého muzea. *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové* 2, 14–17.
- Vránová, V. – Vrána, J. 2008:* Olověné projektily z hradu Tepence. *Castellologica bohemia* 11, 457–460.
- Wagner, E. – Drobná, Z. – Durdík, J. 1957:* Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské. Praha.
- Wachowski, K. 1994:* Profilierte Schnallen in Mitteleuropa. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 22, 181–186.

- Waldhauser, J. 1980:* Sídla drobné šlechty v severním Pojizeří a na Liberecku. Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích 14, 49–65.
- Waldhauser, J. 1991:* Středověký jídelníček na hrádku Nebákově. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 7–8.
- Waldman, J. 2005:* Hafted weapons in medieval and renaissance Europe. The evolution of European Staff Weapons between 1200 and 1650. Leiden.
- Wileman, J. 2005:* Hide and seek. The archaeology of childhood. Stroud.
- Wocel, J. E. 1866–68:* Pravěk země české. Praha.
- Wolf, O. 2002:* K poznání hrnčířské produkce 13. – 16. stol. v Chrudimi. Diplomová práce. ÚAM FF MU v Brně.
- Wolf, O. 2004a:* Kolonizace, weichbild a počátky manských sídel na Trutnovsku. Archeologické rozhledy 56, 561–590.
- Wolf, O. 2004b:* Keramika z manské tvrze v Mladých Bukách. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 226–250.
- Wolf, O. 2005:* Počátky středověkého osídlení na českoslezském pomezí východních Krkonoš. Dizertační práce. ÚAM FF MU v Brně.
- Wolf, O. 2006:* K otázce sídlištní kontinuity a topografie lokačního Trutnova. Archaeologia historica 31, 77–99.
- Wolf, V. 1973:* Vlčice, okr. Trutnov. Výzkumy v Čechách 1970, 168, pol. 275. Praha.
- Wolf, V. 1974:* Hrádek na Bradle v dějinách východního Podkrkonoší. Památky archeologické 65, 365–418. (součástí studie A. Hejny 1974).
- Wolf, V. 1977:* K problematice středověkých horských hrádků ve východním podhůří Krkonoš. Archaeologia historica 2, 105–116.
- Wolf, V. 1983:* Hrad Rechenburk u Trutnova: příspěvek k poznání zárodečné fáze středověkého hradu. Krkonoše – Podkrkonoší 7, 251–266.
- Wolf, V. 1989:* Archeologické výzkumy na Trutnovsku v letech 1966–1986 a jejich přínos k poznání dějin regionu, Krkonoše – Podkrkonoší 8, 61–72.
- Wolf, V. 1995:* Ještě o tvrzi v Batňovicích (okr. Trutnov). Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, 117–119.
- Wolf, V. 2005:* Hrádek Bolkov v Libči u Trutnova. Východočeské listy historické 23–24, 479–489.
- Wolf, V. – Sigl, J. – Jirásek, L. 1987:* Neznámá opevněná lokalita v Hajnici, okr. Trutnov. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové, 14, 76–87.
- Wolf, V. – Sigl, J. 1995:* Archeologický výzkum středověkých hradeb v Trutnově. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, 117–121.
- Wolf, V. – Wolf, O. – Tichý, R. 2002:* Nové archeologické prameny ke středověkému osídlení v Mladých Bukách u Trutnova (předběžná zpráva), Zpravodaj muzea v Hradci Králové 28, 240–250.
- Zápotocký, M. 1978:* Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie. Památky archeologické 69, 171–238.
- Zápotocký, M. 1979:* Katalog středověké keramiky severočeského Polabí. Praha.

- Záruba, F. 2015: Příspěvek k malířské výzdobě hradů v Čechách v době předhusitské. In: M. Šmied – F. Záruba ed., Obrazy uctívané, obdivované a interpretované, Praha 146–163.*
- Záruba, F. 2016: Příspěvek k malířské výzdobě hradů v Čechách v době pohusitské. In: M. Nespěšná–Hamsíková ed., Ecclesia docta. Společenství ducha a umění, Praha 380–407.*
- Zavřel, J. 1998: Středověké kachle ze Seminářské zahrady na Petříně. Archaeologica Pragensia 14, 217–228.*
- Zimmermann, B. 2000: Mittelalterliche Geschosspitzen. Kulturhistorische, archäologische und archäometallurgische Untersuchungen. Basel.*
- Zitová, L. 2013: Archeologické doklady brigantin ze 14–15. století ve středoevropském prostoru. Bakalářská práce. Katedra archeologie FF ZUČ. Plzeň.*
- Zůbek, A. 2002: Středověké přezky v brněnských nálezech. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M7, 123–153.*
- Zwiefelhofer, E. 1927: Přehled nálezů a vykopávek, jež jsou zaznamenány ve spisech Archeologického musea v Hořicích. 40 let Archeologického a musejního spolku v Hořicích v Podkrkonoší, 27–31. Hořice.*
- Zwiefelhofer, E. 1947: Archeologické vykopávky a nálezy v letech 1927–1947. Pamětní list 60 let vlastivědného muzea v Hořicích, 13. Hořice.*
- Žákovský, P. 2006: Analýza železných předmětů z Ježova hradu u Stínavy. Diplomová práce. ÚAM FF MU. Brno.*
- Žákovský, P. 2009a: Nášlapný ježek. Příspěvek k poznání jedné opomíjené středověké a raně novověké militarie. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M 12–13, 115–132.*
- Žákovský, P. 2009b: Hromadný nález nejstarších platněřských prací z území Moravy (?). Archaeologica historica 34, 409–444.*
- Žákovský, P. 2009c: Dlouhé meče ze sbírek muzeí v Chocni a Vysokém Mýtě. Archeologické rozhledy 61, 509–523.*
- Žákovský, P. 2011a: Zhodnocení kovových artefaktů z Nedakonic. Příspěvek k lokalizaci husitského Nového Tábora. Archaeologia historica 36, 485–521.*
- Žákovský, P. 2011b: Středověká a raně novověká militaria ze sbírek Lovecko–lesnického muzea v Úsově. Acta militaria mediaevali 8, 105–159.*
- Žákovský, P. 2011c: Středověké a raně novověké chladné zbraně ze sbírek Městského muzea v Moravském Krumlově. In: Z. Měřínský ed., Hrad jako technický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel. Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana II, Brno 127–188.*
- Žákovský, P. 2014: Tesáky a problematika jednosečných zbraní středověku a raného novověku. Disertační práce. ÚAM FF MU. Brno.*
- Žákovský, P. – Hošek, J. 2015: Kovové artefakty. In: M. Dejmal – M. Plaček eds., Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě, Brno 220–252.*
- Žegklitz, J. 2012: Prints and other artwork models fot motifs on stove tiles from the Czech lands. Renaissance stove tiles as a means for disseminating ideas and culture during the age of Reformation. Studies in Post–Medieval Archeology 4, 25–113.*

Žegklitz, J. – Zavřel, J. 2004: Nové nálezy kamnářských výrobků s portrétem Jana Husa. Příspěvek k poznání výroby českých renesančních kachlů. Archeologické rozhledy 53, 591–618.

8 přílohy

8.1 Struktura deskripčního systému keramiky

A) Identifikační údaje

Lokalita – Pro jednotlivé lokality jsem vytvořil zkratky kvůli úspoře místa a rychlejší orientaci. Využívány jsou zejména v kombinaci s číslem keramické třídy, popřípadě ke zjednodušenému popisu obrazových příloh atd. **BA** – Brada; **BC** – Bradlec; **BR** – Břečtej; **JA** – Javorník; **KU** – Kumburk; **PC** – Pecka atd.

Dále byly v rámci základních identifikačních údajů zaneseny informace týkající se nálezových okolností (sonda, stratigrafická jednotka, datum vyzvednutí, inventární/přírůstkové číslo). Jelikož

B) Metrická charakteristika

Počet fragmentů – zde je uveden počet fragmentů, pokud pochází z jedné nádoby (včetně vyplňovaného zlomku)

Fragmentarizace – určována podle velikostních kategorií odvozených od kružnic. Její hodnota odpovídá průměru kružnice, do které by se daný jedinec ideálně vešel (stupně následují po 1 cm). Například jedince s hodnotou určenou 5 je možno si představit jako fragment, jehož výška a délka nepřesáhne 5 cm, ale zároveň není menší než 4 cm.

Abraze – sledován stupeň setření jedince za účelem hodnocení informací o postdepozičních a transformačních procesech. Stupně byly použity podle kritérií L. Čapka (2010, 43). Pakliže byl lom čerstvý (tedy vzniklý při exkavaci, nebo během následného laboratorního zpracování) nebyl tento lom registrován. **1** – *ostrohranný* jedinec (všechny rohy ostré); **2** – *částečně otřelý* jedinec (polovina hran ostrá, polovina hran omletá); **3** – *omletý* jedinec (rohy zaoblené, setřelý povrch).

Hmotnost – udávána v gramech (g) s přesností jednoho desetinného čísla.

C) Morfologická a typologická charakteristika

Druh nádoby – k určení typu nádoby bylo použito jednoduchého alfabetského kódu, který využívá brněnský deskripční systém (Procházka – Peška 2007, 233-235). **C** – cedník; **D** – džbán; **H** – hrnec; **KA** – kahan; **L** – láhev; **M** – mísa; **PO** – pohár; **PA** – pánev; **PK** – poklice; **T** – talíř; **Z** – Zásobnice. Jelikož se ve zpracovávaných souborech neobjevují celé nádoby, nebo jejich větší fragmenty, nebyla řešena deskripce celých tvarů.

Část nádoby – podobně jako v u předchozího znaku, i zde se jedná o alfabetský kód vycházející zčásti z brněnského deskripčního systému (Procházka – Peška 2007, 238). **DN** – dno; **KN** – knoflík; **N** – noha; **O** – okraj; **T** – tělo; **U** – ucho.

Okraj – typologie okrajů byly vytvořena na základě získaných poznatků při zpracovávání vybraných souborů. Obsahuje tedy pouze typy okrajů, které v nich byly obsaženy. Typář je však navržen tak, aby bylo možné případně nové typy doplňovat. Kód je tvořen numerickou hodnotou, jež určuje **skupinu**, před kterou je pak ještě umístěn alfabetský znak, určující zařazení k typu nádoby (například H.1 – okraj hrnce). Jednotlivé skupiny jsou dále děleny na jednotlivé **typy** přidáním numerické hodnoty (H.1.1). Tyto typy pak lze dále dělit na různé **varianty**, opět přidělením numerické hodnoty (H.1.1.1).

Ucho – dělení určeno podle příčného profilu.

Dno – dělení je vytvořeno podle profilu.

Tvar knoflíku pokličky – dělení je vytvořeno podle profilu.

Držadlo pánve – dělení je vytvořeno podle profilu.

D) Technologická charakteristika

Keramická třída – určena podle osvědčených principů vycházející z plzeňského systému KLASIKER a jeho brněnské obdoby (Nováček – Tetour 2003; Procházka – Peška 2007). Určujícími kritérii je pozorování: 1) **výpalu** (charakter/tvrдость); 2) **charakter a úpravy povrchu**; 3) **makroskopická struktura keramické hmoty**; 4) **barevné spektrum**; 5) **afinita**. Název keramické třídy se skládá z alfabetské zkratky lokality (viz výše) a čtyřčísli, kdy první dvě čísla označují vybrané technologické skupiny, což ulehčuje orientaci:

JA00xx – nezařazené skupiny.

JA10xx – skupiny oxidačně pálené keramiky.

JA20xx – skupiny redukčně pálené keramiky.

JA30xx – skupiny glazované keramiky.

JA40xx – skupiny recentní keramiky.

Zrnitost – sledována je zrnitost příměsí v keramickém těstě. Stupnice je použita z brněnskému systému (Procházka 2007, 241). **1** – celistvá (do 0,1 mm); **2** – jemnozrná (0,1 – 0,5 mm); **3** – středozrná (0,5 – 1,5 mm); **4** – hrubozrná (1,5 – 2,5 mm); **5** – velmi hrubozrná (více než 2,5 mm); **6** – neurčeno.

Výpal – rozlišován: **1** – oxidační; **2** – redukční; **3** – smíšený; **4** – neurčený.

Barva – určována barva vnějšího, vnitřního povrchu a lomu jedince podle Munsellova atlasu barev.

Hrúbost povrchu – sledována na vnější straně jedince. Použitá škála je použita z brněnskému systému (Procházka 2007, 244). **1** – velmi hladký (leštěný); **2** – hladký (povrch ohoblovaného dřeva); **3** – jemně drsný (jemný smirkový papír); **4** – krupičkový (zřetelná zrnka ostřiva do 0,5 mm); **5** – hrubý (vystupují zrna nad 0,5 mm).

Glazura – sledován výskyt polevy: **0** – není; **1** – vnitřní strana; **2** – vnější strana; **3** – oboustranná; **4** – vnitřní a vnější část okraje; **5** – náhodné kapky na jinak rezném jedinci.

Barva glazury – viz položka určování barvy jedince.

Dno – sledovány technologické stopy na dně nádoby: **1** – nezřetelné; **2** – podsýpka; **3** – odříznutí strunou; **4** – odříznutí nožem.

E) Výzdoba

Výzdoba byla primárně rozdělena pět **skupin**, od kterých byla odvozena alfabetská zkratka (**P** – plošná, **R** – rytá; **K** – rádélko/kolek; **M** – malování; **L** – lišty/plastická). Tyto skupiny jsou dále děleny na **typy** a **varianty** na základě přidání numerické hodnoty (P.1, P1.1).

8.2 Katalog motivů reliéfních kachlů

Schéma katalogu:

1) popis reliéfu; 2) typ kachle; 3) počet, váha; 4) datace; 5) technologie; 6) analogie; 7) uložení; 8) odkaz na zobrazení.

Použité zkratky:

BA – Brada; **BC** – Bradlec; **BR** – Břečtejn; **ČVS** – čelní vyhřívací stěna; **i.č.** – inventární číslo; **JA** – Javorník; **KACH** – příslušná keramická skupina; **KU** – Kumburk; **LDR** – levý dolní roh; **LHR** – levý horní roh; **MHK** – Muzeum východních Čech v Hradci Králové; **MJC** – Regionální muzeum a galerie v Jičíně; **ML** – Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou; **MNP** – Městské muzeum v Nové Pace; **MT** – motiv; **MTu** – Muzeum Českého ráje v Turnově; **MŽ** – Muzeum v Železnici (sbírka uložena v MJC); **OL** – okrajová lišta; **OVO** – okraj vyhřívacího otvoru; **p.č.** – přírůstkové číslo; **PC** – Pecka; **PDR** – pravý dolní roh; **PHR** – prvý horní roh; **VO** – vyhřívací otvor.

Brada

Motiv BA 1: evangelista Matouš

1) neúplný, dochována část těla držící mluvící pásku a křídel. Podle analogií evangelista Matouš sedící na trůně, přepásaný mluvící páskou; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 118 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) Pardubice (*Brych 2004*, 80, pol. 143), Hodkov u Tábora (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 336, pol. 205), Klatovy (*Hazlbauer 1998*, 142, obr. 85), Plzeň (*Orna 2005*, 54, pol. UMP 8047), hrad Kumburk – MT KU 6; 7) MJC i. č. 7889; 8) obr. 172:4.

Motiv BA 2: lovečtí psi

1) neúplný, lovecká scéna, dochována část dvou loveckých psů s kšíry; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 55 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 1; 6) Sedlčany (*Vařeka 1997*, 402), Malá Strana (*Zavřel 1998*, 219), hrad Kumburk – MT KU 23; 7) MJC i. č. 7583; 8) obr. 172:5.

Motiv BA 3: turnajová scéna 1 (doleva)

1) neúplný, dochovaná část rytíře na koni (doleva) doprovázený psem. Jezdec vybavený štítem a dřevcem. Kůň má detailně zobrazen postroj. Podle analogií nad dřevcem, jež je tupě zakončený, je napodobenina písmene, u předních nohou koně stylizovaná lilie; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 167 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) hrad Hrubá Skála (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3: 3), Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), Staré Hrady (*Pavlík 2006*, 6), hrad Kumburk – MT KU 18. Totožný s motivem BA 4, ale zrcadlově obrácený; 7) MJC i. č. 7593; 8) obr. 172:8.

Motiv BA 4: turnajová scéna 2 (doprava)

1) neúplný, dochována část rytíře na turnaji (doprava). Jezdec vybavený štítem a dřevcem. Na dřevci, jež je tupě zakončený, sedí pták; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 351 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) Kumburk, hrad Hrubá Skála (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3:3) hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), Staré Hrady (varianta doprava i doleva, *Pavlík 2006*, 6), hrad Kumburk – MT KU 19. Totožný s motivem BA 3, ale zrcadlově obrácený 7) MJC i. č. 7884, MŽ i. č. 1077; 8) obr. 172:9.

Motiv BA 5: orlice

1) neúplný, dochována hlava a část těla korunované orlice; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 206 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) hrad Orlík u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 397, pol. 862), hrad Kumburk – MT KU 39; 7) MJC i. č. 7585; 8) obr. 172:2.

Motiv BA 6: erb s přilbou

1) neúplný, dochována část fafrnochů, spodní část přilby a vršek nakoso postaveného štítu; 2) komorový, základní, řádkový, obdélný formát; 3) 2 ks, 187 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) ve sbírkách muzea v Miletíně (neznámá lokalita) se na totožném kachli dochoval heraldický motiv – labuť, hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 895, pol. 11), Starý Bydžov (*Koudelka 1911*, 4), hrad Kumburk – MT KU 45; 7) MJC i. č. 7586, 7590; 8) obr. 172:6.

Motiv BA 7: korunní kachel s napodobeninou písma

1) téměř kompletní, dva pseudonápisy oddělené rozvilinou, shora oddělené prutem, ukončeno dvěma stupňovitými štíty; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 26 ks (min. 8 jedinců), 2913 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, světle oranžový, komora kuželovitá (137 mm hluboká), VO oválný, OVO vodorovně zploštělý na obě strany, ZO čočkovitý, oválný, rozměry ČVS: 191 x 121 mm, KACH 1; 6) hrad Kumburk – MT KU 49, Staré Hrady (*Pavlík 2006*, 7); 7) MJC i. č. 3347-3357, 3433-3446, 7591, 7587, 7594; 8) obr. 172:1.

Motiv BA 8: korunní kachel s úponky vinné révy

1) téměř kompletní, dochováno cimbuří, které je od hlavního motivu odděleno prstencem. Hlavní výjev tvoří hrozny vinné révy, ČVS rozdělena dvěma diagonálními pruty; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 437 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) režný, světle oranžový, KACH 1; 6) Mladá Boleslav (Pavlík – Vitanovský 2004, 181, pol. 1277); 7) MŽ i. č. 336; 8) obr. 172:3.

Motiv BA 9

1) neúplný, dochována část ornamentu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1ks, 78 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 3; 6) -; 7) MJC i. č. 1749; 8) obr. 172:7.

Bradlec

Motiv BC 1: klanění tří králů

1) neúplný, dochována část střechy chlěva a část koruny Panny Marie; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 40 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 347; 8) obr. 173:3.

Motiv BC 2: český lev

1) neúplný, dochována horní část českého lva umístěného ve štítě (vlevo), který byl lemovaný geometrickým ornamentem, jež je tvořen plastickým vývalkem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 6 ks, 420 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, béžový, KACH 2; 6) Česká Lípa (Pavlík – Vitanovský 2004, 393, pol. 817), hrad Kumburk – MT KU 36; 7) MŽ i.č. 337, 338, 346; 8) obr. 173:4.

Motiv BC 3: císařský orel

1) neúplný, dochována část císařského orla (držící v pařátu meč) umístěného do medailonu tvořeného prutem a perlovcem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1ks, 107 g; 4) 2. polovina 16. století; 5) režný, oranžový, přetaženo světlou hlinkou, KACH 5; 6) -; 7) MŽ i.č. 341; 8) obr. 174:2.

Motiv BC 4: erb Starého Města Pražského

1) neúplný, dochován erb Starého Města Pražského; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1ks, 63 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) režný, oranžový, na zadní straně viditelné otisky látky, KACH 1; 6) -; 7) MŽ i.č. 342; 8) obr. 173:2.

Motiv BC 5: pěší bojovník

1) neúplný, dochována spodní část postavy s mečem (tesákem?) za opaskem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1ks, 115 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) režný, oranžový, OL jednostranné zaoblení, KACH 1; 6) -; 7) MŽ i.č. 340; 8) obr. 173:10.

Motiv BC 6: pěší bojovníci (husité?)

1) neúplný, dochovány zbytky tří postav pěších bojovníků (husité?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 3 ks, 109 g; 4) okolo poloviny 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranol, KACH 1; 6) Praha (Pavlík – Vitanovský 2004, 98, pol. 582), Český Brod (Kouba 1966, 26–28, obr. 5); 7) MŽ i.č. 352-4; 8) obr. 173:7.

Motiv BC 7: korunní kachel s rostlinným motivem

1) téměř kompletní, ornamentální vegetační motivy (tvořené rozvilinami a úponky, umístěnými do perliček) v širokém výžlabku. Z obou stran rámováno provazcem a prutem. Pod cimbuřím umístěn pseudonápis. 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 990 g; 4) počátek 16. století; 5) Režný, světle oranžový, překrytý slídovou vrstvou, KACH 7; 6) hrad Kumburk – MT KU 111; 7) MŽ i.č. 335; 8) obr. 173:1.

Motiv BC 8:

1) neúplný, dochována zdobená OL s částí ČVS nesoucí blíže neurčený motiv; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 59 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL prut (zdobená rostlinným motivem), KACH 1; 6) -; 7) ML i.č. I-18; 8) -

Motiv BC 9: korunní kachel s motivem kosočtverců

1) neúplný, dochován provazec, který odděloval hlavní motiv tvořený ornamentem z kosočtverců, vytvořenými třemi pruty a doplněnými půlkruhy; 2) komorový, římsový; 3) 1 ks, 52 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) Starý Bydžov (Koudelka 1912), tvrz v Bříšťanech (Burgert 2006, 187), hrad Kumburk – MT KU 57; 7) ML i.č. I-433; 8) obr. 173:5.

Motiv BC 10: korunní kachel se slepou kružbou

1) neúplný, dochována slepá kružba, ohraničená shora provazcem, horní hrana tvořena cimbuřím, podle analogií ve čtvercových polích čtyřlísty (ve vzniklých trojúhelnících pak trojlísty); 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 80 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) Praha (Richterová 1982, 50, pol. 387, tab. 65:2), hrad Kumburk – MT KU 50; 7) MŽ i.č. 345; 8) obr. 173:8.

Motiv BC 11:

1) neúplný, dochován prutový vývalek obtočený dvojistou stuhou a pásem perliček a spodní část blíže neurčeného výjevu, dle analogií s největší pravděpodobností portrétní námět; 2) komorový, římsový; 3) 1 ks, 78 g; 4) 1. polovina 16. století; 5) režný, oranžový, překryt bílou engobou a zelenou glazurou, KACH 8; 6) Praha (Richterová 1982, 53, pol. 351, tab. 62:3); 7) MŽ i.č. 349; 8) obr. 174:4.

Motiv BC 12: intronizace biskupa

1) neúplný, dochována část postavy biskupa, podle ze sídla Suchá lze doplnit zbytek námětu – intronizace (arci)biskupa Jana z Jenštejna (?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1ks, 65 g; 4) 1. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranol, KACH 2; 6) tvrz Suchá (*Pavlík 2006*, 7); 7) MŽ i.č. 343; 8) obr. 173:9.

Motiv BC 13: část postavy

1) neúplný, dochována horní část lidské postavy (provedení primitivní); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 42 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranol, KACH 1; 6) -; 7) MŽ i.č. 348; 8) obr. 174:5.

Motiv BC 14:

1) neúplný, dochován blíže neurčený výjev umístěný do kruhového medailonu, vyplněného napodobeninou písma; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1ks, 86 g; 4) 16. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 339; 8) -

Motiv BC 15:

1) neúplný, dochována pouze okrajová lišta; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1ks, 65 g; 4) 16. století; 5) rezný, oranžový, OL složená: 4x hranol, KACH 1; 6) -; 7) MŽ i.č. 344; 8) obr. 174:3.

Motiv BC 16:

1) neúplný, dochována okrajová lišta a část pětিলisté rozety; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 253 g; 4) okolo roku 1500; 5) rezný, oranžový, OL složená: výžlabek – dvojitý prut, KACH 2; 6) hrad Javorník (*Kráska 2008*, 145, pol. 461); 7) MŽ i.č. 350, 351; 8) obr. 174:1.

Motiv BC 17:

1) neúplný, dochován roh ČVS s fragmentem rozviliny; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 61 g; 4) 1. polovina 16. století; 5) rezný, oranžový, OL složená: hranol – výžlabek – prut, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-14; 8)

Břečtej

Motiv BR 1: sv. Jiří 1

1) neúplný, dochována horní část světce se svatozáří jedoucím doleva. V pravém horním rohu postava modlící se princezny. Drak umístěn při dolní hraně ČVS; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 5 ks (min. 3 jedinci), 285 g, sonda 8, 10, 13, 14; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL jednostranně zaoblená, KACH 1; 6) Tábor (*Krajíc 1997*, 39, obr. 20), Bouzov (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 340, pol. 248); 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 175:1.

Motiv BR 2: sv. Jiří 2

1) neúplný, dochována postava světce jedoucím doprava. Reliéf je špatně dochovaný; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 72 g, sonda 14; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, přetaženo světlou hlinkou, KACH 5; 6) -; 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 175:4.

Motiv BR 3: sv. Jiří 3

1) neúplný, dochována část koně světce (doleva) a kopí. Zadní noha koně zdobena stylizovaným květem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks (2 jedinci), 78 g, sonda 1, 5; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 1; 6) Kostelec nad Černými Lesy (*Durdík – Hazlbauer 1993*, 297, pol. 7); 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 175:2.

Motiv BR 4: sv. Jiří 4

1) neúplný, dochována část světcovy postavy. V obou rukách drží kopí. Rustikální provedení; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 41 g, sonda 13; 4) polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 16; 6) -; 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 175:5.

Motiv BR 5: sv. Jiří 5

1) neúplný, dochována část světcovy postavy, kopí drží v pravé ruce, na koni doprava; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 23 g, sonda 21; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 175:3.

Motiv BR 6: český lev

1) neúplný, dochována část české lva ve výskoku (vlevo). V levém horním rohu umístěno písmeno. V dolních rozích šípatky; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 7 ks (min. 3 jedinci), 380 g, sonda 10, 13, 21; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL jednostranně zaoblená, KACH 1; 6) Praha (*Brych 2004*, 34, pol. 7), tvrz v Tleskách (*Brych 2004*, 34, pol. 8), Mnichovice u Prahy (*Brych 2004*, 34, pol. 10), Strážnice (*Pajer 1983*, 194, tab. XXII:1), Hořice v Podkrkonoší (nepublikováno); 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 175:6.

Motiv BR 7: cimbuří

1) neúplný, dochována stínka cimbuří doplněná o dvě písmena; 2) komorový, základní, korunní; 3) 1 ks, 94 g, sonda 13; 4) závěr 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 175:7.

Motiv BR 8:

1) neúplný, dochována část rostlinné výzdoby; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 82 g, sonda 10, 13; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 176:2.

Motiv BR 9

1) neúplný, dochován pás horizontálně členěné římsy; 2) komorový, základní, římsový; 3) 1 ks, 37 g, sonda 8; 4) počátek 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 176:1.

Motiv BR 10: pištec

1) neúplný, dochována část postavy dechovým hudebním nástrojem (trubka?). Rustikální provedení; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 102 g, sonda 21; 4) polovina 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 17; 6) -; 7) MHK př. č. 32/2000; 8) obr. 175:8.

Javorník**Motiv JA 1: sv. Jiří na koni 1**

1) neúplný, dochována spodní část výjevu sv. Jiří zabíjejícího draka. Drak je v poloze na nohou, jeho ocas je omotán okolo zadní nohy koně. Rustikální provedení; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 316 g; 4) polovina 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, rozměr spodní části ČVS: 16,9 cm, KACH 16; 6) Chrudim? (*Frolík 2003*, 39–40, pol. 52, 53); 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 177:4.

Motiv JA 2: hlava princezny

1) neúplný, dochována pouze hlava, kvůli nízké kvalitě otisku bez rozlišení části obličeje. Podle velikosti a charakteru zbylých motivů je pravděpodobné zobrazení princezny z výjevu sv. Jiří. Možná souvislost s motivem JA 1 a 12; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 25 g; 4) polovina 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 16; 6) -; 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 177:3.

Motiv JA 3: postava princezny

1) neúplný, dochována pouze postava, kvůli nízké kvalitě otisku bez bližších detailů. Podle velikosti, charakteru a umístění zbylých motivů je pravděpodobné zobrazení princezny z výjevu sv. Jiří z tohoto souboru. Rustikální provedení; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 3 ks, 163 g; 4) polovina 15. století; 5) režný, oranžový, světle šedý, KACH 16 a 17; 6) Chrudim? (*Frolík 2003*, 39–40, pol. 52, 53); 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 177:2.

Motiv JA 4: tzv. Meluzína

1) neúplný, dochována spodní část výjevu tzv. Meluzíny. Rustikální provedení; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 5 ks, 878 g; 4) polovina 15. století; 5) režný, oranžový, světle šedý, OL hranolová, rozměr spodní části ČVS: 16,9 cm, KACH 16 a 17; 6) -; 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 177:5-8.

Motiv JA 5: orlice v medailonu

1) neúplný, dochována část těla o křídla (pravé orlice); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 128 g; 4) polovina 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 16; 6) Vizmburk (*Soukupová 2013*, 121); 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 178:1.

Motiv JA 6: ocas lva

1) neúplný, dochována část ocasu, pravděpodobně českého lva; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 20 g; 4) polovina 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 16; 6) -; 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 178:2.

Motiv JA 7:

1) neúplný, dochována pouze roh ČVS vyplněný rostlinou výzdobou (plod – granátové jablko?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 45 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 16; 6) -; 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 178:6.

Motiv JA 8:

1) neúplný, dochována pouze roh ČVS vyplněný rostlinou výzdobou. Hlavní motiv patrně v medailonu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 32 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 16; 6) -; 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 178:4.

Motiv JA 9

1) neúplný, dochována pouze okrajová lišta lemovaná punkty?; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 26 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 16; 6) -; 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 178:5.

Motiv JA 10: síť kosočtverců

1) téměř kompletní. Rastr kosočtverců, shora ohraničených provazcem. Ukončeno třemi (?) stínkami cimbuří – dochovány pouze dvě; 2) komorový, základní, římsový, korunní; 3) 11 ks, 249 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, rozměry: 17,8 x 13 cm, KACH 17; 6) Hradec Králové (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 429, pol. 1199), tvrz Hedčany u Pardubic (*Brych 2004*, 204, pol. 535); 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 178:3.

Motiv JA 11: cimbuří

1) neúplný, dochována pouze jedna stínka cimbuří; 2) komorový, základní, římsový, korunní; 3) 1 ks, 154 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 17; 6) -; 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 178:7.

Motiv JA 12: sv. Jiří na koni 2

1) neúplný, dochována spodní část výjevu sv. Jiří zabíjejícího draka. Z důvodu polohy koně a jezdce nelze ztotožnit s M JA 1; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 172 g; 4) polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 16; 6) Chrudim? (*Frolík 2003*, 39-40, pol. 52, 53); 7) MHK př. č. 91/88; 8) obr. 177:1.

Kumburk

Motiv KU 1: Adam a Eva u Stromu Poznání

1) neúplný, dochována horní polovina těla Evy u Stromu poznání, část hada s korunou; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 9 ks, 1179 g; 4) konec 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) Plzeň (*Fajt et kol. 1996*, 545, pol. 160); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MJC i.č. 1735, 1879f, i, 2311; 8) obr. 180:1.

Motiv KU 2: Adam a Eva u Stromu Poznání

1) neúplný, dochována část hada, který má od pasu nahoru lidskou korunovanou postavu. Na pozadí je stylizovaná koruna Stromu poznání; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 53 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) Český Krumlov (*Ernée 2008*, 56–57, pol. 24); 7) MJC i.č. 1879h; 8) obr. 180:3.

Motiv KU 3: Adam a Eva u Stromu Poznání

1) neúplný, dochována část nahé mužské postavy (Adam?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 33 g; 4) 15.-16. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 1740; 8) obr. 180:2.

Motiv KU 4: Samson se lvem

1) neúplný, Samson bojující se dvouocasým (!) lvem. Dlouhovlasý muž v sukničce přepásané páskem s tobolkou sedí na zvířeti a rozevírá mu tlamu rukama; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 5 ks, 487 g; 4) závěr 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) Praha (*Richterová 1982*, 42, pol. 245, 246, tab. 50.1,2); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MJC i.č. 1879d, g, ch, 2308; 8) obr. 180:4.

Motiv KU 5: prorok

1) neúplný, dochována pouze část poprsí muže – proroka (?) s ozdobným límcem, část mluvící pásky (?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 63 g; 4) kolem roku 1500; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) Kutná Hora a Mohelnice (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 325, pol. 79; *Kráska 2008*, 19, pol. 15); 7) MŽ i.č. 383; 8) obr. 180:9.

Motiv KU 6: evangelista Matouš

1) téměř kompletní, anděl se svatozáří – evangelista Matouš sedící na trůně, přepásaný mluvící páskou; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 44 ks, 2459 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, jednostranné zaoblení, KACH 1 a 2; 6) Pardubice (*Brych 2004*, 80, pol. 143), Hodkov u Tábora (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 336, pol. 205), Klatovy (*Hazlbauer 1998*, 142, obr. 85), Plzeň (*Orna 2005*, 54, pol. UMP 8047), hrad Brada – MT BA 1; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MJC i.č. 2873, MŽ i.č. 362, ML i.č. I-1571; 8) obr. 180:5.

Motiv KU 7: část anděla

1) neúplný, dochována část okřídlené postavy – evangelista Matouš?; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 181 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 1744; 8) obr. 180:7.

Motiv KU 8: Zmrtvýchvstání Krista

1) téměř kompletní, Zmrtvýchvstání Krista, dochována část postavy a břevna. Po pravici Ježíše tři hrací kostky, na břevně zavěšeny symboliky mučení: důtky a kolo (?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 252 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, obsahuje slídu, část reliéfu znečištěna maltou, která se nachází i na horním okraji kachle, OL jednostranně zaoblená, KACH 7; 6) Sedlčany (*Vařeka 1997*, 402); 7) MJC i.č.1737; 8) obr. 180:6.

Motiv KU 9: část anděla

1) neúplný, dochována pouze část těla anděla umístěná na okraji ČVS, pravděpodobně adorace trůnící Panny Marie s malým Ježíšem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 76 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) -; 7) ML i.č. I-13; 8) obr. 180:8.

Motiv KU 10: bojovníci?

1) neúplný, dochována část postavy, držící tyčovitý předmět, po její levici fragment další postavy (bojovníci?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 63 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MŽ i.č. 379; 8) obr. 181:6.

Motiv KU 11: sv. Jiří

1) téměř kompletní, sv. Jiří na koni (vpravo) zabíjející draka. Světec oděn do plátové zbroje, v PHR modlící se princezna, v LHR nepatrné zbytky po gotické minuskule, v LDR šípátkový motiv; 2)

komorový, základní, řádkový; 3) 10 ks, 1014 g; 4) přelom 15. a 16. století; 5) režný, oranžový, OL jednostranně zaoblená, KACH 2; 6) Praha, Řeznická ulice (*Richterová 1982*, 34, pol. 135, tab. 35.1), hrad Navarov (*Brestovanský 1998*, 114–115, pol. 4); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MJC i.č. 1739, 1879a, b, e, MŽ i.č. 385, ML i.č. I-1571, MNP bez i.č.; 8) obr. 181:1.

Motiv KU 12: sv. Jiří

1) neúplný, motiv sv. Jiří bojujícího s drakem. Dochována pouze horní část postavy světce, v LHR umístěna princezna, mezi princeznou a sv. Jiřím umístěno písmeno (?) „K“, provedení výjevu je primitivní; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 309 g; 4) Kolem roku 1500; 5) režný, oranžový, OL složená: hranolová – vývalek, přetaženo světlou hlinkou, KACH 5; 6) -; 7) MŽ i.č. 356; 8) obr. 181:3.

Motiv KU 13: sv. Jiří

1) neúplný, dochována malá hlava princezny (výjev sv. Jiří zabíjejícího draka); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 16 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 5; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146–55/75; 8) obr. 181:7.

Motiv KU 14: flagelanti?

1) neúplný, dochovány části nahých postav (flagelanti?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 8 ks, 816 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 1 a 2; 6) Praha (*Richterová 1982*, 49, pol. 343, 344, tab. 60:1,2); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MJC i.č. 1736, 1743, 2307, MŽ i.č. 377, 375, ML bez i.č., I-114, I-1571; 8) obr. 181:5.

Motiv KU 15: tzv. Meluzína

1) téměř kompletní, dochována část Meluzíny, provedení výjevu je primitivní; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 250 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) -; 7) MJC i.č.1733; 8) obr. 181:2.

Motiv KU 16: tzv. Meluzína

1) neúplný, dochována část Meluzíny obklopené částmi ryby a raka; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 137 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) hrad Dolní Štěpanice (*Prostředník 1996*, 176), Praha (*Brych 2004*, 96, pol. 190), hrad Český Krumlov (*Ernée 2008*, 48–49, pol. 5, 6), hrad Šariš, hrad Budín (*Hazlbauer 1989*, 416, obr. 12:3,5); 7) MJC i.č.1741; 8) obr. 181:4.

Motiv KU 17: draci s propletenými krky

1) téměř kompletní, dvojice draků s propletenými krky, nahoře rámováno provazcem a cimbuřím, které se téměř nedochovalo; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 383 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 182:6.

Motiv KU 18: turnajová scéna 1 (doleva)

1) téměř kompletní, rytíř na turnaji doprovázený psem. Jezdec vybavený štítem a dřevcem. Kůň má detailně zobrazen postroj. Nad dřevcem, jež je tupě zakončený, je napodobenina písmene, u předních nohou koně stylizovaná lilie; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 17 ks (min. 6 jedinců), 1983 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) hrad Hrubá Skála (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3:3), Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), Staré Hrady (*Pavlík 2006*, 6), hrad Brada – MT BA 3; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 182:1.

Motiv KU 19: turnajová scéna 2 (doprava)

1) neúplný, stejný jako motiv 18, ale zrcadlově otočen; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 4 ks, 353 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) hrad Hrubá Skála (*Tomášková 1999*, 38, tab. 3:3) hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 894, pol. 6), Staré Hrady (varianta doprava i doleva, *Pavlík 2006*, 6), hrad Brada – MT BA 4; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MŽ i.č. 370; 8) obr. 182:3.

Motiv KU 20: turnajová scéna

1) neúplný, dochována část jezdce na koni (vpravo). Jezdec má kolčí přílbu a napražený dřevce; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 4 ks, 398 g; 4) počátek 16. století; 5) režný, oranžový, OL složená: hranol – sestupný pásek – prut, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 2312; 8) obr. 182:4.

Motiv KU 21: lovecká scéna

1) neúplný, lovecká scéna, jelen (?) štvaný dvěma psy. Pod tělem jelena písmeno „M“; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 10 ks, 1263 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2, OL hranolová; 6) Sedlčany (*Vařeka 1997*, 405, obr. 4:3); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MJC i.č. 2306, 2309, MŽ i.č. 365, ML i.č. I-117, I-118; 8) obr. 183:1.

Motiv KU 22: lovecká scéna

1) neúplný, lovecká scéna, jelen (?) štvaný dvěma psy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 3 ks, 325 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL plochý hranol, KACH 2; 6) Sedlčany (*Vařeka 1997*, 405, obr. 4:3); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 183:3.

Motiv KU 23: lovečtí psi

1) neúplný, lovecká scéna, dochována část psů s mečem a dvěma psy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 206 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) Sedlčany (*Vařeka 1997*, 402), Malá Strana (*Zavřel 1998*, 219), hrad Brada – MT BA 2; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 183:4.

Motiv KU 24: sokolník se psem

1) neúplný, dochována část sokolníka jedoucí na koni (vlevo), levá ruka založená v bok; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 7 ks, 565 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 1 a 2; 6) Praha (*Richterová 1982*, 47, pol. 315, 317, tab. 57: 2,4); 6) neznámá lokalita na Chrudimsku (*Frolík 2003*, 50, pol. 71); Cvilín (*Krásna 2008*, 66, pol. 190, 191), hrad Pecka – MT PC 2; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MŽ i.č. 359, 371, 378, 581; 8) obr. 182:5.

Motiv KU 25: geometrický ornament

1) neúplný, dochována část geometrického ornamentu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 105 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) ML i.č. I-785; 8) -

Motiv KU 26: bojovník s kuší

1) neúplný, dochována část bojovníka v kápi s kuší přes rameno a píšťalou (?) v ústech; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 49 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 182:2.

Motiv KU 27: hráči vrhcábů

1) neúplný, dochována část postav hráčů vrhcábů; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 3 ks, 236 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, ML i.č. 4314; 8) obr. 182:8.

Motiv KU 28: hráči vrhcábů

1) neúplný, dochována část postav hráčů vrhcábů a hracího stolu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 81 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 1750; 8) obr. 182:7.

Motiv KU 29:

1) neúplný, dochovány lidské ruce držící kruh, věnec?; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 43 g; 4) přelom 15. a 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) ML i.č. I-111; 8) obr. 183:5.

Motiv KU 30:

1) neúplný, část ženské korunované postavy lemované stylizovanými rostlinnými motivy (nevěstka? Sibyla?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 187 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL složená: hranol – prut, KACH 1; 6) Kostelec nad Černými Lesy (*Durdík – Hazlbauer 1993*, 299, pol. 17), Debrž u Mladé Boleslavi (*Brych 2004*, 109, pol. 109); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 183:6.

Motiv KU 31: český lev

1) Kompletní, Český lev ve výšoku (vlevo), část levé OL doplněna tordovaným páskem; 2) komorový, základní; 3) 8 ks, 756 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, 20 x 21 cm, KACH 2; 6) Chrudim (*Frolík 2003*, 57, pol. 87), hrad Pecka – hradní sbírky; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MJC i.č. 1745, MŽ i.č. 386, MNP bez. i.č.; 8) obr. 183:11.

Motiv KU 32: český lev

1) neúplný, dochovány zadní nohy českého lva; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 212 g; 4) polovina 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) hrad Orlík u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 394, pol. 826); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 183:9.

Motiv KU 33: český lev

1) neúplný, dochován část rozeklaného ocasu lva s částí koruny; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 112 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 183:10.

Motiv KU 34: český lev

1) neúplný, hlava korunovaného lva; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 95 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 183:7.

Motiv KU 35: český lev

1) neúplný, dochován část rozeklaného ocasu lva; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 212 g; 4) 15. století; 5) režný, světle oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MŽ i.č. 392; 8) -

Motiv KU 36: český lev

1) neúplný, dochovány části Českého lva umístěného ve štítě (vlevo); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 6 ks, 102 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) Česká Lípa (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 393, pol. 817), hrad Bradlec – MT BC 2; 7) ML i.č. I-115, I-4313, I-19, I-17, I-11, I-4312; 8) obr. 183:12.

Motiv KU 37: český lev

1) neúplný, dochována pouze část hlavy lva (českého?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 67 g; 4) počátek 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) ML i.č. I-4310; 8) obr. 183:8.

Motiv KU 38: orlice

1) neúplný, dochovány zlomky orlice; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 4 ks, 321 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 39: orlice

1) neúplný, dochována hlava a část těla korunované orlice; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 5 ks, 298 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 1; 6) hrad Orlík u Humpolce (*Pavlík – Vitanovský 2004*,

397, pol. 862), hrad Brada – MT BA 5; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, ML bez i.č.; 8) obr. 184:2.

Motiv KU 40: orel

1) neúplný, část dvouhlavého císařského orla; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 329 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 184:1.

Motiv KU 41: znak Nového Města pražského

1) téměř kompletní, znak Nového Města pražského; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 19 ks, 1456 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, 20 x 21 cm, KACH 2; 6) Nové Město v Praze (Brych 2004, 48, pol. 46); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 184:7.

Motiv KU 42: erb města Kutné Hory

1) neúplný, dochována spodní část erbu města Kutné Hory umístěného do štítu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 526 g; 4) počátek 16. století; 5) rezný, oranžový, OL jednostranně zaoblená, KACH 1; 6) hrad Kunštát (*Krása 2008*, 111, pol. 348); 7) ML i.č. I-43; 8) obr. 184:3.

Motiv KU 43: znak Vyšehradské kapituly

1) neúplný, dochována pouze část erbu se znakem Vyšehradské kapituly, či papeže; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 52 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) ML i.č. I-1571; 8) obr. 184:5.

Motiv KU 44: erb s přilbou

1) neúplný, dochována část erbu, na které je položena kolčí přilba (čelní pohled) s fafrnochy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 142 g; 4) závěr 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 184:6.

Motiv KU 45: erb s přilbou

1) neúplný, dochována část erbu, na které je položena kolčí přilba (boční pohled) s fafrnochy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 6 ks, 488 g; 4) závěr 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) ve sbírkách muzea v Miletíně (neznámá lokalita) se na totožném kachli dochoval heraldický motiv – labuť, hrad Rýzmburk (*Hlaváček – Pavlík 2010*, 895, pol. 11), Starý Bydžov (*Koudelka 1911*, 4), hrad Brada – MT BA 6; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MŽ i.č. 389, ML i.č. I-113; 8) obr. 184:10.

Motiv KU 46: část erbu

1) neúplný, dochována pouze část erbu, jež je svisle dělen na dvě části (pravá část vyplněna šachovnicí, levá bez výplně); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 61 g; 4) 15. století; 5) rezný, šedý, KACH 9; 6) -; 7) ML i.č. I-157; 8) obr. 184:4.

Motiv KU 47: heraldický výjev

1) neúplný, dochována část fafrnochů, rámováno kruhovým medailonem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 63 g; 4) 15. století; 5) rezný, sytě oranžový, KACH 3; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 184:8.

Motiv KU 48: heraldický výjev

1) neúplný, dochována část fafrnochů, patrně součást heraldického motivu; 2) komorový, základní, řádkový; 1 ks, 20 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MŽ i.č. 394; 8) obr. 184:9.

Motiv KU 49: římsový korunní kachel s napodobeninou písma

1) téměř kompletní, dva pseudonápisy oddělené rozvilinou, shora oddělené prutem, ukončeno dvěma stupňovitými štíty; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 9 ks, 1046 g; 4) okolo roku 1500; 5) rezný, světle oranžový, KACH 1 a 2; 6) hrad Brada – MT BA 7; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 185:1.

Motiv KU 50: římsový korunní kachel se slepou kružbou

1) téměř úplný, slepá kružba, ve čtvercových polích čtyřlísty (ve vzniklých trojúhelnících pak trojlísty), ohraničeno provazcem, horní hrana tvořena cimbuřím; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 5 ks, 923 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) Praha (*Richterová 1982*, 50, pol. 387, tab. 65: 2), hrad Bradlec – MT BC 10; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 185:6.

Motiv KU 51: římsový korunní kachel s geometrickým ornamentem

1) neúplný, dochován zlomek geometrického ornamentu, shora oddělený prutem a ukončený cimbuřím; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 2 ks 344 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 185:4.

Motiv KU 52: římsový korunní kachel s geometrickým ornamentem

1) neúplný, dochována část provazce, která oddělovala síť kosočtverců od cimbuří (na cimbuří iniciála „M“); 2) komorový, římsový, korunní; 3) 2 ks, 125 g; 4) 15. století; 5) rezný, světle oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, ML i.č. I-16; 8) obr. 185:3.

Motiv KU 53: geometrický ornament

1) neúplný, tapetový geometrický vzor; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 16 ks, 1409 g; 4) okolo roku 1600; 5) barva okrová, přetaženo světlou hlinkou, KACH 5; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 54: římsový korunní kachel s geometrickým ornamentem

1) neúplný, dochována část slepé kružby v kosočtvercových polích čtyřlísty, ohraničeno provazcem; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 61 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 1; 6) -; 7) MJC i.č. 1751; 8) obr. 185:8.

Motiv KU 55: geometrický ornament

1) neúplný, dochován provazec, jež ohraničuje ČVS zdobenou pruty, které vytváří geometrickou výzdobu; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 130 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 358; 8) obr. 185:5.

Motiv KU 56: geometrický ornament

1) neúplný, dochovány pouze části prutů, které vytvářely geometrickou výzdobu, kachel ukončen nízkým cimbuřím; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 153 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový; 6); 7) MŽ i.č. 373; 8) obr. 185:2.

Motiv KU 57: římsový korunní kachel s kosočtverci

1) neúplný, dochován provazec, který odděloval hlavní, patrně geometrický, motiv na ČVS, kachel ukončen cimbuřím se střílnou a pultovou stříškou; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 2 ks, 225 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) Starý Bydžov (*Koudelka 1911*, 3), Bříšťany (*Burgert 2006*, 187), hrad Bradlec – MT BC 9; 7) MŽ i.č. 360, 382; 8) obr. 185:7.

Motiv KU 58:

1) neúplný, dochována část cimbuří se střílnami ve stínkách; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 125 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) - 7) ML bez i.č.; 8) -

Motiv KU 59:

1) neúplný, dochována část rostlinného ornamentu, který se spirálovitě rozvíjí; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 126 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) ML i.č. I-434; 8)

Motiv KU 60: plod melounu (?)

1) neúplný, dochován zlomek dýně, či melounu s úponky; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 2 ks, 253 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) hrad Navarov (*Brestovanský 1998*, 136), hrad Pecka – MT PC 11; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MŽ i.č. 390; 8) obr. 185:9.

Motiv KU 61: římsový korunní kachel se čtyřlístky v cimbuří

1) neúplný, dochován náznak cimbuří, v prostoru pod stínkami stylizované čtyřlístky, odděleno prstencem od hroznu vinné révy; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 2 ks, 295 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) hrad Pecka – MT PC 18; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MŽ i.č. 376; 8) obr. 185:10.

Motiv KU 62: rostlinný ornament

1) neúplný, dochovány zbytky stylizované rostlinné výzdoby; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 6 ks, 353 g; 4) okolo roku 1500; 5) barva okrová, přetaženo světlou hlinkou, KACH 5; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 185:15.

Motiv KU 63:

1) neúplný, dochován provazec, jež ohraničoval hlavní motiv ČVS, jež patrně tvořil rostlinný ornament 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 245 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 357; 8) obr. 185:14.

Motiv KU 64: rostlinný ornament

1) neúplný, dochován provazec, který odděloval hlavní motiv, tvořený úponky vinné révy; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 153 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 373; 8) obr. 185:12.

Motiv KU 65: rostlinný ornament

1) neúplný, dochován provazec, který odděloval hlavní motiv, tvořený úponky vinné révy, kachel ukončen cimbuřím; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 245 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 372; 8) -

Motiv KU 66:

1) neúplný, dochován pouze provazec oddělený prutem; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 148 g; 4) konec 15. století; 5) barva okrová, přetaženo světlou hlinkou, KACH 5; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 67:

1) neúplný, dochována část postavy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 57 g; 4) 15. století; 5) režný, tmavě oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8)

Motiv KU 68:

1) neúplný, dochována část hlavy a peří páva (?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 202 g; 4) počátek 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 69:

1) neúplný, dochována část cimbuří; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 78 g; 4) 16. století; 5) rezný, oranžový, KACH 6; 6) - 7) ML bez i.č.; 8) -

Motiv KU 70:

1) neúplný, dochována část hlavy muže; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 59 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, MŽ i.č. 364; 8) obr. 186:10.

Motiv KU 71:

1) neúplný, dochována část hlavy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 20 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL jednostranně zaoblená, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 186:11.

Motiv KU 72:

1) neúplný, dochována část postavy zahalené do pláště 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 42 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 292a; 8) -

Motiv KU 73:

1) neúplný, dochován provazec, jež ohraničoval hlavní motiv ČVS, horní hrana kachle tvořena cimbuřím; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 224 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 366; 8) obr. 186:8.

Motiv KU 74: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována část hroznu vinné révy, pozadí je tvořeno jemnými pruty, jež vytváří kosočtverečný ornament, shora (zdola?) ohraničeno vývalkem, s esíčky 2) komorový, římsový?; 3) 2 ks, 33 g; 4) počátek 16. století; 5) rezný, světle oranžový, obsahuje slídu, KACH 4; 6) -; 7) MJC i.č. 1876a; 8) obr. 186:9.

Motiv KU 75:

1) neúplný, dochována část nohy jezdce (vlevo); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 12 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 1742; 8) obr. 186:12.

Motiv KU 76:

1) neúplný, dochována část obličeje; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 25 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, obsahuje slídu, KACH 4; 6) -; 7) MJC i.č. 1747; 8) obr. 186:4.

Motiv KU 77:

1) neúplný, zakončení vimperku; 2) komorový, římsový, korunní, nebo nástavec; 3) 1 ks, 15 g; 4) 15. – poč. 16. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 1748; 8) obr. 186:3.

Motiv KU 78:

1) neúplný, dochována část mluvicí pásky s písmenem „a“ (?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 79 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, OL jednostranně zaoblená, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 1879c; 8) obr. 186:17.

Motiv KU 79:

1) neúplný, bližší neurčený motiv. Dochována mužská a ženská postava, které jsou odděleny mluvicí páskou. Žena v levé ruce nese konvici, muž drží v pravé ruce hůl a druhou rukou ukazuje do míst, kde výjev chybí; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 4 ks, 696 g; 4) závěr 15. století; 5) rezný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 2002, 2009, MŽ i.č. 380; 8) obr. 186:1.

Motiv KU 80:

1) neúplný, dochována mužská postava v sukničce držící v pravé ruce sekeru a za opaskem dlouhý meč; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 333 g; 4) 2. polovina 15. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MJC i.č. 2003; 8) obr. 186:5.

Motiv KU 81:

1) neúplný, dochována hlava koně; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 15 g; 4) 15. století; 5) rezný, oranžový, obsahuje slídu, OL hranolová, KACH 4; 6) -; 7) MJC i.č. 2010; 8) obr. 186:6.

Motiv KU 82: Ukřižování Krista

1) Komplettní. Motiv Ukřižování Krista. Ježíš přibit na T kříž, nad kterým je umístěn nápis INRI. Zbytek plochy zdoben perlovcem a stylizovanými palmovými listy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) nejméně 6 ks, 842 g (průměrná váha jednoho jedince); 4) 16. století; 5) rezný, oranžový, OL složená: plochý hranol – plochý hranol – prut, 26,1 x 15,2cm (průměrné hodnoty všech exemplářů), komora kuželovitá nízká (5,7 cm), VO oválný, OVO přehnutý, KACH 6; 6) objeven roku 2006 v objektu strážnice, souvisí s motivy 121 a 122; 7) MTu i.č. A6725; 8)

Motiv KU 83: sv. Václav

1) neúplný, dochovány nohy sv. Václava v plátové zbroji. Po levém boku v pozadí štít s orlicí, při prvé noze opřené kopí; 2) komorový, obdélný, základní řádkový; 3) 3 ks, 545 g; 4) 1. polovina 16. století; 5) rezný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MŽ i.č. 355, 384, 391; 8) obr. 186:13.

Motiv KU 84: Martin Luther?

1) neúplný, dochována část hlavy muže v kruhovém medailonu, pravděpodobně Martin Luther; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 70 g; 4) 2. polovina 16. století; 5) režný, světle béžový, KACH 10; 6) hrad Navarov (*Brestovanský 1998*, 124; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 186:15.

Motiv KU 85: alegorie?

1) neúplný, část ženské postavy držící blíže neurčený předmět (alegorie?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 5 ks, 292 g; 4) 2. polovina 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) hořické muzeum (neznámá lokalita, bez. i.č.); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, ML i.č. I-1571; 8) obr. 187:10.

Motiv KU 86: sebevražda Lukrécie

1) neúplný, blíže nerozpoznatelný motiv, umístěný do renesanční arkády, podle analogií patrně výjev se sebevraždou Lukrécie; 2) komorový, základní, řádkový, obdélní formát; 3) 5 ks, 1201 g; 4) Pol. 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) město Jičín (*Tomášková 1999*, 47), hrad Pecka – MT PC 51; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 187:8.

Motiv KU 87: šlechtický portrét

1) neúplný, portrét dámy v širokém klobouku umístěná v arkádě; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 260 g; 4) počátek 16. století; 5) režný, oranžový, OL složená: hranolová – sestupný pásek, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 187:2.

Motiv KU 88: šlechtický portrét

1) neúplný, dochována část hlavy šlechtice (?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 22 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 187:7.

Motiv KU 89: šlechtický portrét

1) neúplný, dochovány ruce šlechtice (?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 97 g; 4) závěr 16. století; 5) barva okrová, přetaženo světlou hlinkou, KACH 5; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 187:5.

Motiv KU 90: šlechtický portrét

1) neúplný, dochována část těla šlechtice (?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 120 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, očazený, OL složená: hranol – prut, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 187:9.

Motiv KU 91: šlechtický portrét

1) neúplný, dochována část mužské postavy oděné do renesančního pláště se širokými rukávy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 343 g; 4) závěr 16. století; 5) režný, oranžový, OL složená: hranol – plochý hranol, KACH 6; 6) hrad Děvín u Mimoně (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 385, pol. 742), Prostějov (*Krásá 2008*, 80, pol. 230); 7) MŽ i.č. 367; 8) obr. 187:4.

Motiv KU 92: šlechtický portrét

1) neúplný, dochována část mužské hlavy oděná do renesančního klobouku a kabátce; 2) komorový, základní?; 3) 2 ks, 36 g; 4) přelom 16. a 17. století; 5) režný, oranžový, překryta bílou engobou a zelenou glazurou, KACH 8; 6) -; 7) MŽ i.č. 400, 401; 8) obr. 187:3.

Motiv KU 93: šlechtický portrét

1) téměř kompletní. Postava šlechtice umístěná do renesanční arkády, v horních rozích rozviliny. Šlechtic oděn do šatů dle renesanční módy; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 3 ks, 475 g; 4) přelom 16. a 17. století; 5) režný, oranžový, komora kuželovitá nízká (52 mm), VO oválný, OVO přehnutý, na části kachle zbytky malty, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-122, I-130, I-131; 8) obr. 187:1.

Motiv KU 94: šlechtický portrét

1) neúplný, dochována pouze část horní poloviny urozeného muže oděného dle renesanční módy. Hlava vyplňuje prostor stínky cimbuří; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 114 g; 4) 2. poloviny 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-128; 8) obr. 187:6.

Motiv KU 95:

1) neúplný, dochována část erbu umístěného do kruhového medailonu. Nad štítem umístěna maska; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 79 g; 4) závěr 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) hrad Kunštát (*Krásá 2008*, 111, pol. 348); 7) MJC i.č. 1879; 8) obr. 188:1.

Motiv KU 96:

1) neúplný, dochována část stylizovaného rostlinného ornamentu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 208 g; 4) 16. století; 5) režný, béžová, OL hranolová, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-122; 8) obr. 188:4.

Motiv KU 97: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována část stylizovaného rostlinného ornamentu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 118 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, na zadní straně ČVS jasně znatelný otisk látky, KACH 2; 6) -; 7) ML i.č. I-435; 8) obr. 188:5.

Motiv KU 98: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována část stylizovaného rostlinného ornamentu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 50 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-436; 8) obr. 188:6.

Motiv KU 99: rostlinný ornament

1) téměř kompletní, nika s konchou, jež je vyplněna rostlinnými motivy; 2) komorový, obdélný, základní, řádkový; 3) 1 ks, 1414 g; 4) 2. polovina 16. století; 5) režný, oranžový překryt bílou engobou a následně modrou, zelenou a žlutou transparentní glazurou, OL složená: hranol – výžlabek – série prutů – plochý hranol, KACH 11; 6) -; 7) ML i.č. Ke-255; 8) obr. 189:2.

Motiv KU 100: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována vyšší váza s květinami; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 102 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 188:3.

Motiv KU 101: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována nízká dvouuchá váza s květinami; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 325 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6, OL složená: hranolová – prut; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 188:2.

Motiv KU 102: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována část tapetového rostlinného ornamentu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 3 ks, 127 g; 4) 2. polovina 16. století; 5) režný, béžový, KACH 10; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 188:9.

Motiv KU 103:

1) neúplný, dochován pravý dolní roh, rostlinný motiv ohraničený ornamentem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 3 ks, 754 g; 4) přelom 16. a 17. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8)

Motiv KU 104: rostlinný ornament typ 2

1) neúplný, stylizovaný rostlinný ornament; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 15 ks, 1602 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) hrad Pecka – MT PC 34; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 188:7.

Motiv KU 105: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována část rozety – růže, obklopená hvězdami a rostlinami; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 400 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 188:11.

Motiv KU 107: rostlinný ornament

1) neúplný, stylizované rostlinné ornamenty, při OL perlovec; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 3 ks, 89 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 108:

1) neúplný, dochována pouze část luneta, jež se provedením liší od jiných; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks 44 g; 4) počátek 17. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 109:

1) neúplný, dochována pouze rostlinná rozvilina se šišticí; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 89 g; 4) závěr 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 110:

1) téměř kompletní, střídavý geometrický a rostlinný ornament, v horních rozích ptáci; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 6 ks, 1513 g; 4) počátek 17. století; 5) režný, oranžový, v keramické hmotě příměs slídy, KACH 12; 6) hrad Pecka (nepublikováno), hrad Pernštejn (*Loskotová – Pavlík 2006*, 315, pol. 27); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 189:1.

Motiv KU 111: římsový korunní kachel s rostlinným motivem

1) neúplný, dochována část ČVS se stylizovanou rostlinnou výzdobou, shora ohraničeno, provazcem, horní hrana tvořena cimbuřím, pod kterým se nachází napodobenina písma; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 2 ks 401 g; 4) 1. polovina 16. století; 5) režný, oranžový, obsahuje slídu, KACH 7; 6) Jičín (*Tomášková 1999*, 47), hrad Bradlec – MT BC 7; 7) MJC i.č. 1746, MŽ i.č. 388; 8) obr. 189:6.

Motiv KU 112:

1) Kompletní, kachel nese ornamentální výzdobu. V horní části je umístěn motiv tzv. rybí kosti v pěti svislých řadách. Střed ČVS tvoří tři rozety vyplněné stylizovanými květy, hlavní motiv je dále ohraničen vodorovnými pásy tvořenými svislými obdélníky; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 2 ks, 755 g; 4) okolo roku 1600; 5) režný, oranžový, komora kuželovitá (62 mm), OVO mělce prožlabené okružní, KACH 2; 6) -; 7) ML i.č. I-126, I-437; 8) obr. 189:3.

Motiv KU 113: rostlinný ornament

1) Kompletní, akantový listovec, seshora ohraničený širokým plochým hranolem; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 1 ks, 272 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OVO mělce prožlabené okružní, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-120; 8) obr. 189:4.

Motiv KU 114:

1) téměř úplný, hlava divého muže v erbu lemovaným rostlinnými rozvalinami; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 1 ks, 435 g; 4) závěr 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 189:7.

Motiv KU 115: rostlinný ornament

1) téměř kompletní, profilovaná ČVS se stylizovaným rostlinným dekorem; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks 203 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, v keramické hmotě příměs slídy, KACH 12; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 189:5.

Motiv KU 116: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována část výzdoby v podobě listů, oddělených provazcem; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks 100 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:6.

Motiv KU 117:

1) neúplný, síť kosočtverců, po obvodu ČVS prázdné výseče kruhů a biskupská berla; 2) komorový, základní, řádkový (rámový); 3) 1 ks, 213 g; 4) přelom 16. a 17. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) hrad Vikštejn, Opava (*Tymonová 2011*, 139); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:10.

Motiv KU 118:

1) neúplný, dochována lišta a část ČVS, jejíž pozadí je tvořeno jemnými pruty, jež vytváří kosočtverečný ornament; 2) komorový, základní?; 3) 2 ks, 25 g; 4) 16. století; 5) režný, béžová, část reliéfu znečištěna maltou, KACH 6; 6) -; 7) MJC i.č. 1876b; 8) obr. 190:5.

Motiv KU 119: geometrický ornament

1) neúplný, dochována část geometrického ornamentu tvořeného šestiúhelníky ohraničenými zdvojenými širokými pruty, do vzniklých polí umístěny hvězdice; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 236 g; 4) počátek 17. století; 5) režný, oranžový, OL plochý hranol, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75, ML i.č. I-121; 8) obr. 190:3.

Motiv KU 120:

1) neúplný, dochovány rohy a středy kachlů s miskovitým zahloubením, jež je odděleno jedním širokým a dvěma tenkými pruty. V rozích rozviliny; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 9 ks, 776 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:7.

Motiv KU 121:

1) Kompletní. ČVS vyplněna miskovitým zahloubením, jež je ohraničeno dvěma pruty. V rozích rozviliny; 2) komorový, základní, řádkový; 3) nejméně 20 ks, 968 g (průměrná váha jednoho jedince); 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL složená: hranolová – prutový vývalek – štíhlý prut, 21 x 20,5 cm (průměrné hodnoty všech exemplářů), komora kuželovitá nízká (62 mm), VO oválný, OVO přehnutý, KACH 6; 6) Objeven roku 2006 v objektu strážnice, souvisí s motivy 82 a 122); 7) MTu i.č. A6725; 8) obr. 190:1.

Motiv KU 122:

1) Kompletní. Rohová varianta motivu 121, ČVS (čtvercová) vyplněna miskovitým zahloubením, jež je ohraničeno dvěma pruty. V rozích rozviliny, ČVS (obdélníková) vyplněna elipsovým zahloubením, jež je při okraji zdobeno perloucem. V rozích kruhové výčnělky; 2) komorový, rohový, řádkový; 3) nejméně 1 ks, 1334 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL složená: hranolová – prutový vývalek – štíhlý prut, 21 x 21 cm (čtvercová část), 21 x 10,5 cm (obdélníková část), komora skříňková nízká, VO oválný, OVO přehnutý, KACH 6; 6) Objeven roku 2006 v objektu strážnice, souvisí s motivy 82 a 121; 7) MTu i.č. A6725; 8) obr. 190:2.

Motiv KU 123:

1) neúplný, bohatě profilovaná nezdobená ČVS; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks 340 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:8.

Motiv KU 124:

1) neúplný, bohatě profilovaná nezdobená ČVS; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks 272 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MŽ i.č. 387; 8) obr. 190:9.

Motiv KU 125:

1) neúplný, dochován fragment části prořezávaného kachle; 2) komorový, základní řádkový; 3) 1 ks, 97 g; 4) závěr 16. století; 5) režný, oranžový, překryto bílou engobou a zelenou glazurou, KACH 8; 6) -; 7) MŽ i.č. 399; 8) obr. 190:4.

Motiv KU 126:

1) neúplný, blíže nerozpoznaný motiv, dochována část renesanční arkády; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 2 ks, 186 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) Pecka (nepublikováno); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 127: výjev v renesanční arkádě

1) neúplný, blíže nerozpoznaný motiv umístěný do renesanční arkády, v rozích rozvaliny; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 99 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) Pecka (nepublikováno); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:11.

Motiv KU 128: výjev v renesanční arkádě

1) neúplný, blíže nerozpoznaný motiv, dochována část renesanční arkády; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 76 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) Pecka (nepublikováno); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:13.

Motiv KU 129: výjev v renesanční arkádě

1) neúplný, blíže nerozpoznaný motiv, dochována část renesanční arkády; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 93 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) Pecka (nepublikováno); 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:12.

Motiv KU 130: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována část rostlinného ornamentu; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 57 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový; OL hranolová, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 131: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována pouze okrajová část s rostlinným ornamentem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 99 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 132:

1) neúplný, dochován pouze zlomek kruhového medailonu; komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 30 g; 4) závěr 16. století; 5) barva okrová, přetaženo světlou hlinkou, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) -

Motiv KU 133:

1) neúplný, dochována část zkřížených mečů (?) a nápis „arma“; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 83 g; 4) závěr 16. století; 5) režný, oranžový; 6) -; 7) MJC i.č. 1879; 8) -

Motiv KU 134:

1) neúplný, dochován pouze roh ČVS, blíže neurčený (rostlinný? nohy zvířete?) motiv oddělen provazcem; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 166 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MŽ i.č. 369; 8) -

Motiv KU 135:

1) neúplný, dochovány nohy mužské postavy (šasek?); 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 361 g; 4) okolo poloviny 16. století; 5) režný, oranžový (na zadní straně kapky zelené glazury), OL hranolová, KACH 6; 6) -; 7) MŽ i.č. 361; 8) -

Motiv KU 136:

1) neúplný, dochována pouze část mužské hlavy s čepcem a odulými tvářemi; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 23 g; 4) okolo poloviny 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-125; 8) -

Motiv KU 137:

1) neúplný, dochovány pouze část mluvicí pásky, čitelná písmena „e“ „s“; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 50 g; 4) počátek 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-119; 8) -

Motiv KU 138:

1) neúplný, dochována pouze část niky, jež byla vyplněna poli svislých obdélníků; 2) komorový, základní, řádkový; 3) 1 ks, 192 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) ML i.č. I-8; 8) obr. 12:16.

Motiv KU 139:

1) neúplný, dochována pouze luneta s vějířovitou výplní, ohraničená provazcem; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks 115 g; 4) závěr 16. století; 5) barva okrová, přetaženo bílou engobou a následně světle zelenou transparentní glazurou, KACH 8; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:18.

Motiv KU 140:

1) neúplný, dochována pouze luneta s rostlinným motivem; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks 52 g; 4) počátek 17. století; 5) barva okrová, jemná keramická hmota, KACH 13; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:14.

Motiv KU 141:

1) neúplný, dochována pouze luneta s motivem kříže; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks 229 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 128–133, 134, 146-55/75; 8) obr. 190:17.

Motiv KU 142:

1) neúplný, dochováno cimbuří s písmeny „M“ a „DC“, které byly od hlavního motivu odděleny sérií vodorovných lišt; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 1 ks, 194 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) ML bez i. č.; 8) obr. 190:15.

Pecka

Motiv PC 1: prorok

1) neúplný, část starozákonního proroka. Dochovány ruce a část mluvicí pásky. Dolní okraj lemován rostlinným motivem; 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 258 g; 4) počátek 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 195:1.

Motiv PC 2: sokolník

1) neúplný, sokolník. Torzo jezdce na koni, zobrazen v kabátci; 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 135 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 192:1.

Motiv PC 3: sokolník se psem

1) neúplný, sokolník. Torzo jezdce na koni, oproti motivu 2 má jiný oděv a směr jízdy; 2) komorový, základní; 3) 2 ks, 103 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) neznámá lokalita na Chrudimsku (*Frolík 2003*, 50, pol. 71); Cvilín (*Krása 2008*, 66, pol. 190, 191), Praha (*Richterová 1982*, 47, pol. 315, 317, tab. 57:2,4), hrad Kumburk – MT KU 24; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 192:2.

Motiv PC 4: hrnčíři

1) neúplný, hrnčíři. Zachyceny torza postav, hrnčířského kruhu a nádoby; 2) komorový, základní; 3) 3 ks, 208 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová. Na jednom jedinci drobná kapka zelené glazury, KACH 2; 6) z neznámé lokality na Hořicku (uloženo v muzeu v Hořicích v Podkrkonoší, nepublikováno); 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 192:3-5.

Motiv PC 5: erb v medailonu

1) neúplný, dochována část fanfrnochů, rámováno kruhovým medailonem; 2) komorový, základní; 2 ks, 63 g; 4) závěr 15. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 193:2.

Motiv PC 6: český lev

1) neúplný, torzo korunovaného lva, náznak písmene za hlavou; 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 95 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 192:6.

Motiv PC 7: český lev

1) neúplný, torzo korunovaného lva, oproti motivu 6 má jinou korunu; 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 89 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 192:7.

Motiv PC 8: český lev

1) neúplný, torzo zadní části lva s rozeklaným ocasem, oproti motivům 6 a 7 jinak orientován; 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 91 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 192:8.

Motiv PC 9: orlice

téměř úplný, orlice s korunou umístěná do erbu. V dolních rozích stylizované lilie; 2) komorový, čtvercový, základní; 3) 10 ks, 1214 g, 195 x 195 mm; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 1; 6) Hradec Králové (*Pavlík – Vitanovský 2004*, 131, pol. 855); 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 193:1.

Motiv PC 10: orlice

1) neúplný, pravý dolní roh s částí nohy orlice (?); 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 95 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, stopy po obtisku dřevěné formy, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 193:3.

Motiv PC 11: plod melounu (?)

1) neúplný, dochovány zlomky dýní melounů s úponky; 2) komorový, římsový; 3) 2 ks, 271 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) hrad Navarov (*Brestovanský 1998*, 136), hrad Kumburk – MT KU 60; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 193:4.

Motiv PC 12:

1) neúplný, dochován úpon hroznu; 2) komorový, římsový; 3) 1 ks, 104 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 193:7.

Motiv PC 13:

1) neúplný, dochován úpon hroznu; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 1 ks, 102 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 193:6.

Motiv PC 14:

1) neúplný, síť kosočtverců; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 1 ks, 250 g; 4) 15. století; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) neznámá lokalita na Hořicku (uloženo v muzeu v Hořicích v Podkrkonoší, nepublikováno); 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 193:5.

Motiv PC 15:

1) neúplný, dochovány zlomky volut; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 1 ks, 89 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 194:6.

Motiv PC 16:

1) neúplný, dochovány zlomky volut, nahoře ohraničeny provazcem; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 1 ks, 86 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 194:5.

Motiv PC 17:

1) neúplný, dochovány zlomky volut a úponků vinné révy; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 1 ks, 96 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 194:4.

Motiv PC 18: římsový korunní kachel se čtyřlístky v cimbuří

1) neúplný, dochováno cimbuří, v prostoru pod stínkami stylizované čtyřlístky; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 2 ks, 120 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) hrad Kumburk – MT KU 61; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 194:1.

Motiv PC 19:

1) neúplný, dochováno cimbuří, ve stínkách náznaky klíčových střílen, ohraničeno provazcem; 2) komorový, římsový, korunní; 3) 2 ks, 225 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, světle oranžový, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 193:8.

Motiv PC 20: gotická kružba

1) neúplný, architektonický motiv gotické kružby; 2) komorový, základní, obdélný (?); 3) 5 ks, 511 g; 4) okolo roku 1500; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 194:7.

Motiv PC 21: katedrála

1) neúplný, architektonický motiv katedrály – opěrných pilířů; 2) komorový, základní, obdélný (?); 3) 3 ks, 1604 g; 4) okolo roku 1500; 5) barva šedá, překrytá zelenou transparentní glazurou, KACH 14; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8)

Motiv PC 22: Meluzína? Jonáš?

1) neúplný, v levém horním rohu zbytek ocasu ryby (Meluzína? Jonáš?); 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 115 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 194:3.

Motiv PC 23: Meluzína? Jonáš?

1) neúplný, v levém horním rohu zbytek ocasu ryby (Meluzína? Jonáš?), plutev je odlišná oproti motivu 22; 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 125 g; 4) 15. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 2; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 194:2.

Motiv PC 24: sv. Voršila?

1) neúplný, část postavy svírající šíp (sv. Voršila?); 2) komorový, základní; 3) 5 ks, 160 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 2; 6) v muzeu v Hořicích v Podkrkonoší (nepublikováno); 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 195:2.

Motiv PC 25:

1) neúplný, části alegorických postav; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 2 ks, 301 g; 4) 2. polovina 16. století; 5) režný, světle oranžový, KACH 12; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 195:4.

Motiv PC 26: šlechtický portrét

1) neúplný, část postavy (šlechtice?) v plášti. V levé ruce svírá meč, jež má za opaskem. Pravá ruka pokrčena; 2) komorový, základní; 3) 3 ks, 192 g; 4) 2. pol. 16. století; 5) režný, světle oranžový, KACH 6; 6) možná souvislost s motivem PC 46; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 195:3.

Motiv PC 27:

1) téměř kompletní, miskovité zahloubení, ohraničené prutovým vývalkem a následně prožlabením, v rozích stylizované rostlinné motivy; 2) komorový, základní; 3) 85 ks, 9810 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, rozměry ČVS 21 x 21 cm, OL složená: plochý hranol – zaoblení, komora kuželovitá nízká (6,5 cm), VO kruhovitý, OVO mělce prožlabené okruží, ZO čokkovité, KACH 6; 6) Louňovice pod Blaníkem (*Brych 2004*, 202, pol. 525); 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 195:6.

Motiv PC 28:

1) neúplný, miskovité zahloubení, ohraničené prutovým vývalkem a následně prožlabením, v rozích stylizované rostlinné motivy; 2) komorový, základní; 3) 19 ks, 985 g; 4) 16. století; 5) barva světle okrová, překryta bílou engobou a následně zelenou transparentní glazurou, která již na většině míst opadala, OL složená: plochý hranol – zaoblení, komora kuželovitá nízká (6,5 cm), VO kruhovitý, OVO mělce prožlabené okruží, ZO čokkovité, KACH 8; 6) shodný s MT PC 23, ale zeleně glazovaný; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 195:5.

Motiv PC 29:

1) neúplný, miskovité zahloubení, v rozích stylizované rostlinné motivy; 2) komorový, základní; 3) 2 ks, 211 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL složená: hranol – plochý hranol, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 196:1.

Motiv PC 30:

1) neúplný, miskovité zahloubení, v rozích stylizované rostlinné motivy; 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 105 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL složená: zaoblení – hranol, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 196:4.

Motiv PC 31:

1) neúplný, miskovité zahloubení; 2) komorový, základní; 3) 9 ks, 1210 g; 4) 2. pol. 16. století; 5) barva světle okrová, překryta bílou engobou a následně zelenou transparentní glazurou, OL složená: hranol – vývalek – prut, KACH 8; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 196:5.

Motiv PC 32:

1) neúplný, zrcadlové zahroubení; 2) komorový, základní; 3) 2 ks, 382 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL složená: hranol – vývalek – sestupný pásek, KACH 6; 6 -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 196:2.

Motiv PC 33: rostlinný ornament typ 1

1) neúplný, stylizovaný rostlinný ornament, typ 1; 2) komorový, základní, obdélný formát; 3) 54 ks, 6044 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL hranolová, komora kuželovitá nízká, VO kruhovitý, OVO mělce prožlabené okruží, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 197:1.

Motiv PC 34: rostlinný ornament typ 2

1) neúplný, stylizovaný rostlinný ornament, typ 2; 2) komorový, základní, obdélný formát; 3) 21 ks, 2815 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL hranolová, komora kuželovitá nízká, VO čtvercovitý, OVO mělce prožlabené okruží; ZO kruhovitý, KACH 6; 6) hrad Kumburk – MT KU 104; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 197:3.

Motiv PC 35: rostlinný ornament typ 2

1) neúplný, stylizovaný rostlinný ornament, typ 2; 2) komorový, základní; 3) 12 ks, 2064 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, povrch ČVS přetažený světlou hlinkou, OL hranolová, komora kuželovitá nízká, VO čtvercovitý, OVO mělce prožlabené okruží; ZO kruhovitý, KACH 5; 6) stejný jako motiv 34, ale přetažený hlinkou; 7) MHK p.č. 48/75; 8) -

Motiv PC 36: rostlinný ornament typ 3

1) neúplný, stylizovaný rostlinný ornament, typ 3; 2) komorový, základní, obdélný formát; 3) 32 ks, 4842 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL hranolová, komora kuželovitá nízká, VO čtvercovitý, OVO mělce prožlabené okruží; ZO kruhovitý, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 197:2.

Motiv PC 37: rostlinný ornament typ 3

1) neúplný, stylizovaný rostlinný ornament, typ 3; 2) komorový, základní; 3) 7 ks, 881 g; 4) 16. století; 5) barva světle okrová, překryta bílou engobou a následně zelenou transparentní glazurou, OL hranolová, komora kuželovitá nízká, VO čtvercovitý, OVO mělce prožlabené okruží; ZO kruhovitý, KACH 8; 6) stejný jako motiv 36, ale zeleně glazovaný; 7) MHK p.č. 48/75; 8) -

Motiv PC 38: rostlinný ornament typ 4

1) neúplný, stylizovaný rostlinný ornament, typ 4; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 13 ks, 1475 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL hranolová, komora kuželovitá nízká, VO kruhovitý, ZO obdélný, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 197:5.

Motiv PC 39: rostlinný ornament typ 5

1) neúplný, stylizovaný rostlinný ornament, typ 5; 2) komorový, základní; 3) 8 ks, 706 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL hranolová, komora kuželovitá nízká (6,5 cm), VO kruhovitý, OVO mělce prožlabené okruží, ZO čokovitý, KACH 6; 6 -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 197:4.

Motiv PC 40: rostlinný ornament

1) neúplný, blíže nerozdělené stylizované rostlinné ornamenty, které se kvůli své zlomkovitosti nepodařilo přiřadit k motivům 33-39; 2) komorový, základní; 3) 65 ks, 3087 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, OL hranol, KACH 6; 6 -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) -

Motiv PC 41: rostlinný ornament

1) neúplný, dochována rozvilina s akanty; 2) komorový, římsový, korunní?; 3) 1 ks, 96 g; 4) 16. století; 5) režný, světle oranžový, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 196:3.

Motiv PC 42: rostlinný ornament

1) neúplný, při krajích rostlinné motivy; 2) komorový, římsový?; 3) 4 ks, 128 g; 4) přelom 16. a 17. století; 5) barva světle okrová, překryta bílou engobou a následně černou transparentní glazurou, KACH 15; 6 -; 7) MHK p.č. 48/75; 8)

Motiv PC 43: rostlinný ornament

1) neúplný, při kraji akantový listovec; 2) komorový, římsový?; 3) 3 ks, 113g; 4) přelom 16. a 17. století; 5) barva světle okrová, překryta bílou engobou a následně tmavě zelenou transparentní glazurou, KACH 8; 6 -; 7) MHK p.č. 48/75; 8)

Motiv PC 44: rostlinný ornament

1) neúplný, dochovány zbytky rozvilin s akanty; 2) komorový, římsový; 3) 4 ks, 523 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, KACH 6; 6 -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 196:8.

Motiv PC 45: rostlinný ornament

1) neúplný, dochovány zbytky rozvilin s akanty; 2) komorový, římsový; 3) 3 ks, 287 g; 4) 16. století; 5) barva světle okrová, překryta bílou engobou a následně světle zelenou, která již na většině míst opadala, KACH 8; 6) stejný jako motiv 44, ale glazovaný; 7) MHK p.č. 48/75; 8) -

Motiv PC 46: renesanční arkáda, dílna Hanse Bermana

1) neúplný, dochována část renesanční arkády v rozích stylizované rostlinné motivy. Podle charakteristického ztvárnění arkády lze motiv přiřadit do dílny kamnáře Hanse Bermana. Možná souvislost s motivem PC 26; 2) komorový, základní; 3) 3 ks, 456 g; 4) polovina 16. století; 5) režný,

barva okrová, OL hranol, KACH 6; 6 Bílina, Krupka, Teplice, Dvůr Králové (*Soukup – Soukupová – Šrejber 2012*); 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 196:9.

Motiv PC 47:

1) neúplný, zlomek kruhového medailonu s rostlinou bordurou; 2) komorový, základní; 3) 3 ks, 189 g; 4) pol. 16. století; 5) režný, oranžový; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 196:7.

Motiv PC 48:

1) nedochován, v rohu ČVS rostlinný motiv; 2) komorový, základní; 3) 2 ks, 210 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL složená: hranol – prut – sestupný pásek, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) -

Motiv PC 49:

1) celkem 19 různých typů renesančních arkád ohraničujících nedochované motivy; 2) komorový, základní; 3) 23 ks, 2959 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, v jednom případě překryto bílou engobou a zelenou transparentní glazurou, OL hranolová, KACH 6; 6) některé mají z hradu Kumburku; 7) MHK p.č. 48/75; 8) -

Motiv PC 50:

1) nedochován, v rohu ČVS kruhová výseč s rostlinným motivem; 2) komorový, základní; 3) 1 ks, 115 g; 4) 16. století; 5) režný, oranžový, OL složená: plochý hranol – hranol, KACH 6; 6) -; 7) MHK p.č. 48/75; 8) -

Motiv PC 51: sebevražda Lukrécie

1) neúplný, blíže nerozpoznatelný motiv, umístěný do renesanční arkády se stylizovaným andělem, dále dochován vršek žezla?; 2) komorový, základní; 3) 2 ks, 125 g; 4) pol. 16. století; 5) režný, oranžový, OL hranolová, KACH 6; 6) okolí města Jičín (*Tomášková 1999*, 47), hrad Kumburk – MT KU 86; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 195:7.

Motiv PC 52: ženské postavy

1) neúplný, torzo ženské postavy; 2) součást komorového, římsového, korunního kachle?; 3) 2 ks, 200 g; 4) 1. pol. 17. století; 5) barva světlá, překryta bílou engobou a následně tmavě šedou, místy až stříbřitou transparentní glazurou, KACH 15; 6) v souboru jsou přítomny i čtyři netypické zlomky stejných technologických vlastností; 7) MHK p.č. 48/75; 8) obr. 197:9-7.